

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

2000 SONRASI BAĞIMSIZ TÜRK SİNEMASINDA
GENÇLİK

ERDİNÇ YILMAZ

RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

EYLÜL 2021

ERDİNÇ YILMAZ

RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

EYLÜL 2021

2000 SONRASI BAĞIMSIZ TÜRK SİNEMASINDA GENÇLİK

Erdoğan YILMAZ

DOKTORA TEZİ

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Erdoğan YILMAZ

24/09/2021

2000 SONRASI BAĞIMSIZ TÜRK SİNEMASINDA GENÇLİK

(Doktora Tezi)

Erdoğan YILMAZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2021

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında yer alan *Uzak* (Ceylan, 2002), *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018), *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009), *Sarı Sıcak* (Reyhan, 2017), *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016), *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009), *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015), *Kız Kardeşler* (Alper, 2019), *Çoğunluk* (Yüce, 2010), *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017), *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) ve *Hayaletler* (Okuy, 2020) filmlerindeki gençlik temsillerinin egemen yapılarla kurduğu ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Sinemanın toplumsal gerçekliği estetize ederek kendine özgü araçlarla yeniden ürettiği kabulüyle yola çıkılan bu çalışmada, toplumsal bir kategori olarak gençliğin 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasındaki temsillerinin yapı-fail ilişkisi çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. 1980’lerden itibaren küresel çapta yaşamın birçok boyutunun değişmesine yol açan neoliberal politikaların Türkiye’de de benimsendiği bilinmektedir. Ekonomik temelli bu dönüşüm sürecinin toplumun diğer boyutlarına eklemlenmesiyle birlikte, yeni bir gençlik kategorisinin inşa edildiği görülmektedir. Gençliğin toplumsal dönüşüm süreçleri tarafından oluşturulduğu önermesinden hareketle, bu çalışmada gençlik kategorisinin yetişkinliğe geçiş süreçlerinde yaşamlarını çevreleyen alanlara karşı geliştirdikleri eylemliliğin yukarıda sözü edilen on iki filme nasıl yansıdığı Sosyolojik Eleştiri yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda, çözümlemeye konu olan on iki filmde genç karakterlerin ekonomik alandaki mücadelelerine odaklanılmasından yola çıkılarak, ekonomik koşulların gençlik temsillerinin yetişkinliğe geçiş süreçleri üzerinde belirleyici etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili filmlerde yer alan genç karakterler ekonomik alanın yarattığı yoksulluk hallerinden çıkabilmek için çeşitli pratikler geliştirme çabası içindedir. İlgili filmlerin yarattığı anlam dünyasında ekonomik alanın özellikle eğitim sisteminin dışında kalmış, ekonomik, kültürel veya sosyal sermayesi olmayan yoksul gençler için aşılması zor engeller oluşturduğu ve genç karakterlerin yoksulluk hallerinden çıkabilmek için bazen egemen yapıyla uyumlu, bazen yapının kurallarını kırmaya çalışan ve bazen de yapının mekanizmasından kaçış olarak nitelendirilebilecek pratiklere yöneldiği ortaya çıkarılmıştır. Çözümlenen filmlerde öne çıkan gençlik temsillerinin yapı ile ilişkisinden yola çıkarak, gençlik sosyolojisinin son yıllarda ürettiği tartışmalar ve 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasının gençlikle ilgili ürettiği anlamlar arasında bir paralellik bulunduğu ve bu nedenle ilgili sinemanın toplumsal gerçekçi özellikler taşıdığı sonucuna varılmıştır.

Bilim Kodu : 10424301
Anahtar Kelimeler : Bağımsız Sinema, Toplumsal Gerçekçilik, Gençlik Sosyolojisi, Temsil, Sinemada Yapı ve Gençlik Eylemliliği
Sayfa Adedi : 315
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Filiz ERDEMİR GÖZE

YOUTH IN INDEPENDENT TURKISH CINEMA AFTER 2000

(PH. D. Thesis)

Erdoğan YILMAZ

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

September 2021

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal the relationship between the representations of youth and the dominant structures in the films *Distant* (Ceylan, 2002), *The Wild Pear Tree* (Ceylan, 2018), *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009), *Yellow Heat* (Reyhan, 2017), *My Father's Wings* (Sezer, 2016), *Black Dogs Barking* (Er & Er Gorbach, 2009), *Until I Lose My Breath* (Balci, 2015), *A Tale of Three Sisters* (Alper, 2019), *Majority* (Yüce, 2010), *My Suburban Stories* (Korkut, 2017), *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) and *Ghosts* (Okyay, 2020) in the Independent Turkish Cinema after 2000. In this study, which is based on the assumption that cinema aestheticizes social reality and reproduces it with its own tools, it is aimed to examine the representations of youth as a social category in Independent Turkish Cinema after 2000 within the framework of the structure-agency relationship. It is known that neoliberal policies, which have led to the change of many dimensions of life on a global scale since the 1980s, have also been adopted in Turkey. As this economy-based transformation process is articulated to other dimensions of society, a new category of youth has been built. Based on the premise that youth is formed by social transformation processes, in this study, how youth agency develops in transition to adulthood against the fields surrounding youngsters' lives is reflected in the twelve films mentioned above has been investigated using the Sociological Criticism method. In this context, starting from the focus on the struggles of young characters in the economic field in the twelve films that are the subject of analysis, it has been concluded that economic conditions have a determining effect on the transition processes of youth representations to adulthood. The young characters in the related movies are in an effort to develop various practices in order to get out of the poverty created by the economic field. In the world of meaning created by the related films, it has been found that the economic field creates obstacles difficult to overcome, especially for poor young people who are uneducated and who lack economic, cultural or social capital. In order to get out of poverty, it has been revealed that young characters sometimes turn to practices that are compatible with the dominant structure, sometimes try to break the rules of the structure, and sometimes develop an escape from the mechanism of the structure. Based on the relationship between the youth representations in the analyzed films and the structure, it has been concluded that there is a parallelism between the debates produced by the sociology of youth in recent years and the meanings produced by the Independent Turkish Cinema after 2000 about youth, and for this reason, the related cinema has social realistic features.

Science Code : 10424301
Keywords : Independent Cinema, Social Realism, Youth Sociology,
Representation, Structure and Youth Agency in Cinema
Page : 315
Supervisor : Prof. Dr. Filiz ERDEMİR GÖZE

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca beni her konuda destekleyen, yönlendiren ve değerli yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Filiz Erdemir Göze'ye; önerileriyle çalışmamın olgunlaşmasında katkıda bulunan tez izleme komitesi üyelerim Doç. Dr. Nuray Hilal Tuğan'a ve Doç. Dr. Elif Eşiyok'a ve tez savunmamda yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. M. Sezai Türk'e ve Dr. Öğr. Üyesi Sena Coşkun'a; tez çalışmam henüz fikir aşamasındayken kıymetli fikirleriyle ufkumu açan ve tezin şimdiki haline ulaşmasında önemli katkılarda bulunan hocam Prof. Dr. Serdar Öztürk'e; lisansüstü çalışmalarımın ilk gününden itibaren tecrübe ettiğim her aşamada desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. M. Emre Köksalan'a; yüksek lisans ve doktora süreçlerimin bütün aşamalarında yanımda olan ve her konuda bana destek veren değerli dostum ve meslektaşım Öğr. Gör. M. Özer Özkantar'a; lisansüstü sürecimin her anında gösterdiği sabır ve destekle beni hiç yalnız bırakmayan, tezimi baştan sona okuyarak eşsiz önerilerini sunan ve çalışmanın bugünkü haline gelmesinde büyük payı olan sevgili eşim Öğr. Gör. Dila Sarıgül Yılmaz'a ve manevi desteklerini her zaman hissetmemi sağlayan annem Nazlı Dağlı ve kayınvalidem Alev Sarıgül'e en derin saygılarımla teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

YAPI-FAİL DÜALİZMİ: MAKRO VE MİKRO KURAMLAR

1.1. Klasik Kuramlar: Marx, Durkheim ve Weber'in Yapı-Eylem Analizleri	18
1.2. Yapı-Fail Düalizmine Yapıdan Bakmak: Makro Kuramlar.....	29
1.2.1. Yapısal-İşlevselci Kuramlar	29
1.2.2. Yapısalcı ve Post Yapısalcı Kuramlar.....	39
1.3. Yapı-Fail Düalizminde Eyleyene Öncelik Vermek: Mikro Kuramlar.....	49
1.3.1. Sembolik Etkileşimcilik	51
1.3.2. Fenomenoloji.....	55
1.3.3. Etnometodoloji.....	59
1.3.4. Rasyonel Seçim Teorisi.....	61
1.3.5. Sosyal Mübadele Teorisi.....	63
1.4. Yapı-Fail Araştırmalarında Makro-Mikro Entegrasyonu	65
1.4.1. Yapılanma Teorisi.....	68
1.4.2. Pierre Bourdieu Sosyolojisi.....	76
1.4.2.1. Habitus ve alan	79
1.4.2.2. Sermaye	85
1.4.2.3. Simgesel şiddet.....	92

2. BÖLÜM

YAPI-FAİL İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GENÇLİK

2.1. Kavram Olarak Gençlik ve Gençlik Çalışmaları	96
2.1.1. Gençlik Tarihi	100
2.1.1.1. Gençlik kavramının keşfi	100
2.1.1.2. Gençlik kimliğinin yükselişi.....	110
2.2. Türkiye’de Gençliğin Tarihsel İnşası.....	120
2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Gençlik	121
2.2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gençlik (1923-1950)	124
2.2.3. 1950-1980 Yılları Arası Gençlik.....	127
2.2.4. 1980 Sonrası Gençlik	131
2.2.5. 2000 Sonrası Gençlik	134
2.3. Gençlik Sosyolojisinde Yapı-Fail Sorunu	136

3. BÖLÜM

2000 SONRASI BAĞIMSIZ TÜRK SINEMASINDA GENÇLİĞİN YAPI-FAİL İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

3.1. Sinema-Gerçeklik İlişkisi Bağlamında Bağımsız Türk Sineması.....	148
3.2. Yetişkinliğe Geçiş Sürecinde Gençleri Çevreleyen Ekonomik Alanlar	162
3.2.1. Genç İşsizliği.....	164
3.2.2. Sosyal Güvensizlik.....	186
3.2.3. Genç Yoksulluğu.....	210
3.2.4. Gençlik ve Barınma Sorunları.....	222
3.2.5. Gençlik ve Sosyal Dışlanma	238
3.3. Baskın Kültüre Karşı Gençlik Alt Kültürleri	258
3.3.1. Yapı-Fail İlişkisinde Üçüncü Bir Alan veya Bir Direniş Alanı Olarak Gençlik Alt Kültürleri.....	259

	Sayfa
SONUÇ	283
KAYNAKÇA.....	291
ÖZGEÇMİŞ.....	315

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1.....	175
Resim 3.2.....	176
Resim 3.3.....	176
Resim 3.4.....	176
Resim 3.5.....	179
Resim 3.6.....	179
Resim 3.7.....	183
Resim 3.8.....	184
Resim 3.9.....	195
Resim 3.10.....	196
Resim 3.11.....	202
Resim 3.12.....	201
Resim 3.13.....	203
Resim 3.14.....	203
Resim 3.15.....	207
Resim 3.16.....	206
Resim 3.17.....	209
Resim 3.18.....	209
Resim 3.19.....	218
Resim 3.20.....	218
Resim 3.21.....	222
Resim 3.22.....	221
Resim 3.23.....	230
Resim 3.24.....	230

Resim	Sayfa
Resim 3.25.....	231
Resim 3.26.....	231
Resim 3.27.....	231
Resim 3.28.....	235
Resim 3.29.....	235
Resim 3.30.....	246
Resim 3.31.....	248
Resim 3.32.....	248
Resim 3.33.....	255
Resim 3.34.....	254
Resim 3.35.....	256
Resim 3.36.....	256
Resim 3.37.....	274
Resim 3.38.....	274
Resim 3.39.....	280
Resim 3.40.....	279
Resim 3.41.....	281

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİL	Adaptation, Goal, Attainment, Integration
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome
BBC	British Broadcasting Corporation
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇKÇM	Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi
DİSK / GENEL İŞ	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu / Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası
DP	Demokrat Parti
HIV	Human Immunodeficiency Virus
ILO	International Labour Office
LGBTQI+	Lezbiyen Gay Biseksüel Transeksüel Queer Intersex +
RST	Rasyonel Seçim Teorisi
SMT	Sosyal Mübadele Teorisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TL	Türk Lirası
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Auguste ve Louis Lumière kardeşlerin 1895 yılında sinematograf cihazının patentini alarak dünyadaki ilk film gösterimini yapmasından itibaren sinema, hem biçim hem de içerik olarak büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Yaklaşık 125 yıllık tarihinde, teknolojik ilerlemeyle uyumlu bir şekilde, ortaya konan yenilikleri bünyesine katan ve her dönemde değişime uğrayan sinema, sürekli olarak yeniden üretilen eklektik bir yapıya ulaşmıştır. Değişen teknoloji sayesinde biçimsel değişikliklere uğrayan ve toplumsal gerçekliğin dönüşümünden beslenerek içerik bakımından çeşitlenen sinema, günümüzde toplumsal alanda büyük bir yer işgal eden kitlesel bir sanattır. Sinemanın sahip olduğu eklektik yapı, onun kitlelere hitap eden son derece popüler bir gösteri aracı olmasına ve aynı zamanda yüksek bir entelektüel birikimin ürünlerini ortaya koymasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle sinemayı tek bir tanımla ifade etme çabası, onun birçok yönünü dışarıda bırakmak anlamına gelecektir. Ancak sinemanın gerçeklikle yakın ilişkisi, doğumunun ilk yıllarından bu yana baki kalan özelliklerinden biridir.

Sanatçı, bireysel ve toplumsal gerçeklikleri gözlemledikten sonra edindiği izlenimleri öznel süzgecinden geçirerek inşa ettiği anlam dünyasını sanat eserine aktarmaktadır. Aynı şekilde bir yönetmen de toplumsal varoluşunu inşa eden ve etkileyen gerçeklikleri estetize ederek kitlesel bir sanat formu olan sinemaya yansıtmaktadır. Dolayısıyla, sinemanın toplumsal tahayyül ile derin bir bağı vardır. Kracauer (1960: 41), sinemanın kendi teknikleri ve araçlarıyla zaman içerisinde oluş halinde olan gerçekliği temsil ettiğini belirtmektedir. Bu noktadan hareketle sinemanın “*kurgusal gerçeklikler*” (Ulutaş, 2017: 55) ürettiği sonucuna varılabilir. İnsanla ilgili gerçeklikler sinemada imgelere ve anlatıya dönüşerek kurgusal bir yansıma halini almaktadır. Sinema, birey ve içinde bulunduğu toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkide üçüncü bir alan yaratarak insana dair anlamları yeniden üretmekte ve bu sayede toplumun anlaşılması noktasında etkili bir yol sunmaktadır. Dolayısıyla, sinema insanın hem kendisine hem de yaşamını çevreleyen yapılara dair düşünmesine olanak sağlamaktadır. Sinema hem yaşama özgü imajları yansıtan hem de kendi başına yaşamla ilgili anlamlar üreten, sosyal yaşamın parçası olan ve hatta toplumsal dönüşümün belli bir yönde ilerlemesinde etkin rol oynayan bir sanatsal araçtır. Sinemanın toplumsal gerçeklikle iç içe olan yapısı sayesinde toplumla ilgili her boyutun sinema gerçekliğinde yer bulması mümkündür.

Toplumsal gerçeklikleri estetize ederek kendi imkanlarıyla yeniden üreten bir sinema olarak Bağımsız Türk Sinemasının 2000’li yıllarda hem film sayısı hem de filmlerin mahiyeti bakımından zenginleştiği ve olgunlaştığı gözlemlenmektedir. İlgili sinemada gençlerin yaşamlarını çevreleyen toplumsal yapının ve onların öznel gerçekliklerinin bir çatışma içerisinde ele alındığı örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal bir kategori olarak gençliğin Bağımsız Türk Sinemasındaki görünürlüğünün son yıllarda arttığı dikkati çekmektedir. Bu artış, 1980’lerden itibaren neoliberalizmin etkili olması sonucunda küresel çapta tecrübe edilen ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümlere paralel olarak gençlerin yaşamlarının da kökten değişmesi ve bu nedenle toplumsal teorinin gençlere daha fazla eğilmesi ile uyumlu gözükmektedir. Buradan yola çıkarak, bu tezi, toplumsal alanda yapı ile etkileşim içerisinde olan gençlerin 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasındaki temsillerine ulaşmanın yolunu gençlik sosyolojisinin yöntemlerini uygulayarak arayan bir çalışma olarak değerlendirmek mümkündür. Bu amaç doğrultusunda, Türk gençliğini çevreleyen makro yapılar ve bu yapıların karşısında konumlanan gençlik eylemliliği, çatışma, karşıtlık ve birliktelik ilişkileri içerisinde incelenmiştir. Bu araştırma, 2000 yılından itibaren Bağımsız Türk Sineması dâhilinde üretilmiş olan filmlerden örnekler seçilerek, gençlik grubunun baskın toplumsal yapılar ile karşılıklı ilişkisini ve bahsi geçen yapılar karşısında geliştirdikleri kaçış stratejilerini, gerçekleştirdikleri eylemleri ve kimliklerini inşa etme sürecinde bu yapılara tepki olarak tercih ettikleri direniş biçimlerini, seçilen filmlerdeki anlatı, karakterler, toplumsal/sosyolojik arka plan ve filmin mizansen öğeleri bağlamlarında incelemeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda ve tezin kuramsal çerçevesinde ortaya koyulan kavramlar ekseninde Sosyolojik Eleştiri yöntemiyle film çözümlemeleri yapılmıştır. Bu yöntemin ayrıntılarına geçmeden önce tezin sosyoloji disiplinine dayalı arka planına değinmekte yarar vardır.

Bu çalışmada, yapı-gençlik ikiliğini tanımlamak için sosyolojinin bir araştırma alanı olan yapı-fail çalışmaları çıkış noktası olarak alınmıştır. Yapı-fail çalışmalarını tasnif etmek için en çok kullanılan yöntem, yapıya odaklanan makro kuramları ve eyleme odaklanan mikro kuramları ayrı ayrı ele almaktır. Ancak, 1960’lardan itibaren giderek makro ve mikro kuramları geride bırakarak önem kazanan bir araştırma yöntemi ortaya çıkmıştır. Yapı ve eylemi iç içe ve birbirinden kesin çizgilerle ayırmadan ele alan bu bakış açısı, bu karmaşık ilişkinin taraflarını birbirinden soyutlamadan ortaya çıkarabilmeyi amaçlamaktadır. Yapı / sistem – aktör / fail-eyleyen karşıtlığını tanımlamak noktasında yapıya öncelik veren sosyal teorisyenler içerisinde Durkheim, Marx, Levi-Strauss, Althusser ve Parsons sayılabilirken,

aynı konuya faili merkeze alarak yaklaşan düşünürler arasında ise Schütz, Goffman, Mead ve Blumer sayılabilir. Bu karşıtlığa ek olarak Bourdieu da farklı bir bakış açısı sunarak, yapı-fail ilişkisini anlamının ve üzerine çalışmanın son derece karmaşık olduğunu ileri sürmüştür. Bourdieu (1993b), tek bir noktadan hareketle bu ikilik üzerine anlam üretmek yerine habitus, sermaye, alan, sembolik şiddet vb. kavramlar üreterek bu karmaşık ilişkiye açıklama getirme yoluna gitmiştir. Bourdieu gibi, Giddens de ne eylemliliği öne çıkarmayı ne de determinist yaklaşımlar gibi yapıya odaklanmayı tercih etmektedir. Giddens (1986), bu iki konumu aşmaya çalışarak yapılaşma teorisini öne sürmüş ve yapı-fail ikiliğinin girift bir ilişki ve karşıtlıktan çok birliktelik içerisinde olduğunu savunmuştur. Bu bilgiler ışığında, yapı-geçiş ilişkisine bütüncül bir yaklaşım geliştirmek adına öncelikle yapı-birey düalizmi ile ilgili kuramlara ve sonra gençlik çalışmaları dâhilinde yürütülen yapı-fail tartışmalarına yer vererek iki aşamalı bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Dünyada son yıllarda oluşturulan gençlik çalışmaları literatürüne bakıldığında, ana akım sosyoloji disipliniinde yer alan makro-mikro karşıtlığına benzer bir şekilde “geçiş çalışmaları” ve “kültürel incelemeler” başlıkları altında iki ana araştırma yöneliminin olduğu dikkati çekmektedir. Gençlerin yetişkinliğe geçiş süreçlerinde deneyimledikleri eşitsiz ekonomik şartları ele alan ekonomi-politik yaklaşım ilk kategori içerisinde yer alan önemli bir çalışma alanını ifade etmektedir. Diğer taraftan baskın yapı karşısında konumlanan gençlik hareketlerine ve kültürlerine odaklanan kültürel çalışmalar disiplini içerisinde ise İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Bahsedilen ilk gelenek, gençliği anlamak için öncelikle yapı üzerinde dururken, ikinci gelenek ise, gençlik ve onun eylemliliğini incelemektedir. Ekonomi-politik odaklı yaklaşım, diğer yaklaşımı yapının getirdiği eşitsizlikleri görmezden gelmekle eleştirirken, gençlik eylemliliğini merkeze alan yaklaşım ise, diğerini ekonomiye indirgemekle suçlamaktadır.

Dünyada gençlik çalışmaları dâhilinde yürütülen her iki çalışma alanının da gençlerin yaşamlarını sarmalayan ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel yapılara ve bu yapıların karşısında konumlanan gençlik failliğine odaklandığı görülmektedir. İlgili tartışmalarda ortaya konan bazı yapı tanımlamalarının, Türk gençliği için de geçerli olduğu dikkati çekmektedir. Neoliberalizm, 1980’lerden itibaren küreselleşen yapısıyla dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de hâkim bir ekonomik akım haline gelmiştir. Neoliberalizmin getirdiği yeni düzen, ekonomik yapıyı oluştururken, baskın ideolojinin gençliğe bakışı ve bu doğrultuda oluşturulan gençlik politikaları ise, gençliği etkileyen siyasi

yapıyı oluşturmaktadır. Türkiye’deki baskın kültürel ve toplumsal kodlar ekonomi-politik yapıya eklenilerek gençlik grubunun yaşamlarını çevreleyen bir alan yaratmaktadır. Gençlik grubunun eylemliliği, bu yapıların karşısında, bazen onlarla uyumlu ve bazen de onlara karşıt olarak yer almaktadır. Dolayısıyla hem ekonomik bakış açısı hem de kültürel yaklaşım, gençliği makro yapılarla ilişki içerisinde ve sınıfsal ayrımların yarattığı eşitsizlikler ekseninde ele almaktadır. Ancak iki alanın farkları da söz konusudur. Toplumsal ve kültürel yapı ve gençlik ilişkisini anlamada her iki tarafın da diğerine göre üstünlükleri veya eksiklikleri olduğu gözlenmektedir ve yapı-gençlik karşıtlığı konusunda bütüncül bir yaklaşıma ulaşmak için her iki alanı da incelemek gerektiğine kanaat getirilmiştir.

Gençliğin fail olarak yapı karşısında nasıl konumlandığı üzerine son yıllarda dikkat çeken bir tartışma, bu çalışma için önem arz etmektedir. Avustralya’da yayınlanan Journal of Youth Studies bünyesinde 2014 yılından itibaren bir tartışma ortamı yaratılmış ve yapı-gençlik faillliği ikiliğinin sorgulanması noktasında önemli adımlar atılmıştır. İlgili tartışmanın bu çalışma için önemli bir izlek sunması nedeniyle, bazı temel noktalara yer vermek önemlidir.

Côte (2014), Journal of Youth Studies’de yayınlanan *Towards a Political Economy of Youth* adlı makalesinde, gençliğin ekonomi-politiği alanında daha çok sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve araştırmacıları bu alanda çalışma yapmaya davet etmiştir. Bu davetle birlikte gençlik grubunu anlamak için öncelikle yapıyı mı yoksa genç eylemliliğini mi incelemek gerektiği konusunda bir tartışma yeniden alevlenmiştir. Côte (2014) ve Sukarieh ve Tannock (2015) ekonomi-politik yapıyı merkeze alarak gençlik sosyolojisine katkıda bulunma gerekliliğine inanırken France ve Threadgold (2015) ve Kelly (2018) ise Bourdieu’nun habitus, sermaye, alan, Ulrich Beck’in (2002) seçilmiş biyografiler, Foucault’nın dispoitif ve Giddens’in yapılaşma kavramlarını kullanarak gençlik eylemliliğine açıklık getirmeyi tercih etmiştir. Ekonomi-politik yaklaşımı benimseyenler, gençlik faillliğini savunan araştırmacıların yapıya yeterli önemi göstermeyerek bir yanlış bilince kapıldıklarını iddia etmişlerdir. Karşıt görüşe sahip olanlar ise ekonomi-politikçileri ekonomik indirgemecilikle suçlamışlardır. Bunlara ek olarak, iki karşıt alanın birlikteliğini savunan ve bir orta yol bulmaya çalışan Evans ise ‘sınırlı faillik’ kavramıyla hem yapıyı ihmal etmemenin hem de gençlik faillğine odaklanmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bahsi geçen tartışmaya bu noktada yer vermek tezin analiz çerçevesini anlamak açısından gerekli görünmektedir.

Gençlik alanında ekonomi-politik, belirli bir toplumdaki siyasi ve ekonomik güce sahip yetişkinlere karşı gençlik grubunun zaman içindeki konumlanış biçiminin temel nedenlerini ve sonuçlarını araştırmaktadır (Côte, 2014). Aynı zamanda gençliğin ekonomi-politiği, iktidarın, gençlerin siyasi haklarını tanımak için nasıl politikalar geliştirmeyi uygun gördüklerini ve böylece onların ekonomik çıkarlarını nasıl desteklediklerini araştıran bir perspektiftir. Bu noktada iktidarın gençlik grubunun çıkarlarını desteklemek için gerçekleştirdikleri politikalara dikkat çekmek gerekmektedir. Eleştirel ekonomi-politik gelenek, temelde, toplumda güce sahip olanların üretim araçlarını da her zaman hâkimiyet altında tuttukları verisine dayalı bir bakış açısına sahiptir (Güngör, 2018: 145). Bu noktaya paralel olarak, Côte'ye göre hükümetler, toplumdaki güç sahibi tabakanın çıkarlarına uygun şekilde politikalar üretirken ekonomik güce sahip olmayanları göz ardı etmektedir. Côte'nin bu çıkarımını destekler şekilde gençliğin ekonomi-politiği ile ilgili diğer çalışmaların (Hollands, 1998; Levitt, 1984) ana argümanına bakıldığında gençlik grubunun neoliberal politikalar gereği bir çeşit proleterleştirme süreci içerisinde ekonomik olarak istismar edildiği ve politik olarak temsilsiz bırakıldığı noktasına odaklandığı görülmektedir (Côte, 2014). Bu durumda gençliğin ekonomi politiğinin gençlik grubunu göz ardı eden neoliberal devlet politikalarıyla, gençlerin proleterleştirilmesiyle ve ekonomik eşitsizliklerle ilgilendiği söylenebilir.

Côte'nin anlayışına benzer bir bakış açısıyla Sukarieh ve Tannock (2015) da gençleri toplumsal kontrol altında tutulmaya çalışılan bir kategori veya sınıf olarak ele alınmıştır. İki araştırmacı gençlik grubunun kapitalizm tarihi boyunca ekonomik ilişkiler içerisindeki konumunu araştırmıştır ve günümüzde neoliberal ekonomi ile bağlantısını kurmaya çalışmıştır. Aynı zamanda, daha önce benzer konularda yapılmış diğer çalışmalar kuzey yarımküreyi yani Amerika veya İngiltere gibi gelişmiş ülkelerdeki gençlik grubunu ele alırken Sukarieh ve Tannock küresel bir analiz gerçekleştirme girişiminde bulunmuşlardır. Yazarlar, kapitalist toplumdaki gençlerin en dikkat çekici özelliklerinin, sosyal, ekonomik ve teknolojik değişim bağlamında bir yedek işgücü oluşturmanın yanı sıra, onların ekonomik genişleme ve daralma dönemlerinde yinelenen iş döngüleri oluşturmadaki işlevsel aktörler olarak araçsallaştırılmaları olduğunu savunmaktadır. Bu durumda Sukarieh ve Tannock'un bakış açısına göre, gençlik grubunun, ekonominin sürdürülebilirliği için istismar edilen ve aynı zamanda fırsat, eğitim ve istihdam eşitsizlikleri ve zayıf gençlik politikaları ile örülen yapının karşısında yer alan bir grup olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın önemli bir ayağını oluşturacak olan gençliğin ekonomi-politiği alanındaki temel tartışmalara yer verdikten sonra analiz çerçevesinin büyük bir bölümünün temelini oluşturacak olan gençlik eylemliliği konusuna değinmekte yarar vardır. Özellikle 1990’larda gençlik eylemliliğinin araştırmalara sıklıkla konu edildiği ve bir gerilemeden sonra 2010’larda bu konunun tekrar gençlik çalışmalarının önemli bir ayağını oluşturmaya başladığı gözlenmektedir. Bu nedenle her iki dönemden bazı düşünce sistemlerine ve akımlara yer vermek gerekmektedir.

Gençlik eylemliliği hakkındaki ilk dönem çalışmalara bakıldığında gerekirci ve iradeci olmak üzere iki temel bakış açısı söz konusudur. Gerekirci bakış açısı, yapının yarattığı şartlara uygun olarak bireyin gerçekleştirdiği eylemleri incelerken, iradeci bakış açısı ise bireyin özgür iradesiyle gerçekleştirdiği eylemleri odak noktası olarak almaktadır. İster fail ve yapı, ister kader ve irade arasında bir çelişki olarak ifade edilsin, bilinçli olarak seçilen eylem ile dış kısıtlama altında gerçekleştirilen eylem arasındaki ilişki kadim bir konudur. Gençlik çalışmaları bünyesinde de bu çelişkiye paralel olarak eylemin özgür irade, seçim veya gereklilik kavramlarıyla ilişkili bir şekilde incelenmesi sıklıkla rastlanır bir durumdur.

White ve Wyn (1998) gençlik failliğinin tarihsel bir zemin üzerinde ve sınıf, toplumsal cinsiyet ve etnisite gibi verili sosyal yapılar bağlamında incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır ve eylemlilik kavramının gençlik araştırmacıları tarafından çoğunlukla iradeci anlamda hedef odaklı ve kasıtlı eylemleri ifade eder şekilde anlaşıldığından ve gençlerin moda, hayat tarzı, konuşma ve davranış biçimlerindeki tercihlerinin de bu minvalde incelendiğinden bahsetmişlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki, özgür iradeyle yapılan bir tercihin söz konusu olması, yapının yokluğu anlamına gelmemektedir. 'Seçimler', o döneme ait sosyal, ekonomik ve politik koşullara bağlı olma eğilimindedir. Eylem, büyük oranda var olan toplumsal ilişkilerle ilintilidir ve tipik olarak onları yeniden üreten bir fenomendir (Anderson, 1980’den aktaran; White & Wyn, 1998). Bu durumda yapı ve gençlik eylemliliğin girift bir ilişki içerisinde olduğu ve yapının oluşturduğu şartların eylemin doğası üzerinde büyük etkisi olduğu görülmektedir.

Côte (2014) ve Sukarieh & Tannock’un (2015) sunduğu hakim ekonomi-politik bakış açısını ekonomik indirgemeci olduğu ve gençlik grubunun iradeci eylemliliğini görmezden geldiği gerekçesiyle eleştiren bir akım olarak gençlik eylemliliği alanı, yapının özelliklerini ve sınırlayıcılığını da gözeterek kasıtlı ve özgür iradeye dayanan eylemi ön plana çıkarma

eğilimdedir. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi, ekonomi-politik düşünce sistemine yakın olanlar da dikkati yapıdan çok bireye çekmenin eşitsizlikleri ve ekonomik gerçekleri gizlediği ve bir çeşit yanlış bilinç oluşturulmasına katkıda bulunduğunu iddia etmektedir. Bu tartışmanın, düşüncenin gelişimini çıkmaza yönlendirdiği ve her iki gerçeğin de tek taraflı incelenmesinin kısır bir döngüye yol açtığını düşünen France ve Threadgold ise gençlik grubunun yapı karşısındaki eylemliliğini, yapıyı dikkate alarak fakat bireyi de dışlamadan incelemenin bir yolunu bulma arayışı içerisinde Bourdieu'nun habitus, alan, sermaye vb. kavramlarını kullanarak bir analiz çerçevesi sunmuşlardır. France ve Threadgold (2015) sadece gençlerin ekonomik ilişkilerinin önemini değil, aynı zamanda doğrudan ekonomi ile ilgili olmayan bir dizi temel ekolojik bağlamda yaşamlarının sosyal etkileşimler yoluyla nasıl yapılandırıldığını ve şekillendirildiğini de tanıyan alternatif bir yaklaşım önermeyi istediklerini belirtmektedirler. France ve Threadgold bu durumun, ekonomik olanın oynadığı rolün reddi anlamına gelmeyeceğini, ancak Pierre Bourdieu'nun çalışmalarına dayanan bir bakış açısının, bu ilişkilerin karmaşıklığını yakalamak ve diğer süreçlerin (ekonomik ile birlikte) gençlerin yaşamlarını yapılandırmada nasıl çalıştığını anlamak konusunda yardımcı olacağını ileri sürmektedir.

Sinema-gerçeklik ilişkisi ve gençlik çalışmaları bünyesinde yürütülen tartışmalar ışığında, 2000 yılı sonrası Bağımsız Türk Sinemasında perdeye yansıyan gençliği, yapı-fail ilişkisi içerisinde incelemek bu tezin temel amacıdır. Bu noktadan hareketle, gerçekliğe sıkı bir şekilde bağlı olan 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında toplumsal bir kategori olarak gençlik konusuna nasıl yaklaşıldığı ve gençliği sarmalayan baskın yapıların nasıl tanımlandığı sorgulanırken, gençlerin bu baskın yapılar karşısında ürettiği eylemliliğin niteliklerini ortaya çıkarabilmek, araştırmanın diğer amaçları arasındadır.

Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- Günümüzde Türkiye’de gençlik grubunu etkileyen ekonomik, siyasal ve toplumsal faktörler son dönem Bağımsız Türk Sinemasına nasıl yansımıştır?
- 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması, Türk gençliğinin baskın ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılarla ilişkisini nasıl ele almıştır?
- Gençlik grubunun failliği (eylemliliği) 2000 yılından itibaren Bağımsız Türk Sinemasına dâhil olan filmlere nasıl yansımıştır?

- Örneklem olarak seçilen filmlerde, genç karakterlerin baskın yapının belirlenimiyle baş etmek ve bireysel var oluşlarını üretmek ve aynı zamanda kendi biyografilerini kendileri inşa etmek için yöneldikleri kaçış stratejileri nelerdir?

Sinema ve gençlik konusunda daha önce yapılmış araştırmalar incelendiğinde, dünyada baskın bir gelenek olarak sinemada gençlik tipolojilerinin tasnif edilmesini ve gençlik imgelerinin betimlenmesini amaçlayan çalışmalar dikkati çekmektedir. Bu duruma paralel olarak, Türkiye’de 1991 yılında Nejat Ulusay tarafından yazılmış olan *Türk Sinemasında Gençlik* ve 2013 yılında Zuhal Akmeşe tarafından yazılmış olan *2000 Sonrası Türk Sinemasında Gençliğin Temsili* adlı yüksek lisans tezleriyle karşılaşılmıştır. Her iki tez de yazıldıkları dönemlere uygun olacak şekilde seçilen filmlerde konu edinilen gençlik temsillerini, gençlerin demografik özelliklerini ve tipolojilerini konu etmektedir. Ulusay’ın tezi 1960-1990 yılları arası özellikle ana akım Türk Sinemasında temsil edilen gençlerin stereotiplerden oluştuğu ve gerçeklikle bağdaşan bir gençlik temsiline ulaşamadığı yönünde eleştirel bir bakış açısı sunmuştur. Akmeşe’nin çalışmasında ise hem ana akım hem de bağımsız Türk Sinemasından örnekler seçilerek gençlik hallerinin Türk Sinemasına nasıl yansıdığı sorgulanmıştır ve yapılan film çözümlemeleri daha çok gençlik temsillerinin karakter özelliklerine ve demografik özelliklerine dayandırılmıştır. Bahsedilen çalışmaların dışında özellikle 12 Eylül döneminin gençliğini ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşen gençlik hareketlerini ele alan ve bunları sinemayla ilişkilendiren tezler ve diğer akademik çalışmalar mevcuttur. Ancak, gençlerin yetişkinliğe geçiş süreçlerinde karşılaştıkları yapısal alanlar, bu yapıların gençlerin geçiş süreçlerini zorlaştıran boyutları ve bu boyutlar karşısında geliştirilen gençlik eylemliliğinin oluşturduğu mücadele alanının sinemada nasıl estetize edildiğine gençlik sosyolojisinin sunduğu bakış açısıyla odaklanan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın, ana akım sosyoloji disiplininde yapı-fail ilişkileri çerçevesinde üretilen temel kuramlar, çağdaş gençlik sosyolojisinin yapı- gençlik failliği ilişkisine yaklaşımı ve aynı zamanda sinemanın birleştirilmesiyle alanyazınına katkıda bulunması hedeflenmektedir. Zira yapı- gençlik failliği ilişkisinin oluşturduğu gerilimin yansımaları sinemada sıklıkla görülmektedir. Özellikle Türk Sinemasının çağdaş ve bağımsız yapımlarında gençliğin yapı-fail ilişkisi çerçevesinde ele alındığı birçok örnekle karşılaşılmaktadır. Daha önce bu üç çerçeveyi birleştirerek sonuçlara ulaşan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aynı zamanda son yıllarda dünyada yürütülen gençlik sosyolojisi çalışmalarının Türkçe literatüre kısıtlı bir düzeyde kazandırıldığı gözlemlenmiştir. Bu sebeplerden dolayı araştırmanın literatüre katkıda bulunma açısından

önem arz ettiği düşünülmektedir ve bu yönleriyle bu çalışma, sinemada gençlik temsillerine yönelen diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik konulu bu çalışmada sosyoloji ve sinema çalışmaları işbirliğinin ön plana alındığı aşikârdır. Dolayısıyla, daha önce de bahsedildiği gibi film çözümlemelerinde Sosyolojik Eleştiri yöntemi benimsenmiştir. Bir film çözümlemesi yöntemi olarak Sosyolojik Eleştiri, sinema ürünlerini “*yaratıcısının kişisel etkisini farklı insanların zihnine taşıyan kolektif, toplumsal ürünler*” (Tecimer, 2006: 11) olarak değerlendirmekte ve filmlerin sosyal bilimlerin oluşturduğu kapsamda sosyolojik ölçütlerle değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla bu çözümleme yönteminin, filmleri yönetmenin öznel dünyasını yansıtan estetik birer ürün olarak değil sosyal gerçeklik gözetilerek oluşturulmuş ve sosyal veriler sunan belgeler olarak ele aldığı söylenebilir. Bu yaklaşımda, bir sinema eserinin üretildiği dönemle ilgili koşulları barındırdığı düşüncesi hâkimdir ve yaklaşımın temelinde “*filmlerin sınıf, ırk, cinsiyet ya da ulus gibi eksenler etrafında değerlendirilmesi*” bulunmaktadır (Özden, 2004: 154). Ancak bu noktada belirtmek gerekmektedir ki bu çalışmada, toplumu anlamak noktasında sosyoloji ve sinema birbirine eşit alanlar olarak değil kendilerine özgü araçlarla ve imkanlarla toplumu anlamaya çalışan farklı alanlar olarak görülmektedir. Schroer’in (Akt. Nascimento, 2019) de belirttiği gibi “*filmler sosyal sorunları ve sorunları temalaştırır, görselleştirir ve yoğunlaştırır, ancak toplumun işleyişi ve yapısı hakkında kapsamlı bir teori sağlamaz ve yapmak istediği şey de hiçbir zaman bu değildir*”. Dolayısıyla sinema estetik bir sanat olmanın ötesinde toplumsal gerçekliklerin görünür olmasını sağlayan ve aynı zamanda sosyal bir değerlendirme öne süren belgeler olarak ele alınabilir. Ancak sosyolojinin sunduğu kapsamlı teori, sinema tarafından benimsenmemektedir. Bu durumda sosyoloji ve sinema arasındaki temel fark sosyolojinin toplumu anlamak noktasında teoriler üretmesi ve sinemanın ise toplumsal anlamları görünür kılmasında yatmaktadır. İki alanın ortak noktası ise toplumu anlama çabalarıdır.

Sosyolojik film eleştirisi yönteminde “*toplumsal yapı, toplumsal rol, toplumsal değişme, tip, toplumsal ilişki, üretim ve tüketim biçimleri, yabancılaşıma, anomi, toplumsal kontrol, toplumsal hareketler*” gibi temel kavramlar öne çıkarılmaktadır. Sosyoloji disiplinde sıklıkla karşılaşılan bu kavramlar çerçevesinde bir film eseri, sosyolojik bir belge addedilerek yine sosyolojinin sunduğu araştırma modelleri aracılığıyla incelenmektedir. Sosyoloji ve sinema arasındaki bu uyumlu ilişki bağlamında, sinema

eserlerinin kendi başına sosyolojik anlamlar ürettiği söylenebilir (Akbulut, T.Y. : 257). Sutherland ve Feltey (2013) de “*Sinematik Sosyoloji*” kavramını literatüre sunarak filmlerin kültürü hem yansıttığı hem de yarattığına işaret etmişlerdir. Sosyoloji aracılığıyla sinema sanatını anlamayı amaçlayan iki araştırmacının öne çıkardığı yöntem, öncelikle araştırma sorularını belirlemeyi, ardından belirli bir sosyal sorunla ilgili sosyolojik bir literatür taraması yapmayı gerektirmektedir. Daha sonra ise bu ön çalışmadan elde edilen veriler bir film örneği aracılığıyla gözden geçirilmelidir. Yöntemin gerçekleştirilmesi sürecindeki son aşama ise daha önce edinilen kavramsal çerçeve yardımıyla yorumlanması ve çözümlenmesidir (Sutherland & Feltey, 2013: 12-13). Dolayısıyla, sosyolojik çözümleme yapacak olan bir film eleştirmeninin sosyolojik kavramlara ve tarihsel dönemlere hâkim olması gerekmektedir. Eleştirmen, bu ön hazırlığı kullanarak bir sosyolog gibi “*toplumun değer yargılarını, normlarını, ideallerini ve dünya görüşünü*” yansıtan bir kültür ürünü olarak ele almaktadır (Özden, 2004: 154).

Sinemanın bütün bir toplumun oluşturduğu kodların içinden çıkan bir kültür ürünü olduğu düşünülürse, sosyolojik anlamlar taşıması ve bu anlamları üretebilme yetisinin olması doğal görünecektir. Sinemanın ürettiği anlamlar, ait oldukları toplumun kodlarını içermektedir. Bu nedenle bir sinema eserinin üretildiği toplumun kodlarıyla bağdaştırılarak anlamlandırılması mümkündür. Türk gençliğinin yapıyla ilişkisi bağlamında anlamlandırılması noktasında sinemadaki yapı ve gençlik temsillerine yönelmeyi tercih eden bu çalışmada da örnek seçilen filmlerin Sosyolojik Eleştiri yöntemiyle çözümlenmesi uygun görülmüştür. Bu yöntemin gereklerine uygun olarak, “yapı-fail ilişkisi”, “sosyal bir kategori olarak gençlik” ve “yapı-fail ilişkisi bağlamında gençlik” konuları baz alınarak çalışmanın sosyolojik temeli oluşturulmuştur. Bu çerçeveyi oluşturabilmek için öncelikle klasik makro ve mikro yapı-fail kuramlarından ve sonra makro ve mikro kuramlar arasında köprü işlevi gören Bourdieu sosyolojisinden “habitus, sermaye ve alan” kavramlarından yararlanılmıştır. Bu kavramlar ışığında, filmlerin kendilerine özgü anlatıları içerisinde üretilen baskın yapı ve onun karşısında konumlanan gençlik eylemliliğinin izleri sürülmüştür.

Yukarıda bahsi geçen France ve Threadgold’un, Bourdieu’nun kavramlarından yararlanarak sunduğu analiz çerçevesi bu araştırma için de değerli bir veri seti oluşturmaktadır. Yapıya ve gençlik eylemliliğine aynı önemi vererek bütüncül bir bakış açısı sağlamak için “*habitus*”, “*alan*”, “*sermaye*” ve “*sembolik şiddet*” kavramlarının kullanımı hem toplumsal yapıyı analiz etmek ve gençlerin içinde bulunduğu sosyal uzamı tahlil etmek,

hem de gençlik grubunun ne tür sermaye ile eylemlerde bulunduğunu saptamak konusunda doğru bir yol sunmaktadır. Dolayısıyla, hem yapıya hem de eyleyene gerektiği kadar odaklanan Bourdieu sosyolojisi, gerçeklikle yakından ilişkili olan bağımsız sinemada gençlik grubunun toplumsal var oluşunu sorgulamak için uygun bir araştırma modeli sunmaktadır.

Bu araştırmanın analiz çerçevesinde kullanılan bir diğer model ise Raymond Williams'ın “*kalıntısız kültür*”, “*egemen kültür*” ve “*doğmakta olan kültür*” kavramlarıdır. Williams (1977: 121), *Marxism and Literature* adlı kitabında bir kültürün karmaşıklığının, yalnızca değişken süreçlerde ve onların sosyal tanımlarında (gelenekler, kurumlar ve oluşumlar) değil, aynı zamanda sürecin her noktasında gerçekleşen dinamik ilişkilerde de bulunduğunu belirtmektedir. Williams, bu dinamik ilişkileri, geçmişten gelen kalıntısız kültür, güncel yapıyı ifade eden egemen kültür ve yeni oluşmakta olan ve geleceğe taşınma potansiyeli olan doğmakta olan kültür kavramları ile irdelemektedir. Bu araştırma için önemli bir kavram seti olan bu üç kültür tanımı, baskın yapı karşısında filizlenen bir kültürün ögesi olarak gençlik eylemliliğini incelemek adına önemli bir model oluşturmaktadır.

Çalışmanın yöntemi ile ilgili belirtilmesi gereken başka bir nokta ise, araştırmanın veri toplama tekniği ve verilerin analizinde tercih edilen yaklaşım hakkındaki bilgilerdir. Öncelikle, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Yapılan literatür taramasının ardından, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden yargısal (amaca göre / kasıtlı) örnekleme yöntemi kullanılarak analiz için gerekli filmler seçilmiştir. Yargısal örnekleme, “*çeşitli kriterlere göre ana kitleyi temsil edeceği varsayımı ile yapılan örneklemedir*” (İslamoğlu & Alınacak, 2016: 202) ve “*araştırmacının kendi kişisel gözlemlerinden hareket ederek araştırma sorunsalına uygun geldiğini düşündüğü belirli özellikleri taşıyan deneklerin seçildiği*” (Gülbüz & Şahin, 2017: 132) örnekleme yöntemini ifade etmektedir. Çalışmada benimsenen Sosyolojik Eleştiri yöntemine uygun olarak yapı-gençlik failliği ilişkisini en iyi şekilde yansıttığı düşünülen *Uzak* (Yön: Nuri Bilge Ceylan, 2002), *Bornova Bornova* (Yön: İnan Temelkuran, 2009), *Kara Köpekler Havlarken* (Yön: Mehmet Bahadır Er & Maryna Er Gorbach, 2009), *Çoğunluk* (Yön: Seren Yüce, 2010), *Nefesim Kesilene Kadar* (Yön: Emine Emel Balcı, 2015), *Çekmeköy Underground* (Yön: Aysim Türkmen, 2015), *Babamın Kanatları* (Yön: Kıvanç Sezer, 2016), *Sarı Sıcak* (Yön: Fikret Reyhan, 2017), *Benim Varoş Hikayem* (Yön: Yunus Ozan Korkut, 2017), *Ahlat Ağacı* (Yön: Nuri Bilge Ceylan, 2018), *Kız Kardeşler*

(Yön: Emin Alper, 2019) ve *Hayaletler* (Yön: Azra Deniz Okyay, 2020) filmleri yargısal örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Seçilen oniki adet filmde, genç karakterlerin ekonomik yapılanma ile ilişkileri anlatının merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla seçilen filmler, gençlerin odağa alınarak sosyolojik bir eleştiriye tabi tutulmasına olanak sağlamaktadır.

Yargısal Örnekleme yöntemiyle seçilen filmlerin dört tanesinin 2000 yılı sonrası dönemin ilk yarısında ve geri kalan sekiz tanesinin ise ilgili sürecin ikinci yarısında üretildiği görülmektedir. Bu tercihin ilk nedeni yirmi yıllık sürecin ikinci yarısında gençleri konu alan filmlerin daha fazla sayıda olduğu gözlemdir ve ikinci nedeni ise benzer temalara sahip filmlerin elenerek temasal çeşitlilik sağlanması isteğidir. Gençlik Sosyolojisi literatüründen elde edilen “genç işsizliği”, “sosyal güvensizlik”, “genç yoksulluğu”, “barınma sorunları”, “sosyal dışlanma” ve “gençlik alt-kültürleri” temalarını en iyi şekilde örneklendirebilecek filmlerin seçimine öncelik verilmiştir. Dolayısıyla filmlerin belirtilen temalara uyumu ve benzer anlamlar sunan filmlerin elenmesi önemsenmiştir.

Çalışmanın gençlik sosyolojisine dayalı arka planından da anlaşılacağı üzere, gençlik, toplumsal dönüşüm süreçleriyle paralel bir şekilde değişim gösteren ve hem bu süreçlerden etkilenen hem de bu süreçleri etkileyen toplumsal bir inşadır. Bu inşa süreci sonucunda toplumsal alanda yükselen gençlik grubu ve sinemasal temsilleri arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Bu temel varsayıma istinaden çalışmanın varsayımları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

- 1980’lerden itibaren Türkiye’de gerçekleşen neoliberal dönüşümün inşa ettiği gençlik grubu ve 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında yer alan gençlik temsilleri arasında paralellik söz konusudur.
- Gençlik sosyolojisi bünyesinde yürütülen yapı-gençlik eylemliliği tartışmaları, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik görünümelerini analiz etmede öncü bir yaklaşım sunmaktadır.
- 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasına yansıyan gençliğin baskın toplumsal yapılarla ilişkisi mücadele dolu bir alanı ifade etmektedir.
- 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik grubunun yapıyla uyumsuzluğunun temelinde ekonomik sebepler yer almaktadır.

Bu varsayımlardan yola çıkılarak, 1980'lerden itibaren tecrübe edilen yapısal dönüşümlerin kamusal alana nasıl sirayet ettiği konusu çalışmanın çıkış noktası olarak alınmaktadır. Bu dönüşümlerin sosyal bir kategori olarak gençliğin kendi gerçekliği karşısında nasıl bir alan oluşturduğu ve bu çatışmalı alanın 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında nasıl anlamlar çerçevesinde yer aldığı hususları çalışmanın ana araştırma noktasıdır. Başka bir deyişle, sinemanın, kendi araçlarıyla ve imkânlarıyla sosyolojik anlamlar üretebilme yetisiyle, tecrübe edilen bu sosyal yapı dönüşümüne ve onun karşısında konumlanan bireysel veya kolektif eylemlilik düalizmine kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Yapı-eylemlilik düalizmi konusu, ilgili araştırma alanı içerisinde ve sinemayla ilişkisi bağlamında bütün yönleriyle ele alınamayacak kadar geniş olduğundan, yapı-gençlik eylemliliği düalizminin Bağımsız Türk Sinemasındaki temsiliyeti bu çalışmanın kapsamı olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, 2000 yılı itibariyle olgunlaşan Bağımsız Türk Sineması dâhilinde çekilen filmler arasından örnekler seçilerek yapı-gençlik eylemliliği ilişkisi incelenmiştir. 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasının evren olarak seçilmesinin nedeni ise, ilgili sinemanın 2000 yılı itibariyle daha üretken bir döneme girmesinin yanı sıra 1980 sonrası dönüşümlerin sosyolojik olarak olgunlaşması ve sonuçlarının toplumsal alanlar ile sanatta daha net bir biçimde görülebildiği kanaatidir. Bu durumda, Bağımsız Türk Sinemasının 2000 yılı itibariyle ürettiği filmlerin arasından yapı-gençlik eylemliliği düalizmini en iyi yansıtanların seçilmesi, bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın birinci bölümünde yapı-eylem-fail kavramları çerçevesinde bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Yapı-birey ilişkisinin kuramsal temelini araştırmak, gençliğin yapı karşısındaki eylemliliğini anlamlı kılmak açısından bir hazırlık niteliğindedir. Aynı zamanda, tezin analiz bölümünde yer alan filmlerin Sosyolojik Eleştiri yöntemiyle çözümlenmesi de bu bölümde irdelenen kavramlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, 1980 yılından itibaren küresel anlamda gerçekleşen ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel değişimlere kısaca yer verildikten sonra, bu değişimlerin Türkiye'deki etkilerinin ele alınması amaçlanmıştır. Bu dönemde meydana gelen yapılanma süreci ve bu sürecin ayrıntılarına yer verilen bu bölümde özellikle Türkiye'deki kamusal alanı yakından ilgilendiren etkenler ele alınmıştır. Bu bölümün ikinci kısmı ise, dünyada ve Türkiye'de gençlik çalışmalarına ve 1980'lerde gerçekleşen yapısal dönüşüm karşısında yeniden inşa olan/edilen Türk gençliğinin tanımlanmasına ayrılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ilk iki bölümde ele alınan kavramlar ışığında 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençliğin yapı karşısında nasıl bir eylemlilik içerisinde olduğu, Sosyolojik Eleştiri yöntemiyle incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle örneklem olarak seçilen *Uzak* (Ceylan, 2002), *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009), *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009), *Çoğunluk* (Yüce, 2010), *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015), *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015), *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016), *Sarı Sıcak* (Reyhan, 2017), *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017), *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018), *Kız Kardeşler* (Alper, 2019) ve *Hayaletler* (Okyay, 2020) filmlerinin görsel öğelerinde ve anlatısında yer alan ekonomik, siyasi, toplumsal veya kültürel yapı ele alınmıştır ve daha sonra gençliğin bu yapılar karşısında kendi gerçekliğini nasıl inşa ettiği sorgulanmıştır.

1. BÖLÜM

YAPI-FAİL DÜALİZMİ: MAKRO VE MİKRO KURAMLAR

Yapı-fail düalizmi, sosyal teori içerisinde sıklıkla hararetli tartışmalara neden olmuştur zira bu iki kavramın içerdiği anlamlar ve birbirleriyle etkileşimleri konusunda farklı düşünce akımları mevcut olup, bu akımların temsilcileri bir fikir birliğine varamamıştır. Bu düşünce akımlarına değinmeden önce ilgili çalışma alanı içerisinde tartışılan yapı, sosyal yapı, fail, faillik, eylem, eylemlilik ve aktör gibi bazı kavramlara açıklık getirmek gerekmektedir.

İngilizce karşılığı “structure” olan “yapı” kelimesinin Türkçe ve İngilizce sözlük anlamları incelendiğinde sosyal teorideki yapı kavramının anlamıyla bağdaştığı görülmektedir. Yapı kelimesi, TDK (Türk Dil Kurumu) (2020a) tarafından “*Parçaları ve ögeleri arasında yasaya uygunluk, durağan bağlar ve karşılıklı ilişkiler bulunan dizge veya bütün, strüktür*” olarak tanımlanmaktadır. Cambridge sözlüğüne (2020a) göre yapı (structure), “*bir sistemin veya nesnenin parçalarının düzenlendiği veya organize edildiği yol veya bu şekilde düzenlenmiş bir sistem*” anlamını taşımaktadır. Chris Barker’e (2016: 489) göre yapı, düzenlemeler ve sabit kalıplar anlamına gelirken, sosyal yapı ise insan ilişkilerinin tekrar tekrar düzenlenmesi ve kalıplar halinde şekillendirilmesi olarak anlaşılmalıdır. *The Sage Dictionary of Sociology*’de yer alan tanımlamaya göre, sosyal yapı bir toplumun bölümleri arasındaki ilişkilerin süreklilik gösteren ve dayanıklı kalıplarıdır (Bruce ve Yearly, 2006: 284). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*’ye göre ise sosyal yapı, bir toplumda bireyleri birbirine bağlayan toplumsal ilişkiler kümesidir (Barnard ve Spencer, 2002: 768). Son olarak, *Dictionary of Sociology*’e göre yapı kavramı, sosyal teori içerisinde kullanıldığı şekliyle, sadece bireylerin veya grupların birlikteliğinden daha fazla anlam taşımaktadır (Lawson & Garrod, 2001). Sosyal yapılar, toplumsal yapıyı oluşturan bireylerden farklı yeni özellikler edinen, toplumun nispeten kalıcı özellikleridir. Bu durumda yapı kelimesinin anlamına uygun olarak sosyal yapı da düzenlenmiş ve kalıplandırılmış bir ilişkiler alanına tekabül etmektedir. Bu alan dâhilinde, süreklilik içerisinde belirlenmiş bazı kodlardan ve bu kodlarla düzenlenen ilişkilerden bahsetmek mümkündür. İlgili kodlar ve kalıplar, yapı içerisinde kırılması zor olan anlamlar üreten ve bu nedenle yapıya göreceli de olsa süreklilik atfeden olgular olarak sosyal teoride yerlerini almaktadır.

Düalizmin yapı karşısındaki diğer tarafında bulunan fail, faillik, eylem, eylemlilik, sosyal eylem ve sosyal aktör kavramlarına bakıldığında, eylem temelli farklı sözcük türleriyle karşılaşılmaktadır. “Fail” sözcüğü, TDK (2020b) tarafından “*eden, yapan, işleyen*” anlamına gelen bir sıfat olarak ifade edilmiştir. Yine TDK (2020c) tarafından “faillik” sözcüğü ise, “*fail olma durumu*”nu ifade eden bir isim olarak tanımlanmıştır. “Fail” sözcüğünün İngilizce karşılığı “agent” ise “*belli bir etki veya değişim yaratan bir kişi veya bir olay*” anlamındayken (Cambridge Dictionary, 2020b), “faillik” kelimesinin İngilizce karşılığı olan “agency” sözcüğü ise, “*güç uygulamanın veya eylemin kapasitesi, şartı veya durumu*” (Merriam-Webster Dictionary, 2020a) şeklinde ifade edilmiştir. Aynı kavram, Chris Barker’e (2016: 474) göre toplumsal olarak hareket etme ve fark yaratma yeteneği anlamını taşımaktadır. “Eylem” sözcüğü ise, ilk olarak “*eyleme işi, fiil, hareket, aksiyon*” ve ikinci olarak “*bir durumu değiştirme veya daha ileriye götürme yönünde etkide bulunma çabası*” (TDK, 2020d) anlamlarını taşıırken, “eylemlilik” sözcüğü ise “*eylemli olma durumu*” şeklinde ifade edilmiştir (TDK, 2020e). Bu tanımlamalara ek olarak, “sosyal eylem” ise “*bir grubun belirli bir kurumsal değişime yönelik faaliyeti*” anlamına gelmektedir (Merriam-Webster Dictionary, 2020b). Bu tanımlamalardan yola çıkarak, yapı-fail düalizminin eylem tarafını oluşturan alanla ilgili olan yukarıdaki sözcüklerin genel olarak bireyler veya gruplar tarafından gerçekleştirilen eylemlerin toplumsal dönüşümü hedef alan yönüyle yakından ilişkili olduğu açıktır. Eylemin ontolojisinde yer alan dönüştürme kapasitesi ve yeteneği sosyal teoride sıklıkla tartışılan yapı-fail karşıtlığının temel noktalarından birini oluşturmaktadır.

Bu durumda, yapının sert ve değişmeye karşı inatçı olan kararlılığı ve bu kararlılığın karşısında yer alan eylemin değiştirme kapasitesi bir çeşit çatışma yaratmaktadır. Faillik, bireyin özgür düşünce üretme ve eylemde bulunma kapasitesiyle ilgiliyken, yapı ise bireyi kısıtlandıran sınırları belirtmektedir. İdeolojilerden, toplumsal kodlardan ve inanışlardan beslenen bu sınırlar, bireyi şekillendiren çevreyi oluşturmakta ve onun davranışlarının sınırlarını belirlemektedir (Bruce & Yearley, 2006: 7). Bir tarafta yapının sınırlayıcılığı ve diğer tarafta özgür düşünce ve eylemin yarattığı çatışma, sosyoloji geleneği içerisinde yapı-fail ikiliği bağlamında tartışılmaktadır.

Yapı ve eylemlilik alanlarının kurduğu ilişkinin nasıl tanımlanacağı da bir sorun olarak görülmektedir. Bu ilişki, çeşitli teorisyenler tarafından, teorik duruşlarına paralel olarak, dikotomi, düaliste veya düalizm olarak tanımlanmıştır (Mouzelis, 1991: 25). Yapı-eylem

alanlarının “dikotomi” terimiyle tanımlanması, birbirini dışlayan olguların karşıtlıkları (Merriam-Webster Dictionary, 2020c) üzerinden yapılan bir anlayışa işaret etmektedir. Bunun tersine, yapı ve fail alanları bir düalizme içerisinde tanımlandığında, ilgili alanların bir diğerinden ayıramayacağı anlaşılmaktadır. Eylemlilik, yapı içerisinde yer alırken, yapı da eylemliliğe dâhil olmuştur. Diğer taraftan düalizm teriminde ise, yapı ve failin birbirinden ayrılmaz olduğu düşüncesi reddedilerek, onların ayrılabilir olduğu savunulmaktadır. Yapı-fail ilişkisinin bir düalizm olarak incelenmesi, birinin diğeriyle kurduğu ilişkinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Anthony Giddens, geliştirdiği yöntemin gereği olarak, araştırmalarında “düalizme” ifadesini kullanırken, Margaret Archer ise “düalizm” ifadesini kullanmaktadır (Ritzer, 2011: 225). Yapı-fail ilişkisini tanımlamada Margaret Archer’ın benimsediği düalizm ifadesi, bu çalışma için de tercih edilen bir terim olacaktır. Çalışmanın analiz bölümünde incelenecek olan 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik grubu, yapı karşısında fail olarak konumlandırılmıştır ve her iki alanın diğeriyle ilişkisinin irdelenmesi sebebiyle, düalizm ifadesi bu ilişkiyi tanımlamak için uygun görünmektedir.

Yapı-fail düalizmi hususunda iki temel sosyolojik bakış açısı mevcuttur. Bir yanda toplumsal yapı odaklı ve diğer yanda ise eylem odaklı kuramlar olmak üzere iki karşıt yöntem, kuramsal bir ayrımı işaret etmektedir. Bu ayrıma paralel olarak, “sosyal değişimi anlamak için toplumu yapıdan faile doğru mu yoksa failden yapıya doğru mu incelemek gereklidir?” sorusu ve sorunu, sosyoloji alanında bir muamma olarak görülmektedir. Yapıyı eyleyenden önce ve üstün bir yerde konumlandıran kuramlar sosyoloji alanında makro kuramlar olarak adlandırılırken, eylemi yapıdan önde tutan kuramlar ise mikro kuramlar olarak adlandırılmaktadır. Yapısal-işlevselci ve Marksist toplumbilimcilerin benimsedikleri gibi birey yerine sosyal yapının öncelikli araştırma nesnesi olduğu fikri, makro kuramları oluşturmaktadır. Diğer taraftan, kökeni Weber’in eylem anlayışına dayanan sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji, değişme kuramı ve rasyonel seçim kuramı ise sosyolojik çalışmanın asıl nesnesinin sosyal eylem olduğunu öne sürmekte ve mikro kuramları oluşturmaktadır.

Ancak ilgili kuramlardan daha sonra ortaya çıkan üçüncü bir grup ise yapı-fail entegrasyonu olarak bilinmektedir. Bu anlayışa göre, yapı ve fail eyleminin son derece girift, karşılıklı ve çatışmalı olan ilişkisi, sadece makro kuramlarla veya mikro kuramlarla anlam üretmeyi zorlaştırmaktadır. Bu denli karmaşık bir ilişkinin tek bir yönden bakılarak açıklanmaya çalışılması yetersiz bir çerçevenin ortaya çıkmasına ve bütüncül bir bakış

açısının benimsenmesini tehlikeye sokmaktadır. Bu nedenle, yapı-fail ikilemini ele almak için 20. yüzyılda öne sürülen bazı arabulucu fikirler de öne sürülmüştür. Pierre Bourdieu, habitus, sermaye, alan; Ulrich Beck, seçilmiş biyografiler; Michelle Foucault, dispoitif; Anthony Giddens, yapılaşma; Margaret Archer, morfogenetik yaklaşım ve Karen Evans, sınırlı eylemlilik kavramlarını kullanarak yapı-fail ikileminin iki yönünü birleştirme ve tarafları bir hiyerarşi içerisinde değil de yatay bir düzlemde, herhangi birine öncelik vermeden inceleme yoluna gitmişlerdir.

Bu bölümde, yapı-fail ikilemine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak amacıyla, iki karşıt görüşü temel tartışmalar düzeyinde ele aldıktan sonra, bu iki kavramı birbirlerinden ayırmadan ve hiyerarşik bir sıraya koymadan inceleyen teorisyenlerin fikirlerine yer vermek doğru olacaktır.

1.1. Klasik Kuramlar: Marx, Durkheim ve Weber'in Yapı-Eylem Analizleri

Daha önce belirtildiği üzere, kökeni antik çağlara kadar uzanan nesnellik-öznellik ve gerekircilik-iradecilik gibi tartışmalara dayanan yapı-fail çalışmaları, sosyal teori içerisinde iki temel düşünce akımı çerçevesinde gelişmiştir. Makro kuramlar ve mikro kuramlar olarak adlandırılan bu iki temel akım, yapı-fail ilişkisini tek yönden incelemekteydi ve bu odaklanma dolayısıyla ikiliğin diğer tarafını göz ardı etmekteydi. 1850'lerden 1950'lere kadar geçen yaklaşık bir asırlık süreçte, bu iki akım dâhilinde üretilen kuramların birbiriyle zıt olan sonuçları, tartışmaların odak noktasıydı. Ancak özellikle 1960'lardan itibaren ortaya çıkan, herhangi bir kurumsal düzenin veya sosyal etkileşimin olduğu gibi algılanmaması gerektiği düşüncesiyle yapı ve failin iç içe ve karşılıklı etki gücü içerisinde değerlendirildiği dönem başlamıştır. Makro-toplumsal analizlerin, sosyoloji biliminin kuruluş evrelerinde teori üretiminin ana odak noktaları oldukları gözlenmiştir. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümü, yapı-fail çalışmalarının sosyoloji esaslı sistematik bir yaklaşıma dönüşmesini sağlayan Marx, Durkheim ve Weber'in bu sosyal fenomeni konu ettikleri bilimsel analizlerine odaklanmaktadır.

Marx, yazılarında tam olarak yapı-fail düalizmi başlığı altında bir kavramsallaştırma yoluna gitmemiştir. Ancak onun, emek, işbölümü, sınıf çatışması ve praksis üzerine önerdiği düşünceler, sanayileşme sürecinin ve kapitalizmin yükselişinin oluşturduğu ekonomik ve sosyal yapılar ile bireyin eylemliliği arasındaki ilişki üzerine önemli bir bakış açısı

sunmaktadır. Karl Marx (2011: 39), ilk kez 1859'da yayımlanan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı kitabının önsözünde, “*Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır*” sözlerine yer vermiştir. Benzer bir şekilde, Marx (1990: 493), teknolojinin, insanın doğayla aktif ilişkisini, bu sayede idame ettirdiği yaşantısının doğrudan sürecini görünür kıldığını, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilerden insanın edindiği zihinsel kavramların oluşum biçimini de gözler önüne serdiğini savunmaktadır. Belirtilen bu iki nokta, Marx'ın yapı-fail ilişkisi bağlamında sosyal teori içerisindeki konumlanışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bireyin zihni oluşumu ve davranışları, kendisinden daha büyük bir iktisadi yapının eseridir ya da toplumsal süreçte “*toplumsal olarak belirlenmiş bireylerin üretimi*” (Marx, 2011: 237) söz konusudur. Toplumsal yaşantıyı belirleyen iktisadi kodlar veya mekanizma, birey için bazı seçenekler sunmakta ve birey bu seçenekler doğrultusunda bir varlık gösterebilmektedir.

İktisadi mekanizmanın doğurduğu bir üretim ve dağıtım düzeninin bireyleri inşa ettiği başka bir yol ise, Marx'ın deyimiyle, yabancılaşmadır. Bireylerin yabancılaşma süreci, iş bölümü sistemiyle yakından alakalıdır (1990: 203). En basit şekliyle iş bölümü, işçilerin sadece bir düzeyde uzmanlaşmasını sağlayacak şekilde onlara verilen görevlerin bölümlere ayrılması olarak tanımlanabilir. Uzmanlığın arttırılması, işçilerin bir ürünü baştan sona ortaya çıkaracak genel becerilerinin zayıflamasına ve üretimleri için sahip oldukları coşkunun yok olmasına yol açmaktadır. Marx bu süreci yabancılaşma olarak adlandırmıştır. Görevlerin bölünmesiyle birlikte, bir işçi çalıştığı süre boyunca ürünün üretim sürecindeki sadece bir aşamanın gereğini yerine getirmekte ve emeğinin sonucunda oluşan ürüne yabancılaşmaktadır. Ancak yabancılaşma sadece ürünle ilgili değildir, ilgili kavram aynı zamanda, insanın doğa ve diğer insanlarla olan etkileşimleri üzerinde kontrol kaybına uğradığı bir süreci ifade etmektedir (Fraser & Wilde, 2011: 23) .

Marx'ın düşüncesinde, toplumları sınıflara bölen bir sistem olarak kapitalizmin eşitsizliklere yol açan üretim ve dağıtım düzeneği, kaçınılmaz olarak sınıflar arasında oluşan karşılıklı ve çatışmalı bir ilişkiyi de beraberinde getirecektir. Sermayeye sahip olan ve artı değer sağlamaya çalışan burjuvazi, kapitalist sistemin devamlılığını sağlayabilmek için proletaryanın hayatını devam ettirmek adına kullanabildiği tek sermaye olan emeğine ihtiyaç duymaktadır. Marx'a (1990: 274) göre bu karşılıklı ilişki, işçinin sahip olduğu bir mülkiyet

olarak algıladığı emeği, maaş karşılığı satılan bir metaya indirgendiğinde, bir çatışmaya dönüşmektedir. Bu noktaya ek olarak, emeğin satılması ve satın alınmasının sürekliliği konusunda da bir eşitsizlik söz konusudur. Kapitalist, işçinin emek-gücünü sürekli olarak satın almak zorunda değildir; sadece kar etme fırsatı varsa bunu yapacaktır. Diğer taraftan, bir işçi ise emek-gücünü satmak için ekonomik bir baskı altındadır ve üretim araçlarına erişimi olmadığından dolayı, sürekli olarak emeğini kapitaliste satmak zorundadır (Marx, 1990: 48). Bu örnekten hareketle, Marx'ın düşüncesinde bireylerin çıkarları doğrultusunda eylemde bulundukları söylenebilir. Çıkarlara uygun hareket etmek, rasyonel davranışları gerektirmektedir ya da Parsons'un (2015: 569) da belirttiği gibi "*rasyonel norm, bazı davranış çizgileri gerektirir*". Bu durumda bireyler rasyonel normların belirlediği rasyonel davranışlarda bulunurlar.

Marx'ın altını çizdiği gibi, verili bir alan içerisinde çıkarlarına göre rasyonel davranışlarda bulunan bireylerin bir sosyal değişime yol açmaları da potansiyel olarak olasıdır. Marx'ın "praksis" kavramıyla öne sürdüğü devrim potansiyeli, bireyin özgür eylemde bulunabilme kapasitesiyle ilgilidir. Kökeni antik Yunanca'ya dayanan ve çağdaş Yunanca'da da hala "eylem" anlamında kullanılan "praksis" kelimesi (Online Etymology Dictionary, 2020a), bir kavram olarak Aristoteles'in yazılarında teori ve yaratıcı eylemden ayırt edilen pratik bilgi biçimleri olarak ekonomik, politik ve etik çalışmaları içeren bir anlamda kullanılmıştır. Burada teorinin amacı gerçeği aramak iken, praksisin amacı eylemdir (Balaban, 1990).

Marx ve Engels'te ise (2004: 10) praksis kavramı, insan faaliyetini ve özellikle insanların kendilerini değiştirmek de dahil olmak üzere dünyayı üretip değiştirdikleri özgür ve yaratıcı etkinliği ifade etmektedir. Aristoteles'in praksis tanımına uygun olarak, Marx'ın anlayışında da eylemle birlikte bilgi, yerini bulmaktadır. Ona göre gerekli olan, maddi yaşam sürecinin dikkatli bir şekilde incelenmesi suretiyle insanlığın toplumsal durumunun anlaşılması ve bu yönde hareket etme kararlılığıdır (Fraser & Wilde, 2011: 167). Mosco'nun (2009: 35) değerlendirmesine göre, Marx'ın terime asıl ilgisi yabancılaşmış emeğe bir alternatif yaratma üzerinedir. Kapitalizm, emeği, zorunluluğun getirdiği bir yabancılaşmadan kurtararak, yeni bir yabancılaşma biçimiyle değiştirmiştir. Bu yeni yabancılaşma, emek gücünün pazarlanabilir bir meta haline indirgenmesidir. Öte yandan, devrimci amaç ise, yabancılaşmış emeği praksise veya özgür, evrensel ve kendiliğinden gerçekleşen faaliyete dönüştürmektir. Ancak belirtmek gerekir ki Marx'ın (2004: 42)

görüşünde praxis adı verilen bu özgür eylem, ancak şartların yükselmeye zorladığı bir sınıfın öncülüğünde gerçekleşecektir. Sosyal dönüşüme yol açacak bir eylem olarak praxis, bireyin tek başına değil toplumu oluşturan üyelerin çoğunun katılımıyla gerçekleştirebileceği bir toplumsal harekettir.

Marx'ın maddi şartların oluşturduğu toplumsal yaşantı biçiminin bireylerin bilinçlerini de şekillendirdiği görüşüne benzer bir şekilde Emile Durkheim da ilk basımı 1897 yılında yapılan *İntihar* adlı kitabının önsözünde (2005: XXXVI), bireyin kendinden daha büyük bir ahlaki gerçekliğin -adlandırmak gerekirse kolektif gerçekliğin- hükmü altında olduğu fikrinden bahsetmiştir. Durkheim'a göre yapı, anatomi alanında bir bedenin iskeletine veya mimari alanında bir binanın taşıyıcı çerçevesine benzeyen, toplumun niteliklerini gösteren bir metafordur (Stones, 2007: 4869). Durkheim'ın (2013: 20) düşüncesinde hiçbir insanın sosyal yapının dışında tanımlanma imkanı yoktur. Bir insan, aile içerisinde, iş ilişkilerinde veya toplumun herhangi bir alanında kendisi dışında var olan ve ona verilen davranış kodlarını ve görevleri takip etmek durumundadır. Bu kodların, bireyin kendi duygularına uyması ve gerçekliklerini içinde hissetmesi durumunda bile, bu gerçeklik nesnel olmaktan vazgeçmez, çünkü bu görevleri birey, öz varlığıyla üretmemiştir; onları eğitim yoluyla almıştır.

Durkheim'ın yapı-fail ilişkisine yaklaşımı ve öne sürdüğü sosyolojik yöntem, aynı zamanda onun sosyoloji bilimini kavrama biçimiyle de yakından alakalıdır. Durkheim, sosyal gerçeklere ampirik bir yöntemi benimseyerek yaklaşmıştır. Bu yöntemsel duruşa göre, sosyal gerçekler ancak insan zihninin ürettiği öznel anlamlardan soyutlanarak, sadece gözlem ve deney yoluyla sosyal fenomenler arasında karşılaştırma yapılarak erişilebilecek sonuçlarla ele alınmalıdır. Sosyal gerçeklerin kişisel yorumlamadan uzak ve deneye dayalı bir yöntemle araştırılması, sosyolojiyi kavramlar üreten felsefeden veya insan bilinciyle ilgilenen psikolojiden ayırarak özgür bir bilim yapmıştır (2013: 101). Durkheim'ın psikoloji ve sosyoloji ayrımı, onun yapı-fail ilişkisine yaklaşımının da ipuçlarını vermektedir. Sosyal bir gerçek, bireyin içinden gelen bir dürtü değil, dışardan gelen bir koşulun tecrübesidir ve sadece bir bireyi değil topluma yayılan bir alanı etkiler. Bu nedenle, sosyal gerçekler bireylere indirgenemez. Ancak bu sosyal gerçeklikler, bireyleri çevreleyen kendi gerçeklikleri olarak araştırılmalıdır (Ritzer, 2011: 78). Bu noktada açık bir şekilde görülmektedir ki, Durkheimyen anlayışa göre, bireyin davranışlarının bilinçsel veya dürtüsel nedenleri psikolojinin konusudur ancak bireyin davranışlarını derinden etkileyen bir husus

olarak onu çevreleyen sosyal gerçekler ise sosyolojinin konusudur. Bireyler halihazırda var olan sosyal gerçeklerin içine doğmaktadır ve bu gerçekler, bireyleri inşa etmektedir. Akrabalık ilişkileri, dil, din, kanunlar, toplumsal cinsiyet, maddi koşullar ve benzeri sosyal gerçekler, bireylere nüfuz etmekte ve onların hem bireysel hem de kolektif davranışlarını şekillendirmektedir. Sosyal gerçekler, bireylere farklı seçenekler sunabilirken aynı zamanda onları sınırlayabilmektedir.

Durkheim'ın 1897'de yayımlanan *İntihar* adlı çalışması, onun sosyolojik yönteminin önemli ve ilk örneğini sunmaktadır. İlgili kitapta intihar gibi kişisel bir fenomenin toplumsal nedenleri irdelenmektedir. Durkheim (Durkheim & Thompson, 2004: 83), bu çalışmada intihar eden bireylerin kişisel öykülerine değinmenin, psikolojinin yöntemi olduğu kanısıyla yola çıkarak çeşitli ülkelerden, gruplardan veya topluluklardan edindiği intihar oranlarına bakarak intihar eyleminin ardındaki sosyal gerçeklere ulaşmaya çalışmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, intihar ile biyolojik veya fiziksel faktörler arasındaki ilişkiler belirsizken, intihar ile belirli sosyal çevre arasındaki ilişkiler doğrudan ve sabittir. Sonunda Durkheim, intihar türlerinin metodolojik bir sınıflandırmasını yapmasını sağlayan gerçeklerle karşılaşmıştır ve bütün bu gerçeklerden, sosyal intihar oranının sadece sosyolojik olarak açıklanabileceği sonucuna varmıştır. Ona göre, gönüllü ölümlerin kotasını belirleyen toplumun ahlaki anayasasıdır. Her nüfus için, insanları intihara iten belirli bir kolektif güç vardır.

Durkheim'ın yapı-fail ilişkisi bağlamından ve ampirik sosyoloji yönteminden anlaşılacağı üzere, insan davranışlarını açıklarken dikkate alınması gereken bir sosyal alanın kısıtlayıcı ve belirleyici faktörleri vardır. Bu faktörler, bireyin davranışlarını inşa eden, ahlak, kolektif bilinç, kolektif temsiller ve sosyal akımlar gibi bazı sosyal gerçekler olarak anlaşılmalıdır. Marx'ın görüşüne benzer olarak maddi koşullar bireyin bilincini şekillendirirken, aynı zamanda bireyi çevreleyen ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla inşa edilmiş kurumlar birey üzerinde bağlayıcı, sınırlayıcı ve zorlayıcı bir güç oluşturmaktadır. Bireyin eylemleri ise ancak bu sınırlı ve zorlayıcı alan içerisinde bireye sunulan seçenekler arasından seçim yapmak suretiyle gerçekleşmektedir. Bu durumda Durkheim için toplum, onu oluşturan parçalardan daha büyük bir oluşumdur.

Durkheim, bireyin bilincini ve davranışlarını biçimlendiren toplumsal ilişkilerin oluşturduğu yapıyı tanımlarken kolektif ilişkiler ve kolektif temsiller olmak üzere iki kavram

öne sürmüştür. Durkheim'a (2013: 184) göre, sosyal yaşam, hem boyut hem de biçim olarak üzerine inşa edildiği bir alt tabakaya veya temele dayanmaktadır. Sosyal yaşamı oluşturan etmenler ise, toplumu oluşturan kitleleri, onların yeryüzüne yerleşme biçimini, kolektif ilişkileri etkileyen her türlü şeyin doğasını ve yapılandırmasını içermektedir. Bu noktada, bir temelin üzerinde yükselen bütüncül bir yapının içerisindeki kolektif ilişkiler hususuna dikkat çekmek gereklidir. Durkheim'ın kavramsallaştırmasında, sosyal ilişkiler olarak da adlandırılabilir kolektif ilişkiler, sosyal yapının ilk cephesidir. Kolektif ilişkiler, bireyler arasındaki bağlanma biçimlerini tanımlamaktadır (Lopez & Scott, 2012: 15). Akrabalık ilişkisi, din çerçevesinde kurulan bağlılık ilişkisi ve ideoloji aracılığıyla oluşan ilişkiler Durkheim'ın kolektif ilişkiler tanımlamasına uygun örneklerdir.

Durkheim'ın tanımladığı diğer bir kavram olan kolektif temsiller ise sosyal yapıyı oluşturan ikinci cephedir. Kolektif temsiller, bir kolektivitinin kendisini etkileyen nesnelerle olan ilişkilerinde kendisini nasıl kavradığını ifade etmektedir. Kolektif temsiller zihinsel fenomenlerdir ve Durkheim, tüm zihinsel fenomenlerin, bireysel biyolojinin doğrudan ve benzersiz ürünleri olmadıkları ölçüde, sosyal gerçekler olarak görüleceğini belirtmiştir. Onlar, sadece bireylerin zihninde var olan inançlar, fikirler, değerler, semboller ve beklentilerdir, ancak bu bir bireyden diğerine iletilebilmekte ve davranışlarını düzenleyebilmektedir. Bu iletişim sürecinde temsillerin paylaşılması ve toplumun geneline yayılması sağlanmaktadır. Toplumsal bilinç, daha büyük sosyal iletişim sürecini oluşturan sosyalleşme ve taklit süreçleriyle yaratılan toplam kolektif temsillerin bir toplamıdır (Lopez & Scott, 2012: 16). Bu durumda, kolektif temsiller, bir toplumu oluşturan bireylerin toplumsal hafızasını inşa eden ve birbirleriyle iletişim kurmalarına izin veren inançları, değerleri, sembolleri, kodları, düşünce tarzını ve beklentileri ifade etmektedir. Lopez ve Scott'a (2012: 19) göre, toplumun bu soyut dinamikleri sosyal yapının kurumsal boyutunu oluşturmaktadır.

Kolektif ilişkiler fiziki bir bağlılığı ifade ederken, kolektif temsiller ise bu ilişkilerin etrafında oluşan bazı soyut anlamları ifade etmektedir ve bu iki alanın birleşimiyle sosyal yapı oluşmaktadır. Durkheim'ın öne sürdüğü bu kategorizasyon aynı zamanda yapı çalışmalarında iki ana yönelimi ifade etmektedir. Lopez ve Scott'a (2012) göre, Durkheim'ın çalışması iki ayrı sosyal yapı kavramını birleştirmektedir. Bunlar sosyal yapının ilişkisel boyutunu oluşturan kolektif ilişkiler ve kurumsal boyutunu oluşturan kolektif temsillerdir.

Durkheim’ın öne sürdüğü kolektif ilişkileri konu alan yapının ilişkisel boyutuna benzer şekilde George Simmel da toplumsal ilişkilere vurgu yaparak, toplumu sosyal formların ve etkileşimlerin dinamik bir kompleksi olarak kabul etmiştir. Norbert Elias’ın figürasyonel sosyolojisi aynı şekilde, bireysel faillerin eylemlerini gerçekleştirmesi gereken ilişkilerin oluşturduğu ağları vurgulamıştır. Pierre Bourdieu ise, sosyal varlıkları incelerken, onları üreten ve sürdüren ilişkilerin oluşturduğu bağlamdan koparmamak ve onların eylemlerinin sonuçlarının ortaya çıkmasını sağlayan alanları yok saymamak konusunda dikkatli olmak gerektiğinin altını çizmiştir (Stones, 2007: 4870).

Durkheim’ın kolektif temsiller kavramı aracılığıyla öne sürdüğü yapının ikinci boyutu olan kurumsallık ise, özellikle Talcott Parsons’ın araştırmalarında yer almaktadır. Talcott Parsons’ın öncüsü olduğu yapısal işlevselci gelenek içerisinde yapının bu yönü, “sosyal kurumlar” başlığı altında incelenmektedir. Parsons’un odak noktası, faillerin çocukluklarından itibaren içinde sosyalleştiği kurallar bütünü ve normatif beklentilerle birlikte, yetişkin olarak adapte oldukları çeşitli rol ve konumlanmalara dayanmaktadır. Kurumlardaki bireysel zihinlerde yer eden kod ve normlara yapılan bu vurgunun, Jeffrey Alexander’ın neo-işlevselciliğinde, Powell ve DiMaggio gibi yeni kurumsalcıların çalışmalarında, Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens’in yapı-fail ilişkisine dair kuramları da dahil olmak üzere çeşitli güncel yazılarda farklı şekillerde devam ettiği görülmektedir (Stones, 2007: 4870).

Layder’e (1997: 6) göre, Marx ve Durkheim’ın projelerinin dayandığı bilim modelleri, çağdaş sosyal teorinin anlayışlarını destekleyecek kadar ince olmasa da, çalışmalarının sosyal alan teorisi ile yakın bir ilişki içinde olan bazı özellikleri vardır. Bunlardan ilki, birçok sosyal fenomenin “nesnel” özelliklere sahip olduğuna dair bir inançtır. Bu, özellikle kültür, kurum ve kuruluşlar gibi kolektif fenomenler için geçerlidir, ancak prensip olarak yüz yüze davranışın çeşitli yönlerini kapsayacak şekilde genişletilebilir. Burada “nesnellik” kavramına dikkat çekmek gereklidir çünkü bir sosyal fenomenin nesnel olduğunu iddia etmek, bu fenomeni sadece insanların etkileşiminden doğan bir olgu olmaktan çıkarmaktadır. Nesnel bir fenomen, bireyden fazlasına yani yapıya da vurgu yapmaktadır. Ancak, Layder şunu eklemektedir ki (1997: 7) Marx ve Durkheim sosyal fenomenin sadece nesnel doğasıyla ilgilenmemişlerdir, aynı zamanda sosyal gerçekliği açıklamada nesnel ve öznel olanın ilişkisinin öneminin altını çizmişlerdir. Bahsi geçen nesnellik ve öznellik ikiliği,

sosyal kurumlar ile nüfuzlarına tabi olanların pratik faaliyetleri arasındaki ilişkiye yansımaktadır. Bu noktada, sosyal kurumların bireye etki etmesi önem taşımaktadır.

Marx ve Durkheim gibi ilk kuramcıların katı bir şekilde birey davranışlarının sosyal yapı tarafından belirlendiği iddiasında bulundukları görülmektedir. Ancak sosyal yapının ne olduğu hakkında yapılan tartışmalar, yapı-fail düalizmini konu alan kuramların tarihi boyunca net bir anlaşma doğrultusunda ele alınmamıştır. Bu anlamda Marx ve Durkheim'ın, dışsal (nesnel) bir sosyal gerçekliğin varlığını ve bireylerin, öznel bilinçleriyle onları çevreleyen gerçekliği uzlaştırmaya çalıştıkları fikrini benimsedikleri görülmektedir. Dolayısıyla, bahsi geçen iki kuramcı, eyleyene yapıdan yola çıkarak ulaşmaya çalışan ve yapıya öncelik veren teorisyenlerdir.

Klasik sosyoloji kuramları içerisinde yapı-fail ilişkileriyle ilgili düşünce üreten başka bir düşünür ise Alman sosyolog ve ekonomi-politik uzmanı Max Weber'dir. Weber, yapıya öncelik veren Marx ve Durkheim'ın aksine, yapı-fail düalizmine bireylerin eylemleri bağlamında yaklaşmıştır. Ancak Weber'in sosyal eylem ile ilgili düşüncelerine zemin hazırlamak adına, onun sosyoloji anlayışının yanı sıra, ağırlıklı olarak odaklandığı, Almanca karşılığı "anlamak" olan "*Verstehen*" (Langenscheidt, 2020) kavramını ve nesnellik, öznellik ve nedensellik üzerine gerçekleştirdiği tartışmaları ele almak gereklidir.

Weber'in benimsemiş olduğu sosyoloji anlayışının temelinde sosyal eylem kavramının bulunduğu görülmektedir. Weber'e (1978: 4) göre sosyoloji, sosyal eylemin yorumlayıcı (interpretive) bir anlayış ile ulaşılan seyrinin ve sonuçlarının, nedensel (causal) bir açıklamasını yapma idealine sahip olan bir bilimdir. Bu durumda, sosyal eylemi anlamak için yorumlayıcı bir yöntemle izin verilmesi ve bu eylemin sonuçlarının değerlendirilmesinde nedensellik ilkesinin kullanılması, Weber'in sosyoloji anlayışında önem taşımaktadır.

Weber'in savunduğu, sosyolojide yorumlayıcı analizlere izin veren yöntemle değinmeden önce, sıklıkla altını çizdiği *verstehen* kavramına açıklık getirmek gerekmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi, *verstehen* "anlamak" manasına gelmektedir ancak Weber'in bu kavrama yüklediği anlamlar sadece bilişsel bir fiil olarak anlamaktan daha fazlasıdır. *Verstehen*, kökeni Hristiyan teolojisine dayanan bir yorum sanatı veya teorisi olan hermenötik ile yakından bağlantılıdır. Kökeninde kutsal metinlerde anlamın izini sürmek ve anlamı yorumlamak olan hermenötik yöntem, özellikle 20. yüzyılda daha geniş

anlamları kapsamaya başlamıştır ve birkaç disiplinin kullandığı bir yöntem haline gelmiştir. Hermenötik, Dilthey ve Weber gibi düşünürler tarafından tarih ve beşeri bilimlerin bir yöntemi olarak benimsenirken, Heidegger tarafından ise varoluşçu felsefenin bir parçası olarak ele alınmıştır (Audi, 1999: 377). Weber'in sosyoloji yönteminde ise *verstehen* (1978: 57), zihnin öznel durumlarının ve aktörlerin kasıtlı olarak bazı fenomenlere yükledikleri anlamların yorumlanmasını içermektedir. Bu tanımlamadan yola çıkarak, Weber'in hermenötik öğretisini kullanarak aktörleri, aktörler arasındaki etkileşimi ve aslında tüm insanlık tarihini anlamaya çalıştığı söylenebilir (Ritzer, 2011: 117). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, yorumlayıcı yöntemle yapılan bir sosyal eylem analizinin, çoğunlukla öznel ve sezgiye dayalı analizlerle benzer sonuçlar vereceği konusunda bir yargı olsa da, aslında Weber'in yorumlayıcı yaklaşımı rasyonalite ile yakından ilişkilidir. Weber'in sosyolojik çalışmalarında benimsediği nedensellik ilkesi, sosyal eyleme dair yorumlayıcı bir analizin rasyonel sonuçlara ulaşmasını sağlamaktadır. Weber'e (1978: 12) göre, somut bir eylemin seyriyle ilgili yapılan doğru bir nedensel yorum, ilgili eylemin ve onun ardındaki gerekçelerin doğru bir şekilde saptanması ve aynı zamanda aralarındaki ilişkilerin rasyonel bir çerçeve içerisinde anlaşılması halinde elde edilebilir. Bir sosyal eylem hakkında yapılan doğru bir nedensel yorum, eylemin oluş sürecinin hem anlam düzeyinde yeterince kavrandığı hem de aynı zamanda yorumun bir dereceye kadar nedensel olarak yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda, Weber'in anlayışında, nedenselliği gözeterek yapılan rasyonel bir yorum, sezgiyle elde edilecek bir yorumdan uzak olacaktır.

Weber, davranış ve eylem kavramları arasında bir ayrım yapmıştır. Ona göre sosyolojinin konusu, seyri ve sonuçları nedensel olan ve anlaşılabilir eylemlerdir (Parsons, 1966: 641). Bu durumda, sosyal eylem, sistematik sosyoloji yöntemiyle incelenebilecek bir konudur, ancak davranış, tamamen bireyin kişisel koşullarıyla ilgili olduğu için nedensellik içerisinde incelenip, hakkında sosyolojik ve rasyonel sonuçlara varılamaz. Bu noktada belirtmek gerekir ki, *Verstehen* birey davranışını değil, bireyin rasyonel, seyri izlenebilir ve nedensellik içerisinde sonuçlara ulaşılabilen eylemini anlamaktır, dolayısıyla sezgi ile ulaşılan bilgiden farklıdır. Weber'e (1978: 12) göre, sosyolojik genellemelere ulaşmanın yolu, bir toplumsal eylemin seyrinin diğer toplumsal eylemlerle benzeştiği noktaları anlamaktan geçer ve istatistiksel olarak benzeşen parçalar, anlaşılabilir eylem türlerini oluşturur. Görüldüğü gibi, Weber'in sosyoloji anlayışında, bir toplumsal eylem, kendisiyle uyulaşmaları olan diğer fenomenlerle nedensel, istatistiksel ve rasyonel bir yöntem aracılığıyla incelenmektedir. Ritzer'e (2011: 117) göre, Weberyan sosyolojinin belirtilen bağlamda

çoklu toplumsal ilişkileri bir arada ve birbirine bağımlı fenomenler olarak ele alması, makro-düzey bir disiplin olduğunu göstermektedir.

Bu noktada Weber'in sosyal eylem hakkındaki görüşlerine geri dönmek gerekirse, rasyonel eylemin kapsamına değinmekte yarar vardır. Weber, temelinde rasyonel düşünce olmayan davranışlarla ilgilenmemiştir, onun sosyolojinin araştırma nesnesi olarak kabul ettiği şey rasyonel ve ardında bireyin toplumsal gerekçeleri olan eylemlerdir. Weber'e (1978: 8-9) göre, sosyolojik olarak incelenebilecek ve üzerine yorumsal bilgi üretilebilecek olan eylem, bireyin öznel anlam atfettiği eylemdir. Örneğin, biyolojik, ırksal veya fizyolojik özelliklerin bir sonucu olan eylem, hâlihazırda var olan anlamların tekrar eden bir düzende aynı sonuçları vermesinden dolayı, yorumlayıcı bir yöntemle incelenemez. Ancak, ardında rasyonel bir gerekçe olan eylem, öznel bir anlam yaratacağı için sosyolojinin nedensel yöntemiyle incelenebilecektir. Bu noktalara ek olarak, Weber'in eylem teorisinde kolektif eylemlerden ziyade bireysel eylemlerin ele alındığını belirtmek gereklidir. Ona (1978: 13) göre, davranışın öznel olarak anlaşılabilir yönelimi anlamında eylem, yalnızca bir veya daha fazla bireysel insanın davranışı olarak var olmaktadır.

Bu noktada Weber'in eylem görüşünde, eylemin öznel ve nesnel yönlerinin ilişkisine değinmekte yarar vardır. Daha önce bahsedildiği gibi, Weber'e göre bireyin öznel davranışları, ancak başka sosyal fenomenlerle nesnellik ve nedensellik içerisinde yorumlanabilir olduğunda sosyolojik analizin bir parçası olabilmekteydi. Bu kısıtlama doğrultusunda, Weber'in sosyolojik yönteminin ampirik bir temele dayandığı söylenebilir. Bu durumda, öznel olan birey davranışları, kendisinden daha büyük bir yapının parçalarıyla etkileşim içerisindeyse tutarlı ve geçerli bir sosyolojik analizin nesnesi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, Parsons'un örneğinde görüleceği üzere (2015: 704), bireyin tecrübe ettiği bir öfke patlaması irrasyonel bir davranış gibi görülse de bu olayın ardındaki toplumsal nedenlerin araştırılması, onu nesnel ve nedensel bir temele oturtarak ampirik bir yöntemle incelemeyi mümkün kılacaktır. Öznel bir davranışın, öznel olmayan bazı sistemlerin ve yasaların ürünü olabileceği, sosyoloğun benimsemesi gereken bir bakış açısıdır.

Weber'in kavramsallaştırmasında (1978: 24-25) sosyal eylem, dört sınıfa ayrılmıştır. Bunlardan ilki, "amaçsal-rasyonel" (zweckrational) sosyal eylem tipidir. Bu tür sosyal eylem, çevredeki nesnelerin ve diğer insanların davranışlarına ilişkin beklentilerle belirlenmektedir. Bu beklentiler, failin göz önünde bulundurduğu ve hesapladığı amaçları

elde edebilmesi için "koşullar" veya "araçlar" olarak kullanılır. İkinci eylem ise “değer-rasyonel” (wertrational) olarak tanımlanmaktadır. Değer-rasyonel eylem tipi, bireyin bilinçli olarak edindiği değerlerle ilgilidir. Bireyin sahip olduğu değerler, bireyden belli eylemleri talep etmektedir. Bu durumda, değer-rasyonel eylem tipi, bireyin bilinçli olarak sahip olduğu inançlarının yönettiği, etik, estetik, dini veya buna benzer değer sistemleri çerçevesine uygun eylemleri içermektedir. Bu eylem tipinde kişinin gerçekleştirdiği eylem sonucunda başarı sağlaması önem arz etmez. Asıl önemli olan bireyin kendi içinden gelen mutlak değerlerinden hareket ederek eylemde bulunmasıdır. Üçüncü eylem ise “duygusal eylem” olarak adlandırılmaktadır. Bu tür eylemler, bireyin duygu durumunun motivasyon kaynağı olduğu eylemlerdir. Weber’in sınıflandırmasındaki son toplumsal eylem türü ise “geleneksel eylem”dir. Bu tür eylemler köklü alışkanlıklar tarafından belirlenmektedir.

Yukarıda belirtilen eylem türlerinin, tamamıyla dış etkenlerin tesirinden uzak ve özgür eylemleri içerdiği söylenemez. Özellikle, amaçsal-rasyonel yönelimli bir eylemin çıkarlar doğrultusunda gerçekleştirilen rasyonel eylemler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda toplumlarda norm olarak kabul edilmiş kurallar çerçevesinde eylemlerin meşruiyet zeminine oturması gereği, bireylerin eylemlerini daha fikir düzeyinde süzgeçten geçirmelerine neden olmaktadır. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, Weber’in toplumsal eylem düşüncesinde bireyler sadece baskın yapıların oluşturduğu eylem şemalarının ve onlardan beklenen eylemlerin sınırlarının içerisinde hapsolmuş değillerdir. Bireyler bazı kaçış hatları oluşturarak sistemi büken eylemleri gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Ancak, belirtilen kaçış hatları da yine sistemin oluşturduğu yapıya karşı oluşturulduğu için bireylerin eylemleri daha çıkış noktasından itibaren etki altında olacaktır. Bu durumda, var olan bir düzen, eylemi farklılaştıracaktır (Parsons, 2015: 712).

Weber’in toplumsal teorisi, sonraki sosyolojik gelenekler içerisinde çok geniş çaplı anlamlandırmalara kapı açmıştır ve birçok sosyoloğun görüşlerini etkilemiştir. Weber’in toplumsal eylem teorisi, Talcott Parsons’un yapısal-işlevselci kuramlarına zemin oluşturmaktadır. Aynı zamanda Marx’ın fikirlerinin üzerine inşa edilmiş olan eleştirel teoride Weber’in izleri, teorinin önemli temsilcilerinden biri olan Jurgen Habermas’ın eserlerinde görülmektedir. Bunlara ek olarak, Weber’in *verstehen* anlayışı, sembolik etkileşimcilik akımı için de önemli anlamlar üretmiştir. Son olarak ise, Alfred Schütz’un eylem teorisine etki etmiştir. Weber’in mirasıyla hareket eden Schütz, etnometodoloji akımının gelişiminde bir basamak oluşturmuştur (Ritzer, 2011: 112).

Klasik sosyolojinin temsilcileri olan Marx, Durkheim ve Weber, yapı-eylem düalizmi ile ilgili ilk sistematik tartışmalardan bazılarını sunmuşlardır. Marx ve Durkheim daha çok yapı üzerinde dururken, Weber ise eyleme odaklanmıştır. Ancak, üç teorisyen de modernleşmenin baskın bir yapı oluşturduğu üzerine hemfikirdir. Modernleşmenin ve onun düşünsel zeminini oluşturan Aydınlanma'nın getirisi olarak akılcılaştırma (rationalization) süreci, bireyleri dolaylı veya dolaysız olarak etkilemekte ve eylemlerini kısıtlamaktadır. Marx, Modernite'nin getirdiği ekonomik düzen olarak kapitalizmin sınırlayıcılığının altını çizmiştir. Durkheim birbirini etkileyen sosyolojik süreçlerin ve kolektif temsillerin bireyin eylemleri üzerindeki belirleyiciliğini ampirik sosyolojik yönteminin içerisine yerleştirmiştir. Son olarak Weber ise diğerlerinden farklı bir pozisyon benimseyerek toplumsal eylem üzerine eğilmiştir ve bireysel eylemlerin ardındaki sosyolojik etmenleri nedensellik içerisinde incelemiştir. Sonuç olarak, klasik sosyoloji kuramlarının önemli üç temsilcisi olan Marx, Durkheim ve Weber'in yapı-eylem çözümlemelerinde yapının baskın ve belirleyici gücünün yadsınmadığı söylenebilir.

1.2. Yapı-Fail Düalizmine Yapıdan Bakmak: Makro Kuramlar

Toplumu anlayanın yolunu ararken yapı-fail ilişkisinin yapı cephesine ağırlık veren makro kuramların tarihsel gelişiminde çeşitli teorilerin ortaya atıldığı görülmektedir. İlgili teorilere ayrı ayrı değinmek bu noktada kapsamlı bir bakış açısı sunmak açısından önem taşımaktadır.

1.2.1. Yapısal-İşlevselci Kuramlar

Yapısal-işlevselcilik, yapıdan yola çıkarak toplumsal eylemi açıklama yoluna giden bir anlayıştır. Makro sosyoloji geleneğinin bir uzantısı olan ve toplumu, dayanışma ve istikrarı sağlamak amacıyla birlikte çalışan karmaşık bir yapı olarak gören yapısal-işlevselcilik (Macdonis, 2017: 46), 1930'lardan itibaren sosyal teoride etkili olmuştur. Yapısal işlevselciliğin önemli iki temsilcisi Talcott Parsons ve Robert Merton'dur.

1930'lardan itibaren yapısal işlevselciliği geliştiren Parsons'ın çalışmaları, kaynağını işlevselciliğin ilk sistematik kuramlarını oluşturan Comte ve Spencer'dan, sosyolojiyi ampirik ve deneye dayalı bir bilim olarak teorileştiren Durkheim'dan ve evrim teorisinin sahibi Darwin'den almaktadır. Parsons, ilk büyük eseri olan *Toplumsal Eylemin Yapısı*'nda

(1937), kendisinden önceki toplumbilimcilerin (Weber, Pareto, Marshall ve Durkheim) yapı-toplumsal eylem ikiliğiyle ilgili düşüncelerini ele alarak sadece toplumun yapısını değil toplumsal eylemi de açıklayabilecek kapsayıcı bir kuram yaratmaya çalışmıştır. Parsons, birey davranışlarını şekillendiren ve sınırlandıran bireyüstü bir alanın varlığını öne süren yapı anlayışına, toplumları oluşturan elementlerin varlıklarını idame ettirmek için gereklilikleri yerine getirirken birbirleriyle etkileşim ve bağımlılık ilişkisi içerisinde sürekli olarak yeni yapılara dönüştüğünü savunan işlevselciliği ekleyerek, yapısal-işlevselci paradigmayı kurmuş ve geliştirmiştir. Parsons her ne kadar sosyal eylem üzerine uzmanlaşmış olsa da bireylerin eylemlerini özgür iradeleriyle değil toplumsal sistemlerin gereklerine göre gerçekleştirdikleri düşüncesini savunduğu için onun yapı-eylem ikiliği üzerine düşüncelerini yapı odaklı olarak tanımlamak doğru olacaktır. Parsons'ın ortaya koyduğu toplum teorisinde (2005:1), bireyleri çevreleyen bir normlar, kodlar ve değerler sistemi, “*biyolojik bir organizma*” gibi işlev görmekte ve bireyin davranışlarını şekillendirmektedir.

Parsons (1966: 51), Durkheim'in toplumun devamlılığını sağlayan bir toplumsal sistem olarak ahlak üzerine düşüncelerini devam ettirerek, ahlak kavramını temel bir değerler sistemi olarak ele almıştır. Slattey'e (2018: 377) göre, temel bir değerler sistemi toplumun birçok ögesinin bir arada bulunarak uyumlu bir bütün oluşmasını sağlayan sembolik kodları içermektedir ve bu sistem sayesinde toplumun sürdürülebileceği bir alanın varlığı sağlanmaktadır. Bireylerin sürekli olarak etkileşim içerisinde bir sosyalleşme sürecinde oldukları ve bu sayede değerler sisteminin dolaşıma sokularak yayıldığı görülmektedir. Değerler sisteminin bozulmadan devam etmesi ise, sosyal kontrol ve rollerin etkin bir şekilde oynanmasına bağlıdır. Her birey toplumsal kodlar, akrabalık bağları ve sahip olduğu fizyolojik özellikleri tarafından belirlenen rolleri oynamak ve sosyal kontrol sisteminin bir nesnesi olmak durumundadır. Bu nedenle, Parsons bireyleri bir eyleyen/fail olarak tanımlamak yerine, kendilerine biçilen rolleri oynayan “aktörler” olarak görmektedir. Bu noktayı örnekleyecek biçimde Slattey'e (2018: 378) göre, bireyler çocukluklarından itibaren toplumsal kodlar tarafından şekillendirilen “*boş kovalar*” olarak algılanmaktadır.

Parsons (2005: 62-63), bireyin topluma entegre olmasını sağlayan değerler sisteminin kurumsallaşmasına yardım eden iki temel özellikten bahsetmektedir. Gruba bağlılık (particularism) ve başarı (achievement) olmak üzere iki temel kategori, değerler sisteminin sosyal yapı içerisinde kabul edilir bir biçimde sağlamlaşmasını sağlamaktadır. Bir gruba üye

olmanın getirdiği duygusal bağ ve kolektif değerlerin birey üzerindeki duygusal bağlayıcılığıyla açıklanan “gruba bağlılık” ve aynı zamanda grup içerisinde bireylerin veya kolektivitelerin gruba karşı sorumluluğunu yerine getirme yetkinliğini kazanma hissini veren bir “başarı”, değerler sisteminin kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Kurumsallaşan bir değerler sistemi ise diğer sistemlerin oluşumuna izin vermektedir.

Parsons, toplumsal yapıyı ve birey eylemlerini paralellik içerisinde ele almaktadır ve toplumu sistemler ve alt-sistemler bütünü olarak görmektedir. Bütün alt-sistemler birbirini etkilemekte ve bu şekilde toplumsal dönüşüm gerçekleşmektedir. Toplumsal yapı ise sistemler ve alt-sistemlerin oluşturduğu alanı ifade etmektedir. Bireyler toplum içerisinde onlardan beklenen davranışları gerçekleştirmekte ve bir bütünün parçaları haline gelmektedirler. Parsons, toplumda yaşayan bireylerin neden bazı davranış kodlarını benimsediği üzerine düşünmüş ve yazmıştır. Parsons, AGIL (adaptation - adaptasyon, goal attainment - amaca ulaşma, integration - entegrasyon, latency - varlığını sürdürme) paradigması olarak bilinen sınıflandırmasında, aktörlerin bir toplumsal yapıya nasıl entegre olduklarını dört aşamada incelemiştir. Parsons vd.’ye (1953: 180-186) göre, adaptasyon aşaması, bireylerin bir bütüne alışma araçlarını araştırdığı ve maksimum adaptasyonu sağlamak için bu araçları kullandığı fazdır. Bu aşamada aktörler çevrelerinde bulunan kaynakları işe yarar hale getirmeye ve artı değer sağlamaya çalışmaktadır¹. İkinci olarak, amaca ulaşma aşaması, aktörlerin edindikleri kaynaklarla gerçekleştirdikleri eylemlerle ilgilidir. Bu aşamada kaynakların nasıl bir toplumsal güç ürettiği ve bu gücün nasıl kullanıldığı irdelenmektedir. Entegrasyon aşaması ise aktörlerin sisteme uyum sağlamak için kendilerini nasıl ifade ettikleriyle ilgilidir. Son olarak, varlığını sürdürme aşamasında ise aktörlerin sistem içerisinde uyumlarını devam ettirmek için ne tür semboller, kodlar veya değerleri yarattığı ve takip ettiği irdelenmektedir. Görüldüğü üzere, Parsons’un toplumsal yapı kavramsallaştırması, aktörlerin yapıya uyum sağlamak için gerçekleştirdikleri eylemlerle ilgilidir.

Parsons, ilk basımı 1951 yılında yapılan *The Social System* adlı eserinde, sosyal eylemi oluşturan kültürel, sosyal ve sistemleri olmak üzere üç adet alt sistemden bahsetmektedir.

¹ Bu noktada, Parsons’un evrim anlayışının Darwin’in öne sürdüğü adaptasyon süreciyle bağlantısının kurulması gerekmektedir. Buna göre adaptasyon, sadece çevresel koşullara uyum sağlamak anlamında kullanılmamaktadır. Adaptasyon, bir canlı sistemin çevresiyle başa çıkma kapasitesi anlamına gelmektedir. Bu kapasite, sistemin ihtiyaçlarını karşılamak için çevreyi değiştirme yeteneğinin yanı sıra değiştirilemez özellikleri karşısında hayatta kalma yeteneğini de içermektedir (Parsons, 1964).

Bu sistemler, toplumsal hayatı düzenleyen katmanlardır ve toplumda ortak moral değerler oluştururlar. Parsons'un 1964 yılında *American Sociological Review* dergisinde yayınlanan "Evolutionary Universals in Society" adlı makalesinde ise bahsedilen üç sisteme ek olarak fizyolojik bir sisteme işaret edilmektedir. Kültürel, sosyal ve kişilik sistemlerinin oluşumunu önceleyen, üreten ve yeniden üreten bir sistem olarak fizyolojik sistemin diğerlerinden önce ele alınması yararlı görülmektedir.

Parsons'un öne sürdüğü fizyolojik sistem insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerle ilgilidir. Parsons'a (1964) göre, insanın ellerini ve beynini kullanma yönündeki biyolojik kabiliyeti, sosyal ve kültürel evrimini yürütebilmesini sağlayan araçtır. İnsan elinin yaratma gücü, emek sürecini oluştururken aynı zamanda iş bölümüyle birlikte bir toplumsal tabakalaşmanın da aracı haline gelmiştir. Beyin ise, insanın sadece karmaşık işlemleri yürütmesini sağlayan bir organ değildir aynı zamanda semboller öğrenme ve manipüle etme kapasitesinin organik temelidir. Bu durumda, beynin öğrenme ve öğrendiğini iletme kapasitesiyle birlikte elin nesneleri yaratma kabiliyeti, diğer sistemlerin yeşerebileceği kodları üretmekte ve toplumsal sistemlerin ortaya çıkmasını ve yayılmasını sağlamaktadır.

Sosyal etkileşimin olduğu her yerde, işaretler ve semboller ortak anlamlar kazanmaktadır ve bu anlamlar, aktörler arasındaki iletişimi sağlayan değerlerdir. İletişime aracılık edebilecek sembolik sistemler ortaya çıktığında, ilgili aktörlerin eylem sistemlerinin bir parçası haline gelen bir kültürün yaratımı da başlamıştır (Parsons, 2005: 2). Kültürel örüntüler de adaptasyonu mümkün kılan çevreyle ifade edilmelidir çünkü kültürel sistem, çok sayıda bireyin etkileşimiyle iletileceği ve dönüşüme uğrayarak sürdürüleceği bir çevreye ihtiyaç duymaktadır (Parsons, 1964). Parsons (2005: 10), bireylerin çoklu etkileşimiyle oluşan bu sembolik alanı, "kültürel gelenek" olarak adlandırmaktadır. Aktörlerin etkileşimini anlamlı kılan şeyin ne olduğunu saptamak son derece karmaşık bir iştir. Aktörler arasındaki tutarlı etkileşimi sağlayan ve sistemlerin yüksek karmaşıklığını nispeten istikrarlı hale getiren toplumsal semboller sayesinde aktörlerin eylemleri anlaşılabilir. Bu genellemeden elde edilebilecek önemli bir çıkarım, aktörler arasındaki iletişimin bir aracı sayesinde mümkün olmasıdır. Herhangi iki aktörün durumları hiçbir zaman birbirleriyle aynı değildir ve aktörlerin içinde bulundukları özel durumlardan soyut anlam çıkarma kapasitesi olmaksızın, iletişim imkânsız hale gelecektir. Bu noktada, etkileşim içerisinde işlev gören bir semboller sistemi, anlam iletimini sağlamakta ve kültürel gelenek olarak adlandırılmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, sembolik bir anlam sistemi, aktörlere

dayatılan bir düzen unsurudur. Zaman içerisinde aktörlerin uylarımlarıyla oluşan semboller, toplumsal anlaşmayı sağlayan sızleşmelerdir. En temel iletişim bile, sembolik sistemin sızleşmelerine bir dereceye kadar uygunluk olmadan mwmkmwm değildir. Diğer bir ifadeyle, beklentilerin karşılıklı doğası sembolik anlamların ortak bir dwmzende wretilmesini sağlamaktadır (Parsons, 2005: 6).

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında, Parsons'un sistemler kavramsallaşmasında değerler sistemi, kwmltwrel sistem, kişisel sistem ve sosyal sistemin iç i alanlar olduğu gwrwmlekmektedir. Kişisel motivasyonlarla sağlanan bir etkileşim, mecburi olarak kwmltwre ilişkin sembollerden oluşacaktır. Parsons'a (2005: 7) gwrwm, twm değerler sosyal referansları içermektedir. Bu referansların tamamen kişiselliğe indirgenmesi, paylaşılmalarının imkwmnsız olacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle, ilgili referansların kwmltwrel art alanı onların paylaşılmalarını sağlamaktadır ve bireye wzgmz olsalar bile onların oluşumları, paylaşılan bir kwmltwrel geleneğin koşullarıyla tanımlanmaktadır. Sosyal sistemin swrwmleri her zaman bireysel aktwrlerin kişilikleri içindeki swrwmlerdir (Parsons, 2005: 362), aynı zamanda kişiliğin kendisini doğrudan kuran yegwmne şey ise toplumsal etkileşimlerdir (Parsons, 2005: 10).

Gwrwmldwęw wwmzere, Parsons toplumu oluşturan bireyleri içinde yaşadıkları sistemlerin ve alt sistemlerin gerektirdiği rolleri oynamak durumunda olan aktwrlar olarak algılamaktadır ve toplumsal eylem, aslında yapının bir wwmrwmnw olan aktwrm davranışlarıdır. Bu bağlam da eylemi, yapının bir katmanı olmaya indirgemektedir. Parsons, bireyleri etki altında bırakarak eylemlerini belirleyen katmanlara dikkat çekmektedir ve bu katmanların en wwmnmlisi olarak kwmltwrel sistemi wme swmrmektedir. Ancak kwmltwrel sistem bir parça ise, sosyal sistem ise bir bwtwmndwrwm. Bu nedenle, sosyal sistem bir binanın taşıyıcı iskeletine benzetilebilir. Sosyal sistemin kurulması, yukarıda ele alınan twm noktaları kapsayacak şekilde bazı gerekliliklere bağlıdır. Bu nedenle, sosyal sistemin gerekliliklerine yer vermek, aynı zamanda Parsons'un teorisini wwmzetlemek anlamına gelecektir. Roberts'a (2016: 33) gwrwm, wwmncelikle bir sosyal sistemin herhangi bir alanamwvreye adapte olması gereklidir. Bu adaptasyon mwvredeki kaynakların saptanması, kullanılması ve swmrdwrwmrwmlesi ile gerçekleşmektedir. İkinci olarak, sosyal bir sistemin amaçlarını yerine getirebilmesi için bazı dwmzenleyici kurallara ihtiyaı vardır. Bu kuralların çeşitli katmanları, kwmltwrm, değerler ve sembolik kodlardır. Wwmwncw olarak, sosyal bir sistem, kurallarını uygulayabileği ve toplumda yerleşik hale getirebileği bir entegrasyon swrwmine ihtiyaç duymaktadır. Bu

süreç, kural uygulayıcı sistemleri kurumsallaştırmak durumundadır. Son olarak ise, bu sistemin varlığını sürdürebilmesi için diğer alt-sistemler tarafından oluşturulan veya bastırılan duyguların veya güdülerin serbest bırakılması gerekmektedir. Sosyal sistemin hâlihazırda oluşturmuş olduğu örüntülerin devamlılığının sağlanması aktörlerin etkileşimi ve alt-sistemler içerisindeki hareketliliğin devam etmesine bağlıdır. Bu durumda, sosyal sistemin son katmanı aktörlerin eylemleridir.

1930'lardan itibaren Parsons'un yapısal-işlevselcilik anlayışı sosyal teori içerisinde önemli bir yer tutsa da 1960'ların sonlarına gelindiğinde, klasik sosyoloji geleneğinde Modernite'den Postmodernite'ye doğru bir dönüşümle tanımlanan önemli bir kırılmanın meydana gelmesiyle birlikte, büyük ölçüde etkisini kaybetmiştir. Bu dönemden itibaren Parsons'un yaklaşımı çeşitli eleştirilerle karşılaşmıştır. Parsons'un sosyal yapının katı, bozulmaz ve sekteye uğratılamaz özelliğiyle birey eylemlerini tamamen şekillendirdiği önerisi, bireyin özgür iradesini hiçe saydığı gerekçesiyle indirgemeci bulunmuştur.

Yapısal-işlevselci gelenek içerisinde dikkat çeken başka bir teorisyen ise Talcott Parsons'un öğrencisi Robert K. Merton'dur. Robert K. Merton, hem sosyolojik teorinin gelişimine hem de sosyolojik önermelerin ampirik yöntemle test edilmesine katkıda bulunmuştur ve sosyolojik ilkeleri çok sayıda alana uygulamıştır. Öne sürdüğü fikirler, özellikle Talcott Parsons tarafından geliştirilen eski soruları netleştiren, yeni sorular ortaya çıkaran ve onlara hitap etmenin yeni yollarını öne süren yeni bakış açıları sağlamıştır (Jasso, 2000). Merton ve Parsons'un yapısal-işlevselcilik geleneğine katkıları farklı bir çizgi izlemektedir. Merton, Parsons'a göre daha sınırlı bir alanda çalışmalar yürütmüştür ve aynı zamanda yapısal-işlevselci çalışmaları Marx'ın görüşlerine yakınlaştırmıştır (Ritzer, 2011: 252).

Merton, sosyolojinin ilgilendiği iki temel konunun etkileşimini birleştirici bir üslupla irdelemiştir. Merton (1968: vii), ilgili kitapta sosyal teorinin ve sosyal araştırmanın etkileşimi üzerinde dururken, hem maddi teoriyi hem de sosyolojik analiz prosedürlerini ele almıştır. Bu süreçte, özellikle de nitel analizin kodlanması ile ilgilenmiştir. Aynı zamanda Merton, öne sürdüğü yapısal-işlevsel yaklaşımı önceki işlevsel yaklaşımlardan birkaç noktada ayırmıştır. Merton'a (1968: 79) göre, özellikle Malinowski ve Radcliffe-Brown'un geliştirmiş olduğu bazı işlevsel varsayımlar gerçeğe tekabül etmemektedir. Bu nedenle yapısal-işlevsel yaklaşımların işlevsel gelenekleri revize etmesi gerekmektedir.

İlk olarak, toplumun işlevsel bir birlik içinde olduğu varsayımı Merton'un eleştirisinin kaynağı olmaktadır. Merton (1968: 79), bu noktada Radcliffe-Brown'un belirli bir sosyal kullanımın işlevinin toplam sosyal sistemin işleyişi olarak toplam sosyal hayata yaptığı katkıyla ölçülebileceği düşüncesini eleştirmektedir. Radcliffe-Brown'un bu görüşü, bir toplumun toplam sosyal yapısının, işlevsel bir birlik olarak nitelendirilebilecek bütüncül bir yapıya sahip olduğunu ima etmektedir. Bu durumda, Merton'un eleştirdiği nokta, toplumun uyum ve bütünlük içinde hareket eden bir mekanizma olduğu varsayımdır. Ancak, bu yönde bir varsayım toplumların belli bir bölümünde inkâr edilemez olmakla birlikte durum, tüm toplumlar için aynı değildir. Tüm toplumlar, kültürel olarak standartlaştırılmış her faaliyetin veya inancın toplum için bir bütün olarak işlevsel olduğu yüksek derecede entegrasyona sahip değildir (Merton, 1968: 81).

İkinci olarak, Merton (1968: 85-86), işlevselcilerin evrensel işlevsellik varsayımını eleştirmektedir. Bu noktada Malinowski'nin kültüre karşı işlevsel bakış açısına yer veren Merton, her uygarlık türünde, her geleneğin, maddi nesnenin, düşüncenin ve inancın hayati ve olumlu bir işlevi yerine getirdiği ilkesine, tarihte bazı kültürel pratiklerin katastrofik sonuçlara varmasını örnek göstererek karşı çıkmaktadır.

Üçüncü ve son olarak ise, Merton'a (1968: 86) göre, işlevselcilerin öne sürdüğü ikinci varsayımla bağlantılı bir şekilde, standart hale getirilmiş her toplumsal pratiğin hayati ve olumlu bir işlevi yerine getirdiği ve bu işlevlerin bir bütünün vazgeçilemez/yeri doldurulamaz parçaları olduğu varsayımı, değiştirilmesi gereken bir bakış açısıdır. Merton, her toplumun kendi şartları içerisinde oluşturduğu toplumsal pratiğin bir alternatifi olabileceğini savunmaktadır.

Merton, yukarıda belirtilen varsayımlarla yola çıkılan işlevsel çalışmaların ampirik yöntem bakımından eksikliğine dikkat çekmiştir. Ona (1968: viii) göre, bu tür farklı genellemeler bir kodlama süreci ile birleştirilebilir ve daha sonra genel bir kuralın örnekleri haline getirilebilirler. Merton, hâlihazırda var olan işlevsel yönteme bazı eklemeler ve revizyonlar yaparak kendi paradigmasını oluştururken, teoriyi deneyle kanıtlanabilir bir uygulamayla birleştirmeyi amaçlamıştır. Bu paradigmanın özelliklerine göre, her tür sosyolojik veri işlevsel analizin çalışma nesnesi olabilir ancak temel gereklilik, “sosyal roller, kurumsal örüntüler, sosyal süreçler, kültürel örüntüler, kültürel olarak inşa edilmiş duygular, sosyal normlar, grup organizasyonu, sosyal yapı, sosyal kontrol mekanizmaları”

(Merton, 1968: 104) gibi standartlaştırılmış (kalıplaşmış ve tekrarlanan) öğeleri temsil etmesidir. Aynı zamanda Merton, işlevsel yöntem içerisinde öznel/nesnellik karşıtlığı temelli bir sorun görmektedir. Merton'a (1968: 105) göre, özellikle erken dönem işlevsel araştırmacılar öznel motifleri, nesnel işlevlerle karıştırma eğilimindeydiler. Ona göre, bu hem problemlili hem de eksik bir yaklaşımdır. İşlevler, belirli ve verili bir sistemin uyum göstermesine sebep olan, gözlemlenebilen sonuçlar anlamına gelmektedir. Bu durumda, işlevler ampirik bir yöntemle analiz edilebilirken, öznel motifler değişken ve kaygan doğaları nedeniyle ampirik yönteme uygun değildir ve bu nedenle, bu iki kavram birbirinden net bir şekilde ayrılmalıdır. Buna ek olarak, olumlu bir çağrışımla sadece sistemin pekişmesini sağlayacak işlevlerden söz eden işlevselcilerin aksine Merton, sistemi sarsan ve etkisini azaltan bir işlev bozukluğundan (dysfunction) ve ayrıca, incelenen sistemle alakasız olduğu için işlevsiz olan (nonfunctional) sonuçların ampirik olasılığından da bahsetmektedir.

Merton (1968: 106), erken işlevsel analizlerin toplum için yerine getirilen işlevlerle sınırlandırılmasına karşı çıkarak, öğelerin bazı bireyler ve alt gruplar için işlevsel ve toplumun geri kalan çoğunluğu için işlevsiz olabileceğinin altını çizmiştir. Toplumun bütünü için bozuk olan işlevler, sadece bir grup için işlev görüyorsa varlığına devam edebilmektedir. Bu nedenle, işlevsel bir analiz, sadece bütüncül bir yaklaşımla toplumun tümünü ele almak yerine, farklı durumlardaki bireylere, alt gruplara, daha büyük sosyal sistem ve kültür sistemlerine odaklanma olanağına sahiptir.

Ek olarak, özellikle işlevsel yöntemi benimsemiş olan antropologların sosyal yapıyı değişmez bir bütün olarak ele aldıkları ve değişen yapıyı hiçe saydıkları gözlenmektedir. Merton'a (1968: 107) göre, bu bakış açısı okur-yazar olmayan toplumları inceleyen ilk antropologlar için avantajlar sağlasa da işlevselci sosyologlar için elverişsizdir. Merton, toplumda değişimi getiren dinamiklerin incelenmesinde işlev bozukluğu kavramının kullanılmasını önermiştir ve durağanlığı bozacak işlev bozukluklarının belirli bir yapıda nasıl gerçekleştiği üzerine sorular sorulması gerektiğini belirtmiştir.

Belirtilen noktalardan ve kavramlardan hareketle, Merton'un daha önceki işlevsel kuramcılardan farkı, birkaç kalemde özetlenebilir. Merton, topluma katı bir şekilde bir bütün olarak yaklaşma eğilimine karşı çıkmıştır ve daha küçük parçaların da işlevsel analize dâhil edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Buna ek olarak, bütün kültürel yapıların olumlu işlevler

olarak ele alınamayacağını aynı zamanda işlevsel bozuklukların ve işlevsizlerin varlığını da kabul etmek gerektiğini belirtmiştir. Son olarak ise, Merton'un verili işlevlerin vazgeçilmez ve yerine başka bir işlevin koyulamaz olduğu düşüncesine karşı çıkarak alternatiflerin de olabilirliğini öne sürmesi, toplumsal değişme olasılığının da önünü açmıştır.

Merton'un sosyal yapı, kültür ve eylem konularındaki düşüncelerini anlamak için Durkheim'dan ödünç alarak geliştirdiği "anomi" kavramına yer vermek gereklidir. Merton, kültürel yapı, sosyal yapı, toplumsal eylem ve anomie kavramları arasında bir ilişki kurarak toplumsal yapının dinamiklerini analiz etme yoluna gitmiştir, bu nedenle Merton'un bu kavramları nasıl ele aldığına yer vermek önemlidir. Kültürel yapı, *"belirlenmiş bir toplum veya grubun üyeleri için ortak olan davranışı yöneten organize normatif değerler dizisi"* ve toplumsal yapı ise *"toplum ya da grup üyelerinin farklı biçimlerde dahil olduğu örgütlü sosyal ilişkiler dizisi"* (Merton, 1968: 216) anlamına gelmektedir.

Anomie kavramına gelince, Merton'un kavramın kendisinden önce iki türlü kullanımına yer verdiği görülmektedir. Durkheim'ın kullandığı şekliyle "anomie", bir toplumdaki kuralsızlıklar anlamına gelmektedir ve bu kuralsızlıklar bireysel düzeyde değil, toplumun geneline yayılan büyüklükteki sosyal işlevsizliklerdir. MacIver ve Riesman'ın psikolojik yaklaşımıyla anomie, *"ahlaki köklerinden uzaklaşan, artık herhangi bir standardı olmayan, ancak yalnızca bağlantısız dürtüleri olan, süreklilik, ulus, yükümlülük duygularından kopan birinin akıl halidir"* (Merton, 1968: 215-216). Bu durumda, Durkheim anomie kavramıyla, toplumun geneline yayılan bir işlevsizliği belirtirken, MacIver ve Riesman ise anomiyi psikolojik düzeyde ve bir akıl halini belirten şekilde değerlendirmektedir. Ancak Merton (1968: 216), anomie kavramını genişleterek hem kültürel yapıyı hem de sosyal yapıyı ve toplumsal eylemi içine alacak şekilde *"kültürel norm ve değerler ile bunlara uymak için eylemde bulunan grup üyelerinin sosyal olarak belirlenmiş kapasiteleri arasında meydana gelen büyük bir ayrışma"* anlamında kullanmaktadır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, Merton, benimsediği yapısal-işlevsel yöntemde kültürel ve sosyal yapılara değinmektedir ancak asıl odaklandığı nokta toplumdaki işlev bozukluklarıdır. Bu noktadan hareketle, Merton'un diğer yapısal-işlevselcilerden farklı olarak toplumun tabakalaşması bağlamında Marx'ın fikirlerine yakınlığı ve tabakalaşma konusuna işlevselci gelenek içerisinde eleştirel bir bakış getirdiği görülmektedir (Ritzer, 2011: 258).

Merton'un tabakalaşma yaklaşımı, bireylerin toplum içindeki konumları ya da statülerinin onlardan belirli davranışları talep ettiği ve onların davranışlarını düzenlediği yönünde bir eğilim içermektedir. Buna göre, toplumun belli bir seviyesinde konumlanan bireyler kendilerinden beklenen rolleri üstlenmek durumundadır. Bu süreç ise toplumsallaşma süreciyle açıklanır. Toplumsallaşma, bireylerin toplumsal rolleri benimseyip gerekli davranışları kazanabilmek için bazı değerleri, yetenekleri ve bilgiyi özümseme süreci olarak tanımlanmaktadır (Merton & Nisbet, 1971: 822). Bu durumda, diğer yapısal-işlevselciler gibi Merton'un yaklaşımında da bireylerin aşkın bir yapının dolaşıma soktuğu değerlerin doğrultusunda eylemde bulunan toplumsal öğeler olduğu görülmektedir. Toplumsallaşma süreci içerisinde bireylerin bozuk işlevlere saptmadan kültür merkezli bir topluma nasıl adaptasyon sağladıklarına gelince, Merton (1968: 194) beş tür davranış içeren bir şema sunmaktadır. Bu davranışlar, uyum sağlama, yenilik getirme, kuralcı olma, vazgeçme ve başkaldırmadır. İlk davranış olan uyum sağlama, bireylerin hem kültürel hedeflere hem de onlara ulaşmak için sunulan araçlara uyum sağlaması anlamına gelmektedir. Merton'a (1968: 195) göre bu davranış olmadan herhangi bir toplumun devamlılığı da sağlanamaz. Yenilik getirme davranışı ise, bireylerin toplumsal ve kültürel hedefleri benimsemesine rağmen onlara ulaşmanın araçları olan kurumları içselleştirememeleri sonucu başvurdukları davranış türüdür. Örneğin, bir birey toplumun ekonomik hedeflerini benimsemesine karşın bunu meşru araçlarla yapmak yerine olumlu işlevleri yerine getiren davranışlardan saparak, yeni bir yöntemle ekonomik hedefe ulaşmaya çalışabilir. Üçüncü olarak, kuralcı olma davranış türünde toplumun ortaya koyduğu kültürel hedefler ve onlara ulaşmak için üretilen araçlar meşru görülmektedir fakat ilgili hedeflere verili araçlarla ulaşılamıyorsa hedefler değiştirilir veya küçültülür (Merton, 1968: 203-204). Dördüncü davranış tipi olan vazgeçme, bireylerin hedefleri ve araçları tamamen reddetmesini içermektedir. Merton'a (1968: 207) göre bu bireyler topluma yabancı kalanlardır. Onlar, kültürel olarak öngörülen hedeflerden vazgeçmişlerdir veya davranışları kurumsal normlarla uyuşmamaktadır. Merton'un değindiği (1968: 209) son davranış tipi olan başkaldırma ise, toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini isteyen bireylerin davranışlarını içermektedir. Bu gruptaki bireyler, bir önceki davranış olan vazgeçmeye ek olarak toplumsal sistemin yeni hedeflerle donatılması gerektiğini öne sürmektedir.

Merton'un yukarıdaki davranışlar arasında, işlevi bozan davranışlara, başka bir deyişle, toplumsal hedef ve araçlardan sapma belirten davranışlara daha çok odaklandığı görülmektedir. Toplumun denetim sistemlerinin bu davranışlara ne kadar izin verdiği

doğrultusunda birey eylemleri belirlenmektedir. Merton ve Nisbet (1971: 833) bu dengeyi *esneklik dereceleri* kavramıyla açıklamaktadır. Normatif denetim sistemleri bazı bozuk işlevlere özgürlük alanı tanıırken bazılarına aynı alanı tanımamaktadır. O halde, denetim mekanizmalarının sağladığı esneklik toplumda bir çeşit denge yaratmaktadır. Kültürel ve toplumsal normlardan sapmayı ifade eden davranışlar cezalandırılırken, denetim mekanizmalarının esneklik alanına giren davranışların ise değişmesi beklenmektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki bütün işlev bozuklukları ya cezalandırma ya da işlevsel olma yönünde değişmeyle sonuçlanırsa herhangi bir toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi imkânsız hale gelmektedir. Bu nedenle, ilgili sapmaları gerçekleştiren failer güç dengesinde normatif değerlerden daha ağır gelirlerse değer sistemlerinin değişime uğraması gerekmektedir. Bu durum da o sistemin artık işlev görmediğinin ve değişmesi gerektiğinin bir ispatı olarak algılanabilir. O halde, sapmaların her zaman toplumda temellenmiş yapılar için olumsuz olduğu söylenemez, aksine yenilenmesi gereken kurumların dönüşümüne yardımcı olma potansiyelinden dolayı olumlu sonuçlar doğurabilir (Erkilet, 2015: 249-250).

1.2.2. Yapısalcı ve Post Yapısalcı Kuramlar

Parçalar yerine bütüne öncelik veren bir düşünce akımı olarak yapısalcılık ve onun en önemli temsilcilerinden biri Levi Strauss'un yapı ile ilgili düşünceleri yapı-birey ikiliğini anlamakta kılavuzluk edecektir. Saussure'nin dilin yapısı üzerine yaptığı çalışmalar sonucu geliştirdiği göstergebilimi köken olarak alan yapısalcılık, bütünsel, değişmez, kendi içinde kapalı yapılara dayalı bir anlayışı ifade eder. Saussure, dil yapısı üzerine kavramlar üretirken, bir dili konuşmanın istemsiz biçimde bireyin bir bakış açısı edinmesine yol açacağını belirtmektedir çünkü yapı, toplumsal yapı değil insan aklının yapısıdır (Meisel & Saussy, 2011: xxix).

Saussure'nin dilbilim alanında başlattığı bir düşünce akımı olarak yapısalcılığın öne sürdüğü bazı önemli fikirler vardır. Durkheim'ın fikirlerinden feyz alan yapısalcıların temel düşüncelerinden birine göre beyin, nesnelerin ve fenomenlerin bütünlüğünü idrak etmemizi sağlayan bazı kalıplara sahiptir. Bu kalıplar, yapısalcılık geleneği içerisinde “yapı” olarak değerlendirilen parçalardır (Erdoğan, 2014: 315). Bu temel düşünceye paralel olarak yapısalcılığa göre, gerçeği üreten dilin yapısıdır. Zihinsel süreçlerin ürünü olan dil, bir

insanın algısını şekillendirmektedir, bu nedenle insanın gerçek anlayışı tamamen zihnin kendi kalıpları aracılığıyla oluşturduğu ve anlam verdiği kurallara ve geleneklere bağlı olarak yaratılmaktadır. Bu durumda, anlamın kaynağı, dili yöneten işaretlerdir. Bireylerin düşünce kalıplarını ve dolayısıyla eylemlerini bu işaretler yönlendirmektedir (Erdoğan, 2014: 316). Bu yönelim, bireyin eylemlerini yapıya indirgemektedir. Birey, öznelliğini kaybederek dilin bir ürünü haline gelmektedir (Erdoğan, 2014: 318).

Saussure'nin yapısalcılığın dilbilim düzeyinde temelini oluşturan düşünceleri ve çözümlemeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası daha geniş bir alana uygulanarak kültürü ve sosyal yapıyı anlama yolunda bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Claude Levi Strauss, Saussure'nin dilin yapısını konu alarak ürettiği anlamları antropolojiye uyarlayarak yeni bir yapısalcılık anlayışı getirmiştir. Edmund Leach, *Levi-Strauss* adlı eserinde yapısalcılık geleneğini doğanın yapısıyla örneklendirerek anlatır. Leach'e (1996: 30) göre, insanlar dış dünya hakkındaki bilgilerini duyularıyla edinir ve edindikleri bu görüngüler, insan beyninin işleyiş biçimine göre düzenlenir ve bir anlayış biçimine bürünür. Bu düzenleme sürecinin çok önemli bir özelliği, bizi çevreleyen zaman ve uzamın devamlılığını parçalara ayırarak çevremizin çok sayıda farklı nesnelerden oluştuğunu, bunları belli kategoriler altında sınıflandırdığını, ilerleyen zamanın da ayrı ayrı olayların birbirini izlemesi olduğunu düşünmeye yönlendirmesidir. Bu durumda bireyin fenomenleri verili parçalar halinde algılaması hususundan yola çıkarak, parçalardan oluşan bir bütünün, başka bir deyişle, yapının varlığından ve bu yapının bireyin algı dünyasını oluşturduğundan bahsedilebilir.

Strauss (1974: 277), sosyal yapı teriminin çok geniş çapta problemleri içerdiğini ve bu nedenle tanımlanmasının son derece zor olduğunu belirtmiştir. Bunu yapabilmek için öncelikle sosyal yapı ve sosyal ilişkiler kavramları arasında bir ayrım yapılmalıdır. Strauss'a (1974: 279) göre, sosyal yapı, sosyal ilişkilerin oluşumu için bir temel olarak görülebilir. Sosyal ilişkiler, sosyal yapının sunduğu modellerin üzerine inşa edilmiş topluluk etkileşimlerini içermektedir. Bu durumda, Strauss sosyal yapıyı bir model olarak adlandırırken, o modelden türemiş olan insan etkileşimlerini de sosyal ilişkiler olarak adlandırmaktadır.

Söz konusu ayrımı yapmak, sosyal ilişkiler hakkında öne sürülmüş çok geniş çaplı tanımlamalardan sosyal yapı terimini kurtarmak ve bu şekilde bir sınırlamaya gitmek

anlamına gelmektedir. Sosyal yapının ne olduğuyla ilgili ilk sınırlama onun mahiyetiyle ilgilidir. Sosyal yapının, kendi başına bilimsel bir alan olmadığı ve antropolojik araştırmalar için sadece bir model olarak algılanması gerektiğı söylenebilir.

Strauss, antropolojik bir araştırmaya konu olan yapı modelinin ne tür özelliklere sahip olması gerektiğini de belirtmiştir. Strauss'a (1974: 279-280) göre, ilk olarak yapı bir sistemin karakterini görünür kılmalıdır. Bu sistem, birkaç elemetten oluşmaktadır ve her bir element değişime uğradığında diğerlerini de etkilemektedir. Yapının bu özelliğı, Weber'in nedensellik ilkesini de çağrıştırmaktadır. İkinci olarak, halihazırda var olan bir modelin başka modelleri açığa çıkaracak dönüşümlere uğrama ihtimalinin olması gereklidir. Üçüncü olarak, yukarıdaki özellikler, araştırmacının bazı elementleri değişime uğradığında modelin nasıl tepki vereceğini öngörmesini sağlayacak verileri sunmalıdır. Son olarak ise, model, gözlemlenen tüm gerçekleri hemen anlaşılır hale getirecek şekilde oluşturulmalıdır.

Strauss'un sosyal yapı tanımlamasından yola çıkarak, Marx'ın alt yapı-üst yapı dikotomisinin ve Saussure'nin öne sürdüğü zihin aktivitesini kalıplara sokarak gösteren-gösterilen kalıplarına sokan dil yapısının izleri fark edilmektedir. Saussure'nin anlayışında yer alan sosyal ilişkileri oluşturan sosyal yapı, Marx'ın bireyin eylemlerini şekillendiren baskın yapılar hakkındaki düşüncelerine ve Saussure'nin bireyin zihin aktivitesini konuşma eylemiyle edimselleştirirken onu sınırlandıran ve şekillendiren dil yapısı kavramsallaştırmasıyla paraleldir. Bu durumda, Strauss dilin sınırlayıcı yapısını antropolojinin yöntemine uygulayarak yapısalcı kuramın ve yapısalcı antropoloji alanının anahtar örneklerini sunmuştur.

Strauss'un geliştirdiğı yapısalcılığı 1960 ve 1970'lerde Marxist bağlamda yeniden yorumlayan Louis Althusser, Nicos Poulantzas ve Maurice Godelier gibi yapısalcı Marxistlerin yapı-fail düalizmi konusundaki düşüncelerine yer vermek bu noktada önemlidir. Adlarından da anlaşılacağı üzere her iki düşünce akımı da sosyal ilişkiler sonucu ortaya çıkan yapılarla ilgilidir ve yapıların belirleyici gücüne odaklanmaktadır. Ancak Levi Strauss'un öncülüğündeki yapısalcılar zihnin yapısına odaklanırken, yapısalcı Marxistler toplumun işleyişini kontrol eden sosyal yapılara odaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, yapısalcılar zihinsel süreçlerin ifade şekli olarak dil yapıları üzerine analizlere yönelirken, yapısalcı Marxistler toplumu üreten yapılar veya sistemler olarak ekonomi ve toplum üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Yapısalcılığa katı Marxist bir tutumla yaklaşan ve yapısalcı Marxizmin öncüsü olarak bilinen Althusser, ilk basımı 1970 yılında yapılan *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* adlı eserinde ideolojiyi, Marxist anlayışa uygun bir şekilde, toplum üzerinde belirleyici etkiye sahip olan maddi bir pratik olarak ele almıştır (Belge, 2000: 7). Kitabın Türkçe çevirisinde yer alan Önsöz bölümünde Murat Belge (2000: 8) tarafından da belirtildiği üzere, Althusser, Marxist altyapı-üstyapı yaklaşımını devam ettirerek, kapitalizmin dönüşümüne paralel olarak değişime uğrayan alt-yapının zorunlu olarak üst-yapıyı da şekillendirdiği inancındadır. Althusser (2002: 7), bu inanç doğrultusunda Marx'ın öne sürdüğü düşünceleri, tarihselcilik ve hümanizm gibi odaklara çekerek gerçek anlamını bozan burjuva yorumlamalardan soyutlamak ve onu olduğu gibi irdelemek amacındadır. Althusser, Marx'ın tarihselcilik bağlamında ele alınmasına da karşı çıkmıştır. Tarih, bireylerin kendilerini bilinçli bir şekilde özgürleştirmek için kullandıkları bir araç değildir çünkü tarih öznesiz bir süreçtir. (Benton, 1984: 15). Tarihselciliğin hatası, tüm uygulamaları ortak bir tarihsel bağlamda ele almaktır. Tarihselcilik, bilgiyi başka bağlamlarla ilişkilendirir, bilimi özerkliğinden mahrum eder ve Marxizmin kendisini nesnel bir bilim olarak değil, çağdaş dünyanın, sınıf bilincinin veya proletaryanın bakış açısının kendini ifade etmesi olarak ele alır. Ancak, doğru olan yaklaşım, toplumsal oluşumun merkezsiz olduğu ve birbirlerinden farklı olan yapıların hiyerarşisinden meydana geldiğidir. Bu toplumsal yapıların en güçlüsü ekonomidir ve son kertede ekonomi en önemli belirleyicidir (Geras, 2001: 18). Bu durumda, tarihin özneye atfettiği özellikler, sınıfsal ayrımlar tarafından belirlenmektedir ve burjuva ideolojisinin dayatmalarıdır. İdeolojinin ürettiği anlam dünyasının içerisinde birey bir yanılsama veya Marx'ın ürettiği kavramla yanlış bilinç içerisinde kendisine ait olmayan bir anlam bütününe veya yapıya maruz kalmaktadır (Binici, 2013: 16). Benzer bir şekilde, Marx'ın hümanizm bağlamında incelenmesi problemleri bir yöntemdir. İnsanlar merkezsiz olan tarihsel süreç içerisinde kendi öz iradeleriyle karar verdikleri özgür eylemlerde bulunabilecekleri alana sahip değildir. Onlar, toplumsal yapıların destekçileri veya sonuçlarıdır. Bu nedenle, Althusser'in yorumlamasında Marx, evrensel bir insan hakikatinin veya doğasının varlığı fikrini reddetmekte ve sonuç olarak da teorik bir anti-hümanizmi savunmaktadır (Geras, 2001: 18). Görüldüğü üzere, Althusser (2002: 8), Marx'ın toplumsal teorisini tarihselcilik ve hümanizmden uzaklaştırarak toplumsal formasyonu meydana getiren ekonomik, politik ve ideolojik yapılarda sınıfsal sömür, baskı ve tahakküm mekanizmalarının nasıl işlediğini ele almaktadır.

Althusser'in özellikle üzerinde durduğu ideoloji konusu, sadece siyasal bir düşünce sisteminin bireylerde veya kurumlarda yarattığı davranış biçimleriyle ilgili değildir. Althusser ideoloji kavramını daha çok ekonomik sistemle uyulaşım içerisinde, ancak maddi pratiğin bir uzantısı veya gölge fenomeni olarak değil, kendi başına maddi belirleyiciliği olan bir bütün olarak ele almaktadır (Belge, 2000: 9). Althusser (2002: 8), Marx'ın ideolojinin işlevinin sınıfsal sömürüyü maskeleyerek olduğu kanısını sürdürmektedir ve Marxist bir bilimsel analize ulaşmanın, sınıf toplumunun mekanizmalarına bakarak mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Althusser, ekonomiye dayalı alt yapısal öğeleri, sistemlerin işleyişlerinde asıl belirleyiciler olarak kabul etmekte ve ideoloji aracılığıyla öznenin nasıl kurulduğıyla ilgilenmektedir. Başka bir ifadeyle, Althusser yapısalcılığı, maddi dayanaklara sahip bir ideolojinin nasıl anlamlar üretip dolaşıma soktuğı ve bu anlamlar karşısında bireyin nerede ve nasıl konumlandığı üzerinedir. Althusser (2002: 128), her toplumsal oluşumun baskın bir üretim biçiminden kaynaklandığını varsaymakta ve üretim sürecinin, belirli üretim ilişkileri içinde ve altında mevcut üretici güçleri tekrar üretme suretiyle ilerlediğini savunmaktadır. Bir üretim sürecinin var olmaya devam edebilmesi için üretim şartlarının da devamlılığının sağlanması gereklidir. Bu nedenle, her toplumsal oluşum, üretim güçlerini ve mevcut üretim ilişkilerini yeniden üretmelidir.

Üretici güçler ve üretim ilişkilerinden oluşan ekonomi temelli bir yeniden üretim süreci altyapıyı oluştururken, bu sürecin devamlılığını sağlayacak bir ideolojinin hakim olduğu alan da ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Althusser altyapı/üstyapı ilişkisini bir binaya benzetmektedir. Ekonomik bir altyapıyla temellendirilmeyen bir ideolojik üstyapı ayakta kalamayacaktır. Bu noktada önemli olan ekonomik altyapının, üstyapının şartlarını belirlemesidir. Üstyapı, temele karşı göreceli bir özerkliğe sahiptir ve üstyapının etki düzeyi, altyapının oluşturduğu şartlara karşılık olarak gelişmektedir (Althusser, 2000: 25-26).

Althusser, üstyapının sürekliliğinin sağlanması için işlev gören bazı aygıtlardan bahsetmektedir. Marxist geleneğe göre, devlet burjuva sınıfının emelleri doğrultusunda çalışan ve artı değer edinmek için işçi sınıfını belli davranışlarda bulunmaya zorlayan bir baskı aygıtıdır. Böylece devlet kendi başına bir tahakküm mekanizması veya aygıtıdır. Althusser devleti şu sözlerle tanımlamaktadır (2000: 27):

“Zorunluluğunu ve varlığını tanıdığımız özelleşmiş aygıt, yani yalnızca polis, mahkemeler, hapishaneler değil, fakat aynı zamanda polis ve uzmanlaşmış yardımcı birlikleri "olaylarla başa çıkamadıklarında" son kertede ek bir baskı gücü olarak doğrudan doğruya müdahale eden ordu ve bu bütünün üzerinde, devlet başkanı, hükümet ve yönetim”

Bu durumda, devletin “hükümet, yönetim, ordu, polis ve mahkemeler” gibi kurumlarıyla bir baskı aygıtını oluşturduğu ve asıl amacının proletaryaya karşı tahakküm kudretini koruma savaşı veren burjuva sınıfının konumunu sürdürmek olduğu söylenebilir (Althusser, 2000: 28). Başka bir ifadeyle, devletin baskı aygıtlarının görevi, özünde sömürü politikası olan üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin siyasi meşruiyetini baskı kullanarak sağlamaktır. Marxist teoriye göre, bu baskı aygıtının karşısında konumlanan proletaryadan beklenen eylem ise baskıyı sona erdirmek için yönetimi ele geçirmektir (Althusser, 2000: 31).

Devletin kurumsallaştırdığı bazı ideolojik aygıtlara değinmek, Althusser’in yapı kavramsallaştırmasını anlamak için gereklidir. Devletin baskı aygıtlarıyla karıştırılmaması gereken bir kavram olarak “devletin ideolojik aygıtları”, baskı aygıtlarının fiziki zorlamayla yerine getirdiği işlevi ideolojik yöntemle yerine getiren gerçeklikler olarak algılanmalıdır. Bu gerçeklikler, din, eğitim, aile, hukuk, kitle iletişim araçları, kültür ve sendikalar gibi kurumlardan oluşmaktadır (Althusser, 2002: 143). Görüldüğü üzere, devletin baskı aygıtlarının tamamı kamu alanında yer almasına karşın devletin ideolojik aygıtlarının büyük bir kısmı özel alanlarda bulunmaktadır. Bu durumda, devletin ideolojik aygıtlarının başarılı olabilmesi için gerekli olan siyasi dayanağı ise devletin baskı aygıtları yerine getirmektedir. Devletin bu iki aygıtı arasındaki uyum, egemen ideolojinin aracılığıyla sağlanmaktadır (Althusser, 2000: 40).

Devletin baskı aygıtları ve ideolojik aygıtları, kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretiminin sağlanmasını hedeflemektedir ve bu maddi bir emeldir. Bu nedenle, Althusser’de ideoloji maddi bir temel üzerinde yükselmektedir. Bu hedefe ulaşma yolunda her bir ideolojik aygıt farklı yöntemler izlemektedir. Örneğin, siyasal aygıt bireylerin devletin siyasal ideolojisine uyum göstermesini sağlarken, kitle iletişim araçları bireylere egemen ideolojinin kabul edilmesini kolaylaştıracak anlamları aşılamaktadır (Althusser, 2000: 43). İlgili yöntemler sayesinde kapitalist değerler yüceltilirken aynı zamanda benimsetilmiş olur. Üretim araçlarının kontrolünü elinde bulunduran burjuva sınıfıyla bu araçların artı değer sağlaması sürecinde nesneleştirilen proletarya arasındaki ilişkilerin sürdürülmesi için egemen sınıfın ideolojisinin diğer sınıfa kabul ettirilmesi gerekmektedir ve bu amaç

doğrultusunda devletin baskı ve ideolojik aygıtları uyum içerisinde çalışmaktadır (Althusser, 2000: 45).

Althusser'in yapı-fail ilişkisi konusundaki fikirlerini özetlemek gerekirse, anahtar kelimenin "ideoloji" olduğu söylenebilir. Ona (2000: 47) göre ideoloji "*bir insanın ya da bir toplumsal grubun zihninde egemen olan fikirler, tasarımlar sistemidir*" ve bu sistem temelinde maddi bir gerçekliği ifade etmektedir. Althusser böyle sert bir yapı karşısında bireye tamamen özgür bir eylem alanı bırakmamıştır. O da, Marx'ın düşüncesini devam ettirerek bireyin gerçekten özgür bir eylemde bulunabilmesi için egemen kapitalist ideolojiyi devirmesi gerektiğini savunmuştur.

Yapısalcı anlayış etrafında oluşan okullardan başka biri de postyapısalcılıktır. "Sonra" veya "sonrası" (Cambridge Dictionary, 2020c) anlamına gelen "post" ön eki bir dönüşümü veya yapısalcılıktan kopmayı işaret etmektedir. Özellikle endüstriyel devrimin etkilerini ilk elden tecrübe etmiş uluslarda, II. Dünya Savaşının ardından gerçekleşen siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal değişimler, düşünsel anlamda da bir değişim ihtiyacını getirmiştir. Bu ihtiyaç doğrultusunda, Modernite'nin pozitivist bilim yaklaşımının izlerini taşıyan yapısalcılık anlayışından postyapısalcılığa doğru bir yönelimin gerçekleştiği görülmektedir.

İlgili dönüşüm, yapısalcılığın öne sürdüğü bütüncül görüşlerin yeniden yapılandırılarak anlamın ve hakikatin sorunsallaştırıldığı ve bütün yerine parçaların önemli hale geldiği bir düşünceye doğru yönelimi içermektedir. Yapısalcılığın aksine postyapısalcılık, bütünü parçalama yöntemini benimsemekte ve ulaşılan küçük parçalara odaklanmaktadır. Yapısalcılık, dili bütünsel ve değişmez özelliklere sahip bir yapı olarak ele alırken, postyapısalcılık ise dilin düzensiz, istikrarsız ve değişken olduğunu öne sürmektedir. Bu noktadan hareketle, postyapısalcılık geleneğinin önemli bir temsilcisi olan Jacques Derrida, dili ve sosyal kurumları parçalara ayırarak (Derrida'nın ifadesiyle "yapısökümü"ne uğratarak) yapısalcılığın sözmerkezci (logocentrism) yönteminden uzaklaşmayı amaçlamıştır. Parçaların merkezden sıyrılarak ortaya çıkarılmasıyla birlikte parçalar arasındaki saklı farklılıklar da açığa çıkacaktır (Ritzer, 2011: 610). Bu yöneme paralel olarak, toplumun yapısökümü yöntemiyle çözümlenmesi, araştırmacıyı toplumun en küçük parçası olan bireye ulaştırmaktadır (Güngör, 2018: 249-250). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, postyapısalcılık, birey öznelliğinin baskın yapılarla ilişkisi üzerine önemli değerlendirmeler sunmaktadır (Howarth, 2013: 1).

Postyapısal düşüncenin önemli bir temsilcisi olan Michel Foucault'un güç ve bilgi kavramlarıyla ilgili düşünceleri, yapı-fail düalizmi tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Foucault'a (1995: 25) göre, toplumsal düzeni sağlama amacıyla kurulan ceza sistemlerinin asıl gündemi, mahkumları, uygun vatandaşlar olarak inşa etmek için tasarlanmış bir rejime tabi tutan bir disiplinin devamlılığını sağlamaktır. Ceza sistemleri sayesinde, toplumları oluşturan bireyler, hakim değer yapılarına boyun eğerek kendi kendilerine toplumun normlarına uygun hale gelmektedirler. Foucault (1995: 7), ceza sistemlerinin bireyleri ehlileştirmek için gözetleme yöntemiyle onların davranışlarına yön verdiğini belirtmiştir. Bu gözetleme ve ehlileştirme sürecinde toplumu oluşturan parçalar artık birey olarak değil "özne" olarak ele alınırlar. Bireyleri "özne" yapan, onların bedenleri ve ruhlarıyla tam bir teslimiyet içerisinde toplumun işleyişine sağladıkları uyumdur. İktidar, bireyleri gruplandırmakta ve onlara birer kimlik atfetmektedir. Böylece, hem onların kendilerini hem de çevresindekilerin onları tanımlayabilecekleri hakikat yasalarını benimseterek onları özneleştirmektedir (Foucault, 2016: 63). Ancak Foucault (2016: 76-77), iktidarın bireyi ehlileştirerek özneye dönüştürme sürecinde bireyin direniş potansiyelinin de her zaman var olduğunu vurgulayarak birey failliğine de açık kapı bırakmıştır. Foucault'un yapı-fail düalizmi hakkındaki görüşleri, iktidar, özne, gözetim ve direniş kavramları çerçevesinde değerlendirilebilir.

Foucault'un iktidar analizi, ampirik ve teorik olarak iki düzeyde gerçekleşmektedir. İlk düzey, "*ehlileştirici/disipline edici iktidar (disciplinary power)*" ve "*biyoiktidar*" gibi modern iktidar modlarını, modern öncesi "*egemen iktidar*" modundan ayırt etmeye ayrılmıştır. Foucault'un analizlerinin ikinci seviyesi olan "teorik" seviye ise, iktidar modları arasındaki tarihsel ayrımları aşmakta ve Foucault'un tanımladığı farklı iktidar modları ile ilgilenmektedir. Bu seviyede, iktidarın ve onun eylemlerinin en genel ve temel özellikleri ele alınmaktadır (Lynch R. A., 2011: 13-14).

Modern toplumlarda sıklıkla karşılaşılan iktidar türleri olan "ehlileştirici iktidar" ve "biyoiktidar" kavramlarını irdelemek, Foucault'un yapının kullandığı tahakküm mekanizmasının nasıl işlediğiyle ilgili görüşlerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Ehlileştirici iktidarın temel işlevi, ceza vermekten çok, bireyleri eğiterek özne haline getirmektir. Başka bir ifadeyle, ehlileştirici iktidar, hareket eden, kafaları karışık ve amaçsız çok sayıda cisim ve kuvveti, bir bütüne "*organik olarak bağlı olan özerkliklere*" ve süreklilik arz eden süreçlere eklenenen "*genetik kimliklere*" dönüştürmektedir (Foucault, 1995: 170).

İkinci iktidar modu olan “biyoiktidar” ise modern toplumlarda yaşayan bireylerin bedenleri üzerinde kontrol sahibi olmak için nüfus kontrolü dahil olmak üzere çok sayıda gözetim mekanizmasının bağlantılı bir biçimde dolaşıma sokulmasını içermektedir. Foucault’a (2007: 103) göre modern toplumlarda “*doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır*” ve bu koşulları denetleyebilmek için bedenin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Modernite’nin üretim şekli olan endüstriyelleşmeyle birlikte gelen birçok yeni gerçeklik, toplumsal hayata dahil olarak, bedenlerin yönetimini de gerektirmektedir. Bu minvalde, biyoiktidarın kapitalizmle organik bir bağı olduğu açıktır çünkü kapitalizm “*bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına alınmıştır*”.

Görüldüğü üzere, Foucault’un iktidar kavramsallaştırması tek kaynaktan yayılan bir iktidarı değil, aynı anda birçok yerde etkileşim içerisinde yayılan iktidarlara içermektedir. Başka bir ifadeyle, Foucault’un bakış açısıyla iktidar, bütün toplumsal ilişkilerde görülmektedir (Lynch R. A., 2011: 15). İktidarın aynı anda her yerde bulunma özelliği bir muğlaklık ve görünmezlik yaratmaktadır. Foucault’a (2016: 74) göre iktidar, “*mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir*”, başka bir ifadeyle, iktidar bireylerin bazı istenen davranışlarda bulunmasına olanak tanıyan bir imkan alanı sağlamaktadır. Daha ayrıntılı bir tanımlamayla, iktidardan “*uygulandıkları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğunu...bu güç ilişkilerinin, bir zincir ya da sistem, ya da tersine onları birbirlerinden tecrit eden farklılıklar ve karşıtlıklar oluşturacak biçimde birbirlerinde buldukları dayanakları*” anlamak gereklidir (Foucault, 2007: 71-72). Bu tanımdan yola çıkarak, Foucault’un iktidar kavramını “güç ilişkileri çokluğu”, “bir zincir veya sistem” ve “dayanaklar” gibi bazı anahtar kelimelerle bağdaştırdığı görülmektedir. Bu durumda, iktidar ilişkilerinin, toplumun birbiriyle bağlantılı her bir parçasına sirayet ettiği ve ortadan kaldırılamaz nitelikte olduğu söylenebilir (Foucault, 2016: 77).

Foucault (2016: 78), toplumsal ağların her bir köşesine ulaşabilecek kadar etkin bir iktidarın işlevini hangi yöntemle sürdürebildiği sorusuna ise silah tehdidi, sözün etkisi, ekonomik eşitsizlikler, denetim araçları ve son olarak gözetim (surveillance) kavramlarıyla cevap vermektedir. Foucault’un gözetim kavramı, bireylerin özneleştirilmesi sürecinde iktidarın bireyler üzerindeki görünmeyen etkisini anlamak noktasında önemlidir.

Foucault'un (1995: 200), Jeremy Bentham'ın "Panoptikon" ismini verdiği bir mimari tasarımdan yola çıkarak oluşturduğu gözetim kavramı en basit şekliyle, bireylerin görünmeyen bir iktidar tarafından kontrol altında tutulmalarını ifade etmektedir. Bentham'ın bir hapisane tasarımı olan panoptikon, merkezde, üzerinde büyük pencereler olan dairesel bir kule ve onun etrafında konumlanan hücreleri betimlemektedir. Bu hücrelere yerleştirilen mahkumlar kulenin içerisindeki gardiyanların varlığının bilgisiyle ve onlar tarafından görünür olmanın korkusuyla iktidara uygun davranışlar sergilemek zorundadır. Bu tasarımın önemli bir özelliği, yarattığı görünmezliğin, düzeni getirmesidir. Foucault'a (1995: 201) göre, mahkumun görünürlüğü fakat iktidarın görünmezliği ve dolayısıyla doğrulanamaz oluşu, onun otomatik olarak işlevsel olmasını ve gözetimin etkilerinin kalıcı olmasını sağlamaktadır. Foucault (1995: 202) Panoptikon'un iktidarı otomatik hale getirmesi ve bireyden uzaklaştırması sebebiyle önemli bir mekanizma olduğuna vurgu yapmaktadır. İlgili mekanizmanın ilkeleri toplumlara uygulandığında, bireylerden istenilen davranışları almak için zor kullanmaya gerek kalmamaktadır. Bir görüş alanına maruz kalan ve bunu bilen bir birey, gücün kısıtlamalarından sorumlu olmakta ve onları kendiliğinden bir rol olarak benimsemektedir.

Panoptikon modeli toplumlara uygulandığında, iktidar ilişkilerinin toplumsal ağlarda kökleşmiş yapısından dolayı, hareketli ve aynı anda her yerde olan bir iktidar şeması elde edilmektedir. Foucault'un gözetim toplumunda iktidar (1995: 205), toplumsal ilişkiler içerisinde sürekli olarak dolaşımdadır, kendisini sürekli olarak her yerde mevcut kılmakta ve yeni mekanizmalar üretmektedir.

İktidarın merkezsiz ve toplumun her noktasında gerçekleşen bütün etkileşimlere sızmış bir yapıya sahip olması, doğası gereği iktidar ilişkilerini üreten birey eylemlerini gerektirecektir. Örneğin, birine bir işlemin nasıl yapılacağını anlatan birisi aslında ona karşı iktidar uygulamaktadır. Kültürel olarak oluşturulmuş normlar bir çeşit baskı alanı oluşturarak bireyin üzerinde hakimiyet kurmaktadır (Belsey, 2002: 54). Ancak Foucault (2016: 21), iktidarın bulunduğu her yerde direnişin de var olduğunu belirtmektedir. Normların ehlileştirici etkisiyle normalleşen öznelerin tamamen edilgenleştiğini söylemek yanlış olacaktır.

Her iktidar ilişkisi içerisinde belli bir özgürlük alanı vardır. Bir kişinin diğeri üzerinde uyguladığı mutlak sahiplik-kölelik ilişkisine dayalı iktidarda bile dezavantajlı olan kişinin

hayatına son verme özgürlüğüne sahip olması, direnişin her zaman bir seçenek olduğunu göstermektedir. Bu durumda, bir tarafın gücü tamamen elinde tuttuğu ve diğer tarafın ise hiç direniş imkanı bulamadığı bir ilişkide iktidardan bahsetmek doğru olmayacaktır (Foucault, 2016: 236).

Foucault (2016: 63), direnişi üç alanda gruplandırmaktadır. İlk direniş biçimi, etnik, toplumsal ve dinsel tahakküm gibi toplumun büyük kesimlerini etkileyen baskı mekanizmalarına karşı olandır. İkincisi, Marxist anlamda bireyin ürettiği ürüne yabancılaşması karşısında yürütülen mücadeleleri içeren ekonomik bir direniştir. Son olarak ise, bireyi disipline ederek normalleştiren sistemlere karşı yürütülen kimliksel özgürlük mücadeleleri yer almaktadır.

Görülüşü üzere, Foucault yapısalcı bakış açısının getirisi olarak tahakküm mekanizmalarının bireyi çevreleyen ve onları ehlileştiren bir gözetim alanı oluşturduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan ise, iktidarın merkezsiz bir yapılanmayla bütün toplumsal ilişkilerde bulunabileceği ve her iktidar ilişkisinde direnişe de yer olduğu düşüncesi, onu postyapısalcı okula yaklaştırmaktadır.

1.3. Yapı-Fail Düalizminde Eyleyene Öncelik Vermek: Mikro Kuramlar

Sosyal teori içerisinde, yapının oluşturduğu anlamlara odaklanarak toplumla ilgili sonuçlara varan makro kuramların aksine mikro kuramlar, toplumu anlamak için birey etkileşimine odaklanmaktadır. Bu durumda makro sosyoloji, kurumsal sistemler gibi büyük ölçekli fenomenleri ele alırken, mikro sosyoloji, kişilerarası davranış gibi daha küçük ölçekli fenomenlerle ilgilenmektedir (Turner & Markovsky, 2009: 2997). Goffman (1971: ix), makro kuramların sunduğu yapı çözümlemelerinin sosyoloji alanının büyük bir kısmını işgal ettiğinden yakınlıkla yüz-yüze iletişim ve toplulukların birlikte ürettiği normlardan oluşan eylem alanının yeterli ilgiyi görmediğini belirtmiştir. Makro çalışmalarda etkileşim uygulamaları başka fenomenleri aydınlatmak için kullanılmıştır, ancak bu uygulamalar tanımlanmaya gerek duyulmamıştır.

Mikro sosyoloji, kişinin toplumla ilişkisini, kişisel etkileşim süreçlerini ve her zaman olmasa da sıklıkla küçük grupların yüz yüze iletişimini inceleyen araştırma alanıdır (Smelser, 1997: 5). Scheff'e (2009: 3005) göre, mikro sosyolojinin temel amacı, makro

çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan toplumların soyut temsillerinde insan detaylarının eksikliğini doldurmaktır. Mikro sosyoloji, bu eksikliği “*eylem, etkileşim ve anlamın kuruluşuna*” odaklanarak gidermektedir (Marshall, 1999: 466). Giddens’a (2018: 18) göre ise, bütün toplumsal organizasyonların temelinde yüz yüze etkileşim vardır ve mikro düzeyde etkileşimler, makro düzeyde toplumsal süreçleri etkilemektedir. Bu bağlamda mikro sosyoloji, yüz yüze etkileşimi içeren durumlarda günlük davranışların incelenmesine olanak sağlayan araştırma alanı olarak tanımlanabilir.

Mikro sosyolojinin kökeni Max Weber’in “verstehen” ve toplumsal eylem kavramsallaştırmasına dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Weber’in “verstehen” kavramı bireyin rasyonel eylemlerini yorumsamacı bir yöntemle anlamak manasını taşımaktadır. Araştırmacı, anlamın harekete geçirildiği toplumsal eylem sürecini yeniden yapılandırmayı başarırrsa gizli olan anlamları açığa çıkarabilir (Helle, 1986a: 13). “Verstehen” kavramı sosyal eylemle yakından ilişkilidir. Bu tanım gereği eğer bir birey, faaliyetini başka bir bireye doğru yönlendirirse, sosyal eylem meydana gelmektedir. Toplumsal gerçekliğin araştırılması ise, eylemi anlaşılabilir hale getirmeye yardımcı olan bir yöntem olarak “verstehen”i gerektirmektedir (Helle, 1986a: 18). Helle (1986a: 15), Simmel’in “verstehen” anlayışını da bu noktayı destekler şekilde ele almıştır. Simmel’e göre, “verstehen”, “*bir zihnın diğer bir zihinle olan ilişkisi*”dir ve bu, “*hayatın temel bir etkinliğidir*”. Bireyler arasındaki bu etkileşim önce iki bireyin birbirlerini anlamasına ve yeni anlamlar üretmesine yol açmakta ve daha sonra grupların etkileşimiyle toplumsal kodlar oluşmaktadır (Akt. Helle, 1986a: 15).

Görüldüğü üzere, Weber ve Simmel insan etkileşimini anlamanın bir yöntemini öne sürmüşlerdir. Weber’in ve Simmel’in “verstehen” anlayışından türeyen yorumsamacı yöntemden hareketle, “verstehen” yönteminin çıkış noktasının, bireylerin birbirlerini anlama olasılığının sorgulanması olduğu söylenebilir (Helle, 1986a: 15). Bu belirlenim, anlamın bireylerin etkileşimiyle oluştuğunu öne süren mikro sosyolojinin kökenindeki fikirdir.

Kökeni Weber ve Simmel’in sistematik eylem çalışmalarına dayanan mikro sosyolojide etkili olmuş araştırma geleneklerinin bazıları sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji, etnometodoloji, rasyonel seçim teorisi ve sosyal mübadele teorisidir.

1.3.1. Sembolik Etkileşimcilik

George Herbert Mead ve Charles Horton Cooley'in temelini oluşturduğu, Herbert Blumer ve Erving Goffman'ın ise gelişimine katkıda bulunduğu sembolik etkileşimcilik, işlevselciliğe bir tepki olarak doğmuş ve 1950'lerden itibaren özellikle Amerikan sosyolojisinde etkili olmuştur. Sembolik etkileşimcilerin temel argümanı, bütün insan etkileşimlerinin bir çeşit karşılıklı sembol değişimi olduğu üzerinedir. Bireyler, birbirleriyle etkileşimlerinde, belli bağlamlarda hangi tür davranışların uygun olduğunu ayırt etmek ve başkalarının ne yapmak istediği konusunda çıkarımda bulunmak için sürekli ipuçları aramaktadır. Sembolik etkileşimcilik, araştırmacının dikkatini kişilerarası etkileşimin detayına ve bu detayın başkalarının söylediklerini ve yaptıklarını anlamlandırmak için nasıl kullanıldığına yönlendiren bir yöntem sunmaktadır (Giddens, vd., 2018: 14). Bu tanımdan hareketle, sembolik etkileşimciliğin merkezinde bireyleri çevreleyen etkileşim alanında karşılaştıkları eylemlere ve fenomenlere kendi verdikleri anlamların ve bu anlamlarla inşa ettikleri benlik özelliklerinin olduğu söylenebilir (Blumer, 1986: 3).

Sembolik etkileşimciliğin kurucularından Mead, bireyi deneyim sürecinde şekillenen sosyal bir nesne olarak görmektedir. Bu durumda bireyin bilincinin oluşması için kolektif bir deneyim gereklidir. Mead'in bu değerlendirmesi, bilincin verili olduğu ve insanların hâlihazırda var olan nesnelerin anlam dünyasında yaşadıkları düşüncesine karşı gelmesi bakımından değerlidir. Mead'de birey, benliği olan ve bu benlik aracılığıyla eylemlerine benzersiz bir karakter vererek dünyayla ilişki kuran bir aktördür (Blumer, 1986: 61). Bireyin bilinçlerini deneyim yoluyla inşa etmeleri dinamik bir süreçtir. Bireyler sürekli olarak sosyalleşen benliklerine uygun davranışlar geliştirmektedir (Abrutyn, 2016: 85). Bireyin benlik oluşturma süreci dil aracılığıyla edinilen deneyimlerle gerçekleşmektedir. Birey, dilin sunduğu sembolleri kullanarak diğer insanlarla etkileşimde bulundukça bir aktör olarak benzersiz bir kimlik edinecektir. Sembolik düşünce, bireyi deneyimlerinde görebildiği, duyabildiği veya hissedebildiği gerçekliklerle sınırlı olmaktan kurtarmaktadır. (Giddens, vd, 2018: 14). Benzer olarak Cooley (1909: 3) ise bireyi ve toplumu birbirinden tamamen farklı alanlar olarak değil, aynı bütünün parçaları olarak değerlendirmiştir. Bireyin zihni hiçbir zaman kendinden menkul veya verili değildir, aksine bilinç, kalıtımın ve toplumsal etkileşimin etkisiyle zaman içerisinde büyüyen bir deneyimin eseridir. Bu durumda bireysel bir bilinçten değil ancak toplumsal bir bilinçten söz edilebilir. Bu değerlendirmeden hareketle Denzin'e (2003: 4) göre, toplum veya birey diğerine göre öncelikli ele alınamaz

çünkü birbirleriyle sürekli etkileşim halindedirler. Kişinin benliği, başkalarıyla etkileşim sürecinde gerçekleştirdiği edinimlerin bir ürünüdür. Bireyin, kendi benliğinin farkına varması ve onu hissetmeye başlaması çevresindeki birincil gruplardaki, özellikle de ailedeki deneyimleriyle gerçekleşmektedir. Bireylerin önce küçük gruplar ve sonrasında toplumlar halinde oluşturduğu kolektiviteler, iletişim süreci, kamuoyu, rekabet, çatışma ve ekonomik değişim ile şekillenmektedir.

Cooley, bilinçlerin sosyal etkileşim içerisinde inşa edildiği fikrinden hareketle “ayna-benlik” kavramını geliştirmiştir. Cooley’e (2010: 181-184) göre, bir bireyin kendisi hakkındaki farkındalığı ve benliğini oluşturma süreci, bireyin başka insanların kendisi hakkındaki düşünceleriyle ilgili varsayımlarından etkilenmektedir. Cooley’in “ayna benlik” kavramına göre, bir kişinin ilgili varsayımları edinmesi için üç aşama söz konusudur: Kişi önce diğer insana nasıl görüldüğünü hayal eder, sonra o kişinin kendisi hakkındaki yargısını hayal eder ve son olarak bu konuyla ilgili bir hisse kapılır.

Mead ve Cooley’in temel teorilerini geliştirerek sembolik etkileşimciliğin toplumsal teorinin etkili bir araştırma alanı olma yolunda büyük katkılarda bulunan Blumer ve Goffman’ın düşüncelerine yer vermek gereklidir. Mead’in bireyin benliğini ve toplumsal eylemi odağa alan sembolik etkileşimcilik görüşünden yola çıkarak teorisini geliştiren Blumer, bireylerin sosyal gerçekliği kolektif veya bireysel olarak inşa ettiği görüşündedir.

Blumer (1986: 83), makro kuramları, birey etkileşimini ve bireylerin etkileşim içerisinde inşa ettikleri benlik özelliklerini hiçe saydıkları gerekçesiyle yapısal indirgemeci oldukları yönünde eleştirmiştir. Blumer’e göre, işlevsel kuramlar bireyleri, kendileri dışında gelişen güçlere tepki veren organizmalar ve rollerini oynayan “aktörler” olarak “*sosyal sistem*”, “*sosyal yapı*”, “*kültür*”, “*statü pozisyonu*”, “*sosyal rol*”, “*gelenek*”, “*kurumlar*”, “*kolektif temsil*”, “*sosyal durum*”, “*sosyal norm*” ve “*değerler*” içerisinde değerlendirmektedir.

Makro kuramların indirgemeci yaklaşımı, bireylerin eylemlerindeki özsel anlamları görmezden gelerek onları tamamen dış etkenlerin gerçeklik alanında eritmektedir (Blumer, 1986: 3). Ancak, bireyin benzersiz özelliklerini barındıran benlik, onun sadece dış etkenlere tepki olarak eylemde bulunmak yerine gerçekten kendi iradesiyle eylemde bulunmasına yardımcı olmaktadır (Blumer, 1986: 5). Makro kuramların indirgemeci yaklaşımına karşı

oluşturduğu argümanda Blumer (1986: 79), insan eyleminin, insanların günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumlara ve fenomenlere ilişkin ürettikleri anlamlarla yakından şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu anlamların etkileşim sürecinden kaynaklandığının, yeniden inşa edildiğinin ve şekillendirildiğinin altını çizmektedir. Başka bir deyişle, sosyal gerçekliği üreten ve sosyal yaşamı yöneten anlam çerçeveleri sembolik etkileşimin kendisinden kaynaklanmaktadır ve yapıdan önce eylemin önemi vurgulanmaktadır.

Blumer (1986: 2), sembolik etkileşimciliğin üç temel prensibe dayandığını belirtmiştir. İlk olarak bireyler, etraflarında etkileşim içerisinde oldukları şeylerin kendileri hakkındaki düşünceleri doğrultusunda eylemlerini şekillendirirler. İkinci prensibe göre, bireylerin birbirleriyle kurdukları etkileşim, şeylerin anlamını oluşturur. Son olarak ise, ilgili anlamlar, onlarla karşılaşan bireylerin yorumlayıcı süzgecinden geçerek değişime uğrar. Blumer, araştırma yöntemini tamamen etkileşime dayalı olan bu üç prensibe göre oluşturmuştur.

Buradan hareketle, Blumer (1986: 85) toplumun bazı özelliklerini ortaya koymaktadır. Etkileşimci geleneğe göre toplum, eylemde bulunan birimleri içerir ve yapısı gereği dinamiklidir. Toplumu oluşturan birimler, bireyler, üyeleri beraber hareket eden gruplar ve belirli bir amaç doğrultusunda faaliyet gösteren organizasyonlar olabilir. Bu etkileşimli ve hareketli alanı gerçekçi bir analizle anlamak, toplumun eylemde bulunan birimlerden oluştuğunu kabul etmeyi gerektirmektedir. Ancak, bir eylemi tek başına ele almak da işe yaramayacaktır. Eylemin içinde olduğu durumun da tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu durumda, bir eylemin anlaşılması için onun arka planındaki şartların da yorumlanması gerekmektedir. Yorumsamacı bir analizin nesnesi olarak kabul edilen bir davranış, bireyin, birlikte hareket eden bir grubun veya bir grup ya da organizasyonun temsilcisi olarak çalışan bir aracının gerçekleştirdiği bir eylem olabilir.

Sembolik etkileşimciliğin Blumer'den sonra başka bir önemli temsilcisi ise Erving Goffman'dır. Bu noktada, Goffman'ın sembolik etkileşimcilik geleneğine büyük katkıda bulunan düşüncelerinden bahsetmek gereklidir. Goffman (1956), bireylerin farklı ortamlarda farklı davranışlar sergilediğini öne sürmüştü ve insan etkileşimi üzerinden dramaturjik analizin temelini atmıştır. Goffman, yapı yerine birey eylemliliğine vurgu yaparak yapı-fail araştırmalarında etkileşimcilik bakış açısının yükselmesine ön ayak olmuştur. Ancak Layder'e (1997: 9) göre, Goffman'ı sadece etkileşimcilik geleneği içerisinde ele almak onu yanlış anlamak demektir. Goffman, "etkileşim" düzeninin ve "kurumsal" düzenlerin eşit

öneme sahip olduğu bir toplum görüşüne sahiptir. Goffman'ın çalışmaları, kurumsal kısıtlamaları ve kaynakları etkileşim düzenine özgü olanlarla bağlayan bağların gözlemlenmesi için bir girişim olarak görülmelidir. Goffman, kişilerarası etkileşimin dinamikleri üzerinde yoğunlaşırken, bunları daha geniş bir kurumsal bağlamda konumlandırmaktadır. Goffman'ın, etkileşimciliği ön plana alan fakat yapı perspektifini de tamamen dışlamayan bakış açısı ve bu doğrultuda gerçekleştirdiği formülasyonlar, yapı-fail ilişkisini açıklamakta oldukça yararlı görünmektedir.

Goffman (1956: 60), öne sürdüğü dramaturjik yöntemin bir göstergesi olarak toplumsal yaşantıyı, bireylerin farklı durumlarda farklı rolleri sergiledikleri bir sahneye benzetmektedir. Goffman (1956: 36), bu türde bir rol yöneliminin, benliğin insana özgü özellikleriyle sosyal hayatın gereği olarak edildiği farklı görünümmler arasında uyumsuzluk yarattığını belirtmiştir. Bireyin anlık istekleriyle o anda bulunduğu toplumsal mekâna göre üstlendiği rolün gerektirdiği davranış tarzı arasındaki fark, bir gerilimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İnsanlar, “*anlık değişen ruh halleri ve enerjilere*” sahip yaratıklardır ve toplumsal yaşamda tutarlı bir benlik imajı çizebilmek için bu değişkenliği dışarıya yansıtmadan bir oyunu sahneye koyan oyuncular gibi davranmak zorundadırlar.

Benlik, aktörün izleyicisiyle arasında gerçekleşen “*dramatik etkileşimin bir ürünüdür*” (Ritzer, 2011: 376). Bu durumda insanın toplumsal yaşamda sergilediği performanslar, onun benliğinin gündelik yaşamdaki sunumudur ve bu sunum, zorunlu olarak iki taraf arasında bir etkileşim sürecini işaret etmektedir. Bireyin kendisi hakkında verdiği bilgiler, diğerleri tarafından kabul edilebilecek bir benliğin sunumudur (Goffman, 1956: 1). Goffman, etkileşim sürecinde benliğin sunumunu, kişinin görünümü ve tavrı olmak üzere iki alt bölüme ayırmıştır. Görünüm, performans sergileyen kişinin sosyal statüsünü anlatan öğeleri içermektedir. Tavır ise, kişinin bir etkileşim durumunda ne tür bir rol oynamayı beklediğini dışa vurmaktadır. Görünüm ve tarzın tutarlı olması bir etkileşimin başarılı olması bakımından önem taşımaktadır (Goffman, 1956: 15).

Sonuç itibariyle, Goffman dramaturji odaklı sembolik etkileşim anlayışında özellikle benlik konusuna odaklanmıştır ve benliği toplumsal etkileşim sürecinde bireyler tarafından kullanılan bir sunum nesnesi olarak algılamıştır. Bu nedenle Goffman'ın benlik kavramsallaştırması günümüzde de özellikle kimlik araştırmaları dahilinde etkisini sürdürmektedir. 1980'lerden itibaren kimlik çalışmalarının, Modernite'nin getirisi olan sabit

ve değişmez kimlik özelliklerinden, postmodern kültürün ortaya çıkardığı ben-merkezci ve değişken kimliklere yönelmesi Goffman'ın etkisiyle bağdaştırılabilir.

Mead, Cooley, Blumer ve Goffman'ın özelinde ele alınan sembolik etkileşimcilik birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Makro çalışmalara yakın duran araştırmacılar sembolik etkileşimcileri, bütün toplumsal gerçeklikleri bireyler arası etkileşime indirgedikleri ve dolayısıyla bağlamlarından uzaklaştırdıkları konusunda eleştirmişlerdir. İkinci bir eleştiri ise, bireysel seçimlere yapılan fazla vurgulamanın toplumsal eşitsizlikleri görünmez hale getirdiğiyle ilgilidir. Bu tür bir vurgulama, eşitsizliklerin kaynağını ortaya koyamama tehlikesini ortaya çıkaracaktır (Slattery, 2018: 338).

1.3.2. Fenomenoloji

Kökeni Kantçı pozitivist bilim yaklaşımı ve 19. yüzyıl yorumlayıcı yaklaşımlar arasındaki gerilimli tartışmalara dayanan fenomenoloji, fenomenlerin saf anlamlarına ulaşmak için öznenin algısal ve sezgisel yönelimini öne çıkaran bir felsefi akımdır (Schutte, 2007: 3404). Önemli bir Aydınlanma Dönemi filozofu olan Kant, bir fenomenin saf anlamının sadece bilinç ve akıl yordamıyla ortaya çıkarılamayacağı ve bu tür bir çabanın metafizik bilgiye erişmek gibi beyhude bir amaca hizmet edeceği düşüncesinden yola çıkarak deneye dayalı ampirik yöntemi yüceltmıştır (Topçu, 2002: 19). Buna karşılık, 20. yüzyıl fenomenolojisinin fikir babası olarak kabul edilen Edmund Husserl (1999: 39) ise bir fenomenin saf anlamının insanın öznel algısı, bilinci ve yorumuyla çeşitlendiğini savunmaktadır. Bu durumda, araştırmacı bir fenomenin mutlak ve tek olan anlamına ulaşmak yerine, anlamın çeşitli olasılıkları arasında gezinmek zorundadır. Bu bağlamda fenomenler yorumlar vasıtasıyla anlam yüklenen bazı gerçeklikleri ifade etmektedir (Slattery, 2018: 232). Bu noktayı destekler şekilde, sosyal fenomenolojinin önemli isimlerinden biri olan Schütz (1962: 5) bireylerin hem sağ duyularıyla hem de bilimsel çalışmalarla edindikleri tüm bilgilerin yine kendilerinin üretmiş olduğu “*soyutlamalar, genellemeler, formalizasyonlar ve idealizasyonlar*” sonucu elde ettikleri yapılardan geldiğini savunmaktadır. Bu durumda bilgi, bazı yorumlama süreçlerinden geçerek üretilmektedir ve saf, benzersiz ve gerçek olan tek bir bilgiye ulaşmanın imkanı ortadan kalkmaktadır. Gündelik hayatta ve bilimde ulaşılabilecek olan, bilginin birçok yönünden bazılarıdır. Başka bir ifadeyle, bir fenomen hakkında edinilecek bilgi, o fenomenin kendi

bağlamında oluşan etkileşimlerin ürettiği çok sayıdaki gerçekliğin bazı yönlerini içermektedir.

İnsanlar fizik dünyayı kendi duyularıyla anlamlandırdıklarına ve yorumladıklarına göre gerçeklik de bulanıklaşmakta, değişmekte ve çoklu hale gelmektedir. Bu nedenle, fenomenoloji felsefesi mutlak bir gerçekliğin varlığına kuşkuyla yaklaşmakta ve hatta değişmeyen bir gerçekliğin kabul gördüğü bir dünyayı reddetmektedir. Fenomenolojinin sunduğu dünya *“varoluşu için insanların yorumlarına veya ona yüklediği anlamalara bağlı olan ‘görelî’ bir dünyadır”* (Slattery, 2018: 232). İnsanların yaşantılarında etkileşimlerinin ana nesneleri olan birçok kavram insan yaratımı ve onların yorumlarıyla çeşitlilik gösteren kavramlardır. Bu bağlamda fenomenoloji, dış dünyanın sadece insanların onun hakkındaki algılama ve yorumlamaları aracılığıyla anlama kavuşabileceği düşüncesine dayanan ve dış dünyayı algılama/yorumlama biçimleriyle ilgilenen bir felsefe akımı olarak tanımlanabilir (Craib, 1992: 98). Bu tanımdan anlaşılabileceği üzere, insanların algılama ve yorumlama biçimleri ve dış dünya, analiz çerçevesinin iki ucunu oluşturmaktadır. Bu iki tarafın birleştiği noktayı ise Husserl, yaşantı dünyası (lifeworld) olarak adlandırmaktadır. Yaşantı dünyası, bireylerin günlük yaşam algılarını düzenledikleri ortak yorumlayıcı çerçeveleri ve mantıkları ifade etmektedir. Bu yorumlayıcı çerçeveleri sorgulamak ve onların temellerine inmek ise araştırmacıyı fenomenlerin özüne/saf anlamına yaklaştıracaktır (Fincher, 2007: 2651).

19. yüzyılın sonlarından itibaren fenomenolojiyi geliştiren Edmund Husserl’in öğrencisi Alfred Schütz ise fenomenoloji anlayışını sosyoloji alanına katan teorisyen olarak bilinmektedir. Schütz, insanların hem kendi gerçeklik duyularını nasıl oluşturduklarına hem de başkalarının gerçeklik duyularıyla nasıl etkileşim içerisinde bulunduklarına odaklanmıştır. Bu sayede Schütz, Husserl’in yaşam dünyası kavramını hem kolektif yaşamın hem de bireysel deneyimlerin bir ürünü olarak inceleyerek geliştirdiği gündelik yaşam üzerine düşünceleriyle sosyal fenomenolojinin temelini atmıştır (Fincher, 2007: 2651).

Schütz (1932), Husserl’in yaşantı dünyası kavramını ve Weber’in toplumsal eylem kavramsallaştırmasını geliştirerek bireyin rasyonel eylemleri aracılığıyla toplumsal düzeni nasıl kurdukları üzerinde durmuştur. Schütz, Weber’in toplumsal eylemin taşıdığı anlamla birlikte değerlendirilmesi gerektiği üzerine düşüncesini alarak Husserl’in fenomenlerin bireyler tarafından anlamlandırıldığı düşüncesiyle birleştirmiştir (Walsh, 1967: xxiii). Bu noktadan hareketle Schütz (1962: xxvii), tamamen yoruma bağlı olan toplumsal anlamın

nasıl sürdürülebildiği konusunda sorgulamalara gitmiştir. Yaşantı dünyası bireyin doğumundan önce var olduğundan dolayı, bireye organize bir şekilde verili halde gelmektedir ve bu dünya, birey eylemlerinin sahnesi olarak işlev görmektedir. Bu noktadan hareketle, Schütz'ün yaşantı dünyasında özneler-arasılık önem taşımaktadır. Schütz'ün sosyal fenomenolojisinde özneler-arası etkileşimlerle inşa edilen bir anlam seti “yapı”yı ifade etmektedir. İnsanların uylaşımlarla inşa edilen yaşama, düşünme ve hareket etme tarzları yapıyı oluşturmaktadır. Bireyler içine doğdukları dünyayı ve günlük yaşamın gerçekliğini sağduyularıyla yorumlamaktadır. Bireylerin sağduyuları aracılığıyla yorumladıkları ve ortaya çıkardıkları anlamlar, onların *“davranışlarını belirleyen, eylemlerinin amacını tanımlayan, onlara ulaşmak için mevcut olan araçları bulmalarına ve onunla uzlaşmalarına yardımcı olan”* gerçekliklerdir (Schütz, 1962: 6).

Bireyler sürekli olarak diğerleriyle etkileşim içerisindeyler ve hem kendileriyle hem de diğer bireylerle uzlaşma çabasındadırlar. Yaşantı dünyasında bireylerin biyografileri bile çok küçük bir oranda kendi inisatifleriyle oluşturulmuştur; zira birey yaşantılarının büyük bir bölümü özneler arası ilişkiler tarafından etkilenmektedir. Bu durumda bir bireyin çevresindeki diğer bireyler onun yaşantısının bir parçası haline gelmektedir ve bu ortak yaşantıyı deneyimleyen bütün bireyler ortak bazı anlamları paylaşmaktadır (Schütz, 1962: 312).

Schütz, toplumların sürekli olarak yeniden üretilmesini sağlayan özneler-arasılığın düzenlenmesi konusunda işlev gören unsurlara odaklanmıştır. Schütz'ün “sağduyu, tipleştirme ve bakış açılarının karşılıklılığı” olarak tanımladığı bu üç unsur, aynı zamanda toplumsal bilginin yaratımı ve dağıtımı konusunda düşüncelerini barındırmaktadır. Schütz'ün sağduyu kavramının temelindeki fikir, sağduyunun eylemlerin örgütlenmesi sürecinde kaçınılmaz olarak belirleyici olmasıdır. Bireyler sağduyuları aracılığıyla onlara verili olarak gelen dünyayı belli bir yönelimle yorumlamaktadır. Bu yönelim, belli bir alan içerisinde yaşayan bireylerin zaman içerisinde etkileşimde bulunarak oluşturdukları ortak anlamlara göre belirlenmektedir. Bu durumda sağduyu, bireylerin etraflarındaki gerçekliklere anlam verebilmelerini ve onları yorumlayabilmelerini sağlayan ortak bilgi birikimi olarak tanımlanabilir (Cuff vd., 1998: 151-152). İkinci unsur olan “tipleştirme” ise sağduyularla inşa edilen anlamsal uylaşımların veya ortak bilginin içinde oluşturulan deneyimlerin ve nesnelerin ortak sınıflandırılma biçimleridir (Slattery, 2018: 233). Sağduyu ile tarihsel olarak biriken bilgi, tipleştirme ile sınıflandırılıp toplumsal yaşantıda yer

etmektedir. Son olarak, “bakış açılarının karşılıklılığı” ise sağduyunun inşasıyla yakından ilişkili bir varsayımı açığa çıkarmaktadır. İnsanlar tipik bir şekilde dünyayı algılama biçimlerinin başkalarıyla benzeştiğini varsaymaktadırlar ve bu durum onların, eylemlerinin paylaşıldığını düşünmelerine yol açmaktadır (Cuff vd., 1998: 155). Schütz’e (1962: 38) göre, bakış açılarının karşılıklılığı varsayımı, toplumsal bilginin uylaşımrlarla dolaşıma girmesine ve bu sayede bireylerin eylemlerini önceden belirlenmiş standartlara uygun hale getirmelerine yol açmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle özetlemek gerekirse, Schütz’ün toplum sayılıtısının, bireylerin birbirleriyle etkileşim halinde oluşturdukları ortak anlamlarla bağdaşık olduğu söylenebilir. Fenomenolojinin odak noktası, geleneksel sosyolojinin alışılmadık olanı sorgulama idealinin aksine, bireylerin gündelik hayatında istemsiz bir şekilde normal kabul ettikleri fenomenleri araştırmaktır (Slattery, 2018: 234). Schütz’ün öne sürdüğü sosyal fenomenolojinin mikro kuramlara dahil edilmesinin nedeni budur. Her bireyin dünya anlayışı, bilginin toplumsal dağılımına bağlıdır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse bireyler, bildikleri doğrultusunda çevrelerindeki dünyayı anlamlandırır ve yorumlarlar. Bu durumda, her bir bireyin katkıda bulunduğu bir birikimle inşa edilen bilgi stokları temeli üzerinde toplumsal eylemler oluşmaktadır (Cuff vd., 1998: 154).

Schütz’ün mirasını geliştirerek sosyal fenomenolojiye katkıda bulunan diğer teorisyenler ise Peter L. Berger ve Thomas Luckmann’dır. 1966 yılında yayınlanan *The Social Construction of Reality* (1991) adlı eserlerinde, Schütz’ün sosyal gerçekliğin inşa edildiği yegane alan olarak insan etkileşimini öne sürdüğü düşüncesini devam ettirerek “sosyal inşacılık” araştırma alanını sosyolojiye kazandırmışlardır. Berger ve Luckmann, sosyal gerçekliğin inşa sürecinin üç aşamadan geçtiğini belirtmişlerdir. İlk aşama olan “dışsallaştırma”da (externalization) öznel tavırlar özellikle dil aracılığıyla dışa vurularak toplumun diğer üyelerine görünür kılınmaktadır. “Nesneleştirme” (objectivation) aşamasında ise bir önceki aşamada dışa vurulan fenomenler somutlaştırılarak bazı rutinlere ve kurumlara dönüştürülür. Son aşama olan “içselleştirme”de (internalization) ise bireyler örtülü bazı normlar ve uygulamalar alanında sosyalleşirler (Abrutyn, 2016: 391).

Toplumu insanların bir arada oluşturduğu ortak anlamlar aracılığıyla anlama ve yorumlama yoluna giden fenomenoloji özellikle kendisinden sonra gelen etnometodoloji gibi bazı disiplinler için temel olmuştur ancak aynı zamanda eleştirilere de maruz kalmıştır.

İlk olarak, fenomenolojik araştırmalar çoğunlukla küçük gruplar üzerine yapılan küçük ölçekli çalışmaları içerdiğinden dolayı bütüncül sonuçlara varılamaması konusunda eleştirilmiştir. Aynı zamanda, fenomenoloji gündelik hayatın son derece normal görülen düzenine odaklandığı için çoğunlukla toplumsal problemlerin açıklanmasından uzak durduğu gerekçesiyle değersiz görülmüştür. Buna ek olarak, fenomenolojik analizlerin çoğunlukla öznel yorumlara dayanmasından dolayı, metot bakımından bilimsel geçerlilik düzeylerinin yeterli olmadığı konusunda eleştiriler yöneltilmiştir (Slattery, 2018: 237).

1.3.3. Etnometodoloji

Sosyal fenomenoloji çalışmaları temel alınarak oluşturulan etnometodoloji, toplumsal bilginin inşası ve dağıtımı konusunda Schütz'ün argümanlarını devam ettirerek bireylerin dünyayı ve gündelik yaşamı nasıl algıladıkları üzerine yoğunlaşmaktadır. (Cuff vd., 1998: 148). Etnometodoloji, insanların başka insanlarla etkileşimleri içerisinde onların eylemlerini ve söylemlerini anlamlandırmak için kullandıkları, gündelik yaşam alanında deneyimle edindikleri birikimlerin, başka bir ifadeyle “etnometotların” çalışmasıdır (Macionis, 2017: 170). “Etnometot” kavramını sosyolojiye kazandıran ve etnometodolojinin kurucusu olarak kabul edilen Harold Garfinkel'e göre etnometodoloji çalışmaları, toplumsal organizasyonu gözlemlenebilir ve anlaşılır hale getiren teknikler ve yöntemler ile ilgilidir. Garfinkel, sosyal organizasyonları gözlemlenebilir ve raporlanabilir hale getiren bu teknikleri ve yöntemleri tanımlamak için “etnometot” terimini önermiştir. Bu durumda bir ön ek olarak “etno”, bir topluluk tarafından kullanılan ortak bir bilgi ve dil birikimine işaret etmektedir. Bu metotları analiz eden disiplin ise “etnometodoloji” olarak adlandırılmıştır (Lehn, 2016: 82).

Garfinkel (1967) Schütz'ün fenomenoloji yaklaşımını sürdürerek ortak toplumsal anlamların nasıl oluştuğu konusuna odaklanmıştır. Bu araştırma hedefi, çeşitli birey etkileşimlerinin bir araya gelerek toplumsal düzeni inşa ettiği görüşüne dayanmaktadır. Garfinkel (1967: 32) toplumsal düzeni, “*organize katılım*” (organized engagement) ve bireyleri ise “*üyeler*” olarak adlandırmaktadır. Bu ifadeye göre, toplumsal yaşam, üyelerin her birinin organize bir şekilde katılımını ve bu katılım dolayısıyla ortaya çıkan kişiler arası etkileşimleri içermektedir. Organize katılımın üyeleri toplumsal yaşantı süreçlerinde sürekli olarak bir eylemi gerçekleştirmek için karar vermek, etraflarında olan bitenin farkında olmak ve rasyonel olanı açığa çıkarmak durumundadır.

Bu çerçevede Garfinkel toplumsal eylem ve rasyonelite arasında bir bağlantı kurmuştur ve aynı zamanda geleneksel sosyolojinin yöntemine karşıt bir yöntem geliştirmiştir. Garfinkel'e (1967: 262) göre geleneksel sosyolog, araştırma nesnesi olan fenomene yöntemsel açıdan tipik olarak "rasyonel" bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bir sosyoloji araştırmasındaki rasyonalite, bir veya daha fazla fenomenin birbirleriyle tutarlı ilişki içerisinde incelenmesiyle elde edilmektedir. Genel olarak sosyoloji çalışmalarında rasyonel bir bakış açısını benimsemek, günlük yaşamın, düşünce ve inanç sistemlerinin bazı özelliklerini ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Ancak günlük yaşam içerisinde sürekli gerçekleşen istikrarlı eylemleri incelemek, ampirik olarak ilgi çekicilikten uzak olduğundan, geleneksel sosyoloji dikkatini günlük yaşam içerisindeki düzensizlik yaratan eylemlere yöneltmiştir. Garfinkel (1967: 262-263) bu noktada geleneksel sosyoloji ve etnometodoloji arasında bir ayrıma giderek, geleneksel sosyolojinin rasyonel bir yöntemle irrasyonel olan fenomenlerle ilgilendiğini ve etnometodolojinin ise günlük yaşamın olağan ve tekrar eden (bu nedenle de rasyonel olarak değerlendirilen) fenomenlerine odaklandığını belirtmektedir. Bu durumda, bir etnometodolojist, günlük yaşam dünyasının dinamiklerine ve sistematığıne bakarak organize katılımın üyeleri arasındaki etkileşimin doğasını anlamalı ve araştırma sürecinde kendisine bir yol belirlemelidir. Bu noktadan hareketle Cuff vd.'ye (1998: 160-161) göre etnometodolojide araştırmacının ortaya çıkarması gereken, bir toplumun üyelerinin günlük yaşamda bir fenomenin gerçek olup olmadığını nasıl tahlil ettiğidir. Üyelerin günlük yaşantılarında neyin gerçek olduğuna karar vermeleri sürekli olarak bazı ayırmalara varmalarıyla gerçekleşmektedir. Üyeler toplumsal yaşantının birçok evresinde neyin gerçek, kurgu, hayal, doğru, yanlış, mümkün veya imkansız olduğu üzerine yorumlar ve tahliller geliştirmek zorundadır. Bu tür günlük kararların ardındaki faktörleri araştırmak, üyelerin günlük yaşamlarını idame ettirirken takip ettikleri organize eylem şemalarını ortaya çıkarmak için bir yol sunacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki bahsi geçen düzenlilikler üyeden bağımsız ve onun hayatına dışarıdan eklenilen yapılar olarak anlaşılmamalıdır. Bu düzenlilikler günlük yaşamda üyelerin etkileşimlerinden ve karşılıklı eylemlerinden doğmaktadır. Üyeler gerçekleştirdikleri eylemlerle ortak bir dil ve düzenli bir günlük yaşamı inşa etmektedir.

Garfinkel etnometodolojisinde toplum anlayışı, mikro sosyolojinin argümanlarına paralel bir şekilde toplumsal organizasyona katılan üyelerin eylemlerinden oluşan bir düzenliliği ifade etmektedir. Bu düzenlilik içerisinde üyelerin eylemlerinin birbirlerine anlamlı gelmesi, üyeler tarafından üretilmiş bir organizasyonun varlığını göstermektedir.

Garfinkel (1967: 36), bu toplumsal organizasyonun gizli kalan noktalarını ortaya çıkarmak için rutin olarak tekrarlanan ve üyeler tarafından tamamen normal kabul edilen bazı davranış düzenlerinin istemli bir şekilde bozulduğu testler uygulamıştır. Garfinkel günlük yaşamda standartlaşmış bazı düzenlerin zincirini bozarak, görülen ama fark edilmeyen ve bu nedenle geleneksel sosyolojinin pek üzerine düşmediği, günlük yaşamın sessiz organizasyonunu açığa çıkarmayı hedeflemiştir.

1.3.4. Rasyonel Seçim Teorisi

Rasyonel seçim teorisi (RST), sosyal aktörlerin maksatlı ve rasyonel eylemlerinin sosyal davranışı oluşturduğu fikrinden yola çıkan yaklaşımı ifade etmektedir. İlgili teori, sosyal aktörlerin gündelik yaşamda sürekli olarak yaptıkları seçimleri fayda ve değer bazında muhakeme ettiklerini ve birçok seçenek içerisinde kendilerine en çok faydayı sağlayacak seçeneğe yöneldiklerini savunmaktadır (Simpson, 2007: 3802). Bu durumda bir mikro yaklaşım olarak RST'nin odak noktası, toplumsal yaşantı içerisinde amacına yönelik maksatlı eylemlerde bulunan aktörlerdir. RST'nin ana varsayımları ise, aktörlerin bencil tercihleri olduğu, kendi yararlarını en üst seviyede tuttukları ve tercihlerini yaparken o konuda bilgi yetkinliğine sahip oldukları üzerinedir (Witteck, 2013: 688).

Aktörlerin birçok hedef arasından seçim yapmaları da önem taşımaktadır; ancak RST bu hedeflerin ne olduğuyla ya da kaynaklarını ortaya çıkarmakla ilgilenmez. RST'nin odaklandığı nokta, bir aktörün hedefine ulaşma yolunda önüne çıkan çok sayıda seçeneğin önem sırasına uygun bir şekilde gerçekleştirdiği eylemdir (Ritzer, 2011: 417). Aynı zamanda RST'de aktörlerin sahip oldukları alternatiflerin değerleri ve gerçekleştirecekleri eylemlerin süreçleri hakkında tam bilgiye sahip oldukları varsayılmaktadır. Başka bir ifadeyle, aktörler bir eylemi gerçekleştirmeden önce o eylemin süreci hakkında bilgi toplamaktadırlar (Simpson, 2007: 3802). Bu noktaları destekler biçimde Elster'e (1986: 1) göre RST, bireylerin hedeflerine en iyi şekilde ulaşmak için ne yapmaları gerektiğini söyleyen ancak onları hedeflerinin ne olması gerektiği konusunda yönlendirmeyen normatif bir teoridir. Başka bir ifadeyle, RST sonlarla değil sona ulaşan yollarla ilgilenen bir yaklaşımdır. Resnik ise Elster'in normatif bakış açısına ek olarak, RST'nin hem normatif hem de betimleyici yönüne dikkat çekmiştir. Resnik'e göre (2000: 3), normatif RST rasyonel olarak idealize edilen bireylerin istenen sonuçlara ulaşmaları için reçeteler geliştirmekte, diğer taraftan

betimleyici RST ise sıradan bireylerin seçimlerini nasıl yaptıklarını açıklamaya çalışmaktadır.

Lovett (2006), RST'nin yukarıda belirtilen varsayımları ile ilgili sıklıkla karşılaşılan yanlış anlaşılmanın önünü kesmek için bazı noktaların altını çizmektedir. Öncelikle maksatlı davranışlarda bulunan aktörler sadece bireysel eylemlerde değil, bilinçli kolektif eylemlerde de bulunabilirler. Ayrıca, aktörlerin her zaman kararlı ve maksatlı eylemlerde bulunduklarını ileri sürmek de yanlış olacaktır. Aktörlerin bilerek veya bilmeyerek irrasyonel davranışlarda bulunması da olasılıklar arasındadır. Son olarak ise, aktörlerin tamamen kendi inisiyatiflerinde ve başka hiçbir dış etkenin tesiri altında kalmadan eylemlerde bulunduğunu varsaymak da gerçekçi olmayacaktır çünkü seçenekler üzerinde dış etkenlerin belli bir kısıtlayıcı gücü bulunmaktadır. Resnik (2000: 7), Lovett'in dış etkenlere yaptığı vurguyu destekler biçimde, bireylerin verdiği kararların “*eylem, (eylemi şekillendiren) durumlar ve sonuçlar*” olmak üzere üç süreçten oluştuğunu öne sürmüştür. Resnik, eylemi şekillendiren fiziksel veya fiziksel olmayan bazı durumlardan bahsederek, eylemin sadece bireyin inisiyatifinde gerçekleşen bir fenomen olmadığını altını çizmiştir. Eylemin sonuçları ise eylemin kendisi ve içinde gerçekleştiği durumun şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, Wittek (2013: 688) de RST'nin anahtar elementlerinin kişisel tercihler, inançlar ve kısıtlamalar olduğunu belirtmiştir. Birçok dış faktörden etkilenen kişisel tercihler, bireylerin eylemlerinin sonuçlarına yükledikleri anlamları açığa çıkarmaktadır. İnançlar, eylemlerin sonucunda gerçekleşebilecek ve bireyin de bilincinde olduğu muhtemel sonuçlar dahil olmak üzere bilinçli neden-sonuç ilişkilerine işaret etmektedir. Son olarak kısıtlamalar ise uygulanabilir eylemler kümesinin sınırlarını tanımlamaktadır.

Özetlemek gerekirse, RST belli şartlar çerçevesinde sunulan seçenekler içerisinde bireylerin kendilerine en yüksek seviyede yarar getirecek seçeneği seçtiğini savunan ve normatif gelenek içerisinde bu seçeneklerin hangileri olması gerektiğini araştıran, betimleyici gelenekte ise sadece ilgili tercihleri açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Satz ve Ferejohn'a (1994) göre, RST'nin sosyal teori için sağladığı önemli olanaklardan birisi, kısıtlı seçenek kümesine sahip toplumsal aktörlerin tercih davranışlarının dışarıdan gözlemlenebilmesini sağlamasıdır. Bu nedenle, RST çoğunlukla davranış psikolojisi ve ekonomi alanlarında sıklıkla kullanılan modelleri bünyesinde bulundurmıştır.

1.3.5. Sosyal Mübadele Teorisi

Sosyal mübadele teorisi (SMT), bazı sosyal fenomenlerin doğasını açıklayan bütüncül ve gelişmiş bir teoriden ziyade, mübadele çalışmaları yapan araştırmacılara teorilerini geliştirmek için yol gösteren bir yaklaşımdır (Lovaglia, 2007: 4416). Rasyonel seçim teorisinin bireylerin rasyonel seçimlerde bulunduğu varsayımını sürdüren SMT, toplumsal ilişkilerin oluşumunda bireylerin birbirlerine sunduklarının temel belirleyici olduğunu savunan bir yaklaşımdır. Genel olarak SMT'ye göre, bireyler toplumsal bütünü paydaşlarıdır ve toplumsal yaşamı adil ya da eşit bir mübadele sistemi olarak algılamaktadırlar (Macionis, 2017: 490). Teorinin temel varsayımı, toplumsal yaşantı içerisinde paydaşların karşılıklı ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesinde ödüllendirilme beklentisinin (saygı görme, arkadaşlık ilişkisi kurma, ilgi duyulma vb.) aracı rolü olduğudur. Buradaki karşılıklı ödüllendirilme beklentisi, paydaşların maddi veya soyut bazı değerleri mübadele ederek birbirlerini ödüllendirmelerini içermektedir.

SMT'nin gelişimine büyük katkıda bulunan Amerikalı sosyolog George Caspar Homans, otobiyografisinde belirttiği üzere, geliştirdiği SMT anlayışının temelinde uygun koşullar altında, nispeten kalıcı sosyal yapıların, ilk kerte de yapıları yaratma amacı gütmeyen bireylerin eylemlerinden nasıl kaynaklanabileceğini ve sürdürülebileceğini açıklamaya çalışmıştır (Ritzer, 2011: 419). Homans (1958, 1961) davranışsal psikoloji ve ekonomi teorilerinden yararlanarak toplumsal davranışın bir çeşit mübadele düzeni bağlamında inceleme yoluna gitmiştir. Homans'a (1958) göre toplumsal davranış, malların, ancak sadece maddi malların değil, aynı zamanda aktörlerin karşılıklı onayını gerektiren veya prestij sembolü olarak kabul edilen maddi olmayan malların mübadelesinden oluşmaktadır. Başkalarına çok şey veren insanlar onlardan çok şey almaya çalışırlar ve başkalarından çok şey alan insanlar onlara çok şey vermek için baskı altındadır.

Homans insan davranışıyla ilgili üç adet önemli önermede bulunmuştur. Homans'a göre insanlar "başarı, teşvik ve yoksunluk-doyum" olmak üzere üç düzenleyici aracılığıyla davranışlarda bulunmaktadır. Başarı önermesine göre bir aktör gerçekleştirdiği eylem karşılığında ne kadar ödüllendirilirse, başka bir ifadeyle başarı elde ederse, o aktörün ilgili eylemi tekrarlama olasılığı o kadar yüksek olacaktır. Teşvik önermesine göre ise bir eylem geçmişte bir ödülle sonuçlandıysa aynı eylemin veya bir benzerinin tekrarlanması muhtemeldir. Yoksunluk-doyum önermesine göre ise bir ödül aktörde doyuma yol açarsa o

ödülün değerinin azalacak ve ilgili eylemin gerçekleştirilme olasılığı düşecektir (Homans, 1974: 16-29). Homans'ın burada yer verilen üç önermesi aynı zamanda SMT'nin önemli bir varsayımını da açığa çıkarmaktadır. SMT aktör eylemlerini ardında rasyonel niyetler olduğunu varsaymaktadır. Buna göre aktörler akılcı davranışlarda bulunarak birçok seçenek arasından en çok ödüle erişebilecekleri seçeneği tercih etmektedir.

SMT'nin başka bir öncü ismi ise Avusturya asıllı Amerikalı sosyolog Peter Blau'dur. Blau (1964: 2), sosyal hayatın nasıl zaman içerisinde daha karmaşık toplumsal ilişkilere dönüştüğü sorusundan yola çıkmıştır ve *“bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri yöneten sosyal süreçlerin analizine dayanarak sosyal yapının anlaşılmasına”* katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Blau'nun bu eseriyle SMT'ye başka bir önemli katkısı ise küçük ölçekli toplumsal mübadeleleri alıp büyük ölçekli konulara uygulamaya çalışmaktır (Ritzer, 2011: 426).

Homans'ın yaklaşımını takip eden Blau'ya (1964: 88) göre toplumsal yaşamın parçası olan bireyler sürekli olarak bir etkileşim içerisinde ve metaların yanı sıra değerleri de mübadele ederek varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak Blau toplumsal mübadele sisteminde iktidar kavramının varlığını ön plana çıkarmıştır. Blau'ya (1964: 89) göre bir birey diğerine bir değer aktardığında onun üzerinde bir iktidar kurmaktadır. Mübadeledeki dengesizlik güç dengesizliğini de getirecektir. Ancak diğer birey de edindiği değer karşılığını ödediğinde iktidar çözülecek, hiyerarşi bozulacak ve taraflar arasında dengeli bir ilişki kurulacaktır. Bu durumda Blau'nun SMT yaklaşımında bireylerin eylemlerinin her zaman karşılıklı ve birbirleriyle bağlantılı olduğu söylenebilir.

Blau toplumsal hayatı düzenleyen bir sistem olarak sosyal mübadelenin sürekliliğini sağlayan ve onu destekleyen normlara ve değerlere de çalışmasında yer vermiştir. Blau'ya (1964: 255) göre sosyal mübadele önemli ölçüde kendi kendini düzenleyen bir mekanizma olarak hizmet etmektedir ve toplumsal yaşantı içerisinde yer alan taraflar, her zaman başkalarının çıkarlarını teşvik ederek kendi çıkarlarını ilerletmeye çalışmaktadır. Ancak, bu toplumsal sürece müdahale edecek ve onun dengesini bozacak bazı uygulamaların bertaraf edilmesi gerekmektedir. Toplumsal hayatı bozan davranışları yasaklayan sosyal normlar burada devreye girerek sosyal değişim için gerekli olan güveni sağlayacaktır. Normlar ve değerler sosyal yaşamda arabuluculuk işlevi görmekte ve dolaylı veya dolaysız toplumsal mübadelenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda normlar ve değerler, karmaşık

sosyal yapılarda sosyal entegrasyonu sağlayarak farklılaşma süreçlerini, sosyal organizasyonun gelişimini ve yeniden örgütlenmeyi yönetmektedirler.

Sonuç olarak, SMT sosyal yaşamın düzenini ekonomik bir eylem olan mübadelenin kurallarına uygun bir şekilde inceleyen bir mikro yaklaşımdır ve toplumdaki bireysel ilişkileri rasyonalite, çıkar, ödül ve fayda ekseninde, kapitalist ekonomik düzenin işleyişine paralel bir biçimde ele almaktadır. Kızılcıkel'in (2015: 133-134) de belirttiği üzere, SMT'ye karşı eleştiriler de çoğunlukla onun toplumsal eylemi ekonominin kurallarına indirgemesinden ve makro yapıları göz ardı etmesinden dolayı yapılmıştır. SMT, bireyi ekonomik-insan olarak ele almakta ve onun başka yönlerini araştırma dışı bırakmaktadır. SMT'nin toplumsal eşitsizlikler gibi büyük ölçekli sosyal sorunlar üzerine eğilmemesi de sıkça eleştirilen bir nokta olmuştur.

1.4. Yapı-Fail Araştırmalarında Makro-Mikro Entegrasyonu

Makro ve mikro sosyolojinin destekçileri ve temsilcileri hangi perspektifin toplumu anlamakta daha iyi kılavuzluk edeceği hususunda uzun süre karşıt görüşlerini öne sürmüşlerdir. Önceki iki başlıkta görüldüğü üzere sosyolojide makro teori, sosyal bağlamda din, ekonomi, kültür ve ideoloji gibi yapısal kurumlara önem atfederken, mikro teori ise bireylere ve bireyler arası etkileşime önem atfeden bakış açısını ifade etmektedir. Makro kuramlar toplumu kendi başına bir gerçeklik olarak ele almakta ve ekonomik, sosyal, kültürel değişimleri incelerken bireyi halihazırda var olan toplumsal fenomenlerden etkilenen bir konuma koymaktadır ya da bu fenomenlerin oluşumunda bireye yalnızca küçük bir özerklik atfetmektedir. Karşıt olarak mikro kuramlar ise toplumsal gerçekliği birey etkileşimlerinin oluşturduğu bir bütün olarak algılamakta ve bireyin rasyonel eylemleri üzerinde durmaktadır. Aşırı makro ve mikro görüşler 1960'lara kadar sosyal teoride kapladığı alanları korumuşlardır ancak son dönemlerdeki gelişmeler bu ayrımın yerine bir birleşmenin veya entegrasyonun toplumu anlama noktasında daha yararlı olacağını savunmaktadır. Eisenstadt ve Helle'ye (1986: viii) göre, Comte, Spencer, Marx, Durkheim ve Weber gibi klasik sosyologların tek taraflı seçimleri sosyal teoriyi keskin çizgili bir ayrıma sürüklemektedir. Sosyal teorideki bu ayrımcı tutum tarafların birbirine şüpheyle yaklaşmalarına ve madalyonun diğer yüzünü göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Ancak sosyoloji 1960'lardan itibaren yeni bir döneme girerek, hangi yaklaşımların artık geride

bırakılması gerektiği ve hangilerinin daha yararlı olacağına karar vermek amacıyla sosyal fenomenlere dışarıdan bakmaya başlamıştır (Helle, 1986b: 1).

Geleneksel sosyal teoride bahsi geçen iki karşıt görüşü birleştirme çabaları, 1960'ların sonlarından itibaren Avrupa'da yapı-fail entegrasyonu ve 1980'lerden itibaren Amerikan sosyolojisinde yoğun bir şekilde makro-mikro entegrasyonu olarak sosyolojinin girmiş olduğu yeni dönemde yer almıştır. Avrupa'lı araştırmacıların yapı-fail bağı ve Amerikan araştırmacıların makro-mikro entegrasyonu şeklinde adlandırdıkları yaklaşımlar temelde daha önce bahsedilen karşıt görüşlerin bir şekilde birleştirilmesi anlamında benzerlikler taşıırken aynı zamanda bazı farklılıkları da barındırmaktadır. Ritzer'e (2011: 544) göre, ilgili iki yaklaşımın bazı temel farkları aktörü ve sosyal yapıyı irdeleme biçimlerinde yatmaktadır. Mikro düzeyde Amerikan sosyolojisi, rasyonel seçim teorisi ve sosyal mübadele teorisinde olduğu gibi aktörün çıkarları için gerçekleştirdiği eylemlere daha çok odaklanmaktadır. Avrupa sosyolojisinin öne çıkardığı nokta ise makro düzeyde görünür olmaktadır. Avrupalı teorisyenler arasında sosyal yapı genellikle kültürden ayırt edilmemektedir. Amerikan sosyolojisinde ise hem yapı hem de kültüre vurgu yapma eğilimi vardır.

Çalışmanın bu bölümünde Anthony Giddens ve Pierre Bourdieu gibi Avrupalı sosyal teorisyenlerin yapı-fail bağı hakkındaki görüşlerine ayrı başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde değinilecektir ancak öncesinde Amerikan sosyolojisindeki mikro-makro entegrasyonu ile ilgili literatüre kısaca yer vermek doğru olacaktır. Amerikan mikro-makro entegrasyonu çalışmalarında öne çıkan isimlerden bazıları George Ritzer, Alexander Jeffrey ve Aaron Victor Cicourel'dir.

Ritzer (1979), "Entegre Sosyolojik Paradigma" (Integrated Sociological Paradigm) adını verdiği kavram aracılığıyla sosyal teorideki mikro ve makro uçları birbirine yaklaştırma noktasında katkı sunmaktadır. Ritzer (2011: 502), Gurvitch'in mikro ve makro düzeyler arasındaki dikey devamlılık ve nesnel-öznel düzeyler arasındaki yatay devamlılığın üzerine inşa ettiği görüşünde, bireysel düşünce ve eylemden dünya sistemlerine kadar geniş bir alanın içerisindeki devamlılıkları irdelemiştir. Ritzer, bireysel eylemler ve bürokratik yapılar gibi maddi fenomenlerden bilinç, normlar ve değerler gibi maddi olmayan fenomenlere kadar geniş bir alanı kapsayan sosyal devamlılıkları incelemek için dört adet sosyal analiz düzeyi belirlemiştir. Ritzer (2011: 503), her mikro ve makro sosyal fenomenin ya öznel ya da nesnel özellik taşıdığı fikrinden yola çıkarak mikro-öznel, mikro-nesnel,

makro-öznel ve makro-nesnel olmak üzere dört adet sosyal analiz düzeyi arasındaki devamlılıkları incelemektedir. Makro objektif düzey, toplum, bürokrasi ve teknoloji gibi büyük ölçekli maddi gerçekleri içermektedir. Makro-öznel düzey, normlar ve değerler gibi büyük ölçekli maddi olmayan olayları kapsamaktadır. Mikro seviyelerde ise, mikro nesnellik, eylem ve etkileşim kalıpları gibi küçük ölçekli nesnel varlıkları içerirken, mikro öznellik, insanların sosyal gerçekliği inşa ettiği küçük ölçekli zihinsel süreçlerle ilgilidir. Bu dört düzeyin her biri kendi içinde önemlidir. Ancak, Ritzer'in mikro-makro entegrasyonu anlayışında asıl önem arz eden, bu düzeylerin kendi içlerindeki ve aralarındaki diyalektik ilişkiyi incelemektir.

İkinci olarak, Jeffrey Alexander (1982: 93) ise mikro-makro entegrasyonuna düzen sorunu ve eylem sorunu kavramları ekseninde değinmekte ve bu iki kavrama ikişer boyut atfederek dördü bir analiz şeması sunmaktadır. Alexander, “bireysel” (mikro) ve “kolektif” (makro) düzeyler arasında devamlılık gösteren ilişkileri, iç düzen ve dış düzen kavramlarının etkileşimi sonucu ortaya çıkan kombinasyonlar olarak ele almaktadır. Bu durumda, mikro düzey bir sosyal fenomen iç düzen örneği olarak düzenin içten gelen etkilerle oluştuğunu ve bireysel doğaya sahip olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan ise makro düzey, dıştan gelen şartların oluşturduğu ve doğası gereği kolektif olan sosyal fenomenleri ifade etmektedir. Aynı zamanda Alexander, düzen sorununun iki tarafını oluşturan iç düzen ve dış düzen boyutlarını, rasyonellik ve rasyonellik dışı özellikler bağlamında incelemektedir. Alexander'e göre düzen sorunu, maddi yapılar ve normlar olmak üzere iki boyuta sahiptir. Maddi yapılar araçsal ve rasyonel özellik taşıırken, normlar ise rasyonel olmayan özellik taşımaktadır.

Daha sonra Alexander'in “düzen sorunu” kavramına “eylem sorunu” kavramını eklemesi ve ilgili soruna maddeci ve idealist olmak üzere iki boyut atfetmesiyle, Ritzer'in analiz çerçevesine benzer dördü bir analiz şeması ortaya çıkmaktadır. Eylemin maddeci boyutu, araçsal ve rasyonel özellik taşıırken, idealist boyutu ise rasyonel olmayan ve duygularla ilişkili özellik taşımaktadır. Alexander'in kavramsallaştırmasındaki bu ikilik, Ritzer'in öznel-nesnel devamlılığıyla benzerlik göstermektedir. Ancak Ritzer'in değerlendirmesine göre, Alexander bir noktayı diğerlerinden önde tutarken, Ritzer ilgili dört boyutun diyalektik ilişkisine odaklanmaktadır (Ritzer, 2011: 504).

Amerikan mikro-makro entegrasyonu literatürü dahilinde ele alınacak son isim olan Cicourel (1981: 51) ise makro sosyal gerçekliklerin verili olmadığı ve günlük yaşamın rutin pratiklerinden doğduğunu savunarak, mikro ve makro sosyal fenomenler arasında bağ kurmaktadır. Cicourel'e (1981: 52) göre, günlük yaşamın her bir yönelimi kültürel karmaşıklığı yansıttığından dolayı, onu anlamak isteyen bir sosyoloğun mikro ve makro verileri bağlantılı bir şekilde kullanması gerekmektedir. Cicourel (1981: 56), mikro veya makro çalışmalar yapan araştırmacıların yaptıkları analizlerde sıklıkla çalışmalarını bir yöne indirgediklerini ve entegre bir çalışma yapmak istediklerinde bile bir tarafa daha yakın durup diğer tarafa daha dolaylı bir şekilde değindiklerini belirtmektedir. Bu tür bir yanlısın önüne geçmek için bazı yöntemler üzerinde duran Cicourel (1981: 66), mikro ve makro fenomenlerin ontolojik olarak iç içe olduğunu ifade etmektedir. Günlük yaşam sürekliliği içerisinde gerçekleşen tüm pratikler, kültürel olarak organize edilmiş ve bir bilgi birikimi tarafından oluşturulan yapılardır. Başka bir ifadeyle, toplumsal pratiklerin yapılara dönüşmesi için süreklilik içerisinde gerçekleşen insan etkileşiminin oluşturduğu bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Cicourel'in (1981: 67) öne sürdüğü yöntem ise makro yapılara dönüşen mikro pratiklerin gerçekleştikleri süreçleri incelemektir. Analizlerinde mikro-makro entegrasyonunu sağlamaya çalışan bir araştırmacı, karmaşık mikro ortamlarda insanların karar verme süreçlerinin makro yapılara hangi süreçlerden geçerek dönüştüğü konusuna odaklanmalıdır.

1.4.1. Yapılanma Teorisi

Yapı-fail entegrasyonu konusunda akla ilk gelen araştırmacılardan birisi İngiliz toplumbilimci Anthony Giddens'dir. Giddens, 1970'lerden itibaren yoğun olarak yapı-fail ikiliğinin nasıl ele alınması gerektiğine odaklanmıştır ve yapı-fail ayrılığını bir çeşit birleşmeye dönüştürmek için çabalamıştır. Toplumsal eylemi çalışma odağı olarak kabul eden düşünce ekollerinin genellikle yapısal açıklamalara yeteri kadar özen göstermediğini ve benzer bir şekilde yapısal analizlerin toplumsal eylemi anlama noktasında eksik kaldığını öne süren Giddens (1986: xxii), eklektik bir bakış açısıyla bu engele çözüm getirmeyi amaçlamıştır. Giddens'in (1986: xxix) kendi deyimiyle birçok teoriyi yeniden inşa etmek yerine "*yapı bozumuna*" uğratarak oluşturduğu bu eklektik yaklaşım, Craib (2011: 9) tarafından "*teorik bir omlet*"e benzetilmiştir. Craib'a göre, Giddens sosyoloji tarihinde öne sürülen birçok teoriden yapı-fail entegrasyonu konusunda işine yarayabileceğini düşündüğü parçaları alıp yapılanma teorisini inşa ederken kullanabileceği yeni bir anlama doğru

evirmektedir. Giddens bu eklektik yöntemle kendisinden daha önceki teorisyenlerin görüşlerinden yararlanıp onları dönüştürerek yapı ve fail ayrımına bir çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Giddens, yapı ve fail kavramlarını iç içe ve birbirinden ayrılmaz kabul ederek “yapılanma teorisi”ni (structuration theory) geliştirmiştir. Giddens’a (1979: 49) göre toplumu anlamanın yolu bir sosyal analiz gerçekleştirirken insan eylemini yapısal açıklamalarla ilişkilendirmektir. Giddens’in (1979: 53) klasik sosyolojiye karşı yönelttiği eleştiride görüldüğü üzere, yapı veya eyleme öncelik veren çalışmalar, diğer tarafın halihazırda mevcut olduğunu varsaymaktadır. Bu tür bir bağlılık, diyalektik bir ilişkiyi ifade etmekte ve her iki yönün öne sürdüğü kavramların bağlantılı bir şekilde çalışılmasını gerektirmektedir ancak çoğu teoride bu diyalektik ilişkinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Giddens’in yapılanma teorisinin ayrıntılarına geçmeden önce bu teoride yararlandığı bazı kavramlara ve elementlere açıklık getirmekte yarar vardır. Giddens’a (1979: 55) göre, eylem (action) veya eylemlilik/faillik (agency) birbirinden bağımsız fenomenlerin bir süreç içerisinde bir araya gelmesi gibi değil, “*sürekli bir davranış akışı*”, daha ayrıntılı bir ifadeyle “*dünyadaki olayların devam eden sürecinde bedensel varlıkların gerçek veya kasıtlı müdahalelerinin akışı*” olarak anlaşılmalıdır. Eylem, klasik sosyolojideki indirgemeci teorilerin iddia ettiği gibi yapı tarafından kısıtlanan hatta onun tarafından belirlenen bir alan değildir; tam aksine eylem harekete geçiren ve yeni ihtimaller sağlayan bir fenomendir (Craib, 2011: 22). Eylemin bu akışkan ve dinamik yapısı, onun “düşünümsel (reflexive)” özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Eylemin düşünümsel özelliği, insanların gerçekleştirdiği ve diğerlerinden de gerçekleştirmelerini bekledikleri eylemlerin bir döngü oluşturan karşılıklı doğasını ifade etmektedir. Bir süreç olarak ele alınan bu döngü ise “akılcılaştırma (rationalization)” olarak adlandırılmaktadır (Giddens, 1986: 3). Bu durumda devamlı bir akış olarak eylem, sadece dıştan gelen etkilere veya içten gelen gerekçelere, sebeplere veya rasyonel niyetlere bağlanamaz. Böyle bir yaklaşım eylemi parçalamakta ve tek başına, bağımsız bir mevcudiyet haline getirmektedir ancak Giddens’in öne sürdüğü anlayışta eylem, bireylerin sürekli olarak gözlemlediği, akılcılaştırdığı ve içselleştirdiği bir süreçtir. Bu noktada Giddens, Schutz’un “bilgi stokları” kavramına benzer bir şekilde “ortak bilgi” kavramını ortaya atmakta ve toplumsal eylemin bireyler arası etkileşim sonucu edinilen ortak anlamlar dolayımıyla akılcılaştığını savunmaktadır. Eylemin akılcılaşmasıyla birlikte aktörler, faaliyetlerinin gerekçeleri hakkında sürekli bir “*teorik anlayış*” sürdürürler (Giddens, 1986: 4-5). Bu noktada anlaşılabileceği üzere Giddens’in eylem anlayışı etnometodoloji ve fenomenoloji teorilerinde görülebilen gerekçeli ve nedensel bir eylemdir

ancak belirtmek gerekir ki ilgili gerekçeler her zaman bilinçli kaynaklara sahip olmak zorunda değildir; insan eylemi bilinçdışı motiflerle de gerçekleşebilir. Aktörler söylemsel olarak gerekçelerinin arkasında dursalar bile motivasyon kaynakları hakkında bilinçli söylemler gerçekleştiremeyebilirler. Bu durumda, bilinçdışı motivasyon insan eyleminin önemli bir parçasıdır (Giddens, 1986: 7-8).

Görüldüğü gibi, Giddens'ta eylem yapısal-işlevselcilik yaklaşımında olduğu gibi başka bir şey tarafından belirlenen pasif bir fenomen veya mikro teorilerin iddia ettiği gibi tamamen bireyin rasyonel tercihlerini ifade eden bir kavram değildir. Eylem çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve eylem süreci her zaman sayısız alternatifi barındırmaktadır. Giddens (1986: 7), eylem alternatiflerinin gerçekleşme sürecinde “*bilinçdışı motivasyon (motivation, the unconscious), pratik bilinç (practical unconsciousness) ve söylemsel bilinç (discursive consciousness)*” olmak üzere üç kademe belirlemiştir. Giddens aktörlerin eylemlerinin arkasındaki isteklerin ve gerekçelerin, kısacası aktörlerin motivasyonlarının, bilinçdışı özelliğe sahip olduğunu savunmuştur. Motivasyon, eylemin gerçekleşme potansiyelini ifade etmektedir. Pratik bilinç kavramı ise aktörlerin gündelik yaşam içerisinde edindikleri ortak bilgi birikimine işaret etmektedir. Söylemsel bilinç ise aktörlerin gerçekleştirdikleri eylemleri diğerlerine yansıtma, kendi eylemlerini ve diğer aktörlerin eylemlerini gözlemlemeleri ve eylemlerinin gerekçelerini ifade etmeleriyle ilgilidir. Bu durumda Giddens'ın anlayışında aktör bilinçdışı motivasyonlara sahip olabilen, toplumsal yaşantı içerisinde edindiği kolektif bilgilerle pratik bir bilinç geliştiren ve eylemlerinin arkasındaki niyetleri söylemsel olarak gerekçelendirebilen bir varlıktır. Giddens (1986: 8) eylemi oluşturan düzeyler arasında net bir sınır belirlememiştir ve üç düzey arasında sürekli bir geçiş söz konusudur. Ancak Giddens bu üç düzey arasında en çok pratik bilinç düzeyini önemsemiştir çünkü aktörlerin dünyayla ilgili bilgi birikimi bu tür bilinçten gelmektedir. Aktörlerin hem kendileri hem de diğerleri hakkında sahip oldukları bütün anlamlandırma pratikleri bu bilinç düzeyindedir.

Eylemle ilgili değinilen noktalardan hareketle Giddens'in eylemlilik/faillik (agency) kavramına gelindiğinde, bu kavramın eylemi gerçekleştirenin kasıtlı veya kasıtsız yaptığı her şeyi kapsar nitelikte olduğu görülmektedir. Burada eylemlilik, “yapmak” fiiline karşılık gelmektedir. Aktörlerin kasıtlı veya kasıtsız olarak yaptıklarının sonuçları, onların farklı davranması durumunda gerçekleşmeyecek olaylardır. Bu durumda aktörün niyeti artık önem taşımamaktadır; aslolan mevcut sistemde bir değişiklik doğuran pratiğin kendisidir

(Giddens, 1986: 10-11). Aktöre toplumsal yaşantıda bir değişiklik yapma gücünü atfeden Giddens, daha da ileri giderek değişiklik yapma kapasitesi olmayan bir aktörün eylemci özelliğini kaybettiğini öne sürmüştür (Ritzer, 2011: 523). “*Başka türlü hareket edebilmek*”, belirli bir süreci veya durumu etkileme gücü ile dünyaya müdahale edebilmek veya etmemeyi yeğlemek anlamına gelmektedir. Bir eylemci olmak, günlük yaşamın akışında harekete geçme gücünü edinmeyi gerektirmektedir. Bu durumda eylem dönüştürücü özellik taşıyan gücü barındırmaktadır, dolayısıyla güç eylemden ve öznellikten önce gelmektedir (Giddens, 1986: 14-15).

Giddens’ın yapılanma teorisinin önemli bir parçasını ise şüphesiz “yapı” kavramı oluşturmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi eklektik bir bakış açısını benimsemiş olan Giddens (1979: 61), yapı kavramını inşa ederken de benzer bir yaklaşımı sürdürerek kendisinin önceli olan yapısalcılık ve işlevselcilik gibi yaklaşımlardan feyz alarak, yapının aslında ne olmadığı üzerine fikir üretmekle işe başlamıştır. Bu noktada yapı ve sistem kavramlarının karşılaştırılması önem taşımaktadır. Giddens, yapısalcılık geleneği içerisinde dilin parçalarının birbirlerine bir dizi kuralla bağlı olmaları anlamında “sistem” kavramını “yapı” yerine kullanan Saussure’ye ve yapıyı sosyal etkileşim örüntüleri, sistemi ise bu tür etkileşimlerin işlev görmesi anlamında kullanan işlevselciliğe dikkat çekmektedir. Giddens’e (1986: 16) göre iki yaklaşımın tanımladığı şekliyle yapı ve sistem kavramları sosyal teorinin ihtiyaçlarına karşılık vermemektedir çünkü yapı, bu iki yaklaşımın öne sürdüğü gibi, öncelikle insan eyleminden bağımsız değildir ve ikinci olarak insanın özgür eylemini kısıtlayan dışsal bir etki olarak da tanımlanmamalıdır. Bu durumda yapı ve sistem kavramları aynı anlama sahip olmamakla birlikte, yapısalcı veya işlevselci yaklaşımların belirlenimci anlamlarından da uzak bir içerime sahiptir. Sistemler bazı yapısal özelliklere sahiptir; başka bir ifadeyle sistemlerin yapıları vardır fakat kendi başlarına onları yapılar olarak tanımlamak hata olacaktır.

Giddens (1989: 253) yapı kavramını ise yapı-fail entegrasyonunu destekler biçimde “*etkileşim süreçlerinde sürekli olarak yeniden üretilen ve yapılandırılan kurallar ve kaynaklar*” olarak tanımlamaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere Giddens, eylemliliğe işaret eder şekilde etkileşim süreçlerine ve yapıyı ifade eder şekilde kurallar ve kaynaklara dikkat çekmiştir. Giddens’in (1986: 17) daha ayrıntılı bir tanımlamasına göre yapı, birbirine benzer sosyal pratiklerin sistemik biçimler haline gelene kadar çeşitli zaman-uzam süreklilikleri boyunca var olmasını sağlayan yapısal özellikleri ifade etmektedir. Bu yapısal

devamlılığın gerçekleşmesini sağlayan güç ise, bilinçli insan davranışlarını yönlendiren ortak bilgi veya bellek izleridir.

Yer verilen tanımlamalardan ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Giddens eylemi ve yapıyı iç içe, devamlılık gösteren ve birbirini etkileyen bir varoluş doğrultusunda incelemektedir. Öyle ki Giddens (1976: 118-119) eylem ve yapı arasındaki ilişkiyi konuşma ve dil arasındaki ilişkiye benzetmiştir ve bu iki kavram arasında bir karşılaştırma yaparak eylem ve yapı ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Konuşma eylem olarak ele alınırsa dil de yapıya karşılık gelmektedir. Konuşma eylemi en az bir özneyi gerektirdiği gibi aynı zamanda eylemin gerçekleşeceği bir mekâna ve zamana ihtiyaç duymaktadır. Bunun karşılığında dil ise üretilene, konuşulana veya yazılana dek, başka bir ifadeyle eyleme dökülene dek, bir özneye ihtiyaç duymamaktadır ve zamansızdır. Bu durumda, sosyal pratikler belli bir zaman ve uzam içerisinde öznelerin amaçlı sonuçlar elde etmek için gerçekleştirdikleri çoğu zaman karşılıklı eylemleri ifade ederken, yapılar ise belirli bir sosyo-zamansal konumdan yoksundur, öznenin yokluğuyla karakterize edilirler ve özne-nesne diyalektiğiyle açıklanamazlar.

Bu noktada belirtmek gerekir ki Giddens'in analojisinde konuşma ve dil ilişkisi nasıl bir dualiteden çok bir çeşit birlikteliği anımsatıyorsa, eylem ve yapı ilişkisi de birbirinden ayrı mekanizmalar olarak değil bir çeşit birliktelik olarak ele alınmaktadır. Dil nasıl görünür olmak için konuşulmaya ihtiyaç duyuyorsa, yapılar da sosyal eylemlerin gerçekleştiği durumda görünür olmaktadır. Eylem geçici ve mekâna bağlı bir düzeyde gerçekleşen pratikleri ifade ederken, bu pratikleri düzenleyen ve zaman-uzam boyunca devamlılığını sağlayan kurallar seti ve kaynaklar ise yapılar olarak tanımlanmaktadır. Yapılanma teorisinin önemli bir önermesi ise tam da bu noktada öne çıkmaktadır: “*sosyal eylemin üretimi ve yeniden üretiminde belirlenen kurallar ve kaynaklar aynı zamanda sistemin yeniden üretim araçlarıdır*” (Giddens, 1986: 19). Giddens'in “*yapının ikiliği (duality of structure)*” olarak adlandırdığı bu karşılıklı ilişki, günlük pratiklerin modern toplumların büyük sistemleriyle iş birliği yapan ve onları yeniden üreten özelliğine işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumsal yaşantıyı düzenleyen kurallar ve kaynaklar olarak yapılar, hem bir araç hem de sonuç haline gelmektedir ve bu karşılıklı ilişki, yapının ikili doğasını açığa çıkarmaktadır. Bu önermeye paralel olarak, Giddens (1989: 256) yapının insan eyleminin dışında ve ondan bağımsız algılanmasından kaçınmak amacıyla yapının sosyal hayata biçim ve şekil verdiğini

ancak bu şekillenmenin tek sorumlusunun yapının kendisi olmadığını vurgulamıştır çünkü yapı sadece eylemlilik aracılığıyla ve eylemlilik içerisinde var olmaktadır.

Sosyal eylem içerisinde var olan yapıların sosyal yaşama şekil vermesinin eylemcileri kısıtladığı anlamına geleceği yönünde eleştirilen Giddens (1986: 25), yapıların kısıtlayıcı etkisini göz ardı etmeyerek aynı zamanda yapıların insan eylemine fırsat verdiğini öne sürmüştür. Bu durumda yapılar, insan eylemini hem kısıtlamakta hem de eylemin gerçekleşmesinin önünü açmaktadır. Giddens (1986: 177-179), yapının kısıtlayıcı özelliklerini üç başlık altında değerlendirmiştir. İlk olarak bedensel ve maddi dünya kaynaklı kısıtlamalar söz konusudur. İnsan bedeninin sınırları eylemi kısıtlamaktadır ama aynı zamanda Giddens, insan bedeninin sahip olduğu yüksek kapasite ile birçok eylemin mümkün olduğunun altını çizmiştir. İkinci olarak ise güç sınırlamaları gelmektedir. Sosyal yaptırımları içeren bu tür sınırlamalar aynı zamanda karşı mücadele alanını yarattığı için insan eylemine olanak veren bir karşı gücü ortaya çıkarmaktadır. Özgürlük olanağı her zaman mevcuttur. Son olarak, Giddens yapısal kısıtlamalara yer vermektedir. Bütün yapısal nitelikler bireysel aktöre karşı bir nesnelliğe sahiptir. Seçenekleri kısıtlandırıran bu sınırların etki boyutu durumdan duruma değişiklik göstermektedir.

Belirtilen noktaları bir araya getirmek gerekirse, Giddens'in yapılanma teorisinin ana amacının geleneksel sosyolojinin bir dualizm olarak öne sürdüğü birey ve toplum veya aktör ve sosyal sistem arasındaki yeterince ayrıntılandırılmamış kavramlar üzerine düşünmek olduğu söylenebilir. Bu ana amaç doğrultusunda Giddens bazı varsayımlara ulaşmaktadır. İlk olarak Giddens'in ısrarla üzerinde durduğu nokta, yapı-eylem ikiliğinin aslında bir birliktelik olduğudur. Giddens, yapılanma teorisinde aşırı mikro veya makro anlayışa sahip sosyologlar tarafından birbirinden bağımsız ve tek başına varlıklar olarak kabul edilen yapı ve eylem alanlarını “*sosyal hayatın aktif akışı*” içerisinde birbirinden ayrı düşünelemez addetmiştir (Giddens & Pierson, 1998: 76). Ancak sosyal hayatın aktif akışı son derece karmaşık bir süreç işaret etmektedir. Bu süreç içerisinde aktörlerin bilinçli veya bilinçsiz olarak gerçekleştirdikleri ve sonucu tahmin edilemez sosyal pratikler eylemleri oluştururken, yapılar ise bu akış sürecine şekil veren kurallar ve kaynaklardan oluşmaktadır. Bu durumda, sosyal pratikler yapıları oluştururken, yapılar da sosyal pratiklere şekil vererek devamlı bir üretim ve yeniden üretim sağlanmış olmaktadır. Giddens'e göre “*toplum, kurumları oluşturan devamlılık içerisinde tekrarlanan pratikler olarak anlaşılabilir. Bu uygulamalar, bireylerin benimsediği alışkanlıklara ve yaşam biçimlerine bağlıdır. Bireyler sadece bu*

pratikleri eylemlerinde kullanmazlar, aynı zamanda bu yaşam pratikleri insan eyleminin ne olduğunu da belirler” (Giddens & Pierson, 1998: 77). Yaşam pratiklerinin hem aracı hem de sonucu olan yapılar, fiziki bir varlık gösteremezler ancak kurallar ve kaynaklar olarak tanımlanabilirler ve insanların eylemlerinin rutin niteliklerine bağlıdırlar. Görüldüğü üzere, yapı ve eylem arasındaki bu bağlılık, Giddens’in yapılanma teorisinin merkezini oluşturmaktadır.

Giddens (1986: 327) yapılanma teorisinin sosyal araştırmalarda model olarak kullanılması için birçok seçeneğin bulunduğunu belirtmiştir ve araştırmanın konusu için uygun tercihi araştırmacının inisiyatifine bırakmıştır ancak yine de örnek olması amacıyla bir yöntem sunmuştur. Bu yöntem dahilinde Giddens araştırma için öncelikle dört adet düzey belirlemiştir: (1) anlam çerçevelerinin yorumlayıcı izahı, (2) pratik bilincin bağlamının ve biçiminin araştırılması, (3) bilgililik sınırlarının belirlenmesi, (4) kurumsal düzenlerin belirlenmesi. Bu dört seviye sırayla takip edilmesi gereken basamaklar olarak düşünülmemelidir. Araştırmacı çalışmanın amacı olan herhangi bir malzemeyi metodolojik olarak dört seviyeden herhangi birinde ekleme özgürlüğüne sahiptir.

Giddens’a (1986: 328) göre, özellikle nicel araştırmacılar yöntemin birinci düzeyi olan “anlam çerçevelerinin yorumlayıcı izahı” maddesini açıklayıcı olmaktan çok betimleyici olduğu gerekçesiyle formülasyonlarına dahil etmekten kaçınmaktadırlar. Ancak Giddens bu düzeyin hem açıklayıcı hem de genelleşici olabileceğinin altını çizmektedir. Giddens, yorumlayıcı çalışmaların aktörlerin bilme doğasını açığa çıkarma ve aktörlerin eylemlerinin ardındaki nedenleri öğrenme konusunda değerli olduğunu düşünmektedir.

Giddens’in (1986: 328) öne sürdüğü araştırma yönteminin ikinci düzeyi olan “pratik bilincin bağlamının ve biçiminin araştırılması” maddesi ise ilk düzeyden farklı olarak aktörlerin halihazırda var olan bilgilerinin araştırılmasını içermektedir. Aktörlerin sahip olduğu bilgi ve farkındalık düzeyleri, onların söylemleri üzerinden yapılacak bir tahlille ortaya çıkarılabilir.

Üçüncü düzey olan bilgililik sınırlarının belirlenmesi maddesi, Giddens’in sıklıkla üzerinde durduğu aktörlerin amaçlı davranışlarının bilinmeyen sonuçlar doğuracağı varsayımına dayanmaktadır. Giddens’e göre, aktörlerin günlük yaşamlarında gerçekleştirdikleri eylemlerin geri planında amaçladıkları sonuçların ne olduğunu saptamak

oldukça güç bir iştir ve bunu başarmak için yapısal ve işlevsel yöntemler yeterli olmayacaktır. Giddens'in sunduğu üçüncü düzey çalışmayı yerine getirmek için 1, 2 ve 4 numaralı düzeylerden yardım alınması gerekir. Onlar olmadan sadece 3 numaralı düzeye odaklanan bir araştırmacının elinde sadece basit bir yapısal çalışma kalacaktır.

Son olarak dördüncü düzey olan “kurumsal düzenlerin belirlenmesi” ise sosyal sistemlerin temel kurumsal bileşenlerinin belirlenmesi yoluyla sosyal ve sistem entegrasyonu koşullarının analiz edilmesini içermektedir (Giddens, 1986: 329).

Giddens'in yapılanma teorisi sosyoloji alanına getirdiği yeni bakış açısıyla oldukça etkili olmuştur fakat birçok eleştirinin de konusu haline gelmiştir. Craib, yapılanma teorisine yöneltile eleştirileri dört ana kalem altında incelemiştir. İlk olarak Craib'e (1992: 98) göre yapılanma teorisi sosyal pratiklere fazlasıyla odaklandığı için sosyal yaşamı oluşturan tüm ayrıntılara yeterince ulaşamamakta ve bu nedenle ontolojik derinlik konusunda eksik kalmaktadır. İkinci eleştiri ise Giddens'in yapmaya çalıştığı teorik sentezin sosyal dünyanın karmaşıklığını anlamlandıracak kadar geniş analizlere yeterince izin vermemesi yönündedir. Craib'e (1992: 120) göre, Giddens'in öne sürdüğü kavramlar araştırmacıların anlayışına katkıda bulunsalar da, kendisinin iddia ettiği kadar birbirileri içinde tutarlılığa sahip değildirler. Bu nedenle, yapılanma teorisi toplumsal gerçekliği yakalamakta yetersiz kalmaktadır. Bu noktada Giddens'in sunduğu teorik sentezden çok teorik çoğulluğa ihtiyaç vardır. Sıradaki eleştiri Giddens'in yapılanma teorisindeki parçalı stilinden kaynaklanmaktadır. Giddens belli bir noktayı temel alarak yan temalara ilerlemek yerine çok parçalı bir teorileştirmeyi uygun görmüştür ve bu tercih bütüncül bir yaklaşımdan çok, bir kümede toplanmış parçaları anımsatmaktadır (Craib, 1992: 124). Son olarak ise, Craib (1992: 125) Giddens'in yapılanma teorisindeki eleştirel boyutun eksikliğinden bahsetmektedir. Teorideki eleştirel ton realist değil ütöpik anlamlar üretmekte ve bu nedenle yeterince etkili olamamaktadır. Ancak Craib (1992: 128) karşı olduğu ve eleştirdiği bütün noktalara rağmen yapılanma teorisinin önemli ve değerli bir toplumsal teori olduğunun altını çizmiştir. Bu önemin başlıca nedeni, Giddens'tan önce yeterince dikkat çekmeyen kavramların artık önemli hale gelmiş olmasıdır. Birçok araştırmacı Giddens ile aynı fikri paylaşımlar dahi araştırmalarını ona cevap olacak şekilde yönlendirmiştir. Bu durum verimli bir tartışma ortamı oluşmasını sağlarken aynı zamanda yapı-fail entegrasyonu konusunda da geniş bir literatürün yaratılmasını sağlamıştır. Bu nedenlerden dolayı, Giddens'in yapılanma teorisi çağdaş sosyoloji kuramları içerisinde ayrı bir yere ve öneme

sahiptir. Bu noktalara ek olarak, Giddens'in yapı-fail ilişkisini dualizm yerine bir çeşit birliktelik olarak tanımlaması ve bu yönde oluşturduğu yapılanma teorisi, araştırmacıların toplumun bileşenlerini olabildiğince göz ardı etmeden analizlerini gerçekleştirmesine önayak olmuştur.

1.4.2. Pierre Bourdieu Sosyolojisi

Tez çalışmasının ana eksenini, 2000 yılı sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik odaklı bir yapı-fail analizi oluşturmaktadır ve analizin sağlam bir teorik temele dayandırılması amacıyla bir araştırma modeline ihtiyaç duyulmaktadır. Şimdiye kadar ele alınan yapı-fail kuramları çerçevesinde sunulan soyut anlamların analiz bölümünde somutlaştırılması noktasında yol gösterici bir yöntem sunduğu düşünülen Pierre Bourdieu'nun habitus, alan ve sermaye kavramları, araştırma modeli olarak alınmıştır. Dolayısıyla Bourdieu'nun yapı-fail ilişkisini anlamlandırmak için öne sürdüğü kavram setinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması, tezin uygulama bölümünün yapılandırılmasında önem taşımaktadır.

20. yüzyılın özellikle üçüncü çeyreğinden itibaren sosyal teori üretimini derinden etkilemiş olan Pierre Bourdieu, sosyolojinin yanında antropoloji, kültürel çalışmalar, medya çalışmaları ve eğitim konularında da çok sayıda eser ortaya koymuş bir yazardır. Marx, Durkheim ve Weber'in çalışmalarını temel alan Bourdieu, toplumsal hiyerarşilerin ve sınıfların yeniden üretilmesini olanaklı kılan hakimiyet mekanizmalarının nasıl yeniden üretilbildiği sorusundan hareketle sosyolojik kuramını geliştirmiştir (Jourdain & Naulin, 2016: 7). Bourdieu sosyolojisinde kültür, insan etkileşimi için zemin oluştururken aynı zamanda bir tahakküm kaynağıdır. Kültürün kapsamında olan bütün sembolik sistemler (sanat, bilim, din, dil vb.) insanların gerçekliğe bakışlarını şekillendirmenin yanı sıra sosyal hiyerarşinin oluşumunu ve sürekliliğini de sağlamaktadır. Kültür, bireyleri ve grupları kurumsallaştırılmış hiyerarşilere bağlayarak sosyal pratiği yönlendirmektedir. Bu karşılıklı ilişkiden doğan ise bir mücadele alanıdır (Swartz, 1997: 1). Bireylerin yaşamlarını çevreleyen bu mücadele alanı içerisinde üretilen hakim anlamlar ve birey eylemleri arasındaki çatışma çoğunlukla oyun metaforuyla betimlenmektedir (Bourdieu & Wacquant, 1992: 98). Bu noktada toplumsal yaşam bir oyun olarak ifade edilirken, bu oyunun kurallarını görünür kılan ise sosyal teoridir. Bourdieu (2006: 7), ortaya koyduğu sosyoloji yaklaşımının “*toplumsal olarak zorlanan düşüncenin rutinlerinden, siyasal, dinsel, kültürel*

tüm hizaya getirme biçimlerinden kurtulmak isteyenler için büyük yardımı olacağını” ifade etmektedir. Bourdieu’nun sosyoloji kuramının misyonu hakkındaki bu açıklaması irdelendiğinde, yapı ve eylem ilişkisinin izleri görülmektedir. Bu önermeye göre yapılar, bireyi tahakküm altına almaya çalışan bir iktidar alanını ifade ederken, bireyin bu iktidar mekanizmaları hakkındaki farkındalığı ise toplumsal değişimi doğuracaktır. Bourdieu’ya (2006: 7-8) göre “temel ilke olarak bilgi kipini bilmeyi, bu kipi kültür yapıtlarına ve bu yapıtların üretiminin toplumsal koşullarına uygulamayı seçen düşünümsel bir toplumbilim, düşünceyi, kendi üzerinde etkili olan tüm simgesel şiddet biçimlerinden kurtarmaya katkıda bulunabilir”. Bourdieu, bu sözlerle sadece eğitilmiş toplumbilimcileri değil, aynı zamanda her biri bir bakıma toplumbilimci olan bütün bireyleri düşünümsel sosyoloji üzerine akıl yürütmeye davet etmektedir. Bourdieu’ya göre düşünümsel sosyoloji, düşünülebilir olanı sınırlayan ve düşünceyi önceden belirleyen "düşüncesiz düşünce kategorilerinin" sistematik olarak araştırılmasını gerektirmektedir (Wacquant, 1992: 40). Bu durumda yapıların oluşturduğu ve bireylere empoze edilen anlamları araştırmak ve toplumsal aktörlerin sahip olduğu bilimsel bilginin kapsamını ve sağlamlığını artırmak, düşünümsel sosyolojinin görevlerinden bazılarıdır (Wacquant, 1992: 37).

Bourdieu’nun düşünümsel sosyolojisi, nesnel yapılar ve öznel fenomenler arasındaki karşıtlık, analizlerde sembolik olan ve materyalite ayrılığı, teori ve araştırma arasındaki uzaklaşma ve aynı zamanda geleneksel sosyolojideki yapı-eylem veya makro-mikro ayrımı gibi antinomilerin üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır (Wacquant, 1992: 3). Bourdieu (1989), çalışmasını yönlendiren en kararlı ve en önemli niyetin nesnelcilik ve öznelcilik arasındaki muhalefetin üstesinden gelmek olduğunu ilan etmekte ve yine Bourdieu (1990: 31) bahsi geçen antinomilerin aşılması gerekliliğine vurgu yaparak geleneksel sosyolojinin öne sürdüğü birey-toplum ayrımının absürt olduğunu belirtmektedir. Bourdieu, aktörün belirleyici rolünü görmezden gelen katı nesnel geleneklerden ve aynı zamanda aktöre tam bir otonomi atfederek yapının belirleyiciliğini reddeden öznel geleneklerden kaçınarak yapı-fail kavramlarını diyalektik bir ilişki içerisinde inceleme eğilimindedir. Levi-Strauss ve diğer yapısalcılarının yapının büyük etkisi karşısında tamamen yok saydıkları toplumsal aktörleri tekrar araştırma konusu haline getirmeye çalışan Bourdieu (Jenkins, 2006: 7), Schutz’un fenomenolojisi veya Blumer’in sembolik etkileşimciliği gibi özneye odaklanan çalışma alanlarının da toplumsal süreçleri içinde barındıran nesnel yapıları araştırma dışı bıraktığı gerekçesiyle bu iki alanın diyalektik ilişkisine odaklanmayı tercih etmiştir. Bourdieu (1989), geleneksel sosyolojinin nesnel ve öznel yaklaşımları birbirinden ayırma eğilimine karşı bu

iki alanın birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden soyutlanamayan diyalektik bir ilişki içerisinde ele alınması gerekliliğine şu sözlerle vurgu yapmıştır:

“Bir yandan, nesnel yapılar temsillerin temelini oluşturmakta ve etkileşimlere dayanan yapısal kısıtlamaları inşa etmektedir; ancak öte yandan, bir araştırmacı bu yapıları dönüştürmeyi veya korumayı amaçlayan bireysel ve kolektif günlük mücadeleleri hesaba katmak istiyorsa bahsi geçen bu temsilleri göz ardı etmemelidir”.

İlgili yaklaşımlar arasındaki aşılmaz görünen antinomiye yıkmak amacıyla yapısalcılık gibi makro kuramların ağırlıklı olarak üzerinde durduğu toplumsal yapıların ve fenomenoloji gibi mikro kuramların odaklandığı toplumsal aktörlerin eylemliliği arasında geçişken ve iç içe bir ilişki olduğunu öne süren Bourdieu, bu ilişkileri analize tabi tutmak amacıyla nesnel olanı temsilen “alan” ve öznel olanı temsilen “habitus” kavramlarını tanıtmıştır. Bu iki kavramın diyalektik ilişkisinden doğan ise “pratik”tir (Bourdieu, 1992: 52). Bourdieu sosyolojisinde toplumsal pratik, ne nesnel yapıların tekelinde inşa edilen bir süreç ne de tamamen bireyin rasyonel seçimlerinden oluşan bağımsız bir entite olarak anlaşılmamalıdır. Nesnel ve öznel kuramların bu tür indirgemeci bakış açılarının aksine Bourdieu (1992: 56), toplumsal pratiklere göreceli bir otonomi atfetmiştir. Toplumsal pratikler, tarihsel olarak inşa edilmiş toplumsal anlamlar tarafından derinden etkilenen ancak aynı zamanda aktörlerin toplumsal gerçekliği inşa etme potansiyelini içinde barındıran fenomenler olarak Bourdieu sosyolojisinde yer almaktadır.

Bourdieu, kavramlar arasındaki kesin sınırlara karşı duruşunu devam ettirerek, her kavram ve teorinin ifade ettiği anlamın irdelenen toplumsal fenomene göre değişiklik göstereceğini, bu nedenle hiçbir kavramın ve teorinin görmezden gelinemeyeceğini ancak hiçbirinin de daima geçerli kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedir (Özsöz, 2009: 11). Bu eklektik yöntem doğrultusunda Bourdieu, bir dizi kavramsal ve metodolojik aracı devreye sokmaktadır. Bourdieu, toplumu anlamak noktasında geleneksel olarak öne sürülen ikiliklerden kurtulmak ve toplumsal sınıflar arasındaki kültürel pratik farklılıklarını daha net bir şekilde göstermek için, Bourdieu kuramında merkezi bir yer tutan “habitus”, “alan”, “pratik”, “sermaye” ve “sembolik şiddet” kavramlarına başvurmaktadır (Jourdain & Naulin, 2016: 11). Bu noktada belirtmek gerekir ki Bourdieu’nun habitus, alan, sermaye ve sembolik şiddet kavramlarının her biri ayrı bir perspektifi belirtmek yerine, bir araya geldiklerinde anlamlı olacak bir bütünün birbirleriyle iletişim içinde olan parçalarını ifade etmektedir (Swartz, 2014: 53). Başka bir ifadeyle, söz konusu kavramlar birbirlerinden yalıtılmış olarak

değil, birlikte oluşturdıkları teorik sistem içinde tanımlanabilmektedir (Bourdieu & Wacquant, 1992: 96). Aynı zamanda Bourdieu, ortaya koyduğu düşünümsel sosyoloji yaklaşımında teorinin pratik uygulamalarla entegre edilmesine özen göstermiştir. Hatta yapmaya çalıştığı şey, teorinin ve ampirik uygulamanın daha sıkı bir şekilde bağlı olmaları değil, tamamen birbirlerine işlemeleridir (Wacquant, 1992: 34-35).

1.4.2.1. Habitus ve alan

Habitus, alan ve pratik kavramlarının ayrıntılı bir şekilde açıklanmasına geçmeden önce Bourdieu'nun toplumsal yaşam-oyun analogisine değinmekte yarar vardır. Daha önce bahsedildiği gibi Bourdieu'nun toplumsal anlamlandırma noktasındaki yaklaşımı bir oyun metaforuyla açıklanabilir. Bourdieu kuramında toplumsal “alan” bir oyuna benzetilebilir ancak bir alan, bir oyun gibi kasıtlı bir yaratma eyleminin ürünü değildir. Alan, bir oyunun yaratım sürecinin tersine, açık ve kodlanmış olmayan kurallara veya düzenlemelere uymaktadır ancak takip ettikleri izlek ve pratik dolayısıyla toplumsal alan ve oyun kavramları birbirlerine benzetilmektedir.

Aktörler çıkarları doğrultusunda oyuna bir yatırımda bulunmaktadır. Bourdieu bu çıkarları “illusio” olarak adlandırmaktadır. Oyuncular dahil oldukları oyun içerisinde birbirleriyle mücadele içindedir ve hemfikir oldukları ölçüde oyunun risklerini ve kurallarını sorgulamadan kabul etmektedir. Oyuncular, bir sözleşme yoluyla değil, yalnızca oynama gerçeğiyle, oyunun oynamaya değer olduğu ve bu gizli anlaşmanın rekabetlerinin temelini oluşturduğu konusunda hemfikirdir. Alanlarda oyuncular birbirlerine göre pozisyon almaktadır ve kaynaklar, statüler ve en temelde alan ilişkilerini yöneten oyunun kurallarının tam olarak tanımlanması için birbirleriyle rekabet etmektedir. Bu durum sosyal hiyerarşiyi getirirken aynı zamanda uylaşım yoluyla sosyal olarak inşa edilmiş ortak bir anlam çerçevesini de inşa ederek oyunculara kuralların ne olduğunu sezdirmektedir. Bu hemfikir olma durumuyla ortaya çıkan kurallar dizisine ise Bourdieu “doxa” adını vermektedir. Ayrıca oyuncuların oyunda başarılı olmalarını sağlayan bazı koz kartları bulunmaktadır. Bu kozlar, Bourdieu sosyolojisinde “sermaye” kavramıyla karşılanmaktadır. Oyunun bağlamına ve kurallarına göre etkinliği değişen bu kozlar farklı sermaye türlerinin (ekonomik, sosyal, kültürel, sembolik) ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Aktörlerin ortaya koydukları maddi değerle ölçülen ekonomik sermaye, toplumsal ilişkiler ağıyla edindikleri sosyal sermaye ve eğitimle edindikleri kültürel sermaye, temel sermaye türleri olarak her alanda geçerli ve

etkili sermayeler olarak sayılmaktadır ancak değerleri her alan ve hatta aynı alanın ardışık durumları tarafından belirlenmektedir (Bourdieu & Wacquant, 1992: 98). Oyuncuların çıkarları doğrultusunda hareket etme süreçlerini içselleştirmeleri sonucu bu süreçlerin işleyişleri, kuralları ve getirileri oyuncularda bir aşinalık yaratmaktadır. Bu tanıdık olma durumunun getirdiği yatkınlıklar bütünü ise “habitus” kavramıyla karşılanmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 1992: 99).

Bu noktada yinelemek gerekir ki Bourdieu’nun yapı-fail kuramında yapıların aktörlerin eylemleri üzerinde mutlak kontrol gücü olmadığı gibi aktörlerin de eylemlerini tam bir özgür iradeyle gerçekleştirdikleri söylenemez. Bourdieu’da nesnel yapılar ve öznel/bireysel pratikler iç içe geçen ve birbirlerinden ayrılmaz süreçler olarak ele alınmaktadır. Bourdieu (2005a: 45), bu diyalektik süreci bir kısır döngüye benzetmektedir. Bu sonsuz döngü içerisinde yapılar habitusları inşa ederken aynı zamanda habituslar da yapıları tekrar üretmektedir. Bu noktadan hareketle Bourdieu’nun öne sürdüğü toplumsal teoride birey eylemlerinin ve yapıların sürekli bir etkileşim içerisinde oluşturdukları diyalektik ilişkinin ele alındığı söylenebilir. Swartz (1997: 95) geleneksel sosyolojinin yapı-birey ikilemine bir çözüm bulma çabasında olan Bourdieu’nun temelde bir mücadele alanı olan toplumsal yaşam içerisinde eylemin nasıl düzenlendiği, kurallara, normlara ve kasıtlı düzenlemelere boyun eğmeden nasıl kalıpları izlediği ve düzenli etkileşim kalıplarının bazı yapıların veya öznel niyetlerin ürünü olmadan tarih içerisinde nasıl oluştuğu sorularını önemseydiğini belirtmektedir. Bu sorulara yanıt getirmek ve nesnel-öznel yaklaşımların tek taraflı ve indirgemeci bakışlarının yarattığı antinominin üstesinden gelmek için Bourdieu habitus ve alan kavramlarını toplumsal teorisinin odağına almıştır.

Bourdieu’nun yapı ve eylemi birbirlerine eklemleyerek oluşturduğu teoride habitus, aktörlerin mevcut koşulları temsil eden mevcut normlara, kurallara ve değerlere dayanarak gelecekteki eylemleri hesaplama ve belirleme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Eisenberg, 2007: 2045). Bu tanıma göre aktörlerin mevcut yapılardan yola çıkarak bazı eğilimler ve yatkınlıklar geliştirdiği söylenebilir. Bu nesnel yapılara entegre bir şekilde edinilmiş uzun süreli eğilimler, aktörün yaşam pratiklerini inşa ederken kasıtsız bir şekilde benimsediği kavrayış biçimlerini, hem karmaşık konulara hem de alışlagelmiş gündelik yaşama karşı bakışlarını ve pratiklerini belirli bir yöne çekmektedir. Bourdieu bu eğilimler bütününe ise “habitus” sistemi olarak adlandırmıştır. Aktörlere verili biçimde gelen yapılar onların pratik eğilimleri için belirleyici bir temel işlevi görse dahi aktörlerin pratiklerini rasyonel bir bilinç

doğrultusunda gerçekleştirdikleri de Bourdieu'nun üzerinde durduğu noktalardan birisidir. Bourdieu'ya (1992: 61) göre aktörler mevcut koşullarla müzakere ederek kendi çıkarlarına uygun pratikler dizisi içerisinde kendisine en uygun olanı seçmek için rasyonel bir arayış içindedir. Böylelikle aktörler zaman içerisinde mevcut yapıları kendi çıkarları doğrultusunda bükerek şekillendirmektedir. Bourdieu'nun yapı-eylem teorisindeki diyalektik ilişki bu noktada oldukça anlaşılır olmaktadır. Bourdieu (1992: 52), toplumsal anlamların toplumsal aktörler tarafından edilgen bir şekilde kaydedilmediğini fakat zaman içerisinde yapı ve toplumsal pratiğin diyalektik ilişkisi tarafından inşa edildiğini belirtmektedir ve bu inşa sürecinin temel ilkesinin ise toplumsal pratik içerisinde oluşturulan ve her zaman pratik işlevlere yönelik olan yapılandırılmış ve aynı zamanda yapılandırıcı eğilimler olduğunu öne sürmektedir.

Bu durumda hem yapılanan hem de yapılandırıcı özelliğiyle habitus, bireylerin kendi bağlamlarında sahip oldukları bilgi, aşinalık, yatkınlık ve eğilim stoklarına karşılık olarak Bourdieu sosyolojisinde yerini almaktadır. Bir tür toplumsal varoluş biçiminin yarattığı koşullanmalar kümesi, habitusu üretmektedir. Bu koşullanmalar kümesi içerisinde bireylerin eğilimleri hem yapılar tarafından etkilenen hem de yapıları inşa eden diyalektik bir işleyişe sahiptir. Bu bağlamda habitus, *“yapılandırıcı yapılar olarak işlev görmeye yatkın olan yapılandırılmış yapılar sistemi”* (Bourdieu, 1992: 53) olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda, habitus belli bir bağlamda inşa edilmiş toplumsal eğilimleri nitelemekte ve hem bireyin toplumsal uzam algısını şekillendirmekte hem de aynı algı tarafından şekillenmektedir. Bu noktadan hareketle habitus, toplumsal alanın sürekli ve sistemli olarak inşa edilmesinin ve bu inşa süreci içerisinde bireylerin ve pratiklerin bazı sınıflara ve toplumsal kategorilere ayrılmasının zeminidir (Bourdieu, 1984: 170). Buna bağlı olarak, bireylerin mikro dünyaları, kendi toplumsal bağlamlarının dolaşıma soktuğu şartların ve kuralların izlerini taşımaktadır; başka bir ifadeyle habitus, bireylerin sorgulamadan içselleştirdikleri yapısal anlamlar dolayısıyla birey öznelliğini etkileyen bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Habitus, aktörlerin hem bedenlerinin, zevklerinin hem de algı ve biliş tarzlarının içinde büyüdükleri varoluş koşulları tarafından şekillendirilme şekline odaklanmaktadır (Abrutyn, 2016: 94).

Bourdieu'ya (1992: 54) göre bahsi geçen varoluş koşulları tarih içerisinde kümülatif bir birikimle oluştuğuna göre habitusun da tarihin bir ürünü olduğu ve tarihsel süreçlerde oluşan pratiklerin de habitusla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Temelde bir toplumsal aktörün içinde bulunduğu bağlamın kendine özel şartları ve kurallarını benimsemesiyle

oluşan bir anlam bütünü olarak anlaşılabilircek habitus, bireyin gerçekleştirdiği pratikleri de üretmektedir. En basit şekliyle bir pratiğin nasıl gerçekleştirileceğini aktöre ileten bir bilgi setidir habitus. O, her organizmada algı, düşünce ve eylem şemaları şeklinde biriktirilen geçmiş deneyimlerin aktif varlığını sağlamakta, pratiklerin doğruluğunu ve zaman içinde tutarlılığını tüm resmi kural ve normlardan daha güvenilir bir şekilde garanti etmektedir. Bu eğilim sistemi geçmişte benzer şekilde yapılandırılmış pratikleri yeniden etkinleştirme yoluyla kendisini geleceğe taşımakta ve bu yolla pratikler sürdürülebilir hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle, birey daha önce gerçekleştirilmiş toplumsal pratikleri yineleyerek, bazen değiştirerek ve yeniden inşa ederek habitusu üretmektedir. Belirli bir habitus bireye miras kalırken, tortulaşmış bir toplumsal eğilimler setinin devamı sağlanmakta ama aynı zamanda bu eğilimler dönüştürülerek yeni habituslar üretilmekte ve geleceğe taşınmaktadır.

Toplumsal pratikleri hem üreten hem de sürekliliğini sağlayan bir mekanizma olarak habitus, bireyin içinde yaşadığı toplumun ürettiği anlamları içselleştirmesini ve bu anlamlar temelinde gerçekleştirdiği pratiklerin doğruluğunu bireylere sezdirmesi açısından önem taşımaktadır çünkü o aynı zamanda bireylerin toplumsal sınıfsal ayrımı içselleştirmesinin de zeminini sağlamaktadır. Bourdieu'ya (1992: 55) göre dışsal olanı içselleştiren eğilimler, dış kuvvetlerin kendilerini uygulamasına olanak tanımaktadır. Bu dışsal anlamlar dahil oldukları organizmaların belirli mantığına uygun olarak, kalıcı, sistematik ve mekanik olmayan bir şekilde aktör tarafından içselleştirilirler. Başka bir ifadeyle, habitus nesnel/dışsal anlamlar ve öznel/içsel eğilimler arasındaki köprüyü kurarak belirli bağlamlarda pratiklerin üretimini sağlamaktadır. Bu noktada Bourdieu'nun (1992: 58) başka bir saptaması ise, tarihsel olarak inşa edilen habituslar tarafından üretilen bireysel veya kolektif pratiklerin toplumsal sağduyuya bağlı yüksek bir kabul görme potansiyeli olmasından dolayı nesnel yapılara kolayca eklenilebilmesidir. Toplum içerisinde oyunun kurallarına uyarak kabul görme eğiliminde olan aktörler diğerleri tarafından kolayca kabul görecektir olan pratikleri seçme eğilimindedir ve bu pratikler aynı zamanda nesnel yapılara da uyumlu olacaktır. Başka bir ifadeyle, toplumsal aktörler tarihsel süreçler içerisinde birbirine benzer pratiklerin devam ettirilmesi yoluyla belirlenmiş bazı eğilimleri edinerek nesnel yapılara uyumlu hale gelme eğilimindedir.

Yukarıda bahsedilen noktalardan hareketle, toplumsal aktörlerin kültürel ihtiyaçları, yetiştirilme tarzı ve eğitimin bir ürünü haline gelmektedir (Bourdieu, 1984: 1). Bu bağlamda toplumsal ayrımların da üretilmesi ve sürekliliğinin sağlanması habitus aracılığıyla

gerçekleşmektedir. Aktörler kendi toplumsal bağlamlarının gereği olan sınıflandırma kodlarına uyumlu olarak sınıfsal bazı özellikleri benimsemeye eğilimlidir. Dahası, toplumsal kodlarla sınıflandırılan aktörler de yine aynı kodlarla kendilerini sınıflandırarak diğerlerinden ayırmaktadır (Bourdieu, 1984: 6). Bourdieu'ya (1984: 170) göre, yaşam tarzlarında meydana gelen ekonomik ve sosyal ayrımların kabulü, pratik eğilimlerin hesapsız kabulüyle ifade edilen habitus yordamıyla mümkün olmaktadır. Yaşam tarzlarının mikro/özel karşılığı olan pratikler ve yargılar, habitus aracılığıyla bir çeşit ayrımcı sınıflandırma sistemine dönüşmektedir. Bu şekilde bireyler, tarihsel süreçler içerisinde nesnel olarak oluşturulmuş sınıfsal ayrımları içselleştirmekte ve öğrenilmiş bir davranış, pratik ve algı biçimine yönelmektedir veya bu bağlamda bir eğilim geliştirmektedir. Bu durumda farklı varoluş koşullarının farklı habituslar ürettiği fakat her bir habitusun kendi içinde homojenize anlamlar inşa ettiği söylenebilir. Bir sınıfın varoluş koşulları ve dolayısıyla yarattığı sosyal koşullanma sınırları içinde gözlemlenen habitusun homojenliği, pratiklerin hemen aktörler tarafından anlaşılabilmesini ve dolayısıyla verili kabul edilmesini sağlamaktadır. Habitusta üretilen anlamların homojen doğası sayesinde tamamen akla yatkın olması, aktörlerin niyetlerinin ve pratiklerinin hem üretim hem de alımlama aşamasında sorgulanmasını gereksiz kılmaktadır ve bu nedenle aktörler sınıfsal koşulları kolaylıkla içselleştirmektedir (Bourdieu, 1992: 58). Ancak bu kabulleniş yapısalcı kuramların savunduğu gibi bireylerin kendilerinden daha büyük bir tahakküm mekanizmasına boyun eğmeleri gibi anlaşılmamalıdır. Bourdieu teorisinde bireyler, çıkarları doğrultusunda kendi toplumsal gerçeklikleri içerisinde bir yer edinmek için çaba harcamaktadır. Bu durumda toplumsal alana entegre olmak, bir tahakkümü kabullenmekten ziyade bireysel veya kolektif çıkarların bir tezahürüdür. Habitus, bireylerin oyunda var olmak için bilinçli hesaplar yapmalarına gerek kalmaksızın eylemlerin alan beklentilerine uyumlu olmasını sağlayan bir araç olarak işlev görmektedir.

Bourdieu sosyolojisinde habitus ile yakından bağlantılı bir başka kavram ise “alan”dır. Daha önce de bahsedildiği gibi birey öznelliğini içeren habitus ve yapısal nesnelliği içeren “alan”ın ilişkisi, madalyonun bu iki yüzünün birbirlerini sürekli olarak dönüştürmeleri ve yeniden üretmeleri nedeniyle bir kısır döngüye benzetilmiştir. Bu durumda, Bourdieu sosyolojisinde habitusun işlev gördüğü toplumsal uzam “alan” olarak tanımlanmaktadır (Swartz, 1997: 117).

Bourdieu'nun (1992: 97) tanımlamasıyla alan, *“konumlar arasındaki nesnel ilişkilerin oluşturduğu bir ağ veya yapılanmadır”*. Bu tanımda dikkati çeken “ilişkiler”, “nesnel” ve “yapılanma” kelimeleri, alanın toplumsal yaşamda belirli bir konuma sahip olan tarafların birbirleriyle olan ilişkilerini ve bu etkileşimler dolayısıyla üretilen anlamları düzenlediği yönünde bir anlayışa yönlendirmektedir. Bir alan içerisindeki tarafların konumları arasındaki *“uzaklık, boşluklar ve orantısızlık”* o alanın dinamiklerini belirlemektedir (Bourdieu & Wacquant, 1992: 101). Bourdieu'ya (1992: 117) göre tanımda yer alan konumlar, *“hem kendi varoluşlarında hem de ilgili konumu işgal eden bireylere, temsilcilere veya kurumlara dayattıkları belirlenimlerde, tarafların söz konusu olan belirli kârlara ulaşmalarını emreden iktidar dağıtım veya türlerinin yapısındaki mevcut ve potansiyel durumları tarafından alan içerisinde nesnel olarak tanımlanmaktadır”*. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi toplumsal yaşam içerisindeki farklı konumların birbirleriyle ilişki kurmalarına olanak sağlayan bir uzam olarak “alan”, bu ilişkilerin doğasının ne olması gerektiği konusunda konumları işgal edenlere bir fikir vermektedir. Bireyler alanların verili doğası doğrultusunda bazı pratikler geliştirmekte ve çıkarlarına uygun sonuçlara ulaşmaya çalışmaktadır. Toplumsal yaşantı içerisinde farklı konumların varlığı aynı zamanda farklı alanların da varlığını getirmektedir. Her biri diğerinden farklı olan bu alanların kendilerine ait anlamlar, kurallar, şartlar ve yönelimleri içermesi de doğal görünmektedir. Ancak, alan içerisindeki konumları işgal edenlerin belli çıkarlara ulaşmak amacıyla bazı pratikleri gerçekleştirilmesi, bütün alanların ortak noktası olarak görülebilir. Toplumsal aktörler, alanların nesnel koşulları dahilinde oluşan bazı konumları, kaynakları ve ödülleri elde etmek için bir mücadele içerisinde. Bu mücadele, her alanın kendi koşullarının yarattığı kurallar çerçevesinde gerçekleşirken aynı zamanda alan ise mücadelenin tarih içerisinde şekillenen yönteminden etkilenecek dönüşmektedir. Başka bir ifadeyle, nesnel yapılar kendi içerisinde oluşan öznel anlamlar tarafından sürekli olarak yeniden üretilmekte ve böylelikle alan ve habitus arasındaki diyalektik ilişkinin devamlılığı sağlanmaktadır. Jenkins'in (2006: 52) de belirttiği gibi bu diyalektik ilişki, alanı habitusun üreticisi ve aynı zamanda onun bir ürünü haline getirmektedir.

Dinamikleri toplumsal aktörlerin işgal ettikleri konumların farkları ve bu farklar dolayısıyla ortaya çıkan hiyerarşi tarafından belirlenen alanın bir mücadele arenası olarak görülmesi Bourdieu sosyolojisinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bu mücadele alanı içerisinde bazı güçler yetkinliklerini şekillendirme ve koruma peşindedir. Aynı zamanda ilgili güçler kaynaklara ulaşma konusunda bir mücadele verirken, ürünlerinin devamlılığının sağlanması

için de en uygun hiyerarşik düzeni kurma yolunda bir yarış içindedirler (Bourdieu & Wacquant, 1992: 101). Bu durumda Bourdieu'nun toplumu anlama yolunda ortaya koyduğu önemli kavramlardan biri olan alan, toplumsal konumları işgal edenlerin bazı kaynaklara ve çıkarlara ulaşmak için mücadele içerisinde oldukları ve bu mücadeleyi hayatları boyunca biriktirdikleri çeşitli türlerdeki sermayeyi topluma sunarak sürdürdükleri yapılandırılmış ve organize edilmiş nesnel bir sistemi ifade etmektedir. Bourdieu, güç ilişkilerinin oluşturduğu nesnel bir sistem olarak alandan ve bu düzen içerisinde bireylerin sorgulamadan edindikleri ve içselleştirdikleri öznel eğilimler olarak habitustan hareketle sermaye kavramına ve hayat tarzlarının farklılığına dair bir dizi fikir üretmiştir.

1.4.2.2. Sermaye

Bourdieu'nun sermaye kavramına geçmeden önce ilgili kavramın içerdiği çeşitli anlamları irdeleyebilmek adına farklı kuramcılar tarafından nasıl ele alındığı konusuna değinmenin yararlı olacağı düşünülmektedir. Sermaye kavramının içerdiği anlamlar çok çeşitli olmakla birlikte farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde ifade edilmiştir. Lachmann'a (1978: 53) göre en temel anlamıyla sermaye artı değer üreterek geri döneceği umuduyla biriktirilen ya da yatırıma dönüştürülen kapasitelerin bütünüdür. Bu bütün, doğrudan ya da dolaylı olarak, üretim araçlarıdır. Bu araçlar belki tamamıyla insan yapımı değildir (doğal kaynaklar gibi), ama onların tamamı insanın kullanımındadır. Nan Lin'e göre sermaye, klasik sermaye ve yeni sermaye olarak iki ana boyutta incelenmelidir. Lin, *Sosyal Sermaye* (2001) adlı eserinde klasik sermaye yaklaşımını Marksist yaklaşımın argümanları ile, yeni sermaye yaklaşımını ise beşeri, kültürel ve sosyal sermaye anlayışları temelinde analiz etmektedir. Genel anlamda ise Lin (2001: 3), sermayeyi, "*kaynakların kar getirmesi beklentisi ile pazara sunulması olarak*" tanımlamaktadır.

Sermaye, Marxist yaklaşımın en temel kavramlarından biri olarak yerini almaktadır. Marx (2011: 43) sermaye kavramını, genel olarak kapitalist toplumlarda maddi kazanç sağlamak amacıyla metanın dolaşıma sokulması yoluyla metadan en yüksek değişim değerini elde etme süreciyle ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla ilgili kavram ağırlıklı olarak ekonomi ile ilgili anlamlara sahiptir. Ancak, Marx teorisinde sermaye kavramı baskın olan ekonomik bağlamına ek olarak bazı yan anlamları da barındırmaktadır. Marx teorisinde sermaye sadece onu elinde bulunduranlara artı değer sağlayan bir araç olmaktan fazlasıdır. Marx'a göre sermaye "*bir nesne değil, toplumun belli bir tarihsel oluşumuna ait bulunan*

belli bir toplumsal üretim ilişkisidir ve bir nesnede kendisini ortaya koyarak bu şeye belirli bir toplumsal nitelik kazandırır” (Akt. Mohun, 1993: 489). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi ekonomik bir kavram olan sermaye sadece nesnelerle ilgili olmaktan çıkarak insanlar arasındaki ilişkilerle yakından alakalı hale gelmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Marx’ın ekonomi-politik anlayışında toplumsal ilişkiler her daim meta üretimi ilişkilerine bağımlı bir izleğe sahiptir (Marx, 2011: 39).

Marx’ın ekonomik yönü ağır basan sermaye anlayışına karşı Bourdieu sosyolojisinin temel özelliklerinden biri olan ilişkisellik devreye girmektedir. Bourdieu’ya göre ekonomi, sermayelerin oluşumunda büyük rol oynasa da sadece ekonomi üzerinde durmak yanlış olacaktır. Sermaye kavramı, ekonomik ve toplumsal birçok bileşenin birlikte oluşturduğu bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Bu durumda Bourdieu, Marx’ın ekonomi temelli sermaye anlayışına eleştirel bir yaklaşım öne sürmekte ve sermaye kavramına daha karmaşık bir pencereden bakmaktadır. Bourdieu’ya göre toplum içerisinde oluşan ayrımların, hiyerarşinin ve sınıfsal farkların incelenmesi için ekonomi kavramlarından çok daha fazlası gerekmektedir. Sermaye, ekonomik artı değer getiren bir kaynak olmaktan çok toplumdaki bireylerin kendilerini gerçekleştirme yolunda edindikleri birikimi ifade etmektedir. Dahası, bu birikimin içinde insanların etkileşimiyle edinilen her tür bilgi, sermaye olarak adlandırılabilir. Bu durumda, sermaye toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür. Sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal sermayenin kullanımı, değişimi ve artı değer kazanması toplumsal süreçler içinde anlaşılabilir kavramlardır. Kısacası, sermaye sadece ekonomik değil aynı zamanda toplumsal bir nosyondur.

Bourdieu, alan teorisini genişleterek sermaye kavramını öne sürmüştür. Bourdieu’nun sözleriyle tanımlamak gerekirse alanlar, *“sermaye türlerine ve miktarlarına göre egemen ve ikincil konumların yapılandırılmış uzamlarıdır”* (Akt. Swartz: 1997: 123). Bu tanıma bakıldığında alanların belirlenmesinde sermayenin önemli rolü hemen fark edilecektir. Belli bir alan içerisinde konumların birbirleriyle ilişkilerinden ortaya çıkan çeşitli çıkarlara ulaşmak için yine o konumları işgal edenlerin biriktirdikleri çeşitli türlerdeki kaynaklar sermayeyi oluşturmaktadır. Bourdieu alan ve sermaye ilişkisini otoritenin veya alanda hakim olan sembolik şiddetin hakimiyet kurma çabasıyla paralellik içerisinde açıklamaktadır. Bourdieu’ya (1993a: 73) göre *“alan içinde meydana gelen mücadeleler, söz konusu alanın özelliği olan meşru şiddetin (belirli bir otoritenin) tekeli ile ilgilidir; bu, nihayetinde, belirli sermayenin dağıtım yapısının korunması ya da yıkılması anlamına gelir”*. Alanın

özelliklerine göre belirlenen kaynaklara erişim mücadelesi, alanın hakimiyet ve hiyerarşi örüntülerine bağlı olmak durumundadır. Bu durumda alanların her birinin kendilerine özgü özellikleri olduğu söylenebilir. Bu görece özerk alanlar içerisinde bireyler bazı konumlara erişmek veya sahip oldukları konumları korumak amacıyla birikimlerini öne sürmek ve mücadeleye devam etmek durumundadır. Böylesine karmaşık bir mücadele sürecinde konumların özellikleri ve aynı zamanda birikimleri de bazı farklar göstermektedir. Bourdieu, bireylerin toplumsal hiyerarşiye karşı mücadele süreçlerinde elde etmek istedikleri sermaye tiplerini “*ekonomik*”, “*sosyal*”, “*kültürel*” ve “*simgesel*” olarak dört kategoride incelemiştir. Ekonomik sermayeyi derinlemesine incelememeyi ve onu kendi deyimiyle “*başkalarına bırakma*”yı tercih eden Bourdieu (1993a: 32), yoğun olarak toplumsal pratiklere eğilmesi sebebiyle sosyal sermaye ve kültürel sermaye kavramlarına daha çok ağırlık vermiştir.

Marx’ta olduğu gibi Bourdieu’da (2005b: 12) da ekonomik sermaye, istenildiği zaman paraya çevrilebilecek materyal kaynakların elde bulundurulması ve devamlılığının sağlanması için işleme konulmasını içermektedir ve özellikle fiziksel iktidarın korunması sürecine finansman sağlaması açısından gereklidir. Ekonomik sermaye, bu şekilde ekonomik alanın işleyiş şekli üzerinde belirleyici bir etki yapabilmektedir. Ancak Bourdieu (1986: 242), ekonomik sermayenin sadece ekonomik alan içerisinde değil aynı zamanda diğer alanlarda da işlev gördüğünü ve kültürel sermaye, sosyal sermaye gibi maddi olmayan diğer sermaye türleriyle etkileşim içerisinde olduğunu belirtmektedir. Bir alandan toplumsal anlam çıkarmak için sadece ekonomik sermaye ile ilgili pratiklerin incelenmesi yeterli değildir ancak ekonomik sermayenin diğer sermaye türleriyle ilişkisi önem taşımaktadır. Kültürel sermaye ve sosyal sermaye belirli şartlar altında ekonomik sermayeye dönüştürülebilme potansiyelini taşımaktadır veya başka bir yönden bakıldığında ekonomik sermayeye sahip olmak, diğer sermaye türlerine ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bourdieu için ekonomik sermayenin önemi, maddi olmayan diğer sermaye türleriyle yakın ilişkisinden gelmektedir.

Bourdieu’nun öne sürdüğü ikinci sermaye türü olan kültürel sermaye, bireyin entelektüel dünyaya ait mal ve pratikleri takdir etmesini sağlayan kültürel kaynaklardır (Jourdain & Naulin, 2016: 106). Bir insanın belirli bir sanat eserinden estetik haz alması ve ondan bazı anlamlar çıkarması, o insanın içinde bulunduğu alanın özelliklerine, benimsediği habitusa, ekonomik sermayeye erişimine ve eğitim yoluyla edindiği kültürel sermayeye

bağlıdır. Bu tanımlamadan hareketle ve Bourdieu'nun ilişkisel sosyolojisine uygun olarak kültürel sermayenin alan içerisinde edinilen pratik eğilimlerle, ekonomik sermayeye sahip olmakla ve eğitimle kazanıldığı anlaşılabılır. Bu durumda, kültürel sermaye ve ekonomik sermayenin yakından ilişkili kavramlar olduğu görülmektedir.

Bourdieu'nun (1984: 260) temel eserlerinden biri olan *Ayrım*'da belirttiği üzere, egemen sınıf, yapısı ekonomik ve kültürel sermayenin üyeler arasındaki dağıtımıyla tanımlanan görece özerk bir alanı inşa etmektedir ve üyeler, bu alan içerisinde şekillenen belli bir yaşam tarzını habitusun da aracılığıyla içselleştirmektedir. Bu iki sermayenin bir alanın üyelerine dağıtılması, genellikle simetrik ve alana özgü yapısal özelliklere uygun bir şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, ekonomik sermayeyle bağlantılı ve sınıfsal özellik taşıyan bir kültürel sermayenin getirisi olarak estetik zevkler ve yaşam tarzları, alanın yapısına paralellik gösterecektir. Aynı zamanda toplumların tarihsel birikiminin yeni kuşaklara aktarılmasıyla bu toplumsal eğilimler sürdürülmekte ve yeniden üretilmektedir.

Bourdieu (1986: 243), kültürel sermayenin *bedenselleşmiş*, *nesneleşmiş* ve *kurumsallaşmış* olmak üzere üç halde var olduğunu belirtmektedir. Kültürel sermayenin bedenselleşmiş hali, zihnin ve beden uzun süreli eğilimlerini ifade etmektedir. Bu eğilimler alanın birey üzerinde dayattığı habitusun etkisiyle bireyin benimsediği bütün dil ve davranış tercihlerini içermektedir. Bir ailenin mensup olduğu sınıfın imkanları ve kaynakları dahilinde çocuklarına öğrettikleri dil ve yazma becerileri kültürel sermayenin bedenselleşmiş haline örnek teşkil etmektedir. Nesneleşmiş hal ise kültürel ürünler şeklinde anlaşılmalıdır. Örneğin, düşüncelerin somutlaşmış halleri olan resimler, kitaplar, sözlükler, enstrümanlar, makinalar ve benzeri kültürel mallar bu sınıf içerisinde değerlendirilebilir. Son olarak ise kültürel sermayenin kurumsallaşmış hali, öğretim yoluyla bireylerin eriştiği konumlar ve unvanlar biçiminde görülmektedir. Bourdieu'nun kültürel sermaye ile ilgili son sınıflandırması olan kurumsallaşmış hal, bireylerin edindikleri konumlar ve bu konumların dahil oldukları sınıfların kurumsal düzeyde meşrulaşmasını da getirdiği için toplumsal hiyerarşilerin de görülür olmasını sağlamaktadır. Bireylerin toplum içerisinde eşitsiz konumlara sahip olmasını ve bu yolla toplum tarafından onaylanmasını sağlayan kültürel sermayenin kurumsallaşmış halidir.

Ekonomik sermayeyle yakından ilişkili olan kültürel sermaye, toplumsal konumlar arasındaki ayrımın net bir şekilde görülür olmasını sağlamaktadır. Bireyler ekonomik ve

kültürel geçmişlerine göre keyfi tercihler yapmaktadır. Bu durumda bir kişinin kişisel zevkleri onun sosyal statüsüyle yakından ilişkilidir. Bu ilişkinin bir örneği bireylerin yiyecek, giysi veya kozmetik gibi ihtiyaçlarına yaptıkları harcamalar incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Bourdieu'ya (1984: 208) göre bireylerin yiyecek, giysi ve kozmetik ürünler gibi temel tercihleri, sahip oldukları ekonomik ve kültürel sermayelerin ve aynı zamanda içselleştirmiş oldukları habitusun etkisiyle şekillenmektedir. Başka bir ifadeyle, bir alanın üyeleri, o alanın tarihsel gelişiminin getirisi olan bazı sınıfsal özellikleri benimseyerek halihazırda var olan ihtiyaçları gidermek için yine o alanın özellikleri gözetilerek yaratılmış olan kültürel ürünlere yönelmektedir. Örneğin, üst sınıfa mensup bir kişi yiyecek tercihini o dönemin popüler olan sağlık trendlerine göre yaparken, işçi sınıfının bir üyesi yiyecek tercihlerini yiyeceğin miktarına ve maliyetine göre yapabilir. Ayrımları keskinleştiren bir araç olarak kültürel sermayenin eğitim hizmetleriyle ilişkisi de kayda değer öneme sahiptir. Daha önce belirtildiği gibi kültürel sermaye eğitimle elde edilen bir sermaye türüdür ve Bourdieu eğitim konusuna yine sınıfsal ayrımların bir biçimlenimi olarak yaklaşmaktadır. Daha büyük bir ekonomik sermayeye sahip üst sınıf üyeleri daha yüksek kalitede bir eğitime ulaşma eğilimindedirler. Dolayısıyla, burjuvazinin kültürel sermayeye sahip olma ihtimali işçi sınıfı üyelerine göre daha yüksek hale gelmektedir. Bourdieu (1984: 39), bu önermeye paralel olarak yüksek kapasitede bir eğitime ve kültürel sermayeye sahip bir bireyin estetik zevklerinin de daha gelişmiş olma potansiyelinin yüksek olduğunu belirtmektedir. Kültürel sermayenin ekonomik sermayeyle, sınıfsal ayrımla, tarihsellik ve bireye dayatılan eğitimle ilişkisine bakıldığında, ilgili sermayenin birey tarafından hazır halde ve bilinçsizce miras alındığı görülmektedir (Bourdieu, 1986: 244).

Eğitim hizmetlerine ulaşma ve sanattan zevk alma gibi konuların dışında bireylerin kültürel seçimlerine göre sınıflara ayrılması da Bourdieu'nun irdelediği bir konudur. Benzer kültürel geçmişe sahip olan insanların arkadaşlık ilişkisi kurabilmeleri bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Eşit ekonomik ve kültürel sermayeye sahip bireylerin bir noktada buluşmaları ve iletişim içerisine girmeleri ihtimali, sermayeleri dengesiz olan bireylerin ilişki kurmaları ihtimalinden daha yüksektir (Huang, 2019).

Bourdieu'nun çalışmalarında geniş yer verdiği başka bir sermaye türü ise sosyal sermayedir. Sosyal sermaye, bireylerin toplumsal çıkarlar söz konusu olduğunda payına düşeni almak için kullandığı sosyal ağlar ve sosyal ilişkileri ifade etmektedir. Bourdieu'nun (1984: 247) tanımlamasıyla sosyal sermaye,

“Az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışma ve tanıma ilişkilerinden oluşan kalıcı bir ağa sahiplikle bağlantılı olan fiili veya potansiyel kaynakların toplamıdır veya başka bir ifadeyle, kolektif olarak sahip olunan sermayenin dağıtımıyla her üyesine sermaye desteği sağlayan bir grup üyeliğidir”.

Tarihsel süreç içerisinde inşa edilen öncelikle akrabalık veya aile ilişkileri ve daha sonra ise diğer grup aidiyetiyle oluşan ilişkiler maddi veya sembolik karları güvence altına alabilecek kalıcı, faydalı ilişkiler üretmekte ve yeniden üretmektedir. Başka bir deyişle, ilişkiler ağı, çıkara yönelik kısa veya uzun vadede kullanılmak üzere sosyal ilişkileri kurmayı veya yeniden üretmeyi amaçlayan, bireysel veya kolektif, bilinçli veya bilinçsiz olarak hedeflenen yatırım stratejilerinin bir ürünüdür (Bourdieu, 1984: 248). Bourdieu’nun sosyal sermaye ile ilgili düşüncelerine paralel olarak John Field (2004: 1), *Sosyal Sermaye* kitabında “*ilişkiler önemlidir*” cümlesiyle topluluk ilişkilerinin bireylerin hayatında önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Field’in yorumuna göre, “*sosyal sermayenin ana fikri, sosyal iletişim ağlarının değerli bir servet olduğudur*”. Bu bağlamda, Field insan ilişkilerine yatırım yapılabileceği ve bu ilişkilerden karlı sonuçlar elde edilebileceğini ifade etmiştir. Bireyler birbirleriyle kurdukları ilişkiler sayesinde tek başlarına elde edemeyecekleri başarıları elde edebilirler. Aynı zamanda insanlar bir topluluk içinde diğer insanlarla birlikte hareket ettiklerinde ortak bir görüş ortaya çıkar ve bazı ortak değerler oluştururlar. Bu değerler sermayeyi oluşturmaktadır. Buna göre, bireyler ne kadar çok insanla ilişki içinde bulunurlarsa o kadar başarıya ulaşabilirler.

Sosyal sermayeyi oluşturan toplumsal ilişkiler birkaç düzeyde var olmaktadır. Örneğin, toplumsal ilişkiler bireylerin pratikleri bünyesinde olabilmektedir. Hem maddi hem de sembolik mübadeleleri içeren bu pratik düzey aracılığıyla toplumsal ilişkilerin devamlılığı sağlanabilmektedir. Aynı zamanda bu ilişkiler toplumsal olarak oluşturulmuş ortaklık sistemleri düzeyinde var olabilmektedir. Aynı soyadına sahip ailelerin grup aidiyeti ve inşa ettikleri ilişkiler ya da aynı okuldan mezun olanların kurduğu bağ bu düzeyin örnekleri sayılmaktadır. Bourdieu (1984: 247), kuruluşu grup aidiyeti ve yakınlığa bağlı olan ve sürdürülebilirliği maddi ve sembolik mübadelelere dayanan toplumsal ilişkilerin, coğrafi, ekonomik ve sosyal uzamların nesnel yakınlık ilişkilerine indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Sosyal sermaye kavramı, bireylerin öznel ilişkilerle kurdukları bağlar aracılığıyla edindikleri grup aidiyetiyle pratiklerine yön verme eğilimlerini içermektedir.

Bourdieu (1984: 247), sosyal sermayenin nesnel ilişkilere indirgenemeyeceği yönündeki önermesine ek olarak ilgili kavramın ekonomik ve kültürel sermayelere de indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Burada Bourdieu sermayeler arasında ilişkisel bir boyut olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal sermaye diğer sermayelerle ilişki içerisinde, diğerlerine indirgenemeyen ancak yine de tam olarak onlardan soyutlanamayan bir varlık alanına sahiptir. Dolayısıyla, belirli bir toplumsal aktörün sahip olduğu sosyal sermayenin hacmi, etkin bir şekilde seferber edebileceği bağlantı ağının büyüklüğüne ve her birinin kendi başına sahip olduğu sermayenin hacmine (ekonomik, kültürel veya sembolik) bağlıdır.

Bourdieu'nun değindiği son sermaye türü ise simgesel sermayedir. Daha önce ele alınan sermaye türleriyle yakından ilişkili ve hepsini kendi içinde barındıran bir sermaye olarak simgesel sermaye, sembolik değerlerin mülkiyetini ifade etmektedir. Simgesel sermaye “*prestij ve toplumsal onurluluk*” (Jenkins, 2006: 53) veya başka bir deyişle “*itibar*” (Bourdieu, 1984: 291) gibi soyut değerlere sahip olmakla ilgilidir. Bourdieu'ya (2015: 180) göre simgesel sermaye “*onu görmelerini, tanımalarını, kabul etmelerini sağlayan algı ve değerlendirme kategorilerine sahip edimciler tarafından algılanarak, gerçek bir sihirli güç gibi simgesel anlamda etkili hale gelen, fiziksel güç, zenginlik, savaşçılık değeri gibi herhangi bir özelliştir*”. Simgesel sermaye, toplumsal bellek alanında zaman içerisinde inşa edilmiş olan beklentilere ve inançlara karşılık geldiğinden dolayı fiziksel bir çağrı olmadan kabul edilen değerlerdir. Bourdieu (2015: 191-192), sanatçının sermayesini simgesel sermaye örneği olarak ele almaktadır. Ona göre bir sanatçının ürettiği bir eserin estetik değerini sanatçının hayatı ve kariyeri boyunca biriktirdiği simgesel sermayesi belirlemektedir. Sanatçının geniş kitleler tarafından kabul görmesi, onun sahip olduğu simgesel sermayenin büyüklüğüyle doğru orantılıdır.

Yukarıda yer verilen dört sermaye türünün birbirleriyle yakından ilişkili ve iç içe var olduğu son derece açıktır. Ancak Bourdieu (1986: 251) bu sermaye türlerinin kökeninde ekonomik sermayenin bulunduğunu belirtmektedir. Her ne kadar diğer sermaye türleri ekonomik sermayenin tanımına indirgenemeseler de en özgül etkilerini, ancak ekonomik sermayenin kökende var olduğu gerçeğini gizledikleri ölçüde üretebilirler. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Bourdieu'nun sermayelerin kökeni olarak ekonomik sermayeyi öne sürmesi, Marxist tarzda bir ekonomizme kapıldığı anlamına gelmemektedir. Ekonomik sermayenin diğer sermaye türlerine dönüştürülmesi için her zaman başka bir güç ve çaba gerekmektedir. Bu çaba kültürel sermaye için eğitim, sosyal sermaye için toplumsal ilişkiler

ve simgesel sermaye için uzun zaman içerisinde inşa edilebilecek bir itibar olarak tanımlanabilir. Ancak bütün sermayelerin ortak noktası ise bireylerin veya grupların çoğu zaman kasıtsız ama bazen de bilinçli bir şekilde çıkarlarına göre hareket ederek gerekli sermayeyi elde etme çabalarıdır.

1.4.2.3. Simgesel şiddet

Önceki bölümlerde görüldüğü üzere, Bourdieu, toplumsal oluşumu çeşitli parçaların doğal bir ilişkisellik içerisinde bir arada bulunması özelliğiyle ele almıştır ve bu yöntemle sosyolojinin geleneksel makro ve mikro anlayışlarının tek taraflı bakışının üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bourdieu'ya göre toplumu anlamanın yolu, ilişkisel bir yöntemle yapının nesnelliği ve eylemin öznelliğini birbirlerinden soyutlamadan ele almaktan geçmektedir. Bu noktadan hareketle, Bourdieu'nun toplumu anlamlandırmak amacıyla geliştirdiği habitus, alan ve sermaye kavramlarına “*simgesel şiddet*” kavramı eklenmektedir.

Bourdieu'nun çalışmalarında merkezi bir yer kaplayan simgesel şiddet kavramı, farklı konumlardan oluşan iktidar alanının eyleyiciler üzerinde tahakküm kurma yöntemlerini ifade etmektedir. Toplumsal hayatın her bir biçimleniminde baskın olan görünmez bir mekanizma, bireylere bazı simgesel anlamları dayatarak tahakküm yaratmaktadır. Bu tahakküm mekanizmasının toplumsal uzamda vuku bulan sınıfsal ayrımlara meşruiyet kazandırmak için geliştirdiği yöntemler simgesel şiddet olarak adlandırılmaktadır. Simgesel şiddet, iktidarın belli bir yöntem izleyerek faillere uyguladığı bir çeşit şiddet değildir. Bourdieu'nun *Dil ve Sembolik Güç* (1982) adlı kitabına yazdığı giriş yazısında Thompson (1991: 23), simgesel şiddetin sosyal yaşamda rutin olarak konuşlandığını ve fiziksel bir gücün değil sembolik bir gücün toplumsal yaşam içerisinde dolaşıma girmesi olarak ifade edilebileceğini belirtmektedir (Thompson, 1991: 23).

Daha önce değinildiği üzere, Bourdieu toplumsal uzamı bir oyuna ve hatta bir mücadele alanına benzetmektedir ve bu oyun/mücadele, bireylerin veya grupların farklı toplumsal konumlara erişme veya hâlihazırda sahip oldukları konumları koruma çabasını içermektedir. Bu mücadele alanında yer alan iktidar figürleri kendi iktidarlarını meşrulaştırmak ve bu sayede iktidarın sürekliliğini sağlamak için bazı stratejiler geliştirmiştir. Kaynakların eşitsiz dağılımını garantileyen bu sistem çoğunluk tarafından bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kabul edildiği zaman başarılı olmaktadır. Bu sınıfsal

meşruiyeti sağlamak amacıyla dolaşıma sokulan sembolik anlamlar, Bourdieu sosyolojisinde simgesel şiddetin çeşitli biçimleri olarak ele alınmaktadır.

Bourdieu'ya (1984: 515) göre baskın gruplar kendi yaşam tarzlarını sembolik şiddet aracılığıyla dikte etmeye çalışmaktadır. Toplumsal yapının içinde yer alan sınıfsal ayrımlar vasıtasıyla bireylerin zihinlerine ekilen kültürel normlar, toplumsal sistem, aile, eğitim, din gibi toplumsal kurumların yanı sıra kullanılan dilin de bir parçası olduğu hakim toplumsal anlamlar, faillerin gerçekliği haline gelmektedir. Bourdieu, dilin kullanımını toplumsal ayrımı pekiştiren bir araç olarak ele almaktadır. Dilsel anlamda her değiş tokuş bir çeşit sembolik şiddet potansiyelini barındırmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 1992: 145). Toplumdaki her as üst ilişkisinde gerçekleşen dilsel diyalog bir tahakküm mekanizmasını görünür kılmaktadır. Konum olarak üst olan bireyin veya bir kurumun temsilcisinin dil kullanımında sembolik bir gücün varlığı kolayca sezilebilir.

Dilin kullanımında yer alan simgesel şiddet örneğinde olduğu gibi toplumsal yaşamın birçok alanında iktidar sahibi olanın gücü her zaman fiziksel bir şiddeti değil simgesel bir şiddeti gerektirmektedir. Örneğin, çok basit görünen ve her bireyin sıklıkla yaptığı hediye alma eylemi sembolik şiddetin bir biçimlenimi haline gelebilir çünkü *“vermek, aynı zamanda sahip olmanın bir yoludur: bir cömertlik jestiyle birini bağlarken aynı zamanda bu bağı gizlemenin bir yolu”* (Thompson, 1991: 24). Simgesel şiddet, tam da hediye vermek gibi, nazik bir eylemdir ve fark edilmeden bir tarafı diğerine sadık hale getirmektedir. Aynı türde hakimiyet mekanizmaları eğitimde, toplumsal cinsiyet alanında veya aile kurumunda da kolaylıkla görülebilir. Bu alanlarda yer alan ilişkilerde de sıklıkla hakimiyet mekanizmalarının bir doğallık çerçevesi içerisinde toplumsal yaşama sızdığı ve bireylerin çoğu tarafından kolaylıkla içselleştirildikleri görülmektedir. Jourdain ve Naulin (2016: 63) bu örneklerle paralel olarak simgesel şiddet bağlamında hükmedilenlerin, tıpkı hükmedenler gibi, hakimiyete razı olduğunun varsayıldığını öne sürmektedir. Bu durumda simgesel şiddet ve hakimiyet mekanizmaları sessiz bir işbirliği içinde işlev görmektedir. Bu işbirliği vasıtasıyla, hakimiyet kuranlar ve hakimiyet altına girenler simgesel, görünmez ve üzerine çok fazla düşünülmeyen bazı normlar çerçevesinde ait oldukları alanın gereklerini yerine getirmeye devam etmektedir. Bu kurallar çerçevesi dahilinde bazı çıkarlara ulaşmaya çalışan failler çeşitli eğilimler geliştirerek veya hazır eğilimleri içselleştirerek çeşitli türlerdeki sermayeleri biriktirme yoluna gitmekte ve toplumsal yaşam içerisinde bir konuma sahip

olmaya çalışmaktadır. Simgesel şiddet ise bütün bu ilişkilerin doğalmış gibi görünmesini sağlayan bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

2. BÖLÜM

YAPI-FAİL İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GENÇLİK

Bir önceki bölümde ele alınan yapı-fail kuramları içerisinde yapı-fail entegrasyonunu hedef alan Bourdieu sosyolojisi, toplumsal bir eyleyici olarak gençlik grubunun baskın yapılarla ilişkisini incelemek için gençlik çalışmaları disiplini tarafından sıklıkla tercih edilen bir analiz yöntemi sunmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi, Bourdieu sosyolojisinde yer alan habitus, alan, sermaye ve simgesel şiddet kavramları bu çalışmanın asıl konusu olan Bağımsız Türk Sinemasında gençlik grubunun baskın yapılarla ilişkisinin yeniden üretimini analiz etmek için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Son birkaç on yılda toplumun her bir parçasında olduğu gibi gençlerin yaşamlarında da hızlı bir dönüşüm gözlenmektedir. Bu dönüşümün başlıca nedenleri küreselleşmenin hızla sosyal ve ekonomik yapılara yeni bir düzen getirmiş olmasıdır. Günümüzde gençler yaşamlarının daha büyük bir bölümünü eğitimde geçirmekte ve ebeveynlerinin deneyimlerinden çok daha farklı bir biçimde istihdama yönelmektedir. Gençlerin stabil bir yaşama geçişleri geçmişe göre daha fazla etmene bağlılık göstermekte ve hissedilir oranda daha fazla vakit almaktadır (Furlong, 2009: 1). Durum böyle olunca gençlerin yaşamlarının araştırılması birçok farklı çalışma disiplininin yardımını gerektirmektedir. Wyn ve White (1997: 3), gençlerin yaşam deneyimlerini bütün gerçekliğiyle kavrayabilmek için disiplinlerin sınırlarını ve geleneksel yaklaşımların empoze ettiği ikilikleri ve karşıtlıkları aşarak multidisipliner bir bakış açısının benimsenmesinin önemine dikkat çekmiştir. Bu önermeye ek olarak, Kurtaran vd.’nin (2012: 6) de belirttiği gibi “*gençliği anlamak toplumdaki iktidar ilişkilerinin incelenmesini gerektirmektedir*”. Bu öneri, gençliğin sadece kendi bağlamı içinde ve bir yaş kategorisine indirgenerek ele alınmasının hata olacağı anlamına gelmektedir. Gençlik, sadece belli bir yaş aralığına sahip olan biyolojik bir kategori değildir; gençlik, aynı zamanda toplumun her bir biçimleniminde var olan iktidar ilişkilerinin azımsanamaz bir tarafını oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, gençliğin, kendisini toplumsal bir kategori olarak inşa eden koşullarla ilişkisel bir yöntem içerisinde değerlendirilmesi, bu çalışmanın önemli bir bakış açısını oluşturmaktadır. Bu nedenle, gençliğin yapı ile ilişkilerini film analizlerine konu ederken bir tarafa diğerinden daha büyük bir önem atfetmeden incelemeyi yürütmenin bir yolu olarak gençlik çalışmalarında sıklıkla tercih edilen Bourdieu’nun sosyolojik yaklaşımı benimsenmiştir. Bu sayede gençleri

tamamen toplumsal yapılardan bağımsız bir kategori veya tamamen ilgili yapıların edilgen bir ürünü olarak algılanmanın önüne geçerek onlara özerk bir alan atfetmek amaçlanmaktadır.

Yukarıdaki amaç doğrultusunda çalışmanın bu bölümünde, öncelikle tarihsel ve sosyolojik veriler ışığında Türkiye’de cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar gençliğin nasıl inşa edildiği ve daha sonra gençlik çalışmaları literatürü baz alınarak günümüz gençliğini sarmalayan alanların neler olduğu araştırılacaktır. Fakat bu bölümlere geçmeden önce kavramları netleştirmek adına gençlik kavramının çeşitli araştırmacılar ve disiplinler tarafından nasıl tanımlandığını ve tarihsel gelişimini ve bunların yanında gençlik çalışmaları, gençlik sosyolojisi ve gençlik politikaları terimlerinin ne anlam ifade ettiğini incelemekte yarar vardır.

2.1. Kavram Olarak Gençlik ve Gençlik Çalışmaları

Günümüz Türk gençliğini anlamak ve Bağımsız Türk Sinemasında gençliğin görünümünü yorumlamak için öncelikle gençlik kavramının ne tür anlamları ifade ettiğini incelemek ve daha sonra bu kavramla ilgili akademik dünyanın geliştirmiş olduğu düşünce birikimini ele almak gerekmektedir.

“*Gençlik*” sözcüğünün TDK (2020f) sözlüğündeki anlamına bakılırsa ilk olarak “*genç olma durumu*” ve ikinci olarak “*insan hayatının ergenlikle orta yaş arasındaki dönemi*” ifadeleri hemen dikkati çekmektedir. TDK sözlüğüne (2020g) göre “*genç*” kelimesi ise “*yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşısı*” ve “*gelişmesini tamamlamamış olan (bitki, hayvan)*” anlamlarını içeren bir sıfattır. Benzer tanımlar, İngilizce “*youth*” ve “*young*” kelimelerinde de bulunmaktadır. İsim türünde bir kelime olarak “*youth*”, “*birinin hayat süresinde genç olduğu evre, özellikle çocukluk ve olgunluk arasındaki dönem*” (Merriam-Webster Dictionary, 2020d) ve bir sıfat olarak “*young*” kelimesi ise “*yaşamın, büyümenin veya gelişimin erken bir aşamasında olmak*” (Merriam-Webster Dictionary, 2020e) şeklinde tanımlanmaktadır. “*Youth*” kelimesinin etimolojisine bakıldığında kelimenin Latince “*juventus*” sözcüğüyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Latince’de “*juventus*”, “*gençlik*” ve “*20-40 yaşları arasındaki genç insan*” anlamlarını taşımaktadır (Online Etymology Dictionary, 2020b). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere gençliğin öncelikli tanımı biyolojik bir evre olan ergenlik ve tanımlanması son dönemlerde gitgide zorlaşan orta yaş arası dönemini kapsamaktadır. Bu tanımı destekler biçimde Birleşmiş Milletlerin yayınladığı

Dünya Gençlik Raporu'nda (2003: 2) da gençler, 15-24 yaş arası insanları kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Ancak aynı raporda bu yaş sınırının çok sınırlayıcı olduğu iddiasıyla gençlik tanımının 15-29 yaş grubu insanları tanımlayacak şekilde uzatılması önerilmiştir (Birleşmiş Milletler, 2003: 20). Buna ek olarak, özellikle gelişmiş ülkelerdeki genç erkeklerin eğitimlerini sona erdirmeye ve ekonomik ya da sosyal olarak stabil bir hayata erişme sürelerinin uzaması sebebiyle yetişkinliğe geç adım attıkları belirtilmiştir. Bu tür durumlarda ise gençlik tanımının 35 yaşa kadar genişletilmesi önerilmiştir (Birleşmiş Milletler, 2003: 6).

Görüldüğü üzere, sadece bir yaş grubu olma özelliğiyle öne çıkarılan gençlik, yetişkinliğe geçişi ifade eden ve bu sayede yetişkinliği yüceltirken gençliği sadece o noktaya ulaşma sürecinde geçirilen zamana hapseden bir kavram olarak algılanmaktadır. Kurtaran vd.'ye (2012: 5) göre, gençliğe bu tür bir bakış açısıyla yaklaşmak, onları yetişkinliğe giden yolda yetişkinlerden eksik olan yönleriyle tanımlamak anlamına gelmektedir ve gençlik, asıl olan yetişkinlik karşısında ikincil duruma düşmektedir. Aynı zamanda Lüküslü'den (2005) aktaran Kurtaran vd. (2012: 5) gençliğin yukarıda belirtildiği gibi bir yaş grubu olma özelliğiyle ele alınmasının, bu grubun toplumsal veya tarihsel gelişmelerden veya dönüşümlerden etkilenmeyen bir doğası olduğu varsayımına yönelttiğine dikkat çekmektedir. Bu tür bir tanım gençlere, sadece tecrübe ettikleri biyolojik dönüşümlerin getirisi olan, dinamik/güçlü gibi olumlu veya duygusal olarak karmaşık ve güvenilmez gibi olumsuz sıfatlar atfetmektedir. Gençlik grubunu ikincil konumda ve biyolojik verilerle ele almak onları anlamak ve ihtiyaçlarına karşılık vermek noktasında araştırmacıları yanlış yönlendirecek ve yetersiz bırakacaktır.

Toplumsal yaşamın son derece karmaşık olan yapısı, gençlik kavramının içerdiği çeşitli anlamların sadece bir yaş grubuna indirgenerek açıklanmasını geçersiz kılmaktadır. Bu tutum, sosyal bilimlerin gençliği konu edinen birçok disiplini tarafından eleştirilmektedir. Bu konuda ilk kapsamlı çalışmalardan birini yürüten Wyn ve White, gençlerin yaşam tecrübelerinin, yaşlarının getirisi olan biyolojik özelliklerden ziyade içinde bulundukları coğrafyanın, kültürün, etnik ve toplumsal yapının tarihsellik içinde oluşan özellikleri tarafından inşa edildiği üzerinde durmaktadır. Wyn ve White'ye (1997: 1) göre, *“gençlerin toplumdaki konumu ve fırsatları, nihayetinde zenginlik ve yoksulluk ilişkileri tarafından şekillendirilir”*. Gençlerin sadece bir yaş kategorisi olarak tanımlanması, onları tarihsel ve toplumsal gelişmelerden etkilenmeyen bir doğayla tanımlamaktadır. Böylesi bir

bakış açısı, gençlerin toplumsal gelişmelere paralel olarak dönüştüğünü de görmezden gelmektedir ve gençler hakkında yanlış ve yetersiz varsayımlara ulaşmaktadır (Akt. Kurtaran, Nemutlu & Yentürk: 2012: 5). Bu durumda gençlik kavramını sadece biyolojik bir yaş kategorisi olarak değil aynı zamanda kültürel, sosyal ve ekonomik bir kavram olarak ifade etmek daha doğru bir yaklaşıma imkan verecektir.

Gençlik çalışmalarında yoğun olarak karşılaşılan disiplinlere bakıldığında, yaş ve yaşam süreciyle ilgili biyolojik ve antropolojik yaklaşımlardan soyutlanmış boyutuyla gençlik çalışmalarının tarihsel olarak psikoloji, eğitim, sosyoloji ve kültürel çalışmalar disiplinleriyle bağdaştırıldığı görülmektedir (Neyzi, 2001). Psikoloji alanında gençlikle ilgili çalışmalar çoğunlukla uyuşturucu kullanımı, şiddet, intihar, genç hamilelik ve diğer sorunlu davranışları azaltmak üzere yapılan araştırmaları içermektedir. Gençlik problemleri üzerine yapılan psikolojik çalışmaların yanında gençlerin motivasyonunu yükseltmek, onları sosyal açıdan yetkin yetişkinler olmaları için yönlendirmek amacını güden gelişimsel çalışmalar da psikoloji alanı dâhilinde yürütülmektedir (Larson, 2000).

Gençlik çalışmalarında eğitim alanı büyük bir yer kaplamaktadır. İlgili alan, eğitimin değişen dünyaya ayak uydurmaya çalışan gençler için uygun hale getirilmesi ile ilgili çalışmalardan eğitimde fırsat eşitsizliğinin önüne geçilmesi için politika tavsiyelerine kadar çok geniş yelpazede araştırmaları içermektedir. Gençlik çalışmaları ve eğitim disiplininin işbirliğiyle ortaya koyulan çalışmalar tezin “Türkiye’de Gençlik Grubunun Yaşamlarını Çevreleyen Alanlar” başlığında daha detaylı incelenecektir.

Son birkaç on yılda etkisini arttıran ve gençlik konusuna hâkim olan yaklaşımlardan biri haline gelen başka bir disiplin ise kültürel çalışmalar alanıdır. Özellikle İngiliz Kültürel Çalışmalar ekolü dâhilinde gençlik odaklı birçok çalışma yürütülmektedir. Bu ekol içerisinde sosyal sınıflar arasındaki ayrımların etkisiyle inşa edilen gençlik alt kültürleri, genç etnik azınlıklar, ırksal eşitsizlikler, LGBTQI+ gençler, postmodern toplumsal gerçeklikler, kültürün değişmesiyle bulanıklaşan kuşak ve toplumsal cinsiyet rolleri farkları, büyüme deneyimleri gibi birçok konu sık sık çalışılmaktadır (Cohen & Ainley, 2010). Gençliği kültürel çalışmalar çerçevesinde ele alan araştırmaların genç bireylerin ortak bir işbirliğiyle oluşturdukları alt kültürleri “*güçlü bir kaynak*” (Hesmondhalgh, 2009: 50) olarak görmekte ve gençliğe bir çeşit otonomi ve yaratıcılık atfetmektedir. Bu nedenle gençlik temelli kültürel çalışmalar, gençlik çalışmaları içerisinde ayrı bir öneme sahiptir.

Gençlik çalışmalarının başka bir kolu ve bu tez için de yüksek önem taşıyan boyutu ise gençlik grubuna sosyolojik yaklaşımla bakan gençlik sosyolojisidir. Tezcan'ın (1997: 4) tanımına göre gençlik sosyolojisi “*gençlik olgusunun tüm toplumsal kurumlarla ilişkisine yönelik bir alandır*”. Başka bir ifadeyle, gençlerin deneyimlerini sosyal değişim bağlamında konumlandırarak istihdam, eğitim, aile, cinsiyet, sosyal sınıf, kültür ve coğrafi konumun tarihsel süreçler içerisinde gençlikle nasıl ilişki kurduğunu araştıran disiplin, gençlik sosyolojisi olarak adlandırılabilir. Gençlik sosyolojisinin temelinde üç adet hâkim yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi nesilleri homojen gruplar olarak ele alan yaklaşımlardır (Clarke & vd., 2003: 12). Bu görüşe karşıt olarak ise François Dubet'in ve Pierre Bourdieu'nun bakış açıları yer almaktadır. Dubet'e göre, gençler her ne kadar farklı sosyal statülerden ve sınıflardan gelseler ve çeşitli özellikler açısından birbirlerinden farklı olsalar da, “*dönemin ruhu*” onların bazı ortak özellikler edinmesine neden olmaktadır (Akt. Yaman, 2013: 38). Son olarak, “*gençlik sadece bir kelimedir*” sözüyle tanınan Bourdieu (1993a: 94-103) ise gençlerin maruz kaldıkları sosyo-ekonomik şartların ve güç ilişkilerinin onları birbirlerinden farklı kıldığı ve bu sebeple, tek bir gençlik yerine gençliklerden bahsedilebileceği üzerinde durmuştur. Gençlik sosyolojisinin içeriğinin temelde yapı-fail ilişkisiyle alakalı olması sebebiyle bu tezde benimsenen bakış açısı da gençlik sosyolojisiyle bağdaşmaktadır. Dubet'in, hem farklı gençliklerin olabilirliğine açık kapı bırakan hem de dönemin ruhundan etkilenen gençliğin ortak bir bağlama sahip olabileceği yönündeki görüşünün, gençliğin tarihsel inşası konusunu içeren sonraki başlıklar için uygun bir bakış açısı sağladığı düşünülmektedir. Gençliğin yapıyla ilişkisinin tarihi ve aynı zamanda günümüzde gençlik grubunun yapıyla ilişkisi, ilerleyen başlıklarda sosyolojik bağlam içerisinde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Gençlik çalışmaları, yukarıda yer verilen temel disiplinlerin dışında gençlik politikalarını ve gençlere odaklanan sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü çalışmaları da içermektedir. Birçok ülkenin resmi bir gençlik politikasını ve gençlik stratejisini benimsediği görülmektedir. Örneğin, Almanya 1911 yılından beri bir gençlik politikasına sahipken, Belçika 1945 yılında hazırladığı gençlik politikalarını ulusa tanıtmıştır, İngiltere'nin gençlik politikalarının başlangıç tarihinin 1939 olduğu düşünülmektedir (Verschelden vd., 2014: 21). Gençlerin etkin bir şekilde sosyal yaşamda rol oynamalarını sağlamak için gençleri politika üretim sürecine dâhil etmek ve onların ihtiyaçlarına cevap vermek, gençlik politikalarının temel prensibi olmalıdır (Nemutlu & Kurtaran, 2012: 23). Avrupa Birliği gençlik stratejisine de bakıldığında bu önerinin geçerli olduğu görülmektedir. Avrupa

Birliği'nin (2020) 2019-2027 yılları arasında hedeflenen gençlik stratejisi “*gençliğin demokratik hayata katılımını teşvik etmekte; aynı zamanda sosyal ve sivil katılımı desteklemekte ve tüm gençlerin toplumda yer almak için gerekli kaynaklara sahip olmasını sağlamayı amaçlamaktadır*”. Bu maddeden hareketle, gençlerin yetkin bireyler olarak toplumsal alanda yer almaları noktasının, hem gençlik çalışmalarının hem de Avrupa Birliği'nin uzun dönem planlamalarında önem arz ettiği söylenebilir.

Görüldüğü üzere bir şemsiye kavram olarak gençlik çalışmaları, gençlikle ilgili yapılan tüm çalışmaları kapsar nitelikte değerlendirilmektedir. Gençlik çalışmalarının birçok farklı disiplinle işbirliği yaptığı ve gençliğe çok sayıda bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Bu denli çeşitlilik arz eden bir alan içerisinde bu çalışmaya en uygun bakış açısının gençlik sosyolojisi olduğu kanısına varılmıştır. Bu kanının başlıca nedeni, çağdaş Bağımsız Türk Sinemasının gençliğe bakışının toplumsal gerçekçi temel üzerine bina edildiği gözlemi ve varsayımıyla, gençlik sosyolojisinin gençliği çeşitli toplumsal kurumlarla ilişkilendirme eğilimi arasında bir uyum olduğunun düşünülmesidir. Bu nedenle, bu tezde, Bağımsız Türk Sinemasının son dönem örneklerinde yer alan gençliğin yapı-fail ilişkisi bağlamında incelenmesi için en uygun yaklaşımın gençlik sosyolojisi disiplini tarafından sağlandığı kanısına varılmıştır.

2.1.1. Gençlik Tarihi

Gençliğin ekonomik temeller üzerinde yükselmiş olan toplumsal bir kategori olduğunu göstermek için gençlik kavramının tarihsel gelişimine değinmek gerekmektedir. Bu noktada Sanayi Devrimi ile birlikte gençlik kavramının ortaya çıkışını ve Postmodernite ile birlikte ilgili kavramın yeni bir dönüşüm sürecine girerek bugün algılanan gençlik nosyonuna nasıl büründüğünü ele almak, çalışmanın bir sonraki bölümünde 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında yer alan gençlik temsillerini anlamlandırmak açısından önem taşımaktadır.

2.1.1.1. Gençlik kavramının keşfi

Günümüz gençliğini anlamanın yolunun öncelikle gençlerin içinde yaşadıkları gerçekliği ve toplumsal bağlamı anlamaktan geçtiği önbilgisi, ilgili gerçekliğin ve bağlamın tarihini de incelemeyi gerektirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, gençliğin inşası, tarihsel dönemler içerisinde gerçekleşen toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle

yakından ilişkilidir. Springhall (1983), gençliğin içerdiği anlamların oluşumunu, “*modern, kitle tüketimi ve yaş odaklı*” toplumun tarihsel gelişimiyle bağdaştırmaktadır. Bu nedenle günümüzde gençlik olarak adlandırılan toplumsal kategoriyle ilgili insanların aklında oluşan tanımların ve anlamların tarihsel olarak hangi süreçlerle üretildiği noktasında bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Bu alt başlıkta bir kavram olarak gençliğin tarihsel sahnede yükselişi ele alınacaktır.

Avrupa ve Amerika kökenli araştırmalar, bilinen anlamda gençlik kavramının Endüstri Devrimi ile birlikte körüklenen Modernite ile başladığını öne sürmektedir. Örneğin, Aries (1962: 29) sanayi öncesi toplumlarda kullanılan çeşitli dillerdeki yaş belirten kelimelerin son derece belirsiz olduğu ve bazı isimlerin ve sıfatların hem gençler ve çocuklar hem de bazı durumlarda yetişkinler için kullanıldığı gözleminden yola çıkarak, özellikle çocukluk ve yetişkinlik öncesi hayat evreleri arasında pek bir ayrım yapılmadığı kanısına varmıştır. 17. yüzyıla kadar, çocukluk süresinin bitişi, günümüzde kabul edildiği gibi ergenlik döneminin başlamasıyla değil çocuğun aileye olan bağımlılığı azaldığında veya yok olduğunda gerçekleşmekteydi (Aries, 1962: 26). Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda çocukların ergenlik döneminden önce başka evlere veya çiftliklere çalışmak ve ev ekonomisine katkıda bulunmak üzere gönderilmeleri yaygın bir gelenektir. Çocukların doğdukları evden ayrılıp başka bir eve çalışmaya gitmeleri onlara bir yarı-bağımsızlık attettiği için artık çocuklukları bitmiş sayılmaktaydı (Springhall, 1983).

Bu dönemde çocukları yarı-bağımsız bir hayata yönlendirmek için takip edilen başka bir yöntem ise onları çıraklık sistemine dahil etmektir. Aile evine çok uzak olmayan bir işyerinde çalışmak üzere gönderilen çocuklar hem meslek eğitimi almakta hem de ailelerinden tam anlamıyla kopmadan sosyal sisteme dahil edilmekteydi. Gençler başka evlerde çalışarak veya çıraklık sistemine dahil olarak konaklama ve yiyecek sorununu ortadan kaldırmakta ve aynı zamanda sosyal çevre edinmekte fakat en önemlisi aileye bağımlı konumlarından uzaklaşarak yarı-bağımsız bir konum edinmekteydi. Ancak cinsiyet farklarının bu noktada devreye girdiğini de belirtmek gerekmektedir. Griffiths’in de vurguladığı gibi, bu dönemde kız çocukları çoğunlukla ev içi işlerde çalışmaya yönlendirilirken, erkek çocukları ise tarım veya esnafılık faaliyetleri gibi daha çok erkeklerle bağdaştırılan rollere yönlendirilmekteydi. Aynı zamanda genç erkeklerin yetişkinliğe geçişi genellikle çalışma ekonomisine dahil olmakla tanımlanırken, genç kadınlar için bu geçiş evlilikle ifade edilmekteydi (Akt. France, 2007: 6).

Gençlerin yetişkinliğe geçiş sürecinde takip edilen yollar söz konusu olunca cinsiyet farklılıklarının yanında sınıfsal farklılıklar da göze çarpmaktadır. Aristokrat ve üst-orta sınıf ailelerin çocuklarının da işçi sınıfı ailelerin çocukları gibi çıraklık sistemine yönlendirildiği dikkati çekmektedir. Ancak her iki grup gencin katıldığı bu sistem içerisinde yer alan meslek gruplarının niteliği ve çıraklık sürecinin mahiyeti farklılık göstermekteydi. Çıraklık sisteminin içerisinde yer alan eğitim sürecine sadece aristokrasi ve üst-orta sınıf gençler katılabilirken, işçi sınıfına mensup gençler için çıraklık dönemi, sadece çalışmak ve ekonomik artı değer üretmek anlamına gelmekteydi (France, 2007: 7).

Çocukların ve gençlerin çok erken yaşlarda çalışmaya ve mesleki eğitime yönlendirilmelerinin ekonomik nedenlerinin yanı sıra ahlaki boyutu da mevcuttur. Muncie (2004: 53-54), endüstri öncesi Batı toplumlarında çocukların çoğunlukla yaratılış gereği iyi olduklarına dair romantik bir fikrin hakim olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu algı doğrultusunda, yetişkinlerin, çocukları yaşamın sonraki evresi olan gençliğin getireceği kötü ruh halinden ve ahlaki bozulmadan koruma sorumluluğu vardır. Çocuklar hakkındaki bu Modernite öncesi algının devamı ise Modern Dönem’de çocukların yetişkinliğe adım atmadan önce disipline edilmesi ve ahlaki bozulmaya karşı korunması gereği ile toplumsal gerçeklikte kendisine yer bulmuştur. Bu amaç doğrultusunda, 18. yüzyıla gelindiğinde artık çocukların çok erken yaşlarda disipline edilerek “(aileye) bağımlı, otoriteye boyun eğen, itaatkar, alçakgönüllü, çalışkan ve iffetli” bir karaktere sahip olacak şekilde yetiştirilmesi elzem bir gereklilik olarak aile yaşamına girmiştir. Modern öncesi tarım toplumlarında çocukların bağımlı aile yaşamından tamamen kopmadan disipline olmasının bir yolu ise büyük aile çiftliklerinde çalışmaya gönderilmeleridir. Bu uygulama ile çocukların kontrol altında tutulmaları sağlanmış ve ahlaki bakımdan bozulmaları engellenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Modernite öncesi Batı toplumlarında çocukluğun, aileye bağımlı ve itaatkâr olma özelliğiyle ifade edildiği; öte yandan, çocukların aileden göreceli bir bağımsızlık kazanmış ama başka bir ailenin hizmetine geçmiş olmaları nedeniyle gençliğe yarı-bağımsızlık atfedildiği görülmektedir. Bunlara ek olarak, yetişkinlik dönemi ise, bireylerin bağımsız olarak algılandığı bir süreç olarak ifade edilmektedir. Sanayi öncesi toplumlarda çocukluk ve gençlik dönemlerinin bu şekilde tanımlanması, bireylerin gençliklerini bugün olduğu gibi deneyimlemedikleri ve çocukluk dönemi bittikten sonra yarı-bağımsız oldukları döneme girmeleriyle birlikte genç yetişkinliğe adım attıkları anlamına gelmektedir.

18. yüzyıla kadar yaşamın çocukluk ve yetişkinlik evreleri hakkında yazılmış bazı metinler de yukarıdaki çıkarımı doğrular niteliktedir. Örneğin, 18. yüzyıl İngiliz aristokrasisinin önemli bir ismi olan Lord Chesterfield'in 1741 yılında sekizinci yaşını bitirmek üzere olan oğluna yazdığı mektupta *"şimdi farklı bir yaşam sürecine, farklı bir çalışma sürecine başlamalısın. Artık nezaket yok: çocukça oyuncaklar ve oyun araçları bir kenara atılmalı ve zihnin ciddi nesnelere yönlendirilmelidir"* ifadeleri dikkat çekmektedir (Pollock, 1987: 147). Burada Lord Chesterfield'in bahsettiği ciddi dönüşüm, çocukluğun çok erken bir yaşta bittiği ve bugün çocukluğu takip etmesi beklenen gençliğin ise tehlikeli ve kaçınılması gereken bir dönem olarak görüldüğünü göstermektedir. Çocukluğun bitişiyle başlayan bu yeni dönemi tehlikeli olduğu gerekçesiyle olumsuz gören başka bir isim ise Aydınlanma Dönemi'nin düşünsel temelini atan 18. yüzyıl filozofu Rousseau'dur. Rousseau (2009: 168), *Emile: Bir Çocuk Büyüyor* adlı eserinde bu tehlikeyi *"fırtınalardan önce nasıl dalga gürültüleri geliyorsa, çocuğun geçirdiği bu değişim fırtınası da bazı ihtirasların doğmasıyla kendisini gösterir. Gizli taşkınlıklar, tehlike anının yaklaşmakta olduğunu haber verirler"* sözleriyle tanımlamaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Endüstri Devrimi'nin etkisinin toplumsal yaşama tamamen sirayet etmesinden ve sonuçları henüz içselleştirilmeden önce, çocukluk dönemi ardından gelen gençlik dönemi Aydınlanma insanına yakışmayacak bir akıl dışılık ile bağdaştırılmaktadır. Bu dönemde bireyler rasyonel olmayan davranışlar geliştirebilir ve bu davranışlardan kaçınmak gerekmektedir.

Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki gençliğin tehlikeli görülmesi ve getirilerinden kaçınılması veya gençlikle bağdaştırılan davranışların sınırlandırılması gereğinin dile getirilmesi, sanayi öncesi batı toplumlarında gençliğin var olmadığı anlamına gelmemektedir. Gillis'in (1974: 3) belirttiği üzere, özellikle Avrupa kökenli yerel kültürlerde düzenli olarak kutlanan bazı bayramlarda ve düzenlenen bazı festivallerde genç grubun üstlendiği roller, gençliğin diğer yaş kategorilerinden farklı bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Noel veya Paskalya kutlamalarında gençlerin kendi yaş gruplarıyla beraber bazı oyunlar oynamaları veya dans gösterileri yapmaları bir yaş kategorisi olarak gençliğin varlığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu kutlamalar dahilinde düzenlenen yarışmalarda genç grupların yetişkin gruplara karşı yarıştıkları görülmektedir. Bu yarışlar, bir yaş kategorisi olarak gençliğin diğer yaş kategorileriyle farklarını ortaya koymaları açısından önem taşımaktadır. Bu tür toplumsal olaylarda yaş kategorilerinin izlerinin sürülebilmesi, toplumsal yapıda bir yaş sisteminin var olduğunu göstermektedir.

Gençliğin keşfine yol açan şartların oluşması sanayileşmenin ve Modernite'nin iyiden iyiye toplumsal yaşamı dönüştürmesi ve toplumun bütün boyutlarına sirayet ederek kurumsallaşmasıyla karakterize edilen 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Giddens'e (1991: 15) göre, Modernite dört önemli gelişmeyi getirmiştir. İlk olarak, Modernite, üretim süreçlerinde sıklıkla kullanılan makineleşmeyle birlikte toplumsal yaşantı içerisinde gerçekleşen insan ilişkilerinin de dönüşüme uğramasını ifade etmektedir. Modernite'nin ikinci boyutu ise, hem rekabetçi ürün pazarlarını hem de emek gücünün metalaşmasını içeren bir meta üretim sistemi olarak kapitalizmdir. Modernite'nin üçüncü getirisi, kapitalizmin kamusal alanda devamlılığını sağlayan bir toplumsal sistem olarak ulus-devletin yükselişidir. Son olarak ise, Modernite'nin ilk üç getirisi olan makineleşme ve ona bağlı olarak gelişen bir toplumsal yaşam, kapitalizm ve ulus-devletin varlığını korumak üzere geliştirilen gözetim sistemleri de Modernite'nin ortaya çıkardığı önemli bir gelişmedir.

Bu dönemde inşa edilen yeni yapısal düzene paralel olarak toplumsal yaşantı da temelden değişmiştir. Örneğin, Avrupa'nın İngiltere ve Fransa gibi birçok ülkesinde kırsal bölgelerden sanayi şehirlerine yoğun bir göç akımı gerçekleşmiştir. Hızla gelişmekte olan yeni sanayi şehirlerinde ortaya çıkan sanayiye dayalı iş gücü ihtiyacı, tarımı ekonominin birincil kaynağı olmaktan çıkararak sanayi üretiminin yükselmesine neden olmuştur. Dahası, yaratılan bu düzen içerisinde iki yeni sınıf görünür hale gelmiştir; burjuvazi ve proletarya. Yeni bir yaşantı inşa etmeye çalışan işçi sınıfıyla üretim araçlarını geliştirmeye çalışan burjuva sınıfı bu dönemde ilk defa kamusal alanı bu denli yoğun bir şekilde paylaşır hale gelmiştir. Dolayısıyla, toplumsal yaşamın çehresi ve aynı zamanda günlük yaşam pratikleri dönüşüme uğramıştır (Yılmaz, 2017: 48-52).

Değişen toplumsal düzen, geleneksel batı toplumlarındaki algılanan genel yaşam evreleri olan bağımlı çocukluk, yarı-bağımsız gençlik ve bağımsız yetişkinlik arasındaki ayrımların bulanıklaşmasına neden olmuştur. Bu bulanıklaşmanın başlıca nedenleri, çocukluktan yeni çıkan bireylerin artık başka evlerde çalışmak üzere ailelerinin evini terk etmek yerine aileleriyle yaşarken aynı zamanda sanayi alanlarında çalışmaya başlamaları ve uzayan eğitim süreleridir. Çalışma/ekonomi, barınma ve eğitim olanakları konusunda yaşanan bu değişiklik, aile ve çocuk arasındaki ilişkilerin değişmesine yol açarken, bireylerin bağımlılık düzeylerinde de değişimlere neden olmuştur (Akt. Griffin, 1993: 13). Bu durumda, 18. yüzyıldan itibaren hızlanarak aile dahil olmak üzere bütün toplumsal

kurumlarda etkisini hissettiren modernleşme sürecinin ekonomik ve demografik yapıları değiştirdiği ve bir bakıma gençlik kavramının keşfine yol açtığı söylenebilir.

Gillis (1974: 35), sanayileşmenin ve kentleşmenin hız kazanmasından önce bile toplumsal yapıda değişimlerin görüldüğü ve yeni yaşam biçimlerinin yeni dönüşüme uyum sağlamak zorunda kaldığına dikkat çekmektedir. Bu dönemde tarıma dayalı ekonominin artık işlevselliğini yitirmesiyle birlikte sanayi ekonomisinin yükselmeye başlaması miras ve evlilik geleneklerini değiştirmiştir ve aynı zamanda gençlerin yaşantılarını yeni olanaklarla donatmıştır. Bu denli radikal bir ekonomik dönüşümü, demografik yapılarda gerçekleşen aynı derecede radikal bir dönüşüm takip etmiştir. 18. yüzyıl ortalarından itibaren aile gelişiminin döngüsü ile birlikte çocukluk, gençlik ve yetişkinlik parametreleri de değişime açık hale gelmiştir.

Sanayi öncesi toplumlarda üst-orta ve üst sınıf ailelerin çocuklarının tarım arazilerini miras almaları ve alt-orta ve alt sınıf ailelerin çocuklarının çıraklık sistemine dahil edilmeleri veya daha üst sınıflara mensup kişilerin evlerinde veya çiftliklerinde hizmet etmeleri için gönderilmeleri ve bu şekilde bir yarı-bağımsızlığa kavuşturulmaları geleneğinin, sanayileşme ile birlikte farklı yüzlere bürünmeye başladığından daha önce bahsedilmişti. Bu bağlamda, gençlerin yaşantılarının özellikle 19. yüzyılda nasıl değiştiğine değinmek önem taşımaktadır.

Öncelikle 19. yüzyıl Batı gençliğinin yaşamlarının sınıfsal ayrımlardan oldukça etkilendiğini ve farklı sınıflara mensup gençlerin farklı seçeneklere sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu dönemde, burjuva sınıfına ait erkek çocuklar formal eğitime yönlendirilirken, profesyonel meslekler edinmeleri beklenen orta sınıf erkek çocukları ise, bazen üniversiteye bazen de doktorluk veya avukatlık gibi bazı meslek gruplarını icra eden profesyonellerin yanında işi öğrenmeleri amacıyla staja gönderilmiştir. Bu dönemde her iki sınıfa mensup genç kızlar ise, nadiren eğitimlerine devam etmiş ve çoğunlukla evlenene kadar aile evinde yaşamlarına devam etmişlerdir. İşçi sınıfı ailelerin genç evlatları ise, sanayi toplumunun yüksek iş gücü talebi dolayısıyla sanayi sisteminde birer işçi olarak kendilerine hızla yer edinmişlerdir (Akt. Griffin, 1993:13). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki hem profesyonel meslek alanlarında çıraklık fırsatı bulmak hem de formal eğitime ulaşmak oldukça pahalı hizmetlerdi ve toplumun ekonomik olarak yüksek kaynaklara sahip kesimi bu hizmetlere ulaşabilmekteydi. Aileler çoğunlukla kaynaklarını zorlayarak gençlere iyi bir

gelecek fırsatı sunmaya çalışmaktaydı. Ancak bu dönemde, hem eğitim kontenjanlarının hem de kalifiye iş fırsatlarının, onlara olan talep kadar geniş olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle Sercombe'nin (1996: 59) de belirttiği gibi, her iki pozisyon için de arz fazlası ortaya çıkmıştır ve aynı zamanda bu arz fazlası eğitim sektörünün sahipleri ve işverenler tarafından avantaja çevrilmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında gençler, okullara harç ve işverenlere eğitim karşılığı ücret ödeyen ekonomik kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Ancak alınan eğitimler sonucunda istenen sonuçlar elde edilememiştir. 1830'lar ve 1840'larda eğitilmiş gençler arasında bir işsizlik krizi ile karşı karşıya kalan ve bunun sonucu olarak bohem yaşam ve siyasi isyan etrafında oluşan ahlaki paniklerle karşılaşan orta sınıflar, gençleri üzerinde giderek daha fazla kontrol uygulamaya başlamıştır. Burada bahsedilen kontrolü sağlamak için ise eğitim kurumlarının disiplinine başvurulmuştur.

Modern eğitim ideolojisi, sağlıklı bir toplumun inşasında önemli bir faktör olarak bireylerin zihin gelişimini öne çıkarmaktadır. Modern anlamda eğitim, modernleşme kültürünün muhafaza edilmesini amaçlarken, aynı zamanda aydınlanmış bireylerin toplumsal düzenin getirdiği hakları ve zorunlulukları içselleştirmesi için gereken eğitim ideolojisini de yaymaya çalışmaktadır. Bu ideoloji, bireylerin hem değişen işgücü taleplerine karşılık vermesi hem de değişen sosyal dayanışma modlarını benimsemesi noktasında aracı rol üstlenmektedir (Whitty, 1992: 269). Bu durumda, Modernite'nin ilerlemeci idealine paralel olarak gelişen bir eğitim anlayışının 19. yüzyılda gençlerin toplumsal kontrol altında tutulmalarının bir yolu haline geldiği söylenebilir. İlerleme sürecinin sekteye uğramaması adına toplumun her bir boyutunun kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bu nedenle, tehlikeli görülen gençler, onlardan beklenen davranışları yerine getirmek üzere toplumsal gözetim altında tutulmaktadır. Avrupalı orta sınıf için bir gencin evde ikamet ederek veya yatılı bir kurumda kalarak eğitim alması, bu kurumların sağladığı toplumsal kontrolden daha önemsizdi. Bu durumun beklenmedik bir sonucu ise, gençlerin aileye olan bağımlılık sürelerinin uzaması ve bu yolla bugün bilinen gençlik tanımının oluşum sürecinin başlamasıdır (Gillis, 1974: 102).

Modern Dönem'in gençleri, geleneksel sanayi öncesi toplumların gençleri gibi henüz ergenlik çağına girmeden çalışma hayatının sorumluluklarını üstlenerek yarı-bağımsız ve yarı-yetişkin bir statüye boyun eğmek zorunda kalmak yerine çocukluğun bağımlı konumunu bir süre daha sürdürerek gençlik kategorisinin özelliklerini inşa etme sürecine

girmişlerdi. Bu saptama, gençliğin bir kategori olarak keşfinin modernleşmenin getirisi olan yeni ekonomik, toplumsal ve kültürel şartların eseri olduğunu gösterir niteliktedir.

İşçi sınıfı gençlerin durumunun da burjuva ve orta sınıf gençler gibi 19. yüzyıl ortalarına kadar büyük bir dönüşüme uğradığı söylenebilir. Sanayileşmenin toplumsal yaşama eklemlendiği 19. yüzyılda, işçi sınıfına mensup gençlerin çoğunlukla sanayi üretimi yapan fabrikalarda çalıştığı ve kendi ailelerini kurmak üzere farklı bir eve taşınacakları zamana kadar ebeveynleriyle aynı evi paylaşmaya devam ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla, gençlerin yaşam döngülerinin değişmesiyle, sanayi öncesi toplumlardaki yarı-bağımsız gençlik ve bağımsız yetişkinlik arasındaki net ayrım artık bulanık hale gelmiştir (Gillis, 1974: 61). Aynı zamanda bu dönemde yaşanan toplumsal dönüşümlerin yasal temelleri de oluşturulmaktadır. Zorunlu çıraklık sisteminin 1814 yılında İngiltere’de yasal düzenlemeden çıkarılması, gençlerin sanayi üretimi yapan fabrikalarda çalışmalarını ve bu yönde bir geleceğe mahkum kalmalarını mümkün ve bir bakıma zorunlu kılmıştır. Bu düzenleme sayesinde başka evlerde çalışmak veya çıraklık sistemi içerisinde zaman harcamak zorunda kalmayan işçi sınıfına mensup gençler, erken yaşlarda ekonomik sistemin bir parçası olarak kendi ailelerini kurana dek ebeveynlerinin evinde kalabilmekteydi (Musgrove, 1964: 66-68). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki 18. ve 19. yüzyıllarda işçi sınıfı ailelerin çocuklarının erken yaşlarda çalışmaya başlaması, çocukların verdiği bağımsız bir tercih değil, aileler ve ekonomik düzen tarafından dayatılan bir zorunluluktur. Bu dönemde çocuklar ve gençler sanayi üretimi için gerekli olan iş gücünün büyük bir parçasını oluşturmaktadır ve bu durumun, hem aileler hem de üretim araçlarını ellerinde bulunduran işverenler tarafından kötüye kullanıldığı görülmektedir. Çocuk işçiler hem aile için ekonomik bir kaynak hem de burjuva sınıfı için ucuz iş gücü anlamına gelmektedir. Çocuklar kanunen ebeveynlere ait birer meta olarak kabul edilmekte ve 1889’da İngiltere ve İrlanda’da çocuk zulmüne karşı çıkarılan Çocuk Yasası’na kadar çocuk haklarını koruyan etkili bir yasal düzenlemenin olmadığı görülmektedir (Muncie, 2004: 54-55).

1800’lerin ilk çeyreğinde gençlerin sanayi bölgelerinde çalışmak üzere kırsal alanlardan yoğun bir şekilde kentlere göç etmesi ve amaçlarına uygun bir şekilde açık fabrika pozisyonlarına yerleşmesinin oluşturduğu tablonun, aynı yüzyılın ikinci çeyreğinde değişmeye başladığı görülmektedir. Sanayileşme sürecindeki bu ikinci dönem, gençlerin yaşamlarını derinden etkileyen bazı gelişmelere sahne olmuştur. Bu gelişmeler yoğun olarak sanayileşmenin seyriyle, gençlerin ekonomiye katılım düzeylerinin değişimiyle ve çıkarılan

yeni kanun ve düzenlemelerle ilgilidir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte fabrikalarda insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmaya başlamış ve bu dönemde fazlasıyla kalabalıklaşan şehirlerin sunduğu iş olanakları, talepleri karşılayamaz hale gelmiştir. Aynı zamanda, sanayileşmenin ilk döneminde insanlar tarafından yerine getirilen görevler daha sonra makineler tarafından yapılabilir hale gelmiştir ve bunun sonucu olarak iş gücüne ihtiyaç duyulan alanlarda daha nitelikli işçilerin çalışmaları gerekmiştir (Musgrove, 1964: 70). Bunun yanı sıra, gençlerin haklarını korumak için yapılan bazı yasalar da genç işsizliğinin artışı tetiklemiştir. Örneğin, 1833 yılında İngiltere’de yürürlüğe giren Fabrika Kanunu, fabrikalarda çalışan çocukların ve gençlerin çalışma şartlarını iyileştirmek amacıyla 9-13 yaş arası çocukların çalışma süresini günde dokuz saatle, 13-18 yaş grubu gençlerin çalışma sürelerini ise 12 saatle sınırlamıştır. Bu sınırlamaya ek olarak, çocuklara günde iki saat okulda eğitim alma zorunluluğu getirmiştir (The National Archives). Bu kanun değişikliğinin kabul edilmesiyle birlikte çocukların ve gençlerin erken yaşlarda çalışmaya yönlendirilmesi geleneği de sekteye uğramıştır.

Kentlerde işsizlik oranının artması, gençlerin daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar meşguliyetten ve ekonomiden uzak kalmalarına neden olmuştur. 1800’lerin ikinci çeyreğinden itibaren çok sayıda gencin çalışma düzeninin ve eğitim sisteminin dışında kaldığı gözlenmiştir. Education Aid Society’nin 1862 verilerine göre, Manchester’da üç ve on iki yaşlar arasındaki çocukların yarısından fazlasının ve on iki yaşın üzerindeki gençlerin yüzde on yedisinin bu konumda olduğu bilinmektedir (Musgrove, 1964: 76). Bu durum ise, işsiz ve eğitim sisteminin dışında kalan gençlerin aylaklık etmeleri, ahlaki ve toplumsal düzeni bozmaları ve suça yönelmeleri yönünde endişelerin oluşmasına yol açmıştır. Bu dönemde büyük kentlerin sokaklarında başıboş dolaşan ve elit toplum tarafından kabul görmeyen davranışlarda bulunan gençlerin sayılarının arttığı gözlenmiştir. Ebeveynlerin kaba davranışları ve ekonomik zorlukların yarattığı baskının sonucu olarak git gide daha fazla çocuk suça yönelmiştir (Muncie, 2004: 56).

İşçi sınıfına mensup ailelerin işsiz çocuklarının toplumda yarattığı huzursuzluğun yanı sıra, çalışan gençlerin de paralarını harcamak üzere kent sokaklarında vakit geçirmeleri ve ahlak dışı davranışlar sergilemeleri, toplumda benzer endişeler doğurmuştur (Sercombe, 1996: 65). Çalışan veya çalışmayan, baskı altında bulunan çocukların ve gençlerin sokakta buldukları özgürlük, modern öncesi dönemden miras kalan, çocukların yaratılış gereği iyi oldukları ve bu iyi yaratılışın korunması gerektiği görüşüyle çelişmektedir. Fakat aynı

zamanda gençlerin yetişkinlere yarı bağımlı yaşamlarından uzaklaşmaları, bir yaş kategorisinin üyeleri olarak fark edilmelerine yol açmıştır. Bu bağlamda ele alındığında, tarihsel süreçlerin bir yaratımı olarak gençlik, sanayileşmenin yükseldiği 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan toplumsal değişimlerle ilişkilendirilmektedir. Sanayi öncesi dönemlerde çocukluk ve gençlik, insan hayatında sınırları belirsiz ve sınıfsal kavramlar olarak ifade edilirken, 20. yüzyılda artık “evrensel bir durum” olarak kabul edilir hale gelmiştir (Muncie, 2004: 55). Gençlik grubunun toplumsal bir kategori olarak tanınması, sadece bu başlık altında bahsedilen ekonomik ve toplumsal gelişmelerin sonuçlarıyla sınırlı değildir. Gençliğin keşfi, aynı zamanda, Modernite ile birlikte gelen kanun değişiklikleriyle ve gençlikle ilgili toplumsal söylemlerin değişmesiyle de mümkün olmuştur.

Bu başlıkta ele alınan noktalardan yola çıkarak, gençliğin Modern Dönem’de keşfinin yapı-fail ilişkileri bağlamında gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır. Sanayi öncesi toplumlarda çocukların ve gençlerin birer yaş grubu olarak belirsiz bir kategori içerisinde değerlendirilmeleri, ekonomik ve toplumsal yapıların bir ürünüdür. Aynı şekilde, sanayileşmeyle birlikte gençliğin bir toplumsal kategori olarak fark edilmesi, yine yapısal dönüşümlerin oluşturduğu bir farkındalık gibi görünmektedir. Bu durumda, gençlik tarihinin, gençlerin kendileri tarafından değil ekonomik ve toplumsal yapıların belirleyiciliği altında iktidar figürleri tarafından yazıldığı kanısı ağır basmaktadır. Bu konuyla ilgili Griffin’in saptaması önem taşımaktadır. Griffin’e (1993: 23), göre “*gençlik, kültürel ve ideolojik bir kategori olmaya devam etmektedir ki böylece yetişkin toplum belirli bir yaş evresini inşa etmektedir... Gençlik, yetişkin korkularının ve acımasının, röntgencilik ve özlemin odak noktası olmaya devam etmektedir*”. Griffin’in gençlik kategorisinin inşa sürecini dolaysız olarak yetişkin toplumla ilişkilendirmesi, gençliğin keşfinin bir yapı-fail ilişkisi içerisinde konumlandırıldığının bir göstergesidir. Griffin’in önermesine benzer olarak Wyn ve White (1997: 3), gençlik dönemini bireyin büyüdüğü ve toplumsal kurumlarla ilişki kurduğu bir evre olarak değerlendirmektedir. Gençlik ve toplumsal kurumlar arasındaki bu ilişkinin sonuçları ise, toplumsal gruplar arasında gerçekleşen iktidar mücadeleleri tarafından şekillendirilmektedir. Görüldüğü üzere, en basit şekliyle insan hayatının biyolojik bir evresi olarak tanımlanan gençlik kavramı, tarihsel bir inşa sürecinin sonucunda oluşmuş toplumsal bir kategoriye ifade etmektedir. Bu anlayış çerçevesinde bakıldığında, gençlik kavramı yapı-fail ilişkilerinin bir ürünü haline gelmektedir.

2.1.1.2. Gençlik kimliğinin yükselişi

Aydınlanma ideallerinin sunduğu potansiyele ulaşamaması ve art arda Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi küresel felaketlerle sonuçlanması, Modernite'nin sorgulanmasına ve modern ideallerin yerine yenilerinin konulmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak, Modern Dönem'e ilişkin birçok eleştiri söz konusudur. Örneğin, Marx, kapitalizmin etkili bir ekonomik ve politik sistem haline gelmesiyle birlikte burjuva sınıfının yükseldiğini ve işçi sınıfının daha da yoksullaştığını belirterek Modernite'nin ekonomi-politik yapılanmasını eleştirmiştir (Durand, 2015: 74-75). İkinci olarak Weber (2011: 147), otoriter ideolojinin sürdürülmesi için benimsenen akılcı yöntemin bireyleri adeta bir “*demir kafes*” içerisinde hapsederek kontrol altında tuttuğu ve dolayısıyla onların bireysel özlerini yok ederek veya törpüleyerek aynılaştırmalarına sebebiyet verdiği yönünde eleştirilerini sunmuştur. Weber'e paralel olarak Marcuse (1990: VII) ise, ulus-devletin ve kapitalist üretim yönteminin insanları özgürleştirmek yerine mahkumlaştırdığı, aynılaştırdığı ve tek boyutlu hale getirdiği üzerinde durmuştur.

Görüldüğü üzere, Modernite karşıtı görüşler ağırlıklı olarak akılcı ideallerin, Modernite'nin ekonomik biçimlenimi olan kapitalizmin ve siyasi yapılanması olan ulus-devletin sürekliliğini sağlamak adına araçsallaştırılması etrafında toplanmaktadır. Modernite'nin dayattığı akılcı ideolojinin bireysel kimlikleri yok etmesi ve bireyleri tektipleştirmesi ve aynı zamanda 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren süregelen savaşlar, politik travmalar, insanlık suçları ve ekonomik buhranlar, bir dönemin bitişinin ve gelecek yeni bir toplumsal sistemin habercisi niteliğindedir. Bu yeni değişimle birlikte, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Modernite'nin yerini “Postmodernite” adıyla anılan yeni bir döneme bıraktığı varsayılmaktadır.

Postmodernite'nin bu çalışma için önemi ise, yapı-fail ilişkilerinin yeniden tanımlandığı ve gençliğin de bu doğrultuda dönüşüme uğradığı bir dönemi temsil etmesinde yatmaktadır. Bu nedenle, Postmodernite'nin içerdiği anlamlara göz atmanın doğru olacağı düşünülmektedir. Ancak, Postmodernite ile ilgili literatürün, bu çalışmada tümüyle ele alınamayacak kadar geniş ve toplumun her boyutuyla ilgilenen derin bir alan olduğunu bu noktada belirtmek gerekmektedir. Bundan dolayı, bu başlık, Postmodernite'nin gençlik kimliğinin yükselişine yol açan özelliklerinin kısaca tanımlanması ile sınırlıdır. Ayrıca bu

bölümde, gençlik kimliğinin yükselişi konusu, kültürel çalışmalar ve ekonomi-politik bakış açılarının penceresinden değerlendirilecektir.

Bir kelime olarak “Postmodernite”nin dilbilgisel yapısına bakıldığında, sözcüğün “post” ve “Modernite” kelimelerinin birleşiminden meydana geldiği görülmektedir. “*Sonra*” veya “*sonrası*” anlamlarına gelen “post” ön eki (Merriam-Webster Dictionary, 2020f), “Modernite” kelimesiyle birleşince bir dönemin bitişini ve bir başkasının başlangıcını ifade eder şekilde kullanılmaktadır. Bu durumda, “Postmodernite” terimi, 1950’lerden itibaren ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal anlamda büyük bir kırılmanın deneyimlendiği varsayımını öne sürmektedir. Bu yeni dönem, kurumsal dönüşümlerle birlikte, bu dönüşümlere ayak uydurmaya çalışan bireylerin de değişimini gerektirmiştir. Dolayısıyla, Postmodernite’ye uyum sürecinde bireylerin kimlikleriyle ilgili pratiklerinin ve algılarının da etkilendiği görülmektedir. Frankenberger, gelenekselleşmiş kurumların yanında Modernite’nin somutlaştırdığı kimliklerin de dönüşümüne yol açan değişimler üzerinde durmuştur. Frankenberger’e (2008) göre Postmodernite, Modernite’nin tektipleştirdiği değerlerin, normların, kültürlerin ve yaşam tarzlarının çözüldüğü ve farklı seçeneklerin de kabul gördüğü bir dönemdir. Buna ek olarak, dijitalleşmenin ve küreselleşmenin iyiden iyiye toplumsal yaşamı ele geçirmesiyle birlikte Modernite’de tekil özelliğiyle öne çıkan “doğru” kavramı artık çoğullaşma sürecine girmiştir ve ulusların doğrularındansa kişisel doğrular ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte bireysel kimlikler büyük toplumsal yapılar tarafından kabul görür hale gelmiştir.

Postmodernite, modern akılcı ideallerin ve bu doğrultuda oluşan mutlak doğruların kabulünü yapı bozumuna uğratarak, onun yerine çoğulculuğu ve hatta toplumlar tarafından kabul gören büyük anlatıların reddini, yeni bir dünya görüşü olarak dolaşıma sokmuştur (Lyotard, 2013: 8). Bu tür bir dönüşüm, tek kabul edilen hakikatten, gelenekten ve toplumsal kurumların baskıcı düzeninden uzak duran ve yaşamını bu ilkelerle kendi istekleri çerçevesinde inşa eden bireyi ön plana çıkarmaktadır. Görüldüğü üzere, Postmodernite sanattan siyasete, ekonomiden topluma birçok alanda etkili olmuştur ve bu nedenle bu kadar büyük bir alanı kapsayan nosyonu tanımlamak oldukça karışık bir süreci gerektirmektedir. Bu büyük kırılmanın her alandaki ortak noktası ise hızlı bir yeniden yapılanma gerekliliğini beraberinde getirmesidir.

Gençliği toplumsal dönüşümlerin “*sismografları*” olarak tanımlayan Johansson ve Herz’e (2019: 20) göre, gençler bu tarihsel kırılmanın yol açtığı kültürel ve toplumsal değişimde önemli rol oynamışlardır. Bu önermeye paralel olarak, Best ve Kellner’e (2003) göre, postmodern dönüşümün çoğulcu ve son derece özgürleştirici görünen ideallerinin ön safhadaki savunucuları ise 1950’lerden itibaren gençler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden ilk on yıl içerisinde (1945-1954) Batı toplumlarında büyük bir nüfus artışının gerçekleştiği gözlenmiştir (Bonvalet, 2007). 1914-1918 yılları arasında süregelen Birinci Dünya Savaşı, ardından 1929 yılında başlayarak 1930’lu yıllar boyunca etkisini küresel çapta gösteren Büyük Ekonomik Buhran ve son olarak 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı, 20. yüzyılın ilk yarısını tanımlayan önemli gelişmelerdir. Bütün dünyayı büyük bir değişime gebe bırakan bu gelişmelerden sonra Batı toplumlarında başlayarak bütün dünyaya yayılan bir ekonomik, kültürel ve toplumsal dönüşüm süreci olarak Postmodernite, bahsi geçen yüksek doğum oranlarının da etkisiyle yeni bir kuşağın yükselişine işaret etmiştir. Eski değerlerin, geleneklerin ve hakikat olarak kabul edilen her dogmanın temelden sarsıldığı bu dönemde dünyaya gelenler, anne ve babalarının kuşaklarından farklı bir yaşamın içinde yetişmişlerdir. İnşa edilen bu yeni yaşamın yeni belirleyicilerinden bazılarının ise fikir, ifade ve kimlik özgürlüğü, hakikatin çoğulluğu, tüketimin yükselişi ve yeni boş zaman aktiviteleri olduğu gözlenmektedir (Eagleton, 2015: 9).

Keniston’a (Akt. Johansson & Herz, 2019: 32-33) göre, ergenlik döneminin keşfi endüstriyel toplumların yükselişiyle gerçekleşmiştir ancak gençliğin keşfi ise endüstri sonrası toplumların yeni ve farklı bir yaşamın olanaklarını keşfetmesiyle mümkün olmuştur. Ancak bu yeni yaşam tarzı aynı zamanda bir ikilemi de beraberinde getirmektedir. Nayak’a (2003: 31) göre, post-endüstriyel sıfatıyla bağdaştırılan postmodern toplumlar, artık endüstriyel toplumların inşa ettiği ağır sanayi sembolleri ve bu sembollerin dayattığı ilişkiler ile tanımlanmak yerine, akışkan, dağınık ve çok parçalı bir yapı ve kültür ile tanımlanmaktadır. Bu nedenle, Postmodern Dönem genellikle daha fazla seçenek, esneklik ve bireysellik ile karakterize edilirken, paradoksal olarak aynı zamanda risk ve belirsizlikle ilişkilidir. Dolayısıyla Postmodern Dönem’de gençlik, Modernite’de olduğu gibi kendileri için uygun görülen gelecek planlarını takip etmek yerine, genç veya yetişkin olmanın yeni anlamlarını keşfederek kendi biyografilerini oluşturmayı tercih etmektedir fakat aynı zamanda risklerle ve belirsizliklerle dolu bir alan içerisinde mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

France ise 1950’lerde etkileri hızla yayılan bu sosyal dönüşüm sürecinde gençlerin konumunu tüketimle ilişkilendirmektedir. France’ye (2007: 41) göre, 1950’lerden itibaren refah devletlerinin yükselmesi tüketimin hızla artmasına ve dolayısıyla gençlik sorununun tüketim bağlanımda değerlendirilmesine yol açmıştır. Hızlı ekonomik büyümenin bir sonucu olarak sınıf sisteminin yarattığı keskin sınırların bulanıklaştığı ve bunun sonucu olarak tüketim maddelerine ulaşımı kolaylaşan orta sınıf ve işçi sınıfı gençlerin de burjuvalaşma eğilimine girdiği gözlenmiştir. Böylelikle 1950’lerde tüketime bağlı yeni bir gençlik tanımı ortaya çıkmıştır. Griffin’e (2011) göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, gençlerin ekonomik anlamda daha fazla otonomi kazanmasıyla birlikte sosyal ve ekonomik alanlarda daha fazla görünür olmaları sonucunda kapitalizmin yarattığı tüketime dayalı bir kültür endüstrisinin, gençlik kültürü adı altında dolaşıma girmesiyle karakterize edilmektedir. Gençliğin tüketimle ve gençlik kültürüyle bağlantılı tanımı aynı zamanda sınıfsal bir bağlamı içermektedir.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler ve görüşler bağlamında, Postmodernite’nin vadettiği belirsizliğin, tanımsızlığın ve bunlara paralel olarak gelişen özgürlük algısının gençlik için kendi gelecek planlarını yapabilecekleri ve kimliklerini kendi inisiyatifleriyle inşa edebilecekleri bir alan sunduğu söylenebilir. Ancak alanın belirsiz, çoğulcu ve tanımlanması zor doğasının aynı zamanda riskleri de beraberinde getirdiğini belirtmek gerekmektedir. Tüketimin bir yaşam tarzı olarak yayılması ve burjuvalaşma eğilimiyle birlikte sınıfsal ayrımların Modern Dönem’e göre daha az hissedilir olması, bu risklerden birisidir. Birmingham Üniversitesinin Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (ÇKÇM) bünyesinde sınıf sistemi ve gençlik kültürü hakkında yürütülen çalışmalarda kapitalist sistemlerin bir tüketim stratejisi olarak sınıf farklarını görünmez kılmaya çalıştığı ve gençlik kültürlerinin direkt olarak sınıf ilişkileri ile alakalı olduğu savunulmaktadır (Springhall, 1983).

Gençlik kültürünün sınıfsal ayrımlarla ilgili paradoksal ilişkisini ayrıntılandırmak gerekirse 1950’li yıllardan itibaren işçi sınıfının dönüşümüne değinmek gerekmektedir. İlgili yıllarda Batı toplumlarında ekonominin hızlı bir şekilde genişlemesi ve tüketimin artmasıyla işçi sınıfının Sanayileşme Dönemi’ndeki zor hayat şartları yerini yükselen gelir düzeyi sayesinde daha rahat bir yaşama bırakmıştır. Bu durum, işçi sınıfının dezavantajlı konumunun yok olmaya başladığı varsayımını getirmiştir. Ancak, bu varsayımın bir mitten ibaret olduğu, sosyal bilimlerin birçok disiplini gibi ÇKÇM tarafından da vurgulanmaktadır (Hall & Jefferson, 1976: 21). Hall ve Jefferson’un (1976: 25) belirttiği gibi “yoksulluk,

kapitalizmin tesadüfî bir özelliği değil yapısal bir özelliğiydi, servet yalnızca nominal olarak yeniden dağıtılıyordu ve Refah Devletinin temel yararlanıcıları aslında orta sınıflardı. Çok küçük bir azınlık hâlâ çok büyük bir özel servete sahipti". Dolayısıyla ilgili dönemde sınıfsal ayrımların hala toplumun merkezinde yer almakta olduğu ancak kapitalizmin işleyişinin onları görünmez kıldığı sonucuna varılabilir. Bu ikilem içerisinde gençliğin konumu da çoğunlukla gençlik kültürleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Tüketimle paralel süreçler içerisinde inşa edilen gençlik alt kültürleri, gençlerin sınıfsal tanımların dışına taşmasını sağlayarak sınıfsal ayrımları ortadan kaldırıyor gibi görünse de kaynakların dağıtımındaki eşitsizlik bu ayrımın varlığını göstermektedir. Bu durumda, kapitalizmin postmodern tüketim stratejisi gençlik kültürlerinin inşa edilmesine yol açmakta ve aynı zamanda gençliğin bir yaş kategorisi olarak yeniden tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Bunu yaparken ise sınıfsal ayrımların Sanayileşme Dönemi'nde olduğu kadar keskin sınırlarla belirlenmediği noktasında yanlış bir bilincin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Postmodernite'nin yeniden inşa ettiği ekonomik sistem, siyasi düzen, kimlik politikaları ve toplumsal yaşamın dışında gençliğin ayrıksı bir yaş kategorisi olarak yeni anlamlara bürünerek yükselmesini sağlayan başka bir gelişme ise Batı toplumlarında İkinci Dünya Savaşından sonra eğitime verilen önemin artması ve bu konuda gençleri eğitime yönlendiren kanuni düzenlemelerin yürürlüğe girmesidir. Eğitimin erişilebilir ve belli bir düzeye kadar zorunlu olması, çağdaş gençliği bütün insanlık tarihinin en eğitilmiş gençlik grubu haline getirmiştir (Best & Kellner, 2003). Bu saptamadan anlaşılacağı üzere, uzayan eğitim süreleri, yetişkinliğe geçiş öncesi gençlere daha çok zaman tanımakta ve bireylere gençlik kimliğini deneyimlemeleri için fırsat vermektedir. Modern Dönem'le karşılaştırıldığında yetişkinliğe daha geç teslim olan gençlerin gençlik kitle kültürlerinin inşa edilme sürecinde rol oynamaları mümkün olmaktadır. Aynı zamanda gençlerin eğitime erişimleri onlara gelecek planlarını yapmaları için daha fazla seçenek sunmaktadır.

1950'lerin başından 1960'ların ortasına kadar hızla büyüyen ve tüketime dayalı bir ekonomik sistemin gençlere Modern Dönem'le kıyaslandığında ekonomik bir özgürlük getirmesi ve gençlerin eğitime erişimlerinin kolaylaşması ve eğitim sürelerinin uzaması, onları yetişkin grubundan farklı bir kategori olarak yeniden tanımlamıştır. Bu dönemde artık gençler yetişkinliğin sorumluluklarından daha uzun süre kaçınabilmektedir (Arnett, 2005: 1). Gençlik süresinin uzaması, gençliğin diğer yaş gruplarından farklı özelliklerle yeni bir sosyal kategori içerisinde tanımlanmasını mümkün kılmıştır. Eğitim seviyeleri yüksek ve

belli bir ekonomik özgürlüğe sahip gençler, yetişkinlerden farklı olan özelliklerle bir kimlik inşa ettiklerinde zorunlu olarak dominant kültürle karşıt bir ilişki içerisinde konumlanmaktadır. 1960'ların ortalarından itibaren özellikle eğitilmiş orta sınıf gençlerin oluşturduğu kültürün hakim ideolojiyle ve kültürle uyumsuzluk içinde olduğu görülmektedir. Bu uyumsuzluğun en görünür hali ise 1968 yılında hakim ideoloji ve kültüre karşı gerçekleşen öğrenci hareketleridir (Lüküslü, 2015: 49-50).

Klimke ve Scharloth'un (2008: 1) 13 Haziran 1968'de BBC televizyonunda yayınlanan bir programdan alıntılacağı üzere, program sunucusu Robert McKenzie, çoğunluğu üniversite öğrencilerinden oluşan grupların gerçekleştirdiği protestoları 19. yüzyılın işçi sınıfı hareketlerine benzeterek yeni bir "öğrenci sınıfı"nın doğduğunu ifade etmiştir. Klimke ve Scharloth'a (2008: 1) göre, "*Batı Avrupalı öğrenciler, toplumlarında yabancılaşma ve demokratik katılımın olmayışını kınayarak, teknokratik ve otoriter yapıların yükselişinden büyük ölçüde kapitalizmi suçlamaktaydı*". Aynı programda öğrenci hareketine katılan bir öğrencinin ifadesine göre onları birleştiren şey kapitalist sistemin "*insanlık dışı ve adaletsiz*" düzenine karşı olmalarıydı. 1960'ların ortasından itibaren bir gençlik hareketi olarak başlayan protestolar, gençlik kültürünün sadece gençliği tanımlayan ayrıksı özelliklere ve tüketime bağlı olarak tanımlanan yönünün artık zayıflamaya başladığının ve o dönemde hakim ideolojilerle savaş içinde olan bir karşı-kültüre dönüştüğünün habercisi niteliğindeydi (Larkin, 2015: 73). 1960'ların son yıllarında diğer ulusal özgürlük hareketleriyle birleşen öğrenci hareketleri, Amerika Birleşik Devletleri'nden İngiltere'ye, Çek Cumhuriyeti'nden Japonya'ya ve Türkiye'ye kadar dünyanın birçok bölgesinde kapitalizmin hakimiyetine, baskın ideolojinin belirleyiciliğine, ırkçılığa, toplumsal cinsiyet normlarına ve toplumsal hiyerarşiyi besleyen dominant yapılara karşı büyük çaplı bir direniş ortaya koymuştur. Bu direniş, gençliğin tanımının yeniden şekillenmesine ve gençlik kategorisine asi bir karakterin de kimlik özelliği olarak eklenmesine sebebiyet vermiştir.

Öğrenci direnişlerini takip eden gelişmeler ise Larkin'e (2015: 75) göre, "(1) sosyal kurumlara, özellikle devlet kurumlarına karşı derin şüphe; (2) tüketim toplumunun yükselişi; (3) cinsel devrim; (4) yeni düşünce formlarının ortaya çıkışı; ve (5) kişisel bilgisayarın gelişi" şeklinde listelenmektedir. Bu beş noktadan ikincisi olan "*tüketim toplumunun yükselişi*"ne değinmek özellikle önem taşımaktadır çünkü sonraki nesilleri de derinden etkileyen düzeyde bir tüketim alışkanlığından bahsetmek mümkündür. Yukarıda

1950'lerden 1960'ların ortasına kadar gençlik kimliğinin tüketimle paralellik içerisinde ele alındığından bahsedilmişti. 1970'lerin ilk yıllarından itibaren yükselen tüketim ise gençlik karşı kültürünü de içine alacak şekilde yeniden yapılandırılmış bir şekilde toplumun hizmetine sunulmuştur. 1968'in otorite karşıtı görüşleri 1970'lerde yeniden yapılandırılarak birer yaşantı tercihi olarak hakim kapitalist ideoloji tarafından kabul edilmiştir ve böylelikle gençliğin ortaya koyduğu karşı-kültür, kapitalizmin tüketim kültürünün içinde eritilerek bir nostalji ürününe dönüştürülmüştür. Arvidsson'un (2001) da belirttiği gibi, kapitalizmin bu dönemdeki tüketim stratejisi, kendini gerçekleştirme ile ilgili arzuları, ürünleri pazarlamak için bir tema haline getirmiştir. Bu durumda, 1968 kuşağının karşı çıktığı kapitalist sistem yeniden bir dönüşüme uğrayarak kişisel arzuları ön plana çıkarmış ve gençlerin karşı-kültürünü de bir tüketim nesnesi haline getirmiştir.

Görüldüğü üzere 1970'lerden itibaren kapitalizmin çehresini yeniden değiştirerek daha kişisel özelliklere yönelik bir üretim ve tüketimi ön plana çıkaran ve küreselleşen bir yapıya büründüğü söylenebilir. Gençlik grubunun kapitalizmin yeni görünümüyle ilişkisini konu alan bir çalışma disiplini olarak ekonomi-politik alanı bu noktada önem taşımaktadır. Gençliğin ekonomi-politiği ile ilgili araştırmalar çoğunlukla gençlik kategorisinin post-Fordist üretim sistemi ve kapitalizmin 1980'lerden itibaren küreselleşen yüzünü ifade eden neoliberal politikalarla bağdaştırılmaktadır ve gençliğin ekonomi-politiği alanı özelinde bu iki kavramın gençlikle ilişkisine değinmekte yarar vardır.

1970'lerden itibaren post-Fordist üretim mantığının benimsenmesi, üretim ve tüketim pratiklerinde bazı değişimlere sebep olmuştur ve bu değişimler doğrudan gençlik kimliğinin ekonomi-politik inşası ile ilişkili olduğu için önem taşımaktadır. Post-Fordist rejimle birlikte gelen değişikliklerin bazıları şu şekilde sıralanabilir (Toffler, 1980: 14):

- (1) Emek sürecini ve iş organizasyonunu daha esnek hale getiren bilgi teknolojilerine geçiş,
- (2) Ürün seçimi ve ürün farklılaştırma, pazarlama, paketleme ve tasarım konularında tüketicinin toplumsal sınıfından ziyade yaşam tarzı, zevk ve kültüre daha fazla vurgu yapılması,
- (3) İşçi sınıfındaki nitelikli ve erkek işçi hakimiyetinin azalması ve iş yerlerinde daha çok kadın çalışana yer verilmesi,

- (4) Beyaz yakalı çalışanların sayısının artışı,
- (5) Uluslararası işbölümleri ve ulus devlet kontrolünden daha büyük özerklikleri ile çokuluslu şirketlerin egemen olduğu bir ekonomi,
- (6) İletişim devrimiyle bağlantılı olarak gelişen yeni finansal pazarların küreselleşmesi.

Yukarıda belirtilen özellikler dikkate alındığında, post-Fordist üretim mantığının üretim ve tüketim söz konusu olduğunda belli bir düzeyde özgürleştirici ideallere sahip olduğu söylenebilir. Üretimde esneklik ve tüketimde kişisel tercihlerin hakimiyeti, bütün karşı kültürleri ve kişisel farklılıkları de içine alabilecek bir ekonomik düzenin göstergesi gibidir. Aynı zamanda üretim ve dağıtım mekanizmasının küreselleşmesi iletişim ağlarının da gelişerek dönüşen dünyanın dinamizmine katkı sağlamıştır. Ancak değişen ekonomik düzenin bütün avantajlarının ardında kendi sürekliliğini sağlama hedefi de göz ardı edilemez bir durumdur.

Kapitalizmin sürekliliğini sağlamak amacıyla değişen dünyanın taleplerine uyumlu hale gelmesiyle gençlik failliği, bireyselliği ve özneliği de hakim sistemin radarına takılarak meta üretim ve tüketim ağına dahil edilmiştir (Sukarieh & Tannock, 2015: 7). Yukarıda listelenen gelişmeler doğrultusunda, 1980'lerden itibaren sadece gençlik grubunun değil toplumsal yaşamın içerisinde yer alan bütün grupların günlük yaşamı ve toplumsal kurumlarla/yapılarla ilişkisi derinden etkilemiştir. Örneğin, Arnett'in (2015: 1-2) belirttiği gibi, kitle medyası, kurumsal reklamcılık ve tüketim toplumunun yükselişiyle birlikte çocukluk süresi kısalırken, ortaöğretim ve yükseköğretime katılımın çoğalması, istikrarlı kariyer istihdamının ortadan kalkması ve buna bağlı olarak evlilik, ebeveynlik, mali bağımsızlık ve aile evlerinden taşınma yaşındaki yükselişle birlikte yetişkinliğe adım atma yaşı ertelenmiştir. Bu durum da giderek uzayan bir gençlik süresine işaret etmektedir. 20. yüzyılın son 20 yılında ve 21. yüzyılda uzayan gençlik süresi, gençlik grubunun küresel ekonomiye daha çok dahil olmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Gençlik konusuna ekonomi-politik çerçeveden bakan Sukarieh ve Tannock (2015: 15) da 1980'lerden itibaren küresel düzeyde yaşanan ekonomik ve sosyal dönüşümün gençlik kategorisinin ve kimliğinin küresel düzeyde tanınır hale gelmesine yol açtığını belirtmekte ve bu tanınırlığı başka ekonomik ve sosyal gelişmelerle de ilişkilendirmektedir. Sukarieh ve

Tannock'un (2015: 15), Dünya Bankası tarafından 2007 yılında yayınlanan *Dünya Gelişme Raporu*'ndan (*World Development Report*) alıntılıdığı üzere küresel dünyada gençlik sorununu etkileyen beş faktör söz konusudur. Bu faktörler şu şekilde listelenebilir:

- (1) Küresel Güney'in mevcut genç kuşağını tarihteki en büyük kuşak yapan demografik bir "yığılma"
- (2) Özellikle ilköğretime erişimin genişletilmesi ve çocukluk çağı hastalıklarının görülme sıklığının azaltılması olmak üzere, dünya çapında çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını ele almada önceki başarılarla kıyasla kaydedilen bir ilerleme
- (3) Dünya genelindeki ülkeler imalat ve tarımdan bilgiye dayalı ekonomilere geçerken, genellikle gençlik döneminde kazanılan daha yüksek nitelikli beceriler için artan bir talep
- (4) Genellikle ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde cinsel karşılaşmalar yoluyla bulaşan HIV / AIDS'in yayılmasından kaynaklı dünya üretkenliğine yönelik artan bir tehdit
- (5) Küresel Kuzey'de doğum oranları, nüfus artışı ve iş gücü potansiyelinde tecrübe edilen düşüş sonucunda, bu bölgede Küresel Güney'in kitlesel, işsiz ve eksik istihdam edilmiş genç nüfusunun işe alınması ve sömürülmesine yönelik ilginin yeniden alevlenmesi.

Dünya Bankası'nın gençlikle ilgili raporunda dünyada kaydedilen ekonomik ve toplumsal dönüşümün yanında eğitim ve sağlık alanlarında gerçekleşen değişimlerin de izleri vardır. Sağlık alanındaki gelişmeler, genç nüfusun sayısının artmasına ve eğitim alanındaki ilerleme ise, daha önce de bahsedildiği gibi, gençlik süresinin uzamasına yol açmıştır. Bu maddelere ek olarak, dünyanın kuzey ve güney olmak üzere iki yarım küresi de 'küresel' sıfatıyla ifade edilmiştir ve gençliğin küreselleşmeden etkilendiği vurgulanmıştır. Bu açıklamada sadece bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle gelen bir küreselleşmeyle yetinilmemektedir. Raporda genç nüfusun yüksek olduğu dezavantajlı bölgelerden gençlerin sayıca az bulunduğu daha gelişmiş ülkelere doğru bir göçten bahsedilmektedir ve bu göçün gençlerin kendi isteklerinden çok, küresel ekonominin bir getirisi olduğu vurgulanmıştır. Bu durumda, gençlik kategorisinin 21. yüzyılda küresel ekonominin araçsallaştırmaya çalıştığı bir kaynak olarak görüldüğü söylenebilir.

Gençliği yukarıdaki çerçeveden bakarak inceleyen Sukarieh ve Tannock (2015: 17), 21. yüzyıl gençliğinin durumunu tahlil ederken küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisiyle karakterize edilen iktisadi bir sistem olarak neoliberalizm üzerinde dikkatle durmaktadırlar. Onlara göre yukarıda belirtilen gelişmeler doğrultusunda neoliberalizm, hükümet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturmuş olduğu yoğun ağlar aracılığıyla gençliği küresel sistemin bir parçası haline getirerek kapitalist amaçlar için kullanmaktadır. Devletlerin, özel sektörün ve devlet destekli sivil toplum kuruluşlarının son yıllarda “*olumlu gençlik gelişimi*” kavramını gençlerin yaşantılarının bir parçası haline getirmeyi hedefledikleri görülmektedir. Olumlu gençlik gelişimi kavramı, “*gençlerin "özgür" ve "üretken" bir toplumda ve ekonomide sağlıklı ve "gelişen" yetişkinler haline gelmeleri için ihtiyaç duyduğu temel yetkinlikleri ve özellikleri*” tanımlamayı ve uygulamayı içermektedir (Sukarieh ve Tannock, 2015: 18). Bu ifadeye göre, gençlerin olumlu bir geleceğe doğru yönlendirilmesi gerekmektedir ancak bahsedilen “olumlu gelecek” neoliberal ekonominin sürekliliğiyle paralel bir yapıya sahiptir. Bu durumda, yapıyla ilişkisi söz konusu olduğunda, yapının gençlik karşısında belirleyici güce sahip olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, gençliğin sisteme sağlıklı bir şekilde uyum sağlaması yine sistemin avantajına olacaktır.

Gençlik kimliğinin yükselişine dair yazılan bu bölümü özetlemek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin, gençlik kategorisinin bütün dünyada giderek artan sayıda üyesiyle ve diğer yaş gruplarından farklı kimliğiyle tanınırlık sağladığı bir dönem olmasıyla önem taşıdığı belirtilmelidir. Postmodernite’nin ve tüketim ideolojisinin kimlik özgürlüğünü öne çıkarmasıyla 1950’lerden itibaren yükselen gençlik kültürleri, 1960’larda bir toplumsal harekete dönüşerek gençlik failliğinin tarihteki en güçlü örneklerini sunmuştur. Ancak, kapitalist sistemin şekil değiştirerek karşı kültürlerle de var olma alanı sağlamasıyla birlikte bu gençlik hareketi yine tüketim kültürünün bir aracı haline gelmiştir. Gençlik konusuna kültürel açıdan bakan kültürel çalışmalar disiplini, kültür hegemonyasının gençlik kültürlerini nasıl ele geçirdiği ve sınıfsal ayrımların nasıl ortadan kaybolmuş gibi yanlış bir bilince yol açtığı üzerinde dururken, Ekonomi-Politik bakış açısı ise kapitalizmin yeni görünümü olarak neoliberalizmin gençleri küresel düzeyde nasıl araçsallaştırdığını incelemektedir. Her iki yaklaşımda da gençlik kategorisinin yapıyla ilişkisinde yapının belirleyici etkisinin vurgulandığı görülmektedir. Bu belirleyicilik karşısında gençlik kültürleri makro düzeyde gençlik failliği örnekleri olarak ele alınabilir. Bu tür makro eylemlerle tarihin birçok döneminde karşılaşmıştır ancak bu çalışma daha çok gençlerin

minör failliği ile ilgilidir. Gençlerin bireysel düzeyde eylemlilik çabaları özellikle çalışmanın analiz bölümünde Bağımsız Türk Sineması özelinde ele alınacaktır.

2.2. Türkiye’de Gençliğin Tarihsel İnşası

Çalışmanın bir önceki bölümünde gençlik kavramının bugün sahip olduğu tanıma erişene kadar geçirdiği evrim ele alınmıştır. Bu evrimi barındıran tarihsel süreç içerisinde bir sosyal kategori olarak gençliğin yapıyla ilişkisi hakkında bazı bilgiler verilirken aynı zamanda gençlik grubunun bu yapı içerisinde kapladığı konum da irdelenmiştir. Bu bölümde ise Türk gençliğinin tarihsel süreçler içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerden etkilenecek nasıl inşa edildiği ve toplumsal yapıların neresinde konumlandığı üzerine bazı görüşlere yer verilecektir. Önceki bölümde olduğu gibi bu bölümde de, gençlik grubu, onları çevreleyen toplumsal yapılarla ve kurumlarla ilişkileri bağlamında değerlendirilecektir.

Türk gençliğinin tarihsel inşasının ele alınması söz konusu olunca, ilgili tarihi dört döneme ayırmanın sıklıkla tercih edilen bir yöntem olduğu görülmektedir (Lüküslü, 2015; Neyzi, 2001). Ancak son dönem kuşak çalışmalarına bakıldığında 2000 yılı sonrası gençlik için yeni bir kategorinin tanımlandığı dikkati çekmektedir (Kuran, 2019). Gençlik kategorisinin Türkiye tarihinde bir yaş grubu olarak keşfedilmesi ve diğer yaş gruplarından farklı özellikleriyle tanınır duruma gelmesi 19. yüzyılda gençlerin siyasi alanda daha fazla görünür olmasıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulmasıyla birlikte değişen ideolojik ve toplumsal yapı, gençliğin yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Çok partili sisteme geçişle ve 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte toplum dinamiklerinin değişmesi, 1950-1980 yılları arasında Türk gençliğinin toplumsal rolünün de yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. 1980 sonrasında Türkiye’de etkileri giderek günlük yaşantıda hissedilen neoliberalizmle birlikte siyasi alanın da değişime uğraması ise gençliğin tekrar bir dönüşüm sürecine girmesine neden olmuştur. Son zamanlarda “Z” kuşağı olarak anılan 2000 sonrası nesil ise teknoloji çağının etkisi göz önünde bulundurularak tanımlanmaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki Türk gençliğinin tarihi konusunda yapılan analizde Karl Mannheim ve Xavier Gaullier’in kuşak teorileri benimsenmiştir. Mannheim’ın (1952) kuşak teorisi insanların içinde yaşadıkları dönemin ruhuyla şekillendiklerini savunmaktadır. Mannheim, tarihsel süreçlerde inşa edilen toplumsal gerçekliklerin kuşaklar üzerindeki

etkilerini ele almıştır. Mannheim'e ek olarak, Xavier Gaullier'in kuşak kavramıyla ilgili düşünceleri Türkiye'de gençliğin yukarıdaki dönemlerle birlikte geçirdiği dönüşümü açıklar niteliktedir. Lüküslü'nün (2015: 47) Gaullier'in kuşak teorisinden alıntılandığı üzere, kuşakların içerdiği anlamlar "kriz" kavramı üzerine kuruludur. Bazı dönemlerde kuşaklar arası ilişkilerin değişimi, toplumsal krizler sonucu o ilişkilerin artık sürdürülebilir olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda, Türkiye'de gençliğin tarihsel inşasının beş büyük toplumsal dönüşüm sürecinde farklı özellikler göstermesi anlaşılabilir bir durumdur. Burada bahsedilen beş dönem içerisinde gerçekleşen toplumsal gelişmeler ve onlara paralel olarak yeniden inşa edilen gençlik kategorisi, bu bölümün ana konusunu oluşturmaktadır.

2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Gençlik

Türkiye tarihinde gençlik kavramının doğuşu, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda modernleşme hareketini teşvik etmesiyle başlamıştır (Lüküslü, 2015: 22). Hem Cumhuriyet Dönemi'ndeki genç kuşağın yapı-fail ilişkilerini derinden etkilemiş bir ideolojik akım olarak Kemalizmin kökenleri hem de gençliğin doğuşu, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldan itibaren bir modernleşme sürecine girmesiyle açıklandığından dolayı, Türkiye coğrafyasında gençliğin doğuşuna geçmeden önce modernleşme hareketinin başlangıcına değinmekte yarar vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme süreci, Batı Avrupa'nın Aydınlanma ile birlikte fikrîsel temelini oluşturduğu ve sanayileşme ile birlikte toplumsal yaşama dahil ettiği dönüşüm sürecini ulaşılması gereken bir nokta olarak hedef edinen yaklaşımın hakim olduğu bir dönemi ifade etmektedir (Mardin, 2017a: 9). 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile başlayan yenileşme süreci, Osmanlı Devleti'nin önceki yüzyıldan itibaren Batı toplumlarında yaşanan toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlere kayıtsız kalamaması sonucu sistemsal bir değişikliğe gitmesi olarak ifade edilmektedir (Özdemir vd., 2014). Bu durumda, bu dönemin önemli bir özelliği, Batı kurumlarının Osmanlı Devleti'nin geleneksel kurumlarından üstün olduğunun kabulüdür. Bu üstünlüğün toplumun önemli bir kesimi tarafından kabul edilmesi dolayısıyla Batı üstünlüğü karşısında devleti güçlendirmenin gerekli olduğu konusunda bir fikir birliği oluşmuştur. Bu amaç doğrultusunda batılılaşmanın gerekli olduğu fikri ön plana çıkmıştır. Ancak Batı seviyesine nasıl ulaşılacağı hususunda toplumun farklı kesimlerinden karşıt görüşler ortaya çıkmıştır. Batılılaşma hareketi doğrultusunda kanuni değişikliği getiren Tanzimat'ın (1839) kurucularından Mustafa Reşit Paşa ve onu takip eden Ali Paşa

ve Fuat Paşa, Batı'nın merkezi ve otokratik askeri ve idari yapısını örnek alırken aynı zamanda Batı'nın son yüzyılda üretmiş olduğu günlük yaşam tarzını da Osmanlı coğrafyasına getirmeye çalışmaktaydı (Mardin, 2017a: 13). Bu değişimin karşısında duran bir kesim ise, Batı'nın yükselişine yaklaşmak için devleti güçlendirme yöntemi konusunda Tanzimatçılardan ayrılmaktaydı. Bu karşıt gruplardan en önemlisi olan ve Jön Türkler adıyla adlandırılan grup, Tanzimat ile birlikte ortadan kaldırılan Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymayı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumayı amaçlamaktaydı (Durdu, 1990). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki önce devlet kurumlarının ve sonra toplumun ilerici ideallerle geliştirilmesi konusunda her iki grup da hemfikir idi. Bu bağlamda, her iki tarafın da Aydınlanma'yı tecrübe etmiş ve bilimin üstünlüğünü öne çıkarmış Batı toplumlarının üstünlüğünü kabul ettiği görülmektedir (Köker, 2016: 133). Dolayısıyla her iki grup da ilerlemeye odaklıdır fakat iki grubun Batılılaşma kavramıyla ilgili düşünceleri konusunda farklılıklar söz konusudur. Tanzimat boyunca modernleşme sürecinin yürütücüsü olarak reformcuların zamanla ilerlemeci ideallerinin yerini otokrasi ve merkezileşmeye bırakmasının ardından 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin dağılıpına kadar geçen sürede modernleşme hareketini sürdüren grubun Jön Türkler olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreciyle gençlik kategorisinin inşası arasındaki ilişki birkaç noktada görünür olmaktadır. Bu noktalardan birincisi, Jön Türkler grubunun çoğunlukla genç üyelerden oluşması dolayısıyla Osmanlı edebiyatında ve günlük yaşantısında gençlik kategorisinin daha fazla tanınır hale gelmiş olmasıdır. Ancak, bu durum Jön Türklerin temelinde bir gençlik kimliği ve kültürünü barındırdığı anlamına gelmemelidir zira Jön Türklerin yegane hedefi Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak ve devamlılığını sağlamaktır (Lüküslü, 2015: 23). Başka bir ifadeyle, Jön Türkler grubu gençlik kategorisinin bir ürünü değil, siyasi bir oluşumdur ancak gençlik grubunun tanınırlığını tetiklemesi açısından önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketinin gençliği ilgilendiren başka bir boyutu ise Tanzimat Dönemi'nde ve daha sonra Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim alanında yapılan reformlardır. Lüküslü'nün (2015: 22) belirttiği gibi “*Modernleşme hareketlerinde Batı'yı model alan Osmanlı, eğitim konusunda bir modernleşme çabası içine girmiş ve böylece gençliğin zihnen ve fiziksel açılardan “terbiye” edilmesi devletin başlıca görevlerinden biri haline gelmiştir*”. Bu durumda bir sosyal kategori olarak gençlik kavramı Avrupa'da nasıl

Modern Dönem'in bir ürünüyse, Osmanlı Devleti'nde de gençliğin doğuşu yine modernleşme hareketleriyle gerçekleşmiştir. Tanzimat döneminde modern eğitim kurumlarının genelleşmesi amaçlanmıştır ve bu şekilde benzer standartlarda modern eğitim veren kurumlarda eğitim alan bir genç kuşağın yetişmesi sağlanmıştır (Lüküslü, 2015: 23).

Jön Türklerin birçok üyesini barındıran İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı yönetimine hakim olması, yeni bir ideolojiyi ve bu ideolojiye uygun olan bir eğitim sisteminin de temellendirilmesini gerektirmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün etnik grupların ayrımcılığa uğramadan bir arada bulunmasıyla devletin güçleneceği ve sürekliliğinin sağlanacağı idealiyle yeni bir vatandaşlık modeli geliştirmeye çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti, eğitim reformlarını da farklı grupların kaynaşmasını sağlayacak "Osmanlıcılık" ilkeleri doğrultusunda inşa etmeye çalışmıştır (Berkes, 2012: 407). Yeni bir toplumun inşa sürecinde gençlerin eğitime verilen önem bu noktada açığa çıkmaktadır. Bu dönemde yürürlüğe geçirilen eğitim reformlarının ana özelliği, ulusun eğitim yönünden geri kalmış olduğu düşüncesiyle hızla yeniliklerin yapılmasının gerekli olduğu görüşüdür. Hızlı bir şekilde ulusun kültürel yetkinliğini arttırarak toplumsal kalkınmanın başlatılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Arap alfabesinin sadeleştirilmesi için çalışmalar yürütülmüş, özellikle ilköğretimin yaygınlaşmasına çalışılmış ve kadınların eğitim sürecine katılması teşvik edilmiştir. Daha sonra, 1916'da Ziya Gökalp'ın hazırladığı eğitim tasarısı takip edilerek eğitimin laikleşmesi amacıyla medreselerin programları değiştirilerek Avrupa dillerinin öğrenilmesi zorunlu kılınmıştır. Merkezi ve laik özellik taşıyan bu reformlar, Cumhuriyet Dönemi'nin laik eğitim yaklaşımına zemin oluşturduğundan dolayı önem taşımaktadır (Uyanık, 2016: 300).

Bu durumda, Tanzimat Dönemi ve daha sonra Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim reformlarının yapılması ve Jön Türkler grubunun ortaya çıkışıyla birlikte gençlik hakkında toplumsal söylemin artması, Osmanlı'da gençlik kategorisinin doğuşunu sağlamıştır. Görüldüğü üzere, Türk gençliğinin bir sosyal kategori olarak tanınır hale gelmesi, Batı gençliğine benzer bir şekilde modernleşme süreciyle gerçekleşmiştir. Osmanlı'da modernleşme ideallerinin toplumda yayılması ve devletin güçlendirilmesi amacıyla yeni bir toplumun inşa edilmesi süreci yine bir gençlik kategorisinin inşasıyla mümkün görülmektedir. Bu nedenle, gençliğin inşası, devletin sürdürülebilirliğinin sağlanması yolunda bir adım olarak algılanmıştır.

2.2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gençlik (1923-1950)

Cumhuriyetin 1923'te ilan edilmesini takip eden ilk yıllarda Milli Mücadele'den yeni çıkmış ve inşa sürecinde olan bir toplumun henüz kazandığı bağımsızlığı sürdürmesi, ekonomik kalkınmayı ve siyasi istikrarı sağlaması önem taşımaktadır. Bunları yapabilmek için ise bireyleri yetiştirmek ve onları cumhuriyet değerleriyle donatmak gerekmektedir. Bu durumda, gelecek kuşakların eğitilmesi ve cumhuriyete yararlı olacak bireyler haline getirilmeleri cumhuriyetin yerine getirmesi gereken görevlerin ilk sıralarında gelmektedir (Lüküslü, 2015: 27). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 yılında düzenlenen 2. Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmanın bir parçası olan *Gençliğe Hitabe* cumhuriyetin gençlikten beklentisini göstermektedir. Mustafa Kemal Atatürk ilgili konuşmasında “*Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir*” sözleriyle gençlere seslenerek, onları Türkiye Cumhuriyeti'nin birer fedaisi olarak belirlemektedir. Bu belirleme doğrultusunda gençlerin cumhuriyet değerlerini benimsemelerini, ülkelerini savunmalarını ve ileriye götürmelerini sağlayacak bir cumhuriyet ideolojisinin üretimi ve aynı zamanda bu ideolojinin eğitim yoluyla gençlere iletilmesi gerekmektedir.

Genç cumhuriyetin milliyetçi ideallerini geliştirebilmesi için eski geleneklerden kurtulmuş, cumhuriyet değerlerine kökten bağlı yeni bir zihniyeti üretmesi gerekmekteydi ve bu ihtiyaç doğrultusunda cumhuriyetin yeni yüzünü gösteren göstergeler olarak gençlerin ön plana çıkarılması söz konusuydu (Neyzi, 2001). Bu noktadan hareketle, genç cumhuriyetin içinden çıkılması son derece güç olan ekonomik ve idari sıkıntıların oluşturduğu karamsar çerçevenin tersine, kendinden emin ve güçlü bir resim çizmek durumunda olduğu ve cumhuriyetin geleceğe umutla bakan yüzünü ise gençliğin temsil ettiği söylenebilir. Bu nedenle, cumhuriyet değerlerini yüceltmek ve ülkeyi geliştirmek konusunda gençliğe büyük sorumluluk düştüğü sonucuna varılabilir. Gençlerin bu sorumlulukları yerine getirmeleri için gereken motivasyon ve eğitim de hızlı bir şekilde sağlanmalıydı. Belirlenen cumhuriyet ideallerine ulaşmaları için gençliğin öncelikle cumhuriyetçi ve Atatürkçü bir ideolojiyi benimsemesi ve aynı zamanda ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak için gerekli eğitimi almaları gerekmekteydi (Şimşek vd., 2012). Bu noktada, Atatürkçü ideolojinin gençlerden beklentileri ve Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan eğitim reformlarına değinmekte yarar vardır.

Mustafa Kemal Atatürk, gençliğe birçok konuşmasında seslenerek onlardan beklentilerini dile getirmiştir. Örneğin, 1937 yılında Ankara Halk Evi'nde yaptığı bir konuşmada “*Gençler! Benim gelecekteki emellerimi gerçekleştirmeyi üstlenen gençler! Bir gün bu memleketi sizin gibi beni anlamış bir gençliğe bırakacağımdan dolayı çok memnun ve mesudum... Fakat beraber yaşadığımız sürece benim hedefime yürümenizi hepinizden istemek, geçerli bir hakkım olarak tanınmalıdır*” (Trakya Dergisi, 1937) sözleriyle, gençlerden Atatürk imgesi aracılığıyla cumhuriyet değerlerini takip etmesini öğütlemiştir. Atatürk (1973: 68) başka bir konuşmasında ise yine gençlere seslenerek “*Ey yükselen yeni nesil,. İstikbal sizindir. Cumhuriyet’i biz tesis ettik; onu i’la ve idame ettirecek sizsiniz*” sözleriyle onlardan cumhuriyetin fedaileri olmalarını istemiştir. 1924 yılında yaptığı başka bir konuşmada ise “*Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel, her şeyden evvel Türkiye’nin istiklaline, kendi benliğine milli geleneklerine düşman olan unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir*” sözleriyle Atatürk (1973: 68), gençlerden cumhuriyeti korumaları konusunda eğitim vermenin gereği üzerinde durmuştur. Aynı zamanda Atatürk, “*Beni görmek demek, mutlaka yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu yeterlidir*” (Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, T.Y.) derken, fikirlerini ve duygularını cumhuriyet idealleriyle ve değerleriyle eşlik içerisinde nitelemektedir. Onun için imgesi değil ortaya koyduğu ve cumhuriyete atfettiği değerlerin takip edilmesi daha büyük önem taşımaktadır. Cumhuriyet ideolojisinin gençlerden beklentilerini açığa çıkaran başka bir gösterge ise 1933-2013 yılları arasında okullarda her sabah öğrencilere okutulan *Öğrenci Andı* veya başka bir ismiyle *Andımız*’dır. 1933 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından hazırlanan *Öğrenci Andı* her sabah öğrencilere okutularak gençlerin takip etmesi gereken değerlerin onlara hatırlatılması sağlanmıştır. *Öğrenci Andı*’nın 1933 yılındaki ilk hali şu şekildedir: “*Türk’üm, doğrucum, çalışkanım. Yasam, küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir. Ülküm, yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun*” (Hürriyet Gazetesi, 2013). *Öğrenci Andı*’nda gençlerden ülkelerini savunmaları ve bunu yaparken kendi kişisel çıkarlarından çok cumhuriyetin çıkarlarını ön planda tutmaları beklenmektedir (Neyzi, 2001).

Görüldüğü üzere, cumhuriyet ideolojisiyle paralel olan Atatürkçü düşünceye göre gençler Türkiye’yi çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkaracak kuşak olarak seçilmiştir ve bu yolda onlara aklın ve mantığın çizdiği yolda ilerlemeleri yönünde bir sorumluluk yüklenmiştir. Bu ideolojik sorumluluğu gençlerin nasıl alımladığı da önem taşımaktadır.

1938 yılında cumhuriyetin 15. yılı sebebiyle yapılan bir yarışmada ödül kazanan şiir ve yazıları içeren *Şeref Kitabı*'ndan bazı örneklere değinmek, gençlerin cumhuriyet idealleriyle ilişkisini aydınlatır niteliktedir. Cumhuriyet Halk Partisi ve Kültür Bakanlığı'nın kitap haline getirdiği şiir ve yazılar dönem gençliğinin cumhuriyet ile ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır.

Kuleli Askeri Lisesi öğrencisi Sadık Deniz'in yazı müsabakasına gönderdiği *Gençliğin Sesi* isimli kompozisyonda yer alan bazı noktalar, cumhuriyetin ilk yıllarında yetişen ilk kuşak gençlerin yeni değerleri nasıl içselleştirdiği konusunda uygun bir örnek teşkil etmektedir. Deniz (1938: 53), Atatürk'e ve cumhuriyete olan minnettarlığını "*Sana olan borcumuz senin gibi ebedî olacaktır. Biz zaferle beraber doğanlar, senin ve bize armağan ettiğin cümhuriyetin gösterdiği nurlu yolun ilâhî sonsuzluğuna doğru koşacağız*" sözleriyle dile getirirken aynı zamanda gençlerin cumhuriyet değerlerinin yılmaz bekçileri olacağının sözünü vermektedir. Erenköy Kız Lisesi öğrencisi Ş. E. Muazzez Ongan (1938: 56) ise şu sözlerle bir genç olarak Atatürk'e ve cumhuriyet değerlerine bağlılığını dile getirmektedir:

"Kalplerimiz her gün yeni bir inkılâbın, zaferin, sevinç ve neşesile çarpıyor. Ruhlarımızdan taşarak yüreklerimize akseden bu derin sevincin coşkunluğu içinde Türkü istibdadın fırtınalarından kurtaran, hürriyetin ılık ve mesut havasına getiren, Cümhuriyet rejimine ve onun değerli koruyucusuna derin bir sevgi ve minnetle bağlanmamak kabil mi?"

Bu duygu ve düşünceleri paylaşan başka bir genç ise Ankara Kız Lisesi öğrencisi Furuzan'dır. Furuzan'ın (1938: 58) kompozisyonunda yer alan "*Biz cümhuriyetle beraber doğduk. Bu beşikte onunla beraber sallandık, onunla beraber büyüydük... Biz toprağımızı bir kâbus gibi sarmış olan o geçmiş karanlık günleri bilmiyoruz... Atamız bize rahmet gibi, şifa gibi geldi. Biz onun ahlâkından, ülküsünden, kafasının aydınlığından bir parçayız*" ifadeleri cumhuriyetin yetiştirdiği ilk kuşak gençlerin Atatürk ilkelerini ve cumhuriyet değerlerini doğdukları andan itibaren nasıl içselleştirdiklerini göstermektedir.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere cumhuriyetin erken döneminde özellikle eğitilmiş Türk gençliği ve yapı arasında bir uyum söz konusudur. Yukarıda yer verilen kesitlere ve dönemin biyografileri veya hatıratlarına bakıldığında eğitime ulaşabilen gençlerin Atatürk ilkelerini ve cumhuriyetin değerlerini içselleştirdikleri net bir şekilde görülmektedir. Ancak, cumhuriyetin ilk yıllarında okul sayılarının az olması sebebiyle Anadolu'nun birçok bölgesinde çocukların ve gençlerin okula erişim şanslarının kısıtlı

olduğu bilinmektedir. Eğitimin ve aynı zamanda cumhuriyet ideolojisinin yaygınlaştırılması da dönemin eğitim reformlarının bir parçası olmuştur. İlgili dönemde eğitim reformlarına bakıldığında, eğitim yoluyla milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, lâik cumhuriyet vatandaşlarının yetiştirilmesi, ilköğretimin toplumun her bireyine ulaştırılması, herkese okuma yazma öğretilmesi ve Türk milletinin medeniyet bakımından ileriye götürülmesi gibi amaçların güdüldüğü dikkati çekmektedir (Vatandaş, 2010). Bu durumda, cumhuriyet değerleri ve gençliğin sahip olduğu uyumun sadece kentlerde yaşayan ve eğitilmiş gençlerle sınırlı kalmaması ve bütün Türk gençliğine yayılmasının amaçlandığı söylenebilir.

Sonuç olarak, ilk kuşak eğitilmiş gençlerin söylemlerinden kendilerine biçilen cumhuriyetin yılmaz koruyucuları rolünü memnuniyetle kabul ettikleri ve aynı zamanda bu rolün temelinde olan anlamları yeniden ürettikleri anlaşılmaktadır. Cumhuriyet değerlerinin hakim olduğu 1923-1950 yılları arasında yapı-gençlik ilişkisine bakıldığında bu iki tarafın bir zıtlık ilişkisi içerisinde değil, karşılıklı bir etkileşim içerisinde olduğu açıktır. Mina Urgan'ın anılarını yazdığı *Bir Dinozorun Anıları* (2013) kitabında tam da bu ilişkiyi açıklayan bir örnek yer almaktadır. Urgan (2013: 2), şu sözlerle gençliğin cumhuriyetle karşılıklı ilişkisini ifade etmiştir:

“...benim kuşağım, gençliğini ve gençliğin sorunlarını umutlu bir dönemde yaşadı hiç olmazsa. O birinci ve tek cumhuriyet gözümüzün önünde kurulmaktaydı. Eğer çalışırsak, doğru dürüst eğitim görürsek aç biilaç ortalarda kalmayacağımızı biliyorduk. Güçlü bir umut içimizde öyle derin kökler salmıştı ki...”

Bu örneği destekler şekilde Lüküslü'nün (2015: 42) de ifade ettiği gibi cumhuriyet ile birlikte doğan ve yetişen ilk kuşağın, cumhuriyet ilkelerini içselleştirerek toplumsal yaşantı içerisinde temellenmesine yardımcı oldukları ve dolayısıyla cumhuriyetin gençliği bir sosyal kategori olarak ürettiği, aynı zamanda da gençliğin cumhuriyet değerlerini inşa ettiği ve geliştirdiği görülmektedir.

2.2.3. 1950-1980 Yılları Arası Gençlik

Bir önceki başlıkta cumhuriyetin ilk yıllarında gençlik ve yapı arasında bir uyum olduğu üzerinde durulmuştu. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu zor durumdan çıkma çabalarının bir tezahürü olarak bu uyum, gençlerin ülkeyi geliştirmek için sorumluluk almak konusunda yapı tarafından güdülenmeleri ve bunun karşılığında bu sorumluluğu almak için işbirliği yapmaya istekli olmalarıyla açıklanabilir. Öyle ki 1950

yılından önce toplumsal alanda filizlenen bazı öğrenci hareketleri bile, dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) politikalarıyla eşgüdümlü bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Lüküslü, 2015: 41). Ancak bu durum 1950 yılında liberal politikaları savunan Demokrat Parti'nin (DP) seçimlerde CHP'den daha fazla oy alarak iktidara gelmesiyle ve bu vesileyle toplum dinamiklerinin de dönüşüme uğramasıyla birlikte değişmiştir. Türkiye'de gençliğin yapıyla uyumlu olmaktan çıkarak “isyankâr” sıfatıyla anılır hale gelmesi ve toplumsal bir krizin başrol oyuncusu olarak algılanmaya başlaması da bu döneme denk gelmektedir. Bu noktada Gaullier'in kuşak kavramını toplumsal kriz dönemlerine bağladığı teorisi hatırlatılmalıdır. 1950'de Türkiye'de başlayan bu siyasi değişim süreci, gençliğin cumhuriyetin ilk döneminde gönülden kabul ettiği “cumhuriyet değerlerinin yılmaz fedaisi” rolünün tehdit altında olduğunu düşünmesine yol açmıştır. Böylesi bir kriz ortamında, 1950-1980 yılları arasında, gençliğin eskisinden daha fazla politize olduğu görülmektedir.

1950 yılında, DP %53.59 oranında oy alarak iktidara geldiğinde liberal ekonomiyi yüceltme ve demokrat/özgürleştirici politikaları uygulama vaadiyle siyasal ve toplumsal alanlarda oldukça popüler olmuştur. DP Genel Başkanı Adnan Menderes'in iktidara geldiği ilk yıllarda uyguladığı politikalar, yönetimde halk katılımını artırma ve ekonomik kalkınmaya öncelik vermeyi vadetmektedir. Bu vaatler ilk yıllarda partinin icraatlarında karşılık bulmuş ve Türk halkı tarafından destek görmüştür. DP döneminde tarımsal üretim artmış, sanayide büyüme sağlanmış, ekonomik kalkınma hızı artmış, girişimci ve tüccarların ekonomik gücü arttırılmış ve ülkede genel bir liberalleşme atmosferi oluşturulmuştur (Karpas, 2010: 206-207). Ancak, 1954 yılından itibaren ekonomik yükselişin gerilemesi, DP ve muhalefet arasında bir türlü durulmayan sert anlaşmazlıklar ve bunun sonucu olarak DP'nin her geçen gün daha otoriter ve despot bir yönetimi tercih etmesi gibi nedenlerden dolayı DP iktidarı ordunun 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymasıyla son bulmuştur (Keskin, 2012).

DP döneminde gerçekleşen gençlik hareketleri, önceki dönemin hakim ideolojiyle uyumlu gençlik hareketlerinden bazı farklılıklar göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında öğrenci hareketleri iktidar partisi CHP'nin kontrolünde ve lehine gerçekleşmekteyken, 1945 sonrası çok partili dönemde partilerin kurmuş olduğu gençlik kolları ve kendi içlerinde örgütlenmiş gençlik grupları da gençlik hareketleri alanına girmiştir. Neyzi'nin (2001) vurguladığı gibi 1960 yılında gerçekleşen askeri darbenin iki ana destekçisi, ordu ve gençlik

gruplarından oluşan kalabalıklardı. Askeri yönetimin 1961 yılında hazırlayıp uygulamaya koyduğu yeni Anayasa da öncekine göre daha liberal bir çizgiye sahipti ve özgürleşmeyi öngörmekteydi. Bu nedenle farklı politik görüşlerin filizlenmesi için yeni bir alan oluşmuştu (Akıncı, 2011). Bu durumda, cumhuriyetin tek parti ve tek ideolojiye sahip ilk döneminin ardından bir kırılma tecrübe edilmiş ve yeni politik görüşlerin ortaya çıktığı, önceki dönemlerle karşılaştırıldığında birey hak ve özgürlüklerine daha fazla otonomi vadeden bir anayasanın var olduğu bir dönem başlamıştır. Aynı zamanda, çalışmanın önceki bölümünde ele alındığı gibi, bu dönem 1968 gençlik hareketlerinin bütün dünyayı etkisi altına aldığı bir dönemdir. Böylesi bir ortamda Türkiye’de de öğrenciler 1960’lı yıllarda önce üniversitelerin durumuyla ilgili isteklerini dile getirmek için organize olmuşlardır ve daha sonra ise diğer kitle hareketlerini destekleyerek büyük toplumsal hareketleri başlatmışlardır (Neyzi, 2001). Bu noktada, 1960’lar boyunca Türkiye’de gerçekleşen öğrenci hareketlerinin bazı özelliklerine kısaca değinmek, gençliğin bugünkü konumunun tarihsel inşasında büyük bir yer kaplaması dolayısıyla önemlidir.

Türkiye’deki öğrenci hareketleri, Avrupa ve Amerika’daki öğrenci hareketleriyle aynı dönemde gerçekleşmesine rağmen, hareketin içeriği ve niteliği bakımından farklılık göstermektedir. Türkiye’deki öğrenci hareketleri, Batı ülkelerindeki öğrenci hareketleri gibi Postmodernite’nin çok kimlikli özelliğinin motive ettiği şekilde bireysel özgürlükleri ön plana çıkarma kaygısında değildir. Bu dönemde son derece politize olmuş Türk gençliğinin otoriteye karşı ayaklanmasının ana sebebi Atatürk ilkelerinin toplumsal etkisinin ve değerinin siyasal iktidar tarafından azaltılmakta olduğu endişesidir (Koca, 2018).

İlgili dönemin öğrenci gruplarının mahiyeti dikkate alındığında ise kabaca sağcılar ve solcular olarak adlandırılan iki grubun varlığı dikkati çekmektedir. Sağ ve sol görüşlere ayrılan iki grubun ortak noktası ise Atatürk ilkelerinin izinde tam bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti’nin güçlü bir şekilde ayakta kalmasını istemeleridir. Bu durumda, gençlik cumhuriyetin ilk döneminde temellendirdiği ilkeleri ve değerleri Atatürk’ün miras bıraktığı şekilde koruma mücadelesine devam etmekteydi fakat bu sefer bu mücadele iktidarın kontrolünde değil, iktidara karşı yürütülmekteydi (Bulut, 2011).

1960’larda başlayan gençlik hareketleri, farklı görüşlere sahip grupların birbirleriyle çatışması ve iktidarın baskı kurması nedeniyle giderek daha şiddetli bir hal almıştır. Mardin’in (2017b: 251) deyiimiyle “*altmışların sonlarından itibaren tabanca ve dinamit*

kampüslerin bir parçası haline gelmiştir. Nihayet yetmişlerde şiddet sonucu ölümler, üniversite öğrencilerinin günlük hayatlarında yer tutan bir gündem maddesi durumunda bulunmaktadır”. Gençlerin bu denli şiddet içeren olaylara karışmaları ve çeşitli kavgaların muhatabı haline gelmeleri, onların toplum tarafından ulusal çıkarlara karşı bir tehdit unsuru olarak görülmesine neden olmuştur (Neyzi, 2001).

Türkiye’de gençlik hareketleri 1960’larda başlayarak 1970’lerde yavaşlamıştır fakat sağ görüşlü ve sol görüşlü öğrencilerin çatışmaları 12 Eylül 1980 tarihinde ordunun yeniden yönetime el koyması ve sıkıyönetim ilan etmesiyle etkisini kaybetmeye başlamıştır. 1980 sonrası tüm dünyada ve dolayısıyla Türkiye’de de yükselen neoliberalizmin ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşantıyı yeniden dönüşüme uğratmasıyla da gençliğin siyasetle yakın ilişkisi artık gençleri tanımlayan ilk özellik olmaktan çıkmıştır (Lüküslü, 2015: 117-118).

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki gençliği sadece siyasetle ilişkisi üzerinden ele almak, onun tek boyutlu olduğu yanılgısına yol açacaktır. Aynı zamanda sadece üniversite eğitimi alan gençleri irdelemek, Türkiye’de 1950-1980 yılları arası genç kuşağın eksik bir görünümünü sunacaktır. Dahası, gençliğin sadece iktidara karşı mücadelesiyle ve aktörü olduğu şiddet olaylarıyla ele alınması, onun sadece bir toplumsal tehdit olarak algılanması gibi yanlış bir görüşe sebebiyet verecektir. Elbette ilgili dönemde burada bahsedilenin dışında da gençlik profilleri mevcuttur ancak yapılan çalışmaların çoğunun özellikle 68 kuşağını toplumsal bir sorun veya tehdit olarak konu etmeyi tercih ettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, 1960-1980 arası gençlik hakkındaki hem toplum içerisindeki hakim söylem hem de akademik söylem bütün Türk gençliğini değil siyasi açıdan aktif bir gençlik grubunu tanımlamakla sınırlıdır. Politize olmuş gençliğin toplumsal bir tehdit olarak görülmesi, 1980 sonrası önce sıkıyönetimin ve ardından yükselen neoliberal ekonomik düzenin ve onun siyasi uzantısının da aracılığıyla gençlerin giderek apolitik olmasına yol açmıştır. Bu tezin, temelde Bağımsız Türk Sinemasında gençlik eylemliliğini ve kişisel kaçış hatlarını konu edinmesinden dolayı gençliğin siyasi mücadele alanıyla giderek azalan ilişkisini ele almak açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu bölümde 1980 öncesi Türk gençliğinin bütün boyutlarıyla ele alınması yerine politik dönüşümü bağlamıyla sınırlandırılması uygun görülmüştür.

2.2.4. 1980 Sonrası Gençlik

Önceki başlıklardan anlaşılabacağı üzere Türkiye’de gençliğin tarihsel inşasını etkileyen ilk üç dönem, büyük ölçüde gençliğin siyasi ideolojilerle ilişkisini içermektedir. Ancak, 1980 yılından itibaren küresel çapta etki eden ekonomik ve aynı zamanda politik bir sistem olarak “neoliberalizm”ın toplumsal alanda hâkim olması, muhafazakârlığın yükselmesi, farklı etnik ve inanç gruplarının toplumda daha görünür hale gelmesi ve çeşitli alt-kültürlerin ortaya çıkması gibi gelişmeler Türk gençliğinin tarihsel inşasında yeni bir kırılma olmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla, 1980 sonrası Türk gençliği kimliğinin ve profilinin, siyasi ideolojilerden çok, yeni bir ekonomik anlayış olarak neoliberalizmden ve onun uzantısı olan kimlik politikalarından etkilendiği söylenebilir. Bu başlık altında öncelikle Türkiye’nin 1980 yılından itibaren içine girdiği dönüşüm sürecinin getirisi olan yeni toplumsal dinamikler incelenecek ve ardından gençlik grubunun bu dinamiklerle kurduğu ilişkilere değinilecektir. Bu karşılıklı ilişkinin tanımlanması sayesinde hem Türkiye’nin yapısal dönüşümüne hem de gençlik failliğine ışık tutmak amaçlanmaktadır.

İlk olarak Türkiye’de 1980 sonrası benimsenen ekonomik değişimin tarihine ve özelliklerine kısaca değinmekte yarar vardır. II. Dünya Savaşı sonrası devletin ekonomiye müdahil olmasını öneren Keynesyen ekonomik politikaların artık işlevsel olmadığı yönünde bir fikir birliğinin oluşması ve 1970’lerde küresel çapta etki eden ekonomik buhran gibi kriz dönemleri, 1980’li yıllardan itibaren ulus devletlerin piyasa üzerindeki kontrollerini giderek azaltmalarına yol açmıştır. “Neoliberalizm” adı verilen bu dönüşüm sürecinde liberal piyasa ekonomisinin gelişmesiyle birlikte “*bırakınız yapsınlar, bırakınız etsinler*” (Hayek, 1999: 171) sloganı esas alınarak ekonomide ve toplumsal yaşamda birey özgürlükleri öne çıkarılmıştır. Liberal ideolojinin tipik bir teması olarak “bireycilik”, toplumu kendi ayakları üzerinde durabilen ve kişisel çıkarlarını gözetebilen bireylerden oluşan bir bütün olarak görmektedir (Heywood, 2007: 36). Bireycilik ilkesine paralel olarak en başta piyasaların ve daha sonra sivil özgürlüklerin de sistemin bir parçası olması gereği neoliberalizmin idealize ettiği toplumun başka bir özelliği olarak görülmektedir (Tayyar & Çetin, 2013). Bu durumda, piyasalara gelen özgürlük, bireycilik ilkesinde olduğu gibi toplumsal alanın diğer boyutlarına da yayılarak bireysel hak ve özgürlüklerin gelişimini de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla, 1980’lerden itibaren özel teşebbüslerin serbestleşmesi, bir ekonomik strateji olarak bireyciliğin yükselmesiyle paralel süreçler olarak algılanabilir. Neoliberal anlayışa

göre, devletin özel teşebbüs üzerindeki sınırlayıcı etkisini azaltması, aynı zamanda bireysel özgürlüklerin esas olduğu bir toplumsal düzeni de getirecektir.

1980 yılından itibaren dünyayı etkisi altına alan bu yeni ekonomik dönüşüm sürecinin başlıca özellikleri, piyasaların küreselleşmesi ve hükümetlerin özel teşebbüsler üzerindeki egemenlik alanlarını azaltarak kuralları ortadan kaldırması veya “*piyasa dostu*” kuralları yürürlüğe geçirmesi olarak anlaşılabilecek deregülasyon uygulamasıdır (Kurmuş, 2010). Bu durumda, neoliberal ekonomi anlayışının, özelleştirme, deregülasyon, devletin ekonomi üzerindeki etkisinin azaltılması ve serbest ticaret gibi uygulamaları barındırdığı ve bu uygulamalar dolayısıyla bireyselliği teşvik ettiği söylenebilir.

Neoliberal politikaların Türkiye’de uygulamaya geçmesi, 1980’lerde Turgut Özal’ın kurduğu ANAP hükümetinin iktidara gelmesiyle gerçekleşmiştir. O sırada bütün dünyada yükselmekte olan Yeni Sağ anlayışı ve onun ekonomik uzantısı olan neoliberalizm Türkiye’de de toplumun birçok kesimi tarafından destek görmüştür. Neoliberal politikaların Türkiye’deki ilk uygulama örneği ise 1983 yılında Turgut Özal’ın Boğaziçi Köprüsü gelirlerini satacağı yönünde bir seçim vaadinde bulunmasıyla olmuştur. Bu özelleştirme vaadi Turgut Özal’ın 1983 yılında iktidara geldiği dönemde hükümet programında yer alamasa da 1987’de yine Turgut Özal’ın liderliğinde kurulan 46. Hükümet özelleştirme planlarına geniş yer vermiştir. Dolayısıyla, henüz yönetim anlayışı olarak neoliberalizm dile getirilmese de Özal’ın özelleştirme politikalarıyla birlikte neoliberal bir dönemin başladığı söylenebilir (Kurmuş, 2010). Turgut Özal (1992: 22-23) bu dönüşüm gerekliliğini 5 Kasım 1991’de, *Dış Politika ve Ekonomi Açılarından Türkiye’nin Stratejik Öncelikleri* adlı sempozyumunun açılışında şu sözlerle gerekçelendirmiştir:

“20. asrın ilk ve ikinci çeyreğinde, revaçta bulunan usul, refah devletiydi. O bitti artık. Devletin refahı temin etmesi diye bir şey önümüzdeki asırda yok. Yani eğer bu yanlış tercihe kalkarsak, hakikaten Türkiye’yi çok geriye atarız. Hatta asrın üçüncü çeyreğinde gelen bir sosyal devlet mefhumu var. O da bitiyor. Devletin rolü değişiyor. Yerine insanın rolü geliyor. 21. asra doğru giderken, her şeyi temin eden devlet yok, bitti. Yerine süratle, ferdin çok daha hareketli, üretken, yaratıcı olduğu, olabileceği çok daha serbest bir ortam meydana gelecek.”

Özal’ın bu açıklamasından da anlaşılacağı gibi neoliberalizm, devletin rolünün değişmesine yol açmıştır. Neoliberal ideolojiye göre, devlet tam istihdamı sağlama ve vatandaşlarını piyasanın zorunluluklarına karşı koruma sorumluluğundan feragat ederek, bireysel sorumluluğu ve piyasanın bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duymadan kendisini

korumasını teşvik etmelidir. Bu durumda, devletin sahip olduğu bu yeni rol, vatandaşları üzerinde eskisinden daha az etkiye sahip olacaktır. 1980’lerden itibaren toplumsal yaşantı ve birey kimlikleri üzerindeki yeni etken ise artık piyasadır. Piyasanın bu denli büyük bir yer kapladığı toplumsal gerçeklik içerisinde birey kimlikleri hakkındaki düşünceler ve eğilimler de derinden etkilenmiştir. Sandage (2005: 2), birey kimliğinin ekonomik dünyanın ürettiği anlamlarla belirlenmesi eğiliminin tarihini araştırdığı kitabı *Born Losers*’da, kapitalizmin son derece yoğunlaşmış bir halini sunan 21. yüzyılda bireylerin başarılarının daha önce hiç olmadığı kadar finansal ölçülerle tanımlandığını savunmaktadır. Bu görüşe göre, finansal konular toplumsal yaşantının ve kimliklerin büyük bir bölümünü oluşturur hale gelmiştir ve bireyin başarısı artık ülkeye yararlı bir vatandaş olmakla değil finansal olarak ne kadar artı değer kazandığıyla ölçülmektedir.

Böylesi bir dönüşüm sürecinde kuşakların da etkilenmemesi imkansız görünmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal bir kategori olarak gençlik, dönemin ruhundan ilk ve en çok etkilenen grup olarak tanımlanmaktadır. Neoliberalizmin ekonomiye öncelik veren ruhu da, Neyzi’nin (2001) adlandırdığı şekliyle, “*köşeyi dönmek*” isteyen bir nesil üretmiştir. 1980 sonrası gençliği “*Özal’ın veletleri*” ifadeleriyle tanımlayan Mina Urgan (2013: 2) ise anılarını yazdığı *Bir Dinozorun Anıları* adlı kitapta gençliğin dönüşümünü şu sözlerle açıklamıştır:

“...liberal denilen ekonominin o yağmacı ve vahşi kapitalizminin yıkıcı rekabet içinde bocalayan Turgut Özal’ın zavallı veletlerinde bu türden bir umut hiç yok. Çok çalışsalar da üniversiteler bitirseler de, aç kalacakları korkusundan kurtulamıyorlar. Ne yazık ki, çoğunun amacı, bizim kuşağın amacından bambaşka. Bizler, kendimizi her açıdan en iyi biçimde eğitip, hem çevremize yararlı olmak, hem de huzur içinde yaşamak isterdik. Onlar ise, ellerinden geldiği kadar çok para kazanmak istiyorlar. Çünkü bizlerin her şeyden önemli saymadığımız para onların tek güvencesi. Bir insanın, insanca yaşayabilecek kadar para kazanması şarttır elbette. Ama Özal veletleri çok çok para, gerektiğinden fazla para kazanmak istiyorlar.”

Urgan’ın görüşleri ele alındığında, cumhuriyet gençliği için manevi anlamlar taşıyan cumhuriyet değerleri önem taşırken, 1980’ler gençliğinin yaşamını kontrol eden değer ise finansal güç olduğu görülmektedir. Urgan’ın görüşüne paralel bir şekilde Erdal Atabek (2003: 57-58) de *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik* adlı kitabında cumhuriyet gençliğinin sahip olduğu karakteri “*özgüven, çalışkanlık, aktiflik, sorumluluk*” değerleriyle tanımlarken, 1980 sonrası gençliği ise “*sorumsuz, dogmalara saplanmış, pasif, bağımlı, bencil, kendi çıkarlarına bakan, köşedönmece, fırsatçı, çıkarıcı*” sıfatlarıyla tanımlamıştır.

1980 sonrası gençliğin cumhuriyet değerlerinden uzak olarak tanımlanması, aslında onların apolitik duruşlarıyla ilişkilidir. Zira önce 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin sorumlu liderlerinin önceki yirmi yıl içerisinde ülkede yaşanan siyaset temelli kanlı çarpışmalarının tekerrür etmesini önlemek amacıyla gençleri siyasi alandan uzak tutacak bazı düzenlemelere gitmesi ve daha sonra neoliberal politikaların getirdiği dönemin finansal ruhu, gençlerin yaşamlarındaki siyaset yoğunluğunu azaltmıştır. Bu varsayımı destekler biçimde Lüküslü (2015: 120), özellikle entelektüel kesim tarafından bu gençlerin “*darbe rejiminin ortamında yetişmiş, bastırılmış, apolitik ve depolitize bir gençlik*” olarak tanımlandığını belirtmiştir.

Görüldüğü üzere, Türkiye’nin ekonomi anlayışının Turgut Özal’ın 1980’lerde öncüsü olduğu neoliberal politikalarla değişmesi ve bu değişim dolayısıyla finansal başarıya odaklı yeni kimlik stratejilerinin gelişmesi, Türk gençliğinin yeni bir anlam setiyle tanımlanmasına yol açmıştır. Önceki nesillerin yaşamının odağı cumhuriyet değerleriyken, 1980 gençliği apolitik duruşuyla tanımlanmaktadır. Aynı zamanda dönemin apolitik ruhu, gençlerin ben-odaklı olmasını ve finansal başarıya öncelik veren bir yaşantıyı benimsemesiyle paralel bir süreci başlatmıştır. Ancak manevi değerlerden materyal değerlere doğru gerçekleşen bu odak kayması, gençlerin gelecek hakkında endişe duymalarına ve sebep olmuştur.

2.2.5. 2000 Sonrası Gençlik

2000 sonrası gençliği, son yıllarda hem akademik çevrede hem de medya ve günlük yaşamda çok fazla konuşulan ve üzerine tartışılan bir konu olmuştur. Bu çalışmanın konusunu oluşturan 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında yer alan gençleri tanımlamak noktasında 2000 yılından sonra dünyaya gelmiş olan gençlerin önemi büyüktür ancak bu noktada bir konuya dikkat çekmekte ve bir ayrıma gitmekte yarar vardır. 2000’li yıllarda genç olanlar üzerine yapılacak bir analiz, zorunlu olarak hem 1980-1995 yılları arasında hem de 2000’lerin ilk yıllarında doğan kişileri kapsayacaktır. Bu nedenle şunu açıklamakta fayda vardır ki 2000-2012 yılları arasında doğan bireylerin oluşturduğu nesil, kuşak araştırmacıları tarafından “Z Kuşağı” olarak nitelendirilmektedir ve bu kuşak ile önceki kuşak olan Y kuşağı arasında bazı farklar mevcuttur. Bu farkların başlıca sebebi ise bütün dünyada teknolojik gelişmelerin 2000’li yıllarda hızlanmasıyla birlikte dijital teknolojilerin toplumsal yaşamın sıradan pratikleri haline gelmesidir. Her ne kadar kuşaklara X, Y, Z gibi isimlerin verilmesi, çoğunlukla pazarlama veya insan kaynakları alanlarının benimsediği bir yöntem olsa da Z

kuşağı ile ilgili araştırmalarda genellikle bu tanımlamaya rastlanmaktadır. Bu nedenle, bu başlık dahilinde dijital teknolojilerin hakim olduğu bir günlük yaşamın gençleri nasıl etkilediği konusuna değinilirken, tanımlamayı kolaylaştırmak amacıyla, “Z Kuşağı” adlandırması tercih edilecektir.

Dijitalleşmenin günlük yaşamın bir parçası olmasıyla birlikte Y kuşağı dijital teknolojileri sonradan öğrenmek durumunda kalmıştır ancak Z kuşağı bu teknolojilerin hâlihazırda kullanıldığı bir dünyanın içine doğmuşlardır. Bu dönüşüm tarihinde bir kırılmaya yol açarken aynı zamanda gençliğin de değişime uğramasına sebep olmuştur. Bu değişime istinaden Marc Prensky (2001), 2000 yılı ve sonrasında doğan nesli “*dijital yerliler*” (digital natives), teknolojinin içine doğmayıp gelişmelerin ortaya çıkma sürecine tanık olan bireylerden oluşan önceki kuşağı ise “*dijital göçmenler*” (digital immigrants) olarak tanımlamıştır. Bu durumda, bugünün gençleri son dönem teknolojik araçlar olan akıllı telefonlar, tabletler, bilgisayar oyunları ve internet ürünleri gibi yeni teknolojilerle çevrili bir hayatın içinde yetişmişlerdir. Örneğin, TÜİK’in (Türkiye İstatistik Kurumu) (2020a) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’na göre 2020 yılında Türkiye’de 16-24 yaş arası gençlerin % 94,2’si ve 25-34 yaş arası genç yetişkinlerin % 98’i cep telefonu kullanmaktadır. Aynı araştırmaya göre, 16-24 yaş arası gençlerin %91,8’i ve 25-34 genç yetişkinlerin %93,5’i interneti düzenli olarak kullanmaktadır. Oldukça yüksek olan bu oranlar ülkenin genç nüfusunun teknolojiden geniş bir şekilde yararlandığını göstermektedir. Bu teknolojik dönüşümün gençlerin yaşamlarında ve kimliklerinde ne tür etkileri olduğunu ele almak önem taşımaktadır.

Z kuşağının özelliklerine kısaca değinmek gerekirse, ilk olarak Z kuşağının teknolojiyle birlikte büyümelerinden kaynaklı olarak hayatı algılama biçimlerinin dönüşmesi dikkate değer görünmektedir. Evrim Kuran’ın (2019: 41) farklı sosyo-kültürel temellerden gelen ve 2000-2006 yılları arasında doğmuş olan toplamda 2764 gençle yaptığı araştırmada, “*akıllı telefon kullanma alışkanlıklarından, sosyal medya kültürlerine, hobilerinden, okuma alışkanlıklarına, müzik beğenilerinden spora, marka tercihlerinden rol modellerine, meslek planlarından hayallerine ve sorunlarla baş etme biçimlerine*” kadar birçok konuda sorular sorularak bu gençleri tanımak amaçlanmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre Kuran, öncelikle Z kuşağının birçok yönden sosyo-ekonomik farklılıklara rağmen homojen bir kitle olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle, dönemin ruhu Türkiye’de yaşayan Z kuşağının belirli ortak özellikleri edinmesini sağlamıştır. Örneğin,

dijital medyanın yaşamın birçok boyutuna sızmış bir döneminde dünyaya gelen Z kuşağı gençleri sürekli maruz kaldıkları dijital imajlardan dolayı Kuran tarafından “görsel öğrenici” olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak, Kuran (2019: 36) (McKinsey’in 2019 yılında yayınladığı “*True Gen: Generation Z and Its Implications for Companies*” raporuyla uyum içerisinde) Z kuşağının “*tek bir kimlik tanımlamayı reddedişleri, iletişimkolik, diyaloga açık ve gerçekçi*” tutumlarıyla dikkat çektiğini belirtmektedir. Bu sonuçlara benzer olarak Türk (2019) ise Z kuşağını “*akışkan kişilikli, stresli ve küresel bakış açısına sahip, buyurucu yaklaşımlardan nefret eden yeni medyanın içinde doğmuş olan bu neslin görsel zekâları geçmiş kuşaklara oranla daha yüksek*” sıfatlarıyla tanımlamıştır.

Teknolojik gelişmelerin günlük yaşamı bu denli geniş çapta dönüştürdüğü ve yeni olasılıklar yarattığı bu çağda beklenenin aksine işsizlik ve gelecek kaygısı gençler için büyük bir problem olmaktadır. Bu konuya, gençlerin yaşamlarını çevreleyen alanların irdelendiği bir sonraki bölümde daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

2.3. Gençlik Sosyolojisinde Yapı-Fail Sorunu

Çalışmanın daha önceki bölümünde yapı-eylem ilişkisi, gençlik bağlamının dışında tutularak, ilk olarak yapıya öncelik veren, sonra eyleme odaklanan ve son olarak yapı ve eylem zıtlığının arabulucu bir yöntemle üstesinden gelmeye çalışan üç ana sosyolojik akım ile incelenmiştir. Bu bölümün ilk başlıklarında ise gençlik kavramının Batı toplumlarında ve Türkiye’de tarihsel gelişimi, yapı-eylem ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın bu evresinde ise, gençlik sosyolojisi dahilinde yürütülen çalışmalarda geniş çapta yer alan yapı-fail tartışmalarına değinilecektir.

Günlük yaşamda gerçekleşen her karşılaşmanın bir iktidar ilişkisini doğurduğu varsayımından (Foucault, 1990: 258) hareketle, gençlik odaklı bir çalışmanın sağlıklı bir şekilde tasarlanması için sadece gençlik eylemliliğinin değil, aynı zamanda gençlerin yaşamlarını çevreleyen iktidar alanlarının da ele alınması gerekmektedir. Bu yöntem doğrultusunda, bu bölümde öncelikle iktidar kavramı hakkında çeşitli araştırmacılar tarafından üretilen düşüncelere yer verilerek gençlerin yaşamlarını çevreleyen alanlardaki iktidar ilişkileri irdelenecek ve ardından gençlik eylemliliğinin ifade ettiği anlamlar incelenecektir. Son olarak ise, gençlik eylemliliği ve iktidar alanları arasındaki etkileşimli, zaman zaman uyumlu fakat çoğu zaman da karşıt olan ilişkinin hangi yaklaşımlarda ele

alındığı üzerinde durulacaktır. Daha önce belirtildiği üzere çalışmanın bir sonraki bölümünde bu ilişkinin izleri 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması özelinde incelenecektir. Bu nedenle, gençlik sosyolojisi çerçevesinde üretilen yapı-fail tartışmalarına değinmenin, çalışmanın bir sonraki bölümünün kuramsal temelini sağlamlaştırmak açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Gençlik odaklı yapı-fail ilişkisini anlamak için öncelikle yapıya atfedilen “iktidar” kavramıyla başlamak uygun olacaktır. Sosyal yaşantı içerisinde bireylerin yaşantılarını saran bir kavram olarak iktidar söz konusu olunca kural koyucu kimliğiyle akla ilk gelen devlet iktidarının sunduğu anlamlardan çok daha fazlası mevcuttur. Bu bağlamda iktidar, sosyal ilişkilerin en küçüğünden en büyüğüne her bir boyutunda var olan ve bireyler arasındaki etkileşimin doğasını belirleyen bir alan olarak ele alınmaktadır. Emerson’un iktidar anlayışı, sosyal yaşam içerisinde güç ilişkilerinin birer tasarım olarak nasıl dolaşıma girdiğini açıklamak konusunda temel bir anlayış sunmaktadır. Emerson’a (1962) göre bir bireyin diğeri üzerinde kurduğu tahakküm, o kişinin iktidar öznesi olduğu anlamına gelmemektedir çünkü onun da başkası tarafından baskı altında tutulduğu durumlar muhakkak vardır. Bu noktadan hareketle Emerson (1962), iktidar kavramını aktörlerden ziyade sosyal ilişkiler içerisinde aramak gerektiğini belirtmektedir. Sosyal ilişkiler genellikle taraflar arasında karşılıklı bağımlılık bağlarını gerektirmektedir. Bir birey, bir başkasının onayıyla hedeflerine ulaşabilir durumdaysa, bu ilişkinin karşılıklı bağımlılık içerdiği söylenebilir. Emerson (1962), karşılıklı bağımlılık nedeniyle, her bir tarafın diğerrinin davranışlarını kontrol edebilmesinin az ya da çok zorunlu olduğunu belirtmektedir. Bu durumda iktidar, sosyal ilişkiler içerisinde bir etkileşim biçimi olarak anlamlandırılmaktadır.

Emerson’un öne sürdüğü sosyal ilişkilerin her boyutunda var olan iktidar anlayışına ek olarak Foucault da iktidar kavramını kurumsal ilişkilerin yarattığı iktidar örüntülerinin ötesine, toplumsal ilişkilerin en ücra noktalarına taşımaktadır. Foucault, iktidar alanlarını günlük yaşam içerisinde en fark edilmeyen ve doğal sayılan insan ilişkilerinde aramaktadır. Foucault (2007:73), iktidar ilişkilerini şu sözlerle tanımlamaktadır:

“İktidar aşağıdan gelir; yani iktidar ilişkilerinin kökeninde ve genel kalıp olarak, egemen olanlarla onlara bağımlı olanlar arasında ikili bir karşıtlık, yukarıdan aşağıya ve toplumsal bünyenin derinliklerine değin gitgide daha kısıtlı gruplar üzerinde etkisini gösteren o ikilik yoktur. Daha çok üretim aygıtları, aileler, kısıtlı gruplar, kurumlar içinde oluşan ve rol oynayan güç ilişkilerinin, toplumsal bünyede boylu boyunca oluşan çatlağın etkilerine destek oluşturduklarını varsaymak gerekir. O

zaman bu ilişkiler, yerel çatışmaların içinden geçen ve onları birbirine bağlayan genel bir güç çizgisi oluşturlar, tabii aynı zamanda da, yeniden dağıtım, aynı çizgiye getirme, türdeşleştirme, diziler halinde düzenleme, aynı odakta birleştirme gibi işlemleri yapmaya girişirler. Büyük egemenlikler, tüm bu çatışmaların yoğunluğunun sürekli desteklediği hegemonik sonuçlardır.”

Foucault’un sosyal kuramında iktidarın ortaya çıktığı bir merkezin olmadığı dikkati çekmektedir. İktidar daha çok bir ağ gibi sosyal ilişkilerin her bir boyutunda ve biçimleniminde hatta günlük yaşamda gerçekleşen her bir karşılaşmada mevcuttur. Günlük yaşamın en sıradan boyutlarında bile iktidar üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu durumda iktidar, sürekli olarak toplumsal alanda dolaşım halindedir. İktidarın toplumsal alanda işlevsel olması için ise baskın tarafın üstünlüğünün ikincil olan tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak, baskın olanın iktidarı kendi içinde hâlihazırda mevcut bir güç değildir; onun açığa çıkması ve fark edilir olması için başka bir özne tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Foucault’un karşılıklı bir rıza ilişkisine dayandığı iktidar kavramını ele alan Sercombe’ye (1997) göre iktidar bazen zorla kabul ettirilse de çoğu zaman iktidar sistemi içerisinde hiç fark edilmeden bir işbirliği düzeni aracılığıyla işlev görmektedir. Bu durumda tahakküm kuranlar, üzerinde tahakküm kurulanların rızasıyla iktidar öznesi konumuna gelebilmektedir. Başka bir ifadeyle, hegemonya, bir bireyin veya bir grubun sahip oldukları gücü başka bir bireye veya gruba devrettiğinde işlevsel olmaktadır. Aynı birey veya grup gücünü devretmeyi bıraktığında iktidar ilişkisi de şekil değiştirmekte ve hatta bazen yok olmaktadır (Sercombe, 1997).

Sercombe (1997), bireylerin sahip oldukları gücü başkalarına devretmeleri durumunu toplumsal iktidar ilişkilerinin temeli olarak açıklamakta ve bu ilişkinin taraflarını ise “seçmenler” (constituency) ve “delegeler” (delegates) kelimeleriyle tanımlamaktadır. Seçmenler kendi adlarına hareket etme yetilerini delegelere bırakarak aslında bir işbirliği sistemi içerisinde bir birliğe dahil olmaktadır ve bu düzen içerisinde kolektivitinin tek bir bireyden daha güçlü olduğu kanısı hakimdir. Bu durumda, bahsi geçen işbirliği, hem bireyin bir iktidar düzenini içselleştirmesine yol açmakta hem de bu ilişkiden doğan kolektiviteden güç kazanmasını sağlamaktadır. Sercombe’ye (1997) göre, toplumdaki iktidar ilişkilerinin iki boyutlu doğası, onların tamamen “kötü ve zarar verici” olarak tanımlanmasını engellemektedir. Bu ilişkiler, sadece bireyin iktidar öznesine boyun eğmesini sağlayan ve onu bir hegemonya düzeni içerisinde nesneleştiren bir sistemin parçaları olarak değil aynı zamanda toplumsal yaşantıyı düzenleyen bir işbirliği sistemi olarak da görülebilir. Zira işbirliği sistemleri bireyin bilinçli bir şekilde kabul ettikleri gerçeklikler değildir; birey bu

sistemlerin içine doğmakta ve çoğu zaman sorgulamaksızın onları kabullenmektedir. Ancak, bu durum bireyin iktidar sistemlerine karşı tamamen güçsüz olduğu anlamına gelmemektedir. Bireyin bir insan olarak eylem gücü her zaman bakidir ve gücünü başkasına devretmeme tercihini kullanmak için eylem alanı bulunmaktadır.

Sercombe (1997) iktidar ilişkileri hakkındaki görüşlerine etik çerçevesinden bakarak devam etmektedir. Sercombe'ye (1997) göre *“bir güç ilişkisi, gücün gönüllü olarak ve zorlama olmaksızın devredildiği yerde meşrudur”*. Bu durumun aksine, bir tarafın diğeri üzerinde baskı kurarak tahakküm sağlaması ise etik endişeleri doğurmaktadır. İktidar ilişkilerini etik temasıyla ele alan Sercombe, gençlik grubu ve gençlik çalışanları arasındaki ilişkileri örnek alarak etik temaları dört temel noktada incelemektedir. Bu boyutlardan ilki, iktidar sahibi olarak nitelenen delegelerin seçmenleri üzerindeki etkisini kötüye kullanmasıdır. İktidar sahipleri haksız kazanç elde etmek için ellerindeki gücü etik olmayan bir şekilde kullanabilirler. Sercombe, *“yozlaşma”* (corruption) olarak adlandırdığı gücü kötüye kullanma sürecinde *“birinin çıkarını artırma yönünde doğal bir eğilim”*in var olduğunu belirtmektedir. Bu eğilime bağlı olarak iktidarın sahibinin kaynağı olduğu etik endişelerin bir diğeri ise *“baskı”*dır (oppression). Sercombe'ye (1997) göre *“baskı, bir kişinin seçmenlerinden aldığı gücü yine seçmenlerine karşı kullanması anlamına gelmektedir”*. İktidar ilişkilerinin üçüncü etik boyutu ise *“bağımlılık”* (dependency) veya *“bağımlılığın teşvik edilmesi”*dir. Bağımlılık, bireysel gücünü bir iktidar öznesine devreden kişinin o kişiye bağımlı olmak dışında bir seçeneğinin olmadığı yönünde bir algı oluşturulması anlamına gelmektedir. Son olarak ise, *“güçlendirme”* (empowerment) boyutu gelmektedir. Bir seçmen veya seçmen grubunun içinde bulundukları iktidar ilişkilerinin farkında olmaları sürecini içeren *“güçlendirme”*, olumlu bir süreci ifade etse de bu farkındalık sayesinde bu ilişkilerden yarar sağlamaya çalışılması durumunda etik sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, post-yapısalcılığın öncülerinden Foucault iktidar kavramını insan etkileşiminin olduğu her yerde ve her zaman var olan özelliğiyle incelerken, gençlik araştırmacısı Sercombe ise iktidar kavramını kişinin kendi gücünü başkasına devretmesi ve kendi adına davranma yetkisini vermesi bağlamında ele almıştır. Her ne şekilde olursa olsun iktidarın var olabilmesi için karşılıklı bir ilişkinin varlığı gerekmektedir. Gençlik sosyolojisi dahilinde yürütülen çalışmalarda yapı-fail ilişkileri söz konusu olunca gençlik grubunun karşısında toplumsal sınıflar ve toplumsal cinsiyet gibi uzun tarihsel süreçlerde inşa edilmiş

sosyal yapıların konumlandığı dikkate değer bir gözlemdir. Bu nedenle, iktidar göstergeleri olarak sosyal yapıların karşısında gençlik failliğinin yer alması gençlik sosyolojisinde son derece yaygın bir yaklaşımdır. Bu iki alanın toplumsal yaşantıdaki bazen karşıt ve bazen de uyumlu birlikteliği son yıllarda yürütülen gençlik odaklı çalışmalarda sıklıkla irdelenen bir konu haline gelmiştir. Ancak bu ilişkinin oluşturduğu çerçeveye geçmeden önce gençlik failliğinin ifade ettiği anlamları ele almak gerekmektedir.

White ve Wyn'in (1998) belirttiği üzere, gençlik failliği üzerine yapılan tartışmaların temelinde, sosyoloji disiplininde de uzun süredir tartışılan kolektif ve bireysel eylemin kaynağında özgür iradenin mi yoksa toplumsal belirlenimin mi olduğu sorusu yatmaktadır. Bu noktadan hareketle, tezin bir önceki bölümünde de ele alınan yapısal, iradeci ve etkileşimci olmak üzere üç bakış açısından oluşan yapı-fail kuramlarına benzer olarak gençlerin eylemlerinin yapılar tarafından belirlendiğini öne süren determinist yaklaşımların, ilgili eylemlerin gençlerin kendi iradeleri doğrultusunda gerçekleştiğini vurgulayan iradeci bakış açısının ve bu iki karşıt bakışı entegre eden yaklaşımların varlığı söz konusudur.

Yukarıda belirtilen determinist ve iradeci yaklaşımların oluşturduğu karşıtlığın Gençlik çalışmalarında büyük yer tutan iki yaklaşımda da baskın olduğu görülmektedir. Gençlik konusuna kültürel bakış açısıyla yaklaşan çalışmalar daha çok gençlik eylemliliğini vurgularken, aynı gruba yetişkinliğe geçiş süreçleri çerçevesinden bakan geçiş çalışmaları ise dikkatleri yapısal özelliklere çekmektedir. Bu karşıt iki çalışma disiplininin ilki yapının belirleyiciliğini görmezden gelirken, ikincisi ise gençlik eylemliliğinin gücünü odak dışı bırakma eğilimindedir ve bu bağlamda geleneksel sosyolojinin yapı-fail karşıtlığına paralel bazı anlamlar üretmektedir (Bessant , Pickard, & Watts, 2019). Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, White ve Wyn'e (1998) göre determinist yaklaşımlar, gençlerin yaşantılarında yer alan baskıcı boyutlara gereğinden fazla odaklanırken, gençlerin tamamen özgür iradeleriyle hareket ettiğini öne süren yaklaşımlar ise "*gençleri gerçekte olduğundan çok daha güçlü sosyal aktörler*" olarak göstererek yanlış bir yargıya sebep olmaktadır. White ve Wyn (1998), bu tür tek taraflı bakış açıları yerine tarihsel ve ilişkisel bir yaklaşımın benimsenmesinin ve gençlik failliğinin "*sınıf, toplumsal cinsiyet ve etnisite*" gibi toplumsal yapılarla ilişkili bir biçimde ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Gençlik failliğini anlamının yolu, sosyal yaşamın yapı-fail ilişkilerinin oluşturduğu dinamikler tarafından inşa edildiğini kabul etmekten geçmektedir. Bu ön kabulden sonra White ve Wyn, gençlik failliğini birkaç boyut altında kategorize etmiştir. İlk olarak, gençlik failliği aslında gençliğin

tercih ettiği eylemlerden oluşmaktadırdır. Ancak, bu noktada gençlerin tercih ettiği eylemlerin sınırlarının hâlihazırda var olan sosyal ilişkilerin oluşturduğu yapıların sunduğu seçenekler tarafından belirlendiğini belirtmek gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, tercihler sonucu ortaya çıkan kolektif veya bireysel gençlik eylemleri sosyal yapılardan bağımsız sadece gençlerin iradesini gözetken şekilde gerçekleşmemektedir. White ve Wyn'in (1998) gençlik failliği kategorizasyonunda ikinci sırada ise gençlerin var olan yapıların bazı yönlerinin değişmesi, yeniden inşa edilmesi veya korunmasında bireysel veya kolektif olarak oynadıkları role atıf yapan bir eylem türü yer almaktadır. Son olarak White ve Wyn (1998), var olan toplumsal düzenin tamamıyla değişmesi noktasında gençlerin bir devrim motivasyonu ile kolektif eylemlerde bulunma potansiyeli üzerinde durmaktadır. Bu denli büyük bir amaçla ve politik ideallerle kolektif olarak hareket eden gençliğin eylemleri öncelikle toplumsal hareketlere dönüşme potansiyeline sahiptir. Bütün toplumu etkisi altına alan bir hareket ise sosyal yapıların yıkılıp yeniden inşa edilmesine yol açma gücüne sahiptir.

White ve Wyn'in üç boyutlu faillik şemasına ek olarak Raby'nin (2005) “*direnış*” olarak faillik kavramına da değinmekte yarar vardır. Raby (2005), direniş içeren eylemin Modern ve Postmodern Dönem'lerde farklı anlamlar taşıdığını öne sürmektedir. Direniş içeren eylemin Modern Dönem'de taşıdığı anlamı kavramak için Giroux'un anlayışından yola çıkan Raby'e (2005) göre, “*direnış ezilenin deneyiminden ve baskıya karşı verdiği tepkiden ortaya çıkmaktadır*”. Bu tanımlamadan yola çıkarak Marxist direniş anlayışının izlerini sürmek mümkündür. Modern anlamda direniş kolektif birlikten doğan bir gücün var olan düzeni devireceği yönünde bir umudu taşımaktadır.

Direnışin kolektif bir doğayla var olan düzeni değiştirmek amacıyla ortaya çıkacağı düşüncesi sınıfsal eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklere karşı yürütölen toplumsal hareketleri akla getirmektedir. Sınıfsal eşitsizlikler söz konusu olduğuunda Paul Willis'in gençlik alt kültürleriyle ilgili sınıf odaklı okumalarını içeren *Learning to Labour How Working Class Kids Get Working Class Jobs* adlı kitabının açılışında başlattığı tartişma oldukça açıklayıcıdır. Willis (1977:1) kitabına şu cümlelerle başlamış ve bir tartişma sorusu ortaya atmıştır:

“Orta sınıf çocukların nasıl orta sınıf işlerde çalıştığını açıklamakla ilgili zor olan şey, neden başkalarının onların bunu yapmasına izin verdiğidir. İşçi sınıfı çocukların nasıl işçi sınıfına ait işlerde çalıştığını açıklamakla ilgili zor olan şey ise onların neden bu duruma meydan verdikleridir.”

“Gençler toplumsal yapıların sınırlayıcı seçenekleri içerisinde kendilerine biçilen yaşantıları yaşamak zorunda mı bırakılmaktadır yoksa özgür iradeleriyle bütün sınırları aşabilecekken bunu yapmamayı mı tercih etmektedir?” sorusu önem taşımaktadır. Bu çalışmada Willis (1977: 2), sınıfsal olarak dezavantajlı grupta yer alan gençlerin direniş biçimlerinin bir bölümünü oluşturan okul-karşıtı alt-kültürün aslında bu gençlerin sonunda ebeveynleri gibi işçi sınıfı meslekleri edinmelerine yol açtığını savunmaktadır. Böylelikle, var olan eşitsiz toplumsal düzen yeniden üretilmekte ve bir norm kabul edilen toplumsal eylem şemalarından bir çeşit “*sapma*” (Raby, 2005) olarak nitelendirilebilecek direniş hareketi bile ilgili düzenin sürekliliğine hizmet etmektedir. Direnişin ikinci boyutu ise gençlerin kendilerine ait kültürlerini kullanarak hegemonyanın ürettiği anlamları birer direniş aracı olarak kendilerine mal etmeleri, yapı bozumuna uğratmaları ve yeniden inşa etmeleridir (Raby: 2005). Raby’nin (2005) Hebdige’den aktardığı üzere “*ideoloji, üretimin 'gerçek ilişkilerini' gizlemektedir ve alt kültürler, bu durumda anlamların çarpıtılmasıyla hegemonyaya meydan okumaktadır. Baskın maddi nesneler ve göstergeler gençlik alt-kültürleri tarafından kendilerine mal edilmekte, daha sonra yeniden düzenlenmekte veya... onlara yeni, kalıcı anlamlar verilmektedir*”. Gençlik, kitle kültürlerine eleştirel yaklaşarak onların taşıdığı anlamları dönüştürmekte ve alt-kültürlerinin bir parçası haline getirmektedir. Bu dönüşüm süreci ise gençliğin, kitle kültürünün içerdiği baskın anlamları araçsallaştırarak onlara direnmesi anlamına gelmektedir.

Gençlik alt-kültürlerinin baskın anlamları kendilerine mal ederek yeniden inşa ettiği ve bu yolla baskın yapılara direndiği düşüncesi, Postmodernite’nin anlam ve hakikat sorunsalına örnek teşkil edebilir. Daha önce de bahsedildiği üzere Postmodernite mutlak yargıların ve hakikatlerin bulanıklaştığı ve gerçeklik kavramının şüphe uyandırdığı bir dönemi ifade etmektedir. Kapitalizmin son dönem ekonomik biçimlenimi olan neoliberalizmin sunduğu kimlik stratejisinin de etkisiyle hakikatin kişiselleştirildiği ve birey tercihlerinin hepsinin mubah olduğu bir yaşam idealize edilmektedir. Durum böyle olunca gençlik grubunun yaşantılarıyla ilgili kendi inisiyatifleriyle yaptıkları tercihler de önem kazanmıştır. Bu noktaya “*tercih biyografileri*” (choice biographies) kavramı aracılığıyla değinen Ulrich Beck’e (2019: 196-197) göre postmodern toplumda bireylerin kendi yaşantılarıyla ilgili ayrıntıları seçme özgürlüğü vardır ve postmodern dünyada hakim yaşam biçimi “*bireyselleşme*” süreciyle tanımlanmaktadır. Modern dünya düzeninin hakim yapıları olan toplumsal sınıf ve aile gibi kurumlar artık bireyselleşmenin getirisi olan bir anlam bulanıklığına yenik düşmüşlerdir. Bireyselleşme ile birlikte toplumsal sınıflar ve hakim

yapılar arasındaki keskin çizgiler artık önemini yitirmeye hatta ortadan kaybolmaya başlamıştır. Beck'in (2019: 197) ifadesiyle “*yaşam dünyasında toplumsallığın yeniden üretim birimi bireyin kendisi*” haline gelmiştir. Bu durumda, birey tercihleri baskın yapıların sınırlayıcılığını aşarak yeni gerçekliğin bir parçası olarak görülmektedir.

Beck'in “*tercih biyografileri*” kavramı, son yıllarda gençlik sosyolojisindeki yapı-fail tartışmalarının üstesinden gelmek ve bir orta yol bulmak için sıklıkla kullanılmaktadır (Woodman, 2009; Threadgold, 2011; Roberts, 2012). Woodman'ın (2009) da belirttiği gibi Beck'in tercih biyografileri çerçevesinden ele alınan gençlik grubunun yaşamları “*daha fazla seçime açık hale geldiği ve kişisel olarak inşa edilmeye ihtiyaç duyduğu günümüz Batı dünyasında ortaya çıkmaktadır*”. Postmodern bireyselleşmenin kişisel tercihleri ön plana çıkarması ve dolayısıyla özgürleşmeyi de beraberinde getirdiği önermesiyle daha anlamlı hale gelen Beck sosyolojisi, temelinde gençlik odaklı yapı-fail sorununu etkileşimci bir bağlamla aşmaya çabalasa da faillığe daha fazla eğildiği ve sosyal eşitsizlikleri görmezden geldiği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Woodman, 2009).

Gençlik sosyolojisinde yapı-fail sorununu aşma çabasıyla etkileşimci bir yaklaşım üreten başka bir isim ise Karen Evans'tır. Evans (2002) “sınırlı faillik” kavramı aracılığıyla “*geçmişin deneyimleri, mevcut anda mevcut olan fırsatlar ve olası geleceklerin algılarıyla şekillenen, toplumsal olarak konumlandırılmış bir süreç olarak failliğin merceğinden*” bakmayı amaçlamaktadır. Böylelikle Evans, Beck'in gençlik failliğine gereğinden fazla odaklanarak yapının yarattığı eşitsizlikleri görmezden geldiği yönünde eleştirilen yaklaşımının eksikliğini gidermek amacıyla sadece gençlik failliğine değil aynı zamanda yapının sınırlayıcılığına da önem veren “*sınırlı faillik*” kavramını geliştirmiştir. Evans'ın yaklaşımında gençliğin failliğine büyük bir güç atfedilirken, yapıların sınırlayıcı doğası da göz ardı edilmeyerek bazı durumlarda yapıların gençlik eylemlerini kısıtladığı ve hatta engellediği durumlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu durumda gençlik failliği, genç bireylerin biyografilerine mühürlenmiş olan yapısal kodların izlerini taşımaktadır ve böylelikle eylem ve yapı birbirleriyle ilişkili bir konuma sahiptir. Evans (2002), bu hem yapıya hem de eyleme gerekli dikkati çekmek amacıyla karşılıklı ilişkinin incelenmesi sürecinde takip edilmesi gereken üç noktayı vurgulamaktadır:

- Yapı/fail tartışmasındaki ikilemlere yeniden dönüşe karşı koymanın bir yolu olarak kültürel formların ve bunların kolektif ve bireysel eylemdeki yerlerinin anlaşılması;

- Öznellikleri daha ayrıntılı bir şekilde açıklamak ve sosyal ilişkileri birbirine bağlamak için yaşam akışı kavramlarının genişletilmesi; ve
- Sosyal öğrenme teorilerinin öğrenen kimliklerine ve öğrenme kariyerlerinin de yetişkinliğe ve yaşam sürecinin tamamına genişletilmesi.

Gençlik çalışmalarında yapı-fail ilişkisini dengeli bir şekilde incelemeyi amaç edinen bir başka yaklaşım ise Pierre Bourdieu'nun kavramlarının Gençlik çalışmalarına uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, Bourdieu'nun yapıya tekabül eden alan kavramı ve birey eylemlerinin incelenmesinde araç görevi gören habitus ve sermaye kavramları, geleneksel sosyolojinin yapı-fail çalışmalarında bir tarafa öncelik vermesi sorununu aşmak için uygun bir yöntem sunmaktadır. Sayer'in (2011) de belirttiği gibi *“alan ve sermaye kavramları, tek boyutlu sınıf görüşlerinden kaçmamıza ve farklı sermaye biçimlerine karşılık gelen birkaç boyutu kabul etmemize izin vermektedir. Ayrıca, eşitsizliğin derecelerini fark edebilmemiz için sınıflar arasında ayrım çizgileri çekmek zorunda kalma sorunundan da kaçınılmaktadır”*. Bourdieu, ilgili kavramları kullanarak yapıyı ve eylemi birleştirici bir yaklaşım sunmuştur ve gençlik çalışmalarında özellikle son yıllarda bu yaklaşıma sıklıkla başvurulmaktadır.

Çalışmanın bir önceki bölümünde de belirtildiği üzere Bourdieu sosyolojisinin ilişkisel özelliği dolayısıyla sınıf, toplumsal cinsiyet veya kültür gibi alanlar ve aynı zamanda birey eylemleri birbirinden farklı birer nosyon gibi değil, tam aksine birbirleriyle ilişki içerisinde incelenmelidir. Bourdieu (1992: 97), *“sosyal dünyada var olan ilişkilerdir - failer arasındaki etkileşimler veya bireyler arasındaki özneler arası bağlar değil, nesnel ilişkiler”* diyerek toplumsal yaşantı içerisinde sadece failer arasındaki değil aynı zamanda fail ve yapı arasındaki her karşılaşmayı bir ilişki bağlamında değerlendirdiğini belirtmektedir. Bourdieu'nun kurduğu bu bağlam, toplumsal bir kategori olarak gençlik grubunun da onları sarmalayan alanlarla ilişkileri çerçevesinde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Bu durumda Bourdieu sosyolojisinde asıl dikkat edilmesi gereken noktanın ilişkisellik olduğu söylenebilir. Yapı ve fail arasındaki bağı kuran ve dengeli bir araştırma olanağı sağlayan şey, yapının eylemi ve eylemin de yapıyı oluşturduğunu varsayan Bourdieu'nun ilişkisel yöntemidir.

Sonuç olarak, Bourdieu, toplumsal alanlarda *“çeşitli ekonomik, politik, sembolik veya kültürel sermayeye sahip olanların bu türden daha fazla sermayeyi elde etmek için*

başkalarıyla yarışmaları” dolayısıyla oluşan iktidar ilişkilerini yaklaşımının temelinde konumlandırmaktadır (Bessant , Pickard, & Watts, 2019). Bu tür bir bakış açısı, toplumsal yaşamın boyutlarını inceleyen araştırmacının her veriyi bir ilişki olarak incelemesine sebep olmaktadır ve araştırmacı bu yöntemi takip ederek yapı-fail ayrımının üstesinden gelmiş olacaktır. Aynı zamanda Bourdieu’nun ilişkisel sosyolojisi, hem yapıya önem veren ve Marx temelli diyalektik yaklaşımının hem de faillğe odaklanan iradeci yaklaşımların aksine toplumsal yaşamın her bir boyutunu bir diğeriyle ilişkilendirerek inceleme imkanı vermektedir.

Görüldüğü üzere sosyoloji disiplininin bir alt dalı olan gençlik sosyolojisi, geleneksel yapı-fail kuramları etrafında şekillenen tartışmaların benzerlerine sahne olmuştur ve birçok yaklaşım diğer yaklaşımları dışarıda bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Yukarıda yer verilen yaklaşımlarda da görüldüğü gibi iktidarın çeşitli görünümleri toplumun her bir boyutunda mevcuttur ve aynı şekilde iktidarın olduğu her yerde birey eyleminin de varlığı söz konusudur. Bu sebeple, kapsayıcı bir analiz yöntemine ihtiyaç duyan gençlik sosyolojisi literatüründe yapı-fail konusuna etkileşimci bir çerçeveden bakan yaklaşımlar son yıllarda tercih edilmektedir. Bu çalışmada da 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması özelinde incelenecek olan gençlik eylemliliği, iktidar alanlarıyla ilişkili bir zeminde konumlandırılmıştır. Bu bağlamda yapılan analiz için Bourdieu’nun ilişkisel sosyolojisi, ekonomik ve bireysel / nesnel ve öznel olanın nasıl birlikte inşa edildiğini göstermeye olanak vermesi açısından önem taşımaktadır.

3. BÖLÜM

2000 SONRASI BAĞIMSIZ TÜRK SİNEMASINDA GENÇLİĞİN YAPI-FAİL İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Bourdieu'ya göre sosyolojinin görevi, *“toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların en derine gömülü yapıları kadar, bu yapıların yeniden üretimi ya da dönüşümünü sağlama eğilimi gösteren mekanizmaları da gün yüzüne çıkarmaktır. Bu evrenin özelliği, onu oluşturan yapıların, deyim yerindeyse ikili bir yaşamı olmasıdır”* (Wacquant L. , 2003: 17). Bourdieu sosyolojisinde büyük önem arz eden toplumsal yapıların devamlılığını sağlayan mekanizmalar, yapı-fail ilişkisinin veya etkileşiminin ifadesidir. Çalışmada daha önce de belirtildiği gibi Bourdieu teorisinde toplumsal evreni oluşturan boyutlar olarak yapı ve fail ikiliği, birbirlerini var eden, yeniden üreten ve birbirlerinin sürekliliğini sağlayan bir ilişkiye sahiptir. Bu karmaşık ilişkinin sinemadaki yansımalarını incelemek ise birçok boyutun bir arada değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere gençlik dönemi tanımlanması zor bir kategoridir. Bu zorluğun nedeni belli bir pencereden bakıldığında diğer bakış açılarının dışarıda kalması ve bunun karşılığında gençlik kategorisinin biyolojik, ekonomik, kültürel ve toplumsal olarak birçok farklı anlamla nitelenmesidir. Örneğin, gençliğin çoğunlukla biyolojik bir yaş kategorisi olarak görülmesi, bu kavramın temelde ekonomik olan doğuşuyla çelişmektedir. Öte yandan, gençliğin çocuktan yetişkinliğe geçiş evresi olduğu fikri ne tür bir geçişten bahsedildiği sorusunu akla getirmektedir. Bu geçişin bedenin değişimiyle ilgili biyolojik bir geçiş mi yoksa burada bahsedilen aileye bağımlılıktan bağımsızlığa geçiş veya eğitimden istihdama geçiş gibi süreçler mi olduğu sorularının çok sayıda cevabı vardır çünkü gençlik net çizgilerle tanımlanamayan bir kategoridir. Bu nedenle, daha önce de bahsedildiği gibi, gençlik çalışmalarında iki ana ekol ortaya çıkmıştır: “geçiş çalışmaları” ve “kültürel çalışmalar”. Geçiş çalışmaları çoğunlukla gençlerin yetişkinliğe geçerken yaşadıkları dönüşüm hakkında ekonomik bakış açısıyla incelemeler yaparken, kültürel çalışmalar ise gençlerin baskın kültürler karşısında oluşturduğu alt-kültürlere odaklanmaktadır. Her iki çalışma alanı içerisinde gençlerin yapı ile ilişkilerinin baz alındığı görülmektedir.

Bu çalışma özelinde bir yapı-fail bağlamı kurulmak istendiğinde öncelikle gençlik odaklı yapıların neler olabileceği konusunda düşünmek gerekmektedir. Çalışmanın önceki

bölümünde ele alınan gençlik çalışmaları ve gençlik sosyolojisi alanyazınına bakıldığında gençliğin toplumsal bir kategori olarak ilk defa tanınmaya başlandığı 19. yüzyıl Sanayileşme Dönemi'nden bu yana ekonomik alanla yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda ise gençlik kültürlerinin yükselişiyle birlikte baskın ekonomik yapıların yanında kültürel yapıların da gençliğin yaşamlarını çevreleyen alanlar arasına girdiği görülmektedir. Postmodernite adıyla anılan bu dönemde baskın kültürel yapılar ve kültür temelli iktidar alanı karşısında gençlik failliğinin nasıl şekillendiği yine bir önceki bölümde ele alınan konular arasındadır. Bu bölümde ise gençliği çevreleyen iktidar alanları Türkiye özelinde incelenecektir.

Çalışmanın bu bölümünde takip edilecek izlek, birkaç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, günümüzde Türkiye'de baskın olan ve gençlerin yaşamlarını derinden etkileyen ekonomik ve kültürel alanların ve ardından gençlik failliğini işaret eden habitusların tanımlanması gerekmektedir. Bu nedenle, bu bölümde öncelikle yetişkinliğe geçiş süreçleri ekonomik alanla ilişkilendirilerek ele alınacak ve daha sonra baskın kültürel yapı ile gençlik ilişkisi irdelenecektir. Hem ekonomik hem de kültürel baskın yapıların oluşturduğu alanlar içerisinde gençlik grubunun geliştirdiği pratikler 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasından seçilen örneklerde yer alan gençlik temsilleri aracılığıyla betimlenecek ve sorgulanacaktır. Dolayısıyla, bu bölümde gençlik grubunun yaşamlarına içkin olan toplumsal gerçeklikler ve bu gerçekliklerin sinemadaki temsilleri arasında bir bağlantı kurulacaktır.

Yukarıda belirtilen noktaların anlamlandırılması amacıyla, film çözümlemelerine geçmeden önce kavramları netleştirmek adına sinema-gerçeklik ilişkisi bağlamında Bağımsız Sinemanın tanımı ve tarihine yer vermekte yarar vardır. Bu sayede, toplumsal gerçeklik ile ayrılmaz bir ilişki içerisinde olan sinemanın aynı sosyoloji biliminin yaptığı gibi *“yapıların yeniden üretimi ya da dönüşümünü sağlama eğilimi gösteren mekanizmaları da gün yüzüne”* (Wacquant, 2003: 17) yetisi sorgulanmaktadır.

3.1. Sinema-Gerçeklik İlişkisi Bağlamında Bağımsız Türk Sineması

19. yüzyılın sonlarına yaklaşırken Lumiere kardeşlerin sinematografi icat etmesiyle birlikte sinema hızla bir gösteri aracı olarak insan hayatına girmiştir. Lumierelerin ürettiği ilk filmlerden beri, gerçekliğin görünümünün bir kamera aracılığıyla kaydedilmesi yönetmenlerin üzerine düşündükleri bir konu olmuştur (Armes, 2011: 18). Önceli olan sanat

dallarıyla karşılaştırıldığında, gerçekliği kaydetme ve iletme gücü oldukça yüksek olan sinema, toplumsal hayatta yeni anlamlar üretmeye başladığı daha ilk yıllarda insanları büyülemiş olsa da, güzel olanı olduğu gibi yansıttığı ve sanata estetik bir katkıda bulunmadığı gerekçesiyle pek çok sanat eleştirmeni tarafından sanat olarak değerlendirilmemiştir. Sinema, yüksek kültürün temsilcileri tarafından önce avam bir gösteri aracı olarak algılanmıştır ancak icadının üzerinden birkaç on yıl geçmeden ilk sinema kuramcıları tarafından diğer sanat dallarıyla karşılaştırılarak, onlardan farkları öne sürülmüş ve bir sanat olarak bağımsızlığı daha 1910'larda tartışılır hale gelmiştir. Bu durumda, nesne ile onun göstereni arasındaki farkı kendisinden önceki sanatsal icraatlarla karşılaştırıldığında en aza indirme potansiyeliyle, sinemanın görünen gerçeklikle organik bir bağı olduğu söylenebilir.

Sinema hakkında düşünmüş ve yazmış kuramcıların görüşleri sınıflandırılmak istendiğinde en çok tercih edilen ayrım, biçimci gelenek ve gerçekçi gelenek ikiliğidir. Her iki gelenek içerisinde sinema-gerçeklik düalizmi bağlamında birçok tartışma yürütülmüştür. Tarihsel olarak bakıldığında, sinemanın biçimiyle ilgili incelemelerin, gerçekçi incelemelerden önce ortaya çıktığı görülmektedir. Hem genel olarak sinema üzerine ilk bilimsel tahlilleri öne süren hem de biçimci geleneğe uygun ilk incelemeleri yapmış olan Hugo Münsterberg ve Rudolf Arnheim, sinemanın hammaddesine odaklanarak onu bir sanat olarak kabul ettirme girişiminde bulunmuş ve aynı zamanda onun gerçeklikle bağlantısını kurmaya çalışmışlardır. Sinemanın temelinde hareketli resmin olması nedeniyle diğer sanat dallarına nazaran fiziksel gerçekliğe daha yakın olduğu aşikârdır. Bu nedenle, sinema ve gerçeklik arasında kurulan ilk bağlantı, daha çok toplumsal gerçeklikle değil, görünen gerçeklikle ilgilidir. Bu noktada ilk kuramcıların, sinemanın içeriğiyle veya dolaşıma soktuğu anlamlarla değil biçimiyle ilgilendiği söylenebilir. Münsterberg, sinema ve insan zihninin anlatımcı, öyküleyici ve çözümleyici yapısı arasında bir ilişki kurmaktadır (Andrew, 2010: 65). Bu durumda sinema ve gerçeklik arasındaki ilk bağlantı, sinemanın hammaddesiyle ve araçlarıyla doğal olarak oluşturduğu dilin, insan zihninin süreçleriyle paralel olmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, Münsterberg sinemanın psikolojik gerçeklikle olan bağlantısı üzerinde durmuştur ve ona göre sinemayı özgün bir sanat yapan da tam olarak bu gerçekliğe yakınlığıdır (Buyan, 2015: 21).

Arnheim (1957: 3) ise sinemanın gerçeklikle olan ilişkisini estetik düzeye çekerek, sinema gerçekliğinin algıladığımız gerçeklikten farkını ortaya koymuştur ve bu farklılığın

onu bir sanat yaptığını savunmuştur. Görüldüğü üzere, sinemanın gerçeklikle ilişkisini tartışan ilk kuramcılar, Gestalt disipliniyle hareket ederek sinemanın psikolojik gerçeklik ve algılanan gerçeklik ile ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Münsterberg ve Arnheim, sinemanın gerçekliği yansıtırma potansiyelinden çok, bu gerçekliği nasıl ilettiği konusu üzerinde durarak biçimci geleneğin temsilcileri arasına girmişlerdir.

Sinemanın biçimsel özelliklerine eğilen ve aynı zamanda sinema-gerçeklik arasında bağ kuran bir başka sinema kuramcısı ise Béla Balázs'tır. Balázs (1970: 33), sinemasal konvansiyonların zihinsel süreçlerle benzeştiği konusunda Arnheim ile hemfikirdir ancak sinemaya sesin gelmesi gibi teknolojik gelişmelerin sinema gerçekliğine katkı sağlayacağını savunarak Arnheim'den farkını ortaya koymaktadır. Balázs'a (1970: 197) göre ses, sinemanın yeni dilidir. Sessiz sinema nasıl dünyanın görünümünü tekrar canlandırdıysa, sesli sinema da çevremizin akustikliğini, başka bir deyişle doğanın unutulmuş sesini ve nesnelerin sesini açığa çıkarmıştır. Aynı zamanda Balázs, sinemanın kendi araçlarıyla oluşturduğu biçimin, gerçekliği nasıl oluşturduğuna da değinmiştir. Balázs'a (1970: 31) göre sinema, kurgu ve yakın çekim aracılığıyla gerçekliği açığa çıkarmaktadır. Görünen o ki, Balázs, sinemanın geçirdiği teknolojik evrimin, onu gerçekliğe yakınlaştırdığı iddiasındadır. Özellikle Arnheim'in sinemayı sanat yapan şeyin gerçeklikle olan biçimsel farklılıkları olduğu ve sinema teknolojisindeki her yenilikle birlikte sinemanın gerçekliğe daha çok yakınlaştığı ancak aynı zamanda sanat olmaktan o kadar uzaklaştığı görüşü hesaba katıldığında, Balázs'ın teknolojik yeniliklere karşı iyimser tutumu, sinema ve gerçeklik ilişkisi bağlamında görüşlerin zamanla dönüşüme uğradığını göstermektedir.

Sinemanın toplumsal gerçeklik ile bağlantısının pekiştirilmesi ise, özellikle 1920'lerde, sesin sinemaya gelmesinden önce, altın çağını yaşayan Sovyet Sineması'nın yükselişiyle olmuştur. Hem bu dönemde üretilen filmlerin temaları ve niteliği, hem de yaratılan düşünce ortamı sayesinde sinema, toplumsal gerçeklikle etkili bir beraberlik içerisine girmiştir. Lenin'in, sinemayı bütün sanatlar içerisinde en önemlisi olarak nitelendirmesinin, sinemanın toplumla olan yakın ilişkisiyle bağlantısı vardır. Taylor'a (1984) göre, sinemanın Lenin tarafından bir propaganda silahı olarak kullanılabilmesi, bu sanatın görsel doğasında yatmaktadır. Sergei Eisenstein'in *Potemkin Zırhlısı* (1925) Vsevolod Pudovkin'in *Ana* (1926) filmleri, dönemin komünist ideolojisine uygun anlamlar içeren önemli örnekler olarak anılmaktadır.

Toplumsal gerçeklikle kurdukları yakın ilişki kadar bu ilişkiyi konu edinme ve iletme biçimleriyle anılan Sovyet sinemacılar, çoğunlukla sinemada biçimci gelenek dahilinde ele alınmaktadır. Biçimci gelenekten gelen bir yönetmen ve sinema kuramcısı olarak Sergei Eisentein, sinemanın araçsal olanakları ve yöntemi üzerinde durduğu kadar sinemanın amacı hakkında da bazı incelemelerde bulunmuştur. Eisenstein (1975: 10), kaydedilmiş görüntülerin sadece gerçekliğin birer yeniden üretimi olacağını ve bu görüntülerin kurgu yardımıyla yeni bir anlama büründüğü zaman bir sanat eseri mertebesine eriştiğini vurgularken aynı zamanda sinemanın sosyalist idealleri yüceltme gücüne de değinmiştir. Eisenstein, sanattaki temel estetik prensibin, biçim ve tema ile inşa edilecek olan komünist ideoloji olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre komünist bir sanatçı, elindeki aracı kullanarak komünist devrimin getirdiği ideolojiye katkıda bulunmalıdır. Eisenstein, bir sanat olarak sinemanın gerçeklikle ilişkisinin, sinemanın biçimsel olanaklarının en etkin şekilde kullanılmasıyla kurulabileceği görüşündeydi. Sinemanın en temel anlatı aracı olarak kurgu, aynı toplum gibi, sadece belli bir tasarımla bir araya geldiklerinde anlam kazanan birimlerin birlikteliğini sağlamak ve sinemaya sanat değeri vermektedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi biçimci gelenek, sinemanın gerçeklikle bağlantısını çoğunlukla sinemanın gerçekliği nasıl ürettiği veya yansıttığı üzerinedir. Gerçekçi gelenekte ise sinemanın çoklu imajlar içinden seçim yaparak gerçeği ortaya çıkarma gücü üzerinde durulmaktadır (Özarslan, 2015: 151). Sinemanın ilk yıllarında kuramcıların baskın bir şekilde biçimci çalışmalar yürütmüş olduğu açıktır. Ancak biçimci bakış açısının ardında gelişen ve yavaş yavaş filizlenen bir estetik akım olarak gerçekçi anlayış da 1920’lerde Dziga Vertov’un sinema anlayışıyla görünür hale gelmekteydi. Vertov (1984: 222), kendisinin gerçeklikle kurmuş olduğu ilişkiyi, “*O bir avcı. Bir film sahnesi avcısı. Gerçek sahneleri. Sinematik gerçek...O kendisini bir ofisin içine kapatmaz. Odasının kafesini terkeder. Doğayı resmeder. Gözlemler.*” sözleriyle tanımlamaktadır. Her ne kadar, çoğunlukla Sovyet çağdaşları Eisenstein ve Pudovkin’le beraber biçimci olarak ele alınsa da, gerçekliği sinemanın ve sinemacının mümkün olabilecek en az derecede müdahalesiyle ve olduğu gibi kaydetme ideali, Vertov’u gerçekçi kurama yaklaştırmaktadır.

Estetik bir yöntem olarak sunduğu Sine-Göz (Kino-Glaz) ile hayatı olduğu gibi deşifre etme arzusunda olan Vertov, aynı zamanda otantik film malzemelerinin (yaşam gerçekleri) sinematik yapılara (filmsel-şeyler) dönüşecek şekilde yeniden düzenlenmesiyle oluşacak yeni bir ideolojik anlam sunma sorumluluğu üzerinde ısrar etmiştir. Vertov’a göre gerçeklik,

komünist bakış açısına göre iletilmeliydi. Gerçekliği olduğu gibi yansıtma ve öte yandan komünist ideolojiye paralel anlam üretme çabası çelişkili gibi görünse de, Vertov’a göre bu iki alan diyalektik bir ilişki içerisinde olmakla beraber hayatın kendisi bu iki alanın birleşiminden oluşmaktadır (Petric, 1978).

Sinema-gerçeklik ilişkisi odak noktası olarak ele alındığında Sigfried Kracauer ve Andre Bazin’in sinemada dışavurumcu stili reddeden, gerçekçi tavırlarına (Armes, 2011: 9) değinmek gerekmektedir. Daha önce bahsi geçen yönetmen ve sinema kuramcılarının aksine, sinemanın biçimine değil de “*gerçeği ortaya çıkarma gücü*”ne (Özarslan, 2015: 151) odaklanan gerçekçi kuramlar dahilinde incelenen bu iki sinema düşünürü, sinemanın sahip olduğu olanaklar aracılığıyla, “*insanlığın gerçeklikle uyumlu hale getirilmesi*” (Andrew, 2010: 189) sorumluluğuna odaklanmışlardır. Kracauer (1960: 46), seyircinin günlük yaşantısında fark edemeyeceği nesnel gerçekliği yeniden üretebilme yetisine odaklanmaktadır ve dış dünyanın bu tür görünmeyen yönlerini “*gerçekliğin özel biçimleri*” olarak adlandırmaktadır.

Öncelikle, sinemanın izleyiciyle olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda gerçeklik kavramından söz etmek mümkündür. İzleyicinin bir filmi izlerken filmin anlatı dünyasına kapılarak orada üretilen anlamlarla özdeşlik ilişkisi kurduğu, sinema ontolojisi bağlamında sıklıkla tartışılan bir konudur. Bahsi geçen özdeşlik kurma durumu, sinemanın kendi araçlarıyla oluşturduğu sinematik dilin eseridir. Bu bağlamda Bazin, sinematik tarzın etkili olduğunu, çünkü izleyicinin görüntünün gerçek dünyayla özel bir bağlantısı olduğuna dair irrasyonel inancı etrafında inşa edildiğini ve izleyicinin görüntü ile olan etkileşimlerinin bir anlamda daha aktif, gerçek hayatla olan etkileşimleri ile daha karşılaştırılabilir olduğunu savunmaktadır (Guynn, 2011: 235). Bu durumda, sinemanın izleyicisiyle kurduğu ilişkinin bir veçhesinin bireyin izlediklerini gerçek dünyayla özdeşleştirerek yorumlamasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Bu nosyon da bizi sinemanın toplumsal gerçeklikle olan bağlantısına yaklaştırmaktadır.

Aynı zamanda, Bazin, sinema gerçekliğini kurguda arayan Sovyet sinemacıların aksine, gerçek yaşantının izlerini mizansende aramıştır. Gerçeklik yaratan bir öge olarak mizansen kavramını ele alan Bazin, İtalyan Yeni-Gerçekçilik akımının önemli bir örneği olan *Bisiklet Hırsızları* (De Sica, 1948) filminde Vittorio De Sica’nın stüdyo kullanmak yerine gerçek mekanları tercih etmesini örnek vermektedir. De Sica’nın bu tercihi sayesinde

filmde gerçeklik sağlanmıştır. Bu bağlamda, Bazin (2011: 172), De Sica'nın mizansen oluştururken gerçekliğe önem vermesinin sonucu olarak ilgili filmde “1948 İtalyan toplumundaki işsizliğin ruhu”nun yakalanmış olduğunu savunmaktadır. Görünen o ki, Bazin'in düşüncesinde toplumsal gerçekliği yakalamak, sinemanın önemli bir sorumluluğudur.

Bazin'in İtalyan Yeni-Gerçekçi Sinema'da gördüğü toplumsal gerçekliği yakalama yetisi, sanat tarihçisi Gombrich'in sanatta gerçekçilik tanımıyla paralellik taşımaktadır. Gombrich'e (2013: 511) göre, sanatta gerçekçilik, geleneksel kalıpların karşısında konumlanan sanatsal içtenlik ve samimiyete sıkı sıkıya bağlılıkla ilişkilidir. İtalyan Yeni-Gerçekçi Sinema'nın toplumsal gerçekliği yakalama ideali, Gombrich'in değindiği sanatsal içtenlik ve samimiyet kavramlarının sinema aracılığıyla somutlaşmış hali gibidir. Önbayrak'ın (2008) da belirttiği gibi, İtalyan Yeni-Gerçekçi Sinema, II. Dünya Savaşı sonrası tecrübe edilen toplumsal özgürleşme döneminde akademik ve katı sinema anlayışının karşısında durarak, savaştan zararlı çıkmış bir toplumu dürüst bir şekilde yansıtmaya amaçladır. Gombrich'in bahsettiği kavramlar gerçekçi sinema bağlamında ele alındığında, gerçeği kendisine problem edinen bir sinemanın, toplumsal buhranları, çelişkileri ve sorunları, ana-akım olanın dayattığı kalıpların dışına çıkarak içtenlik ve samimiyetle irdelemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, İtalyan Yeni-Gerçekçi Sinemanın önemli bir örneği olarak *Bisiklet Hırsızları* (1948) filminde De Sica'nın yaptığı gibi geleneksel kalıpların dışına çıkarak otantik olanın peşine düşmek, toplumsal gerçekliğe ulaşmanın sinemasal bir yolu haline gelmiştir.

Gerçekliğin sinemadaki görünümünü sınıflandırma yoluna gitmek gerekirse, Armes'in yaklaşımı önem kazanmaktadır. Armes, sinema ve gerçekçilik ilişkisi bağlamında geliştirdiği üçlü sınıflandırma yöntemini öne sürerek dışlayıcı bir estetik yaklaşım yerine kapsayıcı bir yaklaşımı benimseme yoluna gitmiştir. Armes'in (2011: 9-10) üçlü sınıflandırma yaklaşımına göre, filmler üç şekilde gerçekçilikle ilişki kurar: gerçeğin ortaya çıkarılması, gerçeğin taklit edilmesi ve gerçeğin sogulanması şeklinde. Sınıflandırmanın ilk grubundan hareketle sinemanın topluma tutulan bir ayna gibi algılanabileceği düşüncesi öne çıkmaktadır. Ewick ve Silbey'e (1995) göre anlatılar, üretimlerinin kültürel ve yapısal özelliklerini yansıtan sosyal olarak organize fenomenlerdir. Bu anlatılar hem toplumsal anlamların üretilmesinde hem de bu anlamların ifade ettiği ve sürdürdüğü güç ilişkilerinde yer almaktadır. Bütün anlatıların ortak özelliği olarak, toplumsal olanla yakın bir etkileşim

içerisinde olmak, sinema için de geçerlidir. Sinema tarihi boyunca sıklıkla bu bağlam üzerinde durulmuş ve sinemanın toplumu yansıtma misyonuna değinilmiştir. Kirel'e (2010) göre, filmler, üretildikleri döneme ait toplumsal yapılardan, olgulardan veya ilişkilerden bazı izler taşımakta ve bu izler aracılığıyla anlamlı ve yorumlanabilir temsiller sunmaktadır. Benzer şekilde, Arnes (2011: 21), gerçekçiliğin sinemaya uygun olduğunu ve kameranın hile ve sahtekarlıkları açığa vurmada acımasız olduğunu vurgularken, sinemanın gerçeğin değişime uğratılmadan toplumsal sorunların mercek altına alınmasında iyi bir araç olduğunu ifade etmektedir. Sinema, bu noktada bahsedildiği gibi toplumun ürettiği anlamların bir aynası veya temsili olarak algılanabilir. Belli bir sinema estetiğinin, gerçeği olduğu gibi yansıtma amacını yerine getirdiğini söylemek mümkündür.

Arnes'in (2011: 10) kavramlaştırmasına göre, ikinci kategori olan gerçeği taklit eden filmler ise gerçeklikle bağlantısını kopararak seyirciye bir hayal dünyası sunan sinema ürünlerini içerir. Bu tür filmler için gerçeklik, bir amaç değil kurmaca dünyayı seyirciye sunmanın bir zemini. Bu bağlamda anlam üreten sinemanın en dikkat çekici örneği olarak Hollywood öne çıkmaktadır. Hollywood sinemasının çoğu zaman "Rüya Fabrikası" şeklinde anılması, onun aynı bir rüyaya benzer şekilde gerçek-gibiliğine vurgu yapmaktadır.

Arnes'in (2011: 11) sinema-gerçeklik ilişkisi sınıflandırmasındaki son madde ise ilk maddedeki gibi yüzeysel gerçekliği nakletmek ya da ikinci maddedeki gibi taklidi güçlendirmek yerine, görünenin ardındaki derin gerçekliği keşfetmekle ilgilidir. Diken ve Laustsen'in (2011: 6) de belirttiği gibi sinema bazen *"toplumsal tahayyülü derinleştirir, hatta kimi durumlarda toplumsal gerçekliğin bir adım ilerisinde olmayı, henüz atılmamış adımların sonuçlarını tasavvur etmeyi mümkün kılar"*. Bu noktada, sinemanın toplumsal anlamlar üretebilme ve bunları dolaşıma sokma yetisi önem kazanmaktadır. Sinema sadece toplumsal alanda gerçekleşen fenomenleri yansıtmanın veya taklit etmenin bir aracı olmaktan öteye geçerek, başka olasılıkların da varlığını göstermekte ve sezdirmektedir. Benzer bir yaklaşımla, Deleuze de sinemayı gerçekliğin bir gölgesi veya temsili olarak değil gerçekliğin bir parçası olarak ele almaktadır (Öztürk, 2017a); başka bir deyişle, sinema gerçekliğin arkasından gelen ve gerçekliği yakalamaya çalışan bir entite olmaktan çok, kendi başına gerçeklik üretebilen bir sanattır. Bu yönüyle sinema, felsefe üretebileceği gibi (Öztürk, 2017b), sahip olduğu anlatı ve imajlarla aynı zamanda sosyal teori de üretebilmektedir (Thwaites Diken, 2017).

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, sinemanın gerçeklikle, gerçekçilikle, toplumsal gerçekçilikle, sosyal teoriyle ve sosyolojiyle birkaç seviyede ilişkisi olduğu açıktır. Geline bu noktada ifade etmek gerekir ki, sinema, toplumsal gerçekliğin bir aynası, bir taklitçisi veya bir üreticisi olabilir. Bu tez, sinemanın bu üç potansiyelini de göz ardı etmeden kapsayıcı bir yöntem benimseme idealiyle ortaya çıkmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi, sanattaki gerçekçilik yönelimi, ana-akım sanatın sunduğu belirleyiciliğin karşısına içtenlik ve samimiyeti konumlandırmaktadır. Gerçekçiliğin bu tanımı, Türk Sineması çerçevesinde irdelendiğinde, gerçekçilik iddiasına en yakın olan akımın Türk Sineması içerisindeki bağımsız girişimlerin olduğu varsayımına ulaşılmıştır. Böylesi varsayımsal bir konumlanma, bağımsız sinema kavramının ne olduğu üzerine bir sorgulamayı da beraberinde getirmektedir.

Bir filmin bağımsızlığını sağlayan şeyin ne olduğu konusu ise birçok şekilde sorgulanmıştır. Onun özgür düşünceyle üretilmiş olması, ana-akım sinemanın önceden belirlenmiş kalıplara uygunluğunun aksine, bu belirlenmişliği bozguna uğratan anlamlar üretmesi veya ana-akım sinemanın ekonomik çemberinin dışındaki kaynaklarla üretilmiş olması, bir filmi bağımsız yapan özelliklerin ne olduğu sorusuna verilen bazı cevaplardır. Aynı zamanda bir filmin siyasi sınırlamaların bağlayıcılığından uzak üretilmiş olması veya gerçekliği temsil etme yetisi de bir filmi bağımsız yapan özellikler olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamlarda yapılacak bir bağımsız sinema tanımı, çoklu bir algılayışa ve kaygan bir zemine yönlendirmektedir. Holm'un (2011: 12) da belirttiği gibi, eleştirmenlerin, sinema müdahimlerinin ve film yapımcılarının yıllar içerisinde "bağımsız" kelimesini nasıl kullandıklarından hareketle, tanımın hem ticari hem de eleştirel anlamda değişikliğe uğramış olduğunu söylemek mümkündür. Kavram, bugün kullandığımız şekliyle, ilk kez 1977 yılında geleneksel sinema ekonomisinin dışında yer alan şirketler tarafından üretilen ve dağıtılan filmleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bağımsız sinemanın tanımına dair Holm'un ekonomik bakış açısının bir benzeri olarak Tzioumakis de özellikle Amerikan Bağımsız Sineması için finansal kaynaklardan yola çıkarak bir tanım yapar. Tzioumakis'e (2006: 1) göre, bağımsız film yapımı sıkı Amerikan film endüstrisini kontrol eden birkaç büyük holdingin etki ve baskılardan uzak, güçlü bir kişisel vizyon ile (çoğunlukla) genç sinemacılar tarafından yapılan düşük bütçeli projeleri içermektedir. Bu durumda, sinemada bağımsızlığın belirlenen ilk ve günümüzde de hala geçerli olan karakteri, bağımsız olarak nitelendirilen filmin ana-akım sinemadan farklı bir pazarlama stratejisinin ürünü olmasıdır. Büyük film stüdyolarının kaynaklandığı girişimlerin dışında kalan filmlerin hepsine

“bağımsızlık” sıfatını atfetmek her ne kadar doğru olmasa da genellikle bağımsız sinemanın, ana-akım sinemayla karşılaştırıldığında çok daha düşük bütçelerle üretilmiş filmleri içerdiği aşikârdır. Örneğin, John Waters’ın Saliva Films tarafından dağıtıma sokulan *Pempe Flamingolar* (1972) filmi yaklaşık 10.000 Dolar gibi küçük bir bütçeyle çekilmiştir (Internet Movie Database, 2020a). Benzer bir şekilde David Lynch’in ilk filmi *Eraserhead* (1977), Libra Films tarafından yaklaşık 20.000 Dolar kaynakla üretilmiş ve dağıtılmıştır (Internet Movie Database, 2020b). Saliva Films, Waters’ın sadece 3 adet filmini dağıtıma sokacak kadar hayatta kalabilmişken, 1950 yılında üretime başlamış Libra Films, 1982’de Almi Group’a satılana kadar düşük bütçeli bağımsız filmler üretmeye devam etmiştir. Ancak, Tzioumakis (2006: 3) film şirketlerinin büyüklüğüne göre yapılan bir ayrımın da problemli olduğunu belirtmektedir. Bireysel girişimlerin oluşturduğu bu film şirketleri dışında büyük Amerikan şirketlere bağlı yan kuruluşlar olarak kurulan New Line Cinema, Miramax/Dimension ve Sony Picture Classics gibi şirketler bağımsız tanımına uyan ama yine de ana-akım sinema endüstrisinin kaynakları çerçevesinde üretilen filmleri dolaşıma sokmuştur. Levy ise (1999: 3), aynı soruna dikkat çekerek, 1970’lerde düşük bütçeli ve yerel sanat evlerinde gösterime giren filmlerin bağımsız olarak nitelendirildiğini ve o zamanlar tanımın daha net olduğunu, fakat 1990’larda durumun değiştiğini ve Disney, Warner Bros ve Universal gibi büyük şirketlerin bağımsız filmlerin bütçelerini arttırarak, ana-akım sinemayla aradaki ekonomik uçurumu minimize ettiğini belirtmektedir.

Bağımsız sinemanın, ana-akım sinemanın dışındaki, daha bireysel ve düşük bütçeli yatırımlarla üretildiği bakış açısına ek olarak, farklı estetik ve anlatı tarzına -başka bir deyişle farklı bir ruha ve vizyona- sahip bir sinema olarak tanımlanması da sıkça karşılaşılan bir yaklaşımdır. Levy (1999: 3), bağımsız sinemanın ikinci belirleyici faktörü olarak taze perspektif, yenilikçi ruh ve kişisel vizyonu öne sürmektedir. Ancak bu yaklaşım da ilk tanım kadar bulanık ve sorunlu olarak değerlendirilmektedir. Bağımsız filmlerin farklı bir sinemasal dili benimsedikleri birçok örnekte görünse de, klasik anlatı ve stilin çeşitli yönlerinin değişmeden kaldığı da açıktır. Bu, estetik açısından, bağımsız filmlerin ana akım gelenekleri üzerinde belirli bir paralelliği koruduğu anlamına gelmektedir (Tzioumakis, 2006: 9). Bu tanımlamalardan ve onların çerçevesinde oluşan kavramlardan yola çıkarak, bağımsız bir filmin öncelikle sinemanın hakim ekonomik düzeni dışında bir kaynaktan finanse edilen, çoğunlukla düşük bütçeli olan ve kişisel bir vizyonu açığa çıkaran yönlerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Her ne kadar bu tanımlamaların her birisi için eleştiriler var olsa da, bu konuda düşünen ve yazan birçok sinema araştırmacısının ve sinema çalışanının

bu noktalara değindiği görülmektedir. Tanımlaması zor ve farklı durumlarda farklı uygulamalara ve anlayışlara yol açsa da “bağımsız sinema” kavramı, bu çalışmanın analiz çerçevesine uygun görüldüğü için odak noktası olarak benimsenen yaklaşım olmuştur.

Türk Sinemasında bağımsızlığın ne ifade ettiğine bakıldığında ise Türk Sineması tarihi içerisinde çeşitli dönemlerde ortaya çıkan bireysel denemeler ve birçok sinemacının oluşturduğu akımlarla karşılaşmaktadır. Türk Sineması tarihinin gelişimini açıklama çabasıyla Giovanni Scognamillo, Nijat Özön, Agâh Özgüç ve Burçak Evren gibi birçok sinema araştırmacısının Türk Sinemasını çeşitli dönemlere bölerek ele aldığı görülmektedir. Bu dönemlerin ve bütünüyle ilgili tarihin bu çalışmanın içeriğinde karşılık bulmamasından dolayı Türk Sineması içerisindeki bağımsız girişimlere ve akımlara bu noktada kısaca yer vermek gerekli görülmektedir.

Türk Sinemasındaki bağımsız girişimlerin ilk örneklerinin 1960’lı yıllarda seyirciyle buluştuğu dikkat çekmektedir. Yukarıdaki bağımsız film tanımlamalarına uygun olarak, öncelikle 1960’larda bireysel girişimlerle ortaya çıkan filmlerin ve yine aynı dönemden itibaren çeşitli periyotlarda günümüze kadar ortaya çıkan bazı akımların varlığı söz konusudur. İlk olarak, 1960’lı yıllarda birkaç yönetmenin bireysel çabaları söz konusudur. 1960’larda Türkiye’de yükselişte olan ana sinema eserleri üretim çemberi Yeşilçam Sinemasının hakim ekonomisinden yararlan(a)mayarak kendi kaynaklarıyla ürettikleri, özgün, bireysel, alışılmış anlatı formundan, popüler kodlardan ve estetik yöntemden uzak yapıtları ile dikkat çeken yönetmenler, o dönemin bağımsızları olarak nitelendirilmektedir. Bağımsız sinemanın bireysel doğası özellikle önem taşımaktadır çünkü kitleler için var olan endüstriyel sinemanın aksine bağımsız sinema, Onat Kutlar’ın (2016: 265-266) da belirttiği gibi, ekonomik baskıların en aza indirildiği alan içerisinde var olma şansını bulabilir. Başka bir deyişle, bağımsız sinemacının özgünlüğünden taviz vermemesi, onun sinema endüstrisinin ekonomik bağlayıcılığından ne kadar uzak olduğuyla ilgilidir. Bu durumda, bağımsız sinemacının özgünlüğü ve ana-akım sinema ekonomisinin dışında bir kaynağa ulaşabilmesi, birbirini etkileyen faktörler olarak ele alınmalıdır.

Yönetmen Atilla Tokatlı’nın *Denize İnen Sokak* (1960), Metin Erksan’ın *Sevmek Zamanı* (1965) ve Alp Zeki Heper’in *Suluk Gecenin Aşk Hikayeleri* (1966) Türk Sinemasının ilk bağımsız denemeleri arasında dikkat çeken örneklerdendir (Sivas, 2007: 91). Yönetmenlerinin kişisel uğraşları sonucunda ortaya çıkan bu filmler, üretildikleri dönemde

anlaşılmamış ve bağımsız yapımlar olduklarını gösterir şekilde geniş kitlelere ulaşamamıştır. *Denize İnen Sokak* bazı festivallerde izleyici karşısına çıkmış ve bazı ödüller almış olsa da, daha geniş seyirci kitlesine ulaşmasını sağlayacak salonlarda gösterim şansı yakalayamamıştır. *Soluk Gecenin Aşk Hikayeleri* sansüre takılarak, ne yurtiçinde ne de yurtdışında izleyiciye ulaşamamıştır. *Sevmek Zamanı* ise üretildiği dönemde ne eleştirmenler ne de seyirciler tarafından yeterince benimsenmemiştir. Bu filmlerin ortak özellikleri hakim Yeşilçam Sineması ekonomisinin dışında bütçelendirilmiş olmaları, son derece kişisel yapımlar olmaları ve popüler, seyirci tarafından kolayca tanınan anlatısal ve estetik uyaşımlardan uzak olmalarıdır.

Türk Sinemasında bağımsız bir sinema akımı olarak toplumsal gerçekçiliğin başlangıcı üzerine çeşitli düşünceler mevcuttur. Sinema yazarı Nijat Özön (1985: 384), Türk Sinemasında toplumsal gerçekçi akımla başlayan bir bağımsız karakteri, Yılmaz Güney'in Şerif Gören'le birlikte 1970 yılında yönettiği *Umut* filmiyle başlatmış ve bu filmle birlikte 'Yeni Sinemacılar Dönemi' olarak adlandırdığı yeni bir akımı müjdelemiştir. *Umut* filmi ile birlikte Türk Sinemasında toplumsal gerçekçi akımın yükselişi söz konusudur. Yılmaz Güney, bu filmle sadece gerçekliği ele almak konusundaki başarısı nedeniyle dikkat çekmemiş (Kayalı, 2015: 168) aynı zamanda kendinden sonra gelen bir grup yönetmeni toplumsal gerçekçiliğe yönelmeleri konusunda etkilemesiyle de önem kazanmıştır. Ancak, Agah Özgüç (1993: 103), Türk Sinemasında "toplumsal gerçekçilik" akımının başlangıcını, Metin Erksan'ın 1950-1960 döneminde "her mahallede bir milyoner yetiştirme" politikasının toplumsal yansımalarını eleştirel bir üslupla irdedelediği kent filmi *Gecelerin Ötesi* (1960) filmine atfetmektedir. Yıldırım'a (2016: 25) göre, 1960'da *Gecelerin Ötesi* filmiyle başlayan ve 1971'de devlet televizyonunun (TRT) ulusal yayına başlamasına kadar geçen süreç, Yeşilçam'ın altın çağıdır çünkü hem Türk Sinemasında türler çeşitlenip sınırlarını aşmış hem de karşı sinema örnekleri verilerek bir filizlenme tecrübe edilmiştir. Bu dönemde, *Yılanların Öcü* (Erksan, 1962), *Susuz Yaz* (Erksan, 1963), *Gurbet Kuşları* (Refiğ, 1964), *Otobüs Yolcuları* (Göreç, 1961), *Karanlıkta Uyananlar* (Göreç, 1964), *Bitmeyen Yol* (Sağiroğlu, 1965) ve *Sevmek Zamanı* (Erksan, 1965) 1960'ların bağımsız karakteriyle dikkat çeken filmleri arasındadır.

1960'lı yıllarda başlayan dönemde, Türkiye'de köylerden kentlere ve aynı zamanda yurtdışına birçok insanın göç etmesi ve bu insanların tecrübe ettikleri uyum sorunları, yerli sinemada sıklıkla ele alınan konular olarak ortaya çıkmaktadır (Güçhan, 1992: 12-13). Bu

dönemin en kritik toplumsal gerçekliği olan göç ve entegrasyon sorunları, toplumda birçok yeni anlam üretmiştir. İki ayrı grubu bir araya getiren göç olgusu, halihazırda kentte yaşayan ve oraya dışarıdan gelen insanlar arasında diyalektik bir ilişki ortaya çıkarmıştır. Bu diyalektik ilişki içerisinde çeşitli karşıtlıklar, çatışmalar ve aynı zamanda da uylaşımlar gerçekleşmiştir. Toplumdaki farklı tabakaların bir aradalığının getirdiği bu etkileşimler, 1960'lardan itibaren Türk Sinemasının gerçekçi ekolünün göz ardı edemeyeceği malzemelerdir. Türk Sinemasında göç teması, 1970 ve 1980'li yıllarda, önce gerçekçi üslup içerisinde daha sonra ise arabesk müziğin popüler olmasıyla birlikte yükselen yeni bir estetik aracılığıyla sıklıkla irdelenen konulardan biri olmaya devam etmiştir.

1960'lardan 1970'lerin ortasına kadar oldukça üretken olan Yeşilçam Sineması, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren etkisini yitirmeye ve üretkenliğini kaybetmeye başlamıştır. 1980'lerde küreselleşme politikalarının Türkiye'de etkisini hissettirmesiyle birlikte liberal akımların yükselmesi, yeni sağ politikaların sonucunda depolitizasyon sürecine girilmesi, Yabancı Sermaye Yasası'nda yapılan değişiklik ve Amerikan film ve dağıtım şirketlerinin Türkiye'deki sinema salonları üzerinde hâkimiyet kurması gibi değişimler, Türk Sinemasının da farklılaşmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, toplumsal yapının da 1980'lerden itibaren bir dönüşüm sürecine girdiği görülmektedir. Suner'in (2005: 24) de belirttiği gibi, bu süreç içerisinde Türkiye'de benimsenen yeni kimlik politikalarının etkisiyle farklı toplumsal grupların kamusal alanda görünür oldukları ve ifade alanı buldukları gözlenmiştir. 1980 yılında gerçekleşen ihtilalden önce 1970'ler boyunca siyaset alanında sağ-sol kutuplaşması görülürken, özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren feminist, çevreci ve LGBTQI'ların oluşturduğu toplumsal hareketlerin yükselmesine ve bu grupların kendi toplumsal taleplerini dile getirmelerine tanık olunmuştur.

1980'lerde başlayan ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin Türk Sinemasına sirayet etmesi ise uzun bir duraksama döneminden sonra, 1990'ların ortasından itibaren sinemamızın yavaş yavaş bağımsız yapıtlar vermesiyle olmuştur. Büyük Amerikan dağıtım şirketlerinin Türkiye'deki sinema salonlarını domine etmesi ve bunun sonucunda Türk filmlerinin gösterim için salon bulamamaları, buna paralel olarak Yeşilçam'ın geleneksel yapımcılık anlayışının çökmesi, Turgut Özal'ın yürürlüğe soktuğu serbest sermaye politikalarıyla birlikte özel televizyon kanallarının ortaya çıkması ve video teknolojilerinin evlere girmesi gibi gelişmelerin etkisiyle Türk Sinemasının neredeyse

durma noktasına gelmesi, tepkisel bir dürtü olarak bağımsız denemelerin ortaya çıkmasının zeminini hazırlamıştır (Sivas, 2007: 109-110). 1990'ların sonlarına doğru Türk Sineması önceki dönemlerden çok daha başka bir yüzle seyirci karşısına çıkmıştır. Bu dönemi tanımlayan ilk filmlere değinmek gerekirse, popüler taraftaki ilk örnek olarak çoğunlukla Yavuz Turgul'un *Eşkîya* (1996) filmi göze çarpmaktadır. *Eşkîya* yaklaşık 2.5 milyon seyirciye ulaşarak uzun bir sessizlik dönemini delen ilk film olmuştur (Suner, 2005: 44). Ancak *Eşkîya* ile aynı yıl gösterime giren *Tabutta Rövaşata* (1996), yeni sinema akımının tam anlamıyla bağımsız olarak nitelendirilebilecek bir örneği olarak kabul edilmektedir. *Tabutta Rövaşata*, yönetmeni Derviş Zaim'in kişisel uğraşları sonucu edindiği bütçeyle oluşturduğu bir film olmasıyla ve gösterişsiz, yalın ve özgün anlatımıyla (Pösteki, 2005: 30) yeni bir sinemasal üslubun habercisi olarak algılanmıştır. Türkiye'nin yeni bağımsız sinemasının diğer erken örnekleri ise *Masumiyet* (Demirkubuz, 1997), *Kasaba* (Ceylan, Kasaba, 1997), *Mayıs Sıkıntısı* (Ceylan, 1999) ve *Güneşe Yolculuk* (Ustaoğlu, 1999) filmleridir.

İlgili dönemden itibaren Türkiye'de yeni bir sinema anlayışının ortaya çıktığı aşîkârdır ancak bu yeni dönemin nasıl adlandırılacağı konusunda birçok fikir yürütölmüştür ve bu noktada bir anlam karmaşası vardır. Türk Sinemasındaki bu yeni dönemi çoğunlukla “Yeni Türk Sineması” olarak adlandırılmaktadır. Ancak “yeni” kavramının ortaya atılması beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Zaman geçtikçe ve yeni sinema anlayışları ortaya çıktıkça neyin yeni olduğı üzerine akıl yürötmek problemlî hale gelmektedir. Aynı zamanda, son derece çeşitli ve çoklu anlamlar üreten bu sinemayı sadece “yeni” kavramıyla tanımlamak yetersiz görünmektedir. Yine de, “Yeni Türk Sineması” denilince akla çoğunlukla, bahsi geçen dönemden itibaren, hakim sinema endüstrisi dışında üretilen, daha minimal bir anlatıya sahip, yaratıcısının ekonomik kaygılardan asgari düzeyde etkilenecek kişisel imzasını bıraktığı ve daha yüksek bir estetik/entelektöel birikime –bu nedenle de kitleye değıl de bireye- hitap eden bir sinema gelmektedir. 1990'ların ortasından itibaren büyük bütçeye sahip, tanıtımı yapılabilen ve kitlelere ulaşabilecek kadar gösterim salonu bulabilen filmlerin oluşturduğu, sıklıkla “Endüstriyel Sinema”, “Ticari Sinema” veya “Popöler Sinema” olarak adlandırılan bir kanat ve aynı zamanda daha düşük bütçeli, gişe kaygısı gütmeyen ve yaratıcısının özgün vizyonuna sadık kalan filmlerin olduğı, çoğunlukla “Yeni Türk Sineması”, “Sanat Sineması”, “Festival Sineması” veya “Bağımsız Sinema” adlarıyla anılan bir kanat olmak üzere iki farklı sinema anlayışının varlığı göze çarpmaktadır.

İlgili sinemayı tanımlamak için en yaygın kullanım “Yeni Türk Sineması” olsa da, farklı sinemacılar ve araştırmacılar tarafından farklı adlar önerilmiştir. Örneğin, Suner (2005: 16), “Yeni Türk Sineması” adını 90’ların ortasından itibaren Türk Sinemasının genel değişimini tanımlayacak ve içerisinde farklı anlayışlara sahip sinemaları da kapsayacak şekilde bir şemsiye terim olarak kullanmaktadır. Suner, Yeni Türk Sineması içerisinde üretilen filmler arasında, ticari kanat ve sanatsal kanat olmak üzere iki yönelim olduğu kanısındadır. Agah Özgüç (1993: 67), 1990’ların sonuna doğru ortaya çıkan yeni sinemaya “Yeni Bunalımcı Sinema” adını uygun görmüştür. Akımın önemli temsilcilerinden biri olan Derviş Zaim (2008) ise farklı üsluplara sahip birçok yönetmenin aynı dönemde ortaya çıkıp kişisel sinemalarını yapmalarına gönderme yaparak “Alüvyonik Türk Sineması” adını önermiştir. Son olarak, Serdar Öztürk, sinemanın düşünce üretme yönüne atıfta bulunarak, “Düşünce-Yoğun Sinema” veya “Düşün-Yoğun Sinema” olarak adlandırdığı yaklaşımını önermektedir. Öztürk’e (2017c) göre, kitle sineması ana akım geleneği oluştururken, “*düşüncelerin daha yoğun olduğu, işlendiği*” filmlerin ise düşünce-yoğun sinema olarak adlandırılması uygundur. Öztürk’ün bu tanımına göre, Bağımsız Türk Sineması, düşünce-yoğun sinema kapsamına yakın durmaktadır.

Bu ad çokluğu içerisinde, Türkiye’de 1990’ların ortasından başlayarak günümüze kadar üretimi devam eden bir sanat sinemasını, festival sinemasını veya düşünce-yoğun sinemayı tanımlamak için “Bağımsız Türk Sineması” teriminin kullanılması, bu tezde tutarlı bir yöntem benimsemek adına önemsenmektedir. Günümüzde Türkiye’de insan gerçekliğine ilişkin anlamlar üreten bir sinemanın varlığı aşikârdır. Bu filmlerin çoğunlukla ana-akım sinemanın finansal döngüsünün dışında oluşturulduğu, minimal anlatı yapılarına sahip oldukları ve yönetmenin ya da yaratıcı ekibin özgün bakış açılarını taşıdıkları gözlemiyle “bağımsız” sıfatıyla nitelendirilmeleri uygun görülmüştür.

Türkiye’de ortaya çıkan bu yeni bağımsız sinema, Pöstecki’nin (2005: 9) de belirttiği gibi, bireysel bir sinemadır. Başka bir deyişle, Türk Sinemasında 1970’lerin toplumsal gerçekçi anlayışı, 1990’larda yerini birey ve sorunlarının ele alındığı bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu noktada Suner’in (2005: 15) bakış açısına değinmek, bu yeni birey sinemasının temel meselelerini anlamlandırmak için uygundur. Suner’e (2005:16) göre, Yeni Türk Sineması “aidiyet” teması etrafında dolaşan gerilimleri anlatmaktadır. Suner, aidiyet temasını netleştirmek için “*Hayalet Ev*” figürünü önerir. Suner’in bu noktada “hayalet” sözcüğünden kastı, “*unutulmaya karşı koyan, kendini zorla hatırlatan, geçmiş*

bugüne taşıyan, silinmeye direnen "iz"dir, ya da "bastırılanın geridönüşü"dür". "Hayalet Ev", memleket, vatan, özlem duyulan herhangi bir mekân veya kavram anlamına gelebilir. Bu durumda nostalji ve yersiz-yurtsuzluk, 1990'ların ikinci yarısında ortaya çıkan bu bağımsız dalga içerisinde yerini bulan kavramlardır. Aidiyet kavramı etrafında beliren gerilim ve çatışma, aynı zamanda kimlik sorunlarıyla temelden bağlantılıdır. Bireye dayatılan kimlik ile ait olduğu gerçeklik arasındaki fark, aidiyet temelli bir kimlik krizine yol açmaktadır (Suner, 2005: 28). Suner'in öne sürdüğü kavramlar, daha önce bahsedilen ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal dönüşümlerin birey üzerindeki etkileriyle ilgilidir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren bu dönüşümün etkileri, Türk sinemasında sıklıkla irdelenmiştir.

3.2. Yetişkinliğe Geçiş Sürecinde Gençleri Çevreleyen Ekonomik Alanlar

Bir önceki başlıkta sinemanın gerçeklikle bağlantısı kurulmuştur ve aynı zamanda bağımsız sinemanın toplumsal gerçeklikle yakın ilişkisi ele alınmıştır. Bu yakın ilişkiden ve 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasının toplumsal gerçekliği görünür kılmakta etkili bir araç olduğu gözleminden hareketle bu bölümde, örnekleme oluşturan *Uzak* (Ceylan, 2002), *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009), *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009), *Çoğunluk* (Yüce, 2010), *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015), *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015), *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016), *Sarı Sıcak* (Reyhan, 2017), *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017), *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018), *Kız Kardeşler* (Alper, 2019) ve *Hayaletler* (Okuyay, 2020) adlı filmler Sosyolojik Eleştiri yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Bu bölümde Sosyolojik Eleştiri yöntemine uygun bir şekilde Bourdieu'nun "habitus, alan ve sermaye" kavramları kullanılarak gençliğin merkezde olduğu yapı-fail ilişkilerinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır. İlgili kavramlar, 21. yüzyıl gençlerinin toplumsal alanda bir yer edinme mücadelesini ve toplumdaki eşitsiz iktidar ilişkileri içerisindeki dezavantajlı konumunu görünür kılmakta etkili bir model sunmaları nedeniyle tercih edilmiştir.

Bağımsız Türk Sinemasının dönüşümü ve toplumsal gerçeklikle kurduğu yakın bağ çerçevesinde son dönem bağımsız örnekler incelendiğinde gençliği odağına alan çok sayıda filmle karşılaşılacaktır. İlgili filmlerde genç karakterlerin yaşamlarının makro yapılar tarafından kısıtlandığı ve bu karakterlerin kendilerini gerçekleştirmek adına makro yapıların engellerini ortadan kaldırmak için mücadele ettikleri görülmektedir. 1980'lerden itibaren

yeni bir gençlik inşası stratejisi olarak gençliğin depolitizasyon süreci sonucu, bu toplumsal kategorinin ekonomik alanın dinamikleriyle tanımlanır hale gelmesi, 2000 sonrası Türk Sinemasında genç karakterlerin çoğunlukla ekonomik mücadele içerisinde olmasıyla uyumlu görünmektedir. Dolayısıyla, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında yer alan gençlik temsillerinin yapı ile kurdukları ilişkiyi tanımlamak amacıyla öncelikle gençlerin yaşamlarını etkileyen ekonomi temelli makro yapıların oluşturdukları alanların tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde gençlerin yetişkinliğe geçiş süreçlerini etkileyen alanlar tanımlanacak ve ardından 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasına yansıyan gençlik grubunun bu alanlar içerisinde ve bu alanlara karşı geliştirdikleri pratikler sorgulanacaktır.

Türkiye’de gençlerin yaşamlarını çevreleyen alanlardan biri, gençlerin maddi değerlerle ilişkisini ifade eden ve gençlerin, ekonomik sermaye edinmek ve toplumsal yaşamda işgal edebilecekleri bir konuma ulaşmak için içerisinde hareket ettikleri, bazı eğilimlere yöneldikleri ve sonuç olarak çeşitli eylemlerde bulundukları ekonomik alandır. Genç fertlerin işe başlama veya bir işe başladıktan sonraki alışma süreçleri, onların ekonomik alanla kurdukları ilişkilerin sorunlu dinamiklerini ve alan içerisindeki iktidar ilişkilerinin etkili bir şekilde açığa çıktığı bir dönemdir. Bu bağlamda, Bourdieu’nun kavramlarıyla ifade edilirse, baskın ekonomik yapılar ve bu yapıların bünyesinde yer alan iktidar ilişkileri bir ekonomik alanı oluşturmaktadır. Gençlerin içine doğdukları ekonomik alanın tarihsel süreçler içerisinde inşa ettiği şartların bünyesinde benimsedikleri eğilimler ise bir gençlik habitusu oluşturmaktadır. Gençlik habitusu, birçok genç için benzer özellikler taşısa da her bir genç bireyin kendine özgü karakterinden ve yaşam koşulundan kaynaklanan farklı eylem tercihleri olabilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, gençlerin istihdama geçiş döneminde etkisini yoğun olarak hissettiren ekonomik alanın ve gençlik habitusunun bir ilişkisellik içerisinde yarattığı bu çeşitlilik, toplumsal gerçekliğin bir boyutu olarak ele alınmaktadır. Ekonomi bağlamında yapılan bir yapı-fail analizi, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliği ve aynı zamanda yaş grupları arasındaki iktidar ilişkilerini de açığa çıkarmaktadır. Bu durumda sınıfsal eşitsizlikler ve yaş grupları arasındaki eşitsizlikler ekonomik alanın bazı gerçeklikleri olarak kabul görmektedir. Ancak gözlemlenen başka bir nokta, ekonomik eşitsizliklerin sürekliliğinin aynı zamanda sosyal ve kültürel eşitsizliklerle sağlandığıdır. Her bir sınıfsal alan içerisinde üretilen sosyal ve kültürel eğilimler o sınıfın hakim ekonomik şartlarının

yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu denli çok bileşeni barındıran toplumsal gerçekliğin hiçbir boyutunu dışarıda bırakmamak amacıyla öncelikle ekonomik alanın içeriğini belirtmek, bu alanın sosyal ve kültürel temellerine inmek ve daha sonra bu alan içerisinde gençlik grubunun eylemlerini yine alanla ilişkili bir şekilde ele almak gerekmektedir.

Gençlik grubunun yaşamlarını çevreleyen ekonomik alanın belirlenmesi ve kategorilere ayrılması noktasında yapılan literatür taramasının ve aynı zamanda toplumsal gerçekliğin irdelendiği bir araç olduğu varsayılan toplumsal gerçekçi sinemanın örneklerinin incelenmesinin ardından ekonomik alanın beş boyutuna bu çalışmada yer vermek gerektiğine kanaat getirilmiştir. Genç işsizliği, sosyal güvensizlik, genç yoksulluğu, barınma sorunu ve sosyal dışlanma başlıkları altında gruplandırılabilir bu alanların, 21. yüzyıl Türkiye’inde gençlerin yaşamlarını çevreleyen hâkim yapılar olarak önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu nedenle, öncelikle bu alanların genel çerçevesinin çizilmesi amacıyla her bir alanla ilgili yürütülmüş araştırma sonuçlarına ve istatistiki verilere yer verilmesi gerekmektedir.

Alan içerisindeki gençlik failliği olanaklarının araştırılması hususunda ise 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasındaki gençlik temsillerine başvurulmuştur. Çalışmanın bu evresinde sinemanın toplumsal gerçeklikten ayrı düşünülemediği ve toplumsal gerçekçi bağımsız sinemanın, toplumun çeşitli boyutlarını analiz etme ve toplumsal anlamları görünür kılma gücüne sahip olduğu varsayımlarıyla, ekonomik alan ve gençlik habitusu arasındaki ilişki 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasından seçilen örnekler odağa alınarak incelenecektir.

3.2.1. Genç İşsizliği

Çalışmanın önceki bölümünde ifade edildiği üzere gençlik çalışmalarında iki temel yaklaşım söz konusudur. Gençlik alt-kültürlerine odaklanan “kültürel” yaklaşım ve gençliğin eğitim sürecinden çalışma sürecine geçmesini ifade eden “geçiş” çalışmaları olmak üzere bu iki yaklaşım gençlik çalışmalarında baskın bir ayrımı işaret etmektedir. Kültürel yaklaşım çoğunlukla baskın toplumsal yapılar karşısında konumlanan gençlik failliğine odaklanırken, geçiş çalışmaları ise gençlerin yaşamlarını sınırlayan ve kontrol altına alan iktidar alanlarını, başka bir deyişle yapıyı konu etmektedir. Çalışma odaklı ekonomik alanların çoğunlukla geçiş çalışmalarında ele alındığı gözlemleriyle, bu alt başlıkta

“geçiş” çalışmalarının kavramsal çerçevesinden yararlanılarak gençliğin küresel ve yerel ölçekte çalışma hayatına geçişte deneyimlediği sorunlar irdelenmiştir. Daha sonra ise Türk gençliğinin iş yaşamına geçiş sürecinde deneyimlediği sorunlu sürecin 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında yer alan gençlik temsilleri yardımıyla nasıl yeniden üretildiği ele alınmıştır ve bu süreçten derinden etkilenen ekonomik alan ve gençlik habitusu hakkında bir yapı-fail analizine yer verilmiştir. Ancak hepsinden önce bir kavram olarak “genç işsizliği”nin ne anlama geldiğini açıklamak doğru olacaktır.

Son birkaç on yılda dünyanın birçok ülkesinde genç işsizliğinin yükselişte olduğu sıklıkla tartışılan bir konudur. Bir önceki bölümde de vurgulandığı gibi biyolojik bir kavram olarak gençlik 15-24 yaş arasını niteleyen sayısal bir kategoridir. Klasik görüşe göre sosyal bir kavram olarak gençlik ise bir insanın çoğu toplum tarafından kabul edilen yetişkinlik özelliklerini edinmesinden önceki geçiş dönemine verilen addır. Yetişkinliğin genellikle bir insanın evlenme, iş bulma, yerleşik ve düzenli bir hayata geçme gibi yaşam olaylarının tamamlandığı bir süreci ifade ettiği düşünülürse, gençliğin de bu sürecin hemen öncesini veya bu dönüşümlerin tamamlanma sürecini belirttiği söylenebilir. Bu tanımlamayı destekler biçimde UNESCO’ya (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) (2016) göre gençlik 15-30 yaş arası dönemi kapsamaktadır. Daha ayrıntılı bir açıklamaya göre ise gençlik dönemi bir kişinin *“zorunlu eğitimi bırakabileceği yaş ile ilk işini bulduğu yaş arasındaki süreç olarak belirtilmektedir. Daha yüksek işsizlik seviyeleri ve bağımsız bir hane kurmanın maliyeti birçok genci uzun süreli bir bağımlılık dönemine soktuğundan, bu son yaş sınırı artmaktadır”* (UNESCO, 2016).

UNESCO’nun da benimsediği gençlik tanımı her ne kadar gençlik ve yetişkinlik arasında bir çeşit hiyerarşi kurmakta ve yetişkinliği varılması gereken, gençliğe nazaran ulvi bir merteye gibi göstererek yanlış bir yargıya kapı aralamaktaysa da burada dikkat edilmesi gereken asıl konu gençlik ve istihdam arasındaki zorunlu ilişkidir. Bu durumda gençlik sürecini tanımlayan önemli bir etkenin zorunlu eğitim yaşamından iş yaşamına geçişle ilgili olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu tanımdan anlaşılacağı üzere bir iş edinmek çağdaş toplumlarda büyüme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak, birçok sanayileşmiş ülkede genç işsizliği büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu soruna ek olarak, genç bireyler iş bulma sürecinde yetişkinlere göre dezavantajlı konuma sahip olmalarının yanı sıra ilk iş tecrübelerinde çoğunlukla riskler ve belirsizliklerle karşılaşmaktadırlar (Russell & Phillip, 2001). Bu bağlamda gençlik ve istihdam arasındaki ilişkinin sorunlu bir içeriği teşkil ettiği

söylenbilir. Hal böyle olunca iş bulmak, bulamamak veya istihdamın niteliği etrafında inşa edilen çeşitli tartışmalar da gençliği ilgilendiren önemli konular haline gelmektedir.

Gençlik ve istihdam konusuna genç işsizliği çerçevesinden giriş yapmak doğru bir izlek sağlayacaktır. Altınsoy (2020), genç işsizi “*çalışma iradesine ve gücüne sahip, cari ücret üzerinden bir iş aradığı halde bulamamış ve bu iş bulamama durumu kendi isteği dışında meydana gelmiş olan 15-24 yaş arasında bulunan kişi*” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, bir gencin işsiz sayılması, öncelikle çalışma konusunda istek duyması fakat hakim yapının buna izin vermemesi durumunda geçerli olmaktadır. Zira, genç işsizliği konusu toplumsal dönüşüm süreçlerinden derin bir şekilde etkilenmektedir. Buradan genç işsizliği kavramının temelde yapı-fail ilişkisine dayandığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada genç işsizliğini etkileyen yapısal faktörlere değinmekte yarar vardır.

Çetinkaya’ya (2011) göre genç işsizliği hususunun geri planında konjonktürel ve yapısal olmak üzere iki bağlam etkilidir. Konjonktürel işsizlik bir ülkede genel bir işsizlik sorununun varlığına, işsizlik oranlarının çeşitli sebeplerden dolayı artmasına ve bireylerin kendi eğitimlerine ve niteliklerine uygun işler bulamamasına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle konjonktürel işsizlik, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun işsizliğe etki etmesi olarak ifade edilmektedir. Bu tür işsizlik sorunu, toplumun birçok kesimini etkilemektedir ancak gençler üzerindeki baskı diğerlerine göre daha hissedilir durumdadır. Ekonomik duraklama veya gerileme dönemlerinde işten çıkarmaların çok olduğu bilinmektedir. İşverenlerin ekonomik buhranları atlatma yolu olarak çalışanlarını işten çıkarma yöntemine gittikleri durumlarda, önce işe en son başlayan gençlerin kurumla ilişkilerini kesmeleri bu baskıya örnek verilebilir. Çalışma sürelerinin en düşük seviyede olması ve dolayısıyla en düşük tazminat oranına sahip olmaları nedeniyle ilk sırada gözden çıkarılan gençler için konjonktürel işsizliğin boyutları yetişkinlere göre daha yıkıcı olmaktadır. Çetinkaya’nın (2011) bahsettiği ikinci tür olan yapısal işsizlik ise makroekonomik gelişmelerin dışında oluşan genç işsizliği oranlarıyla ilgilidir. Gençlere yönelik beşeri sermaye yatırımlarının eksikliği yüksek genç işsizliği seviyelerine sebep olmaktadır. Bu tür durumlarda gençler iş bulmakta zorluk çekmekte veya çalışmakta oldukları işlerde hak ihlallerine uğramaktadırlar. Örneğin, gençlerin eğitim süreçlerini bitirmelerinin ardından yeteneklerine ve niteliklerine uygun işlere yerleşmekte zorluk yaşamaları nedeniyle geçici veya yarı zamanlı işlere yönelmeleri yapısal işsizlik boyutuna örnek teşkil etmektedir. Görüldüğü üzere genç işsizliği konusu doğası gereği yapı-fail

ilişkisinin bir ürünüdür. Bu nedenle, bu çalışmanın temel yöntemini burada yineleyerek ilgili ilişkinin oluşumundaki ekonomik ve tarihsel süreçlere değinmekte yarar vardır.

Çalışmanın önceki bölümünde 1945'ten itibaren sanayileşmiş Batı ülkelerinde benimsenen Fordist üretim stratejisiyle birlikte hızlı bir ekonomik kalkınma döneminin başladığının altı çizilmişti. Daha sonra 1980'lerde Fordizmin şekil değiştirerek küreselleşen dünyaya ayak uydurmasıyla birlikte neoliberal politikaların ekonomik alana hakim olduğu da yine bir önceki bölümde belirtilmişti. Bu başlık altında ise Türkiye'de genç işsizliğinin kapsamına geçmeden önce 1980 sonrası yeni ekonomik sistemin genç işsizliğiyle ilişkisini irdelemek gerekmektedir.

1980'li yıllardan itibaren modernleşme sürecinin son safhası veya küresel çapta etkili bir ekonomik sistem olarak neoliberalizm adıyla anılan ekonomik dönüşüm, üretici güçlerin eşi görülmemiş bir oranda büyümesine ve risklerin çoğalmasına sebep olmuştur (Beck: 2019: 21). Beck'in "*Risk Toplumu*" kavramıyla tanımladığı yeni bir toplumsal oluşumu meydana getiren ekonomik, teknolojik, siyasal, sosyal ve çevresel dönüşüm evresi, 1945-1980 arası Batı toplumlarında yaşayan bireylerin stabil bir çizgide tahmin edilebilir yaşamlar sürdüğü dönemin aksine risklerle ve değişkenlikle tanımlanmaktadır (Beck, 2019: 24-29). Furlong ve Cartmel, toplumun her boyutuna yayılan ve Beck tarafından risklerle ve tehditlerle tanımlanan Risk Toplumu'nun gençlerle bağlantısını açıklarken gençlerin iş yaşamına geçiş süreçlerindeki dönüşüme odaklanmaktadır. Furlong ve Cartmel'e (2007: 35) göre insan yaşamının önemli bir evresini ifade eden eğitimden işe geçiş süreci 1970'lerden önce "*standardize edilmiş ve homojen*" özellikler gösterirken, 1970'lerden itibaren post-Fordist üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte giderek "*parçalanmış ve bazı açılardan daha az tahmin edilebilir*" hale gelmiştir. Bu durumda 1980 öncesi görece pürüzsüz ilerleyen eğitimden iş yaşamına geçiş süreci, Postmodern Dönem'in tahmin edilemez ve tekinsiz doğası dolayısıyla gençlerin çoğu için belirsiz bir süreci ifade etmektedir. Bu sürecin belirsizliği ise birkaç gelişmenin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Furlong ve Cartmel (2007: 35), Beck'in risk toplumu kavramından hareket ederek bu süreçte yer alan dönüşümleri, üretime dayalı ekonomiden hizmet sektörüne dayalı bir ekonomiye geçiş ve buna bağlı olarak yarı-zamanlı veya esnek zamanlı işlerin yükselişiyle karakterize etmektedir. Bu gelişmelere ek olarak iş hayatında uzmanlık gereksinimi giderek daha çok önem kazanmıştır. Bu nedenle, önceki dönemin kitlesel işe alımları artık yerini kişiselleşmiş ve seyrek işe alım biçimine bırakmıştır. Bu durum iş olanaklarının çeşitliliğini artırmaktadır fakat iş sahibi

olmak önceki dönemlerle karşılaştırıldığında daha yüksek bir eğitim seviyesini gerektirmektedir. Bu noktaya paralel olarak Bessant (2018) da 1980'lerde gelişmiş dünyada genç işsizliğini etkileyen iki temel faktörün ortaya çıktığından bahsetmektedir. Bu faktörlerden ilki, geçerli sosyo-ekonomik düzenlemelerin gençlere tam zamanlı istihdam sağlayacağına dair uzun süredir devam eden varsayımın, artan genç işsizliği ve eksik istihdam bağlamında ortadan kalkmaya başlamasıdır. İkincisi ise bu duruma yanıt olarak, hükümetlerin gençleri daha uzun süre eğitimde kalmaya teşvik etmesidir. Sukarieh ve Tannock (2005: 73) ise karşı bir tutum sergileyerek daha uzun bir eğitim süresinin genç işsizliğini olumlu anlamda etkilediği yönünde net bir kanıt bulunmadığını ancak bir kavram olarak genç işsizliğinin eğitim dışı gençleri kapsamaması nedeniyle işsizlik oranlarını düşük gösterdiğini belirtmektedir. Bessant'ın öne sürdüğü iki faktörün içeriğinden anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkelerde 1980'lerden itibaren gerçekleşen ekonomik dönüşüm iş gereksinimlerini ve istihdamın çehresini değiştirerek gençlerin önceki kuşaklarla karşılaştırıldığında daha benzersiz ve biricik özelliklerle donatılmalarını gerektirmektedir. Sukarieh ve Tannock'un karşı duruşundan da görüleceği gibi bu durum eğitim sürelerini uzatırken aynı zamanda eğitim sonrası iş bulma sürecini daha riskli hale getirmektedir. Dahası, bu düzen gelişmiş ülkelerin yönetimleri tarafından desteklenmekte ve hakim ekonomik yapının devamlılığı sağlanmaktadır.

Böylesi bir döngü, daha eğitilmiş ve kalifiye bir neslin yetiştirilmesine olanak sağlarken aynı zamanda gençlerin tehditler ve sosyal güvensizlikle dolu, belirsiz bir geleceğe doğru ilerlemesine sebep olmaktadır. Bu belirsizlik ise gençlerin sadece ekonomik artı değer sağlama konusunda başarısız olmalarıyla değil aynı zamanda iş yaşamını sorgulamalarına sebep olmaktadır. Arnett, özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde meslekle ilgili algıların nesiller değiştiğiçe dönüşüme uğradığının altını çizmektedir. Arnett'e (2005: 169) göre 21. yüzyıl gençliği, dönemin belirsizliklerle dolu iş yaşamına girmektense farklı eylemlere yönelmektedir. Bu dönemde iş yaşamının getirisi olan ekonomik özgürlükler ve bu özgürlüklere duyulan ihtiyaç sorgulanmaktadır. Bu sorgulama sonucu ise daha düşük getirisi ve bunun karşılığında daha düşük risk oranı olan çoğu zaman yarı-zamanlı işlere bir yönelim söz konusudur. Bu kuşağın iş yaşamından beklentisi, önceki kuşaklarda olduğu gibi faturaları ödemekle sınırlı kalmamaktadır. 21. yüzyıl gençliği kendilerini ifade edebilecekleri ve kimliklerinin biricikliğini sergileyebilecekleri meslekleri icra etmek istemektedir; bu tür bir mesleği edinene kadar ise yirmili yaşlarını yarı-zamanlı işlerle veya aile yardımlarıyla geçirmektedir. Uluslararası Çalışma Ofisi'nin (International Labour

Office – ILO) *Gençlik İçin Küresel İstihdam Eğilimleri* (2020) (*Global Employment Trends for Youth*) raporu da bu saptamayı desteklemektedir. İlgili rapora (ILO, 2020: 17) göre “*genç işçilerin eğitimsel kazanımlarını ve becerilerini geliştirmek ilerlemenin anahtarı olsa da, bu tür arz yönlü önlemler tamamlanmadıkça veya istihdam yaratmaya yönelik talep taraflı önlemlerle eşleştirilmedikçe, gençler arasındaki çalışma hevesinin kırılması artabilir*”. Bu durumda gençlerin daha uzun süreler boyunca eğitime katılmalarının hükümetler tarafından kasıtlı bir şekilde teşvik edilmesi, ancak iş olanaklarının güvenilirliği ve çeşitliliğiyle bir denge kurulduğunda başarılı olacaktır.

Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerdeki gençler, yetişkinlere kıyasla işgücü piyasasında orantısız dezavantajlarla ve belirsizliklerle karşılaşmaya devam etse de gelişmekte olan ülkelerin gençleri için durum gelişmiş ülkelere biraz farklı görünmektedir. ILO’nun (2020) raporuna göre küresel genç işsizliği oranları yükselmeye devam etmektedir. 1999-2019 yılları arasında küresel genç nüfusunun 1 milyardan 1,3 milyara yükselmiş olmasına rağmen, işgücüne dahil olan toplam genç sayısı (çalışan ya da işsiz) 568 milyondan 497 milyona düşmüştür. Fakat gelişmekte olan ülkelere yüksek yoksulluk seviyeleri nedeniyle tüm insanların hayatta kalmasını sağlamak için çalışması gerektiğinden, genç işsizliği daha büyük önem arz etmektedir (Msigwa & Kipsha, 2013). Gençler küresel çapta büyük bir nüfusu oluşturmaktadır ancak genç nüfusun gelişmekte olan ülkelere daha yüksek seviyelerde olduğu gözlenmektedir (United Nations, 2018: 13). Buna paralel olarak küresel genç işsizlik oranı son 10 yılda yüzde 13 seviyelerinde seyrederken, Latin Amerika ve Karayipler gibi gelişmekte olan bölgelerde 2014’te yüzde 13,6 iken 2015’te yüzde 14,8’e ve 2017’de ise yüzde 18,9’a yükselmiştir (United Nations, 2018: 38). Bu rakamlardan anlaşılacağı üzere hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkelere genç işsizlik oranlarında büyük bir artış söz konusudur.

Türkiye’nin demografik özelliklerine bakıldığında genç nüfusun büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. TÜİK’in (2020b) verilerine göre 2019 yılı itibarıyla Türkiye’nin toplam nüfusu 83 milyon 154 bin 997 kişi iken 15-24 yaş grubundaki genç nüfus 12 milyon 955 bin 672 kişidir. Bu durumda, genç nüfus toplam nüfusun %15,6’sını oluşturmaktadır. Böylesi yüksek sayıda bir genç kitlesine sahip olan Türkiye’nin bu nüfusla ilgili başka bir özelliği de mevcuttur. Birleşmiş Milletler Gelişme Programının (UNDP- United Nations Development Programme) *İnsani Gelişme Raporu*’na (*Human Development Report*) (2008) göre Türkiye, 2023 yılına kadar devam edecek olan bir “*demografik fırsat penceresi*”

içerisinde konumlanmaktadır. O zamana kadar, Türkiye’deki çalışma yaşında olan bireyler, toplam nüfusun yaklaşık %70’ini oluşturacaktır ve Türkiye’nin çalışma çağındaki nüfusu 2040’a kadar azalan bir oranda da olsa artacaktır. 2040 yılından sonra ise nüfus yaşlanma eğilimine girecek ve bu pencere de kapanmış olacaktır. Başka bir ifadeyle, 2040 yılına kadar çalışma çağındaki nüfus artmaya devam ederken nüfus artış hızı düşmeye devam edecektir. Altınsoy’un (2020) da belirttiği gibi demografik fırsat penceresinin getirdiği olumlu durumun gerçek potansiyeline ulaşabilmesi için yüksek orandaki genç nüfusun yeterli istihdam olanaklarıyla buluşturulması gerekmektedir. Ancak Türkiye’de bu potansiyeli karşılayacak istihdam olanakları yaratılamamaktadır ve genç işsizliğinin önemli bir nedeni de genç nüfus ve iş olanakları arasındaki dengesizliktir.

Bu noktada, çalışmanın tarihsel yaklaşımını devam ettirmek amacıyla Türkiye’nin genç işsizliği verilerinin yıllar içerisindeki değişimini incelemek yararlı olacaktır. *İnsani Gelişme Raporu*’nun yayınlandığı yıl olan 2008 genç işsizlik oranının yaklaşık %20 olduğu görülmektedir (Karahan Dursun & Çağlarırnak Uslu, 2019). 2021 yılında ise Türkiye’de 15-24 yaş aralığındaki genç bireylerin işsizlik oranlarına bakıldığında %24,7’lik bir değerle karşılaşılmaktadır. Bu değerle ilgili cinsiyetlere göre bir ayrıma gidildiğinde ise 15-24 yaş arası erkeklerin %21,9’unun ve kadınların %30,3’ünün işsiz olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021). Genç İşsizler Platformu (2021) ise Şubat 2021’de yayınladığı raporda TÜİK’in açıklamış olduğu oranların sadece “*dar tanımlı işsizlik oranı*”nı ifade ettiğini öne sürmektedir. Dar tanımlı işsizlik “*son 4 hafta içinde iş başvurusu yapıp 2 hafta içinde işe başlamak hazır olan fakat iş bulamayan*” gençleri içermektedir. “*İş bulma ümidini tümünden yitiren, son 4 haftada iş başvurusu yapmasa da önceki başvurularına yanıt bekleyen veya sadece mevsimlik çalışanların eklenmesiyle*” hesaplanan geniş tanımlı işsizlik ise 15-24 yaş arası gençlerde %40,5’lik bir oranı kaplamaktadır. Bir hayli yüksek olan toplam genç işsizlik oranı, erkekler ve kadınlar arasındaki fark göz önünde bulundugunda daha da çarpıcı hale gelmektedir. Tarım dışı çalışma oranlarına bakıldığında Türkiye’de 15-19 yaş arası kadınların %85’inin ve 20-29 yaş arası kadınları %75’inin istihdam dışı kaldığı görülmektedir. (Yentürk, 2012: 48).

Türkiye’de genç işsizliği ile ilgili başka bir sorun ise yükseköğretim sistemine katılan genç nüfusun oranıyla istihdam olanaklarının dengeli bir biçimde eşleşmemesidir. Türkiye’de genç işgücünün eğitim düzeyinin son birkaç on yılda belirgin bir şekilde yükseldiği gözlenmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi gelişmiş ülkelerde gençlerin

eğitim süreleri uzamıştır ve eğitime katılım oranları da yükselmiştir. Bu tablo, Türkiye’de de paralel bir artışla takip edilmiştir. Bu durumda Türkiye’de gençlerin eğitimden işe geçiş yaşları giderek yükselmektedir. Türkiye’de 2004-2005 öğretim yılında 1.969.086 yükseköğretim öğrencisi varken 2019-2020 öğretim yılında bu sayı 7.541.890 olarak güncellenmiştir. Yüzdelik oranla ifade edilirse 2004-2005 öğretim yılında yükseköğretim okullaşma oranı %16.6 iken 2019-2020 öğretim yılında bu oran %43.4’e yükselmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020). Türkiye’de yükseköğretim sistemine dahil olan gençlerin oranının son yıllarda hızla yükseldiği bu araştırma sonucunda net bir şekilde görülmektedir. Ancak üniversite mezunu gençlerin iş yaşamına geçişi pek kolay olmamaktadır. Yentürk’ün (2012: 49) de belirttiği gibi *“Türkiye’de yeni mezun olan, lise ve üzeri eğitim almış yüksek sayıdaki genç işgücünün istihdam olanaklarının düşük olduğu görülmektedir”*. TÜİK’in yayınladığı *Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Araştırma Sonuçları*’na (2016) göre *“istihdam oranı 15-34 yaş grubundaki fertlerde %48,9...bir okul bitirmeyenlerde %30,1, lise altı eğitim düzeyinde %42,4, dört yıllık yükseköğretim ve üzeri eğitilmişlerde %73,7”* olmuştur. Bu araştırma sonucundan anlaşılabileceği üzere istihdam oranı eğitim seviyesiyle orantılı bir şekilde yükselmektedir. Ancak bir yüksekokul veya üniversiteden yeni mezun olan gençlerle ilgili TÜİK istatistikleri istihdama geçiş sürecinin zorluklarını ortaya koymaktadır. TÜİK’in (2016) verilerine göre eğitimden çalışma hayatına geçişte; üç aydan daha uzun süre çalıştıkları işler dikkate alındığında, 15-34 yaş grubundaki fertlerin %19’u eğitimden ayrıldıktan sonraki ilk işine üç yıldan daha uzun sürede sahip olduğunu, %14,1’i ise ilk altı ay içinde sahip olduğunu belirtmiştir. Fertlerin %7,4’ü ilk işini yedi ay ile bir yıl arasında, %8,6’sı 1-2 yılda, %5,8’i ise 2-3 yılda elde etmiştir. Bu istatistiklerin yanında, eğitimden ayrıldıktan sonra ilk işinde üç aydan uzun süre çalışanların %23,3’ü hizmet ve satış elemanı olarak çalışırken, %16,9’u nitelik gerektirmeyen işlerde, %16’sı sanatkarlık ve ilgili işlerde, %12,2’si ise profesyonel mesleklerde çalışmıştır. Genç İşsizler Platformunun (2021) verilerine göre ise Şubat 2021 itibarıyla 15-34 yaş arası işsiz yükseköğretim mezunlarının sayısı 1.269.000’dir. Bu sayı yükseköğretim mezunu gençlerin %20,3’üne denk gelmektedir. 20-24 yaş grubundaki genç işsizlerin içerisinde ise üniversite mezunu olanların oranı %18,5’tir (Yentürk, 2012: 49). Bu orandan da anlaşılabileceği gibi genç işsizlik oranının içerisinde eğitilmiş gençlerin büyük bir pay tutması sorunlu bir tablo oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere, eğitimden iş yaşamına geçişte işgücünün taşıdığı yüksek potansiyel, aynı derecede yüksek istihdam olanaklarıyla karşılanmamaktadır.

Gençler hangi eğitimsel arka plandan gelirse gelsin açık bir şekilde çıkarılabilecek sonuç şu ki Türkiye'nin genç işsizliğiyle ilgili en büyük sorunlarından biri yüksek potansiyele sahip ve dinamik bir sosyal grubu karşılayacak istihdam olanaklarını yaratamamasıdır. Hem konjonktürel hem de yapısal nedenlerden dolayı ortaya çıkan bu sorun, gençlerin yaşamlarını çevreleyen alanlardan birisini oluşturmaktadır. Bu alan içerisinde yerleşik bulunan baskın yapılar ve iktidar ilişkileri sürekli olarak üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. İlgili yapıların sarmaladığı bireyler ise tarihsel olarak inşa edilmiş bazı eğilimler edinerek bu yapılar içerisinde kendilerine bir konum edinmeye çalışmakta ve bu yönde bazı eylemlerde bulunmaktadır. Türkiye'de genç işsizliği odağından bakıldığında, Bourdieu'nun alan ve habitus kavramlarıyla nitelediği bu ilişkinin oldukça karmaşık ve çok katmanlı süreçleri barındırdığı görülmektedir. Her genç birey için farklı ve benzersiz deneyimleri doğurabilen genç işsizliği alanı ve gençlik failliği ilişkisinin, Bağımsız Türk Sinemasında özellikle son yıllarda üretilen filmlerde sıklıkla ele alınan bir konu olduğu gözlenmektedir. Bu başlık altında değerlendirilecek filmler, hem sunduğu anlatıyla hem de görsel öğelerle genç işsizliği alanı içerisindeki iktidar ilişkilerinin ve genç fertlerin bu ilişkilerin bünyesinde edindikleri eğilimlerin ve bu ilişkilere karşı geliştirdikleri eylemlerin tezahürlerini içermektedir. Aynı zamanda bu bölümde genç işsizliği bağlamına eklenen iktidar eşitsizliği ve sembolik şiddet gibi kavramlara da yer verilmiştir.

Genç işsizliği ve genç failliği ilişkisi doğrultusunda incelenen filmlerden ilki Nuri Bilge Ceylan'ın 2002 yılında yönettiği ve aynı zamanda Cemil Kavukçu ile birlikte senaryosunu yazdığı *Uzak* (Ceylan, 2002) filmidir. Filmin yapı-fail ilişkisi bağlamında ürettiği anlamlara geçmeden önce kısaca konusuna değinmek yararlı olacaktır. Film temelde uzun zaman önce taşradan İstanbul'a göç etmiş ve kültürel sermaye biriktirerek kendini entelektüel anlamda geliştirmiş bir fotoğrafçı olan Mahmut ve evinde misafir ettiği, taşradan kente iş bulmak için gelen Yusuf'un gerilimli ilişkisini konu etmektedir. Mahmut uzun süre boyunca baskın ekonomik, kültürel ve toplumsal yapılarla mücadele etmiş, bu yapılar içerisinde var olan seçenekleri değerlendirmiş ve biriktirdiği kültürel sermayeyi kullanarak sonunda toplumda bir konuma sahip olmuştur. Mahmut, taşraya bağlı olan özlerinden kopma çabasıyla uzun uğraşlar sonucu edindiği toplumsal konuma sıkı sıkıya bağlıdır ve o konumu paylaşmak konusunda isteksizdir. Bu durum, Mahmut'un hem romantik ilişkilerinde hem de arkadaşlık ve akrabalık ilişkilerinde net bir şekilde sezilen bir yalnızlığı ve ben-odaklılığı tercih etmesine yol açmıştır. Bu durumda Mahmut'un baskın yapılarla düşmanca bir ilişkiyi kendi elleriyle inşa ettiği ancak aynı zamanda baskın yapıların sunduğu seçenekleri

kullanarak toplumda bir konuma ulaştığı söylenebilir. Yine de belirtmek gerekir ki Mahmut'un biriktirdiği kültürel sermaye ile edindiği toplumsal konum, onun gençlik döneminde hayalini kurduğu ve ulaşmak için onca zaman çalıştığı konumla eşleşmemektedir. Mahmut, katıldığı bir arkadaş toplantısında gençlik döneminde hayalini kurduğu toplumsal konuma ulaşamaması nedeniyle bir eleştiriyle karşılaşır. Mahmut'u gençliğinden beri tanıyan eski bir yakın arkadaşı, Mahmut'un gençlik döneminde sanatsal kimliğiyle hakim yapılara meydan okuyan eylemler sergilerken yetişkinlik döneminde artık ekonomik alanın kısıtlayıcı etkisine boyun eğdiği yönünde Mahmut'un dönüşümünü eleştirir. Mahmut'un arkadaşı şu sözlerle ona bir ayna tutar ve onun ekonomik alanın sunduğu seçenekleri değerlendirerek kendine özgü failliğinden vazgeçtiğini öne sürer:

“Çünkü paranın artık mutlu etmediğinin farkındasın. Sen şu masada geçmişini arıyorsun, ne dersen de bana!... Beyazsu vadisinin tek bir kare fotoğrafını daha iyi açıdan çekebilmek için Reşko Tepesi'ne tırmandığımız günleri ne çabuk unuttun. Bize derdin ki ben sinemaya geçip Tarkovski gibi filmler yapacağım”

Bu eleştiriye Mahmut'un cevabı ise “*oğlum bitti bitti fotoğraf diye bir şey kalmadı, dağlar da bitti*” şeklindedir. Bu cümlesiyle Mahmut kendisinin değil dünyanın değiştiğini öne sürmektedir. Oysa hem fotoğrafçılık hala geçerliliğini korumaktadır hem de Mahmut'un gençliğinde sahip olduğu heves onun içinde mevcuttur ancak hakim yapılar onu bilindik eğilimlere yöneltmiştir. Mahmut'un gençliğinde sahip olduğu kendini sanat ile ifade etme isteğinin hala içinde var olduğu bir sahnede ortaya çıkmaktadır. Mahmut yanına Yusuf'u da alarak bir seramik reklamı için çekim yapmak üzere kırsaldaki bir camiye gider. Yol üzerinde bir manzara dikkatini çeker ve ışık şartlarının da fotoğraf çekmek için uygun olduğunu fark eder. Arabayı durdurur ve fotoğraf çekmek ve çekmemek arasında karar vermek için bir süre düşünür. Her ne kadar o fotoğrafı çekmek ve ortaya sanatsal bir ürün koymak istese de bunu yapmaz. Hakim yapılar seneler boyunca Mahmut'un eylemlerini sınırlamıştır. Bu sınırlama sonucunda Mahmut eylemlerini çıkar edinme doğrultusunda bir kalıba sokmuştur. Hayatının bu geç döneminde Mahmut artık karşılığında bir çıkar elde edemeyeceği eylemleri gerçekleştirmek konusunda isteksizdir. Hem ekonomik alanla kurduğu ilişkide hem de kadınlarla olan ilişkisi dahil olmak üzere bütün insan ilişkilerinde Mahmut kişisel alanı konusunda son derece korumacı davranmakta ve sadece çıkar sağlayabileceği eylemlere yönelmektedir. Bu durumda, Mahmut'un ekonomik, kültürel ve toplumsal yapılarla ilişkisi sonucunda ben-odaklı ve çıkara yönelik bir yetişkin haline geldiği sonucuna varılabilir.

Filmde genç işsizliği alanı ve genç failliği ilişkisi noktasında odaklanılacak karakter ise Yusuf'tur. Yusuf, sadece genç olması sebebiyle annesi ve babasının ekonomik yükünü üstlenme sorumluluğunu kendinde hissetmiştir ve İstanbul'da iş bulma umuduyla kırsaldaki yaşamını terk etme kararı almıştır. İstanbul'dan sık sık memleketindeki ailesini arayarak yakında iş bulacağından ve onların çeşitli maddi ihtiyaçlarını gidereceğinden bahseder. Yusuf'un ailesinin ekonomik sorumluluğunu alma tercihinin arka planında anne ve babasının yaşlı olması, kendisinin ise genç olması ve hem çalışacak gücü hem de yaşam süresinin bulunması yatmaktadır. Bu nedenlerden dolayı bir ekonomik alan olarak genç işsizliği ve gençlik failliği ilişkisi konusunda yapılacak bir analiz için Yusuf uygun bir karakter gibi görünmektedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi Yusuf'u yaşam mekânını değiştirmeye iten şey, ekonomik alanın ona kırsalda yaşam olanağı bırakmamasıdır. Yusuf'un çalıştığı fabrika ekonomik kriz dolayısıyla çok sayıda işçiyi işten çıkarmıştır ve Yusuf bu işçilerden sadece birisidir. Filmde sık sık bahsi geçen ekonomik kriz, sadece gençlerin değil aynı zamanda diğer bireylerin de işsiz kalmasına yol açmıştır. Bu durumda filmdeki baskın ekonomik alanı oluşturan ekonomik kriz, işsizliğin ardındaki konjonktürel sebebi oluşturmaktadır ve film boyunca ilgili krizin yüksek işsizlik oranlarına yol açtığı birkaç defa sözlü olarak ifade edilmektedir. İşsizliğin hâkim olduğu bu ekonomik alan içerisinde işten çıkarılması dolayısıyla yaşam alanındaki eylemlilik olanağı kısıtlanan Yusuf, çareyi köyü terk ederek İstanbul'a gitmekte ve gemilerde iş aramakta bulmuştur. Bu konuda Mahmut ve Yusuf arasında geçen diyaloga yer vermekte yarar vardır:

Mahmut: *Fabrikada mısın hala?*

Yusuf: *Fabrika krizden dolayı her taraf kapandı abi...her taraf. Babamı çıkardılar beni çıkardılar. Memlekette iş kalmadı abi ya.*

Mahmut: *Eee napıcan gemide?*

Yusuf: *Valla gemide miçoluk yaparım, kamarothluk yaparım. Hani ne iş olursa yaparım abi. Ne iş olursa. Çünkü ya Mahmut abi bu gemi işinde çok para var. Parası Dolarlar bir, bütün dünyayı geziyosun iki. Hiç etkilemiyor yani kriz mriz oldu mu Dolar da yükseliyor nasıl olsa.*

Mahmut: *Himm. Pek o kadar da kolay değil yani bu şimdi gemi işi, biniyorsun gemiye git allah git uzun seyahatler oluyor bunu hesaba kattın mı dayanabilicen mi yalnızlığa? Hepsini hesapladın mı?*

Yusuf: *Hesapladım tabii canım. Ben zaten gezmeyi seviyorum. Para kazanmak da zaten para kazanmak için geldik. Yani gezmek istiyom ya hep siz mi gezeceksiniz bu dünyayı ya biraz da biz gezelim ne olacak yani.*

Bu diyalogda Yusuf'un içinde bulunduğu ekonomik alanı, başka bir ifadeyle Yusuf'un eylemlerini yönlendiren yapının izlerini ve aynı zamanda Yusuf'un da içinde bulunduğu gençlik habitusunun ve sermayesinin izlerini bulmak mümkündür. Yusuf zorlayıcı şartlara sahip bu ekonomik alanın sınırlayıcılığı karşısında bir kaçış hattı arayışındadır. Bu bağlamda onun isteği sadece ekonomik anlamda yaşamını sürdürebileceği bir iş bulmak değil aynı zamanda ülkenin konjonktürel sorunlarından kaçmasını ve kendini gerçekleştirmesini sağlayacak bir iş bulmaktır. Bu nedenle Yusuf, ülkenin şartlarının oluşturduğu ekonomik yapının dışında kalan bir alana geçmeyi planlamaktadır. Dolar ile maaş almak ve ülkenin dışında, hatta yersiz yurtsuz bir alanda çalışmak, Yusuf için sahip olduğu sermaye ile yönelebileceği bir kaçış gibidir. Ancak Yusuf'un bu hedefine ulaşabilmesi için ne kültürel ne de sosyal sermayesi yoktur. Örneğin başka bir diyalogda Yusuf, iş arama sürecinin nasıl gittiğini soran Mahmut'a "*bu gemicilik işinde kefil istiyorlar galiba kefil olmadan olmuyormuş... Yani İstanbul'da öyle bi tanıdığım falan da yok nasıl yapcaz bilmem ya*" şeklinde cevap verir. Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere Yusuf'un gemilerde iş bulmak için yeterli sosyal sermayesi yoktur. Elindeki tek sermaye bedeni ve gençliğidir. Bu nedenle gemide yapabileceği işleri sıralarken uzmanlık gerektirmeyen meslekleri seçmektedir. Görüldüğü üzere ekonomik alanın Yusuf'a sunabileceği seçenekler son derece az ve Yusuf'un da bu alan içerisinde bir konuma ulaşabilmek için alana sunabileceği sermaye oldukça yetersizdir.

Yusuf'un ekonomik alanla arasındaki aşılamaz uzaklık filmin görsel öğelerinde de net bir şekilde görülmektedir. Yusuf iş aramak amacıyla her gün erken saatlerde İstanbul'un çeşitli bölgelerine giderek lojistik şirketleriyle görüşür. Bu sahnelerde yer alan görsel öğelerde ekonomik alanın sorunlu yapısının ve aynı zamanda Yusuf'un alanın büyüklüğü karşısındaki çaresiz konumunun izlerini görmek mümkündür.

Resim 3.1.

Resim 3.2.

Resim 3.1.'de yer alan gemi enkazı, ekonomik alanın bireye sunduğu sorunlu şartların görsel ifadesi olarak algılanabilir. Yusuf'un bir kaçış hattı olarak gördüğü lojistik sektörü, batmakta olan bir gemi gibi işlevselliğini yitirmiştir ve bu enkazın karşısında duran Yusuf ise yaşamını sınırlayan bu alan karşısında çaresiz görünmektedir. Resim 3.2.'de ise limanda iş aramakta olan Yusuf alanın işleyişinde değil dışında veya başka bir ifadeyle alanın karşısında yer almaktadır. Bu konumlanma, Yusuf'un ekonomik alanla bir türlü uzlaşmayan ilişkisini gözler önüne sermektedir. Ek olarak, bu karedeki beyaz rengin hakim olduğu palet, Yusuf karakterinin ayıksı bir özne olarak seçilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla Yusuf'un silik ve seçilmesi zor görüntüsü, onun toplumsal alanda ve ekonomik koşullar karşısında çaresiz konumunu imgelemektedir.

Resim 3.3.

Resim 3.4.

Resim 3.3.'te görüldüğü üzere Yusuf'un ekonomik alanla arasındaki mesafe daha da artmıştır ve alanın ekranda kapladığı yer büyürken Yusuf'un kapladığı yer ise küçülmüştür. Sahneler arasındaki bu görsel dönüşüm Yusuf'un işsizlik karşısında eylem alanının da giderek sınırlandığını göstermektedir. Resim 3.4.'te ise alanın sınırlayıcılığı sadece görsel olarak değil aynı zamanda yazılı olarak ifade edilmektedir. Firmanın kapısında yazan "ACENTEMİZİN GEMİLERE TAYFA TALEBİ YOKTUR" yazısına rağmen Yusuf kapıdan içeri girerek eylemini sürdürür ve çalışma isteğini dile getirir ancak karşılığında aldığı cevap "iş yok birader iş nerde?" sözleri olur. Yusuf'un sahip olduğu nitelikler ve hangi

sermayeyi biriktirmiş olduğu hiç önemli değildir çünkü alanın seçenekleri Yusuf için tükenmiştir.

İş bulma konusunda ilk denemelerden sonra iyice umudunu yitiren Yusuf şehirde bir flanör gibi dolaşmaya ve çevresini gözlemlemeye başlar. Filmin bu evresinde Yusuf şehirdeki ekonomik, kültürel ve toplumsal alanları anlamaya ve yeni eğilimler geliştirmeye çalışır. Gemicilerin bulunduğu kahvehanede gemi çalışanlarıyla konuşur ve sosyal sermaye edinmeye çalışır. Sokaklarda gezinerek romantik ilişkileri gözlemler ve şehirde kendi kodlarından çok daha farklı olan toplumsal cinsiyet kodlarıyla tanışır. Bu evrede Yusuf, yeni yaşamında kendisine bir yön çizebilecek eylemlerin hazırlığı olarak baskın alanlar içerisinde insanların ne tür eğilimlere yöneldiğini gözlemler. Ancak bu arada davetsiz misafirliğin uzamasından rahatsız olan Mahmut ve iş bulamadığı için çaresiz olan Yusuf arasında geçen bir diyalog, işsizlik konusu üzerinden iki karakter arasındaki gerilimin çözülmesini sağlar:

Mahmut: *Ne oldu senin gemi işi? ...Gemi işi olmazsa ne yapıcan? Köye mi dönücen?*

Yusuf: *Köye döner miyim ya?*

Mahmut: *E ne b.k yiyeceken peki?*

Yusuf: *Valla ben köye dönersem bi daha hayat boyu ordan kurtulamam artık. Fabrikada da hiç iş falan yok. Yani köyde durum çok sakat.*

Mahmut: *Peki oğlum bu durumda napcan bana onu söyle?*

Yusuf: *Şu sizin seramik şirketinde bana göre bir iş bulamaz mıyız acaba?*

Mahmut: *Oh adamlar zaten seni bekliyordu. Oğlum burda da adamlar sapır sapır adam çıkarıyor. Kriz yok mu sanıyorsun burda?*

Yusuf: *Yav gene de bi denesek belki bi bekçilik işi falan denk getiririz.*

Mahmut: *Lan iki gün evi sana bıraktık ne hale getirdin senden işçi mi olur? Senin ne vasfın var ki alsınlar işe? Hadi girdin napcan o zaman? Ne iş yapacan? Fasulye mi dikeceken? Kamarotluk mu yapacan? Miçoluk mu yapacan?*

Bu diyalog hem ekonomik alanın ve sermaye eksikliğinin gençlik eylemliliğini ne kadar sınırladığını göstermektedir hem de kuşaklar arasındaki ilişkilerde var olan iktidarı ve sembolik şiddeti açığa çıkarmaktadır. Ekonomik alanın şartları zorlaştıkça toplumda yaşayan bireyler için bir konuma ulaşmak aynı derecede zorlaşmaktadır çünkü konumların sayısı azalmaktadır. Konjonktürel ve yapısal nedenlerden kaynaklanan işsizlik dolayısıyla sayısı son derece az olan konumlara erişmek için giderek daha fazla sermayeye sahip olmak gerekmektedir. İlgili diyalogdan da anlaşılacağı gibi Yusuf'un biriktirdiği ekonomik, kültürel ve en önemlisi sosyal sermayenin yetersizliği, toplumda ulaşmak istediği konuma erişmesini engellemektedir. Yusuf'u engelleyen hâkim yapının görünür yüzü ise Mahmut karakterinde ortaya çıkmaktadır. Mahmut, yaşının ve sahip olduğu konumun getirdiği iktidarı kullanarak Yusuf'a sembolik şiddet uygulamaktadır. Yusuf'un ekonomik alan karşısındaki çaresizliğinden Yusuf'u suçlamaktadır ve bir nevi baskın ekonomik yapıları içselleştirdiğini göstermekte, dolayısıyla onları meşrulaştırmaktadır. Bu tartışmadan bir süre sonra Yusuf, iktidarın etkisinin artık daha net hissedildiği evi terk ederek bir eylemde bulunur. Sonucu tam olarak bilinmese de Yusuf'un gerçekleştirdiği kaçış eylemi iktidarın karşısında bir muhatap bırakmadığı için özgürleştirici bir eylemdir. Bu nedenle gençlik failiği özelinde düşünülürse Yusuf'un bir karşı-eylemde bulunması onun baskın yapılar karşısında alışıldık eğilimlere yönelmediğinin bir göstergesi sayılabilir ve onun yaşamının geri kalanı için olumlu görülebilir. Yusuf'un akıbeti hakkında birçok fikir üretilebilir ancak Mahmut'un baskın yapılar içerisinde yine yapıların inşa ettiği eğilimlere ve eylemlere hapsediği yaşamına devam ettiği final sahnesinde görülmektedir.

Genç işsizliği bağlamında yapı-fail çözümlemesi uygulanan başka bir film ise yine Nuri Bilge Ceylan'ın yönettiği ve Akın Aksu ve Ebru Ceylan ile birlikte senaryosunu yazdığı *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018) adlı filmidir. Film, Eğitim Fakültesinden mezun olduktan sonra memleketi Çanakkale'nin Çan ilçesine geri dönen bir yazar adayının (Sinan) yazdığı kitabı yayımlatmak üzere maddi kaynak bulma mücadelesi ve aynı zamanda kumar alışkanlığı yüzünden toplumdaki itibarını kaybetmiş olan babası (İdris) ile gergin ilişkisini konu etmektedir.

Üniversiteden yeni mezun olan Sinan belirsizliklerle ve risklerle dolu bir yetişkinliğe geçiş sürecinin başındadır. Resim 3.5.'te de görüldüğü üzere, film, Sinan karakterinin dış cephesi camlarla kaplı bir kafenin içerisinden yetişkinliğe geçiş sürecine adım attığı noktayla açılır. Sinan'ın yeni başlayacak hayatı hakkında umutsuz olduğu yüzündeki yorgun ifadeden

anlaşılır. Aynı zamanda Sinan’ın okuduğu gazetede “90 Yaşındaki Emekli...” başlıklı bir yazı görülür. Bu sahnede yer alan mekân, dekor, aksesuarlar gibi mizansen öğelerine bakıldığında karakterin uzun bir dönüşüm sürecinin başında olduğu çıkarımı yapılabilir. Buna ek olarak, genç karakterin bu geçiş sürecinin içerisinde olduğunu görselleştiren başka bir imaj ise, Resim 3.6.’da da görüldüğü gibi, Sinan’ın bir köprünün başında durduğu sahnedir. Dolayısıyla, *Ahlat Ağacı*’nda (2018) bir gencin yetişkin olma süreci içerisinde yapıyla kurduğu zorlu ilişki, ana tema olarak öne çıkmaktadır.

Resim 3.5.

Resim 3.6.

Sinan, işsizliğin yoğun bir gençlik problemi olduğu bir ekonomik alan içerisinde kendini gerçekleştirmek için yollar arayan bir gençtir. O, Sınıf Öğretmenliği bölümünden yeni mezun olmuştur ve ekonomik alanın gerçekliği içerisinde sınıf öğretmeni olmak onun seçeneklerinden birisidir. Ancak, öğretmenlik mesleğinin güvenli bir istihdam yönelimini işaret ettiği 1980 öncesi dönemin aksine, neoliberalizmin Türkiye’de egemen ekonomik sistem olarak benimsenmesiyle birlikte öğretmenliğin risklerle özdeşleştirildiği görülmektedir. Ünal’ın (2004) ifade ettiği gibi neoliberal ideolojinin bir getirisi olarak özelleştirmenin hız kazanmasıyla birlikte eğitim ticarileştirilmekte ve öğretmenlik, eleştirel düşünceyi üreten profesyonel bir meslek olmaktan çıkmaktadır. Bu nedenle, öğretmenler müfredatı takip etmekle yükümlü birer “teknisyen” gibi çalışan görevliler haline gelmektedir. Eğitim piyasalaştıkça, öğretmenlerin emeği de metalaşmakta ve kullanım değerinden ziyade değişim değerinin önemli olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır (Keskin Demirer, 2012). Buna bağlı olarak, neoliberal politikaların toplumun birçok kesiminde görülen yoksullaştırma etkisinin sonucu olarak öğretmenlerin toplumsal statüleri de 1980’lerden itibaren düşüşe geçmiştir. Ancak, günümüzde öğretmenlik mesleği ile ilgili tek sorun, azalan toplumsal statü değildir. Kültürel sermayeye sahip olmalarına karşın işsiz kalan öğretmenlerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Daha önce de bahsedildiği gibi, gençlerin yükseköğretime teşvik edilmesi, hükümetler tarafından işsizlik oranının düşürülmesi yönünde kullanılan bir stratejinin ürünü olabilmektedir. İhtiyaç duyulandan

fazla sayıda öğretmennin mezun edilmesi ve sonucunda bu öğretmenlerin istihdama dâhil edilememesi bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.

Türkiye’de Eğitim Fakültelerinden ve Fen-Edebiyat Fakültelerinden mezun olan genç bireylerin öğretmenlik mesleğini icra etmek için birkaç seçeneğe sahip oldukları söylenebilir. Bu seçeneklerden ilki devlet okullarında görev yapabilmek için Kamu Personeli Seçme Sınavı’ndan yeterli puanı alarak göreve atanmaktır. Bunu yapabilmek için çoğu öğretmen adayı Kamu Personeli Seçme Sınavı kurslarına giderek sınava hazırlanmaktadır. İkinci seçenek, devlet okullarında ücretli olarak öğretmenlik yapmaktır. Bir başka seçenek ise, özel okullar, dershaneler, etüt merkezleri veya kurslar gibi özel eğitim kurumlarında çalışmaktır. İşsiz öğretmenler özel eğitim kurumlarına yönelmektedir. Bu yönelim, özel teşebbüslerin kârı olabilecek en üst seviyeye çıkarma ideali sonucu düşük ücretlerle, çoğu zaman güvencesiz bir şekilde uzun saatler boyunca çalışmayı gerektirmektedir. Bu durum da, öğretmenlerin proleterleşmesine ve öğretmenlik mesleğinin güven veren statüsünün kırılmasına sebebiyet vermektedir. Son yıllarda atama oranlarının düştüğü ve 2016 yılında bu oranın %5,5 olduğu düşünüldüğünde, öğretmenlerin günümüzde işsizlik ve sosyal güvencesizlik alanlarının önemli aktörleri oldukları anlaşılmaktadır (Kiraz & Kurul, 2018).

Ahlat Ağacı’nın (2018) odağındaki karakter olan Sinan yukarıdaki risklerle tanımlanan bir ekonomik alanın şartları dahilinde bazı eğilimlere yönelmek durumundadır. Sinan hem geleceğini inşa etmek hem de kendini gerçekleştirmek için eylemlerde bulunmaktadır. Ancak onun için seçenekler sınırlı ve eylem alanı da dardır. Filmin ilk diyalogunda, hayatın nasıl gittiğini soran kuyumcuya Sinan’ın “*hayat yok abi, parasız adama hayat nerde var?*” şeklindeki cevabı, eylem alanının sınırlılığını vurgulamaktır. Bu sınırlılığın içerisinde Sinan’ın önünde sınava girerek öğretmen olarak atanmayı beklemek, “*askerliği aradan çıkarmak*” veya “*atanamayan öğretmenlerin buluşma noktası*” olan polisliğe yönelmek gibi seçenekler mevcuttur. Polislik, atanamayan öğretmenlerin “*direksiyonu başka mesleklere*” kırması sonucu tercih edilen mecburi bir yönelimdir. Dolayısıyla, kültürel sermayenin önemli bir göstergesi olan öğretmenlik alanında üniversite diplomasının mevcut ekonomik alanda toplumsal bir konuma ulaşmak için yeterli olmadığı görülmektedir. Ekonomik alanın gençlere sunduğu seçenekler her ne kadar onların eylemlilikleriyle örtüşmese de gençler bu seçenekleri “*mecburi*” olarak takip etmektedir. Bunun bir örneği, Sinan’ın öğretmen olmak için eğitim alan fakat polisliği tercih etmek zorunda kalan bir arkadaşıyla telefondaki diyalogudur. Sinan’ın polis arkadaşı “*ezilmişliğimizin stresini başkalarından alıyoruz*”

diyerek yapı karşısında gençliğin dezavantajlı konumuna işaret etmektedir. Yoksul sınıftan gelen bir genç, öğretmenlik gibi “aydın” olma sorumluluğuyla donatılan bir mesleğin eğitimini aldıktan sonra bile otoritenin bir uzantısı haline geldiğinde, elindeki iktidarı başkalarını ezecek şekilde kullanmaktan çekinmemektedir. Bu durumda, istihdam alanının gençlerin eylemlerini sadece kısıtlamakla kalmadığı aynı zamanda değişime uğrattığı da görülmektedir. Alanın şartlarının yarattığı sonuçlardan biri, gençlerin yaşama karşı öfkeli hale gelmeleridir. *Ahlat Ağacı*’nda (2018) hem Sinan karakterinin hem de telefonda konuştuğu arkadaşının bir çeşit güce sahip oldukları zaman bu gücü zarar vermek için kullandıkları görülmektedir. Bir sahnede Sinan’ın sonu şiddetle biteceğini bilmesine karşın eski bir arkadaşını kışkırtması sonucu kavga ettiği ve başka bir sahnede ise öfkeyle bitkilere zarar verdiği görülmektedir. Bu öfke temelli eylemler ekonomik yapının kısıtlayıcı şartlarına karşı gençliğin geliştirdiği bazı sapma davranışlar olarak değerlendirilebilir ve yapının gençler üzerindeki olumsuz etkisini görünür hale getirmektedir.

Ekonomik alanın işsizlik boyutunun belirgin olduğu başka bir genç karakter ise Sinan’ın yıllar sonra yeniden karşılaştığı lise arkadaşı Hatice’dir. Hatice, liseden sonra eğitim sisteminin dışında kalmış, tarım işçisi olarak günlük işlerde çalışmaktadır. Hatice, gelecekteki yaşamı için “*kalabalık, ışıklı caddeler, rüzgârlı tepeler, güzel yemekler...uzaklara giden gemiler, ılık akşamlar, aşklar, sarhoşluklar, yağmurun altında ıslanmalar*” gibi özgürlüğü, kendi ayakları üzerinde durmayı ve keyifli deneyimleri çağrıştıran şeylerin hayalini kurmaktadır. Ancak eğitimin ve istihdamın dışında kalan yoksul ve genç bir kadın olarak Hatice’den toplumsal kodların beklentisi onun yaşamı hakkında tercih yapabilmesini engellemektedir. Hatice, “*Aslında ben de gidiyorum yakında...Altınlar gümüşler falan öyle bir yer işte...Dünya evi dedikleri bir yer var ya...Oraya gidiyorum işte*” diyerek istemediği bir evliliğe boyun eğmek zorunda kaldığını ifade etmektedir. Hatice için evlilik altınlar ve gümüşlerle tanımlanan bir müessesedir. Başka bir ifadeyle, evlilik ekonomik bir alandır. İşsizliğin genç kadınların yaşamlarındaki önemli sonuçlarından biri olan evliliğe yönelim, Hatice karakterinin yaşamını da kontrol altına almaktadır. O, kalbinin sesini kimsenin duymadığını söylerken toplumsal kodların genç öznelliğine izin vermediğini vurgulamaktadır. Bir iktidar mekanizması olarak evliliğin olumsuz çağrışımı, Hatice’nin “*Akrep makrep var mıdır o altınların içinde*” şeklindeki sorusuyla somutlaşmaktadır. Bu soruya Sinan’ın “*Akrep dediğin her yerde var.*” şeklindeki cevabı ise yapının gençler üzerindeki ezici iktidarının her mekânda ve her gerçeklikte mevcut olduğunu göstermektedir.

Sinan'ın kendini gerçekleştirmek adına yazdığı kitabın basılması için gerçekleştirdiği eylemler de onun yaşamını sarmalayan işsizlik alanının kısıtlayıcı etkisini açığa çıkarmaktadır. Sinan birçok eylemini bu amaç doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki genç karakter için yazarlık bir istihdam yönelimini ifade etmemektedir. O, yarattığı edebi eseri, “*kişisel metinler...hiçbir inancın ideolojinin otoritenin etkisinde kalmadan yazılmış samimi itiraflar*” olarak tanımlamaktadır. Eser ve yaratıcısı arasında bu denli öznel bir bağın kurulması, eseri küresel neoliberalizmin maddi kazanıma dayalı ve nesnel olan istihdam kategorisinden çıkarmaktadır. Sinan, kitabının yayımlanması için sponsor arayışı sürecine girdiğinde, eserin yaratıcısına ait kişisel özelliklerle donatılmış olması dolayısıyla, yapının iktidar ilişkileri içerisinde ekonomik sermayeye ulaşmakta zorluk çekmektedir. Sinan'ın bu konuda gerçekleştirdiği ilk eylem, bulunduğu alanın ekonomik iktidar öznelerine ulaşarak ekonomik sermaye talebinde bulunmaktır. Sinan, yaşadığı ilçenin Belediye Başkanı Adnan Bey'den finansal yardım isteyerek sponsor arayışını başlatır. Fakat Adnan Bey'in belirttiği üzere “*belediye bütçesinden o şekilde bir para çıkarmak mümkün değil*”dir. Sadece Çan Belediyesi'nin tanıtımı için yazılan yazılar bütçe imkânı bulurken, Sinan'ın “*bireysel tarzda, genel görünümlü ve serbest*” çalışmasına destek verilmemektedir. Sinan buradan ret cevabı alsa da daha önce bu tür faaliyetlere sponsor olması nedeniyle bir kum ocağı işletmecisi olan İlhami'ye yönlendirilir. Sinan, İlhami ile görüştüğünde kitabın egemen ideolojiyi yüceltme konusunda eksik kaldığı gerekçesiyle yine ret cevabı alır. İlhami maddi sermayeye ve dolayısıyla, Sinan üzerinde mutlak bir sembolik güce sahiptir. Bu durumda İlhami'nin sözleri, davranışları ve vücut dili egemen toplumsal kodların bir temsili gibi işlev görmektedir. İlhami, daha önce Belediye ile kurduğu bir iş ilişkisinin, sessiz bir anlaşma üzerinde hiç konuşulmadan uzlaşmış gereğini yerine getirerek Belediye'nin desteklediği bazı projelere sponsor olmuştur. Fakat Sinan'ın kişisel kültürel faaliyetinin hâkim söylemi pekiştirmek konusunda eksik olmasından dolayı maddi destek alamaz. Sinan ve İlhami arasında geçen bu diyalog ekonomik alanın iktidar ilişkilerini açığa çıkarması sebebiyle önem taşımaktadır. Bu iktidar ilişkileri içerisinde, gençlerin kendini gerçekleştirmesi ve egemen yapının sürdürülmesi arasında bir uyum sağlanmadığı takdirde, gençlerin ikincil konumunda bir iyileşme sağlanamamaktadır. Bu sahnede, Sinan karakteri özelinde genç bireyin, yapının değer verdiği ve yücelttiği anlam bütünü dâhina çıktığında eşitsiz bir alana adım attığı hem sözlü anlatımla hem de görsel öğelerle gösterilmektedir. Resim 3.7.'de üretim alanının dışında kalan ve çerçevede tek başına konumlandırılan Sinan karakterinin bir görseli yer almaktadır. Bu görselden anlaşılacağı üzere, Sinan üretim ilişkilerinin fiziki

olarak dışında yer almaktadır ve aynı zamanda ekonomik alanın fırsat eşitsizliği karşısında yalnızlaştırılmıştır. Üretim alanının büyük ve genç karakterin küçük görünmesi ve buna ek olarak üretim alanının ışıktaki ve genç karakterin karanlıkta yer alması, bahsedilen eşitsizliğin görsel karşılığı niteliğindedir.

Resim 3.7.

Egemen ekonomik alanın mekanizması Sinan'ın sermaye talebine cevap vermeyince, genç karakter öznel eylemliliğiyle bu soruna bir çözüm bulma yoluna gider. Bu çözüm arayışı, Sinan'ın da etik bağlamda sorguladığı toplumsal kodlara aykırı olan bazı eylemlere yönelmesini sağlar. Öncelikle büyükbabasının evinden tarihi bir kutsal kitabı çalarak şehir merkezindeki bir sahafa satar ve daha sonra babasının çok sevdiği av köpeğini satarak eksik olan ekonomik sermayeyi tamamlamayı başarır. Bu eylemler sonucunda Sinan bir çeşit etik muhakeme içerisinde bulur kendisini. Sinan, yerel bir yazar olan Süleyman ile kurduğu diyalogda, yazma eyleminin “*yakınlarını ihmal etmek, hatta gerekiyorsa kullanmak, meze yapmak*” anlamına gelse bile gerçekleştirmeye değer olup olmadığını sorgulamaktadır. Dolayısıyla, genç karakterin egemen ekonomik alan içerisinde kaynak bulamaması sonucu kendi mikro habitusu içerisinde kaynak arayışına yöneldiği ve etik olmadığını bilse dahi kendini gerçekleştirmek için eylem aldığı görülmektedir.

Sinan'ın içinde bulunduğu habitusun kısıtlılığının etkisiyle gerçekleştirdiği etik dışı eylemler sonucunda maddi kaynaklara ulaşmasıyla birlikte kitap basılır. Fakat bu sonuç, genç karakterin kendini gerçekleştirmesi hususunda beklenen etkiyi yaratmaz. Ekonomik sermayeye şartları zorlayarak ulaşabilen Sinan'ın sosyal sermayeye ulaşma konusunda da problemleri vardır. Yoksulluğu ve gençliğin getirdiği deneyim eksikliği nedeniyle toplumsal alanda görünürlüğü en düşük seviyede olan Sinan'ın kitabını hiç kimse satın almaz. Bu nedenle, ulaşılan maddi kaynakların devamlılığı sekteye uğramış olur. Bu noktadan itibaren Sinan karakterinin yetişkinliğe geçiş sürecindeki değişimi görünür hale gelmeye başlar. Bu değişim filmin hem anlatısal hem de görsel öğelerinde belirgindir. Sinan bir birey olarak

dünyadaki var oluşunu kanıtlayacak olan edebi eserini fiziki ortamda var ettikten sonra egemen yapının onu gerçekleştirmek zorunda bıraktığı eylemlere yönelir. Öncelikle kendi deyimiyle “*askerliği aradan çıkarır*” ve sıra, kalıcı bir istihdama yönelmeye gelir. Bu noktada daha önce bahsedilen sorunlardan hareketle, Sinan’ın önünde kısıtlı seçenekler olduğu ve bu seçeneklerin hiçbirinin sağlıklı bir yetişkinliğe geçişi sağlamayacağı görülmektedir. Filmin final sahnesinde, Sinan, toplumsal kodlar tarafından bir bireyin yetişkinliğe geçiş sürecinde askerlik sonrası adımı oluşturan istihdam planlarının ne olduğunu soran İdris’e, “*Ne bileyim. Ya öğretmen olup senin gibi doğu göreviyle gençliği yakıcaz ya da işte buralarda alakasız bir işe girip gene gençliği yakıcaz*” şeklinde cevap verir. Ana karakterin her ne yaparsa yapsın ekonomik alana karşı yenik düşeceğini kanıksaması, Resim 3.8.’de de görülebilen koyu ve soğuk renklerin oluşturduğu karamsar tonla görselleştirilmiştir. Bu karamsar ton, filmin erken evrelerinde sıklıkla kullanılan sarı renk ve daha aydınlık ışıklandırma tercihleriyle karşılaştırıldığında mevsimlerle birlikte karakterin de dönüşüme uğradığı ve karakterin yaşamında yeni bir döneme girdiği daha net anlaşılmaktadır. Burada “gençliği yakmak” tanımı önem taşımaktadır. Sinan, yaşamını çevreleyen ekonomik alanın yaptırımlarının farkındadır ve kendisi için farklı bir gelecek istemektedir. İstenilen geleceğe ulaşmanın mümkün olup olmadığı ise filmin finalinin sorduğu sorulardan biridir. Bu soruların cevapları ise “kuyu metaforu” çerçevesinde birleşmektedir.

Resim 3.8.

Film boyunca birçok defa yer verilen kuyu metaforu, Sinan’ın yapı ile mücadele dolu ilişkisi hakkında farklı yorumlamalara yol açan bir imgeyi ifade etmektedir. Yaşam süreci içerisinde toplumsal itibarını yitirmiş ve yalnızlaştırılmış bir karakter olan İdris’in var oluşunun önemli bir amacı sıklıkla köyüne giderek kazdığı kuyudan su çıkarmaktır. Sinan ve İdris’in babası Recep de dâhil olmak üzere herkes o bölgede su olmadığını ve bu uğraşın boşa olduğunu belirtmektedir. İdris’in de Sinan gibi egemen yapıyla uyumsuz bir ilişki kurduğu buradan anlaşılmaktadır. Sinan’ın kendisini ve babasını “*uyumsuz, yalnız, şekilsiz*”

olan ahlat ağacına benzetmesi de iki karakterin yapının içerisinde değil dışında konumlandığını göstermektedir. Sinan'ın askerden döndüğü ve belirsiz bir geleceğin başlangıç noktasında olduğu bu evrede İdris de kuyudan su çıkarma mücadelesini bırakarak yapı karşısındaki yenilgisini içselleştirmiştir. O anda kuyu imgesi belirir ve Sinan'ın kuyunun içerisinde kendisini asarak intihar ettiği gösterilir. Hemen sonra İdris karakteri uykudan uyanır, kuyuya doğru yürür ve kuyuyu kazmakta olan Sinan'la karşılaşır. Filmin finalinde seyirciyi karşılayan bu iki imge hem çatışan hem de birbirleriyle uyumlu anlamlar üretmektedir. Dolayısıyla, filmin finaliyle ilgili üç adet yorumda bulunmak mümkündür. İlk olarak, Sinan'ın intihar ettiği düşünülürse, ekonomik yapıya karşı ana karakterin eylemlerinin ve mücadelesinin tükendiği sonucuna varılabilir. Bu sonuç doğrultusunda, gençliğin eşitsizliklerle dolu yapı içerisindeki dezavantajlı konumunun her daim yeniden üretildiği ve toplumsal eşitsizliklerin aşılamaz engelleri olduğu söylenebilir. İkinci olarak, Sinan'ın kuyuyu kazmaya devam etmesinin ümitvar bir son olduğu yönünde yapılan bir yorumlama da mümkündür. Filmin finali bu çerçevede alınırsa Sinan'ın babasının vazgeçtiği yerde mücadele bayrağını devraldığı ve gelecek umudunun yok olmadığı sonucuna varılabilir. Bu bağlamda, yapının sınırlayıcı etkisine karşı gençliğin öznel eylemliliğini ve kendini gerçekleştirmek noktasında mücadelesini bırakmayacağı yönünde bir alımlama söz konusudur. Son olarak, Sinan'ın intihar etmesi ve kuyuyu kazmaya devam etmesini gösteren imgeler arasında bir paralellik kurulduğunda, karakterin toplumsal alanda kendi benliğiyle, kişisel tercihleriyle ve özneliğiyle var olma çabasına alan içerisinde yer olmadığı ve bunun karakterin ölümüyle eş değer olduğu düşünülebilir. Sonuç olarak, açık anlamlar üreten finalinden alımlanan her ne olursa olsun Nuri Bilge Ceylan'ın *Ahlat Ağacı* (2018) filmi Sinan karakteri üzerinden gençlik grubunun işsizliğin baskın bir sorun teşkil ettiği ekonomik alanla mücadelesi bağlamında birçok önemli anlam üretmektedir.

Uzak (Ceylan, 2002) ve *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018) filmlerinde yapı-gençlik failliği ilişkisi çerçevesinde genç işsizliğin izlerinin arandığı bu başlıkta, işsizlik sorununun sağlıklı bir yetişkinliğe geçiş sürecini olumsuz etkilediği görülmektedir. Aynı zamanda her iki filmde de işsizliğin özellikle yoksul ve toplumun dezavantajlı sınıflarına mensup gençlerin yaşamının önemli ve değişmesi zor olan bir parçasına işaret ettiği gözlemlenmektedir. *Uzak*'ta (2001) yoksul, köylü, eğitim seviyesi düşük ve dolayısıyla kültürel sermaye eksikliği olan Yusuf karakteri ve *Ahlat Ağacı*'nda (2018) yoksul, kasabalı, üniversite mezunu olması nedeniyle kültürel sermayeye sahip olan Sinan karakteri odaktadır. Bu iki karakterin farkları ve benzerlikleri üzerinden bir sonuca ulaşmak gerekirse, eğitim

seviyesi ne olursa olsun ekonomik eşitsizliklerin inşa ettiği toplumsal kodların gençlerin istihdam sistemine dâhil olma süreçleri üzerinde belirleyici olduğu söylenebilir.

3.2.2. Sosyal Güvensizlik

Genç fertlerin işe geçiş dönemlerinde sıklıkla sosyal güvensizlik ile ilgili sorunları tecrübe ettiği görülmektedir ve gençlik sosyolojisi literatürüne bakıldığında gençlerin iş yaşamlarını temelden etkileyen bir alan olarak sosyal güvensizliğin büyük yer kapladığı görülmektedir. Bu durumda, Türkiye’de gençlerin işe başlama ve başladıktan sonra o işte kalıcı olma süreçlerinde yaşamlarını sarmalayan ve eylemlerinin olanaklarını ve sınırlarını belirleyen alanlardan birinin sosyal güvensizlik olduğu söylenebilir. Bu nedenle sosyal güvensizlik kavramının içeriğini anlamak önem taşımaktadır. Ancak bu kavramın ne olduğu konusunda fikir yürütmeden önce aslında ne olmadığına bakmakta yarar vardır. Bu nedenle öncelikle ‘sosyal güvenlik’ teriminin ne anlama geldiğine değinmek gerekmektedir. Arıcı (2018: 3), sosyal güvenlik kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“Sosyal güvenlik kavramı, terim anlamı ile; toplum hâlinde yaşamaktan kaynaklanan tehlikeler de dâhil olmak üzere insanın karşı karşıya bulunduğu tehlikelerin ekonomik sonuçlarına karşı emniyet sağlanmasını ifade eden bir kavramdır. Sosyal güvenlik sağlanması demek, kişinin sosyal güvenliğin konusu olan tehlikelerin ortaya çıkardığı olumsuz ekonomik sonuçları olan gelir kesilmesi, gelir azalması ya da gider artışı biçiminde ortaya çıkan zararlarına karşı gelir-gider sürekliliğinin sağlanmasına imkân sağlayan asgari bir gelirin sağlanması; böylece kişilerin muhtaçlığa düşmekten korunmasını konu alan bir kavramdır. Sosyal güvenlik; bu anlamda kişilerin muhtaçlıktan kurtarılması, muhtaçlıktan kaynaklanan korkunun ortadan kaldırılması ve bu anlamda bir emniyet duygusunun sağlanmasını ifade eder. Bu amaca hizmet eden her faaliyet, sosyal güvenlik faaliyeti sayılır.”

Arıcı’nın tanımından da anlaşılabacağı gibi sosyal güvenlik kavramı, ekonomik alanın boyutlarından biri olarak bireylerin ekonomik refahını ve bu refahın devamlılığını tehdit eden bir gerçekliğin varlığı üzerine kurulmuştur. Bu durumda sosyal güvenliğin yoksun olması, “sosyal güvensizlik” terimiyle ifade edilmektedir. Bahsi geçen terim sadece bir ekonomik alanı değil aynı zamanda bu ekonomik alan karşısında oluşacak birey faillliğini de içermektedir. Başka bir ifadeyle sosyal güvensizlik, alanın yapısal koşullarını ve aynı zamanda bireyin bu koşullar doğrultusunda hissettiği korku ve endişe gibi hisleri içerirken aynı zamanda bu güvensizliği yok etmek veya en aza indirmek için gerçekleştirdiği eylemleri de içermektedir. Dolayısıyla ekonomik alanın sosyal güvensizlik boyutu direkt olarak yapı-fail ilişkileri kapsamında ele alınabilir.

1945 sonrası Fordist üretimin hakim olduğu üretim sisteminde yüksek standartlara ulaşan sosyal güvenlik olanakları (Bessant, 2018), neoliberalizmin ekonomik ve sosyal bir politika olarak küresel çapta etki etmeye başladığı 1970’lerden itibaren yerini bireylerin yaşantısını derinden sarsan risklere bırakmıştır (Beck, 2019). Bu risklerden birisi ise bireylerin çoğunun sahip oldukları işleri, gelirleri ve ekonomik hakları yaşamları boyunca muhafaza edebileceklerinin garanti edilememesidir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse 21. yüzyıl toplumlarında sosyal güvensizlik, neoliberal politikalarla bağlantılı olarak yükselen küresel bir risk olarak tanımlanabilir. İlhan’a (2019) göre güvensizliğin küresel bir problem haline gelmesinin temelinde *“sosyo-ekonomik hayata neoliberalizmin hakim kılınması ve devletin iktisadi etkinlikler alanından büyük ölçüde çekilmesi, iş/çalışma hayatının esneklik temelinde yapılandırılması, özel sermayenin küresel ölçekte akışkanlık kazanması, sosyal refah devleti uygulamalarının minimuma indirilmesi”* vb. faktörler yatmaktadır. Bu durumda neoliberalizmin bir özelliği olarak devletin ekonomi yönetiminden kontrolünü büyük ölçüde çekmesiyle ve özel sektörün kendi çıkarına uygun bir şekilde inşa ettiği yeni şartların esnek çalışmayı yüceltmesiyle birlikte ekonomik alanda diğer risklerle birlikte sosyal güvensizlik de artmaktadır.

İstihdama karşı güvensizliğin temel nedenlerinden biri küresel çapta etki gösteren piyasanın istenilen kar düzeyine ulaşabilmesi için esnek bir yapıya sahip olması gereği sonucu, çalışanları da kapsayacak şekilde bütün yapılanmasını esnekleştirmesidir. Özel sektörün devlet kontrolünden büyük ölçüde çıkmasıyla birlikte kapitalizmin yeni üretim şekli emeği de ucuza getirmenin bazı yollarını bulmuştur. Büyük küresel şirketlerin üretim alanlarını iş gücünü ucuza elde edebilecekleri ülkelere doğru kaydırmaları bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.

Üretim araçlarına sahip olan sınıfın en ucuz iş gücüne ulaşma çabasının başka bir sonucu ise istihdam olanaklarının azalmasıdır. Bireylerin kendi ülkelerindeki makul yaşam standartlarını yakalayabilmeleri için çalışmaları gerekmektedir ancak istihdam olanaklarının azlığı onları bir çeşit yarışın içine sokmaktadır. Böylesi bir yarış ortamında ise işverenlerin ucuz emeğe ulaşmaları kolaylaşmaktadır. ILO’nun (2012: 40) raporuna göre, *“güvencesizlikteki artış, zayıf bir sosyal tabanın olduğu, insanları düşük kaliteli işleri kabul etmeye zorlayan ve ücretleri düşüren yerlerde daha belirgindir. Pek çok durumda belirsiz ve esnek yasal çerçeveler, işverenlerin, esneklik ve rekabetçilik adına bu işçilerin haklarını ve...statülerini yanlış tanımlamalarına”* sebebiyet vermiştir. Görüldüğü üzere sosyal

güvensizlik kavramının temeli üretim araçlarını tekelinde bulunduran sınıf ve onlar için çalışan sıradan bireyler arasındaki iktidar ilişkilerine dayanmaktadır. Üretimin ve kârın maksimize edilmesi amacıyla bireylerin emekleri sömürülmektedir ve bu duruma neoliberal ideallerle inşa edilen yönetimler de bir bakıma izin vermektedir.

Çalışma yapısının esnek hale getirilmesiyle birlikte ortaya çıkan başka bir sosyal güvence eksikliği ise kayıt dışı çalışan bireylerin sayısının giderek yükselmesinde ortaya çıkmaktadır. DİSK/GENEL İŞ'in Kayıt Dışı İstihdam Raporu'na (2017: 2) göre güvencesizliğin temelini oluşturan kayıt dışı istihdam *“işçilerin ya da kendi hesabına çalışanların hiçbir resmi kayıta yer almaması ya da eksik yer alması”* olarak tanımlanmaktadır ve dört farklı şekilde gerçekleşmektedir:

1. İstihdam edilen işçilerin hiçbir şekilde kayıtlarda gösterilmemesi,
2. İstihdam edilen işçilerin çalıştıkları sürenin sadece bir kısmının kayıtlarda gösterilmesi,
3. İstihdam edilen işçilerin esas kazançlarının eksik gösterilmesi,
4. İstihdam edilen işçilerin hem çalışma sürelerinin hem de esas kazançlarının eksik gösterilmesi.

DİSK/GENEL İŞ'in (2017: 3) raporunun sonuçları ise 2017 yılında Türkiye'de kayıt dışı istihdam oranlarının ne kadar yüksek olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu araştırmanın temel sonuçları şu şekilde sıralanabilir:

1. İstihdam edilen her 100 kişiden 35'i kayıt dışı çalışmaktadır
2. Kadınların yarıya yakını kayıt dışı çalıştırılmaktadır
3. 1 milyon 800 bin genç kayıt dışı istihdam edilmektedir
4. 65 yaş üstü çalışanların yüzde 84'ü kayıt dışıdır
5. Yarı zamanlı çalışan her 10 kişiden 8'i kayıt dışıdır
6. Küçük işletmelerde istihdamın yarıdan fazlası kayıt dışıdır.

TÜİK'in (2020c) verilerine göre ise *“Ağustos 2020 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların toplam çalışanlar içindeki payını gösteren*

kayıt dışı çalışanların oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,2 puan azalarak %32,9 olarak gerçekleşmiştir". Neoliberalizmin ekonomik alana hakim olduğu 1980'lerden itibaren kayıt dışı, kısa vadeli veya geçici istihdam modellerinin yükselmeye ve istikrarlı/düzenli istihdam modelinin ise düşüşe geçtiği görülmektedir. Hatta Castel'e (2016) göre, kalıcı ve istikrarlı bir iş bulana kadar geçici işlerde çalışma pratiği artık kalıcı hale gelerek, bireylerin bütün çalışma yaşamı geçici işler arasında konum değiştirerek geçmektedir. Bu durum bireylerin çalışma yaşamına olan güvenlerini sarsmakla kalmamakta aynı zamanda onların istihdam temelli fiziki şartlarını da dönüştürmektedir. Güvencesiz çalışma, insanları uzun vadeli kararlar almak ve hayatlarını planlamak için gereken istikrardan yoksun bırakmaktadır. Özellikle geçici işçiler, sözleşmelerinin sürekliliğinin belirsiz olması ve genellikle düşük ücretler nedeniyle evlenmeyi, çocuk sahibi olmayı veya ev satın almayı planlayamamaktadır (ILO, 2012: 35).

Bu dönüşümün önemli bir parçası da sınıfsal ayrımların yeni yüzlere bürünmesidir. Standing'e (2011: 7) göre istihdamın neoliberal yapılanmasında karşılaşılan bu esneklik, modern ulus devletlerinin Sanayileşme Dönemi'nden bu yana inşa ettiği sınıf yapılarının parçalanmasına ve değişmesine sebep olmaktadır fakat beklenenin aksine sınıf eşitsizliklerinin de devamlılığını sağlamaktadır. Standing (2011: vii) "*prekarya*" (precariat) adıyla nitelediği, sosyal güvensizlik içerisinde çalışma yaşamını idame ettiren bu yeni grubun son yıllarda "*oluş içerisinde olan bir sınıf*" olduğunu ileri sürmektedir. Standing'e (2011: 1) göre prekaryayı bir sınıf yapan, üyelerinin aynı ekonomik arka plandan gelmeleri değil güvensizlik çatısı altında birleşmeleridir. Dolayısıyla, sosyal güvensizliğin birçok sınıfa ve yaş grubuna yayıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu güvensizlik ortamını yaratan şey ise küresel çapta piyasayı esnekleştirmeyi hedefleyen neoliberal ideallerin esneklik stratejisini çalışanlara da uygulamasıdır. Bu durumda küresel işlev gören neoliberalizm yeni bir küresel sınıf yaratmıştır. Fakat Standing'e (2011: vii) göre prekarya, ancak açığa çıkardığı eylemlilik aracılığıyla baskın yapıların hizmeti için değil de "*kendisi için bir sınıf*" haline gelebilirse tecrübe ettiği bu güvensizlikten kurtulabilecektir. Bu çıkarımdan da anlaşılacağı üzere ekonomik alanın ürettiği bir risk boyutu olarak sosyal güvensizlik ve birey failliği arasında huzursuz fakat yine de ayrılmaz bir ilişki mevcuttur.

Sınıfsal eşitsizliklerin başka bir boyutu da piyasada var olan işlerin mahiyetiyle ilgilidir. İşgücü piyasasını domine eden işler birincil ve ikincil işler olarak iki grupta incelenebilir. Birincil işler, çalışanların daha çok niteliğe, daha yüksek eğitim seviyesine ve

daha fazla kültürel ve sosyal sermayeye sahip olmasını gerektirmektedir. Bu iş grubu, yüksek beklentilerinin karşısında çalışanlarına daha yüksek ücret, daha iyi olanaklar ve daha çok güvence sunmaktadır. Diğer taraftan ikincil işler ise daha çok beden gücüne dayanan ve yüksek kalifikasyonları içermeyen işleri kapsamaktadır. Bu nedenle bu gruptaki işler niteliksiz, düşük ücretli, güvencesiz, giriş çıkışın ve aynı zamanda kayıt dışı çalışmanın yüksek olduğu işlerdir. Bu grupta yer alan işlerin genellikle çalışma koşullarının kötü, terfi fırsatlarının yetersiz ve ücretlerinin düşük olduğu bilinmektedir. Toplumsal sınıfların hakim oldukları işgücü piyasalarına bakıldığında ikincil işlerde çoğunlukla işçi sınıfına mensup bireylerin çalıştığı söylenebilir. Yaş ve cinsiyet açısından incelendiğinde ise bu grubu oluşturanların çoğunun gençler ve kadınlar olduğu görülmektedir (Gürsel , vd., 2004: 27-28).

Toplam kayıt dışı istihdam oranlarına bakıldığında 2020 yılında 15 yaş üstü istihdam edilen bireylerin oranı %32,7'dir. Bu oran tarım sektöründe %84,9'a çıkmaktadır (TÜİK, 2021). Gençlerin kayıt dışı istihdam oranları ise nüfusun geneline oranla çok daha yüksektir. DİSK/GENEL İŞ'in (2017: 7) yayınladığı rapora göre 15-24 yaş arası çalışan gençlerin %45'i kayıtsız iken bu oran 25-34 yaş aralığında ise %20 olarak belirlenmiştir.

İstihdamda kayıt dışılığın çoğunlukla ikincil işlerde yüksek oranlara ulaştığı ve bu işlerin çoğunun gençler tarafından icra edildiği istatistiksel verilerden de görülmektedir. Yüksek niteliklerden ve eğitim seviyesinden yoksun olan gençlerin elde edebilecekleri işlerin başında ikincil işler gelmektedir (Kaynak, 2007). Bu gruptaki gençlerin birçok sektörde özellikle kısa süreli, süresiz veya mevsimsel işlerde kayıt dışı çalıştıkları gözlemlenmektedir. Gençler özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde güvencesiz bir şekilde istihdam edilmektedir. Buna karşılık kurumsal gelişimi diğer sektörlerle göre daha ileride olan sanayi sektöründe ise kayıt dışılık oranı daha düşüktür (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018a: 35). Bu durum gençlerin emeklerinin sömürülmesi anlamına gelmektedir. Gençler, birincil işlere ulaşamadıkları durumlarda ikincil işlerde kayıt dışı çalışmaya zorunda bırakılmakta ve yaşamlarını idame ettirmeye çalışmaktadır. Ancak kayıt altında olmayan çalışma şekli her zaman sosyal güvenceden de yoksun olmaktadır. Bu şartlarda çalışan gençler, kayıt altında tutulan işlerin sahip olduğu kanuni haklardan yoksun kalmaktadır. Görüldüğü üzere, kayıt dışı çalışan gençler istikrarlı çalışma olanaklarına ulaşamamaları ve gelirlerinin düşük olması sebebiyle aileleriyle birlikte yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada, sosyal güvensizlik temelli ekonomik alan ve genç failliği

ilişkisinin örneklerini 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması özelinde değerlendirmekte fayda vardır.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında sosyal güvensizlik sorununun, gençleri risklerle dolu bir geleceğe yönelttiği görülmektedir. İstihdam konusu etrafında oluşan güvensizlikler sonucu gençlerin gelecek korkusu yaşadıkları ve şimdiye odaklanmakta zorluk yaşadığı da yine yukarıda belirtilen noktalar arasındadır. Ekonomik alana eklemlenen ideolojik, toplumsal ve kültürel uylaşımlar eşitsiz yapıların norm olarak içselleştirilmesini sağlamakta ve böylelikle sosyal güvensizlik de dahil olmak üzere bireyi sarmalayan alanlar hayatın bir parçasıymış gibi algılanmaktadır. Cüceloğlu'nun (2008: 162) da ifade ettiği gibi iktidarın toplumsal alanda dolaşıma soktuğu korku mekanizması yardımıyla itaat etmek, baskın yapıları sorgusuz sualsiz kabullenmek ve otoriteye karşı eylemsiz kalmak bir meziyet olarak bireylerin yaşantısının bir parçası haline gelmektedir. Zaman içerisinde iktidarın eşitsiz gücü ve bu gücü korumaya yönelik uyguladığı sembolik şiddet normalleşmekte ve toplum tarafından içselleştirilmektedir. Ekonomik alanın bir uzantısı olarak sosyal güvensizlik ve birey arasında da bahsedilen ilişkinin bir benzeri mevcut gibi görünmektedir. Bireyler sosyal güvensizliğin hakim olduğu yapısal koşulları içselleştirerek bir çaresizlik sarmalının içine girmekte ve bu sarmaldan çıkmak için radikal eylemler gerçekleştirmek konusunda başarısız olmaktadır. Gençlik grubu için sosyal güvensizlik alanı fırsat eşitsizliğinin hakim olduğu katı bir yapıyı ifade etmektedir. Özellikle yoksul kesimlerden gelen eğitim düzeyi düşük gençler işsizlik sorununun üstesinden gelseler dahi sosyal güvensizlik alanı içerisinde umutsuz bir geleceğe doğru hareket etmektedir.

Sosyal güvencesiz, yoksul, eğitimde fırsat eşitsizliği engeline takılmış, gelecek umudu olmayan ve dolayısıyla kendini gerçekleştirememiş gençlerin öyküsünü anlatan *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009) sosyal güvensizlik sorunu bağlamında incelenmeye değer bir filmidir. İnan Temelkuran'ın senaryosunu yazdığı ve yönettiği *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009) İzmir'in kenar mahallelerinden birinde baskın yapılar tarafından şekillenen yaşamlar sürdüren iki genç ve yetişkinliğe geçiş sürecini tam olarak tamamlayamamış fakat biyolojik anlamda yetişkin sayılabilecek iki karaktere odaklanmaktadır. Film, 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen darbe sonrası apolitik bir gençlik yetiştirme ideali sonucu inşa edilen genç neslin bir profilini sunmaktadır. Film, siyah zemin üzerine beyaz karakterlerle yazılmış olan “*Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist*

olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır” cümlesiyle açılmaktadır. Kenan Evren’in darbe günü yaptığı konuşmada zikrettiği bu sözler bir sonraki kuşağın apolitik bir zemin üzerine inşa edileceğinin habercisi gibidir. 1960’lardan itibaren Türkiye’de gerçekleşen siyaset odaklı ve şiddet dozu giderek artan gençlik hareketleri 1980 yılında gerçekleşen darbe sonrası askeri yönetim için tekrarlanmaması gereken toplumsal olaylar kategorisine koyulmuştur. Siyasetten uzak habitusların gelişimini kolaylaştıran neoliberal politikaların da devreye girmesiyle birlikte 1980’e dek siyaset alanının başat aktörleri olan gençler artık ideolojik alanın onlara dikte ettiği gibi apolitik bir mekanizmanın parçası haline gelmişlerdir. Ün’ün (2016: 361) de ifade ettiği üzere *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009) “*günlük çıkmazların pençesinde kıvranıp duran, kendi isteklerini ve ideallerini hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceklerini anlamış olduklarından mevcut düzene karşı hoşnutsuz da olsalar hiçbir tavır geliştirmeden var olanı kabullenip boyun eğenleri anlatır*”. *Bornova Bornova*’nın (Temelkuran, 2009) gençleri, ideolojik alanın baskısı karşısında çaresiz kalmaktadır ve gelecek hakkında umut beslemeksizin bir yaşantı sürme fikrini içselleştirerek baskın sistemi değiştirmek konusunda eylemsiz kalmaktadır. Filmin başlangıcında alıntılanan Kenan Evren’in cümlesinin ardından ekranda beliren, şarkıcı/manken Demet Akalın’ın bir röportajda zikrettiği sözler de darbe sonrası gençlik idealinin işe yaradığının bir göstergesi gibidir: “*Saygı, korkuyla eş değer yürüyor... Bana iki tokat atsaydı, ben dururdum. Boşanmazdık*”. Filmin yönetmeni Temelkuran, Akalın’ın sözlerini örnek vererek ilgili ideolojinin amacına ulaşmasını, ülkenin “*lumpenleşmesi*” olarak değerlendirmektedir. Akalın’ın erkek tahakkümüne boyun eğen, korkudan beslenen ve saygının korku ile kazanılabileceğini savunan bir noktaya gelmesi, Temelkuran’a göre darbe sonrası yaratılan korku mekanizmasının bir sonucudur (Hamsici, 2009). Bu korku mekanizması bireylerin alanın olumlu veya olumsuz getirisi her neyse kabullenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik alanın bir boyutu olarak sosyal güvensizliğin yeniden üretilmesi, 1980 sonrası yaratılan korku ortamının etkisiyle gençlerin bu güvensizlik alanını içselleştirerek ona karşı eylem geliştirmemesi sayesinde gerçekleşmektedir.

Görüldüğü üzere filmin kurduğu gerçeklik, ekonomik alanın ideolojik uzantısı üzerine bina edilmiştir. Filmde gençliği belirli bir kalıba sokmak için ortaya konan devlet politikalarının yarattığı korku sonucu eylemleri kısıtlanan ve bu kısıtlama karşısında radikal eylemler gerçekleştiremeyen gençler mevcuttur. Bu karakterler ekonomik hiyerarşinin alt-orta kısmında yer almaktadır. Örneğin, dört karakterin de barınacakları ev mekânları, beslenme giderlerini karşılayacak ve acil ihtiyaçlarını giderecek ekonomik sermayeleri,

asgari düzeyde de olsa, vardır. Ancak ekonomik yapı bu bireylere daha fazlasını sunmak konusunda yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, dört karakterin de gelecek ile ilgili ümitsiz olması sosyal güvensizlik kavramı ile ilişkilendirilebilir. Bu noktada dört karakterin de gelecekte beklenenlerinin yapı tarafından şekillenmesi ve kısıtlanması sosyal güvensizlik bağlamında incelenecektir.

Filmin ana karakterlerine değinmek aynı zamanda filmin konusu hakkında da fikir verecektir. Futbolcu olma hayalleri sonucu eğitimini lise bitmeden sonlandıran ve sakatlık sonucu futbol kariyeri de yarıda kalan “fare” lakaplı Hakan, Hakan’ın platonik olarak aşık olduğu “düz lise” öğrencisi Özlem, Hakan’ın vaktinin çoğunu birlikte geçirdiği, akıl hocası ve arkadaşı olarak gördüğü uyuşturucu satıcısı Salih ve çeşitli gazetelere erotik öyküler yazarak hayatını idame ettirmeye çalışan felsefe alanında doktora öğrencisi Murat, filmde yer alan dört ana karakterdir. Bu karakterleri bir araya getiren ise İzmir’in Bornova ilçesinde yer alan bir kenar mahalledir. Devletin dolaşıma soktuğu ekonomik alan ve ona eklemlenen ideolojik ideallerin bir izdüşümü olarak algılanabilecek bu mekân, kendine ait işleyişi nedeniyle filmin beşinci karakteri olarak algılanabilir. Filmde mekân, merkezin kenara atfettiği sınırlılıkların toplumsal karşılıklarını barındırmaktadır. Bu mekân içerisinde karakterler mekânın onlara öğrettiği eğilimleri benimsemektedir. Bu nedenle mekân, beşinci bir karakter gibi işlev görmektedir. Merkezi iktidarın kenar üzerinde kurduğu tahakküm, gençlerin yoksul, eğitimsiz ve güvencesiz yaşantıları kabullenmelerini gerektirmektedir ve mekânın kendi içindeki koşulları ve kuralları bu kabullenmeyi normalleştirmektedir. Böylesi sınırlı bir alan içerisinde karakterler bir çaresizlik sarmalı içerisine girerek mevcut yapının yeniden üretiminde iktidarın bir nesnesi olarak işlev görmektedir. Merkezi iktidarın toplumsal alanda dolaşıma soktuğu kabullenme eğilimi sonucu filmdeki karakterler sosyal güvensizliklerini içselleştirmekte ve bu döngüden çıkış yolu olmadığını kanıksamaktadır. Böylesi çıkışsız bir mekânda karakterler kendi aralarında iktidar ilişkileri inşa etmektedir. Daha yaşlı olanlar gençler üzerinde, orta sınıf alt sınıf üzerinde ve erkekler kadınlar üzerinde bir iktidara sahiptir. Bu ilişkiler ağı etrafında *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009) filmindeki karakterler hâkim ideolojinin öngördüğü eğilimlerinin sınırlılığında yaşam mücadelesi vermektedir.

Hakan, yirmi yaşında yetişkinliğe geçiş sürecinde bir gençtir. Yirmi yaşında orta veya üst sınıfa mensup bir gençten beklenen, üniversiteye gitmesi, kültürel ve sosyal sermaye edinmesi ve kendini gerçekleştirmesidir. Ancak, Hakan gibi gelir düzeyi düşük sınıfa

mensup bir genç için seçenekler azdır. O, önce futbolcu olmak için eğitimini yarıda bırakmıştır ve sonra bir maçta sakatlandığı için o hayalini gerçekleştirememiştir. Hakan'ın futbol kariyerine mâl olan sakatlığı, sosyal güvencesizliğin bir tezahürü gibidir. Hakan *“Kimse sahip çıkmadı bize, çıksaydı belki iyileşirdi”* diyerek sosyal güvenliklikten yoksun olduğunu belirtmektedir. Futbol kariyeri için çalıştığı süreç Hakan'ın yaşamında yetişkinliğe geçmeden önce kendi biyografisini seçmek için bir deneme süreci gibidir. Hakan'ın futbolcu olma beklentisini gerçekleştirmek için belli bir süresi vardır ve bu beklentiye ulaşamamak, onu alanın gerçekleriyle karşılaştırır. Baskın yapının gereği olarak askere gider ve döndüğünde ise istihdama katılması ve evlenmesi beklenen gençler grubuna girer. Başka bir ifadeyle, Hakan'ın yaşam tercihlerini yapmak için oldukça kısıtlı olan gençlik süresi artık bitmiştir ve baskın yapı tarafından yetişkin sorumluluklarını sırtlanmak zorundadır. Yetişkin bir erkek olmanın ilk şartı olan askerlik sürecini geride bırakmış ve böylelikle toplumda kabul görmek için gereken adımlardan ilkinin yerine getirmiştir. Sırada iş bulmak ve evlenmek vardır. Mahallenin bakkal dükkanında karşılaşan Hakan ve Gülseren öğretmen arasında geçen diyalog, yapının Hakan'dan beklentilerini gözler önüne serer. Gülseren, *“Geçen gün annenle karşılaştım, evleniyorsun gibi anlattı... Eee Hakan, askerlik işi de bitti. İş arıyorsun herhalde di mi?... Aman oğlum iş olsun da!”* derken yapının Hakan üzerindeki belirleyici etkisini açığa çıkarmaktadır. Mahallenin bakkalı Ömer de *“Kazık kadar adam oldular artık di mi?”* diyerek Gülseren'i onaylar ve Hakan'ın artık biyografisini tercih edebileceği zamanı tükettiğini belirtmiş olur. Hakan da yapının ona biçtiği rolü benimsemiş gibi görünmektedir. Başka bir sahnede Salih ile sohbet eden Hakan, *“bizde lise diploması da yok. Yani dedim bu işten dikiş tutturalım işte yani. Yoksa kız vermeyecekler bize”* derken toplumsal yapının onu güvensizlik ve risklerle dolu bir yetişkinliğe hızlı bir geçiş yapmak zorunda bıraktığının farkında değildir. Dahası, o, yetişkin erkek rolünü içselleştirmiştir ve toplumda bir konuma sahip olmanın tek yolunun toplumsal yapının kodlarını takip etmek olduğunu düşünmektedir. Hakan, eğitimin dışında kalmış ve henüz evlenmemiş genç bir adam olarak ev mekânıyla da toplumsal kodların ona öğrettiği şekilde bir ilişki kurmuştur. Resim 3.9.'da da görülebileceği gibi, Hakan gününün çoğunu mahallenin bir köşesinde Salih'le sohbet ederek geçirmektedir. Geleneksel Türk aile yapısı, eğitimin dışında kalmış erkek evlatları ev mekânının dışında konumlandırmaktadır. İstihdamın dışında da olsa, Hakan'dan dışarıda, yaşamın ve hareketin içinde, sürekli bir arayışta olması beklenmektedir. Bu beklentilerin oluşturduğu ekonomik alan karşısında Hakan, karşısına ilk çıkan mesleği kabullenmeye isteklidir. Taksi şoförlüğü onun için ekonomik ve sosyal sermaye edinmenin ve bunun sonucunda toplumda bir konumu işgal etmenin kapısını aralayacaktır. Ancak taksi

şoförlüğü güvencesiz bir iştir. Salih, Hakan'ı bu konuda uyarır: *“Lan parası da yok be o işin. Biliyom ben yaptım ondan konuşuyom yani. Tek başına yapılacak iş değil, hele bu sıcakta hiç değil yani.”* Salih'in deneyiminden yola çıkarak taksi şoförlüğünün tek başına yapılamayacak kadar tehlikelerle dolu ve aynı zamanda geliri yaşam masraflarına yetmeyecek kadar az olan bir iştir. Dolayısıyla, Hakan'ın meslek edinerek ulaşmak istediği yaşam sosyal güvenceden yoksun ve gelecek endişesiyle dolu bir yaşamı ifade etmektedir.

Resim 3.9.

Hakan'ın mahallede görerek aşık olduğu ve evlenmek istediği Özlem de sosyal güvensizlik sorunu bağlamında incelenmesi gereken bir karakterdir. Özlem, eğitimde fırsat eşitsizliği sonucu sosyal güvencesiz bir geleceği içselleştirmiştir. Filmde sık sık vurgulandığı gibi, Özlem Düz Lisede eğitim almaktadır. “Düz Lise”, Türk eğitim sisteminde yer alan okul hiyerarşisinin alt bölümlerinde yer almaktadır. Düz liselerde okuyan gençlerin sağlıklı bir yetişkinliğe geçiş sürecinden geçmelerinin beklenemeyeceği, filmin hâkim temalarından birisidir. Özlem, *“üniversiteye bize sıra gelmez. Anadolu liseleri var, Süper liseler var. Biz düz liseyiz. İşte dershaneye gidiyoz da bakma formalite o, bir şey olacağı yok”* derken, içinde bulunduğu yapının yarattığı tahakkümün nesnesi olduğunu ve bu edilgen durumu içselleştirdiğini göstermektedir. Özlem, alanın sınırlayıcılığı içerisinde toplumsal yapının izin verdiği eylemleri esneterek bir kaçış hattı yaratmaya çalışmaktadır. Toplumsal kodlara göre, bir kadının toplumsal hiyerarşide bir adım yukarı çıkması evlilikle mümkün olabilir. O nedenle, Özlem eğitim bağlamında toplumsal yapının inşa ettiği kategoriler içerisinde daha üst konumda yer alan Anadolu Lisesinde eğitim alan bir gençle evlenmek istemektedir. Her ne kadar kendi deyimiyle Anadolu Liseliler *“onun gibilerle”* sadece *“gönül eğlendirse”* de, o kendi gerçekliğinden bir kaçış stratejisi olarak üst kategoriden biriyle evlenerek güvenli bir yaşama ulaşabileceğini düşünmektedir. Filmde yer alan Düz Lise ve Anadolu Lisesi karşılaştırması aracılığıyla eşitsiz toplumsal yapılar görünür olmakta ve

kaliteli bir eğitime ulaşamayan gençlerin sosyal güvenliğe de ulaşma konusunda umutsuz oldukları anlaşılmaktadır. Resim 3.10.'da görülebilecek eğlence mekânında bu iki farklı sınıfın bir araya gelmesi gençlerin gelecek hakkındaki düşüncelerini, hislerini ve eğilimlerini ortaya çıkarmaktadır. Birçok toplumsal sınıftan gelen ve farklı profillere sahip genç bireyin aynı mekânda bulunması, aradaki sınıfsal bariyerleri ortadan kaldırmamaktadır. Bu sahnede her bir grubun üyelerinin birbirleriyle iletişim kurdukları görülmektedir. Diğerleri ise dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Farklı sınıflar arasında var olan ilişkiler ise gizli bir şekilde yürütülmektedir. Özlem ve Anadolu Liseli sevgilisi, kamusal alanda bir araya gelmekten kaçınırlar. Gizlenme durumu, ekonomik temelli toplumsal ayrımların kemikleşmiş yapısını ortaya koymaktadır. Farklı sınıflardan gelen gençler ortak bir noktada buluşsalar bile ilişkileri çıkar temelinin ötesine geçememekte ve bu ilişki toplumsal alanda görünür hale gelememektedir. Bu durumda, eşitsizliklerin hâkim olduğu ekonomik alan toplumsal ayrımları besleyerek Özlem'in yaşamını kısıtlamaktadır. Özlem'in içinden çıkamadığı yapı, sonunda kodlarını içselleştirmesine ve bu kodlar dahilinde kaçış hatları aramasına sebep olur. Özlem, kendisiyle aynı sınıfsal arka plana sahip olan Hakan'la evlenir.

Resim 3.10.

Son olarak, Salih ve Murat ise biyolojik olarak yetişkin olan fakat yapının sınırlılığı sonucu yetişkinliğe geçiş sürecinin bir parçası olan kalıcı bir istihdam edinme koşuluna ulaşamamış ve bu bağlamda ne genç ne de yetişkin kategorisine tam olarak yakışmayan karakterlerdir. Salih ve Murat, yapı içerisinde kendilerine güvenli bir konum bulamamıştır. Salih bisiklet tamiri yapmakta ve aynı zamanda uyuşturucu satmaktadır. Murat ise felsefe alanında doktora eğitimi almakta fakat yapı, onun sahip olduğu bu kültürel sermayeyi ekonomik sermayeye çevirmesine izin vermemektedir. Bu nedenle, Murat asgari düzeydeki ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli gazetelere erotik öyküler yazmakta ve eşinin çalışması dolayısıyla yaşamını sürdürebilmektedir. Günlük kazançlarla idame ettirdiği bu güvensiz

yaşam, Murat'ın hayallerinin peşinden gitmesini de engellemektedir. Örneğin, Murat ülkede gerçekleştirilen grevlerin kaydını tutmak için "Grev Günlüğü" adında bir belgesel çekmenin hayalini kurmaktadır. Murat bu hayalini eşine anlatır: *"Sonra onu özel televizyonlara satmaya kalksan üç kuruş para atarlar adamın önüne. Solcu kanallarda zaten para yok. Proje olarak versen zaten istemezler... Çektin hiçbir yerde oynatamadın mı? Gir bir kafeye, kur projeksiyonu orada oynat".* Murat, hakim yapı karşısında konumlanarak bir eylem gerçekleştirmek istemektedir fakat ekonomik alanın sınırlayıcılığı onu bu hayalini gerçekleştirmekten alıkoymaktadır. Grev Günlüğü, işçilerin sosyal güvence için yaptıkları grevlerin kaydını tutmak için Murat'ın planladığı bir belgeseldir. Bu durumda, Murat'ın sahip olmadığı bir olgu olarak sosyal güvenlik bağlamındaki sorunların çözümü için bir eylemde bulunma isteği anlaşılır görünmektedir. Ancak, bu isteğin önündeki engel de yine sosyal güvenliğin yoksunluğundan kaynaklanmaktadır çünkü bu belgeseli yapsa bile Murat'ın emekleri boşa gidecektir. Emek, yapı tarafından güvence altına alınmamaktadır. Murat yapının ortaya koyduğu bu engeli içselleştirdiği için eylemde bulunmamayı tercih etmektedir. Sosyal güvensizlik sorununun Murat'ın yaşamını nasıl sınırladığı Hakan ile arasında geçen bir diyalogda görünür olmaktadır. Hakan, *"O kadar okudun abi ya! O dergilere yazmak için mi?"* diye sorunca, Murat, *"Bu ülke böyle oğlum. O kadar kafa patlatıp yazılar yazıyorduk, 10 Lira para veriyorlardı. O da bazen. Şimdi yazıyorum Kral dergisine, iki saatte bir fantezi, kirayı ödüyörüz işte"* cevabını verir. Murat'ın sahip olduğu kültürel sermaye, sosyal güvensizliğin yarattığı riskler dolayısıyla ekonomik sermayeye dönüşmez. Bu sınırlılığa cevaben Murat, yapının izin verdiği başka bir güvensiz durumun içinde bulur kendisini. Başka bir ifadeyle, yapının sınırlılığını kabullenerek sosyal güvensizlik alanının yarattığı habitus içerisinde kendisine dayatılan eğilimlere yönelir.

Salih karakteri ise eski TRT Ege Bölgesi Müdürü bir babanın ve müzik öğretmeni bir annenin çocuğudur. Salih'in sosyo-ekonomik ve aile geçmişini anlatan mahallenin bakkalı Ömer'e göre, Salih'in toplumsal normların zıttı bir yaşam sürmesinin sebebi Özal döneminde babasının işten çıkarılması ve ailenin bir öğretmen maaşıyla geçinmek zorunda kalmasıdır. Salih ekonomik alanın ideolojik uzantısı tarafından yerinden edilmiş, ötekileştirilmiş ve dışlanmış bir ailenin çocuğudur. Ömer, ailenin ideolojik sebeplerden ötürü ekonomik bunalıma sürüklenmesi sonucu Salih'in sapma davranışlarına yönelmesini, *"kaydı gitti ellerinden"* cümlesiyle ifade etmektedir. Salih ebeveynleri gibi kültürel sermayeye yönelmek yerine suçlu habitusuna yönelerek toplumsal alanda güçlü ve saygın bir konum edinmeye çalışmaktadır. O, baskın yapının sunduğu seçenekler içinde büyük

olanların peşine düşmeyi tercih etmiştir. O, “*büyük oynuyoruz*” derken etrafına korku saçarak toplumda saygın bir konuma erişmenin hayallerini kurmaktadır. Filmde toplumsal alana korku yayarak saygı kazanma durumu darbe yönetiminin yöntemiyle bağdaştırılmaktadır. Güçlünün güçsüzü ezdiği ve bu yolla saygın bir konumu işgal ettiği bir dünyada Salih de yapının yöntemini feyz alarak güçlü olmaya çalışmaktadır. Salih ve Hakan arasındaki bir diyalog Salih’in bir iktidar öznesine dönüşme çabası ve şiddete yönelimini örneklendiren özellikler taşımaktadır. Fırında sıra bekleyen insanlara zorbalık ederek onların önüne geçtiğini övgüyle anlatan Salih, toplumda edindiği konuma nasıl ulaştığını şu sözlerle anlatır:

Salih: *Yani diyeceğim amme düzeni zaten bozulmuş, bizden önce bozanlar var. Biz onlardan arta kalanlarla oynuyoruz. Ha bazen düşürüyoruz büyük bir lokma, o zaman da acımam vurur alırım elinden.*

Hakan: *Neyi alırsın?*

Salih: *Nesi varsa onu işte. Sen de öyle yapıcan oğlum. Vurucan alıcan yoksa bırakmazlar yani.*

Salih, risklerle dolu ve güvensiz bir yetişkinlik dönemine tam olarak adım atamamıştır. Kalıcı bir işi yoktur, evlenmemiştir ve ailesinin sahip olduğu bir odada yaşamaktadır. Aynı zamanda Salih genç kategorisinde de değildir çünkü ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri biriktirmek için fırsatların daha geniş olduğu dönemi geride bırakmıştır. Dolayısıyla, Salih uzayan bir geçiş döneminde kapana kısılmış gibidir. Yapı ona güvenli bir gelecek sağlayamadığı için güçlü ve saygın olmanın yolunu yapının norm olarak saymayacağı, Merton ve Nisbet’in (1971: 833) sapma davranışları olarak tanımladığı eğilimlere yönelmektedir.

Sonuç olarak, *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009) 12 Eylül darbesi sonrası korku kültürüyle yetişmiş ve dönemin risklerini/ güvensizliklerini içselleştirmiş gençlerin öyküsünü anlatmaktadır. Bu karakterler yapı içerisinde kendilerini görünür kılamayan, çoğunlukla sessiz kalabakları yansıtmaktadır. Filmde, ekonomik alanın ve onun ideolojik uzantısının yarattığı koşullar içerisinde bazı eğilimler edinen ve alanın sistematüğünü kırmak, düzeni bozmak için değil sadece onu esnetmek için eylemde bulunan karakterler vardır. Bu

eylemler, var olan düzenin eşitsiz koşullarını yıkmak amacını taşımamaktadır çünkü ilgili koşullar içselleştirilmiştir. Bu koşullardan kaçış olmadığı kanıksanmıştır. Bu durumda yapılacak tek şey koşulların izin verdiği kadar alanın içerisinde çıkar odaklı bir yol izlemektir. Bütün bunlara ek olarak, Hakan ve Özlem yaşamlarında henüz bir yol haritası arayışı içindeyken, Salih ve Murat ise yaşlarının daha ileri olması sebebiyle bir yol haritasının alanın sınırlayıcılığını bozguna uğratmadığını kabullenmişlerdir. Bu durumda, Salih ve Murat karakterleri, yoksul ve dezavantajlı gençler olarak Hakan ve Özlem'in gelecekte ulaşacakları noktanın bir göstergesi gibi işlev görmektedir. İki kuşak için de ekonomik alanın sunduğu seçeneklerin aynı olması, alanın yarattığı eşitsizliklerin de yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

Gençlerin yaşamını çevreleyen ve kısıtlayan bir alan olarak sosyal güvensizliğin izlerinin arandığı başka bir film ise Fikret Reyhan'ın senaryosunu yazdığı ve yönettiği *Sarı Sıcak*'tır (Reyhan, 2017). Film, eski tarım yöntemlerinin yeni ekonomik mekanizmaların etkisiyle yok olmaya başladığı bir ekonomik alan içerisinde, kendi doğru bildikleri yöntemlerle tarımsal faaliyetlerini sürdürmeye çalışan bir ailenin yaşamının giderek kısıtlanması sürecini konu etmektedir. Mersin'in tarım yapılan bölgeleri olan çeperlerinde çekilen film, tarımın değişen ekonomi-politiğini gerçekçi bir üslupla ele almaktadır. Film, tarımın değişen ekonomi-politiğini anlatırken, eski tarım – yeni tarım, sanayileşen şehir – doğa, zenginlik – yoksulluk, yetişkinlik/eski kuşak – gençlik/yeni kuşak gibi zıtlıklara yer vermektedir. Aydın'ın (2000) da belirttiği gibi neoliberalizm sürecinin yarattığı değişim, *“kapitalizmin kutuplaştırıcı mekanizmasına fazla mesai yaptırarak, kimilerinin daha fazla kazanmasına ve zenginleşmesine sebebiyet verirken kimilerini de mevcut statüsünü ve refah seviyesini koruyamaz duruma düşürmektedir”*. Bu önermeye paralel iktidar ilişkileri söz konusudur *Sarı Sıcak*'ta (Reyhan, 2017). Filmin yönetmeni Reyhan'ın da belirttiği gibi *“Arka planda çok fazla şey oluyor, sermaye el değiştiriyor, aile teknolojiye ayak uyduramıyor ve kötü duruma düşüyor”* (Atılğan, 2017). Tarımın eski yüzünü temsil eden baba figürü Necip Ağa, doğru olduğuna inandığı tarım yöntemlerini ve arazilerini muhafaza etmeye çalışmakta fakat dönüşüm sürecinde olan yeni ekonomik sistemin yeni aktörleri ona izin vermemektedir. Necip Ağa'nın her yıl borç almak zorunda kaldığı komisyoncu İzzet, borçlar karşılığında ailenin yetiştirdiği ürünlere ve ortaya koydukları emeğe el koymuş durumdadır. Komisyoncunun bir sonraki adımı ise Necip Ağa'nın evini ve tarım arazilerini ele geçirerek aileyi kiracı konumuna getirmek ve onun önereceği bir serada tarım işçisi olarak çalışmalarını sağlamaktır. Maddi değere sahip olan ve bu nedenle tarım alanında

iktidar figürü olan İzzet, eski sistemi yıkarak, kendisine en çok kârı getirecek olan yeni sistemi dolaşıma sokmaktadır. Bu şekilde tarım üretimi yapan kişiler üzerinde bir tahakküm mekanizması kurulmaktadır. Yeni ekonomik alanın birey üzerinde kurduğu tahakküm, borçları dolayısıyla zor durumda olan Necip Ağa ve evi ve arazisini ona vermesi karşılığında kiralayabileceği bir sera öneren komisyoncu İzzet arasında geçen bir diyalogda görülmektedir:

İzzet: Yaz kış ısıyı ayarlayabiliyorsun, don vurma, dolu vurma riski yok, düğmeye bastın mı damla damla sulama, açık sulamadaki gibi toprak sertleşmiyor...Kışın ortasında sebze yetiştir. İşçilikten, ilaçtan, gübreden tasarruf et... Seralar, evin yeri toplam 12 dönüm alın ailece işletin kurtarın kendinizi birkaç sene kira da almam sizden.

Necip: Neyin karşılığında?

İzzet: Açık konuşacam Necip Ağa, durumunuz ortada. Oturduğunuz ev var ya şu haciz koydurduğumuz, er geç bizim zaten. İyisi mi dolandırmadan tapusunu üstüme yap. Ben de sana geçen sene...

Necip: Bu mu insanlığın İzzet efendi? Bu eve ilişme!

İzzet: Hangi ev Necip Ağa? Ne evi?

Necip: Benim evim, çocukların evi.

İzzet: Tafraların bana sökmez Necip Ağa. Bu inadın aileni bitirecek senin. Sana sunduğum fırsatı değerlendir Necip Ağa.

Diyalogdan da anlaşılacağı üzere Necip Ağa karakterinin ve aynı zamanda ailesinin yaşam seçeneklerini yok eden ve eylemlerini kısıtlayan bir ekonomik alan söz konusudur. Tarım faaliyetini dönüşüme uğratan, sanayileşmenin tarım arazilerini ele geçirdiği bir ekonomik alandır filmde yer alan. Cebenoyan'ın (2017) da belirttiği gibi “Sanayi tesislerinin arasındaki bu işletme, tarımdaki değişimin tehdi altında. Seracılık küçük çiftçileri maaşlı memurlara çevirirken ve küçük çiftçiler topraklarını büyüklere kaptırırken, ailenin reisi Necip Ağa'nın ayakta kalması kolay değil”. Zaman içerisinde ekonomik alanın bireylerin yaşamını kısıtlaması, filmin sözlü anlatısında direkt olarak karşılık bulmasa da görsel

ögelerinde önemli bir yer kaplamaktadır. Resim 3.11. ve Resim 3.12.’de görüleceği üzere, yeni ekonomik alanın getirisi olan endüstriyel faaliyetler, küçük tarımsal pratiklerle geçinmeye çalışan çiftçilerin arazilerini içine alarak ele geçirmektedir.

Resim 3.11.

Resim 3.12.

Necip Ağa’nın genç oğlu İbrahim, filmin ana karakteri olmakla birlikte ekonomik alanın güvensizliklerle dolu gerçekliğinde eylemlilik gücüne sahip olan karakteridir. Ekonomik alanın kısıtlayıcı mekanizması ve çıkışsızlığı İbrahim karakteri üzerinde somutlaşmaktadır. İbrahim, tarımın ekonomi-politiği içerisinde güvencesiz bir şekilde çalışmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, kayıt-dışı istihdamın en çok görüldüğü alan tarım sektörüdür. Tarım üreticileri ihtiyaç duydukları işgücünü çoğunlukla aile üyelerinden ve günlük yevmiye ile çalışan işçilerden sağlamaktadır ve çalışanların büyük çoğunluğu kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksundur. Bu durumun önemli bir sonucu, tarımsal gelirlerin düşük olmasıdır. (İlhan, Artar, & Bal, 2014: 20). Bir sahnede, İbrahim’in yaptığı bir işin karşılığı olarak daha önceden anlaşılmış olan paranın daha azının ödenmesi ve İbrahim’in itirazlarına rağmen bunu kabul etmek zorunda bırakılması tarım sektörünün sosyal güvencesiz yapısına bir örnektir. Aynı zamanda alanın güvencesizliğini gösteren başka bir nokta, Necip Ağa’nın tarlasında çalışan kadın işçilerin beş aydır ödeme almadıkları halde çalışmaya devam etmeleridir. Bu noktada tarım işçileri arasında bir sağduyunun ve topluluk bilincinin varlığı söz konusudur. Alanın zor şartlarına rağmen aynı sınıfa mensup bireylerin birbirlerine yardımcı olmaları alanın tahakkümüne bir karşı duruş olarak algılanabilir.

İbrahim’i sarmalayan bu zorlu, riskli ve güvencesiz ekonomik alan, ailenin kuşaktan kuşağa miras bırakılan geleneksel geçim kaynağının İbrahim’in kendisini gerçekleştirmesine yetmeyecek şekilde değişmesine neden olmaktadır. Bu noktada, değişen ekonomik alanla birlikte bireyin de değişmesi ve sistemle uyumlu hale gelmesi söz konusudur. Necip Ağa

değişime kapalıdır ancak İbrahim değişen sistemin avantajlı kesiminde bir konum edinmek için çabalamaktadır. Dolayısıyla, genç bir adam olarak İbrahim, içine doğduğu habitus dahilinde değişime paralel eylemlerde bulunarak ekonomik sermaye biriktirmek ve daha sonra da toplumsal alan içerisinde kendisine bir konum edinmek için alanın sunduğu farklı seçenekleri denemek istemektedir. İbrahim, baba mesleğini devam ettiremeyeceğinin farkındadır bu nedenle değişime de açıktır. Onun yaşamı için seçtiği meslek kamyon şoförlüğüdür. Tarımı bırakıp nakliye sektöründe bir istihdam edinmek istemektedir. Ancak bunu yapmak için ağır vasıta ehliyetine ve bu ehliyet için de belirli bir miktar ekonomik sermayeye ihtiyacı vardır.

İbrahim tahakküm altında olanlardan değil güçlülerden biri olmak istemektedir ve eylemleri de bu yöndedir. İbrahim'in erişmek istediği güçlü konum, iktidarı kullanma fırsatı bulduğu zaman onu çekinmeden kullanmasına sebep olmaktadır. Bu nokta İbrahim'in bazı eylemlerinde net bir şekilde görülmektedir. Tarlada çalışmak için gelen kadın işçilere karşı İbrahim'in tavrı, onlara patronluk taslamak şeklinde tanımlanabilir. Buna ek olarak, İbrahim'in birçok davranışı değişme isteğini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, diğer insanlara sigara ikram etmesi, kendinden emin yürüyüşü, gerektiğinde kavga etmek üzere harekete geçmesi gibi davranışları İbrahim'in ekonomik alan içerisinde sahip olduğu konumdan fazlasını istediğini göstermektedir. Ekonomik alanın tahakkümü ise onun bu isteğini yerine getirmesini engellemektedir. O, isteklerine ulaşmasını engelleyen ekonomik şartların etkisiyle öfke dolu bir genç haline gelmiştir. Hem alanın eşitsiz şartlarına hem de değişmeye karşı eylem geliştirmeyen babasına karşı öfke duymaktadır. Resim 3.13 ve Resim 3.14'de de görülebileceği üzere, filmin ilk sahnesi İbrahim'in sistemin tahakkümü karşısındaki öfke dolu var oluşuna iyi bir örnek teşkil etmektedir. İbrahim, alanın kendisini küçük bir dünyaya hapsetmesine benzer bir biçimde, bir kaplumbağanın yürümesini engeller, kabuğuna defalarca vurur, sağa sola savurur ve sonunda onu ters çevirip yolun ortasında bırakır. İbrahim'in öfkesi, kendisine karşı son derece acımasız olan ekonomik tahakküm mekanizmasının aktörleri gibi davranmasına sebep olmaktadır.

Resim 3.13.

Resim 3.14.

İbrahim, sistemin eşitsiz ve onu kısıtlayan yapısının farkındadır ve sistemin açıklarını ekonomik sermaye edinmek için kullanmanın yollarını aramaya başlar. Tarım üretiminde kanıksanmış olan dağıtım ağının açıklarını yakalayarak ailenin ürettiği ürünleri komisyoncu İzzet'e değil, kendi bulduğu bir pazarcıya doğrudan satmaya ve bu yolla artı değer sağlamaya başlar. Alanın mekanizmasını sekteye uğratan bu eylem, İbrahim'in ekonomik sermaye edinmesine yardımcı olur fakat aynı zamanda mekanizmanın güvencesiz yapısının yeniden üretilmesine katkıda bulunur. Bu eylem, gelir dağılımında eşitsiz bir işleyişe sahip olan tarım ekonomisinin bir tezahürüdür ve işleyişin dışında gizli bir şekilde gerçekleştirilen her bir eylem, mekanizmanın yanlışlıklarını ortaya çıkarmak yerine birey haklarının gözetilmesine engel olacak biçimde kayıt dışılığın yükselişine sebep olmaktadır. Bu durumda, İbrahim'in kamyon şoförü olarak kendi habitusunu terk etme isteği doğrultusunda gerçekleştirdiği bu riskli eylemler, sonunda İbrahim'in kaçmak istediği ekonomik mekanizmanın bir parçası olmasına neden olmaktadır. Filmin yönetmeni Reyhan da yaptığı bir söyleşide “*Babasından farklı olarak İbrahim ise, belli bir etik kaygısı taşımadan arzuları ve istekleri doğrultusunda davranmakta, bilerek ya da bilmeyerek komisyoncuların yozlaşmış ahlak anlayışına göre hareket etmektedir*” diyerek bu noktayı desteklemektedir (Öztürk, 2017d). Dolayısıyla, İbrahim mekanizmanın dışına çıkmak isterken aslında onu yeniden üreten halkalardan birini oluşturarak zincirin bir parçası haline gelmektedir. Bu noktaya başka bir örnek ise İbrahim'in bir geceyarısı ailenin tarlasına giderek ekinleri kökünden öfkeyle sökmesidir. Babasının değişime karşı kapalı olmasını sindiremeyen İbrahim, tarladaki fidelerin bir kısmını köklerinden sökerek öfkesini açığa çıkarır fakat bunu yaparken aileye zarar verdiğini ve sistemin tahakkümünden çıkma noktasında aileyi daha da köşeye sıkıştırdığını fark etmez. İbrahim bu eylemiyle içinde bulunduğu güvensizliklerle ve risklerle dolu habitusun şartlarını daha elverişsiz hale getirmekte ve böylelikle tahakküm mekanizmasının yeniden üretimine yardımcı olmaktadır.

Sistemin güvensizliğine başka bir örnek de İbrahim'in para kazanmak amacıyla bir ilaç denemesine katılmasıdır. İbrahim'in birçok insanla birlikte bir ilacın insan denemeleri sürecinde kobay olarak yer alması, ağır vasıta ehliyeti için gereken parayı biriktirebilmek için riskli eylemlerde bulunduğunu göstermektedir. Bu riskli eylemi gerçekleştirmek zorunda kalmasına sebep olan şartların genç bedenleri araçsallaştırdığı görülmektedir. Yoksul ve sosyal güvencesiz olan İbrahim, ulaşmak istediği konum için, içinde bulunduğu oyunun bütün kurallarını esneterek başarılı olmak istemektedir. Bu durumda, İbrahim'in yaşamını belirleyen alan içerisinde belirli bir toplumsal konumu işgal etmek için elinden gelen her şeyi yapmakta olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, film boyunca İbrahim'i takip eden kamera, ekonomik alanla mücadele içerisinde olan bir genci perdeye taşımaktadır. İbrahim her ne kadar alanın yarattığı kısır döngüden çıkmak istese ve bu uğurda birçok riskli eylemde bulunsada sonunda alanın tahakküm mekanizmasını yönetenler gibi olmaktan kaçamamakta ve bu sayede alanın yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Filmin sonunda komisyoncu İzzet ve onun çalışanları tarafından darp edilen İbrahim, dinlenmesi gerekirken odasından çıkar ve film biter. Bu her ne kadar açık bir son olsa da gençlik eylemliliğinin devam ettiği izlenimini veren bir sahnedir.

Sosyal güvensizlik bağlamında incelenen başka bir örnek ise Kıvanç Sezer'in senaryosunu yazdığı ve yönetmenliğini yaptığı *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016) adlı filmidir. Film, gençlik çerçevesinde oluşan anlamları doğrudan odağına almasada gençlerin istihdam süreçlerinde deneyimledikleri sosyal güvensizlik örüntüleri hakkında birçok düşünce üretmekte ve tespitlerde bulunmaktadır. Son yıllarda kentlerin görünümünü ve aynı zamanda bireylerin yaşantısını kökten değiştiren inşaat faaliyetlerinin güvensizliklerle dolu istihdam mekanizmasını arkaplana yerleştiren film, hastalığı dolayısıyla artık çalışamayacak durumda olan 54 yaşındaki inşaat ustası İbrahim ve onunla aynı inşaat sahasında çalışan genç yeğeni Yusuf'un sosyal güvensiz yapı ile ilişkilerine odaklanmaktadır.

Filmin yönetmeni ve senaristi Kıvanç Sezer'in (2017) ifade ettiği gibi *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016), “Çalışan kesimin giderek prekaryaya dönüştüğü ve işçilerin kendini çoğunlukla bir hiç gibi gördüğü, yalnızca bireysel kurtuluşları mümkün kılan bu vahşi kapitalizmin arka planında olduğu” bir hikaye anlatmaktadır. “Prekarya” kelimesinin anlamına ve etimolojisine bakıldığında, İngilizce “precariat” sözcüğünün Türkçe karşılığı

olduğu ve “*Netameli, yüksek riskli, zihin ve beden sağlığına musallat çalışma koşullarına girip çıkarak yaşamak zorunda olan*” (Seslisözlük, 2021) anlamına geldiği görülmektedir. Dolayısıyla, Sezer’in söylemine göre filmin temelinde güvencesiz bir istihdam kolu olarak inşaat faaliyetlerinin ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle öncelikle filmde yer alan yapı-fail ilişkisinin yapısal boyutunu temsil eden inşaat sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve bireye sunduğu çalışma koşulları üzerinde durmakta, daha sonra *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016) filminde bu yapıya karşı geliştirilen gençlik eylemliliğine değinmekte yarar vardır.

Neoliberal politikalarla birlikte kentlerin başat üretim mekânları olarak görülmesi nedeniyle sermayenin kentlerde birikme sürecinin hız kazanması, kentsel inşaat faaliyetlerini de hızlandırmıştır. Harvey (2021: 409), bu sermaye birikiminin kentlerin hızla büyümesine yol açtığını belirterek, son yıllarda eşitsiz bir coğrafi gelişme kaydedildiğinin altını çizmektedir. Türkiye’de de 2000 yılından itibaren neoliberal politikaların bir uzantısı olarak inşaat sektörüne kalkınma stratejisinin önemli bir parçası olma rolü yüklenmiştir (Onur Işıkoğlu, 2018). Türkiye’de inşaat sektörüne, ağır, sosyal güvencesiz ve can güvenliğini tehdit eden çalışma şartlarıyla tanımlanan bir istihdam modeli olduğu yönünde eleştiriler yöneltilmektedir. Türkiye’de son 20 yılda hızla büyüyen inşaat sektöründe çalışan işçilerin sayısı da aynı hızla artmakta fakat iş sağlığı, iş güvenliği ve sosyal güvenlik bağlamlarında istihdam koşulları işçiler için daha iyiye gitmemektedir. Bu nedenle, her geçen gün şantiyelerde gerçekleşen kazaların sayısı artmaktadır. Can güvenliğini tehlikeye atan bu unsurun yanı sıra, inşaat faaliyetlerinin ekonomi-politiğinin bir sonucu olarak bu alana sosyal güvensizlik hakimdir. İnşaat sektörü bünyesinde sunulan istihdamın toplumsal alanda prestiji düşük olduğu düşünülmekte ve inşaat işçileri bu bağlamda bir tatminsizlik içerisinde. Aynı zamanda mevsimlik işçilerin ve istihdam ihtiyacı olan göçmenlerin artan sayıları, işverenlerin kaybettiği işgücünün yerine yenilerini bulmalarını kolaylaştırmakta ve buna paralel olarak istihdam koşullarının güvencesizliğinin sürdürülmesine sebep olmaktadır (Gültekin Karakaş, Yusufi, & Hisarcıklılar, 2021).

Daha önce ele alınan bazı noktalardan hareketle, yoksul ve eğitim sisteminin dışında kalan gençlerin iş tecrübesi ve sosyal sermaye eksikliklerinden dolayı formel istihdamda kendilerine yer bulmakta zorlandıkları ve bu nedenle inşaat işçiliği gibi enformel ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kaldıkları bilinmektedir. İnşaat sektörü, yoksul ve eğitim seviyesi düşük gençlerin yanı sıra üniversite eğitimi almakta olan gençlerin okul

masraflarını çıkarmak için veya mezun olanların da eğitimini aldıkları alanlarda iş bulamamaları sebebiyle geçici olarak başvurdukları bir kaçış stratejisidir (Kahraman & Kahraman, 2016). İnşaat sektöründe kayıtdışı istihdam oranının %36 (DİSK / GENEL İŞ, 2017) olması ve 2006 yılında %69.2'lik yüksek bir oran ile inşaat sektörünün gençlerin kayıt dışı olarak en fazla istihdam edildiği ikinci sektör olması (Çetinkaya, 2008), inşaat sektöründe mevcut olan sosyal güvencesizlik ve gençlik arasındaki problemleri ilişkiyi görünür kılmaktadır. Aynı zamanda inşaat sektöründe beşeri sermayeye yatırım yapılması yerine işçilerin prekaryalaştırılarak sektörel kârın ön plana çıkarıldığı görülmektedir. *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016) adlı filmde bu girift ilişkinin bazı tezahürleriyle karşılaşılmaktadır.

Babamın Kanatları'nda (Sezer, 2016) mekân olarak sıklıkla bir inşaat alanı kullanılmıştır. Ekonomik alanın uzantılarından biri olarak inşaat alanı, üretim mekanizmasının ve yapı-fail ilişkilerini kuran iktidar ilişkilerinin vuku bulduğu evreni temsil etmektedir. Şehrin çehresini değiştiren inşaatlar aynı zamanda hem kentin yaşamlarını şekillendirmekte hem de bu sektörde iş bulmak için birçok bireyin kırsaldan kente göç etmesine sebebiyet vermektedir. Kentin içinde bulunduğu dönüşüm süreci Resim 3.15. ve Resim 3.16.'da da görülebilen şantiye görselleriyle imgelenmektedir. Bu görsellerde ekonomik alanın büyüklüğü gözler önüne serilmektedir. Ancak bu binaların yapım sürecinde çalışan işçilerin görünmemesi önem taşımaktadır. Bu binalara dışarıdan tanık olan herkes gibi filmin izleyicisi de şantiyelerden oluşan ekonomik alanın aktörlerini görememektedir. Bu durum da bakışı ekonomik eylemlilik yerine ekonomik alanın dış gerçekliğine yönelterek ilgili alanın büyüklüğüne dikkat çekmektedir. Fakat görüldüğü üzere alanın yeniden üretiminde en büyük emek gücünü sağlayan işçilerin filmsel gerçekliğin görünmeyen alanında kalarak ikincil konuma yerleştirilmektedir.

Resim 3.15.

Resim 3.16.

Film, bahsi geçen ekonomik evren içerisinde iktidar ilişkilerini pekiştiren bazı katmanlar sunmaktadır. En tepede, ekonomik faaliyetin sermayesini sağlayan üst iktidar, bir altta ekonomik alanın mekanizmasının devamlılığını sağlayan ve sermayeyi kontrol eden yönetici sınıf, onun hemen altında işçilerin gerektiği gibi çalışmasını sağlayan taşeron liderler ve en altta ise sahip olduğu işgücüyle ürünün bir araya getirilmesini sağlayan işçi sınıfı mevcuttur. İşçi sınıfı da kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır; yapının işleyişine karşı duranlar ve yapıya uyumlu görünerek ondan çıkar sağlamaya çalışanlar. Bu çok katmanlı hiyerarşi içerisinde iktidar ilişkileri şekillenmekte ve eşitsiz bir iktidar dağılımı ortaya çıkmaktadır. Hiyerarşinin en üstünde bulunanlar mutlak iktidara sahipken, en altta bulunan işçi sınıfı, çoğunlukla maddi haklarına erişim sağlayamayan veya geç sağlayan, emekleri sömürülen, sağlıkları ve yaşamları tehlikeye atılan grup olarak hiyerarşide en dezavantajlı şekilde imgelenen topluluğu temsil etmektedir. Dolayısıyla filmin evreni, sadece gençler için değil aynı zamanda dezavantajlı olan her grup için ekonomik alanın bir sömürü mekanizması olarak işlev gördüğü bir sürekliliği öne çıkarmaktadır. Örneğin, işçilerin ödemeleri sürekli olarak gecikir, ödemelerini zamanında almak isteyen işçiler işten atılır, işçilerin güvenliği hiçe sayılır, iş güvenliği denetimlerinde işçilerin iş güvenliğini sağlamaktan ziyade hatalarını bularak onlara maddi ceza uygulanır; dolayısıyla ekonomik alanın temel motivasyonu işçi sınıfından en üst düzeyde yarar sağlamaktır. Bu yararın sağlanması ise sosyal güvensizlik taşıyan uygulamalarla gerçekleşmektedir. Bu süreklilik içerisinde yoksul bireylerin ikincil olan toplumsal statüleri yeniden üretilmekte ve bu döngüden çıkmak imkansız hale getirilmektedir.

Yukarıda bahsedilen işçi sınıfı gruplandırmasında Yusuf karakteri ikinci kategoriye aittir. Deprem sonrası Van'dan İstanbul'a göç eden bir genç olarak büyük kentin sınıfsal hiyerarşisinde yükselme idealini benimseyen Yusuf, yapının eşitsiz koşullarının farkındadır ve “kazanan” tarafta olmak istemektedir. O, hiçbir ekonomik, kültürel veya sosyal sermayeye sahip olmayan bir gençtir ancak ekonomik alanın işleyişini öğrenmeye başlamıştır ve bu işleyişe uyumlu eylemler gerçekleştirerek alan içerisinde bir konum edinme çabasıdadır. Yusuf, “*kendi işimi tutmaya başladığım zaman...tam süper olacak...beni bir cehver gibi düşün...işlendikçe kıymetim artacak*” sözleriyle gelecek planlarında yapının sunduğu seçenekler içerisinde çıkarına uygun olanları seçerek istediği konuma ulaşacağına dair umutlu olduğunu göstermektedir. Yusuf'un bu doğrultuda gerçekleştirdiği eylemler yapının çıkarını gözetmekte ve bu ilişkiden kendi lehine bir sonuç çıkarmaya çalışmaktadır. Örneğin, örgütlenerek haklarını aramaya hazırlanan bir grup işçiyi

taşeron liderine şikayet eder. Bu eyleminin karşılığında bir sonraki projede daha üst pozisyonda bir iş teklifi ve bir miktar da maddi kazanç sağlar. Dolayısıyla, Yusuf neoliberalizmin öne sürdüğü bireycilik ilkesine uygun olarak, ait olduğu sınıfın çıkarlarını gözetmek yerine bireysel çıkarını ön planda tutmaktadır. Ancak bu eylem, işçi sınıfının içinde bulunduğu eşitsiz koşulları değiştirmek yerine bu koşulların yeniden üretilmesine yardımcı olmaktadır. Yusuf'un bu eylemi sonrasında örgütlenen işçiler bir gece yarısı işten çıkarılır ve tazminatları ödenmez. Yapının kaybettiği işgücünün yerini doldurması ise uzun sürmez. Kısa bir süre içerisinde işten atılan işçilerin yerine yenileri gelir. Bu durum, sektörün güvencesiz şartlarını yineleyen bir anlatı ögesidir.

İbrahim karakteri ise artık yaşamının sonuna yaklaşmış, ekonomik eşitsizliklerin kısıtlayıcı döngüsünden çıkmakta başarısız olmuş bir karakterdir. Filmin açılış sahnesinde, kanser olduğunu öğrenen İbrahim'in doktora sorduğu ilk soru "*tedavi olurken çalışsam, olmaz mı?*" şeklindedir. İbrahim, doktora gitmekte gecikmesini de "*vallahi çalışıyorum. İzin almak da her zaman kolay olmuyor*" cümlesiyle gerekçelendirmektedir. Yapının sürekliliğinin ve kârlılığının insan sağlığından daha önemli olduğunu anlatan bu cümle, aynı zamanda karakterin de bu düzeni içselleştirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla, yapının sınırlayıcı koşulları bireyin varoluşunu ve yaşantısının bütün boyutlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. İbrahim, sağlık sorunu nedeniyle emekli olmak istediğinde bir sosyal güvenlik sorunuyla karşılaşır. Emeklilik için gereken şartların çoğunu karşılarsa da çalışması gereken gün sayısına ulaşamamıştır. Bu durum, İbrahim'in çalışma sürecinin çoğunda kayıtdışı istihdam edildiği anlamına gelmekte ve bu sayede inşaat sektörünün güvencesizliğinin altı çizilmektedir.

Yetişkinliğe geçiş sürecinin ve dolayısıyla istihdam basamaklarının başında olan bir genç karakterin ve yaşamı boyunca yapı ile mücadele etmesine rağmen yapının belirleniminden çıkamamış yaşlı bir karakterin oluşturduğu karşıtlık, ekonomik alanın sürekliliğinin göstergesi ve mekanizmasının hiç değişmediğinin bir hatırlatıcısı niteliğindedir. Resim 3.17. ve Resim 3.18.'de görüldüğü üzere, Yusuf ve İbrahim inşaatın yüksek bir katında bulunan iç duvarlar arasında sıkışmış bir şekilde durmaktadır. Dış duvarın henüz örülmemiş olması, her iki karaktere de bir çıkış yolu sunuyormuş gibi gözükse de buradan çıkmanın imkansız olduğu anlatılmaktadır. Ne Yusuf'un ne de İbrahim'in içinde bulunduğu koşullardan çıkışı mümkün değildir. Dolayısıyla ekonomik alanın eşitsiz işleyişinin sürekliliği görsel öğelerle de pekiştirilmektedir.

Resim 3.17.

Resim 3.18.

Babamın Kanatları'nda (Sezer, 2016) sosyal güvensizlik bağlamında incelenebilecek başka bir karakter ise inşaatçı düşen ve hayatını kaybeden Hukuk bölümü öğrencisi Fırat'tır. Fırat kültürel sermayeye sahiptir fakat yoksul bir genç olması sebebiyle inşaatçı işçi olarak çalışmaktadır. Fırat'ın inşaat işi hakkında pek bilgisinin ve tecrübesinin olmadığı birçok kez dillendirilir. Bu tecrübe eksikliği nedeniyle inşaatçı düşerek hayatını kaybeden Fırat'ın ailesine bir miktar para verilerek dava açmaları engellenir. Taşeron lideri Resul karakteri, aileyi “*cahil insanlar, fakir fukara*” sözleriyle tanımlamaktadır ve iktidar mekanizmasındaki tarafların eşitsiz güçlerini vurgulamış olmaktadır. Daha sonra, bir iktidar öznesi olarak Resul, “*bizim işimiz tehlikeli ama birilerinin de bu işi yapması lazım*” söylemiyle alan içerisinde ikincil konumda olanlar grubuna kendisini de yerleştirmekte ve işçilerin sosyal güvenlikleri ve iş güvenlikleri olmadan çalışmaya devam etmeleri gerekliliğini egemen söylemden çıkararak meşrulaştırmaktadır. Bu durum da ekonomik alanın iktidar ilişkilerinde eğitime ve istihdama ulaşamamış, yoksul bireylerin araştırıldığı başka bir örnektir.

Görüldüğü üzere, *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016) inşaat sektörünün iş güvenliğinden ve sosyal güvenlikten yoksun çalışma koşullarını arka plana alarak inşaat işçilerinin kısıtlanan eylemlilik alanlarına gerçekçi bir bakış açısıyla dikkat çekmektedir. İnşaat sektöründe çoğunlukla gençlerin istihdam edilmesi ve bu durumun filmin hem anlatısal hem de görsel öğelerinde belirgin olması sosyal güvensizliğin gençlik grubunda yaygın bir sorun olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal güvensizlik sorunu 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasının birçok örneğinde görülmektedir. Bu çerçevede incelenen üç filmde de görüldüğü üzere, ekonomik alanın gençlerin gelecekte umutsuz olmalarına yol açan ve onları alanın belirlediği sınırlar içerisinde yaşamak zorunda bırakan bir boyutu mevcuttur. Aynı zamanda üç filmde de risklerle ve tehditlerle tanımlanan sosyal güvensizlik sorununun gençleri öfkeye, sapma

davranışlarına veya bireyciliğe ittiği ve bu sayede ekonomik alanın sınırlayıcı etkisinin yeniden üretildiği sonucuna varılmıştır.

3.2.3. Genç Yoksulluğu

Gençlik döneminin sadece biyolojik bir dönüşüm dönemi değil aynı zamanda çocukluk dönemine göre daha fazla alanla iç içe olma zorunluluğu dolayısıyla sosyal, kültürel ve ekonomik bir dönüşüm dönemi olduğu bilinmektedir. Gençlerin eğitim yaşamlarını sonlandırarak işe geçiş süreci içerisinde girmeleriyle birlikte yaşantılarında bazı değişiklikler olduğu ve bu dönemde gençlerin iktidar alanlarıyla daha yakın ve aynı zamanda daha karmaşık ilişkiler kurdukları tezin önceki bölümlerinde vurgulanmıştır. Bu başlık altında, gençlerin yaşamlarını çevreleyen ekonomik alan hakkında çok boyutlu ve kapsamlı bir muhakeme yapabilmek adına önceki iki başlıkta ele alınan genç işsizliği ve sosyal güvensizlik kavramlarıyla yakından ilişkili olan genç yoksulluğu kavramına değinmek gerekmektedir. Yoksulluk bütün fertler için olduğu kadar gençler için de büyük bir sorundur. Ancak gençler için yoksul olmanın yetişkinlere göre daha önemli sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Aktaş Yamanoğlu'na (2006) göre gençlerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanamamaları sonucunda başka kişilere ve kurumlara bağımlılıkları artmaktadır. Buna ek olarak gençlerin gelişimlerini engelleyen maddi ve toplumsal dezavantajlarla erken yaşlarda karşılaşmaları, bu gençlerin yapabilirliklerini kısıtladığı için içinden çıkılması zor bir yoksulluk döngüsüne girmelerine yol açmaktadır. Bu nedenle bir bireyin yoksullukla yaşamının hangi evresinde karşılaştığı önem taşımaktadır. Bir süreç olarak gençlik, bireylerin çeşitli alanların zorlayıcı şartları karşısında yetişkinlik dönemine göre daha savunmasız olduğu ve kendilerini gerçekleştirmek için çeşitli yetkinlikleri edindikleri bir dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla bir ekonomik alan olarak genç yoksulluğunu anlamak gençlik failliğini analiz etmek için önemlidir. Bu bölümde alanın özellikleri tanımlandıktan ve Türkiye'deki genç fertlerin yaşamlarında ne kadar yer kapladığı sorgulandıktan sonra 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması özelinde bu alanın gençlik failliği ile ilişkisini irdelemek yararlı olacaktır.

Genel anlamda yoksulluk *“toplumsal refah düzeyi, toplumun yaşam standartlarının mutlak veya göreceli olarak minimum bir düzeyin altında kalan kişinin statüsü”* olarak tanımlanmaktadır (Coşkun, 2012). ILO'nun (2020: 13) *Global Employment Trends for Youth 2020 (Gençlik için Küresel İstihdam Trendleri 2020)* raporunda ise *“günlük 1,90 ABD*

dolarının altında bir gelirle yaşamak” aşırı yoksulluk olarak tanımlanırken, “*günlük 3,20 ABD dolarının altında gelir*”e sahip olmak orta derecede yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Aynı rapora göre dünya çapında 429 milyon genç işçiden yaklaşık 55 milyonunun (yaklaşık %13) aşırı yoksul bir yaşam sürdürdüğü ve 71 milyonunun (yaklaşık %17) orta derecede yoksulluk çektiği belirtilmektedir. Dünyada toplam genç işçi sayısının yaklaşık %30’una tekabül eden aşırı yoksulluk veya orta dereceli yoksulluk oranları gelişmekte olan ülkelerde %39’a ulaşmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018b: 20). Bu oranlar sadece işsiz gençler için değil aynı zamanda güvencesiz çalışan gençler için yoksulluğun büyük bir problem olduğunun göstergesidir.

Genç yoksulluğunun küresel çapta çizdiği tablo, Türkiye’deki tabloyla paralellik göstermektedir. Ancak, Türkiye’de genç yoksulluğunun tanımı ve görünümünü somutlaştırmak için öncelikle yoksulluk kavramının içerimini ele almakta yarar vardır. Coşkun, yoksulluk kavramının ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç ana boyutta incelenebileceğini ve bu boyutların her birinin diğerlerini etkileyerek yoksulluğun yeniden üretildiğini öne sürmektedir. Coşkun’a (2012) göre, yoksulluğun ekonomik boyutu, bireylerin sahip oldukları gelir düzeyi ve bu gelirle üretimden ve tüketimden aldıkları pay ile ilgilidir. Yoksulluğun sosyal boyutunu sınıflar arası ilişkiler, çeşitli sosyal gruplara katılım, toplumsal cinsiyet, etnik ve ırksal farklılıklar gibi konular oluşturmaktadır. Son olarak yoksulluğun politik boyutunu ise insan hakları ve politik haklar oluşturmaktadır. Bireyin yaşamını idame ettirebilmesi için bu boyutlardan herhangi biriyle ilgili gereksinim duyduğu haklara ulaşamaması, o bireyin ekonomik, sosyal veya politik anlamda yoksul olduğunu göstermektedir. Bourdieu’nun ilişkisel sosyolojisinde de görüleceği üzere, ekonomik, sosyal ve politik alanların birbirlerinden tamamen uzak ve farklı oldukları düşüncesinin yerine, kesişim noktalarının ve birbirlerini etkileme potansiyellerinin önemli olduğu yönündeki bakış açısı doğru bir analiz izleği oluşturmaktadır. Ekonomik alanın temelinde sosyal veya politik ayrımların da izlerinin bulunması bu ilişkiye bir örnek teşkil edebilir.

Adaman ve Keyder’in (2006: iv) belirttiği gibi Türkiye’de ekonomik yoksulluğun en önemli sebeplerinden ikisi işsizlik ve sosyal güvensizliktir. Ülkede gerçekleşen hızlı nüfus artışı ve büyümenin yeterli istihdam olanaklarıyla dengelenmediği görülmektedir. Dolayısıyla, işsizlik yüksek oranlara çıkmaktadır. Aynı zamanda hem işverenler hem de çalışanlar ekonomik alanın zor şartları karşısında çaresiz kalarak kanunen uygun görülen

düzenlemeleri uygulamak yerine kendilerine uygun, kanun dışı yöntemler geliştirmektedir. Bu yöntemlerden birisi işverenlerin bazı maddi sorumluluklardan kaçınmasını sağlayan kayıt dışı istihdamdır. İşsizliğin hakim olduğu ekonomik alanda işverenlerin kayıt dışı istihdamı tek seçenek olarak çalışanlara sunmasının sonucu olarak çalışanlar da bu yolu tercih etmek zorunda kalmaktadır. Kayıt dışı çalışmanın düzensiz, geçici, istikrarsız ve düşük ücretli olmaları ise bu tür işlerin ortak özelliklerini oluşturmaktadır. Bu durumda ekonomik alanın oluşturduğu boyutlar olarak işsizlik, güvencesizlik ve yoksulluk arasında bir ilişkisellik mevcuttur.

Ekonomik alanın üç boyutunun her birinin bir diğerini etkileyerek bir çeşit döngü oluşturduğu söylenebilir. Öte yandan bu alanların kesişim kümesinde gençlerin yerinin büyük olduğu görülmektedir. Yentürk'ün (2012: 60) de belirttiği gibi Türkiye'de *“kısa süreli, mevsimsel işlerde çalışan gençlerin, ev eksenli çalışan genç kadınların, gündelikçi olarak çalışan genç kadınların; ev kadını olarak yaşayan genç kadınların, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan gençlerin”* çoğunluğunun sosyal güvenceleri yoktur ve bu gençler işsiz olmasalar dahi yoksul grubunun bir üyesi olma ihtimalleri yüksektir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de baskın ekonomik alan, özellikle işçi sınıfına mensup gençlerin yaşamlarını işsizlik, güvencesizlik ve yoksulluk boyutlarıyla çevrelemektedir.

Yukarıda belirtilen genel bilgilerden hareketle Türkiye'de var olan yoksulluk ve genç yoksulluğunu tanımlamak adına rakamsal verilere yer vermek gerekmektedir. Türk-İş'in (2021) verilerine göre 2021 yılının Ocak ayında Türkiye'de dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı aylık 8.638 TL ve açlık sınırı ise 2.652 TL olarak belirlenmiştir. Aynı verilere dayanarak bekar bir çalışanın aylık yaşam maliyeti tutarının ise 3.222 TL olduğu belirtilmektedir. Bu verilere ek olarak T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2020 Yılı Yıllık Faaliyet Raporuna göre son bir yılda sosyal yardımlardan yararlanan hane sayısı %102 oranında artış göstermiştir (Ayhan, 2021). Bu durum sosyal yardımların kapsamının genişlediğini fakat aynı zamanda yoksul hane sayısının iki katından fazla yükseldiğini göstermektedir.

TÜİK'in (2020d) 2019 yılını kapsayan *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*'na göre yıllık ortalama hanehalkı kullanılabilir geliri 59 bin 873 TL olarak belirlenmiştir. Bu istatistiğe göre ortalama hanehalkı kullanılabilir geliri aylık hesaplandığında 4.989 TL'ye tekabül etmekte ve yoksulluk sınırı olan 8.638 TL'nin altında kalmaktadır. Bu durumda

ülkede ciddi bir yoksulluk sorunu olmasının yanında, gelir dağılımında da eşitsizlik olduğu sonucuna varılabilir. Zira aynı araştırmaya göre en yüksek gelir grubunun (en yüksek %20'lik dilim) toplam gelirden aldığı pay %46,3 olmuştur. Bu tespit de Türkiye'de gelir dağılımında eşitsizliğin boyutlarını göstermektedir. Bu verilere ek olarak TÜİK'in genel yoksulluk oranlarına bakıldığında üç farklı oran ortaya çıkmaktadır. TÜİK (2020c), yoksulluk oranlarını şu verilerle açıklamaktadır:

“Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranı 2019 yılında 0,5 puan artarak %14,4 oldu. Medyan gelirin %60'ı dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı ise son yılda 0,1 puan artarak %21,3”

Medyan gelirin %70'i dikkate alındığında ise yoksulluk oranı %28,5'e çıkmaktadır. Medyan gelirin %50'si dikkate alınarak yapılan hesaplamalar sonucu ortaya çıkan yoksulluk türü “*görelî yoksulluk*” olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle medyan gelirin %60'ı dikkate alınarak yapılan araştırmalar genç yoksulluğu konusunda daha gerçekçi sonuçlar vermektedir. Bu durumda Türkiye'deki genç yoksulluğu oranının yaklaşık %21,3 olduğu kabul edilebilir. Bu orana göre her beş genç bireyden biri TÜİK'in (2020c) tanımlamasına göre “*toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelire sahip olan*” bireyler kategorisine girmektedir.

TÜİK'in (2020c) *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*'nda dikkat çeken başka bir detay ise maddî yoksunluk oranıdır. Maddî yoksunluk kavramı, maddî anlamda sıkıntı içerisinde olma durumunu ifade etmektedir. Daha ayrıntılı açıklamak gerekirse maddî yoksunluk kavramı hanehalkının çamaşır makinası, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile ekonomik olarak beklenmedik harcamaları yapabilme, evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayabilme, kira, konut kredisi ve faizli borçları ödeyebilme, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyebilme ve evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme gibi maddî yetilere sahip olmalarını belirtmektedir. “Ciddî maddî yoksunluk” terimi ise bu dokuz maddeden en az dördünü karşılayamayanların oranı olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de ciddi maddî yoksunluk oranı 2019 yılında %26,3 olarak belirlenmiştir.

Genç yoksulluğunun kapsamıyla devam etmek gerekirse TÜİK'in 2014 yılında yayınlamış olduğu *İstatistiklerle Gençlik* raporu son derece detaylı veriler sunmaktadır. 2013 yılını kapsayan ilgili araştırmaya göre istihdam edilen 15-24 yaş arası gençlerin yoksulluk oranı %27,1'dir. Cinsiyete göre bir ayrıma gidildiğinde ise istihdam edilen genç erkeklerin

%26,2'sinin ve kadınların %27,9'unun yoksulluk sınırı altında yaşamlar sürdürdüğü görülmektedir. İşgücü durumlarına göre yoksulluk sınırının altında yaşayan gençlere bakıldığında en yüksek oran tarım alanında çalışan gençlerde saptanmıştır. 2013 yılı içerisinde 15-24 yaş arası tarım alanında çalışan erkeklerin %53,6'sının ve kadınların ise 53,4'ünün yoksulluk sınırı altında yaşadığı görülmektedir. Bu oran tarım dışı çalışan genç erkeklerde %19,8 ve kadınlarda %9,9 olarak belirlenmiştir. 15-24 yaş arası işsiz bireylerin yoksulluk oranlarına bakıldığında en yüksek oranlarla karşılaşmaktadır. Bu gruptaki erkeklerde yoksulluk oranı %45,7'dir. 15-24 yaş arası işsiz grupta yer alan kadınların ise yoksulluk oranı ise %18,1 olarak belirlenmiştir ancak bu verinin güvenilirliğinin de düşük olduğu not edilmiştir. Son olarak işgücü dışında yer alan genç erkeklerin yoksulluk oranı %23,3 iken aynı durumdaki kadınların oranı %30,1 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2014: 57). Bu oranlardan da anlaşılabacağı üzere Türkiye'de yaşayan ve istihdam edilen genç nüfus büyük bir yoksulluk problemiyle karşı karşıyadır.

Bu verilere ek olarak daha bütüncül bir yaklaşım elde etmek için toplam yoksul nüfusun içerisinde yoksul genç nüfusun oranına değinmekte yarar vardır. 2013 yılı içerisinde elde edilen verilere göre genç ve yoksul nüfusun toplam yoksul birey sayısına oranı %29,6'dır. Yine aynı raporda gençlerin %23,4'ünün yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirtilmiştir (TÜİK, 2014: 55). Öğrenim durumlarına göre gençlerin yoksulluk oranları değerlendirildiğinde ise 2013 yılında en yüksek yoksulluk oranına sahip grubu okur-yazar olmayan 15-29 yaş arası gençlerin oluşturduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre bu grup içerisindeki gençlerin yaklaşık %55,6'sı yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Aynı grup cinsiyete göre değerlendirildiğinde ise okur-yazar olmayan genç erkeklerin %38,4'ü yoksul kategorisine girerken, genç kadınların %61,5'i bu kategori içerisinde yer almaktadır. Aynı araştırmaya göre lise altı eğitilmiş gençlerin %30,1'i yoksul iken yükseköğrenim alan gençlerdeki yoksulluk oranı ise %10,4 olmuştur. Bu veriler cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde lise altı eğitim alan genç erkek ve kadınların yoksulluk oranlarının birbirine çok yakın olduğu (erkeklerde %29,3 ve kadınlarda %30,8) ve yükseköğrenim görmüş erkeklerde yoksulluk oranının %11,3 ve kadınlarda ise %9,3 olduğu belirtilmiştir (TÜİK, 2014: 56). Sonuç olarak gençlerde yoksulluk seviyesinin eğitim yükseldikçe düştüğü ve bütün eğitim düzeylerinde genç kadınların yoksulluk seviyesinin genç erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ulusal gelir ortalamaları ve yaşam koşulları dikkate alınarak yapılan araştırmalarda Türkiye’de genç nüfus içerisinde azımsanamayacak bir bölümün yoksulluk sınırı altında yaşadığı görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak gençlerin tecrübe ettiği ekonomik ve sosyal güvenlik açığı büyümekte ve maddi anlamda dezavantajlı genç bireyler için sınıfsal farklılıklar daha da hissedilir hale gelmektedir. Yoksulluk seviyesinin altında yaşayan gençlerin eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlara yeterli seviyede ulaşamadığı görülmektedir. Bir ekonomik alan olarak yoksulluğun bu sınırlayıcı yapısı içerisinde gençlerin edindikleri öznel eğilimler, yöneldikleri eylemler ve geliştirdikleri kaçış hatları mevcuttur. Bu noktada egemen yapının yoksulluk boyutu ve genç bireylerin bu yapının mekanizması içerisinde kurdukları eylemliliğin ilişkisini 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması örnekleri üzerinden çözümlemek, ilgili ilişkinin somutlaştırılması açısından önem taşımaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi yoksulluk, gençlerin yaşamlarını çevreleyen ve sınırlayan, yetişkinliğe geçiş süreçlerinde sağlıklı eylemlerde bulunmalarını engelleyen ve kişisel gelişimlerini sekteye uğratan bir gerçekliktir. Toplumsal bir olgu olarak yoksulluğun toplumsal gerçekçi sinema tarihi boyunca sıklıkla ele alınan bir gerçeklik olduğu da görülmektedir. Buna paralel olarak, genç yoksulluğu 2000 sonrası Bağımsız Türk sineması dâhilinde incelenen filmlerin çoğunda anlatının büyük bir parçasını oluşturmaktadır. Coşkun Liktör’un (2021) 2000 sonrası Türk Sinemasında gençlik temsilleri üzerine yazdığı bir yazıda belirttiği üzere “*Toplumun çeperlerinde yaşayan, işsiz güçsüz yoksul gençler her şeyden evvel ekonomik imkânsızlıkların aşılma duvarlarına toslarlar*”. Liktör’a göre, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasının birçok örneğinde “*bir kıyırdöngüye hapsolmuş, geleceksiz, çıkışsız gençler*” baskın ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıların sınırlayıcılığını görünür kılmaktadır. Gençlik eylemliliği baskın yapılarla bir tezat oluşturmakta ve yapıların sınırlayıcılığı net bir şekilde gözler önüne serilebilmektedir.

Gençlerin yaşamlarını çevreleyen ekonomik alanın bir uzantısı olarak yoksulluk ve bu alan karşısında konumlanan gençlik eylemliliği ilişkisi bağlamında incelenecek ilk film Mehmet Bahadır Er’in senaryosunu yazdığı ve Maryna Er Gorbach ile birlikte yönettiği 2009 yapımı *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009) adlı filmidir. Film, her daim gelişen ve değişen bir metropol olarak İstanbul’un çeperlerindeki dönüşümü ve bu dönüşüme ayak uydurma, inşa edilen yeni ekonomik düzenden pay alma ve kendi deyimleriyle “*şekli düzeltme*” çabasında olan iki genci merkeze almaktadır. Konunun içeriğine bakıldığında

filmin ekonomik alan ve gençliği çatışma içerisinde ele aldığı anlaşılmaktadır. Dönüşüm içerisinde olan bir toplumsal gerçeklikte iktidar ilişkileri de değişim göstermekte ve oyunun kuralları yeniden yazılmaktadır. Bu dönüşüm içerisinde filmin iki ana karakteri Selim ve Çaça da toplumsal konumlar içerisinde kendilerine bir yer bulmak için “meşru” bir istihdam edinme peşindedir.

Bu noktada “meşruiyet” kavramı önem taşımaktadır. Ancak bu kavramın filmdeki içerimini ve aynı zamanda filmdeki ekonomik alanın özelliklerini açıklayabilmek için 1980’lerden itibaren etkisini gösteren bir ekonomik model olarak neoliberalizmin Türkiye’de benimsenmesiyle birlikte kentlerde tecrübe edilen dönüşüme kısaca değinmekte yarar vardır. Daha önce de bahsedildiği üzere Sanayi Devrimi’nden bu yana kentler yoğun bir şekilde göç almakta ve özellikle kırsal bölgelerden gelenler çoğunlukla kentlerin kenar bölgelerinde kendilerine bir yaşam alanı bulabilmektedir. Bu durumda kent merkezleri ve kenar bölgeler arasında toplumsal, ekonomik ve kültürel bazı farklar oluşmaktadır. Merkez, merkezi iktidarın mekânı olarak “asıl” olandır, diğer taraftan merkezin söylemi doğrultusunda kenar ise “öteki” sıfatıyla tanımlanmaktadır. Merkezi iktidar, kentin çeperlerinde yaşayan insanları ötekileştirerek bir kategori içerisine hapsetmekte ve damgalamaktadır. Bu insanların bireysel kimlikleriyle değil de bir grup/kategori olarak tahayyül edilmesi toplumsal sınıf ayrımlarını daha da keskin hale getirmektedir. Cantek’in (1998) de belirttiği gibi kentin çeperinde konumlanan ve “varoş” olarak tanımlanan bölgelerin gözetimden uzak olduğu ve bir kentle ilgili tanımlamaların başrolü olan merkeze göre daha kontrol-dışı bir mekanizmayla işlev gördüğü gözlemlenmektedir. Bu durumda bir merkez-kenar çatışması ortaya çıkmaktadır. Merkez, merkezi iktidarın yarattığı sembolik güç sayesinde “düzen” ile tanımlanırken, kenar ise gözetimden görece uzak olması nedeniyle “karmaşa” dolu yapısıyla tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, merkezi iktidarın bakış açısına göre kenar mahalleler “*kokuşmuşluğun ve anti-rasyonelliğin merkezidirler*”.

Ancak 1980’lerden itibaren neoliberal politikaların Türkiye’ye giriş yapması ve kısa sürede toplumun bütün uzantılarına sızmasıyla birlikte kentsel mekânlar dönüşüme uğramaya ve merkez-kenar çatışmasının görünümü değişmeye başlamıştır. Piyasa serbestliği ile birlikte özel teşebbüslerin özgürleşmesi ve dolayısıyla artması, kent merkezlerinin çeperlere doğru genişlemesine ve kentlerin çehresinin değişmesine sebep olmaktadır. 1980’lerden bu yana Türkiye’deki birçok kent gibi İstanbul’un da değişim sürecinde olduğu ve merkez-kenar antagonizminin dinamiklerinin değiştiği görülmektedir.

Gürbilek (2001: 13), 1980’li yılların başında Türkiye’de askeri darbenin bir tezahürü olarak baskıcı bir kültürel iklimin hâkim olduğunu fakat aynı zamanda, bu baskıcı başlangıcın tersine, 1980’lerin ortalarından başlayarak “*kendini bir kurumsuzluk olarak sunan, yasaklayıcı değil oluşturuca, kışkırtıcı, içerici bir iktidarın etkili olduğu*” tespitinde bulunmaktadır. Gürbilek’in bahsettiği kurumsuzluğun ekonomik sistemi ele geçirmesiyle birlikte piyasada serbestlik, egemen bir metot haline gelmiştir. Piyasanın serbestleşmesiyle birlikte kentler hızla büyümeye başlamıştır. Sermayenin kentsel mekânlara aktarılmaya başlaması metropol kentin kendi mekânlarını üretmesine yol açmıştır. Böylelikle kentlerin keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış olan merkezi ve kenar bölgeleri arasındaki mekânsal farklar daralmaya ve zaman içerisinde merkez ve kenar iç içe geçmeye başlamıştır. Ancak bu kesişme, sınıfsal farkların daha da görünür ve sınıfsal çatışmanın daha da sert hale gelmesine sebep olmuştur.

Daha önce ele alındığı üzere, neoliberal politikaların sonucu olarak apolitize olmuş ve ekonomik sermaye edinmeyi kendisine amaç edinmiş bir gençlik 1980’lerden itibaren yükselişe geçmiştir. Merkez ve kenarın mekânsal yakınlaşmaları da bu amaca eklemlendiğinde zengin olmanın hayalini kuran ve bunu kolay yoldan yapmaya çalışan bir gençlik grubunun da ortaya çıkması anlaşılır olmaktadır. Bu noktada *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009) adlı filmde toplumda “meşruiyet” kazanmaya çalışan Selim ve Çaça karakterlerine geri dönmekte yarar vardır. Selim ve Çaça İstanbul’da varoş bir yerleşim alanı olan Çeliktepe’de yaşamaktadır. Çeliktepe, birçok ulusal ve uluslararası firmanın yer aldığı plazalara ve yüksek gelir grubuna hitap eden alışveriş merkezlerine ev sahipliği yapan Levent semtine çok yakın mesafede bulunmaktadır. Çeliktepe ve Levent coğrafi olarak birbirlerine çok yakın mekânlar olsalar da ekonomik ayrımlar bu iki mekânın çehresini ve oraları mesken tutan insanların yaşamlarını farklı kılmaktadır. Resim 3.19. ve Resim 3.20’de görülebilen bu mekânsal farklılık aynı zamanda bireylerin sıklıkla toplumsal alanda karşılaşmalarını gerektirmektedir. Resim 3.19.’da lüks bir alışveriş merkezinden kendi mahallesine bakan Selim ve Resim 3.20.’de Selim’in evinin çatısından görünen gökdelenler bu iki mekânın hem zıt hem de yakın karakterini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla taban tabana zıt görünen bu iki semtin zoraki olarak yakınlaşması ve benzeşmesi de söz konusudur.

Resim 3.19.

Resim 3.20.

Selim ve Çaça'nın meşru bir iş edinme çabaları da yukarıda bahsedilen yakınlaşma ve benzeşme sonucu ortaya çıkan kaynaklardan pay almak veya toplumsal alanda bir konum edinmek amacını taşımaktadır. Çeliktepe'de gayrimeşru bir yöntemle değnekçilik yapan Selim ve Çaça, Levent'teki bir alışveriş merkezinin güvenlik ihalesine girerek meşruiyet kazanmayı istemektedir. İki gencin bu ihalede başarılı olmaları sadece ekonomik sermaye edinmelerini değil, aynı zamanda toplumsal iktidar tarafından kabul görmeleri ve meşruiyet kazanmaları anlamına gelecektir. Bu durumda, Selim ve Çaça'nın meşru bir istihdama ulaşma ve yoksulluktan kurtulma mücadelesi, filmin konusunu oluşturmakta ve aynı zamanda iki karakterin gençlik eylemliliğini ortaya koymaktadır. Bu amaç doğrultusunda iki gencin gerçekleştirdikleri eylemler, iki mekân arasındaki ekonomi temelli karmaşık iktidar ilişkilerini de açığa çıkaracaktır. Filmin ortak yazarı ve yönetmeni Mehmet Bahadır Er (Gökmen & Bora, 2011) verdiği bir röportajda iki semt arasındaki girift ilişkiyi şu sözlerle tanımlamaktadır:

“Son zamanlarda Levent'in içindeki arazilerin pahalı olmasından dolayı yapılan yeni gökdelen ya da alışveriş merkezleri Çeliktepe-Gültepe tarafına yaklaşıyor. Kanyon ve Sapphire buna örnek olabilir. Bu da bizim mahallemizde oturanlara yeni iş ve sosyal alan imkanı açıyor. En azından evi olanlar evlerini daha pahalıya kiraya verebiliyor. Evi olmayanlar da Kağıthane dere tarafına doğru inmeye başlıyor. Aslında insanların birbiriyle doğrudan bir ilişkisi yok, her insanın parayla ilişkisi var; bu sebeple bazen ortak paydada, bazen kesişen noktalarda buluşuyorlar.”

Er'in de belirttiği gibi ilgili semtlerde ilişkiler ekonomik temellere dayanmaktadır ve bu durum filmin iki ana karakterinin yoksulluktan kurtulmak amacıyla kaynakların bol olduğu mekâna yönelmelerini açıklar niteliktedir. O halde filmde yeniden üretilen toplumsal alanın ekonomi temelli olduğu ve genç yoksulluğu bağlamını içerdiği söylenebilir. Selim ve Çaça'nın kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olmadıkları görülmektedir bu nedenle oyunda kalabilmek için sosyal sermayeye ulaşmaları gerekmektedir. Er'in de yukarıda

bahsettiği gibi Selim ve Çaça “*kesişen noktalarda*” iktidar özneleriyle görüşerek bazı ilişkiler edinmeye çalışmaktadır.

Filmde iki genç karakterin sosyal sermaye edinme çabaları da eşitsiz iktidar ilişkilerini gözler önüne sermesi bakımından önem taşımaktadır. Selim ve Çaça, Levent’te yer alan lüks bir alışveriş merkezinin güvenlik ihalesini almak için yaşça kendilerinden büyük, onlarla aynı arka plandan gelen fakat toplumsal hiyerarşide kademe atlamış olan bazı kişilerle iş birliği yapmaktadır. Bu kişilerin isimleri dikkat çekicidir: “Usta” ve “Reis”. Sadece isimlerin taşıdığı anlam yüküne bakıldığında, iktidar terazisinde Usta ve Reis’in Selim ve Çaça’dan ağır geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle Usta karakterinin toplumsal alanda sembolik ve ekonomik güç sahibi olduğu, diğer bireylerle ilişkilerindeki davranışları ve söylemlerinde açığa çıkmaktadır. Usta, Selim’i kullanarak alışveriş merkezindeki ihaleyi almak ister. İhaleye giren kişi olarak resmiyette Selim yer alırken Usta ise görünmeyen iktidar olarak risklerden uzak kalmaktadır. Usta’nın Selim üzerinde kurduğu sembolik iktidar, Usta’nın Selim’e yaptığı iş teklifinde seçtiği söylemde açığa çıkmaktadır. Usta, “*Benim senin için özel planlarım var. Belediyeler artık bu işlere uyandılar kendi değnekçilerini kendileri tutuyor. Evet. Büyük işler yapmamız lazım, resmi işler. Birkaç güne kadar bir ihale var, araya adam falan soktuk. Kısmet olursa o iş senin.*” diyerek iktidar alanını Selim’i de içine alacak şekilde genişletmektedir. Usta’nın orta yaşlarının sonlarında bir yetişkin olması ve yaşamındaki geçiş sürecini atlatmış olması, aynı zamanda ekonomik kaynakları elinde bulundurması onu bir iktidar öznesi haline getirmektedir. Selim ise yetişkinliğe geçiş sürecinde kendisini gerçekleştirebileceği bir konum arayışında olan bir gençtir. Bu eşitsizlik ve deneyimsizlik onu savunmasız hale getirmektedir. Nitekim Selim ve Çaça yetişkinliğe geçiş süreçlerinin sonunda toplumsal alanda meşru olduğu kanıksanmış bir konuma erişmek için çalışırken kendilerinden daha büyük olan iktidar ilişkileri tarafından kurban edileceklerdir. İki genç, sistemin gerektirdiği şekilde oyunu kuralına göre oynamaya çalışmaktadır. Onları, neoliberal politikaların yücelttiği yaşam tarzına erişmek için her şeyin mubah olduğu varsayımına iten gerçeklik yine sistemin kendisidir. O halde, onların ortaya koydukları eylemliliğin yapının karşısında değil yapıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Bu çıkarımı filmin yönetmeni Mehmet Bahadır Er (Gökmen & Bora, 2011) de desteklemektedir:

“Meseleye modern parasal ahlak içinde bakabildikleri için “paran yoksa yoksun” durumunu kabul etmişler, bu çok genel kabul gören bir yargı. Bu sebeple iş sahibi olmaya çalışıyorlar. Selim ve Çaça iyi insanlar olsalar bile masumiyetlerini her an kaybedebilecekleri tehlikeli yerlerde bulunuyorlar. Her şeyden önce bir ihaleye fesat

karıştırıyorlar. Ve bunu hak olarak görebiliyorlar ya da en azından ahlaki bir sorun olarak görmeyebiliyorlar. Zaten döngü, sisteme dahil olmayı uzun süre önce kabul etmeleriyle başlıyor. Değer üretmiyorlar, bir sistem hatasından besleniyorlar.”

Görüldüğü üzere Selim ve Çaça eşitsiz ekonomik alanın sistematüğini içselleştirerek alanın gerektirdiğı eğilimleri benimsemişlerdir. İki genç meşru olan bir iş edinme mücadelesi içerisinde meşru olmayan yollara başvurmaktan çekinmemektedir çünkü alan içerisinde bir konuma sahip olmak bunu gerektirmektedir. Bu durumda Selim ve Çaça’nın gayrı resmi eylemleri her ne kadar yapının düzenine bir başkaldırı gibi görünse de aslında döngü içerisinde var olmanın doğal bir yoludur. Yapının kendi içinde kusurlu olmasından dolayı bireyin de hatalı eğilimleri norm addetmesi, sistemin ürettiğı hâkim gerçekliğin getirdiğı bir sonuç gibi görünmektedir. Dolayısıyla, *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach,2009) filminin ürettiğı toplumsal gerçeklikte gençlik eylemliliğinin ekonomik alanla uyumlu olduğı çıkarımına varılabilir.

Filmde iki genç karakterin baskın yapılar karşısında benimsedikleri kaçış hatlarına değinmekte yarar vardır. Selim, Çaça ve çevresinin oluşturduğı topluluğun kendi varoluş şartları içerisinde yarattıkları bir mikro-ekonomik düzlem ve bu düzleme eklemlenen bazı pratikler mevcuttur. Bu grup, ilgili pratikler aracılığıyla baskın ekonomik alanla ilişki kurmadan sadece kendilerine ait bir gerçeklik inşa edebilmekte ve bu gerçekliğı hem bir kaynak hem de bir kaçış hattı olarak kullanabilmektedir. Türkiye’de birçok şehrin çeperlerinde yer alan semtlerde bir hobi ve ticari pratik olarak yapılan güvercin yetiştiriciliğı, bu filmde de yoksul habitusunun bir eğilimi olarak yer almaktadır.

Filmin birçok sahnesinde Selim’in ve mahalle topluluğunun yaşadığı binanın çatısında yetiştirdiğı güvercinlerle kurduğı ilişki görülmektedir. Öncelikle güvercin yetiştiriciliğinin son derece makul bir ekonomik sermaye gerektirdiğini ve hatta bazı durumlarda hiç sermaye gerektirmediğini belirtmekte yarar vardır. Satın alınan güvercinlerin fiyatları genellikle yoksul bireylerin karşılayabilecekleri kadar uygun olmaktadır veya doğada var olan güvercinleri evcilleştirmek de mümkündür. Bu nedenle, güvercin yetiştiriciliğı yoksul bölgelerde sevilen bir hobi haline gelmektedir. Aynı zamanda çeşitli türlerde güvercinler, kurulan güvercin mezarlarında satılmakta ve ilgili mahalleler için egemen ekonomik alana alternatif bir mekanizma yaratmaktadır. Güvercin yetiştiriciliğı ve satışı etrafında gelişen sosyal sermaye ve inşa edilen habitus, baskın ekonomik yapının mübadele kurallarıyla

işleyen fakat bu yapıların dışında gelişen bir gerçekliktir. Dolayısıyla ilgili pratiğin sınıf-altı grupların özerk alanı olduğu söylenebilir.

Kara Köpekler Havlarken (Er & Er Gorbach, 2009) filminde de Selim karakterinin bu habitus içerisinde bazı pratikler geliştirdiği görülmektedir. Selim güvercinlerle duygusal bir bağ kurmaktadır ve aynı zamanda gerektiğinde onları maddi değere çevirerek ihtiyaçlarını gidermektedir. Resim 3.21.'de görüleceği üzere, Selim gergin deneyimlerden kurtulmak için güvercin kafesine sığınmaktadır ve güvercinler onun alanın zorlu gerçekliğinden kaçış stratejisi haline gelmiştir. Buna ek olarak Resim 3.22.de görüleceği üzere güvercin mezarları kenar mahallelerin inşa ettiği ve tamamen orada yaşayanlara ait bir ekonomik pratiktir. Mezarlar ekonomik sermaye edinmenin bir yolu olmasının yanında bir sosyal birleşme olanağı olarak da görülmektedir. Mahallenin kahvehanesinde gerçekleştirilen bu mezarlarda bireyler bir araya gelerek güvercin satmakta ve satın almaktadır aynı zamanda başka işler üzerine de müzakereler ve anlaşmalar yapılmaktadır. Dolayısıyla, hem ekonomik sermaye hem de sosyal sermayenin pekiştirildiği güvercin yetiştiriciliği/ticareti habitusu sınıf-altı yaşantı için önemli bir yer kaplamaktadır.

Yukarıda bahsedilen noktalara ek olarak, güvercin yetiştiriciliği Selim için baskın yapının acımasız gerçekliğinden kaçma işlevini görmektedir. Selim güvercinlerinin yaşadığı kafesi kendine ait kişisel bir alan olarak görmektedir. Örneğin, parasını muhafaza etmek için bu kafesi kullanmaktadır ve tehlikede hissettiğinde bu kafese sığınmaktadır. Bu noktada Selim'in kendi imkânlarıyla inşa ettiği bir mekân olarak güvercin kafesinde kendisini güvende hissettiği söylenebilir.

Resim 3.21.

Resim 3.22.

Sonuç olarak *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009) adlı filmde gençlik grubunun baskın ekonomik alan karşısında ikincil bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Bu alanın acımasız gerçekliği, henüz yetişkinliğe geçiş sürecinde, ekonomik, kültürel veya

sosyal sermayeye erişememiş ve deneyimsiz olan yoksul gençlerin toplumsal hiyerarşide yükselmelerini imkansız kılmaktadır. Filmin katastrofik sonu da baskın yapının gençlik eylemliliğine izin vermediği yönünde umutsuz bir tona sahiptir. Ek olarak, yoksulluk kavramının diğer yetişkinliğe geçiş sorunları olan işsizlik, sosyal güvensizlik, sosyal dışlanma ve barınma sorunlarıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bu sorunların hepsi birbirine bağlı ve birbirini etkileyen bir yapıda gençlik grubunun yaşantılarını etkilemektedir. Bu bölümde yapı-fail ilişkisi bağlamında çözümlenen *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009) adlı filmde de bu bütüncül yaklaşımın tezahürleri görülmektedir. Selim ve Çaça karakterlerinin temsili, yoksul sınıfa mensup bütün gençlere yayıldığında, yoksul gençlerin bu sorunlarla sarmalanan bir ekonomik alan içerisinde kendilerini gerçekleştirmek için eylemlerde bulunduğu ve yaşamlarını kısıtlayan ekonomik yapıya karşı bir mücadele alanı ürettiği söylenebilir.

3.2.4. Gençlik ve Barınma Sorunları

Gençleri çevreleyen alanlardan işsizlik, sosyal güvensizlik ve yoksulluk ile yakından ilişkili bir başka alan, barınma kavramı çerçevesinde oluşan sorunları kapsamaktadır. Barınma insanlar için iklim şartlarına karşı koruma veya dış tehlikelere karşı güvenliği sağlama işlevlerinin yanı sıra bireylerin günlük yaşamlarında belli bir seviyede konfora sahip olmalarını da sağlamaktadır. Maslow'un (1943) ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan barınma ihtiyacı, insanın kendini gerçekleştirme yolunda gereksinim duyduğu bir güvenlik olgusudur. Aynı zamanda toplumda yaşayan birçok insanın bir konut içerisinde barınmak için yaptıkları ödemelerin hayat boyu kazanılan maddi değer büyük bir kısmına tekabül ettiği de bilinmektedir. Diğer taraftan konut yapımının makroekonominin önemli bir boyutunu oluşturduğu da bir gerçektir. Bu nedenlerden dolayı ev ve konut, ekonomik alanın bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik alanların çeşitli boyutları gibi barınma çerçevesinde oluşan sorunların da bireylerin yaşamlarını şekillendirdiği görülmektedir. Demografik gruplar içerisinde elverişsiz barınma şartlarından en çok etkilenenler ise gençlerdir. Barınma ile ilgili güvensizlik yaşayan gençlerin eğitim ve istihdama ulaşmaları, dolayısıyla sağlıklı ve istikrarlı bir yetişkinlik dönemine geçmeleri zorlaşmaktadır. Buna ek olarak, barınma sorunları genç bireylerin toplumda bir konuma ulaşmak için gerekli olan ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye birikimlerini yavaşlatmakta ve onları dezavantajlı bir konuma sokarak sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir. Bu durumda barınma, ekonomik

alanın diğer boyutlarıyla iç içe geçerek bir döngünün parçasını oluşturmakta ve gençlerin yaşantısında büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Türkiye’de barınma sorununun yakın geçmişine geniş bir perspektiften bakıldığında konutlarla ilgili iki temel problemle karşılaşilmektedir. Balcı’nın (1988) belirttiği üzere Türkiye’de konut problemleri konut açığı ve konut niteliği olarak iki grupta incelenmektedir. Bu problemlerden ilki olan konut açığı, konut sayısının bireylerin gereksinimlerini karşılayabilecek seviyede olmamasını ifade etmektedir. Konut üretimi ve konut talebi arasındaki dengesizlik olarak da açıklanabilecek konut açığı sorununun ana sebepleri İkinci Dünya Savaşı’nın ardından nüfusun hızla yükselmesi ve kırsal alanlardan kentlere yapılan göçlerdir. Barınma ile ilgili ikinci bir sorun ise konutların niteliğidir. Türkiye’de konut üretiminin ekonomi-politiğinden kaynaklanan nitelikleri, birçok insanın yaşamını konfor içerisinde idame ettirmek için yetersizdir. Türkiye’de konutların niteliğiyle ilgili sorunlar, gecekondulaşma, kaçak yapılaşma, betonlaşma ve yoğun-yüksek yapılaşma gibi konuları içermektedir.

Son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında ise arz-talep ilişkisinin 1980’lerdeki durumunun değişmekte olduğu görülmektedir. Konut açığının özellikle üç büyük şehirde eskisi kadar yüksek olmadığı hatta zaman zaman konut fazlasının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Örneğin, 2017’nin son çeyreği ve 2018’in ilk çeyreğinde Türkiye’de arz fazlasının olduğu görülmektedir (Ceritoğlu & Ganioglu, 2019). Ancak burada önemli olan nokta, konut olanaklarının taleple eşleşmesinde ortaya çıkan eşitsizliktir. Son yıllarda konut talep edenlerin gelir düzeylerine ve isteklerine uygun konutlara ulaşmakta zorluk yaşadığı görülmektedir. Günümüzde inşaat maliyetlerinin artmasıyla birlikte, piyasada konut üreten kişiler için orta veya alt gelir grupları hedef kitlenin dışında kalmaktadır. Bu nedenle yeni yapılar çoğunlukla üst gelir grubunun talebine uygun bir şekilde inşa edilmektedir. Alt gelir grupları ise nitelik bakımından daha elverişsiz konutlara yönelmek durumundadır (Bolat, 2020). Konut sahibi olma oranlarına bakıldığında bu eşitsizliğin etkileri görülmektedir. TÜİK’in (2020e) *İstatistiklerle Aile, 2019* araştırmasına göre 2018 yılında kendilerine ait bir konutta yaşayanların oranı %59, kiracı olanların oranı ise %25,2’dir. Aynı araştırmada konutların yaşama elverişlilik durumuna da yer verilmiştir. Buna göre “bireylerin %39,6’sının 2018 yılında konutunda izolasyondan dolayı ısınma sorunu yaşadığı, %36,2’sinin sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçevesi vb. nedenlerle sorun yaşadığı ve %24,8’inin trafik veya endüstrinin neden olduğu hava kirliliği, çevre kirliliği

veya diğer çevresel sorunlar yaşadığı” görülmüştür. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’de yüksek konut arzı ve aynı zamanda talebi bulunmasına rağmen bireylerin ekonomik yetersizliği nedeniyle nitelikli ve kaliteli konutlara erişim zorlaşmaktadır.

Türkiye’de barınmayı da içine alan ekonomik alanın sunduğu olanakların zayıf olması gençler için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunun gençlerin yaşamlarını en çok etkileyen boyutlarından biri, gençlerin barındıkları hanelerin çok sayıda kişi tarafından paylaşılmasıdır. Başka bir ifadeyle, gençlik grubu içerisinde kalabalık hanelerde yaşayanların oranı azımsanmayacak kadar fazladır. Eurostat’ın (2021a) verilerine göre 2020 yılında Türkiye nüfusunun %40,7’si fazla kalabalık evlerde ikamet etmektedir. “*Fazla kalabalık*” tanımından kasıt ise hanede mevcut olan alanın, orada yaşayan kişilerin kişisel yaşamlarını kısıtlayacak şekilde yetersiz olmasıdır. Bu oran Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye’de kalabalık hanelerin oranının yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Eurostat’ın (Eurostat, 2021b) 2019 yılını kapsayan verilerine göre Avrupa Birliğinde yaşayan bireylerin %17.2’si fazla kalabalık hanelerde yaşamaktadır.

Türkiye’nin aile yapısı ile ilgili araştırmalar da hane halkı sayısı hakkında bazı veriler sunmaktadır. TÜİK’in (2020d) verilerine göre ise 2019 yılında tek çekirdek aileden oluşan hane halkı oranı %65,1, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hane halkı oranı ise %15 olarak belirlenmiştir. Aynı araştırmaya göre Türkiye’de bir haneye düşen ortalama birey sayısı 3,35 olmuştur. Benzer bir veri sunan Eurostat’a (2021c) göre ise Türkiye’de üç veya daha fazla sayıda bireyin ikamet ettiği hanelerin oranı %31.3’tür. Türkiye Gençlik Sivil Toplum Kuruluşları Platformu’nun (2018) yaptığı araştırmada ise çalışmaya katılan 8000 gencin %87.6’sının ailesiyle birlikte yaşadığı dile getirilmiştir. Araştırmaya konu olan hanelerdeki ortalama kişi sayısının dört ve ailelerin %79.6’sının çekirdek aile olduğu belirtilmiştir. Bu verilere ek olarak Türkiye’de ebeveynlerin sahip oldukları çocuk sayısı da önem taşımaktadır. Türkiye genelinde 40-49 yaş grubundaki kadınların sahip oldukları ortalama çocuk sayısı 2,79’dur (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019: 18).

Hanelerin kalabalık olması hem ekonomik sebeplerden kaynaklanması hem de mevcut olan ekonomik durumun yeniden üretimini sağlaması sebebiyle bu çalışmada ekonomik boyutuyla ele alınmaktadır. Barınma sorununun bir görünümü olarak kalabalık haneler gençlerin kişisel özgürlük alanını kısıtlamakta ve toplumda bir konuma sahip olmak için

gençlerin gereksinim duyduğu sermayeyi biriktirmeleri hususunda olumsuz etki yaratmaktadır. Dolayısıyla, var olan ekonomik dezavantaj bir döngüye dönüşerek yeniden üretilmektedir. Yentürk (2012: 55) gençlerin yaşadıkları evde yeterince kişisel alana sahip olamamasının iki ana sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Yentürk'ün Hall vd.'den (1999) aktardığı üzere bu sonuçlardan ilki, yetersiz ev alanının gençlerin eğitim yaşamlarını negatif yönde etkilemesidir. Özellikle yoksul gençlerin kullanım alanı kısıtlı olan evlerde yaşamları halinde eğitim yaşamlarında başarısız olabildikleri görülmektedir. İkinci sonuç ise bu durumun gençlerin psikolojik gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmesidir. Gençlerin evde sahip oldukları alanın niteliklerinden mutsuz olmaları durumunda ev dışı alanlarda kendilerini ifade etmeye çalışmaları da bu durumun yarattığı sorunlara başka bir bakış açısı sunmaktadır.

Ev içi alanların kısıtlılığının ve niteliksiz olmasının sonuçları toplumsal cinsiyet perspektifinden incelendiğinde, genç kadınların ve genç erkeklerin bu durumdan farklı şekillerde etkilendiği gözlenmektedir. Toplumsal cinsiyet kodlarının hem sosyo-kültürel hem de ekonomik temelleri olduğu düşünüldüğünde genç kadınların ve genç erkeklerin ekonomik bir alan olarak ev mekânıyla kurdukları ilişkilerde de farklılıkların olduğu görülmektedir. Baskın bir yapı olarak hem genç kadınların hem de genç erkeklerin yaşamlarını çevreleyen toplumsal cinsiyet kodları, onların barınma ile ilgili bazı eğilimlere yönelmelerini sağlamaktadır. Bir başka deyişle, genç kadınlar ve genç erkekler ev ile kurdukları ilişkide hâkim yapının oluşturduğu kodları takip etmektedir.

Öncelikle yoksul ve eğitim sürecinin dışında kalan genç kadınların barınma sorunlarına değinmekte yarar vardır. Türkiye'de gençlerin eğitim, iş veya evlilik sürecine geçiş amacıyla bir adım atana kadar aileleriyle birlikte yaşamları oldukça sık karşılaşılan bir pratiktir. Eğitim sisteminin dışında kalan bekar genç kadınların aileleriyle yaşadıkları sürece yaşamlarını idame ettirmek için takip ettikleri birkaç yol bulunmaktadır. Türkiye'de özellikle yoksul bölgelerde yaşayan genç kadınların ev içinde çokça zaman geçirmeleri normal karşılanmakta ve teşvik edilmektedir. Lüküslü ve Çelik (2008), *“eğitime devam etmeyen, ücretli iş katılımı olmayan, ailesiyle birlikte yaşayan, evlilik deneyimi hiç yaşamamış, 15-25 yaş aralığında olan kadınlar”*ın toplumda *“ev kızları”* olarak bilindiğini vurgulamaktadır. Hukuki olarak Türkiye'de ücretli iş katılımı olmayan kadınların ücretli bir işi olan eşleri üzerinden sosyal güvence edindikleri bilinmektedir. Bu nedenle, evlilik sosyal güvenceye ulaşmanın yollarından birisidir. Toplumsal cinsiyet kodlarının dayattığı bir

şekilde, toplumsal yaşamdan uzak durarak zamanın çoğunu evde geçirmek ve ev işlerinden iyi anlamak, ev kızlarının evlilik sürecine geçmeleri için gerekli görülen özellikler olmuştur. Bu durumda, yoksul oldukları için eğitim sistemine katılamayan ve dolayısıyla ücretli bir işe ulaşamayan genç kadınlar, toplumsal cinsiyet kodlarının gerektirdiği gibi ev mekânına mahkûm olmakta ve bu rollerini benimseyerek barınma sorununun yeniden üretimini sağlamaktadır. Diğer taraftan, eğitim sürecinin dışında kalan yoksul genç kadınların benimsedikleri bir eğilim de iş yaşamına katılmaktır. Ancak, genç kadınlar bunu yapabildiklerinde dahi çoğunlukla ev mekânından uzaklaşmak ve kamusal alanlarla kendilerini özdeşleştirmek konularında pek başarılı olamamaktadır. Genç kadınlar toplumsal cinsiyet kodlarının gerektirdiği şekilde ev odaklı baskın yapıdan kurtulamamaktalar çünkü yaşamları ev ve iş mekânları arasında yer değiştirerek geçmektedir. Bu durumda, genç kadınlar evlilik sürecine geçene dek barındıkları alanla özdeşleştirilmektedir.

Genç kadınların tersine, genç erkeklerin eğitim almadıkları ve kendi hanelerini kurmadıkları durumlarda ev içinde geçirdikleri sürenin fazla olmaması beklenmektedir. Yetişkin kültürü, genç erkeklerden ev dışında olmalarını, çalışmalarını ve ev ekonomisine katkıda bulunmalarını beklemektedir (Şentürk, 2015). Fakat bu beklenti de ekonomik alanın iş bulma konusunda gençleri kısıtlaması sebebiyle büyük oranda karşılanamamaktadır. Özellikle yoksulluk sorunu yaşayan gençlerin eğitim ve çalışma yaşamından uzak kalarak ekonomik, kültürel veya sosyal sermayeye ulaşamamaları nedeniyle ekonomik alanın sınırlayıcılığı daha da belirgin olmaktadır. Buna ek olarak, eğitime ulaşamayan ve ücretli iş katılımı olmayan genç erkeklerin toplumsal cinsiyet kodlarının sınırlayıcı yapısı sebebiyle ev mekânından da uzaklaşmaları ev dışı mekânlarda boşa zaman geçirmelerine ve istenmeyen eğilimlere yönelmelerine neden olmaktadır. Bu tür bir belirsizliğin yarattığı barınma sorunu, genç erkeklerin doğru bir gelecek için sermaye edinmesini de yavaşlatmakta veya engellemektedir.

Özetle, yoksul, barınma sorunu olan ve eğitim alamayan gençler ekonomik alanın belirleyiciliği karşısında bazı eğilimleri edinmektedir. Örneğin, genç kızlar toplumsal cinsiyet kodlarının dayattığı eğilimleri kabul ederek ev içi mekânla kendilerini özdeşleştirmekte veya ev dışına çıkmak için yüksek nitelik gerektirmeyen, süresiz ve düşük ücretli, çoğu zaman da evin yakınında yer alan işlerde çalışma yolunu seçmek zorunda kalmaktalar. Diğer taraftan genç erkeklerin bir kısmı bazı iş kollarında kendilerine bir yer

edinirken geri kalanı ise işsiz grubunda yer alarak vaktini ev dışı mekânlarda geçirmek zorunda kalmaktadır (Şentürk, 2015).

Gençlerin yukarıda belirtilen çerçevede tecrübe ettikleri barınma sorunlarının izleri 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında sıklıkla görülmektedir. Bu izler, genellikle ekonomik, kültürel ve toplumsal alanların kısıtlayıcı etkileri doğrultusunda gençlerin barındıkları mekânlarda ihtiyaç duydukları kişisel alandan mahrum kalmaları veya bu mekânların gençlerin gelişimleri önünde bir engel oluşturması gibi temaları içermektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere barınma sorunları özellikle yoksul gençlerin kendilerini gerçekleştirmeleri sürecini sekteye uğratmaktadır. Bu bölümde örnek olarak seçilen filmlerde de gençlerin barınabilecekleri mekânlardan yoksun olmaları veya gençlerin barındıkları mekânların yetersiz olması gibi barınma sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Bunun dışında incelenen filmlerde ev içi iktidar eşitsizliği, ev içi toplumsal cinsiyet kodları ve gençlerin ev ile ilişkilerindeki kopukluklar gibi temalara sıklıkla yer verildiği görülmektedir.

Ekonomik alanın gençlerin yaşamlarını çevreleyen ve onların eylemlerini yönlendiren bir boyutu olarak barınma sorunları, Emine Emel Balcı'nın yönetmenliğini ve senaryo yazarlığını üstlendiği *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) filminde başat bir temadır. Filmin yapı-fail ilişkisi noktasında içerdiği anlamlara geçmeden önce konusuna değinmekte yarar vardır. Film, annesi genç bir yaşta ölen ve babası (Rıza) da işlediği kaçakçılık suçu sonucu yaşamının büyük bir kısmını hapisanede geçiren yoksul bir genç kadının (Serap), hapisaneden çıktıktan sonra kamyon şoförü olarak çalışmaya başlayan babasıyla bir araya gelerek kendine ait bir evde yaşama çabasını konu etmektedir. Serap, çocukluğunun büyük bir bölümünü ve erken gençliğini yetimhanede geçirmiştir. Yetimhaneyi terk ettikten sonra ablası ve eniştesinin evinde barınmaya başlamıştır. Serap aynı zamanda ev yakınlarında bulunan ve bütün çalışanları kadınlardan oluşan küçük bir tekstil atölyesinde çalışarak ekonomik sermayeye ulaşma çabası içindedir. Serap'ın yaşamı için istediği yegane şey, babasıyla birlikte yaşayabileceği bir mekâna sahip olmaktır ve film boyunca Serap'ın gerçekleştirdiği çoğu eylemin ana motifi bu hedefe ulaşmaktır. Serap'ın film anlatısı boyunca biriktirmeye çalıştığı ekonomik sermayenin de ana hedefi iktidar alanlarından uzak ve sembolik şiddetin olmadığı bir ev mekânına sahip olmaktır. Gençlerin ekonomik alanın bir görünümü olarak barınma sorunlarıyla ilişkilerinin *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015) filminde baskın bir tema olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle, ekonomik alanın bir görünümü

olarak barınma sorunları ve gençlik grubunun bu alan içerisindeki failliği, Serap karakteri özelinde incelenmiştir.

Filmin ilk sahnesinde Serap'ın barınma sorunu seyirciye tanıtılmaktadır. Serap, babasının taşıdığı ürünleri teslim edeceği nokta olan sebze haline gider ve babasını bulur. Daha sonra bir lokantaya giderler. O noktada Serap'ın barınma sorununu açığa çıkaran bir diyalog yer almaktadır. Serap, *“bak şimdi bir otele yerleşelim, o sırada bir ev bakarız. Sen de orada burada kalmazsın artık, tamam mı baba?”* diyerek isteğini belirtmektedir. O, kendine ait bir eve ulaşma konusunda oldukça istekli ve sabırsız görünmektedir fakat Rıza bu konuda Serap kadar istekli değildir. Serap'ın kişisel bir alana sahip olma isteği, yerleşik bir yaşama geçerek barınma sorununu ortadan kaldırmak ve kendini gerçekleştirmek için sermaye biriktirmeye odaklanmak amacını taşımaktadır. Serap'ın babasıyla bir evi paylaşma isteğinin ise kültürel kodlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Serap, bağımsız bir birey olma noktasına gelene kadar, önce yetimhanede kalarak bir devlet kurumunun ve sonra da ablasının evinde kalarak bir eril figür olan eniştesinin himayesinde bulunmuştur. Bu nedenle, güvenli bir alan olarak ev mekânını bir iktidar göstergesi olan babasıyla bağdaştırmaktadır. Yaşamının erken bir döneminde bulunan ve yetişkinliğe doğru bir dönüşüm sürecinde olan Serap, iktidarın farklı görünüşleri arasında bir seçim yapmaktadır. Toplumsal kodlar henüz Serap'ın bağımsız bir birey olarak yalnız başına bir mekânı işgal etmesine izin vermemektedir. Serap, yoksul, bekar ve genç bir kadın olarak toplumsal sonuçları olan ekonomik kodların inşa ettiği kısıtlayıcı alanın içerisinde kendisine en doğru yolu seçmeye çalışmaktadır. Bu durumda, Serap'ın yaşamını çevreleyen ekonomik alan içerisinde oluşan seçenekler eniştesinin maddi imkanlarıyla işlevsel olan bir mekânda barınmak veya kendi imkanlarıyla oluşturacağı bir mekânı başka bir iktidar figürü olan babasıyla paylaşmaktır. Bu seçeneklerden ikincisi, Serap için daha çok kişisel alan anlamına gelmektedir.

Serap'ın barınma sorununun görünür olduğu bir mekân olarak ablasının evi, Serap üzerinde kurulan eşitsiz bir iktidar alanı olarak algılanabilir. Enişte karakteri, genç, bekar ve aynı zamanda kadın olmasından dolayı Serap'ın üzerinde tahakküm kurmaktadır. Serap o evde barınmanın ve güvenlik ihtiyacını gidermenin karşılığı olarak işyerinden aldığı haftalık ücreti eniştesine vermek zorundadır, fakat Serap haftalık ücretini ayakkabısının içine saklayarak bu zorunluluktan kaçmaktadır. Serap'ın bu eylemi, ekonomik alanın önemli bir boyutu olarak barınma sorununa karşı bir kaçış hattı olarak düşünülebilir. Serap emeğinin

sömürüldüğü bir iktidar alanı olan ev mekânından kurtularak kendi kişisel alanını edinme çabasıdır ve bunu iktidar alanına baş kaldıran stratejiler üreterek yapmaktadır.

Bahsi geçen evin bir tahakküm alanı olduğu, ev içinde bireylerin davranış biçimlerinden de anlaşılmaktadır. Serap eve geldiğinde eniştesi akşam yemeği yemektedir ve Serap tedirgin bir şekilde ona yaklaşır ama sandalyeye oturmak yerine ayakta durmayı tercih eder. Enişte karakteri oldukça umursamaz ve rahat görünmektedir fakat diğer taraftan Serap gergin ve o mekândan hemen kaçmak ister gibi bir görünüm sergilemektedir. İki karakter arasındaki bu davranış farkı, iktidar eşitsizliğinin bir göstergesi sayılabilir. Serap “*uykum var enişte ben yatayım*” diyerek izin ister ve ardından uzun bir sessizlik olur. Bu sessizlik boyunca ev mekânındaki iktidar alanının kısıtlayıcı yapısı daha da gözler önüne serilmektedir. Evdeki her birey enişte karakterinin kontrolü altında bazı davranışlarda bulunabilmektedir. Bu sebeple, Serap eniştesinin iznini almadan odasına gidememektedir. Ev içi tahakküm, Serap’ın kişisel alanını kısıtlamaktadır.

Daha sonra, enişte karakteri Serap’a haftalığını alıp almadığını sorar, olumsuz yanıt alınca ise Serap’ın çantasını, giysilerini ve üzerini arar. Bir iktidar öznesi olarak evin sahibi, evde yaşayan ve kendisine göre güçsüz olan diğer bireylerin bedenleri üzerinde de tahakküm kurmaktadır. Bu tahakküm Bourdieu’nun sembolik şiddet kavramıyla da açıklanabilir. Enişte karakteri hem maddi güce sahiptir hem de toplumsal kodlara göre genç bir bireyle karşılaştırıldığında üstün olarak kabul edilen yetişkin kategorisine aittir ve bunlara ek olarak evin erkeği konumundadır. Enişte karakterinin bu özelliklerinin yanı sıra evli bir birey olması onu toplumsal hiyerarşide bir adım daha yukarı taşımaktadır. Dolayısıyla enişte karakterinin bekar, maddi gücü yetersiz ve genç bir kadın olarak Serap üzerinde sembolik bir gücü vardır. Bu sembolik güç, Serap’ın dezavantajına kullanıldığında ise sembolik şiddete dönüşmektedir. Bu nedenle, Serap bu sembolik şiddetten kurtulmak için çabalamaktadır. Ekonomik sermaye biriktirmeye ve barınma sorununu ortadan kaldırmaya çalışan Serap’ın bütün eylemleri bu hedefine ulaşmak yönünde geliştirdiği stratejilerden oluşmaktadır. Enişte ve abla karakterlerinin Serap’ın haftalık ücretine el koymak için çantasını ve üzerini aramaları ve dolayısıyla Serap’ın emeği ve bedeni üzerinde kurulan tahakküm Resim 3.23. ve Resim 3.24.’de görülebilir.

Resim 3.23.

Resim 3.24.

Serap'ın yoksul bir genç kadın olarak tecrübe ettiği barınma sorunları filmin ilerleyen sahnelerinde onun yaşamını daha da kısıtlayacak şekilde yeniden üretilmektedir. Örneğin, bir sahnede Serap odasına girdiğinde eşyalarının karıştırıldığını fark eder ve eniştesi ve ablasına giderek hesap sorar: *“Eşyalarımı niye karıştırıyorsunuz ki? Kaç kere dedim odama girmeyin diye. Param yok işte ya!”* ve odasına gidip kapıyı çarparak kapatır. Hemen arkasından eniştesi gelir ve kapıyı açmaya çalışır. O anda Serap ve enişte karakteri arasında Serap'ın kapıyı kapatarak kazanacağı bir mücadele olur. Bu sahnede enişte karakterinin sarf ettiği sözler ev mekânının sahibinin aynı zamanda iktidar sahibi de olduğunu gösterir niteliktedir. Enişte karakteri *“senin evin mi burası kızım?... Burda yiyip içiyon bi b.ka yaradığın yok! Serap! Cevap versene!”* diyerek o mekândaki iktidar figürü olduğunu hatırlatmakta ve o mekândaki bütün alanları tahakküm altında tutma hakkını elinde bulundurduğunu göstermektedir. Ev içi mekânda Serap'ın kişisel alanı yok gibidir. Kendini gerçekleştirmek adına kendi varoluşuna odaklanabileceği alanı o mekânda bulamamaktadır. Serap, yaşamak zorunda olduğu ev mekânının elverişsizliği ve aynı zamanda maruz kaldığı sembolik şiddet dolayısıyla sağlıklı bir yetişkin yaşamına geçiş aşamasında zorluk çekmektedir. Resim 3.25.'te görüldüğü üzere ev içi mekânın yoksulluğu ve elverişsizliği Serap'ı düzenli bir yaşam sürdürmekten alıkoymaktadır. Resim 3.26.'da ise ev içi sembolik şiddetin görünür olduğu bir görsel sunulmaktadır. Bu görsellerden anlaşılabileceği üzere genç bir kadın olarak Serap'ın ev mekânındaki kişisel alanı ve özgürlüğü kısıtlanmaktadır.

Resim 3.25.

Resim 3.26.

Serap, eniştesinin sahip olduğu evdeki sembolik şiddete başkaldırarak o mekândan ayrılır ve önce geceyi bir arkadaşının evinde geçirir ve daha sonra çalıştığı atölyede izinsiz bir şekilde kalmaya başlar. Serap'ın bu eylemini gerçekleştirmekteki öncelikli amacı özgürleşmektir. Serap babası ile birlikte bir barınma mekânına sahip olana kadar iktidar alanlarından sıyrılmak ve bir kaçış hattı oluşturmak istemektedir. Ancak arkadaşının evinde kişisel bir alana ulaşamaz ve ardından atölyede barınması da atölyenin sorumlusu tarafından hoş karşılanmaz. Her ne kadar Serap'ın atölyede kendisi için hazırladığı mekân barınmaya uygun şartlardan yoksun olsa da bu mekânın o anda bir iktidar figüründen yoksun olması Serap için özgürleştirici bir deneyime imkan tanımaktadır. Resim 3.27.'de de görülebileceği üzere Serap, atölyede var olan kumaşlarla kendisine bir yatak yaparak alanı kişiselleştirir. Kişiselleştirilmiş bir alan olarak atölye mekânı Serap için kısa süreliğine de olsa iktidar alanına karşı özgürleştirici bir eylemin kapısını aralamaktadır.

Resim 3.27.

Serap sonraki birkaç geceyi ise babasıyla birlikte bir otelde geçirir. Serap'ın kendisine çıkış yolu olarak belirlediği baba figürüyle bir alanı paylaşmak zamanla baba figürünün iktidar alanını genişleterek mekânı ele geçirmesiyle sonuçlanır. Bunun karşılığında Serap barınma anlamında tamamen özgür olabileceği bir eylem gerçekleştirerek herhangi bir iktidarın yaşamını belirlemesine izin vermez. Serap, babasını yaşamından çıkararak

özgürleşir ve ev içi sembolik şiddeti reddeder. Böylelikle Serap karakterinin gençlikten yetişkinliğe geçiş sürecinde yaşamını kısıtlayan barınma sorununu, kendi başına ürettiği ekonomik sermayeyi iktidar figürlerinin kullanmasına izin vermeyerek çözdüğü düşünülebilir. Ekonomik alanın getirdiği kısıtlamalar tam olarak aşılmasa da ikincil iktidar mekanizmalarının devre dışı bırakılmasını sağlayan özgürleştirici bir gençlik failliği örneği olarak Serap'ın eylemleri değer taşımaktadır.

Ekonomik yapının gençler üzerindeki sınırlayıcı etkilerinden biri olan barınma sorunlarının 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasındaki yansımalarından bir diğeri ise Emin Alper'in senaryosunu yazdığı ve yönettiği *Kız Kardeşler* (Alper, 2019) adlı filmde görülmektedir. *Kız Kardeşler*'de (Alper, 2019) sunulan anlatının temel teması olarak ortaya çıkan barınma sorunu, filmin ana karakterleri olan üç kız kardeşin yaşamlarını yöneten ve kısıtlayan bir alanı ifade etmektedir. Filmde köydeki evlerinden ayrılarak şehirdeki ailelere “besleme” olarak giden ve daha sonra köydeki evlerine geri dönmek zorunda kalan üç genç kız kardeşin taşra ve kent arasında sıkışan yaşamlarını konu etmektedir.

Daha önce bahsedildiği gibi modernleşme sürecinde taşradan kente doğru gerçekleşen büyük bir nüfus kayması söz konusudur. Hem sanayileşme sürecini tamamlamış olan ülkelerde hem de bu sürecin hala içinde olan ülkelerde kentlerin nüfusu hızlı bir şekilde artmıştır ve birçoğuna göre kırsalda yaşamak artık istenmeyen bir yaşam tercihi haline gelmiştir. Gençliğin sosyal bir kategori olarak tanınmaya başlandığı 18. yüzyıl şartlarına bakıldığında değişen ekonominin yeni dinamiklerinin işgücüne duyduğu ihtiyaç sonucu birçok ailenin taşradan kentlere göç ettiği bilinmektedir. Gereken işgücünün çoğunun gençler tarafından karşılanması ise şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, gençler hem ailelerinin geçimi için hem de ekonomik alana işgücü sağlamak bağlamında önemli bir değer haline gelmiştir. Aynı zamanda iş tanımlarının toplumsal cinsiyet normlarına göre yapıldığının da altını çizmek gerekmektedir. Tarih boyunca genç kadınların ve genç erkeklerin geleneksel olarak edindikleri istihdam olanakları birbirlerinden farklılık göstermiştir. Bu durumun tezahürleri günümüzde farklı biçimlerde görülmektedir.

Türkiye coğrafyasının tarihinde sıklıkla karşılaşılan bir uygulama olarak “besleme” geleneği genç kızların ve erkeklerin ekonomik alan içerisinde araçsallaştırıldığı durumlardan birini teşkil etmektedir. Genellikle çocuk bakımı, temizlik ve yemek pişirme gibi ev içi hizmetlerde evin hanımına yardımcı olmaları amacıyla besleme olarak kız çocuklarının

tercih edildiği de bilinmektedir. Osmanlı toplumunda örnekleri azımsanmayacak kadar çok olan besleme uygulaması, taşradan yoksul kız çocuklarının kentlerde hane içi hizmetlerde çalışmak üzere getirilmelerini ifade etmektedir. Özellikle 19. yüzyılda kentlerde yaşayan orta ve üst sınıf ailelerin evlerinde bu uygulama ile barınan kız çocuklarının varlığı oldukça yaygın bir durumdur. Besleme uygulaması her ne kadar “evlat edinme” niyeti çerçevesinde toplumsal mutabakata ve meşruluğa ulaşabilse de bu yolla yersiz-yurtsuzlaştırılan kız çocukları çoğu zaman evlenene kadar “*boğaz tokluğuna*” ailenin çocuklarına bakıcılık yapmakta ve bazıları da bu işi çok uzun süre devam ettirmektedir (Ortaylı, 2000: 126-127). Çocukların ve gençlerin besleme olarak ekonomik bakımdan güçlü ailelerin hanelerinde çalışmaları, doğrudan sınıf eşitsizliğinin belirgin olduğu bir ekonomik alanın varlığını açığa çıkarmaktadır. Bu sınıfsal eşitsizliğin ikincil konumdaki tarafı olarak gençler, iktidar sahibinin lehine inşa edilen bir ilişki içerisinde kısıtlı bir eylemlilik alanına sahiptir. Bu nedenle, besleme müessesesi genç bireyin ekonomik alanın sunduğu asgari düzeyde maddi kazancı kabullenerek, bir iktidar figürünün tahakkümü altında ve kendilerine ait olmayan bir mekânda çocukluk ve gençlik dönemi boyunca barındığı eşitsiz bir sürece işaret etmektedir. Bu süreç, genç yoksulluğu, genç işsizliği ve barınma sorunlarını da içerisine alan çok katmanlı bir toplumsal olgu olarak algılanabilir. Ancak *Kız Kardeşler* (Alper, 2019) örneğinde besleme müessesesi gibi doğrudan gençlerin mekânla ilişkilerini inşa eden bir yapının konu edilmesi dolayısıyla barınma sorunları çerçevesinde yapılan bir çözümlemenin tercih edilmesi uygun görülmektedir.

Filmde yer alan mekânlar, dekorlar, aksesuarlar ve kostümler gibi mizansen öğeleri incelendiğinde 1970’ler veya 1980’ler döneminin görselleştirildiği sonucuna varılmaktadır. Filmin hem mizansen öğelerine hem de anlatısal özelliklerine bakıldığında belirtilen dönemin Türkiye’inde taşranın içinde bulunduğu ekonomik buhranın bireyler üzerindeki kısıtlayıcı etkisi fark edilmektedir. Filmde yer alan köy, ne erkeklere ne de kadınlara yönelik istihdam olanakları sunamamaktadır. Bu ekonomik kısıtlılık, taşra ve kent karşıtlığı bağlamında net bir şekilde görülebilmektedir. 1950’ler ve 1980’ler arasında Türkiye’de gerçekleşen kentleşme sürecinin temel belirleyicisi taşradan kente doğru yapılan kitlesel göçlerdir (Şengül, 2001: 76). Besleme uygulaması da bu göç dalgasının uzantılarından biridir. Osmanlı toplumunda başlayan bu uygulama filmin öyküsünün geçtiği 1980’lerde hala önemli bir sosyolojik olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Filmin üç ana karakteri Reyhan, Nurhan ve Havva, besleme olarak gönderildikleri evlerden çeşitli sebeplerle köye geri gönderilmişlerdir. Üç kız kardeşin yaşamındaki bu ikinci kırılmayı başlangıç alan film,

görsel ve anlatısal öğeleri aracılığıyla ana karakterlerin besleme uygulaması çerçevesinde barınma sorunlarını ele almaktadır. Dolayısıyla filmde yeniden üretilen ekonomik alan, üç kız kardeşin barınma sorunları etrafında şekillenmekte ve görünür olmaktadır.

Reyhan, Nurhan ve Havva'nın içinde bulunduğu kırsal coğrafyada egemen olan ekonomik şartlar, kız çocuklarının erken yaşlarda evlerinden ayrılarak kentlerde yer alan hanelerde hizmet etmek üzere köyden ayrılmaları eyleminin bir kaçış yolu olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Kız kardeşlerin teyzeleri de dâhil olmak üzere köyde doğan birçok kız çocuğu aynı uygulamayla köyden yıllar önce ayrılmış ve bir daha dönmemişlerdir. Kız kardeşlerin artık hayatta olmayan annesi ise köyde kalmıştır ve bundan pişmanlık duyduğu için kızlarını kente göndermek istemiştir. Baba karakteri Şevket'in kızlarını bu sisteme dâhil etmek dışında bir seçeneği yoktur çünkü kırsal ekonomi gençlere konforlu bir gelecek vadetmemektedir. Köyde var olan maddi kaynaklar, hayvancılık ve uzun zaman önce kapanmış olan bir kömür ocağında kalan kömürlerin çıkarılmasıyla sınırlıdır. Bu kaynaklar ise erkeklerin elindedir ve kadınlar ev içi ve çevresi mekânlarla özdeşleşmişlerdir. Resim 3.28 ve 3.29'da da görülebileceği üzere köyün coğrafi sınırlarını çizen dağlar, kıvrımlı yollar ve sarp kayalıklar aynı zamanda ekonomik kaynakların köyü de içine alarak genişlemesini engellemektedir. Özellikle kış aylarında kent ile bütün etkileşimi kesilen köy mekânı, kapana kısılmışlık ve sınırlılık hissini görselleştirmektedir. Bu denli zor bir coğrafyada ekonomik sermaye edinmek de imkânsız hale gelmektedir. Böylece kız çocuklarının besleme olarak köyden gönderilme pratiği, kuşaklar boyunca ekonomik alanın zor şartlarından kaçmak için başvurulmuş bir yöntem dönüşmüştür. Ancak bu kaçış, nesiller boyu devam eden bir tahakküm mekanizmasının ürünüdür. Başka bir ifadeyle, kısıtlı ekonomik şartlardan kaçmak amacıyla başvurulmuş beslemelik müessesesi kentsel mekânın kendine özgü ekonomik şartlarının bu gençleri yeniden bir iktidar alanının içerisine yerleştirmesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla, filmde yer alan barınma sorununun temelinde mekânsal kısıtlar sonucu ortaya çıkan maddi yoksunluğun olduğu söylenebilir. Bu maddi yoksunluk sonucu köydeki kız çocuklar ev içi iktidar mekânlarına hapsolürken, erkekler ise bir belirsizlik içindedir. Veysel karakterinin sürekli başarısız olduğu kentte iş bulma çabası bunun bir göstergesidir.

Resim 3.28.

Resim 3.29.

Yıllar önce evlerinden ayrılarak başka ailelerin iktidar alanlarına katılan Reyhan ve Nurhan, alanın beklentilerinin dışında eylemler gerçekleştirdikleri için statülerini kaybetmişlerdir. Havva ise alanın artık ona ihtiyaç duymaması sonucu köydeki evine geri gönderilmiştir. Üç karakterin de statülerini kaybetmeleri, alanın acımasız şartlarını ortaya koymaktadır. Reyhan ve Nurhan ev içi mekânın iktidar ilişkilerindeki hiyerarşiyi bozacak davranışlarda bulunmuştur. Reyhan, *“ben köyden gittiğimde bitli bir Reyhan’dım. O evde kendimi kadın sandım, yetmedi kendimi evin hanımı sandım. Sonra bir açtım gözümü gene köy evindeyim”* sözleriyle besleme yaşantısını özetlemektedir. O, evin sahibi Necati ile yaşadığı gayrimeşru ilişki sebebiyle iktidar figürü olan evin hanımı Neriman’ın sahip olduğu toplumsal statüyü kendine mâl ederek toplumsal alanda bir adım yukarı çıkmak istemektedir. Ancak, ekonomik alanın bir uzantısı olarak besleme sistemi, her ne kadar genç bireye zaman zaman hanenin bir parçasıymış gibi hissettirse de temelinde o bir istihdam yönelimidir ve uyulması gereken kurallara sahiptir. Besleme statüsündeki gencin hane hiyerarşisindeki ikincil konumunun sürdürülmesi gerekmektedir. Mekânın iktidar ilişkileri sekteye uğradığında, ekonomik, kültürel veya sosyal sermayeye ve dolayısıyla belli bir toplumsal konuma sahip olmayan genç birey, bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Reyhan haneyle ilişkisi kesildikten sonra, onun yerine kardeşi Nurhan aynı haneye besleme olarak gönderilmiştir. O da evin küçük oğluna şiddet uyguladığı gerekçesiyle köy evine geri gönderilir. Yetişkin iktidarının bir uzantısı olan çocuğa şiddet uygulamak yine iktidar hiyerarşisini bozan bir eylem olarak değerlendirilebilir. Reyhan ve Nurhan’ın öyküsünden anlaşılacağı üzere, yapı yeniden üretilmesini engelleyecek ve sürekliliğini bozacak aykırı eylemlere izin vermemektedir. Belirleyici yapı içerisinde genç bireyin özgürleştirici bir eylemi gerçekleştirmesi, iktidar örüntüleri tarafından imkânsız hale getirilmektedir. Üç kız kardeşin en küçüğü Havva ise, bakımını üstlendiği çocuğun vefatından sonra köydeki evine geri gönderilir. Çünkü artık Havva’nın üstlendiği role hane içerisinde ihtiyaç kalmamıştır. Ekonomik alan içerisinde simgesel değeri olmayan bir konumun işgal edilmesi, hane içerisinde dezavantajlı genç birey için mümkün görünmemektedir. Böylelikle, yersiz-

yurtsuzlaştırılan üç kız kardeş köy mekânına geri döndüklerinde bir kere daha ötekileştirilmişlerdir. Barınmayı sağlayan ev mekânı onlar için ekonomik bir alandır. Ev, öncelikli olarak barınma değil istihdam sağlayan bir mekânı ifade etmektedir.

Bir ekonomik alan ve aynı zamanda iktidar ilişkilerinin inşa ettiği kuralların hakim olduğu ev mekânının sürekliliğini bozduklarında evdeki statüleri sonlandırılan üç kız kardeş, onlara ekonomik anlamda hiçbir olanak ve gelecek sunmayan köy mekânına geri dönerek orada yine sınırlı bir alan içine hapsolmaktadır. Besleme statüsündeki gençlerin evdeki ve toplumsal alandaki ikincil konumlarıyla ilgili filmin yönetmeni Emin Alper'in değerlendirmesi dikkate değerdir:

“Doğup büyüdüğüm kasabada çok yaygın bir uygulamaydı. Hep iç burkucu bulduğum bir hald i o kızların hali. Köylerindeki ailelerden gelip yeni yaşamlarına ayak uydurma çabaları, saç kesimlerinden kıyafetlerine o ailenin eşit bir üyesi olmadıklarının hep hatırlatılması, ailenin asli üyelerinin gördükleri muameleyi görmemeleri... Bir yandan da bütün bunlara rağmen, yeni hayatlarını köydekine tercih etmeleri... Bu hal, baştan sona acıklı geliyordu bana...” (Arman, 2019).

Kız kardeşler, her ne kadar tahakküm altında olsalar da kentteki besleme yaşamını köy yaşamının acımasız ekonomik şartlarına tercih etmektedir ve köye dönmüş olmaktan dolayı gelecekleri hakkında endişe duymaktadır. Ekonomik alanın bu gençlere sunduğu herhangi bir konum, onların sağlıklı bir yetişkinliğe geçiş sürecini deneyimlemelerine ve kendilerini gerçekleştirmek için öz gelişimlerine odaklanmalarına izin vermemektedir. Dolayısıyla, kız kardeşler içinde bulundukları habitusun sunduğu seçenekler içerisinde daha makul olanın peşinden gitmek durumundadır. Nurhan, taşra/kent karşılaştırmasında kentin daha iyi bir yaşam sunduğu yönündeki fikrini ve oraya dönme isteğini “*Döncem tabi, tezcek mi yapacam ömür boyu sandın?*” sözleriyle açığa çıkarmaktadır. Nurhan'ın karşılaştırmasında kentin ekonomik tahakkümünün, köyle ilişkilendirilen bazı günlük eylemleri gerçekleştirmeye tercih edildiği görülmektedir. Besleme olarak gönderildiği evde de kirli nevresimleri ve çamaşırları yıkamaktan şikâyet eden Reyhan'ın benzer işleri farklı mekânlarda sürekli olarak yaptığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kız kardeşlerin bulundukları yer ne olursa olsun ev mekânı ve onun sorumluluklarıyla özdeşleştirildiği aşikârdır. Buna rağmen gençlerin iki alan arasında kenti tercih etmeleri gelecekte kendilerine ait bir dünya kurabilme umudundan kaynaklanmaktadır.

Kız kardeşler, annelerinin de onlar için istediği şey olan kentli biriyle evlenme yoluyla toplumda bir konuma ulaşmak istemektedir. Bu noktadan anlaşılacağı üzere, kız kardeşlerin eylemleri ekonomik alanın onlara sunduğu habitus tarafından belirlenmektedir ve kardeşlerin toplumsal birer özne olmasının ön şartı habitusun yarattığı eğilimleri benimsemektir. Başka bir ifadeyle, besleme habitusunun bu gençlere dayattığı kodlar, onların yaşam mücadelesi içerisinde tek çıkış yolu olarak besleme müessesini benimsemelerine yol açmaktadır. Üç kardeşin de iktidar karşısında sapma davranışlar geliştirerek statülerini kaybetmelerine rağmen aynı statüye geri dönme istekleri ekonomik alanın inşa ettiği kodların gençlik eylemliliği karşısında galip geldiğini göstermektedir. Baba karakteri Şevket de kızlarının içinde bulunduğu habitusun şartlarını içselleştirmiştir. Şevket, Necati'ye “*Bu kızlar bizi mahcup etti. Çarpsaydın yüzüne!*” derken ekonomik iktidarın bireyden üstün tutulduğunu ve şartlarının her durumda kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Reyhan'ın yaşadığı gayrimeşru ilişki ile iktidar örüntüsünü kırmaktan dolayı suçluluk ve pişmanlık hissetmesi ve aynı zamanda Nurhan'ın bakımından sorumlu olduğu çocuğa şiddet uyguladığı için özür dileyerek eve geri dönmeyi talep etmesi, iktidar alanının şartlarının kız kardeşler tarafından kabul edildiğinin ve içselleştirildiğinin göstergeleridir.

Filmin hem görsel öğelerinde hem de diyaloglarında yer alan bazı özellikler kız kardeşlerin içinde bulunduğu yapının bir döngü haline geldiğini göstermektedir. Köyde nesiller boyu besleme uygulamasının sürdürülmesi, baba karakterinin aynı diyalogları sık sık tekrarlaması, Reyhan'ın eşi Veysel'in aynı babası gibi intihar etmesi, “köyün delisi” olarak nitelendirilen Hatice'nin boş bir arazi üzerinde defalarca takla atması ve Nurhan'ın da aynı alışkanlığı sürdürmesi ve köye giden yolların kıvrımları burada yaşanan yaşamın, ekonomik şartların ve birey eylemlerinin döngüsel bir özelliğe büründüğü izlenimini yaratmaktadır. Bu döngü içerisinde ana karakterler ise bir çıkmaza girmekte ve eylemleri her ne kadar bu döngüden çıkmak amacını taşısa da bunu yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla, *Kız Kardeşler*'de (Alper, 2019) yapının kısıtlayıcı şartlarının özgür gençlik eylemliliğine izin vermediği sonucuna varılmaktadır.

Yoksul, eğitim sisteminin ve istihdamın dışında kalmış gençlerin yaşamlarında kısıtlayıcı bir etkinin oluşmasına sebep olan barınma sorunlarının 2000 sonrası Türk Sinemasındaki yansımalarının incelendiği bu bölümde ele alınan iki filmin de genç kadınları odağına alması dikkate değer bir noktadır. İki filmde de görüldüğü üzere, kadınları ev içi mekânla eşleştiren toplumsal kodlar, genç kadınların ev mekânına ve evle ilişkilendirilen

iktidar alanlarına bağımlı olmasına sebep olmaktadır. Hem *Nefesim Kesilene Kadar*'da (Balcı, 2015) Serap karakterinin hem de *Kız Kardeşler*'de (Alper, 2019) Reyhan, Nurhan ve Havva karakterlerinin barınma konusu ile ilişkisi, ekonomik temellere dayanmaktadır. Buna ek olarak, dört karakter de ev içi iktidar özneleri ile maddi bir mücadele içerisinde. Serap emeği karşılığında edindiği ekonomik sermayeyi ev içi iktidardan korumaya çalışmakta ve Reyhan, Nurhan ve Havva ise barınma sorunlarının çözümü olan ekonomik iktidarın tahakkümüne boyun eğmekte zorluk çekmektedir.

Kentte yaşayan Serap, evin çevresinde konumlanan bir istihdam olanağına ve ekonomik sermayeye ulaşarak ev içi iktidara karşı özgürleştirici bir eylemde bulunabilmiştir. Fakat bu özgürleştirici eylem sadece Serap'ın barınma ihtiyacını karşılamaktadır ve sağlıklı bir yetişkinliğe geçiş sürecinin diğer öğelerini eksik bırakmaktadır. Diğer taraftan, köyde yaşamak zorunda kalan Reyhan, Nurhan ve Havva'nın içinde bulunduğu ekonomik kısıtlılık, onların bir kaçış hattı yaratmasını olanaksız hale getirmiştir. Üç karakterin de benimsedikleri tek kaçış hattı alışkın oldukları tahakküm mekanizmasına geri dönerek kentte yaşamaktır. Dolayısıyla, iki film üzerinden yapılan bir kent-köy karşıtlığı, her iki mekânda da barınma bağlamında gençler üzerinde ekonomik tahakkümün bulunduğunu fakat bu tahakkümün niteliğinin farklılık gösterdiği sonucuna varılmaktadır.

3.2.5. Gençlik ve Sosyal Dışlanma

İnsanların maddi ve manevi yoksullukları, etnik kimlikleri, sınıfsal özellikleri, cinsiyetleri, yaşları veya cinsel yönelimleri dolayısıyla toplumsal alandan uzaklaştırılmaları olarak tanımlanabilecek “sosyal dışlanma” kavramı, gençlerin toplumsallığa geçiş sürecinde yaşamlarını çevreleyen başka bir alanı oluşturmaktadır. Bir süreç olarak sosyal dışlanma, “*bireyler veya bölgeler, işsizlik, yetersiz beceriler, düşük gelir, kötü barınma, yüksek suç ortamları, kötü sağlık ve ailenin parçalanması gibi bağlantılı sorunların bir kombinasyonundan muzdarip olduğunda neler olabileceğinin*” kısa bir ifadesidir (Social Exclusion Unit, 1998'den akt. MacDonald ve Marsh, 2010). Sosyal dışlanma kavramına benzer bir bakış açısıyla yaklaşan Çakır'a (2002) göre sosyal dışlanma sürecini ortaya çıkaran unsurlar “*ekonomik dışlanma, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve sosyal destek yoksunluğu ile kurumsal dışlanma/kurumsal destek yoksunluğu*” şeklinde gruplandırılmaktadır. Ayrıca Çakır, sosyal dışlanmanın “*işgücü piyasasında değişim, sosyal korumanın gerilemesi, gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk ile artan eşitsizlik*” gibi

faktörlerden etkilendiğini belirtmiştir. Dışlanma kavramının boyutlarını daha ayrıntılı incelemek adına Kieselbach'ın (2003) kategorizasyonuna yer vermek yararlı olacaktır:

- 1) İşgücü piyasasından dışlanma - Ekonomik güçlerin görece az beceriye sahip olanlar için istihdamın önünde engeller yaratması
- 2) Ekonomik dışlanma - İşgücü piyasasından dışlanmanın neden olduğu veya sürdürdüğü yoksulluğun, bireyin refah devletine finansal bağımlılığa ve toplumun normlarına göre kendini veya ailesini finansal olarak destekleme yeteneğini yitirmesine yol açması
- 3) Kurumsal dışlanma – Yoksul ve işsizlerin ötekileştirilerek kurumlardan almaları gereken hizmetlere ulaşamamaları
- 4) Sosyal dışlanma – Dışlanmanın yukarıdaki boyutlarına eklemlenerek bireyin sosyal irtibatlarını kaybetmesi
- 5) Kültürel dışlanma - Sosyal olarak kabul edilmiş norm ve değerlere göre yaşayamama durumunun sosyal çevre tarafından damgalanma ve yaptırımlara yol açması.
- 6) Mekânsal dışlama - Yukarıdaki koşulların tümünün etkisi altında sınırlı mali imkânlarla sahip kişilerin coğrafi olarak yoğunlaşması ve toplumun geri kalanından ayrılması.

Görüldüğü üzere sosyal dışlanma sürecinin ekonomik alanın yapısal özellikleriyle yakından ilişkisi vardır ve bu süreç ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal boyutlara sahiptir. Özellikle yoksul gençlerin toplumsal alana içkin olamamasının önemli bir sebebinin ekonomik alanın yarattığı eşitsiz ortam olduğu görülmektedir. Örneğin, Baykal'ın (2020) 18-29 yaş aralığında yer alan 409 gençle yaptığı araştırmada, “*eğitim düzeyi düşük olan, ne eğitimde ne istihdamda olan ve gelir düzeyi 2000 TL altı olan gençlerin daha çok dışlanma yaşadığı*” sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, gençlerin dışlanma süreçlerinin ardında yoksulluk bağlamının olmasının bir göstergesi olarak algılanabilir. Yine Baykal'ın (2020) belirttiği gibi dışlanma sürecinde gençlerin “*barınma, istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri ve demokratik katılım gibi haklardan, kaynaklardan, hizmetlerden ve fırsatlardan yararlanmaları engellenir ve gençler çevrelerindeki insanların ve kurumların desteğinden mahrum bırakılarak yalnız kalır*”. Baykal'a ek olarak, sosyal dışlanma kavramını ekonomik

yoksulluk ile bağdaştıran Breman'a (2004: 1) göre dışlanma koşulu, genellikle yoksulluk ve eşitsizlik açısından işlevsel hale getirilmektedir. Üretim araçlarına sahip olmayan bireyler emeklerini satmak zorundadır fakat emeklerini yeniden üretebilecek düzeyde ücret alamadıklarında yoksulluk şiddetli hale gelmektedir. Üretim araçlarından dışlanmak ve yoksulluk bir araya geldiğinde ise birey tüketim araçlarından da dışlanabilir. Bu durumlarda, marjinalite ve savunmasızlık, yoksullaştırılmış bir varoluş biçimini almaktadır. Görüldüğü üzere, ekonomik alanın temelini oluşturduğu gençlere yönelik olumsuz ve ayrımcı tutumlar gençlerin toplumdan dışlanmasına neden olabilir. Yaşamlarının erken ve belirsizliklerle dolu bir döneminde olmaları nedeniyle ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye ulaşmaları oldukça zor olan gençler, sosyal dışlanma riskini en çok taşıyan gruplardan biri sayılmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi ekonomik alanın yarattığı dezavantajlar, gençlerin yaşamlarına odaklanmalarını olumsuz yönde etkilemekte ve yapabilirliklerini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle yoksulluk, işsizlik ve sosyal güvence eksikliğinden kaynaklanan ve barınma sorunlarıyla daha da körüklenen sosyal dışlanma sorunu, gençlerin içinde bulundukları olumsuz döngüyü kırarak bir kaçış hattı oluşturmalarını zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda gençlik döneminin aslında bir geçiş dönemi olduğu hatırlatılmalıdır. İlgili geçiş dönemi bireylerin yetişkin yaşamında elde edecekleri toplumsal konumun hazırlıklarını yaptıkları bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu zaman dilimi içerisinde gençlerin sahip oldukları potansiyeli ekonomik alanın sınırlayıcılığı nedeniyle ortaya koyamamalarının kalıcı sonuçları olabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı gençlerin yaşamlarını çevreleyen alanlardan biri olarak sosyal dışlanma kavramını ele almak bu noktada önem taşımaktadır.

Yoksul alanlara yoğunlaşan ekonomik ve sosyal değişim süreçlerinin yeni bir anti-sosyal, sosyal yardıma bağımlı ve tehlikeli bir sınıf oluşturduğu fikri üzerine kurulu olan sınıf-altı teorisine göre ise ekonomik yapının yarattığı ve sürekli olarak yeniden ürettiği toplumdan kopuk bir nesil yetişmektedir (MacDonald & Marsh, 2010). Sınıf-altı teorisinin ana fikrinden hareketle, ekonomik anlamda dezavantajlı olan, ücretli iş katılımı olmayan ve eğitim sisteminin dışında kalan gençlerin yapının zor şartları karşısında kendilerini izole hissettikleri ve yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmadıklarını hissettikleri söylenebilir. Yapıyla ilişkilerinde savunmasız olan gençler, yapı tarafından daha çok marjinalize edilmekte ve eğitim, öğretim ve çalışma bağlamlarından uzaklaştırılmaktadır (Thompson, Russell, & Simmons, 2013). İşsizlik dolayısıyla sosyal dışlanan gençlere vurgu yapan Sen'e (2000: 20) göre genç işsizliği, genç işçilerin ve eğitim sürecinden ayrılmış olası işçilerin

uzun vadede özgüven kaybına yol açmaktadır. Genç işsizliğinin Avrupa'da giderek daha büyük bir sorun haline gelmesinden yola çıkan Sen, işsizlik temelli bir sosyal dışlanma sorununun ortaya çıkmasıyla bağlantı kurmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki sosyal dışlanma sadece yoksul ve eğitim ve çalışma bağlamının dışında kalan gençlere özel bir problem değildir. Orta sınıf ve hatta üst sınıfa mensup gençler de kişisel özelliklerinden dolayı sosyal dışlanma süreçlerinden geçebilirler. Bu durumda öncelikle bu çalışmada bir sınıf olarak gençliğe odaklanıldığı için sosyal dışlanmanın en çok etkilediği grup olarak yoksul ve eğitim ve çalışma bağlamının dışında kalan gençlerin sosyal odaklanılacaktır ve daha sonra kişisel özellikleri nedeniyle sosyal dışlanan gençlere değinilecektir.

Yoksul bireylerin yoksulluğu üreten mekanizmaları içselleştirmeleri ve bu alan içerisinde kendilerine dayatılmış eğilimleri sahiplenmeleri, onların yaşam dünyalarında yoksulluğu bir alan olarak içselleştirmelerini sağlamaktadır. Bu içselleştirme ise sınıfsal ayrımların daha da derinleşmesine ve dezavantajlı durumun yeniden üretimine yol açmakla birlikte sosyal dışlanma sürecinin mekânsal dışlanmayı da beraberinde getirmesine sebep olmaktadır. Bu durumda işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik bağlamların tetiklediği dışlanma sürecinin mekânsal dışlanmaya giden sonuçları bulunduğu söylenebilir. Gençlerin iş mekânlarında kendilerine bir konum edinmemeleri, onları ev içi mekâna mahkûm etmektedir. Bu duruma bir de barınma sorunu, ev içi mekânın elverişsiz olması ve toplumsal kodlar eklendiğinde gençlerin mekânsal dışlanma süreçleri ciddi bir problem olarak yükselmektedir.

Yurttagüler (2021: 380) yoksulluk temelli sosyal dışlanmayı “*bireylerin ya da grupların toplumsal alana istemelerine rağmen çeşitli nedenlerden ötürü ulaşamamaları ve toplumsal alanın dışında konumlanmaları*” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere sosyal dışlanma kavramı öncelikle işsizlik, yoksulluk, sosyal güvensizlik gibi ekonomik süreçler ile ilişkilendirilmekte fakat aynı zamanda mekânsal dışlanmayı da içermektedir. Sanayileşme Dönemi’nden bu yana hem Batı ülkelerinde hem de Türkiye’de kırsal alanlardan kentlere göç eden birçok yoksul birey kent dışında konumlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kentlerin tarihine bakıldığında yoksulluk ve mekânsal dışlanmanın ilişkisi görülmektedir. Büyük şehirlerin dış kısımlarında yer alan ve “varoş” veya “getto” olarak nitelendirilen bu bölgelerde yaşayan insanlar kentin sunduğu eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere ulaşmak konusunda zorlanmakta ve aynı zamanda konforlu bir yaşam için elverişsiz konutlarda yaşamaktadır. Yurttagüler’e (2012: 381) göre “*gerek şartların*

yetersizliği, gerekse hizmetlere ulaşımın kısıtlı oluşu, bireylerin ya da grupların toplumsal alandan kopmalarına neden olmaktadır". Bu durumda kentler ve kentlerin dışında yer alan gettolar arasında yoksulluk kaynaklı bir zıtlık ilişkisi bulunmaktadır. Bu bölgelerde yaşayan yoksul bireyler kurumsal ihtiyaçlarını kent merkezlerinde gidermek zorundadır. Bu zorunluluk onları hem kentli hem de öteki yapmaktadır çünkü ne kent mekânının içindedirler ne de tam olarak dışında. Gettolarda yaşayan bireyler kent mekânlarına eklemelenmekte sorun yaşamaktadır ve dolayısıyla ötekileştirilerek mekânsal dışlanmanın öznesi haline getirilmektedir. Görüldüğü üzere gençlerin mekânsal dışlanmasının ilk örneği olarak gençlerin kentsel alandan dışlanması sayılabilir.

Konu gençler olunca mekânsal dışlanmanın görünür olduğu alanlardan biri eğitimidir. Maddi koşulların yetersizliği gençleri bazı tercihler yapmaya zorlamaktadır. Eğitim-iş, eğitim-evlilik, eğitim-ev veya eğitim-ev dışı mekânlar gibi ikilikler arasında tercih yapmak zorunda kalan gençler eğitim sisteminden erken ayrılmaktadır. Yamanoğlu'nun (2006) yaptığı araştırmaya göre *"sosyal çevrenin çeşitli özellikleri ile gençlerin geçmiş dönemlerindeki okul başarısızlıkları, iş hayatına erken atılıp meslek sahibi olabilme amacı, kendi parasını kazanabilme veya ailelere bağımlı olmak istememe arzusu"* gibi unsurlar dolayısıyla gençler eğitim yaşamlarını sonlandırmakta ve eğitimden işe geçiş süreçlerini problemli hale getirmektedir. Bu noktadan hareketle, eğitim sisteminin içinde kalabilmek belirli bir maddi güce sahip olmayı gerektirdiğinden eğitime katılanlar ve katılamayanlar arasındaki sınıfsal farkın kendini mekânsal ayırım ile gösterdiği düşünülebilir. Bu ayırım dolayısıyla eğitim seviyeleri düşük olan gençler ötekileştirilmekte ve dışlanmaktadır. Adaman ve Keyder'in (2006: vii) İstanbul'un dış mahallelerinde gecekonduarda yaşayan gençler üzerine yaptıkları çalışmada yoksulluğun eğitim, sağlık, konut vb. hizmetlere ulaşımı olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Araştırmada görüşülen bireylerin dörtte biri eğitim seviyeleri nedeniyle toplumdan dışlandıklarını belirtmişlerdir.

Yoksul gençlerin eğitimden kopmalarının başka bir boyutu da statü kaybıyla açıklanmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi, gençlerin ev içi ve ev dışı konumlarının sürekliliğinin ve geçerliliğinin sağlanması eğitim, iş veya evlilik gibi seçeneklerden birini tercih etmelerine bağlıdır. Eğitim sisteminin dışında kalan bir gencin statü kaybına da uğrayacağı düşünülmektedir. Bu statü kaybı çoğunlukla genç kızların evlenmesiyle ve genç erkeklerin ise çalışma yaşamına geçmesiyle giderilebilmektedir. Bu nedenle, eğitimden

kopmak aynı zamanda ev dışına itilmek anlamına geleceği için eğitimden işe geçiş aşamasının riskleri daha da sınırlayıcı olmaktadır (Şentürk, 2015).

Son olarak sosyal dışlanmanın başka bir mekânsal tezahürü, gençlerin iş mekânlarına sahip olmaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Barınma sorunu, eğitim sürecinin dışında kalmak ve işsizliğin etkisiyle gençler zaman geçirebilecekleri mekânlar konusunda sınırlanmaktadır ve bu durum onları yaşadıkları bölgelerin çeşitli alanlarında zaman geçirmeye zorlamaktadır. Şentürk'e (2015) göre ev mekânından dışlanan ve eğitime erişimi olmayan gençler, iş mekânına da sahip olmayınca çeşitli kamusal alanlarda kendilerine alternatif mekânlar bulmak zorunda kalmaktadır. İşsizlik süresinin uzamasıyla paralel olarak uzayan “*başiboş gezme*” süreci, genellikle toplumsal kodların devreye girmesiyle sekteye uğramakta ve gençlerin alternatif mekân tercihleri yavaş yavaş toplumsal yaşam alanlarının daha da dışına taşınmaktadır. Bu durumda gençler kamusal alanlardan dışlanarak daha az görünür hale gelmektedir. Bu şekilde toplumdan izole olan ve sosyal dışlanan gençlerin sağlıklı bir geçiş sürecini yürütmeleri de tehlikeye girmektedir.

2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik grubunun sosyal dışlanması üzerine eğilen ve anlatısında sosyal dışlanma ve gençlik failliği ikiliği odağında anlamlar üreten birçok film mevcuttur. Sosyal dışlanma ile ilgili yürütülen ve bir önceki başlıkta da yer verilen akademik çalışmalardan anlaşılacağı üzere sosyal dışlanma süreçleri genellikle sınıfsal ve ekonomik farklılıklar üzerine bina edilmektedir. Ekonomik temelleri olan sınıfsal ayrımlar aynı zamanda tarihsel süreçler içerisinde sınıfsal aktörler arasında bazı uylaşımların gelişmesi ile ekonomik sonuçların yanında kültürel ve ideolojik ayrımların da oluşumuna sebep olmuştur. Bourdieu'nun toplumsal teorisinde öne sürdüğü kavramlarla açıklanırsa, bireyler belli sınıfların oluşturdukları şartlar dahilinde bazı eğilimleri içselleştirmekte ve zaman içerisinde farkında olmadan kendilerinden beklenen pratikleri gerçekleştirir hale gelmektedir. Bourdieu'nun “alan” kavramıyla ifade ettiği toplumsal gerçeklik, bireylerin yaşamlarını çevrelemektedir. Bourdieu, alan içerisinde var olan bireylerin edindikleri uylaşımları ise “habitus” kavramıyla ifade etmektedir. Bu kavramlar aracılığıyla anlamlandırılabilen bir gerçeklik ise ekonomik şartların oluşturduğu toplumsal ayrımların kültürel ve ideolojik uzantılarıyla birlikte görünür olduğu sosyal dışlanmadır. Bir önceki bölümde ayrıntılarına yer verildiği gibi sosyal dışlanma Türkiye’de yoksul, ücretli iş katılımının dışında kalan ve eğitim sisteminden erken bir zamanda ayrılmış gençler için oldukça etkili bir alanı ifade etmektedir. Bu alanın şartları gençlerin eylemlerini büyük

ölçüde kısıtlamakta ve sağlıklı bir yetişkinliğe geçiş sürecini sekteye uğratmaktadır. Bu bölümde ekonomik temelleri ve kültürel/ideolojik uzantıları olan bir alan olarak sosyal dışlanma ve gençlik failliği ilişkisi 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması dahilinde üretilen bazı filmler özelinde incelenecektir.

Gençlerin ekonomik alanda temellenmiş olan sosyal dışlanma örüntüleri ile ilişkileri bağlamında incelenecek ilk film Seren Yüce'nin yazıp yönettiği *Çoğunluk* (Yüce, 2010) adlı filmidir. *Çoğunluk* (Yüce, 2010), orta sınıf bir ailenin iki çocuğundan biri olan 21 yaşındaki Mertkan'ın yetişkinliğe geçiş sürecinde üyesi olduğu ekonomik sınıfın dayattığı pratiklerle kendi benliği ve eylemliliği arasındaki uyumsuzluğu konu etmektedir. Mertkan, ailenin ekonomik gücünü sağlaması ve aynı zamanda toplumsal ve kültürel uylaşımların belirlenimi dolayısıyla bir iktidar öznesi olarak görülen babası Kemal'in kontrolünde yaşayan bir gençtir. Bir inşaat firması sahibi olan Kemal, orta sınıf, muhafazakar ve geleneksel Türk aile yapısının baba figürüne atfettiği iktidarın getirdiği sorumlulukları içselleştirmiş ve yaşamını bu kodlara göre inşa etmiş bir insandır. Bu nedenle ailenin diğer üyeleriyle ilişkisi de bu iktidarı korumaya yönelik bir dizi davranış eğilimini gerektirmektedir. Örneğin, Kemal, eşi Nazan ve oğullarıyla mesafeli bir ilişkiye sahiptir. Ekonomik alan içerisinde inşa edilen habitusun sürekliliğinin sağlanması yolunda iktidar öznesinin ailenin diğer üyeleriyle ilişkileri nesnelleşmiş durumdadır. Aynı evde yaşayan bireyler, kendilerinden daha büyük olan ekonomik alanın mikro göstergeleri gibidir ve yaşamlarını çevreleyen bu alanın uzun süreçler boyunca geliştirdiği mekanizmaların yeniden üretilmesi işlevini görmektedir. Bu nedenle, bahsi geçen ailenin bireyleri de sadece aile olmaktan kaynaklanan duygusal bağların inşa edeceği rollerin yerine ekonomik alanın gerektirdiği rolleri koymuşlardır. Ekonomik kaynak sağlayan bir iktidar figürü olarak baba, ev içi sorumlulukları üstlenen bir anne ve baba figürünün kontrolü altında yaşamına devam eden bir oğul, orta sınıf bir aileden beklenen pratikleri devam ettirerek toplumsal alan içerisinde işlevsel olmaktadır.

Filmin yapı ve gençlik failliği ilişkisi bağlamında ürettiği anlamlar büyük oranda Mertkan karakteri üzerinden işlenmektedir. Mertkan orta sınıf ve muhafazakâr bir genç adam olarak ailenin ekonomik mirasını devam ettirecek kişi olarak görülmektedir. Bu nedenle, babasının ondan beklentilerini karşılamalı hem de vatanına ve milletine karşı sorumluluklarını yerine getirmelidir. Bu beklentiler doğrultusunda Mertkan'ın bir an önce askere gitmesi, kendi milliyetinden ve sosyal sınıfından bir kadınla evlenmesi ve babasının kurduğu şirketin başına geçerek geleneksel olarak babadan oğula aktarılan yaşam biçimini

ve aile değerlerini devam ettirmesi gerekmektedir. Ancak Mertkan bu beklentilerin tersine bazı pratiklere yönelmektedir. Örneğin, askere gidişini geciktirmek için uzaktan eğitim sistemine katılır, babasıyla her gün iş yerine gitse de bilgisayar oyunları oynayarak vaktini boşa harcar, boş zamanlarında arkadaşlarıyla eğlenir ve en önemlisi ailesinin hiçbir şekilde onaylamayacağı bir duygusal ilişki içerisine girer. Bu durumda filmin ana meselesinin, baskın yapıların dayattığı bir gençlik inşasının ve bu yapıların karşısında konumlanan bireyin tercih ettiği bir gençlik gerçekliğinin mücadelesi olduğu söylenebilir. Filmin temel sorusu ise Mertkan karakterinin baskın yapının tahakkümüne girerek çoğunluğa katılmak veya kendi biyografisini inşa etmek tercihlerinden hangisinin peşinden gideceğidir.

Filmin sosyal dışlanma ile ilişkisi ise iki karakterin yaşantısı üzerinden iletilmektedir. Mertkan'ın ilişki yaşadığı Gül karakteri Türkiye'nin doğusundan geldiği için sınıfsal ve etnik anlamda dışlanır. Mertkan ise orta sınıf alanının yarattığı habitusu benimsemekte zorlanması sebebiyle iktidar figürü olan babası Kemal tarafından dışlanır. Dolayısıyla filmin sosyal dışlanma ekseninde ürettiği anlamların bu iki karakter üzerinden ele alınması yararlı olacaktır.

Yoksul sınıfa mensup olan Gül karakterinin yaşam koşulları, orta sınıfa mensup bir genç olan Mertkan'ın koşullarıyla karşılaştırıldığında Gül'ün tecrübe ettiği sosyal dışlanmanın dinamikleri net bir şekilde görülmektedir. Memleketi Van'ı terk ederek İstanbul'da üniversite eğitimi almaya gelen Gül, kendi biyografisini kendisi inşa etmek için bazı eylemlerde bulunmaktadır. Gül, bir fast-food restoranında çalışarak ekonomik sermaye edinmeye çalışmakta ve aynı zamanda Marmara Üniversitesi Sosyoloji bölümünde okuyarak kültürel sermaye edinmeye çabalamaktadır. Hem doğduğu ve yetiştiği coğrafyadan kaynaklı hem de genç, bekar ve bir bakıma kimsesiz genç bir kadın olması sebebiyle içinden çıkamadığı yoksulluk, Gül karakterinin mekânsal ve toplumsal olarak dışlanmasına yol açmaktadır. Gül, İstanbul'un getto olarak nitelendirilebilecek Kuştepe semtinde yaşamaktadır. Mertkan ise kentin merkezinde, çoğunlukla orta sınıf ailelerin ikamet ettiği bir semtte yaşamaktadır. Bu iki mekanın oluşturduğu zıtlık mekânsal dışlanmayı oldukça görünür hale getirmektedir. Örneğin, Gül bir arkadaşıyla birlikte Kuştepe'ye gitmek için otobüs beklerken Mertkan ve iki arkadaşı, filmde sıklıkla "cip" olduğu vurgulanan bir araçla durur ve Gül'ü eve bırakmayı teklif eder. Gül ise evinin Kuştepe'de olduğunu ve uzak olduğu için otobüsle gitmelerinin daha iyi olacağını söyleyerek bu teklifi reddeder. Gül bir getto genci olarak şehrin ne tam olarak içinde ne de tam olarak dışında konumlanmaktadır.

O, şehrin merkezine toplu taşıma araçlarıyla gitmekte, şehri dışarıdan deneyimlemektedir. Şehrin ondan beklentisi olan çalışma eylemini yerine getirmekte, zaman zaman ekonomik kısıtlar içerisinde boş zaman aktivitelerine katılmakta ve günün sonunda kent merkezini terk etmektedir. Resim 3.30.'da görülebileceği üzere aracın içindeki ve otobüs durağındaki gençlerin aynı karede farklı konumlarla yer alması, Gül ve Mertkan arasındaki sosyal ayrımları sinemanın görsel olanaklarıyla somutlaştırmaktadır.

Resim 3.30.

Gül ve Mertkan'ın otobüs durağındaki karşılaşmasından sonra, Mertkan'ın kendisiyle aynı sınıftan olan arkadaşı Ersan “*ulan çingenelere yazıyorduk*” der ve diğer arkadaşı da bu durumu “*belli zaten leş karılar*” sözleriyle onaylar. Bu replikteki çingene tanımlaması önem taşımaktadır. Gül'ün Kuştepe'de yaşadığı ortaya çıktığında genç kadın sosyal bir damga ile yeniden tanımlanır. Ekonomik alanın koşullarını içselleştirmiş olan gençler, Gül karakterinin kişisel özellikleri hakkında hiçbir bilgiye sahip değilken sadece onun yaşadığı mekandan yola çıkarak bazı yargılara ulaşırlar. Bu noktada Kuştepe veya benzeri varoş bölgelerde yaşayanlar hakkında öğrenilmiş kodlar devreye girer ve orta sınıfın alt sınıf üzerindeki içselleştirilmiş iktidarı bir sembolik şiddet ifadesiyle ortaya çıkmış olur. Mekânsal ayrım etnik bir genellemeyi de beraberinde getirerek o bölgede yaşayan bireyler bağlı oldukları etnik kimlik ile de ayrıştırılmış olur. Bu durumda, genç bireyin damgalanması, beraberinde mekânsal ve aynı zamanda etnik dışlanmayı getirmektedir. Gül karakterinin dezavantajları dolayısıyla öncelikle mekânsal ve daha sonra ise etnik dışlanmasına değinmekte yarar vardır.

Gül, sahip olduğu kültürel sermaye ile ailesinden ayrılmaktadır. O, toplumsal alanda sahip olmak istediği konuma ulaşmak için ailesinin içselleştirdiği toplumsal kodları reddetmiş ve üniversiteye gitmek için evini terk etmiştir. Bu durumda, ailesinin tahakkümünden kaçan ve yeni bir mekânda sermaye biriktirerek bir konuma ulaşma çabası

içinde olan Gül'ün yersiz yurtsuz bir karakter olduğu söylenebilir. Gül, kendi biyografisini kendisi inşa etmeye çalışmaktadır. Aileden miras alabileceği bir ekonomik sermayenin eksikliği, onu ekonomik alanın sınırlayıcı koşulları içerisinde bazı eylemlerde bulunmaya itmektedir. Örneğin, çalışması gerektiği için okulu aksatmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla Gül, ekonomik alanın sınırlayıcı etkisi sonucu içinden çıkılması zor bir döngü içerisinde. Ekonomik sermayenin yokluğu, Gül'ün kendini gerçekleştirmek için kültürel sermayeye odaklanmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda, Gül ekonomik alanın inşa ettiği yoksulluk habitusunun gerektirdiği eğilimleri takip ederek ücretli çalışmaya katılımı eğitime katılımdan önde tutmaktadır. Sonuç olarak, Gül ait olduğu sınıfın inşa ettiği ve tarihsel olarak üzerinde uzlaşmış pratikleri gerçekleştirerek sınıfsal koşulları yeniden üretmektedir. Bu sınıfsal koşullar ise sınıfsal ayrımları ve bu ayrımlara eklemlenen sosyal dışlanma pratiklerini görünür kılmaktadır.

Gül'ün ve Mertkan'ın yaşadıkları muhit ve ev mekanları karşılaştırıldığında sınıfsal ayrımlar net bir şekilde görülmektedir. Gül evini iki kişiyle paylaşmaktadır ve ev mekânının alanı oldukça yetersizdir. Evin girişinde bulunan salonda ev arkadaşlarından birisi ödev yaparken diğeri de okul için çalışmaktadır. Bu durum Gül ve ev arkadaşlarının kişisel gelişimlerini sağlamaları için ev içi mekânın yeterli olmadığı izlenimini vermektedir. Buna ek olarak, Gül'ün odasında bulunan eşyalar sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak sadelikteyken Mertkan'ın odasında bazı elektronik araçlar vardır. Aynı zamanda Gül'ün odasının oldukça karanlık olması, odada pencere bulunmadığı izlenimini yaratmaktadır. Diğer taraftan oldukça aydınlık olan Mertkan'ın odası ise ekonomik farklılıkların bir göstergesi olma özelliğini taşımaktadır. Resim 3.31.'de Gül'ün yatak odasının sadeliği yoksulluğun bir göstergesiyken, Resim 3.32.'de görülen Mertkan'ın odası ise orta sınıfın bir göstergesi niteliğindedir. Aynı zamanda Resim 3.32.'de Gül karakterinin Mertkan'ın kitaplığındaki kitaplarla ilgilendiği ve Mertkan'ın ise bilgisayarıyla ilgilendiği dikkati çekmektedir. İki karakterinin ilgilerindeki bu farklılık aynı zamanda iki gencin biriktirdikleri sermayelerin türünü de açığa çıkarmaktadır. Gül kültürel sermaye biriktirerek kendini var etmektedir öte yandan Mertkan ise ekonomik sermayenin satın alabildiği teknoloji ürünüyle kendini ifade etmektedir. Ekonomi temelli bu farklılıklar Gül'ün mekânsal dışlanmasını destekleyen öğelerdir.

Resim 3.31.

Resim 3.32.

Mertkan'ın ait olduğu ekonomik sınıfın değerleri ideolojik bir temel üzerine bina edilmiştir. Bu sınıfa ait bireyleri çevreleyen alan, gençlerin çoğunluğun sahip olduğu değer ve kodlara itaat ederek yetişkinliğe adım atmalarını ve gelecekte çocuklarına da aynı değerli aşılamlarını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, orta sınıf ve muhafazakar kodlara göre Mertkan'ın kendisine “denk” bir kadınla evlenmesi beklenmektedir. Mertkan bu kodların bilincindedir. Gül ile duygusal bir ilişki başlattığını arkadaşlarından her zaman gizler. Buna ek olarak, ilişkinin erken dönemlerinde Gül'ün nereli olduğunu ailesinden saklar çünkü kendisiyle aynı sınıftan olmayan biriyle görüşmesi sonucunda çoğunluk tarafından dışlanma tehlikesi olduğunu farkındadır. Mertkan'ın toplumsal gerçekliğinde Gül'ün ötekileştirilmesi, bu iki karakterin farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Gül, birçok yönden Mertkan'ın tam tersidir. Mertkan ülkenin batısından, Gül ise doğusundan gelmektedir. Mertkan ekonomik olarak avantajlı bir sınıfın üyesidir, Gül ise alt sınıfın dezavantajlarının kısıtladığı bir yaşamı sürdürmektedir. Mertkan halihazırda ekonomik sermayeye sahip olduğu için kültürel sermayeye ihtiyaç duymamaktadır ve üniversite eğitimi askerlikten kaçmak için bir araç olarak kullanmaktadır. Diğer taraftan Gül üniversite eğitimi alarak kültürel sermayeye ulaşmaya çabalamaktadır. Kültürel sermaye odağındaki karşıtlık Gül'ün Mertkan'a bir kitap hediye ettiği sahnede ortaya çıkmaktadır. Mertkan hediyeinin bir kitap olduğunu görünce “*ben hiç hayatımda kitap okumadım ki bunu nasıl okuyayım?*” şeklinde tepki verir. Mertkan'ın gerçekliğinde önemli olan kültürel sermayeye sahip olmak değil, ekonomik ve sosyal sermayeye sahip olmaktır. Kemal'in muhafazakar orta sınıfın diğer üyeleriyle kurduğu ilişkilerin zemini olan sosyal sermaye aynı zamanda ekonomik sermayenin yeniden üretimini sağlamaktadır. Kemal sıklıkla arkadaş toplantılarına katılır ve bu toplantılarda çoğunlukla ticari ilişkiler konu edilmektedir. Kemal, Mertkan'ı da kurduğu bu gerçekliğin içine çekmek istemektedir. Bu noktadan hareketle Mertkan'ın yaşamının ait olduğu sınıfın kodlarıyla çevrelendiği yeniden hatırlatılmalıdır. Böylesi katı bir alan

içerisinde Gül karakteri bir yabancı ve hatta bir tehdit olarak görülmektedir ve bu nedenle ötekileştirilmektedir.

Gül karakterinin “çoğunluk” tarafından dışlanması Mertkan ve babası arasında geçen bir diyalogda açığa çıkmaktadır. Mertkan’ın Gül’den “kurtulmasını” öğütleyen Kemal, kendi sınıfı ve ötekileştirdiği alt sınıf arasındaki farkı şu sözlerle dile getirir:

“Bak oğlum sen artık daha ciddi kararlar, daha büyük sorumluluklar alacak yaşa geldin. Yarın öbür gün askere gideceksin sonra geleceksin evleneceksin işin başına geçeceksin. O yüzden takıldığın adamlara dikkat et. Onları çok dikkatli seçmen lazım. Sen kendin gibilerle beraber olmaya bak. Hepimiz elhamdülillah Müslümanız, Türk’üz. Ailemize yakışır kişilerle beraber olman lazım. Tabi gezeceksin, tozacaksın, etrafa havanı da atacaksın ama takıldığın adamlara da dikkat edeceksin. Bak ben her gün sizin için, vatan için, en şerefli, hep daha fazlası için çalışıyorum. Sen de yarın öbür gün karın için çocuğun için çalışacaksın. Ama takıldığın adamlara da dikkat edeceksin. Kiminle yatıp kalktığına dikkat edeceksin ki birbirimizi üzmeyleyim. Bunun gibi tipler vatani bölme derindedir. Bunlarla beraber olmak hepimize zarar verir.”

Kemal’in sözleri ekonomik alan içerisindeki iktidar ilişkileri hakkında ipucu vermekte ve aynı zamanda alanın sınırlarını belirlerken alan dışında kalanları ötekileştirmektedir. Kemal kendini, ailesini ve mensubu olduğu sınıfı Müslüman, Türk, şerefli ve vatansever sıfatlarıyla olumlamaktadır ve Gül karakterini bu sıfatlara sahip olan grubun dışında tutmaktadır. Aynı zamanda “çalışmaya” yapılan vurgu bu alanın ekonomik değerler üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Bu durumda ekonomik alanın ideolojik uzantıları olduğu sonucuna varılabilir. Bu alanın sahipleri belli bir ekonomik sınıfın üyeleridir ve bu alanda dışarıdan gelenlere veya “kendileri gibi olmayanlara” yer yoktur. Bu durumda, Gül karakterinin sosyal dışlanması sınıfsal ayrımlardan kaynaklanmaktadır.

Mertkan karakterinin sosyal dışlanması ise kendi sınıfının normlarına uymayan eylemlerde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Mertkan, daha önce de bahsedildiği üzere baskın yapının öğretilerine zıt olan bir duygusal ilişki yaşamaktadır. Buna ek olarak, Kemal’in sahip olduğu sosyal çevreye ve iş dünyasına uyum sağlamakta zorluk çekmektedir. Mertkan’ın uyumsuzluğu zaman içerisinde onu buhrana sürükler. Bu nedenle, Mertkan alanın inşa ettiği normların tersine hareket etmeye başlar. Bunlar, geleneksel aile yapısının yetişkinliğe geçiş sürecinde olan bir genci korumak isteyecekleri türden eylemlerdir. Örneğin, Mertkan alkollü bir şekilde araba sürerken bir ticari taksiye çarpar ve bu araçta hasar meydana gelmesine sebep olur. Bu olay Kemal’in yoksul sınıfla bir daha iletişime geçmesine sebep olur. Kemal’in yoksul olan taksi sürücüsüne karşı haksız ve kaba

davranışları sınıfsal ayrımların yarattığı alanı bir kez daha görünür kılar. Mertkan'ın bahsi geçen istenmeyen davranışları bir iktidar figürü olan Kemal'in benimsemiş olduğu habitusu tehdit eder niteliktedir bu nedenle Kemal Mertkan'ı ev mekanından uzaklaştırarak başka bir şehirdeki inşaat alanına çalışması için gönderme kararı alır. Bu kararın açığa çıktığı Kemal ve Mertkan arasındaki diyalog gençliği çevreleyen bir gerçeklik olarak sosyal dışlanmanın iktidar ilişkilerine ışık tutmaktadır:

Kemal: Mertkan efendi! Yaptığın hareketler iyice fazla olmaya başladı. Burada benim ayağıma dolaşıyorsun. O yüzden ayağıma dolaşma diye, Gebze'deki şantiyeye gideceksin. İnşaat bitinceye kadar da orada duracaksın... Sonra da askere gidiyorsun zaten.

Mertkan: Okul var.

Kemal: Ulan içine tükürürüm ben böyle okulun! Mektupla okul mu olur lan! Hemen Pazartesi gidiyorsun kaydını sildiriyorsun ondan sonra doğru şubeye. Ulan millet orada vatan için çatır çatır geberiyor, paşamız burada alemde aleme koşuyor. Ne ala memleket ya! Senin neyin fazla da gitmiyorsun lan askere?...

Mertkan: Tamam olur. Bana da iyi gelir zaten. Kafamı dinlemiş olurum.

Kemal: Terbiyesiz herif! Sen eve gidiyorsun ben Tuzla'ya inşaata gidiyorum, akşama abinlerde yemekte görüşürüz.

Bu diyalogda Kemal'in kullandığı emir diline bakıldığında Mertkan'a sembolik şiddet uygulayarak sahip olduğu iktidarı pekiştirdiği görülebilir. Kemal'in, ona iktidar figürü rolünü atfeden toplumsal kodlardan ve Mertkan'ın aksine yetişkin olmanın verdiği sembolik güçten destek alarak yarattığı emir veren üslup, Mertkan'ı kısıtlayıcı bir alan içerisine hapsetmekte ve onun özgür eylemlerini engellemektedir. Sadece aile içi ilişkilerden ve sosyal alandan değil aynı zamanda ev mekanından da uzaklaştırılan Mertkan bir şantiyenin başına geçerek sorumluluk alır. Burada tamamen yalnız başına kalan Mertkan zamanla baskın toplumsal yapıların gerektirdiği şekilde davranmaya başlar. Örneğin, gençlikten yetişkinliğe geçiş sürecini tamamladığını gösterir şekilde sahip olduğu iktidarı inşaatta çalışan işçiler üzerinde pekiştirir. İşçilere karşı kaba davranışlar sergiler. Buna ek olarak, bir iktidar öznesi olarak gücünü içselleştirmek için bir silah almaya karar verir. Mertkan'ın

eğitimini yarıda kesip askere gitmesini isteyen babası Kemal için ise bu istek olumlu anlamlar taşımaktadır. Mertkan, zaman geçtikçe toplumsal yapının üretmiş olduğu istendik eğilimleri benimsemektedir. Böylelikle Mertkan'ın özerk kişiliği törpülenmiş ve alanın tahakkümü birey karşısında galip gelmiştir.

Sosyal dışlanma bağlamında incelenen diğer karakter olan Gül de, aynı Mertkan gibi, kendi seçtiği biyografi aracılığıyla toplumda bir konum edinme konusunda yapının engellerine takılmıştır. Akrabaları tarafından zorla memleketine geri götürülen Gül, eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Genç bir kadının özgür eylemlerde bulunmasına izin vermeyen toplumsal yapı, Gül karakterinin kendi iradesiyle verdiği kararları uygulayarak gençlikten yetişkinliğe geçmesi noktasında önüne engeller koymuştur.

Sonuç olarak *Çoğunluk* (Yüce, 2010) adlı filmde gençliğin yapı ile ilişkisinde ortaya koyduğu eylemler incelendiğinde, gençlerin kendi seçimleri olan biyografilerin peşinden gittiği fakat yapının gücünün özgür eylemler önünde engel teşkil ettiği söylenebilir. Filmin iki önemli karakteri olan Mertkan ve Gül farklı toplumsal sınıfların üyeleri olarak farklı yapıların ürettiği sınırlamalar içerisinde bazı eğilimlere yönelmektedir fakat her iki karakterin de kendi ekonomik sınıfının yarattığı ideolojiye karşı kendi yaşam tercihlerini korumakta başarısız olduğu görülmektedir.

Gençlerin yaşamlarını çevreleyen ekonomik alanın bir uzantısı olan sosyal dışlanmanın 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması özelinde incelendiği bu başlıkta yapı-fail ilişkisi bağlamında çözümlenecek başka bir film ise Yunus Ozan Korkut'un yazıp yönettiği *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017) adlı filmidir. Adana'nın Ceyhan ilçesinin arka sokaklarında yaşayan insanların işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma, suç, uyuşturucu madde kullanımı ve imkânsızlıklarla örülü yaşam hikâyeleri anlatılmaktadır. Yaşamlarını ekonomik sınırlılıklarla dolu mekânla ilişkileri üzerinden tanımlayan bu insanlar egemen yapı ile uyumsuz olmalarıyla dikkat çekmektedirler. Filmin ilk sahnesinde kullanılan dış sesin, arkadaşlarının “*yarısının sulama kanallarında boğulduğu, vurularak öldürüldüğü ya da erken yaşta ceza evlerine girdiği bir yer*” şeklinde bir mekân tanımı yapması, filmin odağına aldığı temaların, gençlikle ve gençliğin mekânla kurduğu ilişkiyle yakından ilgili olduğunu göstermektedir. Sadece bu cümleden yola çıkarak filmin belli bir mekânın sınırları içerisinde yapının gölgesinde inşa edilmiş, aktörleri ise gençlerden oluşan bir suç habitusunu konu ettiği söylenebilir. Gençleri bu suç habitusunun içinde konumlandıran sosyal dışlanma

örüntüleri ise filmin anlatısal ve görsel öğelerinde açığa çıkmaktadır. Ancak, filmin sosyal dışlanma ve gençlik bağlamında çözümlemesine geçmeden önce filmin anlatısal öğelerinin inşa ediliş yöntemi ve biçimi açısından gerçeklikle kurduğu ilişkiye değinmekte yarar vardır. Filmin anlatısı tamamıyla karakterlerle yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Klasik kurmaca anlatı öğelerine uymayan bu yöntem, filmde yer alan olayların, kişilerin ve hikâyelerin gerçek olduğu izlenimini yaratmaktadır. Fakat film, Ceyhan’da yaşayan insanların habituslarına dışarıdan bakan nesnel bir belgesel estetiğine sahip gibi görünse de filmin sonunda bilgilendirme amaçlı ekranda beliren “*Bu filmde yer alan karakterler, yer ve olaylar, gerçek hikayelerden esinlenerek, kurmaca bir hikaye oluşturmak ve sinemaya uyarlanmak üzere yazılmıştır.*” açıklamasıyla filmin gerçeklikle organik bir bağı olduğu fakat kurmaca sinema kategorisinde konumlandırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle, toplumsal gerçekçi sinemanın toplumsal alan ile ilgili sosyolojik tahliller ürettiği varsayımını, tamamı kurmaca filmlerden oluşan film örneklerinin yardımıyla inşa eden bu çalışma için *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017) uygun bir örnek teşkil etmektedir.

Benim Varoş Hikayem’de (Korkut, 2017) yer alan genç karakterlerin mekânın bir araya getirdiği toplulukların üyeleri olduğu görülmektedir. Merkez ve dışarı karşıtlığı bağlamında ele alındığında Adana kentinin merkez, Ceyhan ilçesinin ise bu kentin dışı olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu karşıtlık ilişkisi çerçevesinde Ceyhan’da yaşayan gençlerin aynı mekânı paylaşmaktan kaynaklanan bir ortak yaşama mecbur bırakıldıkları ve bu sayede bir karşı varoluş mekanizması olarak topluluk aidiyeti inşa ettikleri açıktır. Dolayısıyla, gençlerin oluşturdukları toplulukların merkez – dış karşıtlığının bir sosyal dışlanma mekanizmasına dönüşmesi sonucu mekânsal bir dışavurum olarak nitelendirilmesi mümkündür. Genç karakterlerin söylemlerine bakıldığında merkezde yaşayanlarla farklılıkları üzerinden bir kimlik sunumu gayretine girdikleri dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, filmde tarihsel bir sosyal dışlanma sürecine içkin olan bir “Ceyhanlılık” kimliği ana tema olarak yer almaktadır. Bu başlıkta, filmin Ceyhan’da yaşayan gençler üzerinden ürettiği sosyal dışlanma teması, suçlu habitusu içerisinde oluşan grup aidiyeti ve merkezi ekonomiden ayrışma bağlamlarında filmdeki görsel ve anlatısal öğeler yardımıyla çözümlenmiştir.

Benim Varoş Hikayem (Korkut, 2017) adlı filmde gençlerin sosyal dışlanma süreçlerinin bir boyutu, çoğu genç karakterin bir suçlu habitusu içerisinde imgelenmiş olmasında ortaya çıkmaktadır. Merkezi iktidarın ehlileştiren gözetiminin dışında kalan

mekânda yaşayan gençler, hem merkezi iktidarın kontrol alanının hem de egemen ekonomik alanın dışında kalmaları sebebiyle bir suç habitusunun eğilimlerini içselleştirmişlerdir. Bu mekânda inşa edilen suç habitusu, üyelerin merkezi iktidardan farklılıklarıyla tanımlanmalarına ve daha sonra bu tanımların gençler tarafından benimsenmesine neden olmaktadır. Gençler dışlanma sürecinde merkezi iktidarın kendilerine atfettiği anlamları üstlenerek, onları doğal bir yaşam yöntemi olarak içselleştirmektedir. Aynı zamanda suçlu habitusunun inşa edilme sürecinde grup aidiyetinin de bağlayıcı etkisinden söz etmek mümkündür. Ceyhan gençliği, merkezi iktidar tarafından yalnızlaştırıldıklarının farkındadır ve egemen toplumsal alanın dışında kalmaları sebebiyle ortak anlamlar inşa ederek, bu ortak anlamlar çerçevesinde bir grup aidiyeti inşa etmişlerdir.

Duman'ın (2018: 197-198) da belirttiği gibi, suçlu habitusu içerisinde sapma davranışların üretilmesi ve yeniden üretilmesi/sürdürülmesi için gençlerin “birbirlerini kararlı kılmaları” gerekmektedir. Merkezi otoritenin suç alanının içerisindeki konumları işgal eden bireyler hakkındaki belirlenimleri, bu bireyleri zaman içerisinde inşa ederek suç sistemini içselleştirmelerine ve bu sistem içerisinde bulunmaya “gönüllü” olmalarına sebep olmaktadır. Yelken'in (1999: 14) ifade ettiği üzere, topluluk münhasıran “bir bağlanış biçimi” üretmektedir. Bu bağlanma ve ilişki biçimi, topluluğu diğer topluluklardan ya da insanlardan ayırt eden kimlik unsuru olarak da ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen kimlik unsuru, topluluğa ait bir iletişim biçiminin sürdürülmesini sağlayan ortak anlamların oluşmasını ve bu ortak anlamlar aracılığıyla topluluğun diğer topluluklardan ayırt edilmesini de beraberinde getirmektedir (Cohen, 1999: 14).

McMillan ve Chavis (1986) bir topluluğu diğerlerinden farklı kılan topluluk duygusu teorisini oluştururken dört adet kritere dikkat çekmektedir. Bu kriterlerin ilki olan “üyelik”, bir aidiyet veya kişisel alaka hissi anlamına gelmektedir. İkinci kriter, “etki” olarak adlandırılmaktadır. Bu kriter, gruba ve grubun üyelerine bir çeşit etkide bulunmak ve fark yaratmak anlamına gelmektedir. Üyelerin gruba yaptığı etkiyle üyeler ve topluluk arasındaki bağ güçlenir. Aynı zamanda grubun üye üzerinde kurduğu etki de önem taşımaktadır yani bu süreç çift yönlü bir süreçtir. Üçüncü kriter “entegrasyon ve ihtiyaçların karşılanmasıdır”. Bu da gruba olan üyelik aracılığıyla ihtiyaçların karşılanmasını ifade etmektedir. Bu kriterle bireylerin topluluktan beklentileri ve hayatlarında eksik olan durumları destekleme ihtiyacı anlatılmak istenmektedir. Sosyal toplulukların en büyük amacı bireyleri bir araya getirerek aynı çıkarlar için çalışmalarını sağlamak ve bu çalışma sonucunda ortak bir artı değer

kazanmaktır. Bir topluluğun üyeleri bütünleşerek ve yardımlaşarak ihtiyaçlarının giderilmesini sağlama yolunda çalışmaktadırlar. Son element ise “*paylaşılan duygusal bağ*” olarak adlandırılmaktadır. Bu da üyelerin geçmişte benzer bir tarih, mekân, zaman ve tecrübelerle sahip olduklarını ve gelecekte de benzer ilişkilere sahip olacaklarını belirtmektedir.

Benim Varoş Hikayem’in (Korkut, 2017) genç karakterlerinin oluşturduğu topluluklarda da McMillan ve Chavis’in bir topluluğa karşı duyulan aidiyet hissinin çeşitli boyutlarının yansımaları görülmektedir. Filmdeki karakterlerin çoğunlukla “biz” dilini kullanmaları ve Resim 3.33. ve Resim 3.34.’te de görüleceği üzere kalabalıklar içerisinde eylemler gerçekleştirmeleri, topluluklarını bir varoluş biçimi olarak benimsediklerini göstermektedir. Örneğin, Ceyhan’ın gençlerinin çoğunun grubun diğer üyeleri tarafından üretilen bir takma ada sahip olması, topluluğun üyelerinin kendi kimliklerinden sıyrılarak topluluğun yarattığı bir kimliği benimsemelerine işaret etmektedir. Filmde bahsi geçen gruplardan “*Rokko ve Çetesi*”nin hikayesinin anlatıldığı sahnede geçen bazı unsurlar Ceyhan gençliğinin kendilerini nasıl başka gençlerden farklı tanımladıklarını göstermektedir. Topluluğun sözcüsü konumundaki bir gencin söyledikleri bu noktada önemlidir:

“Mesela Dayı biz beş altı kişi gezeriz biliyon mu? Zenginden alıp fakire veririz... Mesela her zaman haklının yanındayız Dayı. Haksız olan oldu mu ona da çökeriz. Mesela örnek vereyim, şurda beş kişi bir kişiye mi çöküyor, ona çökerim... Arkadaşça hepimiz çökeriz, öyle! Yani biz zaten Dayı gördüğünüz gibi çok delikanlı gençleriz Dayı. Hepimiz birbirimiz için ölüme gene gideriz. Yani bizde arkadaş yok Dayı, biz gardaşık. Onların anaları bacıları Baba, bizim anamız bacımızdır... Bu saç modeli herkeste olmaz yani herkese yakışmaz... Hızlı gençlerin tıraşı budur. Ölüm tıraşı derler buna.”

Resim 3.33.

Resim 3.34.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, “çete” olarak nitelendirilen topluluk öncelikle ekonomik olarak tanımlanmaktadır. Egemen ekonominin dışında kalan ve

“Zenginden alıp fakire” verdiğini iddia eden bu topluluk, kendilerini zenginlik-yoksulluk karşıtlığıyla ifade etmektedir. Daha sonra ise suç ile kurdukları yakın ilişkiler vurgulanmaktadır. Suçlu habitusu topluluk aidiyetiyle pekiştirilmektedir. Aynı karakterin “kirli sakal baba...bellerde neşter meşter böyle çakı makı. Mahalleye çıkarız Baba, kafamızı demleriz köşe başlarında” sözleri de suçlu habitusunun grup aidiyetiyle yüceltildiğini ve diğerlerinden farklarının suçluluk üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Rokko ve Çetesi’nin suçlu habitusu içerisinde eylemler gerçekleştirdiği aşikârdır ve bu eylemler çete üyeleri tarafından grubun toplumsal alanda sahip olduğu dezavantajlı konum öne sürülerek meşrulaştırılmaktadır. Bu meşruiyetle birlikte sosyal dışlanmış gençler, kendilerine ait alternatif bir alan inşa etmekte ve kendi anlam setlerini oluşturmaktadır.

Benim Varoş Hikayem’in (Korkut, 2017) gençleri sosyal ve ekonomik alanların dışında tutulmalarını farklı açılardan alımlamaktadır. İlk olarak, Ceyhan’da yaşayan gençler, içinde bulundukları suçlu habitusu dolayısıyla merkezi iktidar tarafından “kötü” görüldüklerini düşünmektedir. Utar ve Takoz takma adlarına sahip olan iki genç arasında geçen bir diyalog bu alımlamayı açığa çıkarmaktadır. Utar,

“Kimseye karşı bir kötü bir niyetimiz yok, dıştan kötü bir insan gözükebiliriz ama gerçekten de içten samimi, mert, delikanlı insanlarız yani kimseye karşı bir kötü huyumuz, kötü bir davranışımız yok. İnsanları düşünen bir insanlarız... Dıştan göründüğümüz gibi kötü insanlar değiliz.”

sözleriyle topluluk aidiyetlerini öne çıkarırken aynı zamanda merkezi iktidarın onları damgalayarak toplumsal alanın dışında bıraktığının altını çizmektedir. Bu sözlerin ardından Takoz ise “Yok kötü değiliz de işte bakma hobilerimiz arasında kötülük var” diyerek sapma davranışlar sergilediğinin farkında olduğunu ifade etmektedir.

Ceyhan gençlerinin sosyal dışlanma örüntülerinin arka planında bulunan unsurlardan bir diğeri, egemen toplumsal kodların dışında geliştirdikleri “dövme” ve “faça” alt-kültürü dolayısıyla bedenlerini farklılaştırmalarıdır. Resim 3.35. ve Resim 3.36.’da görüleceği üzere sosyal dışlanmış, yoksul, eğitimin ve istihdamın dışında kalan gençler dövme yaptırarak ve vücutlarının çeşitli yerlerinde bıçak yaraları açarak kendilerini ifade etmekte ve farklılıklarını ortaya koymaktadır. Takoz’un dövmeleri ve façaları hakkında “İş dövmelere gelikse, dövme yani hobimiz biliyon mu abi her tarafımızda var yani... Jileti sorarsanız... Canım her sıkıldığında ben faça atarım...sigara söndürürüm dilimin ucunda olsun falan. Alıştık ya öyle diyelim. Kesmeye alıştık daha doğrusu. Kesmeden zaten yapamıyoz da yani.”

şeklindeki sözleri, bu gençlerin bedenlerini isteyerek farklılaştırdığını, bunun bir grup aidiyeti unsuru olduğu ve bu özellikleri dolayısıyla sosyal dışlanmaya uğradıklarını göstermektedir.

“Şimdi Baba millet bize böyle bakıyor ya, serseri gözüyle bakıyor. Lan diyor şunun tipine bak hele, zannedersin sekiz-on sene yemiş...(Keleş karakterine işaret ederek) Mesela bu arkadaşımızı örnek verelim mesela. Sen işçi olsan bu adama iş verir misin?...Bi bak hele şu adama. Ama bu adamın sen içini bilmiyon. Bunun içi yok mu melek. Sen bu adamın dış görünüşüne ne bakıyon Baba. Sen bu adamla oturacan, iki dakika muhabbet edecen, ondan sonra neyin ne olduğunun farkına varacan.”

Resim 3.35.

Resim 3.36.

Benim Varoş Hikayem'deki (Korkut, 2017) genç karakterlerin sosyal dışlanmalarının başka bir görünümü ise egemen ekonomik alandan soyutlanmaları ve bunun karşılığında kendi alanları içerisinde alternatif bir ekonomik düzen kurmaları üzerinden ele alınabilir. Filmin yazarı ve yönetmeni Yunus Ozan Korkut'un bir söyleşide vurguladığı “*bu çocuklar neden buradalar, hep mi onlar suçlu, hiç mi bizim payımız yok*” sorusu genç karakterlerin yapının belirlenimi sonucu suça ve sapma davranışlara yöneldiklerine işaret etmektedir (Çiftçi & Göl, 2017). Aynı zamanda Korkut, “*Sen gidip kentli kafasıyla o adamları değerlendiremezsin, oradaki dinamikleri bilmiyorsun. Tarım politikaları değiştirilmiş, inşaata yönelinmiş, bütün gençler işsiz. Ne yapacak adam?*” sözleriyle merkez-dışarı zıtlığına dikkat çekerek merkezi ekonominin dışında kalan bireylerin yalnızlaştırıldığını belirtmektedir (Çiftçi & Göl, 2017). Filmde bu karşıtlığın bazı izleri mevcuttur. Sedat karakterinin Ceyhan'da bir “*iş krizi*”nin söz konusu olduğunu ve sadece sezonluk tarım işlerinde istihdam edinebildiğini belirtmesi bu izlerden biridir. Sosyal dışlanma sürecinin işsizlik olarak belirginleştiği başka bir durum ise Berber ve Ahmet karakterleri arasındaki diyalogda açığa çıkmaktadır:

Ahmet: *Ceyhan'a iş sahası kuran olmadı...Botaş petrol boru hattı burada olduğu halde.*

Berber: *Ya kimin umurunda abi?*

Ahmet: *Ya kimin umurunda da gelen gidiyor işte ama bir şeyler bırakıp da gitmek var. Şimdi mesela imkanları olsa Ceyhan'da, yatırımlar olmuş olsa...*

Berber: *Abi iş imkanları değil değil. Önce zihniyeti değiştirecen. Önce gençleri yetiştirecen. Ben sana ne diyom, bak sen zengin olamazsın...*

Ahmet: *Zengin olmak için ilk önce kendine çeki düzen vermek lazım. İlk önce kendini geliştirmen lazım. Eğer konuşma tarzın yoksa ya da bir iş tecrüben yoksa kendini geliştirmen lazım.*

İki karakter arasında geçen bu diyalogda, karakterlerin algısına göre, egemen ekonomik alanın filmde yer alan mekânı ve içinde yaşayan gençleri ötekileştirdiği görülmektedir. Gençlerin sağlıklı bir yetişkinliğe geçiş sürecine sahip olmaları ve sonucunda kendilerini gerçekleştirmeleri için yeterli imkân tanınmamaktadır. Ekonomik alanın belirtilen çerçevede mekânsal, ekonomik ve toplumsal yalnızlaştırma mekanizmasına karşılık, varoş bölgeler kendilerine ait bir eylemlilik örneği olarak egemen ekonomiye alternatif olan bir finansal mekanizma inşa etmişlerdir. Egemen ekonomik alanın dışında kurulan bu alan tamamen varoş bölgelerde yaşayan insanların kendi oluşturdukları kurallarla işlevsel hale gelmektedir. Örneğin, suç habitusunun bir eğilimi olarak hırsızlık, bu ikincil ekonomik alanın bir yöntemidir. Buna ek olarak, güvercin besleyiciliği ve ticareti, varoş bölgelerde sıklıkla benimsenen finansal bir kaynaktır. Filmde de bunun birçok örneğine rastlanmaktadır. Bölgede var olan güvercinlerin yakalanması ve sonra da mezarlarda satılması suretiyle bir maddi değer sağlandığı görülmektedir. Aynı zamanda güvercin hırsızlığı da bu dışlanmış ekonomik alan içerisinde gerçekleştirilen bir sapma davranış olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü olarak ise horoz dövüşleri, hem merkezi otoritenin yasa dışı ilan ettiği hem de modern dünyanın dolaşıma soktuğu hayvan haklarına aykırı bir uygulama olması sebebiyle merkezin dışladığı ve kontrolden uzak bir mekânda gerçekleştirilen bir eylemdir. Bu eylemlerin tamamı, varoş bölgelerde yaşayan insanların ekonomik artı değer edinebilecekleri kaynakları hem de sosyal yaşamın önemli bir parçası olarak filmde yer almaktadır. Bireyler bu eylemler etrafında birleşerek grup aidiyetlerini pekiştirmekte ve aynı zamanda ekonomik artı değer sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bu bölümde incelenen iki filmde sosyal dışlanma sürecinin bazı boyutlarının mevcut olduğu görülmektedir. *Çoğunluk*'ta (Yüce, 2010), sınıfsal eşitsizlikler temelli sosyal dışlanma örüntülerinin gençlerin yetişkinliğe geçiş süreçlerinde yaşantılarını bireysel boyutta nasıl kısıtladığı ve şekillendirdiği üzerinde durulmuştur. Mertkan karakteri yapının kodlarına boyun eğerek ehlileşirken, Gül karakteri ise tamamen ortadan kaybolarak yapının sessizleştirdiği bir genç haline gelmiştir. *Benim Varoş Hikayem*'de (Korkut, 2017) ise merkez-kenar ikilemi çerçevesinde mekânsal dışlanmanın ekonomik temeller üzerinde inşa edildiğine işaret edilmektedir. Kentli kodların ötekileştirdiği varoş gençler, sapma davranışlara yönelerek dezavantajlı olan sınıfsal varoluşlarının yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, her iki filmde de gençlik eylemliliğinin yapının belirleyiciliği karşısında özgürleştirici bir çıkış yolu yaratmak konusunda başarısız olduğu söylenebilir.

3.3. Baskın Kültüre Karşı Gençlik Alt Kültürleri

Çalışmanın önceki bölümlerinde de işaret edildiği gibi, gençlik çalışmalarında geçiş çalışmaları ve kültürel çalışmalar olmak üzere iki egemen yaklaşım söz konusudur. Eğitim sisteminden ayrılma ve istihdama geçiş gibi süreçleri içeren geçiş çalışmaları bu süreçleri inceleyerek toplumsal alandaki eşitsizliklerin gençleri nasıl ikincil bir konuma yerleştirdiğini sorgulamaktadır. Gençlik grubuna kültürel bakış açısıyla yaklaşan kültürel çalışmalar ise toplumsal eşitsizlikler karşısında gençlerin inşa ettikleri alt kültürlerin bir gençlik failliği olarak alternatif bir varoluş alanı olma potansiyelini sorgulamaktadır. Dolayısıyla geçiş çalışmaları daha çok yapının mekanizmasına odaklanan nesnel çalışmalar olma özelliği taşıırken, kültürel çalışmalar ise eylemliliğe öncelik veren öznel çalışmalar olarak tanımlanmaktadır.

Bir önceki bölümde geçiş çalışmaları literatüründen yola çıkılarak Türkiye'de gençliği çevreleyen bazı alanlar saptanmış, detaylandırılmış ve oluşan anlam bütünü çerçevesinde 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasından bazı örnekler incelenmiştir. Geleneksel olarak ekonomi-politik bakış açısıyla failden çok yapıya odaklanan geçiş çalışmalarının tek taraflı olduğu yönündeki eleştiriler göz önünde bulundurularak yapı-fail entegrasyonunu sağlayan Bourdieu yaklaşımı benimsenmiştir ve örnek olarak seçilen filmlerde hem yapının hem de gençlik failliğinin izleri aranmıştır. Bu bölümde ise Birmingham Üniversitesi bünyesinde 1970'lerde başlatılan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin yapmış olduğu araştırmalardan doğan ve gelişen gençlik kültürleri ekolünün üretmiş olduğu düşünce

kümesi dikkate alınarak 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasından uygun örnekler incelenmiştir. İlgili film çözümlemeleri bir önceki bölümde olduğu gibi Bourdieu'nun alan, habitus, sermaye ve sembolik şiddet kavramlarının yardımıyla yapılmıştır. Yapı-fail çalışmalarında her iki boyutu da kapsayacak bir yöntem sunan bu kavram seti esas alınarak, çalışmanın bu bölümünün de kapsayıcı bir yaklaşımla ilerlemesi amaçlanmıştır. Bu bölümde öncelikle kavramları netleştirmek adına kültür ve alt kültür kavramlarının içerdiği anlamlara yer verilmektedir daha sonra ise gençlik bağlamında kültürel çalışmalar disiplininin 1970'lerdeki ilk eserlerinden bu yana dönüşümü incelenmektedir. Belirtilen ön bilgidен sonra ise Türkiye'nin sosyal durumu hakkında düşünce üreten bağımsız sinema evreninde gençlerin sınıfsal eşitsizliklere karşı oluşturdukları alt kültürlerle özgürleştirici bir alan yaratma potansiyelleri sorgulanmaktadır.

3.3.1. Yapı-Fail İlişkisinde Üçüncü Bir Alan veya Bir Direniş Alanı Olarak Gençlik Alt Kültürleri

“Kültür” beşeri bilimlerin çeşitli disiplinlerinin ortak araştırma alanı olsa da sosyolojinin ve antropolojinin inceleme boyutlarından biri haline gelmiştir. Kültür, klasik bir tanıma göre, “*Medeniyetin en yüksek ahlaki ve estetik başarıları*” olarak kabul edilir. Antropoloji yaklaşımına göre ise kültür, medeniyetleri birbirinden ayıran toplumsal özellikler bütünüdür. Sosyoloji disiplini ise kültürün sınıfsal konumlanmalarla da ilgisi vardır. Sosyolojide kültür kavramı, sosyal statünün korunması ve beğeni arasındaki bağlantıları göstererek, aynı zamanda hem popüler kültürel eserlerin estetiğini hem de geleneksel olarak yüksek sanat üretimi alanından dışlanan sosyal sınıfların, ırkların ve cinsiyetlerin yaratıcı kültürel etkinliklerini dikkatle inceleyerek, yüksek/orta/alçak kültür tipolojisinin yapı-sökümü için gerekli olmuştur (Reed & Alexander, 2006: 111). Dolayısıyla kültür sosyolojisi, kültür kavramını geniş bir perspektiften, toplumun farklı boyutlarını da içine alacak şekilde sınıfların işlevselliklerini devam ettirmesini sağlayan etkileşim mekanizmalarını incelemek için kullanmaktadır. Kültür, toplumun bütün uzantılarının birbirleriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan ve paydaşlar için anlamlı olan davranışlar, eylemler, düşünsel örüntüler ve anlamlar bütünü olarak anlaşılabilir.

“Alt kültür” kavramı ise, ilk kez antropologlar tarafından, yerel kültürlerin bünyesinde yer alan alt grupların oluşturdukları kültürleri ifade etmek için kullanılmıştır. Alt kültürler, toplumsal karşıtlıkların sembolik temsillerine atıfta bulunurlar ve baskın yapıdan sembolik

bir kaçınma imkânı sunarlar. (Gelsthorpe, 2006: 613). Postmodern dünyanın çoğulcu ve son derece ayrılmış bir toplum tahayyülüne dayanması, çeşitli toplulukların farklı düzeylerde iktidara ulaşmasına ve dolayısıyla karşılıklı tahakküm ilişkisi içerisinde etkileşimde bulunan kültürel kümelerin oluşmasına sebep olmaktadır. Tahakküm ilişkilerinin çok katmanlı ve karmaşık yapısı nedeniyle alt kültürler, görece daha güçlü ana kültürler tarafından çevrelenebilmekte ve baskın kültürlerle uyumlu şekilde işlev görebilmekteler. Aynı zamanda alt kültürlerin değerleri ve faaliyetleri egemen kültürünkilere çok keskin bir şekilde karşı olabilmektedir. Bu tür durumlarda, potansiyel olarak direniş temelli bir politik öz farkındalık geliştiren alt kültür gruplarının ortaya çıktığı görülmektedir. Baskın yapıyla uyumsuz bir izlek geliştiren alt kültürler, çoğunlukla egemen kültür tarafından ötekileştirilmekte ve hatta “*suçlu*” sıfatıyla damgalanmaktadır.

Bu noktada Raymond Williams’ın (1990: 97-101) kültür sınıflandırmasına değinmekte yarar vardır. Çalışmanın bu bölümünde bir çözümleme rehberi olarak işlev gören ilgili sınıflandırma, “*egemen*”, “*kalıntıs*al” ve “*doğmakta olan*” kültürleri içermektedir. Williams kültür olgusunu dönemsel özelliklere ayırarak kategorilere ayırmaktadır. Örneğin, sanayileşme süreciyle birlikte egemen kültür olarak feodal kültürün yerini burjuva kültürüne bırakması bir çeşit dönemselleştirmenin sonucudur. Bir dönemin toplumuna hâkim olan baskın kodlar o dönemin egemen kültürü olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, dönemin egemen kültürünün tanımlayıcı özelliği vardır ve etki gücü yadsınamaz derecede büyüktür. Etkin bir tarihi çözümlemenin yapılabilmesi için egemen kültüre içkin olan veya onun dışında kalan hareket ve eğilimler arasındaki hareketli ilişkilerin anlaşılması gerekmektedir. Egemen kültüre içkin olarak ise geçmişten gelen fakat bazı boyutlarda hala işler olan kalıntıs

Williams’ın değindiği son kültür sınıflandırması ise doğmakta olan kültürdür. Williams (1990: 99), “doğmakta olan” sözcüğüyle “*sürekli olarak yeni anlamların, yeni ilişkilerin ve ilişki çeşitlerinin yaratıldığını*” belirtmektedir. Burada ele alınan kültür sadece yeni olanı değil aynı zamanda oluş içerisinde sürekli değişen, dönüşen ve yeniden üretilen

kültür anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, doğmakta olan kültür, egemen kültür içerisinde yeni bir alan açan veya egemen kültüre karşıt olan öğelerin toplumsal yapıda yükselme potansiyeli her zaman mevcuttur. Düzensiz ve dağınık da olsa yeni bir kültürel formun öğelerinin ortaya çıkması doğmakta olan kültürün belirli bir toplumsal alanda varlığına işaret etmektedir. Williams, doğmakta olan kültürü yeni filizlenen ve yükselişe geçen fakat henüz ikincil konumunu aşabilecek kadar yaygın olmayan sınıfsal var oluşlarla ilişkilendirmektedir. Örneğin, işçi sınıfının kültürel alanda yükselmesiyle birlikte işçi sınıfı edebiyatının ortaya çıkması, bu ilişki bağlamında ele alınan bir örnektir. Dolayısıyla alt kültür olgusu, doğmakta olan kültürler bağlamında ele alınabilir. Toplumsal alanda ikincil konumda yer alan toplulukların yarattığı alternatif alanlar, doğmakta olan kültürleri ifade etmekte ve aynı zamanda egemen kültürle karşılaştırıldığında “alt” sıfatıyla nitelendirilmektedir. Bir toplumsal kategori olarak yetişkinlerden sonra ikincil konumda gelen gençlerin oluşturduğu kültürler de doğmakta olan kültürler bağlamında incelenebilir. Burada önemli olan gençlik kültürlerinin “alt” sıfatıyla nitelenebilmesi için sınıfsal özelliklerin de devreye girmesidir. Sınıfların yarattığı toplumsal hiyerarşide alt konumlardan gelen dezavantajlı gençlerin ana akım kültürel alanda belirleyici yer bulamamaları, bu gençleri alt kültürel sermaye biriktirmeye sevk etmektedir. Bu noktada gençlik alt kültürlerini ele alan çalışmalara yer vermek açıklayıcı olacaktır.

Gençlik alt kültürlerinin bir araştırma alanı dâhilinde incelendiği ilk örnekler alt kültürel grupların sapma davranışlarını suç çerçevesinde ele alan çalışmalar olmuştur. Chicago Üniversitesi’nin Sosyoloji bölümü bünyesinde Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında yürütülen çalışmalar bu konuda değerli veriler sunmuştur. Kentlerde deneyimlenen değişim sürecini sayılara dayalı nicel sonuçlarla tanımlamak yerine kentin sosyolojisini ortaya koymaya çalışan Chicago Üniversitesi yaklaşımı kent çalışmalarına nitel yöntemleri eklemleyerek kentin dönüşümü ile bireyin dönüşümü arasında bir bağlantı arayışına girmiştir. Dolayısıyla, kent yaşayan bir organizma olarak görülmekte ve kentte yaşayan bireyler ise birer aktör olarak ele alınmaktadır (Serter, 2013). Bir ekol olarak Chicago Okulu adıyla bilinen yaklaşım hızla büyüyen kent ortamının oluşturduğu “geçiş alanları”nda artan suç ve ihmal olgularını incelemiştir. Kentlerin hızlı bir şekilde büyümesi birçok grubun bir araya gelmesine ve gözetimin zorlaşmasına sebep olmaktadır. Bu değişim alanı ve süreci içerisinde ortaya çıkan suç grupları Chicago Okulu’nun sosyolojik araştırmalarına konu olmuştur ve bu araştırmaların etkisi 1950’lerde ve 1960’larda da etkisini sürdürerek egemen kültür karşıtı alt kültürel grupların incelenmesine dönüşmüştür. Bu dönemde egemen

kültürün normlarına karşı normsuzluğu öne çıkaran gençlik alt kültürleri hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların genel çıkarımı, eğitim başarısızlığı, engellenen fırsatlar ve “statü hüsrarı” yaşayan alt işçi sınıfı gençliğinin, saygın orta sınıf değerlerini tersine çevirerek, bunun yerine kendi akran gruplarının bakış açısıyla ödüllendirilen suç faaliyetlerine yönelmesi üzerinedir. Bu tür grupların önemli bir özelliği, egemen kültürün kurumsallaşmış topluluklarının aksine, üyelik için resmi engellerin olmamasıdır (Muggleton, 2009: 4877-4878). Dolayısıyla, Chicago Okulu’na göre alt kültür grupları baskın yapının bürokratik ilişkilerinden uzak ve kuralları alternatif yöntemlerle belirlenen, “*normatif ve ana akımdan olmayan, aykırı, marjinalleşmiş, azınlık, suçlu, işsiz, kaybeden*” (Jenks, 2007: 161) toplulukları ifade etmektedir. Bireylerin görece özgürlük sahibi olduğu bu gruplarda üyelerin grup aidiyetini sağlayan olgu, ortak ilgiler, amaçlar, eğilimler ve yaklaşımlardır.

Alt kültürlerin toplumsal alanda yükselişi ve araştırma nesnesi olarak yaygınlaşması, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra postmodern düşüncenin toplumsal alana yayılmasıyla bağlantılıdır. Modernite’nin mutlak gerçekliği yücelten toplumsal kodlarının İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda yerini gerçekliğin sorgulanmasına ve farklı gerçekliklerin kabulüne bırakması, toplumsal alanda bir kırılmaya neden olmuştur. Çoklu gerçekliklerin toplumsal alanda yüceltilmesine ek olarak refah devleti ideallerinin Fordist üretimle birleşen yapısı sonucu gençlerin bu dönemde daha fazla harcanabilir gelire ulaşabilmeleri mümkün olmuştur. Böylelikle, sahip oldukları artı ekonomik sermaye ile gençler daha görünür hale gelmişlerdir. Bu görünürlük ise ekonomik alanın gençlerin tüketimine yönelmesine ve gençlik pazarını hedefleyen bir kültür endüstrisinin yükselmesine sebep olmuştur (Griffin, 2011). 1980’lerden itibaren, küresel çapta egemenlik sağlayan neoliberal politikaların tüketim stratejisini yeniden üreten bir kimlik modeli olarak öne çıkardığı bireycilik, bireyin anlam dünyasını ve seçme özgürlüğünü yüceltmektedir. Neoliberalizmin toplumsal alanda dolaşıma soktuğu bireycilik, Funk’un (2007: 7) tanımıyla insanların “*ben-odaklı*” bir yaşam sürdürmesine sebep olan akımdır. Postmodern çağda yapının bireye sunduğu kodlardan çok, bireyin alımladığı anlam bütünü ve onun kendi benliğinin ve deneyiminin süzgecinden geçirerek inşa ettiği anlamlar öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, tüketime ve metalaştırma süreçlerine bağlı bir kimlik politikasının toplumsal alanda egemen kültür olarak işlev gördüğü söylenebilir. Ekonomik alan, doğruların sayıca arttığı ortamı kendi lehine çevirerek kültür endüstrisinin sayısız ürününü gençlerin yaşam deneyimlerinin bir parçası olacak şekilde genişletmektedir. Hodkinson (2007: 3), ister gece eğlencesi, gençlik müziği ve

modası, isterse gençliğe yönelik dergiler ve televizyon programları şeklinde olsun, gençler ve belirli tüketim türleri arasındaki artan ilişkinin varlığına dikkat çekmektedir. Bu durumda, egemen kapitalist ekonomi, postmodern düşünce yapısıyla uyumlu bir şekilde işlev görerek, bireyin yaşantı tercihlerini de içine alacak şekilde bir kültür endüstrisini inşa etmektedir ve gençlik grubunu da bu alanın bir nesnesi haline getirmektedir.

Tüketime dayalı egemen gençlik kültürü, bireysel seçimlere geçerli gerçeklikler olarak meşruiyet kazandıran postmodern düşüncenin de desteğini alarak, gençlerin boş zamanlarını kullanma biçimlerini ve yetişkinliğe geçiş deneyimlerini şekillendirmektedir. Aynı zamanda gençlerin yaşam tarzının ve tüketim alışkanlıklarının da kültürel ifade biçimlerinin arasına katılması, ekonomik alanın kültürü bir endüstri ögesi olarak toplumsal alana sunmasıyla gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde refah düzeyinin yükselmesi, genç nüfusun artması, eğitim sürelerinin uzaması ve dolayısıyla gençlerin yetişkinliğe geçmelerinin gecikmesi ile birlikte arkadaş gruplarıyla daha fazla zaman geçiren gençler, kültür temelli aidiyetler oluşturarak ortak ilgiler geliştirmekte ve yatırım yaptıkları ürünler de bu aidiyetten etkilenmektedir. Egemen kültüre dayalı ve tüketimle ifade edilen bir gençlik algısı aynı zamanda modern anlamda sınıf ayrımlarının etkisinin azaldığı veya sınırlarının bulanıklaştığı yönünde bir bilinç oluşturmaktadır. 1960'larda müzik etrafında buluşan gençlerin oluşturduğu grupların sınıfsal ayrımların ötesine geçmesi bu saptamaya bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Modernite'nin daha keskin olan sınıfsal ayrımları artık önemini yitirmiş gibi görünmektedir. Post-yapısalcı araştırmacılar tarafından benimsenen sınıfsız bir gençlik tanımı aynı zamanda gençleri ana-akım kültür dâhilinde tek bir küme içerisine hapsedmekte ve onlara bir bütünün aynı olan parçaları gibi yaklaşmaktadır (Furlong & Cartmel, 2007: 80-81). Bu tür bakış açısı onların etnik, kültürel veya coğrafi farklılıklarını göz ardı ettiği yönünde kültürel çalışmalar disiplininin öncüleri tarafından eleştirilmektedir.

Gençlik grubunu egemen kültürün bir uzantısı ve tüketimin bir nesnesi olarak inceleyen çalışmaların ve gençlik alt kültürel grupları suç ve norm dışı davranışlarla paralellik içerisinde ele alan yaklaşımların yanı sıra gençliğin ürettiği alt kültürlerle yapıya meydan okuma ve yapıya karşı direniş gösterme potansiyeli üzerinde duran çalışmalar da mevcuttur. 1960'lardan itibaren Richard Hoggart'ın öncülüğünde edebiyat incelemeleriyle başlayan ve kısa sürede sosyal bilimlerde multi-disipliner bir çalışma alanı olarak etkili hale gelen kültürel çalışmalar, sınıfsal eşitsizliklerinin, tahakkümün, ideolojinin ve aynı zamanda

direnişin yeniden üretildiği bir alan olarak kapitalist mekanizma dâhilinde kültürün işlevlerini incelemektedir. Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (ÇKÇM) ekolü öncülüğünde kültürel çalışmalar, 1970’lerin ikinci yarısından itibaren çoğunlukla beyaz, işçi sınıfı gençlerin oluşturduğu alt kültürlerle eğilerek gençlerin yaşamlarını kültür odağında incelemiştir. Bu incelemelerde işçi sınıfına mensup gençlerin yaşam tercihleri ve giyim tarzları yoluyla işçi sınıfına özel sorunlarla başa çıkma yöntemleri geliştirdikleri sonucuna varılmıştır. Stuart Hall ve Tony Jefferson (1976), yürütmüş oldukları gençlik alt kültürleri projesi kapsamında, işçi sınıfı gençliği kültürel pratiklerinin siyasi anlamlarla yüklü olduğunu ve ilgili alt kültürlerin yapıya karşı bir varoluş biçimi olarak önem taşıdığını vurgulamışlardır. Dick Hebdige de (1979) benzer bir bakış açısıyla gençlik alt kültürlerine kültürel ve toplumsal kodları ters yüz eden bir direniş formu olma özelliğiyle yaklaşmıştır. ÇKÇM alt kültür perspektifi, işçi sınıfı kökenli gençlerin bir grup aidiyeti oluşturarak ve kendi sembolik değerlerini üreterek kapitalizmin etkilerine tepki gösterdiklerini savunmaktadır. Gençlerin inşa ettikleri alt kültürler aidiyet ve kimlik problemini çözme konusunda bir adım olarak değerlendirilirken aynı zamanda toplumsal sınıf sistemine bir direniş biçimi olarak görülmektedir. Bu bağlamda, gençlik grupları, egemen kültür ürünlerini yeniden anlamlandırmakta ve onları okul gibi baskın sosyal kurumlara ve polis ve adli sistem gibi düzenleyici kurumlara karşı direnişin sembolü olarak kullanmaktadır (Woodman & Bennett, 2015: 4).

ÇKÇM’nin egemen yapılara bir direniş biçimi olarak üretilen gençlik kültürlerine ilişkin analizi ve sınıfsal konumlanmaların önemine yaptığı vurgu, gençlik alt kültür çalışmaları alanında kapsamlı ve kalıcı bir etkiye sahip olmuştur. 1980’lerin başlarında ÇKÇM bünyesinde, Marx’ın toplumsal teorisi üzerine bina edilen toplumsal cinsiyet, ırk, cinsellik ve sınıf arasındaki karmaşık ve karşılıklı ilişkiler hakkında tartışmalar yürütülmüştür. Ancak 1990’larda gençlik gruplarının yaşam tarzlarının ve boş zaman aktivitelerinin değişime uğramasıyla birlikte, yeni araştırmacılar çağdaş gençliğin hızla değişen kültürel koşullarıyla ilgilenmeye çalışmışlardır (Muggleton, 2009: 4879). Özellikle Baudrillard gibi postmodern düşünürlerin birey gerçekliğinin, “*politik, sosyal ve psikolojik bakış açılarının yapısal konumlarından...okunabileceği*” fikrine karşı çıkmasıyla birlikte ÇKÇM’nin etkisi azalmaya başlamıştır (Griffin, 2011). Bu noktadan hareketle, özellikle 1990’lardan bu yana Postmodernite’nin doğruları sorgulayan sosyal uzamı, gençlik gruplarının alt kültürler bünyesinde buluşarak yapının sınıfları birbirinden ayıran etkisinin daha az hissedildiği kültürel kimliklerin inşa edilmesini mümkün kılmıştır. Hodkinson’un

(2007: 8) belirttiği gibi 1980 öncesi gençlik kültürü çalışmalarına sosyoekonomik marjinalleşme ve direniş temaları hakimdir ancak bu hakimiyet yerini doğru bilinenlerin yapı bozumuna uğraması, akışkanlık ve tüketim temalarına bırakmıştır.

1990’larda gençlik alt kültürlerini inceleyen çalışmaların dönüşümüne değinmek gerekirse, Sarah Thornton’un (2003) gençlik alt-kültürleri üzerine değerlendirmelerine yer vermekte fayda vardır. Kentlerde yaşayan gençlerin etnisite, ırk, milliyet ve kültür bakımından tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar büyük bir çeşitlilik göstermesi sebebiyle farklı grup kimliklerinden gelen gençlerin kentsel mekanlarda bir arada bulundukları görülmektedir. Kentlerde özellikle eğlence hizmetleri sunan mekanlar ise bütün sınıflardan gençleri çeken ve dolayısıyla karşı karşıya getiren bir uzam yaratmaktadır. Temelde yaşamları gece kulüpleri ve partiler etrafında dönen gençlik gruplarının tutumları ve idealleriyle ilgilenen Thornton’a (2003: 13-15) göre kulüp kültürleri, gençleri ortak beğeniler etrafında bir araya getiren ve sınırları oldukça akışkan olduğu için sınıfsal hiyerarşileri kendi içinde eriten bir gençlik alanını ifade etmektedir. Thornton (2003: 26), gençlerin birlikteliğinden doğan bu topluluk aidiyetinin oluşumunda rol oynayan bir faktör olarak “*alt kültürel sermaye*” kavramını öne sürmektedir. Bourdieu’nun kurumsal eğitim aracılığıyla edinilen kültürel sermaye kavramına eklemlenen alt kültürel sermaye, gençlerin sadece kendi grupları içerisinde edindikleri entelektüel birikimi ifade etmektedir. Bu tür sermaye sayesinde topluluk içerisinde hiyerarşiler görünmez olurken, ilgili topluluğun sınırları dışına çıkıldığında sınıfsal farkların ortaya çıkardığı sonuçların etkinliği devam etmektedir. Örneğin, bir gencin aile evindeki tablolar ve kitaplar kültürel sermayeyi ifade etmektedir. Diğer taraftan, genç bireyin sahip olduğu saç modeli veya müzik koleksiyonu alt kültürel sermayenin nesneleşmiş halidir. Dolayısıyla, ekonomik alanın indikatörleri olarak kurumsallaşmış eğitim ve kültürel beğeniler kültürel sermaye birikimini açığa çıkarmaktadır. Alt kültürel sermaye ise ekonomik alanın belirleniminden daha az etkilenmektedir. Farklı sınıfsal kökenlerden gelen gençler bu alt kültürler altında bir araya gelerek ortak bir alt kültürel sermaye oluşturabilmektedir.

2000’li yıllarda gençlik alt kültürleriyle ilgili öne sürülen önemli incelemelerden bir başkası Anoop Nayak’a (2003) aittir. Nayak, sanayi sonrası yeni bir dönüşüm sürecine giren metropol kentlerde gençlerin kimliklerinin değişimini, ırksallaştırma süreçlerine odaklanarak araştırırken, değişimin yanı sıra süreklilik örüntülerine de dikkat çekmekte ve mekan ile kimlik arasındaki etkileşimi incelemektedir. Nayak (2003: 174-176), maddi

koşulların gençlik kimlikleri üzerindeki biçimlendirici etkisini göz ardı etmeksizin gençlik alt kültürlerinin çeşitliliğine değinmektedir. Böylece, gençlik alt kültürlerinin oluşumunu mekânsal ve maddi şartlara bağlayan Nayak, sanal mekanların gençlerin yaşamlarında egemen bir ifade alanı sağlamasına karşın “*küresel şehir*”de yaşamının gençlerin alt kültürel ilgilerini şekillendirdiğini öne sürmektedir. Küresel etkilerle sürekli olarak değişim sürecinde olan kentler “*yeni etnisiteler, değişen morfolojiler ve yeni kültürel aidiyetler*” yaratmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşmenin sınırları erittiği bir gerçeklikte gençlik alt kültürlerinin hala mekâna temelden bağlı olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, araştırma, gençlik kültürlerinin giyim, müzik, saç stilleri ve moda söz konusu olduğunda küresel pazardan ilham alabilse de, bu değerlerin her zaman ırk, sınıf, cinsiyet çerçevesinde yerel düzeyde değerlendirildiğini göstermektedir.

Yukarıda belirtilen çalışma sonuçlarından hareketle, Best ve Kellner’in (2003) gençlik alt kültürlerinin hangi biçimlerde toplumsal alanda var olabileceği üzerine oluşturduğu kategorizasyon açıklayıcıdır. Gençlik alt kültürleri egemen medya ve tüketim kültürüne karşı inşa edilen ve gençlerin toplanarak kendi oluşturdukları kimlikleri pekiştirebilecekleri özerk bir alan olabilir. İkinci olarak, gençlik alt kültürleri, yalnızca gençlerin bir topluluk olarak onları birbirine bağlayan rock müzik gibi kültürel ürünleri tüketmek için bir araya geldikleri tüketim kültürleri olabilir. Gençlerin punk, goth veya hip hop kültürü gibi baskın kültüre karşı olma özelliğiyle tanımladıkları karşı kültürler bu maddeye örnek teşkil etmektedir. Gençler bu alt kültürler etrafında birleşerek ortak kodlar oluşturmakta ve bu kodlar, kıyafetler, yaşam tarzları, tutumları ve uygulamaları içeren bütün bir yaşam biçimi haline gelmektedir. Son olarak ise gençlik alt kültürleri potansiyel direniş alanlarına dönüşebilmektedir. Bu direniş alanları, apolitik bir duruştan anarşizme ve punk kültürlerine, aktivist çevre, hayvan hakları ve vegan gruplara kadar birçok yönelimi içerebilmektedir. Dolayısıyla, gençlik alt kültürlerinin hepsine bir direniş rolü atfetmek doğru olmayacaktır. Alt kültürlerin gençlerin baskın yapıdan kaçmak için oluşturdukları bir hat olarak da değerlendirilmesi mümkündür.

İşlevi her ne olursa olsun gençlik alt kültürlerinin ana akım kültüre alternatif ve yapı-fail ilişkisinde üçüncü bir alan olma potansiyeliyle öne çıktığı görülmektedir. Homi Bhabha’nın (1994: 1-2) “*üçüncü alan*” kavramı, Postmodernite’nin mutlak doğruları sorgulayan düşünce sistemi içerisinde sınıf veya cinsiyet gibi yapısal belirlenimlerin eski keskinliğini kaybetmesiyle birlikte öznenin konumlanış biçimlerinin de dönüşerek çeşitli

hale geldiği çıkarımı üzerine bina edilmiştir. Postmodern düşünce, köken anlatıları yerine kültürel farklılıkların dile getirilmesi esnasında üretilen anlara ve süreçlere odaklanmayı gerektirmektedir. Bu dinamizm ve süreklilik içerisinde “*arada kalmış*” alternatif alanlar, yeni bir toplum biçimlenimini tanımlarken yeni kimlik göstergeleri, yenilikçi işbirlikleri ve aynı zamanda mücadele alanları başlatan benlik stratejilerinin ortaya çıkması için zemin sağlamaktadır. Dolayısıyla, bu yeni toplum tahayyülünün öne çıkardığı “*arada kalmış alanlar*” toplumsal farklılıklardan güç alan ve yapının belirleyici söyleminin karşısında yer alan alternatif, üçüncü alanlar olarak tanımlanabilir. Üçüncü alan tanımının gençlik alt kültürleriyle uyumlu bir anlam bütününe kapı araladığı aşikârdır. Gençlik alt kültürleri de hâkim söylem karşısında özerk bir ifade alanı yaratmakta ve gençliğin kendine ait bir kimlik yaratım sürecine girmesini kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda gençlik alt kültürleri bir grup aidiyeti oluşturmakta ve kurumsal eğitimin sağladığı kültürel sermayenin dışında edinilebilen bir alt kültürel sermayenin oluşumuna izin vermektedir.

Son dönemlerde internetin hızlı etkileşimi mümkün kılması, zamanın ve uzamın sınırlarının aşınmasıyla ve gençlerin yaşamlarının çok daha esnek, akışkan ve tahmin edilemez hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bu hızlı etkileşim ortamında egemen kültür ürünlerinin küresel çapta yaygın olmasıyla birlikte gençlik alt kültürlerinin dönüşüme uğradığı, fiziksel mekânlardan sanal ortamlarda varlığını sürdürdüğü ve 1970’lerdeki etkisinin toplumsal alanda hissedilmediği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, gençlik alt kültürlerinin göstergeleri olan ortak anlamların toplumsal alanda eski görünürlüklerini ve etkinliklerini kaybettiği düşünülmektedir. *The Guardian* gazetesinde yapılan bir haber, “*Bir zamanlar gençlerin hangi topluluğa ve müziğe ilgi duyduklarını giyim tarzlarıyla belli ettikleri bir dönem vardı. Artık yok.*” sözleriyle bu değişime işaret etmektedir. Bu dönüşümün nedenleri konusunda İngiltere özelinde bazı çıkarımlara yer veren haberde, İngiltere’nin değişen sınıfsal yapısının etkisi olabileceği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda gençlerin neoliberalizm ile ifade edilen ekonomik alanın yarattığı risklerin üstesinden gelmekle fazlaca meşgul olmaları sonucu alt kültürel sermaye biriktirmek için yeterince istekli olmadıklarının altı çizilmektedir (Petridis, 2014). Muggleton (1997: 173), bu dönüşümü, gençlik alt kültürlerinin günümüzde ırk, etnisite, sınıf veya cinsiyet ayrımları gibi yapısal ilişkilerle tanımlanmaması ve ilgili kültürlerin tamamen tüketim aracılığıyla inşa edilmesi ile açıklamaktadır. Önce Redhead’in (1993) ve daha sonra Muggleton’un (2005) “*post-alt kültür*” kavramıyla tanımladığı bu dönüşüm, son yıllarda gençlik alt kültürleri ile ilgili yapılan çalışmalarda sıklıkla başvurulmuş bir yaklaşım haline gelmiştir. Gençlik alt

kültürleri ve tüketim arasında bir bağ kuran post-alt kültür teorisi kültür endüstrisinin gençlerin kimliklerini ve yaşam tarzlarını şekillendirme işlevini anlamada da önemli bir rol oynamaktadır (Bennett, 2011). Alt kültür teorisinin katı, ekonomik odaklı analizinin aksine, post-alt kültürel çalışmalar, bireysel yaşam tarzı ve tüketim tercihlerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla, post-alt kültürel çalışmalar, alt kültürler çerçevesinde inşa edilen gençlik eylemliliğini neoliberal piyasanın mekanizması içerisindeki rolü bağlamında incelemektedir.

Thornton'un (2003) da ele aldığı gece kulübü kültürleri post-alt kültürlere bir örnek teşkil etmektedir. Bir kitle kültürü olarak 1990'lardan itibaren popüler olan gece kulüpleri, farklı sınıflardan ve farklı ırklardan çok sayıda insanı bir araya getirerek bir bakıma farkların görünmez olmasını sağlamaktadır. Böylelikle, tüketimin bir nesnesi olan gece kulüpleri çok sayıda genci bir araya getirerek onların ortak bir aidiyet çerçevesinde yeni anlamlar üretmelerini sağlamaktadır. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki gece kulübü alt kültürü de dahil olmak üzere post-alt kültür çatısı altında değerlendirilebilecek kültürel akımlar 1970'lerdeki alt kültürler gibi statik ve kolayca tarif edilebilir özellikleri barındırmamaktadır. Postmodernite'nin esnek, çoğulcu, akışkan ve parçalanmış yapısına uygun olarak post-alt kültürler heterojen ve bireysel tarzları öne çıkaran kimlik aidiyetlerini ifade etmektedir (Muggleton, 2000: 158).

Yukarıda gençlik alt kültürlerini araştırmalarının temeline yerleştiren çeşitli yaklaşımların, ilgili alt kültürleri egemen yapıyla ilişki içerisinde incelediği görülmektedir. Bu çalışmalarda gençlik alt kültürleri, bazen egemen tüketim mekanizmasının bir nesnesi, bazen baskın yapılar içerisinde bir suç unsuru ve bazen de baskın yapılara karşı bir direniş alanı olarak konumlandırılmıştır. Bu tanımların sinema gerçekliğindeki yansımaları ise 2000 sonrası Bağımsız Türk Sineması çerçevesinde incelenmiştir. Bu bağlamda ele alınan ilk film Aysim Türkmen'in yönetmenliğini yaptığı ve Can Merdan Doğan ile birlikte senaryosunu yazdığı *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) adlı filmidir. Film, kentsel dönüşüm sürecinde çehresi giderek değişen Çekmeköy semti gençlerinin sınırlanan özgürlük alanları içerisinde kendilerini ifade etmek için üçüncü bir alan yaratma ve onu sürdürme çabalarını konu etmektedir. Filmin yönetmeni Türkmen, "*kentin ışıltılı yüzeyi ile ona eşlik eden yeraltı dünyasını kırık bir ayna gibi yansıtarak*" (Indiegogo, T.Y.) Cemal ve Tarık karakterleri aracılığıyla kentin arka planındaki parçalanmışlıkları anlatmak istediğini belirtmiştir. Yine Türkmen, "*Yeni lüks semtlerde, gecekondur özelliklerini sürdüren mahallelerin yanında yer*

alan, jiletli tellerle çevrili siteler, hiç de korkulacak bir yanı olmayan yaşamlara karşı olağanüstü güvenlik önlemleri alarak site dışındaki ortamı kriminalize ediyorlar” (Altyazı, 2015) sözleriyle kentin çeperlerinin dönüşüme uğrayarak merkezi alanın bir parçası haline gelmiş olmasına ve bu dönüşümle birlikte o semtte yerleşik olan yoksul grupların ötekileştirildiğine vurgu yapmaktadır. Kentin üst sınıf ve alt sınıf arasında ikiye bölünmüşlüğü ve aynı zamanda birlikteliği filmin odağında konumlanan yoksul gençlerin kurduğu bir arabesk rap topluluğu aracılığıyla görünür kılınmaktadır. Dolayısıyla, yönetmenin ifadesiyle *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015), “*yeni kentteki kopuklukların inadına hayallerine tutunmaya çalışan gençlerle ilgili. Alanları gitgide daralsa da yeni tarzlar (apaçi tarzı diye kodlanan kıyafet ve saçlar), yeni formlar (arabesk rap müzik ve video klipleri) oluşturan gençlerin hayal kırıklarıyla baş etme hâllerini anlatıyor*” (Altyazı, 2015). Filmde yer alan alt kültürel topluluk, kentin değişimi ve gençlere özgürlük alanı tanımamasıyla ifade edilen yapının belirlenimine karşı yaratıcı bir direniş imkanı sunan üçüncü bir alan olarak inşa edilmiştir. Gençler yaratıcı potansiyellerini kullanarak biriktirdikleri alt kültürel sermayeyi kullanarak yeni bir var oluş biçimi oluşturmaktadır. Bu yönelimin iç kuralları tamamen gençlerin inisiyatifiyle oluşturulmuştur. Gençlerin baskın yapının yönelimine aykırı olan giyim tarzları, saç modelleri, davranışları ve dil kullanımı, topluluğun ortak özellikleridir. Böylelikle, topluluğun kendilerine ait bir etkileşim yöntemi olduğu söylenebilir.

Filmde yer alan alt kültürel topluluğun üyeleri yoksul, düşük profilli işlerde çalışarak günlük geçimlerini sağlamaya çalışan ve eğitim sisteminden erken yaşlarda ayrılmış gençlerden oluşmaktadır. “Damar Styla” adını taşıyan arabesk rap grubunun üyeleri, kendi inisiyatifleriyle inşa ettikleri aidiyeti gösterir nitelikte çeşitli lakaplarla anılmaktadır. “Mekansız Kral” lakabını kullanan Tarık grubun solisti rolünü üstlenmekte, çoğunlukla “Ferro” takma adıyla çağrılan Ferhat ve Ayça ise grubun videolarında dans etmektedir. Tarık’ın beş yıl sonra hapisten çıkan ağabeyi “Küllü Harap” lakaplı Cemal ise Çekmeköy’ün yeraltı alt kültürünün bir kuşak önceki temsilcilerindendir. Gerçek isimler yerine kullanılan lakaplar grup üyelerinin verili kimliklerinden sıyrılarak topluluk aidiyetiyle bağdaştırılabilecek yeni bir varoluş biçimini benimsediklerini göstermektedir.

Film, Tarık’ın bir Müslüm Gürses posterini duvara asmasıyla başlamaktadır. Ardından, Damar Styla grubunun katılacakları bir yarışma için yaptıkları deneme çekimi aracılığıyla grup üyelerinin yaratıcı performansları gösterilir. Filmin ilk sahnesinde seyirci

arabesk rap gençlik alt kültürünün üç kişilik bir mikro göstergesiyle karşılaşmaktadır. Damar Styla, arabesk müzik ve 1980’lerde hip hop kültüründen doğan bir vokal perküsyon sanatı olan beatbox tekniğini birleştiren bir müzik tarzına sahiptir. Grup, bu tarzı tamamlamak amacıyla dans koreografileri hazırlayarak şarkılara video klipler çekmekte ve bu klipleri dijital paylaşım ağlarında paylaşarak daha geniş bir arabesk rap alt kültürel topluluğuna ulaşmaya çalışmaktadır. Önder Şenyapılı’nın *Müzik Ansiklopedisi*’nde yer alan tanımına göre arabesk “*çevreye uyumsuzluğun*”, “*yabancılaşmanın müziği*”dir. Kültürel bir olgu olarak ise arabesk, “*kente göç eden, kent ortamıyla uyum kuramamış olan kır kökenli nüfusun kültürüdür*” (akt: Özbek, 2013: 15). Dolayısıyla, arabesk organik bir alt kültürel sermayenin ürünü olarak ele alınabilir. Şenyapılı’nın egemen bakış açısıyla yaklaşarak “*yabancılaşmanın müziği*” şeklinde tanımladığı arabesk müzik hakkında Özbek’in (2013: 16) gerçekleştirdiği kapsamlı tartışma, bu müzik türünün modernleşmenin ivme kazandığı, toplumsal canlanmanın belirginleştiği 1960’lar Türkiye’sinin bir ürünü olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla, egemen kültür tarafından, kırsal bölgelerden kentlere göç eden ve uyum sorunu yaşayan bireylerin dramatik yaşamlarının bir ürünü olarak değerlendirilen arabesk müzik, bu tanımdan daha fazlasını ifade etmektedir. Bu müzik türü, 1950’lerden itibaren Türkiye’de hızlı bir şekilde tecrübe edilen modernleşme, sanayileşme ve kentleşme sürecinin bir yansımasıdır. Dahası, arabesk müzik kent-taşra uyumsuzluğunun aksine kent-taşra birleşiminin bir ürünü, ortaya çıkan yeni melez kültürün bir niteliği olarak tanımlanabilir (Özbek, 2013: 28). Ancak burada baskın kültürün arabesk hakkında ürettiği yargılar önem taşımaktadır. Zira iki toplumsal sınıf arasındaki farkları belirgin hale getiren bu yargılardır. 1980 yılında Milliyet Sanat dergisinin “Arabesk Olayı” başlıklı 9. sayısı bu anlamda önemli değerlendirmeler sunmaktadır. Örneğin, kültürel alanda hızla yayılan arabesk müziği hakkındaki düşünceleri sorulan Cemal Reşit Rey “*Böyle saçma sapan bir soruya cevap vermeyi*” reddederek bu müzik türünün düşük bir entelektüel birikime hitap eden, yozlaşmış ve yabancılaşmış bir form olduğu yönündeki fikirlerini sunmuştur (akt. Ayas, 2019). Dolayısıyla, egemen bakış açısının arabesk müziği algılama biçiminin, onu kültürel hiyerarşide ikincil konuma yerleştirme odaklı olduğu söylenebilir.

Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin ivme kazanmasıyla tanımlanan 1950’ler ve sonrası dönemde yaşanan toplumsal dönüşüme ek olarak son yıllarda neoliberalizmin, küreselleşmenin ve dijitalleşmenin getirdiği ikinci bir toplumsal kırılma deneyimlenmektedir. Son birkaç on yıl içerisinde hızlı bir şekilde yükselen “*enformasyon devrimi*” sadece üretici güçlerinin değil aynı zamanda bireylerin de enformasyon üretim

sürecine katılabilecekleri bir “ağ toplumu” yaratmıştır (Castells, 2008: 38-39). Teknolojiyi artık sadece tüketen değil aynı zamanda içerik üretici olarak kullanan birey, kimlik inşasını da dijital ortamda geliştirmekte ve sunmaktadır. Böylelikle son derece esnek olan dijital anlam dünyasında baskın kültüre aykırı kabul edilen var oluşlar ifade alanı bulabilmekte ve her daim kendini yeniden üretebilmektedir. Bir alt kültür unsuru olarak arabesk rap müziğin yükselişi de dijital teknolojilerin toplumsal alanda dolaşıma girmesiyle mümkün olmuştur (Sağır, 2020). Türkiye’de egemen kültür tarafından yoksul gecekondu bölgelerinde yaşayanların müziği olarak damgalanan arabeske benzer bir biçimde rap müzik de birçok ülkede göçmenlerin, dezavantajlıların, dışlananların müziği olarak değerlendirilmektedir (Lüküslü, 2011). Bu iki alt kültürün Türkiye’deki birleşimi olarak arabesk rap ise yoksul gençlerin kendileri için, kendileri tarafından kurulan bir ifade biçimidir ve graffiti, dans ve video kültürüyle iç içe gelişen karma bir yöntemle sahiptir. Aynı zamanda Türkiye’de arabesk rap müziğin suç ve sapma eğilimleri içeren söylemler, görseller ve davranış biçimlerini içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Arabesk rap tarzını ortaya koyan şarkı sözleri ve video kliplerde başkaldırı ve suç unsurlarının sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Baskın yapıya meydan okuyan ve egemen kültürden farklılıklarını suç unsuruyla pekiştiren bu alt kültürün üyelerinin öznelliklerini birkaç bağlamda ortaya koydukları söylenebilir (Sağır, 2020):

- *Hapse girmek sevdiklerinden uzak kalmakla özdeş olmakla birlikte kişiyi pişiren ve olgunlaştıran gerçekçi bir metafor olarak kullanılır.*
- *Metruk binalarda kendilerine düşman/rakip/yabancı görülen kişilere meydan okumak bir güç gösterisidir ve var olma biçimidir.*
- *İllegal madde kullanımı ve kafanın her daim güzel(!) olması, yaşanan her türlü olumsuzluktan kurtulmanın birincil yöntemidir.*
- *Şiddet ve küfür karşı tarafa hükmetmenin bir diğer araçtır.*

Çekmeköy Underground (Türkmen, 2015) adlı filmde yukarıda bahsedilen bağlamlara uygun bir evrenin tasvir edildiği görülmektedir. Filmde yer alan gençlik tahayyülü, ekonomik alanın hızla değiştirdiği habitusla baş etmeye çalışan ve bu değişime kendi öznellikleriyle cevap veren yoksul, güvencesiz, sosyal dışlanmış, dezavantajlı bir topluluğa işaret etmektedir. Yaşadıkları semte yapılan sermaye aktarımı sonucu yaşam mekânlarının hızla soylulaşmasıyla birlikte gençlerin yaratıcılıklarını sergiledikleri, pekiştirdikleri ve

sürdürdükleri alanlar daralmaktadır. Filmin ana karakteri olan Damar Styla grubu üyelerinin semtin üst sınıf yeni sakinleri tarafından dışlandığı ve “*serseri*”, “*suçlu*” gibi sıfatlarla damgalandıkları birçok sahne mevcuttur. Örneğin, Tarık, Ferhat ve Ayça ortak alt kültürel ilgileri sayesinde Almanya’dan Türkiye’ye yeni taşınan üst sınıf gençlerle arkadaş olurlar. Tarık, Ferhat ve Ayça, lüks bir sitede oturan arkadaşlarını ziyarete gitmek istediklerinde sitenin güvenlik görevlisi tarafından dış görünüşleriyle yargılanarak “*serseri*” oldukları gerekçesiyle içeri alınmazlar. Buna ek olarak, Tarık karakteri üst gelir grubuna mensup kız arkadaşı için üst gelir grubuna hitap eden bir dükkandan hediye almak ister fakat görünüşü dolayısıyla satış görevlisi tarafından dışlanır. Güvenlik görevlisi ve satış görevlisi de filmin ana karakterleri olan gençlerle aynı alt gelir grubuna mensuplardır fakat yine de aralarında bir ayrım olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, gençlerin sahip olduğu ortak alt kültürel özelliklerin dışavurum yöntemi olan ayrık dış görünüş bir önyargı oluşturmakta ve kültürel ayrımlar sebebiyle bu gençler sosyal dışlanmaya uğramaktadır. Bu duruma benzer bir şekilde Çekmeköy’ün gecekondu bölgelerinde alt kültürel zeminde buluşan alt sınıftan gençler ve üst sınıftan gelen arkadaşları arasındaki sınıf farkı ortadan kalkmış gibi görünmektedir. Fakat semtin yeni kurulan diğer bölgesinde aynı kişiler karşılaştıklarında üst sınıfa mensup gençler diğerlerini tanıımıyormuş gibi davranmaktadır. Dolayısıyla, gençler arasındaki sınıf farkı üst sınıfın mekânsal iktidarında her zaman mevcuttur fakat alt kültürel alanda bu farklar bulanıklaşmakta ve görünmez olmaktadır. Belirtilen iki örnekten hareketle, ilk olarak, ekonomik alanın dönüştürdüğü mekânda gençlerin kapladıkları dezavantajlı ekonomik konum ve biriktirmeye çalıştıkları alt kültürel sermaye nedeniyle toplumsal alandan dışlandıkları söylenebilir. İkinci olarak ise bir gençlik alt kültürü olarak arabesk rap etrafında buluşan gençler arasındaki sınıfsal ayrımlar önemini yitirmektedir ancak bu durum, ilgili ayrımların ortadan kalktığını göstermemektedir. Üst gelir grubunda bir konuma sahip olan gençler ekonomik alanın her boyutunda ikame edebilirken, alt gelir grubundan gelen gençler sınıfsal hiyerarşinin üst basamaklarına doğru hareket etmekte zorlanmaktadır. Alt kültürel pratikler bu iki ekonomik gerçeklik arasında bir köprü gibi görünse de aslında bu bir yanılısamadan ibarettir.

Alt kültürel pratikler gençlerin sınıfsal ayrımların üstesinden gelmeleri konusunda işlevsel bir araç olamasa da yaşam alanlarının dönüşümüne karşı bir direnç pratiği veya bu dönüşümden kaçmak için üçüncü bir alan olarak algılanabilir. Şarkı yarışmasını kazanarak ünlü olmayı amaçlayan Damar Styla grubu hem egemen ekonominin geçerli gördüğü popüler sanat türlerinin dışında bir ifade yöntemi benimsemekte hem de egemen ekonomiye

alternatif kaynaklarla içinde bulundukları dezavantajlı konumdan kurtulmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla grubun kültürel yaklaşımları ve ekonomik eğilimleri egemen yapının dışında konumlanmaktadır. Merkezi otoritenin ötekileştirme mekanizmasına karşı bir direniş olarak filmde yer alan genç karakterlerin yukarıda listelenmiş olan maddelere uygun davranışlar sergilediği görülmektedir. İlk olarak, Tarık karakterinin hapishaneden tahliyesi beklenen ağabeyi Cemal'in masum olduğu yönündeki yanlış kanaat, gençlerin yapıya karşı öfkelerini ve aynı zamanda yaratıcılıklarını canlı tutmaktadır. Grup üyeleri, Cemal'in tahliyesini kutlamak için yaptıkları şarkıya bir video klip çekerek onu onurlandırmak ve bu klipe yarışmaya katılmak istemektedir. Dolayısıyla, yapının adalet sistemine karşı alt kültürel bir direniş pratiği söz konusudur.

İkinci olarak, Resim 3.37.'de de görülebileceği gibi, grup üyeleri metruk bir binayı alt kültürel sermayelerini geliştirmek için kullanmaktadır. Alt kültürel sermayenin deneyimlendiği bir mekân olarak bu metruk bina, aynı zamanda Damar Styla grubu üyelerinin birlikte zaman geçirdikleri yerdir. Bu mekân baskın yapının gerçekliğinden bir kaçış hattı işlevi görmektedir. Sementin yeniden inşa edilen görünümüyle birlikte gençlerin yaşamlarını daha da kısıtlayan dış gerçeklik bu mekânda hükümsüz olmaktadır. Dolayısıyla, bu mekânda bir özgürlük potansiyeli bulunmakta ve gençlerin gelecekleri için motive olmalarını sağlayan grup aidiyeti burada pekiştirilmektedir. Karakterler, bu binada buldukları özgürlük sayesinde alt kültürlerini pratik etmekte ve rakiplerine meydan okumaktadır. Meydan okuma pratiği dijital teknolojilerin yardımıyla gerçekleşmektedir. Damar Styla grubu meydan okuyan şarkı sözleriyle, danslarıyla ve tavırlarıyla üyesi oldukları alt kültürel habitusta en iyi olduklarını göstermeye çalışmakta ve kendilerini gerçekleştirmek için eylemde bulunmaktadır.

Metruk binanın yanı sıra filmdeki gençlerin alt kültürel özelliklerini barındıran başka mekânlar da söz konusudur. Örneğin, mahallenin henüz egemen piyasa tarafından dönüştürülmemiş kısımlarında yer alan bakımsız, yıkık dökük, yoksulluğu görünür kılan mekânlar bunlardan bazılarıdır. Resim 3.38.'de görülen parkın duvarlarındaki yazılar, bu bölgede yaşayan gençlerin bir dışavurum aracı olarak işlev görmektedir. Ana akım alanlarda ifade imkânı bulamayan ötekileştirilmiş gençler yaratıcı bir biçimde duvar yazılarına başvurarak öznel eylemliliklerini deneyimlemektedir.

Resim 3.37.

Resim 3.38.

Üçüncü olarak, filmde Damar Styla arabesk rap alt kültür topluluğunun sıklıkla uyuşturucu madde kullanımıyla imgelendiği birçok sahne mevcuttur. Gençler içselleştirdikleri alt kültürel unsurlara paralel olarak uyuşturucu madde kullanımına gerçeklikten kaçış yöntemi olarak başvurmaktadır. Aynı zamanda gençlerin uyuşturucu etkisindeyken arabesk rap performansları sergiledikleri, dans ettikleri ve daha da önemlisi başka bir gerçekliğin hayalini kurdukları görülmektedir. İllegal maddelerin zihinsel süreçlerde ve duygusal durumda yarattığı değişiklikler sinemanın görsel araçlarıyla da seyirciye iletilmektedir. Bu sahnelerde, filmin diğer bölümlerinde alışılan kamera hareketlerinin, renklerin, ışık kullanımının ve ses düzenlemesinin değiştiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, ötekileştirilmiş, dışlanmış ve suçlu olarak damgalanmış yoksul gençlerin suçlu habitusuna ve sapma davranışlarına yönelmeleri filmde yer alan temalardan birini oluşturmaktadır. Bu noktada Ferhat karakterinin bir direniş pratiği olarak sapma eylemine başvurmasından bahsetmek gerekmektedir. Kentsel dönüşümün gençlerin alt kültürel yaratıcılıklarını pratik ettikleri mekânı da ele geçirmesine karşılık olarak Ferhat uyuşturucu madde satarak edindiği parayla mekânı satın almak ister. Ancak sermayenin tahakkümü karşısında bu eylem başarılı olamaz. Sonunda Ferhat işlediği suç nedeniyle tutuklanır ve genç karakter içinde bulunduğu dezavantajlı konumu yeniden üretmiş olur. Bu eylem, Willis'in (1977) işçi sınıfı gençlerin eğitim sisteminin dışında kalarak içinde bulundukları dezavantajlı habitusu yeniden ürettikleri saptamasıyla benzerlik taşımaktadır. Willis'in örneğindeki gibi, genç bireyin baskın yapıya karşı direniş potansiyeli taşıyan eyleminin sapma davranışına dönüşmesi, onun içinde bulunduğu toplumsal konumdan çıkmasını engelleyen koşulları yeniden üretmektedir.

Son olarak, filmdeki gençlerin kullandıkları dil de onları ana akım kültürden ayıran ve merkezi toplumsal alandan dışlanmalarına sebep olan bir unsurdur. Bu gençler, küfür içeren kelimeler kullanarak ve şiddet dolu bir söylem geliştirerek bulundukları konumun dezavantajlı koşullarından kaçmak ve güçlü olduklarını hissetmek istemektedir.

Kullandıkları bu söylem tarzını alt kültürel yaratıcılıklarına da eklemleyerek sınıfsal ayrımlara bir direniş geliştirmeye çalışmakta ve sınıfsal gerçekliklerinde sahip olmadıkları iktidarı, kendi inisiyatifleriyle inşa ettikleri alt kültürel üçüncü alanda deneyimlemektedirler.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkılarak, *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) adlı filmde ortak alt kültürel sermayeleri doğrultusunda bir araya gelen gençlerin, alt kültürün pratik edildiği mekânlarda baskın yapının belirleyiciliğini bulanıklaştıran üçüncü bir alan açtıkları görülmektedir. Ancak, görünen o ki alt kültürel üçüncü alan, sınıfsal ayrımların etkinliğini tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Filmde iki sınıfsal var oluşun koşullarını deneyimleyen gençlerin, farklı yaşam deneyimleriyle karşılaştıkları sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla, alt kültürel pratiklerin, sınıfsal farklar gözetilmeksizin, gençler arasında bir çeşit topluluk aidiyeti çerçevesinde birleştirici güç olduğu ancak bu gücün, iktidar mekânlarında bahsi geçen ayrımları ortadan kaldırmak konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu durumda gençler sınıfsal ayrımların belirlediği hiyerarşide bir adım yukarı çıkabilmek için sapma davranışlarına yönelebilmekte ve bunun sonucunda ise içinde bulundukları dezavantajlı sınıf koşullarının yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. Diğer taraftan Tarık karakterinin filmin son sahnesinde başarıya ulaşmış olarak imgenlenmesi ise egemen kültürün karşısında doğmakta olan bir kültürün etkin hale gelmekte ve yükselmekte olduğu anlamına gelmektedir.

Gençlerin baskın yapılar karşısında inşa ettikleri alt kültürel pratikler bağlamında incelenecek başka bir örnek ise Azra Deniz Okyay'ın yönettiği ve Ali Eren Sayar ile birlikte senaryosunu yazdığı *Hayaletler* (Okyay, 2020) adlı filmidir. Film, tüm ülkede saatler süren elektrik kesintilerinin yaşandığı kıyametvari bir günde, kentsel dönüşüm sürecinde olan yoksul bir mahallede yaşayan dört kişinin yaşamlarının kesişmesini konu etmektedir. Kentsel dönüşümün var olan mekânları yıkarak yerine yeni mekânları inşa ettiği ve bu sürece paralel olarak birçok yoksul bireyin ve topluluğun yaşamlarının sınırlanarak çıkışsız hale geldiği filmsel evren içerisinde dört ana karakter çıkarlarını korumak adına bazı eylemlerde bulunmaktadır. Dansçı olmak isteyen ve bu çerçevede alt kültürel sermaye biriktiren Didem, LGBTI+ ve kadın haklarını savunan topluluklarla işbirliği içerisinde direniş hareketlerinde bulunan ve mahalledeki çocuklara sinema dersleri veren Ela, hapisanedeki oğluna göndermek için maddi kaynak arayışında olan İffet ve kentsel dönüşüm sürecini bireysel çıkarı için fırsata çevirmeye çalışan Raşit, filmin ana karakterleridir. Bu dört karakterin ortak noktası, aynı habitusun eğilimleri arasında kendi çıkarları doğrultusunda seçim

yapmalarıdır. Habitusun sunduğu seçeneklerin aynı küme içinde yer alması ve toplumsal kaynakların sınırlı olması, bu karakterlerin bir noktada karşılaşmasını sağlamaktadır ve karakterler sahip oldukları sermaye doğrultusunda bazı eylemleri tercih etmektedir.

Hayaletler (Okyay, 2020) çok katmanlı bir toplumsal yapı ortaya koymaktadır. Bir yandan kentin çehresini ve aynı zamanda sosyal yaşamı belirleyen egemen kültürü temsilen Raşit karakteri eski olanı yıkarak yeniyi inşa etmeye çalışmaktadır. Diğer yandan ise egemen kültüre alternatif olanı temsil eden Didem, Ela ve İffet karakterleri yer almaktadır. Ela feminist ve LGBTI+ toplumsal hareketlerine destek veren genç bir kadındır. Mahalleden kısmen ayrılmıştır ve alternatif kültürel çevrelerle bağlantılı olarak eylemlilik içerisinde. İffet de egemen yapının dışında konumlanan orta yaşlı bir kadındır ve haksız yere mahkûmiyet aldığına inandığı oğlunun hapisanede tehlikelerden korunabilmesi için belirli bir miktar maddi kaynağı ona sağlamaya çalışmaktadır. Didem ise üç genç kadından oluşan bir dans grubuyla yarışmalara katılarak hem ekonomik alan içerisinde bir konuma sahip olmaya çalışmakta hem de bu alt kültürel pratiği sürdürerek eril toplumsal kodları aşmaya çalışmaktadır. İffet karakterinin oğluna para gönderebilmek için bir uyuşturucu satıcısı için teslimat yapmayı kabul etmesi, tüm ülkede elektriğin uzun süre boyunca kesik olduğu kaotik bir günde dört ana karakterin yaşamlarının kesişmesini sağlar. İffet, Raşit'in arabasını alarak teslimatı yapmayı planlar ve bunun için Didem'den yardım ister. Filmin sonuna yaklaşırken teslimatın yapılacağı kişinin Didem'in ablası Ela olduğu ortaya çıkar.

Filmin ilk sahnesinde seyirci görüntüden önce bir radyo haberinin sesiyle tanışır. Bu sekansta diegetik olarak yer alan ambulans ve polis sirenleri kaotik bir ortamın habercisi niteliğindedir ve hemen ardından radyoda *“İstanbul savaş alanına döndü. Türkiye genelinde sabah saatlerinden beri yaşanan elektrik kesintisi yaşamı olumsuz etkiliyor. İstanbul’da kesinti sonrası yaşanan kaos şiddet ve yağmalama olaylarıyla devam ediyor”* sözleriyle bir haber anons edilir. Dolayısıyla henüz görsel imajlar ekrana gelmeden önce kaotik toplumsal yapı hakkında bir ön bilgi verilmiştir. Yapının işleyişinde ters giden bir durum vardır ve bireyler bu duruma sapma davranışlarıyla tepki vermektedir. Filmin yönetmeni ve ortak senaristi Okyay (2021) filmdeki elektrik kesintisi temasını *“Bir ülkenin karanlığa gömülmesini ve bu karanlıkta nasıl hareket etmeye çalıştığımızı göstermek istedim”* sözleriyle açıklamaktadır. Dolayısıyla, filmin büyük bir kısmına hakim olan karanlık, egemen yapının toplumsal denetimi sağlayacak mekanizmayı sürdürmekte başarısız olduğu bir evreni temsil etmektedir. Diğer taraftan, filmin ismi olan *“hayaletler”* ise bu yapının tam

olarak birer parçası olamamamış ve toplumsal konumlarını arayan bireylere işaret etmektedir. Bu ilişkiden yola çıkarak filmin öne sürdüğü başat sorunsalın, yapı ve eylem arasındaki mücadele alanı olduğu söylenebilir. Bu mücadele alanının ortasında yer alan iki genç karakter olarak Didem ve Ela, toplumsal yapının belirleyici iktidarına alt kültürel eylemlilikleriyle cevap vermektedir. Bu nedenle, Didem ve Ela karakterlerinin anlatı içerisindeki yeri, gençlik alt kültürleri çerçevesinde ele alınabilir öğeler sunmaktadır.

Didem, iki arkadaşıyla birlikte kurduğu Focus Girls adlı dans topluluğu bünyesinde alt kültürel pratikler gerçekleştirmektedir. Yarışmalara katılarak ünlenmek ve dans ile yaşamını kazanmak isteyen Didem, kentsel dönüşüm sürecinde sürekli olarak yıkılan ve yeniden inşa edilen mahallede bu alt kültürel eylemliliği yerine getirmek için mekân bulmakta zorlanmaktadır. Didem, bazen yıkılmış binaların bıraktığı boşluklarda ve bazen de temizlik görevlisi olarak çalıştığı otelin odalarında dans pratiği yapmaktadır. Aynı zamanda grubun diğer üyeleriyle birlikte mahallenin çocuklarına dans etmeyi öğreterek alt kültürel sermayesini ve grup aidiyetini geliştirmektedir. Dolayısıyla, Didem ve arkadaşları için dans, hem kendilerine ait bir ifade alanı hem de ekonomik kaynaklara ulaşabilmek için biriktirdikleri bir alt kültürel sermaye olanağı olarak işlev görmektedir.

Filmde genç karakterlerin alt kültürel eylemliliği baskın yapıyla uyumsuz bir şekilde imgenmiştir. Didem'in topluluğuyla birlikte veya tek başına dans ederek pratik ettiği alt kültürel alanın yapı tarafından düşmanca karşılandığı ve sekteye uğratıldığı birçok sahne mevcuttur. İlgili duruma ilk örnek Didem'in alt kültürel pratikleri yüzünden istihdamın dışında bırakılmasıdır. Didem'in dans odaklı alt kültürel sermayesi ile seyircinin ilk karşılaşması, çalıştığı otelde bir odayı temizlerken kulaklıklar yardımıyla dış dünyayla etkileşimini keserek dans etmeye başlamasıyla gerçekleşir. Bu eyleme tanık olan otel müdürü, Didem'i görevini aksatmakla suçlar ve işten kovar. Baskın ekonomik yapının istihdam sisteminde işçilerin maksimum düzeyde çalışmaları beklenmektedir. Bu noktada iktidar figürü olan otel müdürü "*İhtiyacın varsa işini yaparsın. Kulüp değil burası*" sözleriyle bir işçiden beklenin mesaiden en çok verimi sağlaması olduğunu göstermektedir. Alt kültürel pratikler istihdam ideolojisinde istenmeyen veya sapma davranışları ifade etmektedir. Ek olarak, gençler yetişkinlere göre daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Genç işsizliğinin yüksek oranlara ulaştığı bugünlerde bir gencin çalıştığı işle ilişkisinin kesilmesi oldukça yaygındır çünkü işten çıkarılan gencin yerini doldurabilecek birçok başka genç birey mevcuttur ve istihdamdaki boşluk kolay bir şekilde dolmaktadır. Bu

nedenle Didem'in de otel müdürü tarafından işten çıkarılması bu denli hızlı olmuştur. Sosyal güvence noktasında yasal düzenlemelerin uygulanırlığının da yetersiz olması iktidarı elinde bulunduran otel müdürünün dezavantajlı konumda olan genç karakteri ekonomik kaynaktan uzaklaştırmasına olanak sağlamaktadır. Ancak bu noktada Didem karakterinin bir direniş potansiyeli gösterdiğine değinmek gerekmektedir. İşten kovulmasına rağmen odayı temizlemesini isteyen otel müdürünün bu isteğine öfkeyle karşı çıkan Didem, özgürleştirici bir eylemde bulunarak iş mekânını terk eder. İstihdamın dışında kalmak, Didem karakterini alt kültürel eylemliliğe yönlendirecektir. Bir sonraki sahnede genç karakter, dans topluluğunun diğer üyeleriyle birlikte alt kültürel sermayeyi maddi kazanca dönüştürmenin yollarını tartışmaktadır. Dolayısıyla, Didem karakterinin istihdamın dışında bırakılması sonucu alt kültürel sermayeye yönlendiği söylenebilir.

Didem'in alt kültürel eylemliliğinin yapı ile uyumsuzluğunu gösteren başka bir sahne ise yapının toplumsal cinsiyet kodlarını devreye sokmaktadır. Focus Girls grubuna üye gençlerin dans pratiği yapacak bir mekâna sahip olmamaları nedeniyle kamusal alanlarda çalışmaları gerekmektedir. Resim 3.39.'da da görüleceği üzere yıkıntıların ve molozların arasında buldukları boş bir alanda dans pratiği yapmak isteyen Focus Girls topluluğu, önce karşı apartmanın bir penceresinden tepki veren bir kadının *“yeter be her gün her gün nıptıyorsunuz orda? Adamları toplamışınız başınıza. İçki mi içiyorsunuz, oynatıyor musunuz belli değil”* sözleriyle, ardından *“Nıptıyorsunuz burda Allah'ın çingeneleri”* sözleriyle yaklaşan polisin hakaretleriyle karşılaşır. Baskın yapının karşısında yer alarak bir alt kültürel eylem gerçekleştiren genç kadınlar, egemen toplumsal cinsiyet kodlarını benimsemiş olan diğer kadınlar tarafından yargılanmaktadır. Başka bir ifadeyle, alt kültürel bir pratik olarak dansı icra eden genç kadınlar hem eril bakışın nesnesi olmakta hem de aslında sahip olmadıkları sıfatlarla nitelendirilerek ötekileştirilmektedir. Bunlara ek olarak, genç kadınlar toplumsal alandan dışlanmakta ve onların eylem özgürlükleri kısıtlanmaktadır.

Kentsel dönüşümün toplumsal mekânı yeniden inşa etmesi ve yoksul gençlere kendilerini ifade etmeleri için alan bırakmaması, film boyunca ele alınan bir temadır. Gençlerin alt kültürel eylemliliği ve yapının uyumsuzluğu, yükselen binaların eylemlilikten yoksun, durgun, yaşamsız hali ve yıkık dökük yoksul alanların ise gençlik eylemliliğiyle dolu olması karşıtlığında vücut bulmaktadır. Örneğin, Resim 3.40.'da görüldüğü üzere Didem karakteri yükselen binaların arka planda yer aldığı metruk bir alanda dans etmektedir. Bu alanın duvar yazıları ve graffitiler aracılığıyla gençler tarafından kişiselleştirildiği de

dikkati çekmektedir. Öyleyse bu alan gençlerin bir araya gelerek alt kültürel sermayelerini pratik ettiği ve sürdürmeye çalıştığı bir mekândır ve dönüşüm sürecinde olan yapıya karşı bir direniş hattının göstergesidir. Kentsel dönüşüme ek olarak gençlik alt kültürünün sürdürülmesini engelleyen bir ideolojinin varlığı söz konusudur. Çeşitli mekânlarda gençlerin bir araya gelmelerinin polis tarafından engellendiği görülmektedir. Althusser'in tanımıyla “*devletin baskı aygıtları*”ndan biri olan polis, egemen sınıfın inşa ettiği toplumsal kodları korumak için bu kodlara karşıt anlamlar üreten gençlik alt kültürlerinin oluşumuna engel olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla filmde gençlik alt kültürlerinin, yapının çıkarlarıyla uyumsuz bir çizgide imgelendiği söylenebilir.

Resim 3.39.

Resim 3.40.

Yapıya karşı bir direniş biçimi olarak alt kültürel sermaye biriktiren ve bu yönde eylemlilik geliştiren başka bir karakter ise Ela'dır. Didem karakterinden farklı olarak Ela, doğrudan gençlik odaklı bir alt kültürel var oluş içerisinde olmasa da toplumsal cinsiyet kodlarına karşı direniş hatları oluşturan feminist hareketler ve LGBTİ+ bireylerin mücadeleleri ile bağlantı kurarak alt kültürel pratiklere yönelmektedir. Özellikle “Korospular” isimli feminist ve LGBTİ+ grubu ile alt kültürel etkinliklere katılması, Ela karakterinin alt kültürel bağlamda incelenmesini mümkün kılmaktadır. Bahsi geçen topluluk, Türkiye’de süregelen feminist ve LGBTİ+ direnişinin bir alt kültürel uzantısı olarak faaliyet göstermektedir. Topluluğun *Hayaletler*’de (Okyay, 2020) kurmaca anlatının bir parçası olarak görünür olması ise filmin gerçeklik ile ontolojik bir bağ kurduğunu göstermektedir. Üyelerden birisi, topluluğu “*bir grup sanatçı ve aktivistin İstanbul’da başlattığı kuir feminist bir koro*” sözleriyle tanımlamaktadır. Grup üyeleri bir araya gelerek hâlihazırda var olan şarkıların sözlerini “Lubunca” adı verilen LGBTİ+ ifade jargonuna uyarlayarak ve yeniden düzenleyerek yorumlamaktadır. Grup üyeleri hiyerarşinin olmadığı yatay bir düzlemde ifade şansı bulabilmektedir ve bu eşitlikçi yaklaşıma uygun olarak topluluk, “*kuir ve feministlerin insan hakları temelli etkinliklerinde dayanışma amaçlı*

performans” sergilemektedir (Koloğlu, 2020). Bahsi geçen topluluğun kendine ait bir ifade yöntemiyle ana akım anlamları bükerek yeni bir anlam seti ortaya çıkarması ve bunu hiyerarşik olmayan bir topluluk aidiyeti çerçevesinde gerçekleştirmesi, onun alt kültürel bir topluluk olarak tanımlanabilmesine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda topluluğun toplumsal cinsiyet kodlarına karşı alt kültürel temelde örgütlenme olanağı sağlaması onun bir direniş alanı yarattığını göstermektedir. Dolayısıyla, topluluk doğrudan bir gençlik alt kültürü olarak tanımlanmasa da bir genç olarak Ela karakterinin bu topluluk içerisinde yer alması alt kültürel bir gençlik eylemliliğine işaret etmektedir.

Görüldüğü üzere, Didem ve Ela karakterleri egemen yapıya karşı bir direniş yöntemi olarak alt kültürel pratikleri benimsemişlerdir. Ülke çapında uzun süren elektrik kesintileriyle betimlenen kaotik ortam, baskı aygıtlarının bireyler üzerindeki baskısını giderek artırmasına fakat aynı zamanda direnişin de dozunun yükselmesine yol açmaktadır. Filmin sonunda yağmalamaların ve suçların yükseldiği apokaliptik bir düzensizliğin toplumsal mekânları ele geçirdiği görülmektedir. Filmin yönetmeni Okyay (2021) filmin büyük bir bölümünde hiç ışık kullanmayarak “*bütün bir filmi karanlığa*” gömdüğünü belirterek, bu estetik tercihin sebebini “*aktörlerin bir yerden sonra ışığın yok olduğu ve kendi ışıklarını aslında ortaya koymaya çalıştıkları*” sözleriyle açıklamıştır. Filmin son sahnesindeki görsel yaklaşım da bu tercihin somutlaşmış halidir. Resim 3.41.’de görüleceği üzere Didem karakteri tamamen karanlığa gömülmüş, yıkılmış ve terk edilmiş metruk binaların arasında dans ederek alt kültürel eylemliliğini ortaya çıkarmaktadır. Egemen yapılara karşı bir direniş olarak gençlik alt kültürel eğilimler, bu sahnede doğmakta olan bir kültürün ifadesidir. Karanlığın içerisinde görünür olan tek şeyin dans eden genç bir kadın olduğu imgesi gelecek hakkında olumlu bir ton sağlamaktadır ve alt kültürel direnişin özgürleşmeyle sonuçlanacağı yönünde bir sinyal olarak algılanabilir. Aynı zamanda Didem karakterinin yaydığı ışıkla etraftaki binaların aydınlanması sırasında belli belirsiz görünen duvar yazıları da inşa edilen bu anlamı desteklemektedir. Karakterin alt kültürel benliğiyle ortaya koyduğu dans onun uzantısı olan duvar yazıları, mekan ve genç karakter arasındaki uyumu vurgulamaktadır. Dolayısıyla yaratıcılık alanları kısıtlanan gençlerin bu engelin üstesinden gelme potansiyeli vurgulanarak toplumsal mekânda kendilerine bir yer edinecekleri anlamını oluşturmaktadır.

Resim 3.41.

Bu bölümde incelenen *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) ve *Hayaletler* (Okyay, 2020) filmlerinin her ikisinde de gençlerin alt kültürel pratikleri egemen yapı ile ilişkili bir biçimde ele alınmıştır. Yapılan çözümlemelerde *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) adlı filmde genç karakterlerin rap arabesk alt kültürü bünyesinde bir araya gelerek yapı ve birey arasında egemen kodların belirleniminden uzak üçüncü bir alanın oluştuğu görülmektedir. Bu alan içerisinde farklı sınıflardan gelen gençlerin arasındaki sınıfsal farkların görünmez olduğu fakat iktidar figürlerine ait mekanlarda bu farkların tekrar görünür hale geldiği ve gençlerin yaşamları üzerinde yeniden belirleyici bir etki oluşturduğu sonucuna varılmıştır. *Hayaletler* (Okyay, 2020) adlı filmde ise gençlik alt kültürlerinin egemen yapıya karşı bir çeşit direniş alanı açtığı görülmektedir. Genç karakterler alt kültürel habitusta bir araya gelerek mekânsal dışlanmaya ve toplumsal cinsiyet kodlarına karşı eylemlilik geliştirmektedir. Her iki filmde de genç karakterlerin toplumda geçerli bir konuma sahip olmak için ekonomik kaynaklara ulaşmak amacıyla yasa dışı eğilimlere yöneldiği görülmektedir. *Çekmeköy Underground*'da (Türkmen, 2015) bu sapma davranış genç karakterin merkezi iktidar tarafından cezalandırılmasına yol açarken, *Hayaletler*'de (Okyay, 2020) genç karakterin bu eylemlilik sonucunda bir yaptırımla karşılaşp karşılaşmadığı belirsizdir. Ancak her iki filmde de Tarık ve Didem karakterlerinin doğmakta olan bir kültürün temsilcisi oldukları ve geleceğe yönelik filizlenen bir özgürleşmenin aktörleri olarak öne çıkarıldığı sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla, egemen kültürlere karşı gençlik alt kültürel eylemliliğin her dönemde yeniden üretileceği teması her iki filmde de fark edilmektedir.

SONUÇ

Sinema seyirciyle buluştuğu ilk andan itibaren gerçeklikle yakından ilişkili bir sanat olmuştur. Öncelikle biçimsel anlamda gerçeklikle bağdaştırılan sinema, ilerleyen yıllarda toplumsal gerçekliğin çeşitli boyutlarda yansımalarını içeren bir sanat formu olarak görülmeye başlanmıştır. Sinemanın kendi araçlarıyla toplumsal gerçeklikler hakkında düşünce ürettiği görüşü, filmlerin sosyolojik birer veri olarak çözümlenmesini de geçerli kılmaktadır. Çoğu araştırmacının film sosyolojisi olarak adlandırdığı çalışma alanı, filmlerin toplumsal gerçekliğin bir parçası olduğu ve sosyolojik birer belge gibi incelenebileceğini savunmaktadır.

Bu çalışmada filmsel gerçekliğin toplumsal anlamlar üretme potansiyeline dayanılarak, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik grubunun makro yapılarla ilişkisi, Sosyolojik Eleştiri yöntemiyle incelenmiştir. Bu çalışmada gençlik, çocukluktan yetişkinliğe geçiş döneminde belli yaşlar arasında yer alan insanların oluşturduğu biyolojik bir kategoriden çok daha fazlasıdır. Gençlik, büyük toplumsal dönüşümlerin tecrübe edildiği Sanayi Devrimi, Dünya Savaşları ve Postmodernite gibi süreçler içerisinde inşa edilmiş toplumsal bir kategoridir. Dolayısıyla, gençlik sosyal teori ile açıklanabilecek bir topluluğa işaret etmektedir.

Aynı zamanda gençliğin sosyal bir kategori olarak doğuşunu ve yükselişini sağlayan dönüşümlerin ekonomi temelli olduğu dikkati çekmektedir. Sanayi öncesi toplumlarda çocuk sayılabilecek yaşlarda aileye olan bağımlı statülerinden koparılacak ekonomik hiyerarşide bir üst basamakta yer alan ailelerin evlerine veya çiftliklerine çalışmak üzere gönderilen bireyler, aileye olan bağımlılıklarından kurtulmakta fakat ekonomik iktidarın tahakkümü altına girmektedirler. Bu evlerde veya çiftliklerde çalışan ve ikamet eden çocuklar, yetişkinlerden ayırt edilmemektedir. Dolayısıyla, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik arasındaki farklar sadece biyolojik düzeyde var olmakta ve gençlik dönemi, bireyin aileye bağımlı olduğu erken çocukluk, ekonomik tahakküm altında yarı-bağımlı sayıldığı geç çocukluk ve bağımsız addedildiği yetişkinlik dönemi arasında kaybolmaktaydı.

Gençliğin toplumsal bir kategori olarak doğuşu ise Sanayi Devrimi ile birlikte Batı toplumlarında yaşam biçimlerinin kökten değişmesiyle gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte kentlerin kontrol edilemez biçimde büyümesi ve

insanların kentsel istihdama katılmak üzere kırsal bölgeleri terk ederek kentlerin çeperlerine yerleşmeleri yaşam döngülerini de dönüşüme uğratmıştır. İstihdam biçimleri sanayi üretiminin belirlediği şekilde çocukları ve gençleri de ekonominin mekanizmasına dâhil edince bireylerin aileleriyle birlikte yaşadıkları süre uzamaya başlamıştır. Dolayısıyla, yarı-bağımlılık süreleri uzayan bireyler, kentin sunduğu sosyal yaşama da katılarak çocukluk ve yetişkinlik arasında yeni bir dönemi deneyimleme olanağı bulmuştur. Ancak 19. yüzyılda gençliğin doğuşu, yetişkinliğe geçiş sürecinde bireylerin ekonomik kaynaklara ve sosyal özgürlüklere ulaşarak kendilerini gerçekleştirdikleri bir dönüşüm süreci gibi algılanmamalıdır. Tam aksine, sosyal bir kategori olarak gençlik, egemen ekonomik yapı olarak kapitalizmin en üst düzeyde artı değer sağlama idealiyle uyumlu olarak gençlerin iş gücü potansiyeline ihtiyaç duyması sonucunda ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında I. ve II. Dünya Savaşları gibi katastrofik fenomenler ve Büyük Buhran gibi ekonomik sorunlar küresel çapta etki göstermiş ve Aydınlanma idealleriyle yola çıkılan Modernite'nin düşünsel, kurumsal, toplumsal ve ekonomik işleyişinin değişmesi gereği ortaya çıkmıştır. 1950'lerden itibaren mutlak doğruların sorunsallaştırıldığı ve çoğulcu, akışkan ve esnek bir düşünsel zeminin oluşması, doğum oranlarının artmasıyla birleşince gençliğin kendine özgü bir kimlikle yükselmesi mümkün olmuştur. Bu dönemde Batı devletlerinin Refah Toplumunu öne çıkaran politikaları gençlerin önemli bir düzeyde ekonomik otonomi kazanmalarını sağlamıştır ve bu sayede gençler toplumsal alanda daha görünür olmuşlardır.

20. yüzyılın son çeyreğinde ise küresel düzeyde etki gösteren başka bir dönüşüm süreci ortaya çıkmıştır. 1970'lerde egemen ekonomik model olarak ortaya çıkan neoliberalizm, ekonomik serbestleşme, özelleştirme, deregülasyon, küreselleşme ve serbest ticaret politikalarını devreye sokmuştur. Bu dönemde istihdam biçimleri değişime uğramıştır ve Refah Devletlerinin sunduğu düzenli istihdam yerini esnek ve tahmin edilemez çalışma koşullarına bırakmıştır. Buna paralel olarak, ekonomi odaklı bu değişim, toplumsal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde tüketim mekanizmasının toplumun her uzantısına sirayet etmesi sonucu gençlerin yaşam tercihleri de kapitalizmin yeni suretinin sürekliliğini sağlamak adına ekonomik sisteme dâhil edilmiştir. Neoliberalizmin hem ekonomik yapıya hem de toplumsal yapıya esnekliği eklememesi, gençlerin yetişkinliğe geçiş süreçlerini belirsizleştirmiş ve hatta risklerle dolu hale getirmiştir. Bu dönemde gençlerin eğitim süreleri uzamıştır, evlilik ve düzenli bir istihdama erişim gibi yetişkinlikle

özdeşleştirilen olgulara erişim yaşı gecikmiştir. Bu sonuçların bir uzantısı olarak istihdam koşulları değişime uğramıştır ve gençler bir proleterleştirilme sürecinin içerisinde giderek daha dezavantajlı olan konumlara yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla, dönemin belirsizliği sonucu gençleri bekleyen risklerin arttığı ve gençlik sürecinin 1980'lerden itibaren uzadığı görülmektedir.

Görüldüğü üzere, gençlik toplumsal bir kurgudur ve gençler toplumsal dönüşüm süreçlerinden en çok etkilenen sosyal kategoriler arasındadır. Bu nedenle, sinemanın yarattığı anlam dünyasında gençlik grubunun yapıyla kurduğu ilişkiyi inceleyen bir çalışmanın sosyolojik bakış açısını benimsemesi uygundur. Çalışmanın varsayımları da bu ilişkiden ortaya çıkmaktadır. Sinemanın kendi araçlarıyla ürettiği filmsel gerçekliğin toplumsal yaşamın bir uzantısı olduğu, çalışmanın ilk temel varsayımını oluşturmaktadır. Bu varsayım, sinema ürünlerinin toplumsal teorinin kavramlarıyla incelenmesini mümkün kılmaktadır. Bu durumda araştırmacı, sinema ürünlerini birer sosyolojik belge gibi alımlayarak çözümleme olanağına erişebilmektedir. Aynı zamanda ana akım sinemaya göre ekonomik bağlayıcılıktan uzak olan ve yaratıcısının öznel bakışını yansıtan bağımsız sinemanın gerçeklikle organik bir bağ içerisinde olduğu düşünülmektedir. 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasının gençlik grubunun toplumsal süreçler içerisindeki konumlanış biçimini sıklıkla ele aldığı da gözlemlenen noktalardan bir diğeridir. Çalışmanın ikinci temel varsayımı bu gözleme dayanmaktadır. 2000 yılı sonrasında Türkiye'de üretilen bağımsız filmlerin sayısı artmaktadır ve bu filmlerde gençlik hallerine sıklıkla değinildiği görülmektedir. Toplumsal anlamlar üreten bir sanat olarak sinemanın gençlere yönelttiği ilgi, gençleri kapsayan bir toplumsal dönüşüm sürecinin varlığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde de öne sürüldüğü üzere ekonomik temelli bu dönüşüm süreci gençlerin yaşamlarını birçok şekilde etkilemektedir. Bu noktadan hareketle, 1980'lerden itibaren tecrübe edilen ekonomik dönüşümün giderek gençlerin yetişkinliğe geçiş sürecini belirsizliklerle, risklerle ve tehditlerle dolu hale getirmekte olduğu, çalışmanın ikinci varsayımını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, sinema ve toplumsal gerçeklik arasındaki ontolojik bağdan yararlanılarak ve son birkaç on yılda dramatik şekilde ekonomik alanın getirdiği toplumsal değişim ile birlikte gençlerin yaşamlarını çevreleyen alanların da dönüşüme uğradığı varsayımından yola çıkılarak 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlik hallerinin yapı-fail ilişkisi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amacı yerine getirmek,

aynı zamanda yapı-fail ilişkisi hakkında sosyoloji disiplininde üretilen yaklaşımları soruşturmayı gerektirmektedir. Taranan literatürde yapı-fail ilişkilerinin üç temel yaklaşımla ele alındığı görülmüştür. Yapının belirleyici özelliğini öne çıkaran yapısalcı yaklaşımlar, bireylerin eylemlilik imkânlarının tamamen yapı tarafından belirlendiğini öne sürerken, bahsi geçen ilişkide bireyin kendi iradesiyle çıkarlarına yönelik eylemleri gerçekleştirmek için çabaladığını öne süren yaklaşımlar ise birey eylemliliğini yüceltmektedir. Sosyoloji bilimini yapı-fail ilişkisinde bir tarafa diğerinden daha çok önem veren bu iki yaklaşımın çıkmazlarından kurtarmaya çalışan bazı yaklaşımlar ise yapı-fail arasında bir etkileşim olanağının izini sürmektedir. Anthony Giddens'in ve Pierre Bourdieu'nun bu konudaki çabaları önemlidir. Giddens'in "Yapılanma Teorisi" ve Bourdieu'nun toplumsal teoride oldukça etkin olmuş "alan", "habitus", "sermaye" ve "sembolik şiddet" kavramları, hem egemen yapıya hem de birey eylemliliğine eğilerek kapsayıcı bağlamlar sunmaktadır. Bu çalışmada da hem benimsenen yöntemle hem de varsayımlarla uyumlu olması sebebiyle Bourdieu sosyolojisinin sunduğu kavramlar bir araştırma modeli oluşturmuştur. Bu modelin yürütülmesi amacıyla öncelikle dünyada "geçiş çalışmaları" ve "kültürel çalışmalar" olmak üzere öne çıkan gençlik çalışmaları literatüründen ve Türkiye'de yürütülen gençlik sosyolojisi çalışmalarından yola çıkarak Türkiye'de gençlerin yaşamlarını sarmalayan alanlar belirlenmiştir. Gençliğin yetişkinliğe geçiş sürecinde sıklıkla karşılaştıkları alanlar, "işsizlik", "sosyal güvensizlik", "yoksulluk", "barınma sorunları" ve "sosyal dışlanma" kategorileri bünyesinde tasnif edilmiştir. Yapıyla ilişkilerinde gençlerin dezavantajlı ve ikincil bir konumda değerlendirilmesine sebep olan bu alanlar, *Uzak* (Ceylan, 2002), *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018), *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009), *Sarı Sıcak* (Reyhan, 2017), *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016), *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009), *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015), *Kız Kardeşler* (Alper, 2019), *Çoğunluk* (Yüce, 2010) ve *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017) adlı filmlerin ürettiği anlam evrenlerinde genç karakterlerin yaşamlarıyla ilişkili bir biçimde incelenmiştir. Daha sonra gençlik çalışmalarında oldukça etkin bir yaklaşım olarak kültürel çalışmalar alanının öne sürdüğü üzere gençlerin benimsedikleri alt-kültürel var oluş biçiminin yapı-fail ilişkisinde üçüncü bir alan veya direniş potansiyeline kapı araladığı görüşünden yola çıkarak *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) ve *Hayaletler* (Okuyay, 2020) adlı filmler çözümlenmiştir. Bu iki filmde genç karakterlerin kendi inisiyatifleriyle kurdukları alt kültürel toplulukların egemen yapıya karşı bir direniş imkânı sağlayıp sağlamadığı sorgulanmıştır. Bourdieu'nun kavramlarından yardım alınarak tüm filmlere uygulanan Sosyolojik Eleştiri analizinde öncelikle filmdeki genç karakterlerin yaşamlarını çevreleyen yapının tanımlanması

amaçlanmıştır ve daha sonra yapıyla uyumlu veya yapıya karşıt gençlik eylemliliğinin izleri sürülmüştür. Araştırmada benimsenen bu izlek, ilk olarak Bourdieu’nun “alan” kavramıyla tanımladığı yapının koşullarının ortaya konmasına, ikinci olarak “habitus” kavramıyla nitelenen bireyin öznel eğilimlerinin sorgulanmasına ve son olarak “sermaye” kavramıyla işaret edilen bireyin yapı içerisinde çeşitli konumlara ulaşmak için devreye soktuğu ekonomik, kültürel ve sosyal birikimlerin ortaya konmasına olanak sağlamıştır.

Sosyolojik Eleştiri yöntemiyle çözümlenen filmlerden elde edilen en temel sonuç, filmlerde temsil edilen gençlerin ekonomik alanla etkileşiminin yetişkinliğe geçiş süreci üzerinde en büyük belirleyiciliğe sahip olduğudur. Örneklem olarak seçilen filmlerin hepsinde genç karakterler ekonomik alanda oluşan çeşitli habituslarda ekonomik, sosyal veya kültürel sermaye biriktirme, kaynaklara ulaşma ve toplumda bir konum edinme mücadelesi vermektedir. Filmlerin hepsinde yoksul gençlik hallerine yer verilmiştir. Gençler bu yoksulluk hallerinden çıkabilmek için çeşitli pratikler geliştirme çabası içerisinde. Ancak sermayenin sınıfsal oluşumlar arasında yer değiştirmesini engelleyen kapitalist mekanizmanın sürdürülmesi ve gençlik eylemliliği arasındaki eşitsiz güç dağılımı sonucunda genç karakterlerin elverişsiz koşullarının üstesinden çoğunlukla gelemeyeceği gözlemlenmiştir. *Uzak*’ta (2002) Yusuf karakteri çalıştığı fabrikadaki işini kaybettiğinde kırsaldaki yaşamını bırakarak kentte yeni bir konum edinmek için çabalamak zorunda kalmıştır. Fakat iş bulmak için çaldığı kapılar birer birer Yusuf’un yüzüne kapanmıştır. *Ahlat Ağacı*’nda (2018) ise eğitilmiş gençlerin düzenli istihdama geçiş örüntülerinde ortaya çıkan elverişsiz koşullar ve bu koşulların gençlerin kendilerini gerçekleştirmelerini nasıl engellediği sorgulanmıştır. Sinan karakteri üniversiteden mezun olduktan sonra ekonomik alanın kendisine sunduğu kısıtlı seçenekler arasından seçim yaparken bu seçeneklerin hiçbirisinin onun yaşamını anlamlı kılmayacağını fark etmiştir. *Bornova Bornova*’da (Temelkuran, 2009) gençlerin sıklıkla karşılaştıkları istihdamda sosyal güvensizlik, yoksul gençlerin düzenli bir iş bulmalarına engel olmakta ve onların sapma davranışlarına yönelmesine sebep olmaktadır. *Sarı Sıcak*’ta (Reyhan, 2017) sanayileşmenin bir etkisi olarak tarım faaliyetlerinin dönüşüme uğraması sonucu yaşamları olumsuz yönde etkilenen bir ailenin mücadelesine genç karakter odağından yaklaşılmaktadır. Tarım sektörünün çok katmanlı mekanizması sebebiyle ticari hakları korunmayan ve güvensizliklerin hâkim olduğu bir alanda çalışmak zorunda kalan çiftçilerin yaşamlarına değinen filmde genç karakter İbrahim, ekonomik alanın işleyişini bozguna uğratarak bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır. *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016) adlı filmde ise *Sarı Sıcak*’a (Reyhan, 2017)

benzer bir şekilde sosyal güvensiz koşullar sunan inşaat sektöründe çalışan işçilere odaklanılmıştır. Bu filmde Yusuf karakteri özelinde ekonomik alanın gençleri nasıl prekaryalaştırdığına işaret edilmiştir. *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009) adlı filmde ise gençlerin dezavantajlı konumlarının sürekli olarak yeniden üretilmesi, kentsel dönüşüm sürecinde son derece görünür olan yoksulluk-zenginlik karşıtlığı çerçevesinde ele alınmıştır. Selim ve Çaça karakterleri, kentin hızla dönüştüğü ve sermayenin kent merkezlerine aktığı ekonomik alandan pay almaya ve tabiri yerindeyse içinde bulundukları zor koşullardan “yırtmaya” çalışmaktadır. Ancak iktidarı ellerinde bulunduranlar, yoksul gençlerin dezavantajlı konumlarını yeniden üreterek alanın eşitsizliğinin devamlılığını sağlamaktadır. Dolayısıyla, yoksul gençlerin toplumsal hiyerarşide bir adım yukarı çıkması engellenmektedir. *Nefesim Kesilene Kadar*’da (Balcı, 2015) Serap karakteri barınma sorununu çözmek için ekonomik sermaye edinmeye çalışmaktadır. *Kız Kardeşler*’de (Alper, 2019) ise Türkiye coğrafyasında yaygın olan “besleme” uygulaması üzerinden genç kızların barınma sorunlarının çerçevesi çizilmekte ve taşra-kent karşıtlığında bu gençlerin nasıl araçsallaştırıldığı ortaya konmaktadır. *Çoğunluk* (Yüce, 2010) adlı filmde orta sınıfa mensup Mertkan ve yoksul sınıftan gelen Gül karakterlerinin oluşturduğu karşıtlık bağlamında sınıfsal ayrımların sosyal dışlanmaya varan sonuçları sorgulanmaktadır. *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017) ise merkezi iktidar tarafından sosyal, ekonomik ve mekânsal olarak dışlanan gençlerin bir aidiyet ruhu ile kendilerine inşa ettikleri evrende ekonomik kaynaklara ulaşma stratejileri ele alınmaktadır. Görüldüğü üzere, gençlik çalışmaları bünyesinde yetişkinliğe geçiş süreci ile ilgili yürütülen araştırmalardan feyz alınarak incelenen filmlerin hepsinde gençlerin yapıyla ilişkilerinde ekonomik belirlenimlerin olduğu sonucuna varılmıştır.

Gençlik çalışmalarında sıklıkla başvuru alanı olarak kültürel incelemelerin temelinde de geçiş çalışmalarında olduğu gibi ekonomik alanın izleri görülmektedir. Ancak bu iki yaklaşımın ana farkı, geçiş çalışmalarının gençliği sarmalayan yapılara, kültürel çalışmaların ise bu yapılar karşısında gençliğin geliştirdiği eylemliliğe odaklanmasıdır. “Baskın Kültüre Karşı Gençlik Alt Kültürleri” başlığı altında incelenen *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) ve *Hayaletler* (Okyay, 2020) adlı filmlerde alt kültürel topluluklara aidiyet kurarak yapı-fail ilişkisinde üçüncü bir alan oluşturan veya baskın yapının belirlenimine direniş gösteren gençlik eylemliliği biçimlerinin izleri aranmıştır. İki filme uygulanan çözümleme sonucunda bir alt kültürel topluluğa ait olmanın ana akım kültürün dışında gelişen alternatif bir var oluş biçimine kapı araladığı görülmüştür.

Çekmeköy Underground'da (Türkmen, 2015) bir arabesk rap grubu kuran gençler öznel dünyalarını yansıtabilecekleri bir alan yaratmışlardır. *Hayaletler*'de (Okyay, 2020) ise alt kültürel habituslar birer direniş biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak her iki filmin de ortak noktası, gençlerin aktörleri olduğu alt kültürel habitusların sınıfsal ayrımlar tarafından belirlenmesidir. Yoksullaştırılmış ve proleterleştirilmiş gençler ana akım kültürde kendilerine yer bulamadıklarında öznel varoluşlarını ortaya koyabilmek için üçüncü bir alan inşa etmektedir. Bu ifade alanı, *Çekmeköy Underground*'da (Türkmen, 2015) gençlerin kendi yaşam koşullarını konu ederek ürettikleri alt kültürel sermaye yordamıyla ekonomik alanın sınırlarının dışına çıkmak için bir araç olarak kullanılabilen ve *Hayaletler*'de (Okyay, 2020) olduğu gibi toplumsal cinsiyet kodlarına karşı bir direniş hattı açabilmektedir.

İncelenen filmlerden edinilen başka bir sonuç ise egemen ekonomik alanda geçerli ve meşru bir konum edinemeyen genç karakterlerin kaynaklara ulaşmak için baskın yapının dışına çıkarak yeni hatlar oluşturmaya çalıştıklarıdır. Başka bir ifadeyle, ekonomik alanın duvarlarıyla karşılaşan gençler, bu duvarları aşmak için alternatif yollar arayışındadır. Örneğin, *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018) ve *Sarı Sıcak* (Reyhan, 2017) filmlerinde genç karakterler ekonomik alanın belirleyiciliğini kırmak için etik dışı davranışlar sergiler. *Babamın Kanatları* (Sezer, 2016) adlı filmde genç karakter yapının bozuk işleyişinin farkında olsa da bu işleyişle uyumlu pratiklerde bulunarak ekonomik alanın sınırlarını aşmaya çalışır. *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009), *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017) ve *Hayaletler* (Okyay, 2020) filmlerinde ise gençlerin ilgili kısıtların üstesinden gelmek için kanun dışı eylemlere yöneldikleri görülmektedir. Bu pratiklerin sonucunda gençlerin yaşamlarını dezavantajlı kılan koşulların yok olmadığı ve yeniden üretildiği sonucuna varılmıştır. Gençlerin bireysel kaçış hatları, yapının eşitsiz şartlarını değiştirmek için yetersiz kalmaktadır.

İncelenen filmlerden çıkarılan başka bir sonuç ise ekonomik alanın eşitsiz yapısının öfkeli gençler yetiştirdiğidir. İlgili filmlerde gençler, sermayenin toplumsal hiyerarşiye göre eşitsiz dağılımının yarattığı döngüden çıkmakta başarısız olmalarından dolayı öfkeli bir şekilde resmedilmektedir. *Ahlat Ağacı* (Ceylan, 2018), *Bornova Bornova* (Temelkuran, 2009), *Sarı Sıcak* (Reyhan, 2017), *Kara Köpekler Havlarken* (Er & Er Gorbach, 2009), *Nefesim Kesilene Kadar* (Balcı, 2015), *Kız Kardeşler* (Alper, 2019), *Çoğunluk* (Yüce, 2010), *Benim Varoş Hikayem* (Korkut, 2017), *Çekmeköy Underground* (Türkmen, 2015) ve *Hayaletler* (Okyay, 2020) filmlerinde yapıya karşı öfkeli olmaları sebebiyle yapıyla ters

düşmelerine sebep olan davranışlara yönelen gençler bulunmaktadır. Birçok genç karakter, duydukları öfke nedeniyle dezavantajlı konumlarını yeniden üretmekte kendilerini gerçekleştirmek konusunda başarısız olmaktadır.

Sonuç olarak çözümlemeye konu olan on iki filmin, egemen yapıların gölgesinde hareket eden gençliği ele almasından dolayı çalışmanın sosyolojik arka planıyla örtüştüğü kanısına varılmıştır. Son dönem gençlik çalışmalarının vurguladığı gibi son birkaç on yılda gençleri belirsizlikler ve risklerle dolu bir sürecin beklediği görüşü, incelenen filmlerde ulaşılan sonuçlarla örtüşmektedir. Dolayısıyla sinema ürünlerinin sosyolojik birer belge olarak incelendiği bu çalışmada, 2000 sonrası Bağımsız Türk Sinemasında gençlere odaklanan filmlerin, önemli bir toplumsal gerçeklik olarak gençliğin yapının eşitsizliği içerisindeki dezavantajlı konumunun yeniden üretildiğini ortaya çıkarmakta etkili bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abrutyn, S. (2016). *Handbook of Contemporary Sociological Theory*. Wisconsin: Springer International Publishing.
- Akbulut, H. (T.Y.). *Film Çözümlemeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Akıncı, A. (2011). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 55-72.
- Aktaş Yamanoğlu, M. (2006). Kent Yoksulu Gençlerin Yaşam Koşulları ve Yoksulluğun Yeniden Üretimi. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 9-48.
- Alexander, J. C. (1982). *Positivism, Presuppositions and Current Controversies*. Berkeley: University of California Press.
- Alper, E. (Yöneten). (2019). *Kız Kardeşler* [Sinema Filmi].
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Y. Alp, & M. Özişik, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Althusser, L. (2002). *Lenin and Philosophy and Other Essays*. (B. Brewster, Çev.) New York: Monthly Review Press.
- Altınoy, H. (2020). Türkiye'de Genç İşsizliğinin Boyutları ve Çözümüne İlişkin Öneriler. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 11(1), 69-89.
- Andrew, J. D. (2010). *Büyük Sinema Kuramları*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Archer, M. (1995). *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arıcı, K. (2018). Genel Olarak Sosyal Güvenlik (Kavram-Amacı-Konusu ve Tarihi Gelişimi). Y. Alper, & S. Tekeli içinde, *Sosyal Güvenlik* (s. 3-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood*. (R. Baldick, Çev.) New York: Alfred A. Knopf.
- Armes, R. (2011). *Sinema ve Gerçeklik*. (Z. Ö. Barkot, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.
- Arnett, J. J. (2015). *Emerging Adulthood*. Oxford: Oxford University Press.
- Arnheim, R. (1957). *Film As Art*. Los Angeles: University of California Press.
- Arvidsson, A. (2001). From Counterculture to Consumer Culture: Vespa and the Italian Youth Market, 1958-78. *Journal of consumer Culture*, 1(47), 47-71.
- Atabek, E. (2003). *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Atatürk, M. K. (1973). *Türk Gençinin El Kitabı*. Basın Yayın Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler Dairesi.

- Audi, R. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ayas, G. (2019). Türk Oryantalizminin Arabesk Tartışmalarına Etkisi: Kendini Şarklılaştırma, Garbiyatçı Fantezi ve Arabesk Müzik. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 7(2), 2091-2121.
- Aydın, M. K. (2000). Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme. *Bilgi*, 1, 13-26.
- Balaban, O. (1990). Praxis and Poesis in Aristotle's Practical Philosophy. *The Journal of Value Inquiry*(24), 185-198.
- Balázs, B. (1970). *Theory of the Film: Character and Growth of A New Art*. (E. Bone, Çev.) London: Denis Dobson LTD.
- Balcı, E. E. (Yöneten). (2015). *Nefesim Kesilene Kadar* [Sinema Filmi].
- Balcı, Y. (1988). Türkiye'de Konut Sorunu. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*(46).
- Barker, C., & Jane, E. A. (2016). *Cultural Studies: Theory and Practice*. Londra: Sage Publications.
- Barnard, A., & Spencer, J. (2002). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Londra: Routledge Publishing.
- Baykal, B. (2020). Sosyal Dışlanma Kıskaçındaki Gençler. *Emek Araştırma Dergisi*, 11(18), 97-118.
- Bazin, A. (2011). *Sinema Nedir?* (İ. Şener, Çev.) İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Beck, U. (2019). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. (B. Doğan , & K. Özdoğan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization*. Londra: Sage Publications.
- Belge, M. (2000). Önsöz. L. Althusser içinde, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (s. 7-17). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belsey, C. (2002). *Poststructuralism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Bennett, A. (2011). The Post-Subcultural Turn: Some Reflections 10 Years On. *Journal of Youth Studies*, 14(5), 493-506.
- Benton, T. (1984). *The Rise and Fall of Structural Marxism: Althusser and His Influence*. New York: Macmillan Education.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Londra: Penguin Books.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Bessant , J., Pickard, S., & Watts, R. (2019). Translating Bourdieu into Youth Studies. *Journal of Youth Studies*, 23(1), 1-17.
- Bessant, J. (2018). Young Precariat and a New Work Order? A case for Historical Sociology. *Journal of Youth Studies*, 21(6), 780-798.
- Best, S., & Kellner, D. (2003). Contemporary Youth and the Postmodern Adventure. *The Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 25, 75-93.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. Londra: Routledge.
- Binici, U. (2013). Anthony Giddens'in Yapılaşma Teorisinde Eylem Sorunsalı. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Birleşmiş Milletler. (2003). *World Youth Report*. New York: United Nations.
- Blau, P. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Los Angeles: University of California Press.
- Bolat, M. (2020). Türkiye'de Konut Arz ve Talep Uyumsuzluğunu Azaltacak Çözümler. *International Marmara Social Sciences Congress*, (s. 220-225). İstanbul.
- Bonvalet, C. (2007). The Residential Dilemmas of the Baby Boomer Generation. *International Journal of Ageing and Later Life*, 2(2), 61-90.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. (R. Nice, Çev.) Cambridge: Cambridge university Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement and Taste*. (R. Nice, Çev.) Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. J. Richardson içinde, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241-258). Westport: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, 7(1), 14-25.
- Bourdieu, P. (1990). *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. (M. Adamson, Çev.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1992). *The Logic of Practice*. (R. Nice, Çev.) Redwood City: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1993a). *Sociology in Question*. (R. Nice, Çev.) Londra: Safe Publications.
- Bourdieu, P. (1993b). *The Field of Cultural Production*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (2005a). Habitus. J. Hillier, & E. Rooksby içinde, *Habitus: A Sense of Place* (s. 43-53). Londra: Routledge.

- Bourdieu, P. (2005b). *The Social Structures of the Economy*. (C. Turner, Çev.) Cambridge : Polity Press.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (1992). The Purpose of Reflexive Sociology. P. Bourdieu, & L. J. Wacquant içinde, *An Invitation to Reflexive Sociology* (s. 61-217). Cambridge: Polity Press.
- Breman, J. (2004). *Social Exclusion in the Context of Globalization - Working Paper No 18*. Cenevre: Policy Integration Department World Commission on the Social dimension on Globalization International Labour Office.
- Bruce, S., & Yearley, S. (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. Londra: Sage Publications.
- Bulut, F. (2011). 68 Kuşakı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı. *ÇTTAD*, 11(23), 123-149.
- Buyan, B. (2015). Hugo Münsterberg. Z. Özarslan içinde, *Sinema Kuramları 1* (s. 19-35). İstanbul: Su Yayınları.
- Cantek, L. (1998). Kenar Mahalleye Dair "Dip" Notlar. *Birikim*(111-112), 126-136.
- Castel, R. (2016). The Rise of Uncertainties. *Critical Horizons*, 160-167.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, N. B. (Yöneten). (1997). *Kasaba* [Sinema Filmi].
- Ceylan, N. B. (Yöneten). (1999). *Mayıs Sıkıntısı* [Sinema Filmi].
- Ceylan, N. B. (Yöneten). (2002). *Uzak* [Sinema Filmi].
- Ceylan, N. B. (Yöneten). (2018). *Ahlat Ağacı* [Sinema Filmi].
- Cicourel, A. V. (1981). Notes on the Integration of Micro and Macro Levels of Analysis. K. Knorr-Cetina içinde, *Advances in Social Theory and Methodology* (s. 51-81). Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Clarke, J., Hall, S., Jefferson, T., & Roberts, B. (2003). Subcultures, Cultures and Class: A Theoretical Overview. S. Hall, & T. Jefferson içinde, *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Postwar Britain* (s. 9-75). Routledge: Birmingham.
- Cohen, A. P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.
- Cohen, P., & Ainley, P. (2010). In the Country of the Blind?: Youth Studies and Cultural Studies in Britain. *Journal of Youth Studies*, 3(1), 79-95.
- Cooley, C. H. (1909). *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. New York: Charles Scribner's Sons.

- Cooley, C. H. (2010). *Human Nature and the Social Order*. Charleston: Nabu Press.
- Coşkun, N. M. (2012). Türkiye'de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluğun Profili. *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni*, 59, 181-198.
- Côte, J. E. (2014). Towards a New Political Economy of Youth. *Journal of Youth Studies*, 4(17), s. 527-543.
- Craib, I. (1992). *Modern Sociological Theory*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Craib, I. (2011). *Anthony Giddens*. Londra : Routledge.
- Cuff, E., Sharrock, W., & Francis, D. (1998). *Perspectives in Sociology*. Londra: Routledge.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1938). *Şeref Kitabı*. Ankara: Cumhuriyet Matbaası.
- Cüceloğlu, D. (2008). *Korku Kültürü - Niçin 'Mış Gibi' Yaşıyoruz?* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 83-104.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 2(59), 89-132.
- Çetinkaya, E. (2008). Türkiye’de Gençlerin Kayıt Dışı İstihdamdaki Durumu. *Bilgi*, 17(2), 115-125.
- Çetinkaya, E. (2011). Genç İşsizliğin Teorik Açıklamaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(61), 45-57.
- Demirkubuz, Z. (Yöneten). (1997). *Masumiyet* [Sinema Filmi].
- Denzin, N. K. (2003). *Symbolic Interactionism and Cultural Studies: The Politics of Interpretation*. Oxford: Blackwell.
- Diken, B., & Laustsen, C. B. (2011). *Filmlerle Sosyoloji*. (S. Ertekin, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- DİSK/GENEL İŞ. (2017). *Kayıt Dışı İstihdam Raporu*. Ankara: DİSK/GENEL İŞ Araştırma Dairesi.
- Duman, M. F. (2018). Suç Habitatı ve Suçlu Gençlik Habitusu: İzmir İli Örneği. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Durand, J. P. (2015). *Marx'ın Sosyolojisi*. (A. Aktaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durdu, M. B. (1990). Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri. *Otam Dergisi*(14), 291-318.
- Durkheim, E. (2005). *Suicide: A Study in Sociology*. (J. Spaulding, & G. Simpson, Çev.) Londra: Routledge.

- Durkheim, E. (2013). *The Rules of Sociological Method*. (S. Lukes, Dü.) Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Durkheim, E., & Thompson, K. (2004). *Readings From Durkheim*. Londra: Routledge.
- Eagleton, T. (2015). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Eisenberg, A. F. (2007). Habitus/Field. G. Ritzer içinde, *Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 2045-2046). Malden: Blackwell Publishing.
- Eisenstadt, S. N., & Helle, H. J. (1986). General Introduction to Perspectives on Sociological Theory. H. J. Helle, & S. N. Eisenstadt içinde, *Micro Sociological Theory: Perspectives on Sociological Theory Volume 2* (s. vii-ix). Sage Publications: Londra.
- Eisenstein, S. (1975). *Bir Sinemacının Düşünceleri*. İstanbul: Yol Yayınları.
- Eisenstein, S. M. (Yöneten). (1925). *Potemkin Zırhlısı* [Sinema Filmi].
- Elster, J. (1986). Introduction. J. Elster içinde, *Rational Choice* (s. 1-33). New York: New York University Press.
- Emerson, R. M. (1962). Power-Dependence Relations. *American Sociological Review*, 27(1), 31-41.
- Engel, U., & Strasser, H. (98). Global Risks and Social Inequality: Critical Remarks on the Risk-Society Hypothesis. *The Canadian Journal of Sociology*, 23(1), 91-103.
- Er, M. B., & Er Gorbach, M. (Yönetenler). (2009). *Kara Köpekler Havlarken* [Sinema Filmi].
- Erdoğan, İ. (2014). *Medya Teori ve Araştırmaları*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erkilet, A. (2015). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*. İstanbul: Büyüyenay.
- Erksan, M. (Yöneten). (1960). *Gecelerin Ötesi* [Sinema Filmi].
- Erksan, M. (Yöneten). (1962). *Yılanların Öcü* [Sinema Filmi].
- Erksan, M. (Yöneten). (1963). *Susuz Yaz* [Sinema Filmi].
- Erksan, M. (Yöneten). (1965). *Sevmek Zamanı* [Sinema Filmi].
- Evans, K. (2002). Taking Control of Their Lives? Agency in Young Adult Transitions in England and the New Germany. *Journal of Youth Studies*, 5(3), 245-269.
- Ewick, P., & Silbey, S. S. (1995). Subversive Stories and Hegemonic Tales: Toward a Sociology of Narrative. *Law & Society Review*, 29(2), 197-226.
- Field, J. (2004). *Social Capital*. Londra: Routledge.
- Fincher, W. (2007). Lifeworld. G. Ritzer içinde, *Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 2651-2653). Oxford: Blackwell Publishing.

- Foucault, M. (1990). L. D. Kritzman içinde, *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture. Interviews and Other Writings 1977-1984*. Routledge: New York.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. (A. Sheridan, Çev.) New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar*. (I. Ergüden, & O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- France, A. (2007). *Understanding Youth in Late Modernity*. Berkshire: Open University Press.
- France, A., & Threadgold, S. (2015). Youth and Political Economy: Towards a Bourdieusian Approach . *Journal of Youth Studies*, s. 612-628.
- Fraser, I., & Wilde, L. (2011). *The Marx Dictionary*. Londra: Continuum International Publishing.
- Funk, R. (2007). *Ben ve Biz: Postmodern İnsanın Psikanalizi*. (Ç. Tanyeri, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Furlong , A., & Cartmel, F. (2007). *Young People and Social Change*. Berkshire: Open University Press.
- Furlong, A. (2009). Changing Contexts, Changing Lives. A. Furlong içinde, *Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and Agendas* (s. 1-3). Oxford: Routledge Taylor & Francis Group.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnometodology*. Prentice-Hall Inc: New Jersey.
- Gelsthorpe, L. (2006). Subculture. B. S. Turner içinde, *The Cambridge Dictionary of Sociology* (s. 613-614). Cambridge: Cambridge University Press.
- Geras, N. (2001). Althusser. T. Bottomore, L. Harris, V. Kiernan, & R. Miliband içinde, *A Dictionary of Marxist Thought* (s. 16-19). Oxford: Blackwell Publishers.
- Giddens , A., Duneier, M., Appelbaum, R. P., & Carr, D. (2018). *Introduction to Sociology*. New York: W.W. Norton & Company.
- Giddens, A. (1976). *New Rules of Sociological Method*. Londra: Hutchinson.
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Giddens, A. (1986). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1989). A Reply to My Critics. D. Held, & J. B. Thompson içinde, *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and His Critics* (s. 249-302). Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.

- Giddens, A., & Pierson, C. (1998). *Conversations with Anthony Giddens: Making Sense of Modernity*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Gillis, J. R. (1974). *Youth and History Tradition and Change in European Age Relations: 1770-Present*. New York: Academic Press.
- Goffman, E. (1956). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh Social Sciences Research Centre.
- Goffman, E. (1971). *Relations in Public: Micro Studies of Public Order*. New York: Basic Books, Inc. Publishers.
- Gombrich, E. H. (2013). *Sanatın Öyküsü*. (Ö. E. Erol Erduran, Çev.) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gökmen, Ö., & Bora, T. (2011). Kara Köpekler Havlarken Filmi Üzerine Yönetmen Mehmet Bahadır Er'le Söyleşi: "Balinayla Bir Sıkıntımız Yok". *Birikim*(263-264), 84-88.
- Göreç, E. (Yöneten). (1961). *Otobüs Yolcuları* [Sinema Filmi].
- Göreç, E. (Yöneten). (1964). *Karanlıkta Uyananlar* [Sinema Filmi].
- Griffin, C. (1993). *Representations of Youth*. Cambridge : Polity Press.
- Griffin, C. (2011). 'The Trouble with Class: Researching Youth, Class and Culture Beyond the 'Birmingham School''. *Journal of Youth Studies*, 14(3), 245-259.
- Guynn, W. (2011). *The Routledge Companion to Film History*. New York: Routledge.
- Güçhan, G. (1992). *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*. Ankara: İmge Yayınları.
- Gültekin Karakaş, D., Yusufi, F., & Hisarcıklılar, M. (2021). Türkiye İnşaat Sanayii Çalışma Standartlarının Sektörel Gelişim Üzerinden Değerlendirilmesi. *Mülkiye Dergisi*, 45(1), 191-230.
- Güney, Y., & Gören, Ş. (Yönetenler). (1970). *Umut* [Sinema Filmi].
- Güngör, N. (2018). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe - Yöntem - Analiz*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Gürsel, S., Levent, H., İlkaracan, İ., Ulus, M., Taştı, E., Sezer, D., . . . Orhan, K. (2004). *Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik*. İstanbul: TÜSİAD.
- Hall, S., & Jefferson, T. (1976). *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. Londra: Routledge.
- Harvey, D. (2021). *Sermayenin Mekanları: Eşitsiz Bir Coğrafyaya Doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Hayek, F. A. (1999). Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri. A. Yayla içinde, *Sosyal ve Siyasal Teori-Seçme Yazılar* (A. Yayla, Çev., s. 171-185). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Hebdige, D. (1979). *Subculture: The Meaning of Style*. Londra: Methuen.
- Helle, H. J. (1986a). The Classical Foundations of Micro-Sociological Paradigms. H. J. Helle, & S. N. Eisenstadt içinde, *Micro-Sociological Theory: Perspectives on Sociological Theory Volume 2* (s. 9-21). Londra: Sage Publications.
- Helle, H. J. (1986b). Introduction to Micro-Sociological Theory. H. J. Helle, & S. N. Eisenstadt içinde, *Micro Sociological Theory: Perspectives on Sociological Theory Volume 2* (s. 1-8). Londra: Sage Publications.
- Heper, A. Z. (Yöneten). (1966). *Suluk Gecenin Aşk Hikayeleri* [Sinema Filmi].
- Hesmondhalgh, D. (2009). 3 Recent Concepts in Youth Cultural Studies Critical Reflections from the Sociology of Music. P. Hodgkinson, & W. Deicke içinde, *Youth Cultures* (s. 37-50). Routledge: Londra.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara : Adres Yayınları.
- Hodkinson, P. (2007). Youth Cultures:A Critical Outline of Key Debates. P. Hodgkinson, & W. Deicke içinde, *Youth Cultures: Scenes, Subcultures and Tribes* (s. 1-23). New York: Routledge.
- Hollands, R. (1998). Crap Jobs, 'Govvy' Schemes and Trainspotting: Reassessing the Youth, Employment and Idleness Debate. J. Wheelock, & John Vail içinde, *Work and Idleness: The Political Economy of Full Employment* (s. 99-117). New Castle: Springer Science + Business Media LLC.
- Holm, D. K. (2011). *Bağımsız Sinema*. İstanbul : Kalkedon.
- Homans, G. C. (1958). Social Behavior As Exchange. *American Journal of Sociology*, 63(6), 597-606.
- Homans, G. C. (1961). *Social Behavior: Its Elementary Forms*. New York: Harcourt, Brace and World, Inc.
- Homans, G. C. (1974). *Social Behavior Revised Edition*. New York: Hartcourt-Brace.
- Howarth, D. H. (2013). *Poststructuralism and After: Structure, Subjectivity and Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Huang, X. (2019). Understanding Bourdieu - Cultural Capital and Habitus. *Review of European Studies*, 11(3), 45-49.
- Husserl, E. (1999). *The Idea of Phenomenology*. (L. Hardy, Çev.) Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- İlhan, Ö. F., Artar, F., & Bal, N. (2014). *Tarım Sektöründe Kayıt Dışı İstihdam: Niğde İli*. Niğde: Niğde Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü.

- İlhan, S. (2019). Neo-Liberalizm, Esneklik ve Güvencesizlik. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 361-368.
- ILO. (2012). *From Precarious Work to Decent Work*. Cenevre: International Labour Organization.
- ILO. (2020). *Global Employment Trends for Youth 2020*. Cenevre: International Labour Organization.
- İslamoğlu, A. H., & Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta.
- Jasso, G. (2000). Some of Robert K. Merton's Contributions to Justice Theory. *Sociological Theory*, 18(2), 331-339.
- Jenkins, R. (2006). *Key Sociologists Pierre Bourdieu*. Londra: Routledge.
- Jenks, C. (2007). *Alt Kültür*. (N. Demirkol, Çev.) İstanbul: Alt Kültür.
- Johansson, T., & Herz, M. (2019). *Youth Studies in Transition Culture, Generation and New Learning Processes*. Cham: Springer.
- Jourdain, A., & Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. (Ö. Elitez, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kahraman, F., & Kahraman, A. (2016). Mevsimlik İstihdamın Eğitimli Gençleri: İnşaatlarda Çalışan Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(38), 183-201.
- Karahan Dursun, P., & Çağlarırnak Uslu, N. (2019). Genç İşsizliğin Yetişkin İşsizlik ile Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye için Kalman Filtresi Yöntemi ile Dinamik Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 115-136.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (2015). *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Kaynak, M. (2007). İşsizlik ve Emek Kalitesi. *TİSK Akademi Dergisi, Özel Sayı*(1), 67-87.
- Kelly, P. (2018). Three Notes on a Political Economy of Youth. *Journal of Youth Studies*, 21(10), 1283-1304.
- Keskin Demirer, D. (2012). Eğitimde Piyasalaşma ve Öğretmen Emeginde Dönüşüm. *Çalışma ve Toplum*, 1, 167-186.
- Keskin, Y. Z. (2012). Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları. *EÜSBED*, 1, 107-130.
- Kieselbach, T. (2003). Long-Term Unemployment Among Young People: The Risk of Social Exclusion. *American Journal of Community Psychology*, 32(1/2), 69-76.
- Kiraz, Z., & Kurul, N. (2018). Türkiye'de Öğretmen İşsizliği ve Ataması Yapılmayan Öğretmenler Hareketi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 270-302.

- Kırel, S. (2010). Ertem Eğilmez' in Namuslu Filminden Hareketle Seksenlerin Toplumsal Alanında ve Popüler Sinemasında Egemen Değerlerini ve Sinemadaki Temsillerini Sorgulamak. *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, 2, 1-29.
- Kızılçelik, S. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Klimke, M., & Joachim, S. (2008). 1968 in Europe: An Introduction. M. Klimke, & J. Scharloth içinde, *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956-1977* (s. 1-13). New York: Palgrave Macmillan.
- Koca, M. (2018). 68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet. *Birey ve Toplum*, 8(15), 87-109.
- Korkut, Y. O. (Yöneten). (2017). *Benim Varoş Hikayem* [Sinema Filmi].
- Köker, L. (2016). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kracauer, S. (1960). *Theory of Film: The Redemption of Physical Reality*. New York: Oxford University Press.
- Kuran, E. (2019). *Z: Bir Kuşağı Anlamak*. İstanbul: Mundi Kitap.
- Kurmuş, O. (2010). Türkiye'de Neoliberalizm. *Mülkiye*, XXXIV(268), 9-41.
- Kurtaran, Y., Nemutlu, G., & Yentürk, N. (2012). Gençler Hakkında, Gençlik İçin, Gençlerle. N. Yentürk, Y. Kurtaran, & N. Gülesin içinde, *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları* (s. 3-20). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kutlar, O. (2016). *Sinema... Sinema*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Lachmann, L. (1978). *Capital and Its Structure*. Kansas City: Sheed Andrews and McMeel.
- Larkin, R. (2015). Counterculture: 1960s and Beyond. J. D. Wright içinde, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Cilt 2, s. 73-79). Oxford: Elsevier.
- Larson, R. W. (2000). Toward a Psychology of Positive Youth Development. *The American Psychologist*, 55(1), 170-183.
- Lawson, T., & Garrod, J. (2001). *Dictionary of Sociology*. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Layder, D. (1997). *Modern Social Theory Key Debates and New Directions*. Londra: Routledge.
- Leach, E. (1996). *Levi-Strauss*. Londra: Fontana Press.
- Lehn, D. V. (2016). *Harold Garfinkel: The Creation and Development of Ethnometodology*. New York: Routledge.
- Levitt, C. (1984). *Children Of Privilege: Student Revolt in the Sixties*. Toronto: University of Toronto Press.

- Levy, E. (1999). *Cinema of Outsiders: The Rise American Independent Film*. New York: New York University Press.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lopez, J., & Scott, J. (2012). *Social Structure*. Berkshire: Open University Press.
- Lovaglia, M. J. (2007). Social Exchange Theory. G. Ritzer içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 4416-4418). Oxford: Blackwell Publishing LTD.
- Lovett, F. (2006). Rational Choice Theory and Explanation. *Rationality and Society*, 18(2), 237-272.
- Lüküslü, D., & Çelik, K. (2008). Sessiz ve Görünmez, "Genç" ve "Kadın": Ev Kızı. *Toplum ve Bilim*(112), 101-118.
- Lüküslü, D. (2011). Ulusaşırı Bir Gençlik Kültürü ve Toplumdan Saygı Talebi Olarak Hip-Hop. *Toplum ve Bilim*(121), 201-222.
- Lüküslü, D. (2015). *Türkiye'de Gençlik Miti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lynch, D. (Yöneten). (1977). *Eraserhead* [Sinema Filmi]. Libra Films.
- Lynch, R. A. (2011). Foucault's Theory of Power. D. Taylor içinde, *Michel Foucault: Key Concepts* (s. 13-27). Durham: Acumen Publishing Limited.
- Lyotard, J. F. (2013). *Postmodern Durum*. (İ. Birkan, Çev.) İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.
- MacDonald, R., & Marsh, J. (2010). Disconnected Youth. *Journal of Youth Studies*, 4(4), 373-391.
- Macionis, J. J. (2017). *Sociology* (Cilt 16). Edinburgh: Pearson.
- Mannheim, K. (1952). The Problem of Generations. K. Mannheim içinde, *Essays on the Sociology of Knowledge* (s. 276-320). Londra: Routledge & Kegan Paul.
- Marcuse, H. (1990). *Tek-Boyutlu İnsan*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017a). Batıcılık. Ş. Mardin içinde, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4* (s. 9-21). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017b). Türkiye'de Gençlik ve Şiddet. Ş. Mardin içinde, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4* (s. 249-289). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.
- Marx, K. (1990). *Capital: A Critique of Political Economy*. (B. Fowkes, Çev.) Londra: Penguin Books.
- Marx, K. (2011). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

- Marx, K., & Engels, F. (2004). *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory Of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6-23.
- Meisel, P., & Saussy, H. (2011). Introduction: Saussure and His Contexts. F. D. Saussure içinde, *Course in General Linguistics* (s. xv-xlix). New York: Columbia University Press.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Merton, R. K., & Nisbet, R. (1971). *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Mohun, S. (1993). Sermaye. T. Bottomore içinde, *Marxist Düşünce Sözlüğü* (A. Doğan, Çev., s. 489-492). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mosco, V. (2009). *The Political Economy of Communication*. Londra: Sage Publications.
- Mouzelis, N. P. (1991). *Back To Sociological Theory: The Construction of Social Orders*. New York: Palgrave Macmillan.
- Msigwa, R., & Kipsha, E. (2013). Determinants of Youth unemployment in Developing Countries: Evidences from Tanzania. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(14), 67-77.
- Muggleton, D. (1997). The Post-subculturalist. S. Redhead, D. Wynne, & J. O'Connor içinde, *The Clubcultures Reader: Readings in Popular Culture*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Muggleton, D. (2000). *Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style*. Oxford: Berg Publishers.
- Muggleton, D. (2005). From Classlessness to Clubculture: A Genealogy of Post-War British Youth Cultural Analysis. *Nordic Journal of Youth Research*, 205-219.
- Muggleton, D. (2009). Subculture. G. Ritzer içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 4877-4880). Malden: Blackwell Publishing.
- Muncie, J. (2004). *Youth and Crime*. Londra: Sage Publications.
- Musgrove, F. (1964). *Youth and the Social Order*. Londra: Routledge & Kegan Paul.
- Nascimento, J. (2019). Art, Cinema and Sociology: Sociological Perspectives. *Global Journal of Human- Social Science*, 19(5), 19-28.
- Nayak, A. (2003). *Race, Place and Globalization: Youth Cultures in a Changing World*. Berg Publishers: Oxford.

- Nemutlu, G., & Kurtaran, Y. (2012). Gençlik Çalışmaları Temelinde Gençlik Politikaları Önerileri. N. Yentürk, Y. Kurtaran, & G. Nemutlu içinde, *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları* (s. 23-47). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Neyzi, L. (2001). Object or Subjekt? The Paradox of "Youth" In Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, 33(3), 411-432.
- Okyay, A. D. (Yöneten). (2020). *Hayaletler* [Sinema Filmi].
- Okyay, A. D. (2021, 05 13). "Hayaletler" Filmi ve Kentsel Dönüşüm - Yönetmen Azra Deniz Okyay Anlatıyor. (B. Tatari, Röportaj Yapan)
- Onur Işıkoğlu, B. (2018). 2000 Sonrası Türkiye’de Neo-liberal Ekonomi Politikalar; Mimarlık ve Mimarlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2118-2130.
- Ortaylı, İ. (2000). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Önbayrak, N. U. (2008). Sanatta Gerçeklik İçerisinde İtalyan Yeni Gerçekçiliği. *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 187-203.
- Özal, T. (1992). *Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Dış Politika ve Ekonomi Açılarından "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri" Adlı Uluslararası Sempozyumun Açılışında Yaptıkları Konuşma*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özarslan, Z. (2015). *Sinema Kuramları I*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Özdemir, Y., Çiydem, E., & Aktaş, E. (2014). Tanzimat Fermanı'nın Arka Planı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), 321-338.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi: Film Eleştirilerinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özgüç, A. (1993). *100 Filmle Başlangıcından Günümüze Türk Sineması*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Özön, N. (1985). *Sinema Uygulayımı Sanatı Tarihi*. İstanbul: Hil Yayın.
- Özsöz, C. (2009). *Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Öztürk, S. (2017a). Film Yapımı-Felsefe: Duyu-Motor Şeması ve Mağara Alegorisiyle Kubrick'in Otomatik Portakal Örneğinde İçkin ve Aşkın Gelenekler Arasında Titreşim Yaratmak. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(45), 243-262.
- Öztürk, S. (2017b). *Sinema Felsefesine Giriş: Film Yapımı Felsefe*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Öztürk, S. (2017c). Sinema ve Felsefe İlişkisi Üzerine. *Sinefilozofi Dergisi*, 2(3), 177-198.
- Öztürk, S. (2017d). Sarı Sıcak Filminin Yönetmeni Fikret Reyhan ile Söyleşi. *SineFilozofi Dergisi*, 2(4), 158-160.

- Parsons, T. (1964). Evolutionary Universals in Society. *American Sociological Review*, 29(3), 339-357.
- Parsons, T. (1966). *The Structure of Social Action*. New York: The Free Press.
- Parsons, T. (2005). *The Social System*. Londra: Routledge.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal Eylemin Yapısı Cilt 2: Max Weber*. (N. Nirven, Çev.) Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Parsons, T., Bales, R. F., & Shils, E. A. (1953). *Working Papers in the Theory of Action*. Illinois: The Free Press.
- Petric, V. (1978). Dziga Vertov as Theorist. *Cinema Journal*, 18(1), 29-44.
- Pollock, L. (1987). *A Lasting Relationship: Parents and Children Over Three Centuries*. London: University Press of New England.
- Pösteke, N. (2005). *Türk Sinemasına Yeni Bir Bakış: Yönetmen Sineması*. İstanbul : Es Yayınları.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives. *On the Horizon*, 1-6.
- Pudovkin, V. (Yöneten). (1926). *Ana* [Sinema Filmi].
- Raby, R. (2005). What is Resistance? *Journal of Youth Studies*, 8(2), 151-171.
- Redhead, S. (1993). *Rave Off: Politics and Deviance in Contemporary Youth Culture*. Avebury: Aldershot.
- Reed, I., & Alexander, J. (2006). Culture. B. S. Turner içinde, *The Cambridge Dictionary of Sociology* (s. 111-117). Cambridge: Cambridge University Press.
- Refiğ, H. (Yöneten). (1964). *Gurbet Kuşları* [Sinema Filmi].
- Resnik, M. D. (2000). *Choices: An Introduction to Decision Theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Reyhan, F. (Yöneten). (2017). *Sarı Sıcak* [Sinema Filmi].
- Ritzer, G. (1979). Toward an Integrated Sociological Paradigm. W. Snizek içinde, *Contemporary Issues in Theory and Research* (s. 25-46). Westport: Greenwood Press.
- Ritzer, G. (2011). *Sociological Theory*. New York: McGraw Hill.
- Roberts, K. (2016). *Social Theory, Sport, Leisure*. New York: Routledge.
- Roberts, S. (2012). One Step Forward, One Step Back: A Contribution to the Ongoing Conceptual Debate In Youth Studies. *Journal of Youth Studies*, 15(3), 389-401.
- Rousseau, J. J. (2009). *Emile: Bir Çocuk Büyüyor*. İstanbul: Selis Kitaplar.

- Russell, A., & Phillip, J. O. (2001). Getting a Job in Europe: The Transition From Unemployed to Work among Young People in Nine European Countries. *Work, Employment and Society*, 15(1), 1-24.
- Sağır, A. (2020). Yeni Bir Ergen Kültürü Olarak Arabesk Rapin Kimlik Dışa Vurumları. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(21), 145-182.
- Sağıroğlu, D. (Yöneten). (1965). *Bitmeyen Yol* [Sinema Filmi].
- Sandage, S. A. (2005). *Born Losers*. Cambridge: Harvard University Press.
- Satz, D., & Ferejohn, J. (1994). Rational Choice and Social Theory. *The Journal of Philosophy*, 91(2), 71-87.
- Sayer, A. (2011). Habitus, Work and Contributive Justice. *Sociology*, 45(1), 7-21.
- Scheff, T. J. (2009). Microsociology. G. Ritzer içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 3005-3008). Oxford: Blackwell Publishing.
- Schutte, G. (2007). Phenomenology. G. Ritzer içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 3401-3404). Oxford: Blackwell Publishing.
- Schütz, A. (1962). *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Schütz, A. (1967). *The Phenomenology of the Social World*. (G. Walsh, & F. Lehnert, Çev.) Illinois: Northwestern University Press.
- Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny. *Social Development Papers No. 1*.
- Sercombe, H. (1996). Naming Youth The Construction of The Youth Category. *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Murdoch Üniversitesi, Batı Avustralya*.
- Sercombe, H. (1997). Power, Ethics and Youth Work. *Youth Work Programme Edith Cowan University*.
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama*, 23(2), 67-76.
- Sezer, K. (Yöneten). (2016). *Babamın Kanatları* [Sinema Filmi].
- Sezer, K. (2017). İlk Film, İlk Yolculuk. *SineFilozofi Dergisi*, 2(3), 174-176.
- Sica, V. D. (Yöneten). (1948). *Bisikler Hırsızları* [Sinema Filmi]. İtalya.
- Simpson, B. (Blackwell Encyclopedia of Sociology). Rational Choice Theories. G. Ritzer içinde, 2007 (s. 3802-3807). Londra: Blackwell Publishing .
- Sivas, Â. (2007). Türk Sinemasında Bağımsızlık Anlayışı ve Temsilcileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Slatery, M. (2018). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Bursa: Sentez Yayınları.

- Smelser, N. J. (1997). *Problematics of Sociology: The George Simmel Lectures*, 1995. University of California Press: Berkeley.
- Springhall, J. (1983). The Origins of Adolescence. *Youth and Policy*, 20-25.
- Standing, G. (2011). *The Precariat The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic: Londra.
- Stones, R. (2007). Structure and Agency. G. Ritzer içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 4869-4872). Oxford: Blackwell Publishing.
- Strauss, L. (1974). *Structural Anthropology*. (C. Jacobson, Çev.) New York: Basic Books.
- Sukarieh, M., & Tannock, S. (2015). *Youth Rising: The Politics of Youth in the Global Economy*. New York: Routledge.
- Sukarieh, M., & Tannock, S. (2016). On the Political-Economy of Youth: a Comment. *Journal of Youth Studies*, 1281-1289.
- Suner, A. (2005). *Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sutherland, J.-A., & Feltey, K. M. (2013). *Cinematic Sociology: Social Life in Film*. Sage Publications: Los Angeles.
- Swartz, D. (1997). *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Swartz, D. L. (2014). Bourdieucü Perspektiften Sosyolojik Analiz İçin Meta İlişkiler. P. S. Gorski içinde, *Bourdieu ve Tarihsel Analiz* (Ö. Akkaya, Çev., s. 41-65). Ankara: Heretik Yayınları.
- Şengül, T. H. (2001). *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Şentürk, M. (2015). Dışarıda ve Dışında Olmak: Yoksul Gençlerin Mekanla İlişkileri. *Sosyoloji Dergisi*, 169-203.
- Şimşek, U., Küçük, B. & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri. *Turkish Studies*, 7(4), 2809-2823.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2019). *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018*. Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018a). *Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu Gençlik Çalışma Grubu Raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018b). *İşgücü Piyasası ve Genç İstihdamı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.

- Taylor, R. (1984). Soviet Socialist Realism and the Cinema Avant-Garde. *Studies in Comparative Communism*, 17(3), 185-202.
- Tayyar, A., & Çetin, B. (2013). Liberal Düşünce'de Devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-120.
- Tecimer, Ö. (2006). *Sinema Modern Mitoloji*. İstanbul: Plan B Yayıncılık
- Temelkuran, İ. (Yöneten). (2009). *Bornova Bornova* [Sinema Filmi].
- Tezcan, M. (1997). *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Çalışmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- TGSP. (2018). *Türkiye'nin Gençleri*.
- Thompson, J. B. (1991). Editor's Introduction. P. Bourdieu içinde, *Language and Symbolic Power* (s. 1-32). Cambridge: Polity Press.
- Thompson, R., Russell, L., & Simmons, R. (2013). Space, Place and Social Exclusion: An Ethnographic Study of Young People Outside Education and Employment. *Journal of Youth Studies*, 17(1), 63-78.
- Thornton, S. (2003). *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Threadgold, S. (2011). Should I Pitch My Tent In the Middle Ground? On 'Middling Tendency', Beck and Inequality In Youth Sociology. *Journal of Youth Studies*, 14(4), 381-393.
- Thwaites Diken, E. (2017). The Relationship of Cinema to Philosophical Thought Badiou and Deleuze. *Sinecine*, 8(1), 127-142.
- Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York: Morrow.
- Tokatlı, A. (Yöneten). (1960). *Denize İnen Sokak* [Sinema Filmi].
- Topçu, N. (2002). *Bergson*. Ankara: Dergah Yayınları.
- Trakya Dergisi. (1937). Babalık Gazetesi. (9), s. 6.
- Turgul, Y. (Yöneten). (1996). *Eşkıya* [Sinema Filmi].
- Turner, J., & Markovsky, B. (2009). Micro-Macro Links. G. Ritzer içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (s. 2997-3005). Oxford: Blackwell Publishing.
- Türk, M. S. (2019). Bizi Yönetecek Nesil: Z Kuşağı. *Akademik Bakış*(Aralık), 32-33.
- TÜİK. (2014). *İstatistiklerle Gençlik*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkmen, A. (Yöneten). (2015). *Çekmeköy Underground* [Sinema Filmi].
- Tzioumakis, Y. (2006). *American Independent Cinema: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Ulutaş, S. (2017). *Sinema Estetiği: Gerçeklik ve Hakikat*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- United Nations. (2018). *World Youth Report*. New York: United Nations Publication.
- United Nations Development Programme. (2008). *Human Development Report - Youth in Turkey 2008*. Ankara: United Nations Development Programme.
- Urgan, M. (2013). *Bir Dinozorun Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ustaoglu, Y. (Yöneten). (1999). *Güneşe Yolculuk* [Sinema Filmi].
- Uyanık, E. (2016). İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Reformları (1908-1918). H. Boz içinde, *Bayrak Kalpak Revolver İttihat ve Terakki Cemiyeti* (s. 283-303). Ankara: İhtimal Dergisi Yayınevi.
- Ün, H. (2016). Bornova Bornova'da Kendini Gerçekleştirememesi Problemi ve Bastırılmış Ötekilik. H. Köse, & İpek Özgür içinde, *Gözdeki Kıymık* (s. 361-378). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ünal, L. I. (2004). Öğretmen İmgesinde Neoliberal Dönüşüm. *12th World Congress On Comparative Education: Education And Social Justice*. Küba: World Council of Comparative Education Societies.
- Vatandaş, C. (2010). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*(42), 41-62.
- Verschelden, G., Coussee, F., Van de Walle, T., & Williamson Howard. (2014). Avrupa Gençlik Çalışmaları Tarihi ve Bugünkü Gençlik Politikası ile İlgisi. Y. Kurtaran , & L. Yurttagüler içinde, *Gençlik Çalışmaları Tarihi* (s. 15-33). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vertov, D. (1984). *Kino-Eye: The Writings of Dziga Vertov*. (K. O'Brien, Çev.) Los Angeles: University of California Press.
- Wacquant, L. (2003). Giriş. P. Bourdieu, & L. Wacquant içinde, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (N. Ökten, Çev., s. 13-45). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wacquant, L. J. (1992). Toward a Social Praxeology: The Structure and Logic of Bourdieu's Sociology. P. Bourdieu, & L. J. Wacquant içinde, *An Invitation to Reflexive Sociology* (s. 1-7). Cambridge: Polity Press .
- Walsh, G. (1967). Introduction. A. Schütz içinde, *The Phenomenology of the Social World* (G. Walsh, & F. Lehnert, Çev., s. xv-xxix). Illinois: Northwestern University Press.
- Waters, J. (Yöneten). (1972). *Pembe Flamingolar* [Sinema Filmi]. Amerika: Saliva Films.
- Weber, M. (1978). *Economy And Society: An Outline Of Interpretive Sociology*. (G. Roth, & C. Wittich, Dü) Los Angeles: University of California Press.
- Weber, M. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*. (M. Köktürk, Çev.) İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.

- White, R., & Johanna, W. (1998). Youth Agency and Social Context. *Journal of Sociology*, 34(3), 314-328.
- White, R., & Wyn, J. (1998). Youth Agency and Social Context. *Journal of Sociology*, 34(3), 314-327.
- Whitty, G. (1992). Education, Economy and National Culture. R. Bocock , & K. Thompson içinde, *Social and Cultural Forms of Modernity* (s. 267-321). Cambridge: Polity Press.
- Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. New York: Oxford University Press.
- Williams, R. (1990). *Marsizm ve Edebiyat*. (E. Tarım, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları.
- Willis, P. (1977). *Learning to Labour How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. New York: Columbia University Press.
- Witteck, R. (2013). Rational Choice Theory. R. J. McGee, & R. L. Warms içinde, *Theory in Social and Cultural Anthropology: An Encyclopedia* (s. 688-689). Los Angeles: Sage Publications.
- Woodman, D. (2009). The Mysterious Case of the Pervasive Choice Biography: Ulrich Beck, Structure/Agency, and the Middling State of Theory In the Sociology of Youth. *Journal of Youth Studies*, 12(3), 243-256.
- Woodman, D., & Bennett, A. (2015). Cultures, Transitions, and Generations: The Case For a New Youth Studies. D. Woodman, & A. Bennett içinde, *Youth Cultures, Transitions, and Generations: Bridging the Gap in Youth Research* (s. 1-16). Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Wyn, J., & White Rob. (1997). *Rethinking Youth*. Crows Nest: Allen & Unwin.
- Yaman, Ö. M. (2013). *Apaçi Gençlik, Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul'da 'Apaçi' Altkültür Grupları Üzerine Nitel bir Çalışma*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Yentürk, N. (2012). Gençlerin Yaşamlarını Çevreleyen Alanlarda Gençlik Politikaları Önerileri. N. Yentürk, Y. Kurtaran, & G. Nemutlu içinde, *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları* (s. 47-79). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, T. (2016). *Türk Sinemasının Estetik Tarihi*. İstanbul: Es Yayınları.
- Yılmaz, E. (2017). Postmodern Kimlik Kalıplarının Popüler Türk Sinemasındaki Yansımaları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep*.
- Yurttagüler, L. (2021). Sosyal Dışlanma ve Gençlik. N. Yentürk, Y. Kurtaran, & G. Nemutlu içinde, *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları* (s. 379-399). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yüce, S. (Yöneten). (2010). *Çoğunluk* [Sinema Filmi].
- Zaim, D. (Yöneten). (1996). *Tabutta Rövaşata* [Sinema Filmi].

Zaim, D. (2008). Odaklandığın Şey Gerçeğindir: Türkiye Sineması, Alüvyonik Türk Sineması ve Uluslararası Kabul 1. Bölüm. *Altyazı Aylık Sinema Dergisi*(78), 48-55.

İnternet Kaynakları

Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. 03.02.2020 tarihinde https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf. Adresinden alındı

Altyazı. (2015, 03 15). *Aysim Türkmen ile Çekmeköy Underground Üzerine*. 06 2021, 2021 tarihinde <https://altyazi.net/soylesiler/ay-sim-turkmen-soylesi/> adresinden alındı

Arman, A. (2019, 09 13). *Bugün Vizyona Giren 'Kız Kardeşler' Filminin Yönetmeni Emin Alper: Erkekler, Kadınları Dizginleyemediklerini Anladıkları Noktada Onları Öldürüyorlar*. 26.05.2021 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/bugun-vizyona-giren-kiz-kardesler-filminin-yonetmeni-emin-alper-erkekler-kadinlari-dizginleyemediklerini-anladiklari-noktada-onlari-olduruyorlar-41329379> adresinden alındı

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. (tarih yok). *Atatürk'e Göre Atatürk*. 01.02.2021 tarihinde <https://www.atam.gov.tr/duyurular/ataturke-gore-ataturk> adresinden alındı

Atılgan, Y. (2017). *"Herkes gibi film sevmekle başladım": Sarı Sıcak*. 20.05.2021 tarihinde <https://bantmag.com/dergi/no-60/herkes-gibi-film-sevmekle-basladim-sari-sicak/> adresinden alındı

Ayhan, D. (2021). *Sözcü Gazetesi*. 04.04.2021 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/yoksul-hane-dayisi-1-yilda-2ye-katlandi-6348466/> adresinden alındı

Cambridge Dictionary. (2020a). *Structure*. 23.04.2020 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/structure> adresinden alındı

Cambridge Dictionary. (2020b). *Agent*. 24.04.2020 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/agent> adresinden alındı

Cambridge Dictionary. (2020c). *Post*. 23.06.2020 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/post> adresinden alındı

Cebenoyan, C. (2017). *Sarı Sıcak: Mühim Bir Film*. 12.06.2021 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/sari-sicak-muhim-bir-film-193605> adresinden alındı

Ceritoğlu, E., & Ganioglu, A. (2019). *Konut Arzı Bize Ne Söylüyor?* 07.04.2021 tarihinde <https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/konut+arzi+bize+ne+soyluyor> adresinden alındı

- Çiftçi, A., & Göl, B. (2017). *'Benim Varoş Hikayem'in Yönetmeni Yunus Ozan Korkut ile Söyleşi*. 04.06.2021 tarihinde altyazi.net: <https://altyazi.net/soylesiler/yunus-ozan-korkut-soylesi/> adresinden alındı
- Demirören Haber Ajansı. (2020). *Görelî Yoksulluk Oranı 2019'da Yüzde 14.4'e Yükseldi*. 05.04.2021 tarihinde <https://www.haberler.com/goreli-yoksulluk-orani-2019-da-yuzde-14-4-e-13592045-haberi/> adresinden alındı
- European Union. (2020). *An Official Website of the European Union*. 05.06.2021 tarihinde https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en#:~:text=EU%20youth%20cooperation%20shall%20make,to%20take%20part%20in%20society adresinden alındı
- Eurostat. (2021a). *Overcrowding Rate by Age Group - EU-SILC Survey*. 08.04.2021 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi171/default/bar?lang=en> adresinden alındı
- Eurostat. (2021b). *Is Your Home Too Crowded?* 08.04.2021 tarihinde [https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210105-1#:~:text=In%20the%20European%20Union%20\(EU,telework%20during%20the%20coronavirus%20lockdown](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210105-1#:~:text=In%20the%20European%20Union%20(EU,telework%20during%20the%20coronavirus%20lockdown) adresinden alındı
- Eurostat. (2021c). *Overcrowding Rate by Household Type - EU-SILC Survey*. 08.04.2021 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi175/default/bar?lang=en> adresinden alındı
- Frankenberger, R. (2008). *The Postmodern I-Am-Me Orientation*. *ISPP 31st Annual Conference*. Paris. 12.12.2020 tarihinde <https://kopfmaennchen.files.wordpress.com/2008/07/the-postmodern-i-am-me-orientation-issp-2008.pdf> adresinden alındı
- Genç İşsizler Platformu. (2021). *Genç İşsizlik Bülteni Şubat 2021*. 22.02.2021 tarihinde <https://gencissizler.org/> adresinden alındı
- Hamsici, M. (2009). *12 Eylül Çok Başarılı Oldu*. 07.05.2021 tarihinde <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/187729-12-eylul-cok-basarili-oldu> adresinden alındı
- Hürriyet Gazetesi. (2013). *Andımızı Kim Yazdı*. 01.02.2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/andimizi-kim-yazdi-24875649> adresinden alındı
- Indiegogo. (T.Y.). *Çekmeköy Underground - Arabesque Underground*. 14.06.2021 tarihinde <https://www.indiegogo.com/projects/cekmekoy-underground-arabesque-underground#/> adresinden alındı
- Internet Movie Database. (2020a). 09.09.2020 tarihinde https://www.imdb.com/title/tt0069089/?ref_=nv_sr_srgs_3 adresinden alındı
- Internet Movie Database. (2020b). 09.09.2020 tarihinde https://www.imdb.com/title/tt0074486/?ref_=fn_al_tt_1 adresinden alındı

- Koloğlu, D. (2020). *Provayı Sevmeyenler Ama Şarkı Söylerler, Böyledir Korospular!* 22.06.2021 tarihinde <https://t24.com.tr/k24/yazi/provayi-sevmeyenler-ama-sarki-soylerler-boyledir-korospular,2823> adresinden alındı
- Langenscheidt. (2020). 05.06.2020 tarihinde <https://tr.langenscheidt.com/almanca-turkce/verstehen> adresinden alındı
- Liktor, C. (2021). *Ufaksuz Bir Dünyada*. 01.05.2021 tarihinde <https://altyazi.net/dergi/sayi/206/206-ufaksuz-bir-dunyada> adresinden alındı
- Meriam-Webster Dictionary. (2020a). *Agency*. 25.04.2020 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dichotomy> adresinden alındı
- Merriam-Webster Dictionary. (2020b). *Social Action*. 24.04.2020 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/agency> adresinden alındı
- Merriam-Webster Dictionary. (2020c). *Dichotomy*. 24.04.2020 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20action> adresinden alındı
- Merriam-Webster Dictionary. (2020d). *Youth*. 18.12.2020 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/youth> adresinden alındı
- Merriam-Webster Dictionary. (2020e). *Young*. 18.12.2020 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/young> adresinden alındı
- Merriam-Webster Dictionary. (2020f). *Post*. 10.01. 2021 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/post> adresinden alındı
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). *Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2004-2019*. 18.03.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1> adresinden alındı
- Online Etymology Dictionary. (2020a). *Praxis*. 29.04.2020 tarihinde <https://www.etymonline.com/word/praxis> adresinden alındı
- Online Etymology Dictionary. (2020b). *Juventus*. 18.12.2020 tarihinde <https://www.etymonline.com/word/juventus> adresinden alındı
- Petridis, A. (2014). *Youth Subcultures: What Are They Now?* 13.06.2021 tarihinde <https://www.theguardian.com/culture/2014/mar/20/youth-subcultures-where-have-they-gone> adresinden alındı
- Seslisözlük. (2021). *Precariat*. 06.06.2021 tarihinde <https://www.seslisozluk.net/precariat-nedir-ne-demek/> adresinden alındı
- The National Archives. (T.Y.). *1833 Factory Act: Did It Solve the Problems of Children in Factories?* 03.01.2021 tarihinde <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/1833-factory-act/#:~:text=In%201833%20the%20Government%20passed,under%20nine%20years%20of%20age> adresinden alındı
- TDK. (2020a). *Yapı*. 12.12.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/genclik> adresinden alındı

- TDK. (2020b). *Fail*. 24.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/eylem> adresinden alındı
- TDK. (2020c). *Faillik*. 24.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/eylemlilik> adresinden alındı
- TDK. (2020d). *Eylem*. 24.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/fail> adresinden alındı
- TDK. (2020e). *Eylemlilik*. 24.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/faillik> adresinden alındı
- TDK. (2020f). *Gençlik*. 23.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TDK. (2020g). *Genç*. 23.04.2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TÜİK. (2016). *Haber Bülteni*. 03 18, 2021 tarihinde <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21865> adresinden alındı
- TÜİK. (2020a). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*. 11.03.2021 tarihinde [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2020-33679) adresinden alındı
- TÜİK. (2020b). *İstatistiklerle Gençlik, 2019*. 16.03.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2019-33731> adresinden alındı
- TÜİK. (2020c). *Haber Bülteni*. 01.04.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2020-33792> adresinden alındı
- TÜİK. (2020d). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. 04.04.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Income-and-Living-Conditions-Survey-2019-33820> adresinden alındı
- TÜİK. (2020e). *İstatistiklerle Aile, 2019*. 08.04.2121 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730> adresinden alındı
- TÜİK. (2021). *İşgücü İstatistikleri, Ocak 2021*. 03.16.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486> adresinden alındı
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. (2021). *Ocak 2021 Açlık ve Yoksulluk Sınırı*. 04.04.2021 tarihinde <http://www.turkis.org.tr/OCAK-2021-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d484754#:~:text=%C3%98%20G%C4%B1da%20harcamas%C4%B1%20ile%20birlkte,ayl%C4%B1k%203.222%2C48%20TL%20oldu> adresinden alındı
- UNESCO. (2016). *UNESCO_UNEVOC*. 13.03.2021 tarihinde <https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/filt=all/id=9> adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yılmaz, Erdiñç
Uyruğu : T.C.

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Gaziantep Üniversitesi İletişim ve Toplumsal Dönüşüm	2017
Lisans	Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı	2008
Lise	MTSO Anadolu Lisesi	2003

İş Deneyimi	Çalıştığı Yer	Görev
2012-Devam ediyor	Gaziantep Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu	Öğr. Gör.
2009-2012	Amerikan Kültür Derneği Dil Okulları	Öğretmen

Yayınlar

Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

1. Erdemir Göze, F., Yılmaz, E. (2021). Neoliberalizm, Genç İşsizliği ve Sosyal Güvensizlik Bağlamında Sinemada Gençliğin Temsili: *American Honey*. *Turkish Studies – Social*, 16(4) , 1509-1532.
2. Yılmaz, E. (2020). Bir İtibar İnşası Stratejisi Olarak Türk Hava Yolları Reklamlarında Küre-yerelleşme Söylemi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(10): 31-49.
3. Yılmaz, E. & Sarıgül Yılmaz, D. (2019). Türkiye'nin Destinasyon İmajının İnşasında Dijital Medyanın Yeri: "Flying The Nest" Youtube Kanalı Örneğinde Yabancı Youtuber'ların Türkiye İle İlgili Gezi Videoları. *Asos Journal*, 7(88): 574:594.

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceedings) basılan bildiriler

1. Yılmaz, E. (2020). Realite Televizyon Programlarında Ben-Odaklılık ve Yeni Konformizm Bağlamlarında Postmodern Kimliğin Yansımaları: Moda Kahramanı Realite Programı Örneği (Tam Metin). *1. Uluslararası Yeni Medyada İletişim Kongresi*, Adana.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

